

3 | 2008

DIEÐUT

LAPPEKODISILLEN I NORD 1751–1859

Fra grenseavtale og sikring av
samenes rettigheter til
grensesperring og
samisk ulykke

Steinar Pedersen

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Čujuhus: Bredbuktnesv. 50 A, NO-9520 Guovdageaidnu
Telefuvdna: +47 78 44 84 00
postmottak@samiskhs.no
www.samiskhs.no

DIEĐUT lea mánggadiedalaš čálaráidu mas dutkanbohtosat leat almmuhuvvon 1974 rájes. Diedut-ráiddus leat monografijat ja artihkalčoakkáldagat servodatdutkanis, gielladutkanis ja láhkadiehtagis. Almmuheamit leat sáme-, dáro-, ruota-, suoma-, engelas- ja ruoššagillii. Diedut-čálaráidu ásahuvvui Sámi Instituhta dutkanbohtosiid almmuheami várás. Sámi Instituhta laktojuvvui Sámi allaskuvlii 2005:s. Sámi allaskuvla vuodđuduvvui 1989:s, ja dat lea oahpahus- ja dutkanásahus man ulbmil lea seailluhit ja ovddidit sámi giela, kultuvrra ja servodateallima buotsámi perspektiivvas. Sámi dutkaninstituhta joatká ovdeš Sámi Instituhta doaimmaid.

DIEĐUT er en skriftserie som omfatter utgivelser innenfor flere fag og har blitt publisert siden 1974. Diedut skriftserie publiserer både artikkelsamlinger og monografier innenfor samfunnsvitenskap, språkvitenskap og juss. Publiseringsspråkene er samisk, norsk, svensk, finsk, engelsk og russisk. Diedut skriftserie ble etablert for å formidle Nordisk Samisk Institutt (NSI) forskningsresultater. NSI ble tilknyttet Sámi allaskuvla / Sámi University College (SA/SUC) i 2005. SA/SUC ble etablert 1989. SA er en institusjon for høyere utdanning og har som formål å styrke og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv sett i et allsamisk perspektiv. Sámi dutkaninstituhta (Sámi Research Institute) er etterfølgeren til NSI.

DIEĐUT is a multi-disciplinary research series, in which research findings have been published since 1974. The series publishes collections of articles and monographs in the social sciences, linguistics and law. Diedut publishes in Sámi, Norwegian, Swedish, Finnish, English and Russian languages. Diedut research series was established in order to publish research findings of the Nordic Sámi Institute (NSI). NSI was affiliated with Sámi allaskuvla in 2005. Sámi allaskuvla (Sámi University College, SA) was established in 1989. SA is an institution of high education and research. SA's purpose is to strengthen and develop the Sámi language, society and culture. Sámi dutkaninstituhta (Sámi Research Institute) is a successor of the Nordic Sámi Institute.

Diedut 3/2008.

Namma/Tittel/Title: Lappekodisillen i nord 1751–1859. Fra grenseavtale og sikring av samenes rettigheter til grensesperring og samisk ulykke.

Olggošgovva/Omslagsbilde/ Cover picture: “A Lapp family, Norway”. Samisk familie, bilde tatt i Norge mellom 1890–1900, Library of Congress. http://en.wikipedia.org/wiki/Sami_people.

(Govva ID / Dig. bilde ID / Dig. ID: <http://hdl.loc.gov/loc.pnp/ppmsc.06257>).

Portreahhtagovveaddji/Portrettetfotograf/ Portrait by: Aslak Mikal Mienna (SA/SUC).

Olggoža hábmen /Omslagsdesign/Coverdesign: **natdesign**.

Bordin/Utforming/Layout: Sámi allaskuvla (SA/SUC).

Deaddilan/Trykk/Print: Fagtrykk Idé, Alta.

ISSN 0332-7779

ISBN 978-82-7367-018-2

© Sámi allaskuvla

Diedut 3/2008

LAPPEKODISILLEN I NORD 1751–1859

Fra grenseavtale og sikring av samenes rettigheter
til grensesperring og samisk ulykke

Steinar Pedersen

FORORD

Undertegnedes interesse for Lappekodisillen ble vakt på 1980-tallet, gjennom mitt daværende arbeid i det inspirerende samerettslige miljøet ved Nordisk Samisk Institutt i Guovdageaidnu – Kautokeino. Det følte både riktig og naturlig å bidra til å skaffe frem mer kunnskap om dette grunnleggende rettsdokumentet for det samiske folket, og i særlig grad om forholdene på den delen av 1751-grensen – Finland-Norge – hvor det til nå foreligger minst forskningslitteratur.

Dette arbeidet har imidlertid ikke kunne bli til uten at mange mennesker og flere institusjoner og organer, gjennom mange år har vist stor velvilje og ikke minst tålmodighet.

Arbeidet tok faktisk til for så lang tid siden at Norges Allmennvitenskapelige Forskningsråd gav den første bevilgningen. Seinere er det finansiert over Nordisk Samisk Institutts budsjett. Kommunal- og regionaldepartementet har også bidratt. En stor takk til alle disse.

Når det gjelder personer er jeg en svært stor takk skyldig til ledelsen ved Nordisk Samisk Institutt. Det gjelder bestyrerne og direktørene Elina Helander, Pekka Aikio, og Johan Klemet Hætta Kalstad. Seksjonslederne Leif Halonen, Lars Niila Lasko, og professor II/seniorforsker Kirsti Strøm Bull, har likeledes vært svært positive i forhold til dette arbeidet. Jeg vil også takke den første direktøren ved NSI, Aslak Nils Sara, som gikk bort så altfor tidlig.

Blant mange andre av mine gode, hjelpsomme, og faglig dyktige kolleger ved NSI, vil jeg nevne førstekonsulent Finn Olav Nystad spesielt. I lange og mange perioder med utskrivning og systematisering av kildemateriale, har han vært meget behjelpelig. Tusen takk til ham og til alle de andre ved NSI som på en eller annen måte har bidratt i prosessen, og for at man har trodd at det ville bli lagt frem et endelig manus.

I slutfasen av arbeidet, 2003-2005, viste min daværende arbeidsgiver, Sámi Ealáhus ja Guorahallanguovddáš (SEG) / Samisk Nærings- og Utredningssenter i Deatnu-Tana, ved styreleder Elin Sabbasen, en svært imøtekommende holdning.

Der er likeledes mange bibliotek- og arkivinstitusjoner som må takkes. Blant bibliotekene vil jeg særlig trekke frem Fylkesbiblioteket i Vadsø,

som aldri har syntes at en bestilling var umulig. Det er kort og godt fabelaktig hva personalet der har vært i stand til å skaffe.

Statsarkivet i Tromsø har vært mye hjemsøkt av undertegnede. Det samme gjelder riksarkivene i Norge, Sverige og Finland, Utenriksdepartementets arkiv, samt landskapskapsarkivet i Oulu. Atter andre arkiv har bidratt med kildemateriale på basis av skriftlige henvendelser. Jeg er imponert over den arkivstandard og serviceinnstillinga som fins, både i vårt eget land og ellers i Norden. En stor takk til arkivene. Det er morsomt å være historiker når forholdene legges så godt til rette.

Foran har jeg antydnet at dette arbeidet ikke har hatt det man kan kalle en normal progresjon. Det skyldes at undertegnede av og til har vært borte fra arbeidet med Lappekodisillen i sammenhengende perioder på opptil tre år. Årsaken til det har vært ulike typer samfunnsengasjement, eller andre presserende faglige oppdrag som måtte gjøres ”der og da.”

For fremdriften av dette arbeidet var det også en stor inspirasjon at den ene etter den andre av mine gamle kolleger ved NSI, gjorde seg ferdig med sine doktorgrader. Det gjelder ikke minst historikeren Bård A. Berg, som alltid har vært en god faglig støttespiller. I kildematerialet har jeg også ofte støttet på vanskelig tydbare stedsnavn. I slike tilfeller har språkforskeren Kjell Kemi vært god å vende seg til.

Jeg er også meget takknemlig overfor min kone, Torunn Pedersen, som har lest gjennom manuset i en preavsluttende fase, og foreslått språklige forbedringer. Det var et omfattende arbeid.

Det er én person som ennå ikke er nevnt, men som med uslittelig optimisme og dyptpløyende faglige kommentarer, har fulgt arbeidet fra begynnelsen. Det er min veileder, professor Gudmund Sandvik, som gikk bort i 2008. Han sluttet aldri å tro på at det ville komme en dag hvor han ikke lenger behøvde å lese gjennom og kommentere mer eller mindre konstruktive arbeidsnotater. Med hans inspirerende og positive rådgivende holdning, var det mye enklere å ta opp igjen arbeidet etter lange fraværperioder.

Vi hadde mange diskusjoner underveis – og – la meg si det helt klart: Gudmund Sandvik hefter ikke ved ting som noen måtte finne anføktelige. Slike forhold har å gjøre med at det er forfatteren som har det endelige ansvaret for manuset. Det samme forbeholdet gjelder også alle andre som er nevnt i dette forordet.

Helt til slutt vil jeg også rette en stor takk til min nåværende arbeidsgiver, Sámi Allaskuvla / Samisk høgskole/Sámi University college. Der vil jeg

særlig nevne forskningsdirektør Jelena Porsanger, seniorrådgiver Nils Johan Päiviö, og ikke minst Johan Isak Siri, som har lagt mye arbeid i den endelige utformingen av boken.

Steinar Pedersen,
Guovdageaidnu,
Oktober 2008.

INNHOOLD

1	LAPPEKODISILLEN I NORD 1751–1859	
	Fra grenseavtale og sikring av samenes rettigheter til	
	grensesperring og samisk ulykke.....	17
1.1	Innledning.....	17
1.2	Statenes forpliktelser overfor samene før kodusillen.....	21
1.3	Hvem gjaldt kodusillen for?.....	22
1.4	Mange typer næringsvirksomhet:	
	Øst-Finnmark – Utsjok/Enare	25
1.5	Tidsavgrensing og statsrettslige endringer.....	26
1.6	Statene, kodusillens forpliktelser og samenes interesser	29
1.7	Hva er lappekodusillen?.....	30
1.7.1	Samisk skatte-/bygselland og statsborgerlig	
	tilhørighet sør for Finnmark.....	31
1.7.2	Skifte av statsborgerlig tilhørighet.....	35
1.7.3	Nøytralitet.....	35
1.7.4	Sikring av ressursbruken i det andre landet	36
1.7.5	Leie for beite, jakt, fiske og fangst.....	37
1.7.6	Samisk egenforvaltning av overflytting og beiteleie	38
1.7.7	Straffebestemmelser ved uriktige opplysninger	
	og uhederlighet.....	39
1.7.8	Lapperetten – et internt samisk rettssystem.....	40
1.7.9	Offentlig justis på tvers av grensa	
	– den kombinerte retten	41
1.7.10	Domsavsigelse og iverksettelse	42
1.7.11	Straffebestemmelser ved brudd på reglene om	
	kombinert rett	43
1.7.12	Handel	44
1.7.13	Myndighetene skulle påse at samenes rettigheter	
	ble ivaretatt.....	45
1.7.14	Kodusillen gav ingen rettigheter til statene inn	
	i naboriket.....	45
1.8	Noen refleksjoner om teori og metode.....	46
1.8.1	Et dilemma: Forholdet mellom samisk og	
	norsk historie	48
1.9	Kilder.....	51
1.10	Litteraturen	53
1.10.1	Lappekommisjonen av 1897	55

2	LAPPEKODISILLEN I DEN “SVENSKE” PERIODEN, 1751–1809	
	Bruken av regelverket i den samiske allmuens hverdag.....	58
2.1	Innledning.....	58
2.2	Rask gjennomføring av grenseverkets og kodusillens bestemmelser.....	59
2.3	Misjonsverket.....	63
2.4	Svensk initiativ angående de samiske distriktene.....	63
2.5	Samelensmannen – et etnisk ombud?.....	67
2.6	Grensetraktaten av 1751 og eiendomsretten til Indre-Finnmark.....	70
2.7	Grenseoppmåling og røyssetting i 1765/66.....	74
2.8	Reindriften etter 1751.....	76
2.8.1	Reinbeiteleie.....	80
2.9	Lappekodisillens gyldighet og jaktretten i Enareområdet.....	82
2.10	Kodusillen og innlandsfisket.....	85
2.11	Sjøfisket – en selvstendig rett for de svenske innlands-samene.....	91
2.11.1	Ulik sjøfisketilpassning i Utsjok og Enare.....	96
2.12	Endring av undersattsforhold på grunn av giftermål.....	97
2.13	Kodusillens paragraf 28. Utsjoksamene – lik handelsrett med norske undersåtter.....	98
2.13.1	Gjaldt handelsparagrafen for Enare?.....	99
2.13.2	Utsjokprestens laksehandel i strid med § 28.....	102
2.13.3	Paragraf 28 var grunnlaget for handelsforbindelsene også etter Finnmarkshandelens frigivelse i 1787.....	104
2.14	Grensetraktatens artikkel 2 og 5 slo fast samenes undersattsforhold.....	106
2.15	Bosetting på begge sider av Deatnu i 1766.....	110
2.16	“Ulovlig” bosatte ved “Forsholmen”/“Gauna Solo” – Geavŋoaisuolu, og Amtmann Hammers initiativ i 1767.....	112
2.16.1	Hvem var samene ved Geavŋoaisuolu?.....	115
2.16.2	Lensmannen i Ohcejohka bodde også på “gal” side av grensa.....	117
2.16.3	Grensekommissærens syn.....	118
2.16.4	Oppfølginga på sentralt hold.....	120
2.16.5	Det svenske Utsjoktinget i 1770 – uklarhet om hendelsesforløpet.....	122
2.16.6	Bruk av naturgodene på begge sider av grensa.....	123
2.16.7	Vinteroppholdsstedet etter Lappekodisillen ble avgjørende.....	124
2.17	Deloppsummering: Statene ønska ikke å skape vansker for samene.....	125
2.18	“Lapperetten” og de samiske rettergangsreglene.....	127

2.18.1	Var lapperetten i virksomhet?	128
2.19	Laksefisket og kodisillens rettergangsbestemmelser – bakgrunn	132
2.19.1	Grensetraktaten (kodisillen) gjaldt også for laksefisket	136
2.19.2	Tinget i Ohcejohka i 1801	137
2.19.3	Ny klage til amtmannen	138
2.19.4	Avsettelse av en svensk dommer på grunn av brudd på kodisillens § 23	142
2.19.5	Det videre forløp	145
2.19.6	Forhandlingene i Vuovdagoika og Jalvi – 1806	147
2.19.7	Sluttføringa av tvisten om Jalvistengslet	149
2.19.8	Konklusjon. Laksetvisten og kodisillens bestemmelser	151
2.20	Oppsummering	152
3	KODISILLEN I FØRSTE DEL AV DEN “RUSSISKE” PERIODEN 1809–1829	
	Den gjensidige ressursbruken fortsatte som tidligere	158
3.1	Innledning	158
3.2	Foreningsmanifestet 1808	159
3.2.1	Landdagen i Borgå 1809. Foreningsakten	160
3.3	Fredrikshamnfreden i 1809 endra ikke Lappekodisillens status	162
3.4	Demarkasjonsakten i Torneå. 1810	164
3.5	Lappekodisillen og Kieltraktaten i 1814	167
3.6	Enaresamene fritatt for tredobbel skatt i 1814	168
3.7	Kjente myndighetene til kodisillen 1809/1814?	170
3.8	Juridisk teori om Lappekodisillens status etter 1809. Aschehoug og Gjelsvik	171
3.8.1	Statsservitutt?	174
3.8.2	Gjelsvik var påvirka av striden mellom Norge og Sverige	176
3.9	Kodisillen gjaldt og var kjent på finsk myndighetshold	177
3.9.1	Lapperetten i tvister mellom grensesamene	184
3.10	Norske myndigheter uvitende om kodisillen?	186
3.11	Reindrift på tvers av grenselinja	187
3.12	Utsjok- og Enaresamenes sjøfiske etter 1809	189
3.12.1	Sammenheng mellom utviklinga av Enare- samenes sjøfiske og nomadiserende reindrift?	191
3.12.2	Rettsgrunnlaget for de finske samenes sjøfiske og tiendebetalinga	192

3.13	Enare- og Utsjoksamenes handels- og fiskerettigheter og grensekonvensjonen av 1826.....	194
3.13.1	Grensefastsettelsen i 1826 og Enaresamenes handelsrett i det tidligere “Fellesdistriktet”.....	200
3.14	Forholdet mellom grensekonvensjonen av 1826 og 1751-traktaten.....	204
3.14.1	1751-grensa ble gått opp igjen i 1826/27.....	207
3.15	Gjensidige geistlige tiltak for de grenseoverflyttende samene.	210
3.15.1	Øst-Finnmarksamene var i Utsjok og Enare – med kodusillen som basis.....	214
3.15.2	Kautokeinosamene oppholdt seg i Muoniska og Enontekis.....	216
3.15.3	Senatet: Gjensidig rapportering av geistlige tjenester.....	218
3.15.4	Kongen og tsaren formaliserte den geistlige betjeningsordninga.....	220
3.16	Oppsummering: Kodusillen stod ved lag etter 1809.....	223
4	1830-TALLET: DRØFTINGER OG AVKLARINGER	
	Utkast til ny kodusill for grensa mellom Norge og Finland.....	227
4.1	Innledning.....	227
4.2	Flere klager over norske samers “overgrep”.....	228
4.3	Uklarhet om Lappekodusillens status.....	230
4.3.1	Senatets syn: Grenseverket fra 1751 burde følges.....	234
4.3.2	Sammenblanding av 1826-konvensjonen og 1751-traktaten.....	237
4.3.3	Årsaker til forvirringa om grenseforholdene i nord... ..	238
4.3.4	Regionale myndigheter i Finnmark: Lappekodusillen gjaldt.....	241
4.3.5	Forhørstingene i Polmak og Karasjok – vinteren 1831. Gjensidig og konfliktfri ressursbruk på tvers av grensa.....	243
4.3.5.1	Klagene til finske sentralmyndigheter var konstruerte.....	245
4.3.5.2	Øst-Finnmarkfogdens rettslige ”selvtekt”.....	248
4.3.5.3	Tidligere kronolensmann Liedström hadde selv utøvd selvtekt.....	250
4.3.5.4	Fogd Cappelen: Forholdene var upåklagelige og i tråd med 1751-bestemmelsene.....	251
4.3.6	Undersøkelsesforhøret i Karasjok.....	253
4.3.7	Kodusillen hadde vært i kraft siden 1751.....	256

4.4	Smittefare og kortvarig ”grensesperring” – 1831/32	258
4.4.1	Reindriftssamene – kodisillen som rettsgrunnlag for overflyttinger	260
4.4.2	Finske myndigheter: Stenginga var i strid med 1751-traktaten.....	262
4.5	Regionale forhandlinger om endringer og justeringer av kodsillen i 1832	263
4.5.1	Rettigheter på 1826-grensa mellom Finland og Norge.....	266
4.5.2	Ekströms og Cappelens innledende betraktninger om 1751-traktaten	268
4.5.3	Oppfølginga av Polmak-/Vadsømetet.....	270
4.5.4	Ekströms og Cappelens fellesbetenkning om grenseverket og Lappekodisillen fra 1751	271
4.5.5	Grensetraktaten og første “Bihang eller Codicil: De grunnleggende rettighetsbestemmelsene skulle stå ved lag	272
4.5.6	Høringsrunden etter Cappelens og Ekströms kodsillrevisjonsforslag	274
4.5.6.1	Det finske Senatet: Kodisillen gjaldt	275
4.5.6.2	Russisk etterlysning i 1837	276
4.5.6.3	Norske og svenske reaksjoner på det russiske utspillet. 1837.....	279
4.6	Oppsummering	281
5	LAPPEKODISILLENS BESTEMMELSER	285
5.1	Innledning.....	285
5.2	Reindriftas bruksmønster og omfang	286
5.2.1	Reindriftas driftsmønster og forholdet til de fastboende i Utsjok og Enare	287
5.2.2	Økning i reintallet og et mer ekstensivt driftsmønster.....	292
5.2.3	Utvidelse av vinterbeiteområdene i Finland. Ulemper for Enareboerne.....	296
5.2.4	Utsjokflyttsamenes driftsform. Sommerbeiter ved Tanafjorden.....	299
5.2.5	Årsaker til økninga i reintallet?.....	301
5.2.6	Konflikter mellom tamreindrift og veidekultur	303
5.2.7	Beitegrenser.....	305
5.2.8	Reindriftssamene var uunnværlige for Finnmark	309
5.2.9	Reindriftssamenes erstatningsansvar	310
5.2.10	Reinbeiteleie – ikke betalt etter 1809	315

	5.2.10.1	Forholdet til finsk øvrighet – Gnisninger og avgift for overflytting....	316
	5.2.10.2	En nyordning av reinbeiteleia – Konsekvenser for samelensmannen.....	318
	5.2.11	Vokting av reinflokkene.....	323
	5.2.12	Oppsummering – reindrift.....	324
5.3		De finske samenes sjøfiskerett	327
	5.3.1	Norske regionalmyndigheter: Sjøfisket – en traktatfesta rett for alle samer fra Finland	328
	5.3.2	Delt tiende mellom presteskapet i Norge og Finland.	333
	5.3.3	Sjøfisket – kvener, samer, og kodusillens bestemmelser.....	338
	5.3.4	Kodusillens sjøfiskebestemmelser gjaldt bare Utsjok og Enare	339
	5.3.5	1839: En hardere holdning til de finske samenes fiske	340
	5.3.6	Oppmåling av fiskebanker.....	347
	5.3.7	Finske reaksjoner og utøvelsen av sjøfisket.....	348
	5.3.8	Oppsummering. Sjøfiske.....	351
5.4		Laksefisket – ordna etter fellesskapsprinsippene i kodusillen..	353
	5.4.1	Ingen strid innen laksefisket.....	355
	5.4.2	Laksefisket belyst på forhøringene i Polmak og Karasjok.....	356
	5.4.3	Bestemmelser om laksefisket burde inn i kodusillen..	358
	5.4.4	Fiskeregler og straffebestemmelser.....	361
	5.4.5	Gode lokale relasjoner innen laksefisket helt til grensesperringa.....	362
	5.4.6	Oppsummering – Laksefisket	364
5.5		Sesongflyttinger fra finsk til norsk side av Tanadalen	365
5.6		Jakt: Kodusillens bestemmelser skulle gjelde.....	367
5.7		Lapperetten og rettergangsspørsmålene	368
	5.7.1	Samelensmannen	372
	5.7.2	Lapperetten i forhandlingene 1832–34	373
	5.7.3	Paragrafene 22 og 23: Lapperetten og den blanda retten. Tvister mellom fjellsamer	375
	5.7.4	Konsekvenser av forslagene om rettergangsbestemmelsene.....	377
	5.7.5	Det ordinære rettsvesenet i Norge og Finland.....	378
	5.7.5.1	Endringer av rettsvesenet på finsk side....	379
	5.7.6	Den finske lokaladministrasjonen etterlevde kodusillens bestemmelser.....	380

5.7.7	Kodisillens regelverk i rettergangssaker på norsk side.....	382
5.7.8	Oppsummering – Lapperetten og rettergangsspørsmålene	385
5.8	Inndrivning av restanser på fremmed territorium – forsiktighet i forhold til kodisillens bestemmelser.....	387
5.9	Utsjok- og Enaresamenes handelsrett	388
5.9.1	Utvidelse av frihandelsretten i paragraf 28 også til Enontekisinnbyggerne	389
5.9.2	Handelstraktaten av 1838.....	392
5.9.3	Oppsummering. Utsjok- og Enaresamenes handelsrett	394
5.10	Ulovlige utflyttinger. Brudd på kodisillens § 8.....	395
5.10.1	Utflyttingssaka på høyeste nivå i Russland/Finland ...	396
5.10.2	Norsk-svenske myndigheters reaksjon.....	397
5.10.3	Formalitetene ble ordna for de fleste	401
5.10.4	Oppsummering – utflyttingsreglene	402
5.11	Oppsummering	403
6	SAMMENBRUDDET KOMMER	
	Forhandlinger, men grensesperring i 1852.....	405
6.1	Innledning.....	405
6.2	Forhandlingene i Åbo	408
6.2.1	Antydninger om grensesperring.....	409
6.2.2	Traktatfesta rett til sjøfiske for Utsjok, Enare og Enontekis. Laksefisket i Tanaelva. Handelsrett for Enontekisinnbyggerne	412
6.2.3	Fortsettelsesforhandlingene. Forløpet til St. Petersburg 1841. Norge hadde god tid	414
6.3	Praktiske og formelle forhold ved Russland/Finlands forhold til Lappekodisillen	415
6.4	Det store tvistespørsmål: Traktatens varighet.....	417
6.5	Bytte av tomter i Konstantinopel og Moskva mot ”Finskekilen”.....	420
6.6	Oppsummering – forhandlingene i Åbo og St. Petersburg – 1839–41.....	422
6.7	Negativ finsk holdning. Argumenter for grensesperring	423
6.7.1	1844: Finsk 10-års skadeberegning over norske reinskader	426
6.7.2	Norske overgrep: Notfiske etter laks i munningen av Tanaelva	427

6.7.3	Ulovlig bot og pant for ulovlig nedriving av stengsel	428
6.8	En sakkyndig vurdering: Ingen skade for finske samer av en grensesperring	429
6.9	Oppsummering – bakgrunn for finsk standpunkt.....	432
6.10	Henvendelse fra russisk side. Ja til nye forhandlinger	433
6.10.1	Russisk påstand i 1851: Grensetraktaten fra 1751 er ikke bindende	434
6.10.2	Russland aksepterte det finske synet om at kodusillen ikke gjaldt	436
6.10.3	Kodusillen oppgis som bindende folkerett også av Norge og Sverige	437
6.10.4	Fiskerett og permanent oppholdssted ved Varangerfjorden.....	439
6.10.5	Fiskerett og permanent oppholdssted ble blankt avvist.....	440
6.10.6	Russerne gir etter.....	441
6.10.7	Regjeringas syn: Kodusillen gjaldt bare flyttsamer	442
6.10.8	Forhandlingene avbrytes. Grensesperring bebudes....	444
6.10.9	Den russiske note av 20.12.1851: Stadig mulig å finne en løsning	447
6.10.9.1	Laksefisket i Tanavassdraget	449
6.10.10	Russiske baktanker?	450
6.10.11	Norske forberedelser til en mulig grensesperring. To hovedspørsmål: Eventuelle nye forhandlinger og utvida fiskerett?	452
6.10.12	Våren 1852: Reindriftssamene burde bli finske undersätter	456
6.11	Grensesperring i 1852.....	460
6.11.1	Mottiltak fra norsk side	462
6.12	Oppsummering	465
7	OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	
	Grensesperringa i 1852 – en følge av endringer i synet på samenes status?	469
7.1	Innledning	469
7.2	Konkrete virkninger av grensesperringa	470
7.2.1	1854: Reindriftslover og Stortingets aksept av grensesperringa.....	471
7.2.2	Novembertraktaten	473
7.2.3	1859: Norsk nei til finsk landavståelse og gjenopptakelse av tidligere ressursbruksmønster	473

7.3	Lappekodisillen i hundreåret etter 1751	477
7.4	Konfliktskapende forhold mellom Norge og Finland – Sjøfisket og reindriften	477
7.4.1	Handel	478
7.4.2	Tsarens garantier til Finland: En forutsetning for standpunktet om grensesperring	479
7.5	Trusselen om grensesperring – en ”gavepakke til norske myndigheter?”	481
7.6	Faren fra øst: En overdrivelse?	481
7.7	Norge ønska å bli kvitt kodisillen også i forhold til Sverige: Lappekommissionen av 1843	483
7.7.1	Lappekommisjonen og forholdet til Russland/Finland	486
7.8	Synet på samenes kulturelle og materielle rettigheter endrer seg i negativ retning	487
7.9	Helstaten favoriserte ikke noen folkegrupper	491
7.9.1	1700-tallet: Samenes materielle rettigheter ble respektert	493
7.9.2	Naturrett og opplysningsideer var positive for samene før 1814	494
7.10	1814: Rammeforutsetningene endres, men samiske åndelige og materielle rettigheter respekteres ennå en stund....	495
7.11	Norsk nasjonalisme: Et kaldere ideologisk klima i forhold til samene	497
7.11.1	Den norske historiske skole: Samene – et mindreverdige folkeslag	498
7.11.2	Innvandringsteorien fikk umiddelbare konsekvenser	499
7.11.3	Den norske historiske skole og kodisillen	501
7.12	De samiske rammebetingelsene endres, 1751–1850-tallet	506
7.13	Konklusjon	508
LITTERATUR, TRYKTE KILDER, FORKORTELSER, STEDSNAVNER		509
ČOAHKKÁIGEASSU		530
SUMMARY		531

VEDLEGG

Utdrag av traktat om grensen mellom Norge og Sverige av 2. oktober 1751	532
Første Codicill og Tillæg til GrendseTractaten imellem Kongerigerne Norge og Sverrig Lapperne betreffende [Lappekodisillen]	532

KART

Kart 1.1 Den indre delen av Nordkalotten var et fellesområde mellom Danmark-Norge, Sverige og delvis Russland etter 1613	19
Kart 2.1 Enaresamenes bruksområde	83
Kart 2.2 1751-grensa delte Utsjoksiidaens område i to	109
Kart 2.3 Strid om statsborgerlige tilhørighet	114
Kart 2.4 Deatnu – Teno – Tana	135
Kart 3.1 Grenser i Norden	165
Kart 3.2 Grense mellom Sverige og Finland i 1809/10	180
Kart 3.3 Grenseforholdene lengst nord og øst etter 1826	197
Kart 5.1 Utsjoksamenes sommerbeiter i 1843	301
Kart 5.2 Enareområdet – et viktig vinterbeiteområde	305
Kart 5.3 Varangerfjorden	350
Kart 5.4 Polmakvassdraget	363
Kart 7.1 Tilbud om finsk landavståelse til Norge i 1859	475

1 LAPPEKODISILLEN I NORD 1751–1859

Fra grenseavtale og sikring av samenes rettigheter til grensesperring og samisk ulykke

1.1 Innledning

Samenes historie frem til begynnelsen av 1800-tallet er i stor grad prega av de nordiske statenes og Novgorods, senere Russlands, pretensjoner og ønskemål om å legge større eller mindre deler av det opprinnelige samiske området på 6 – 700 000 kvadratkilometer til en del av sine egne nasjonale territorier, og å gjøre samene som bodde der til undersåtter under de enkelte nordiske kongene, fyrsten i Novgorod, eller tsaren.¹

I den langvarige utviklinga fram mot at det samiske land- eller befolkningsområdet ble stykka opp og faste grenser etablert, er 1751 et særlig viktig årstall.² Da ble den nåværende grensa mellom Norge og Sverige, fra Kornsjø i Østfold, til Golmmešoaiivve máttageahči sør for Varangerfjorden, trukket opp etter en svært langvarig prosess.³ I stor utstrekning dreide det seg om en stadfesting og justering av grenselinja, mens man i nord måtte bli enige om en helt ny grense. I og med at Finland på den tida var en del av Sverige, er dette også nå den grensa man har mellom Finland

---

¹ Novgorod til 1480 – Russland etter den tid.

² Enewald 1920:217–257, gir en oversiktlig fremstilling av prosessen som førte frem til grensetraktaten i 1751, og de vesentligste hensynene som gjorde seg gjeldende under forhandlingene. Nissen 1962:XIII–XXV, beskriver likeledes forberedelsene til grenseforhandlingene til midten av 1740-tallet, og særlig major Peter Schnitlers arbeid og undersøkelser.

³ Golmmešoaiivi betyr fjellet med de tre toppene. Golmmešoaiivve máttageahči betyr sørenden av Golmmešoaiivi. Fjellet ligger i det sørvestre hjørnet av nåværende Unjárgga giealda / Nesseby kommune, på grensa mot Finland.

og Norge. På regionalt nivå er det fremdeles grensa mellom Lapplands län og Finnmark fylke.⁴

Fra Finnmark og sørover dreide dette seg mer om justeringer og en nøyaktig fastsettelse av grenselinja, i det vesentlige etter “Kjølen” eller vannskillet. Lengst mot nord var situasjonen annerledes. Der måtte man for mer enn hele det samiske området som nå kalles Indre Finnmark, også bli enige om hvilken stat som skulle ha eneherreedommet.

Det hang sammen med de bestemmelsene som var gjort gjennom freden i Knäred i 1613, mellom Sverige og Danmark-Norge. Først da aksepterte Sverige ”(...) entydig dansk-norsk overhøyhet over kystsamenes bosetningsområder fra Varanger til Tysfjord.”⁵ Dermed var herredømmet avgjort for kyst- og fjordområdenes vedkommende.⁶

Store deler av de samiske innlandsområdene i nord ble imidlertid til et såkalt ”fellesdistrikt” mellom de to landene. Sverige hadde den geistlige og verdslige jurisdiksjonen. Samtidig deltok Danmark-Norge i skattlegginga av samene der.

På en betydelig del av det store området som ble berørt av grenseoppjøret i 1751, var det en samisk befolkning med en langvarig og tradisjonell bruk av ressursene. Grensetrekkinga i 1751 kunne ha ført til en reell oppsplitting av dette omfattende samiske bruksområdet, slik at det mista sin næringsmessige betydning for samene. Ett av de fremste formålene med grense-traktaten var nemlig å oppheve alt grenseoverskridende fellesskap mellom innbyggerne i de to landene, slik at fremtidige stridigheter skulle unngås.⁷

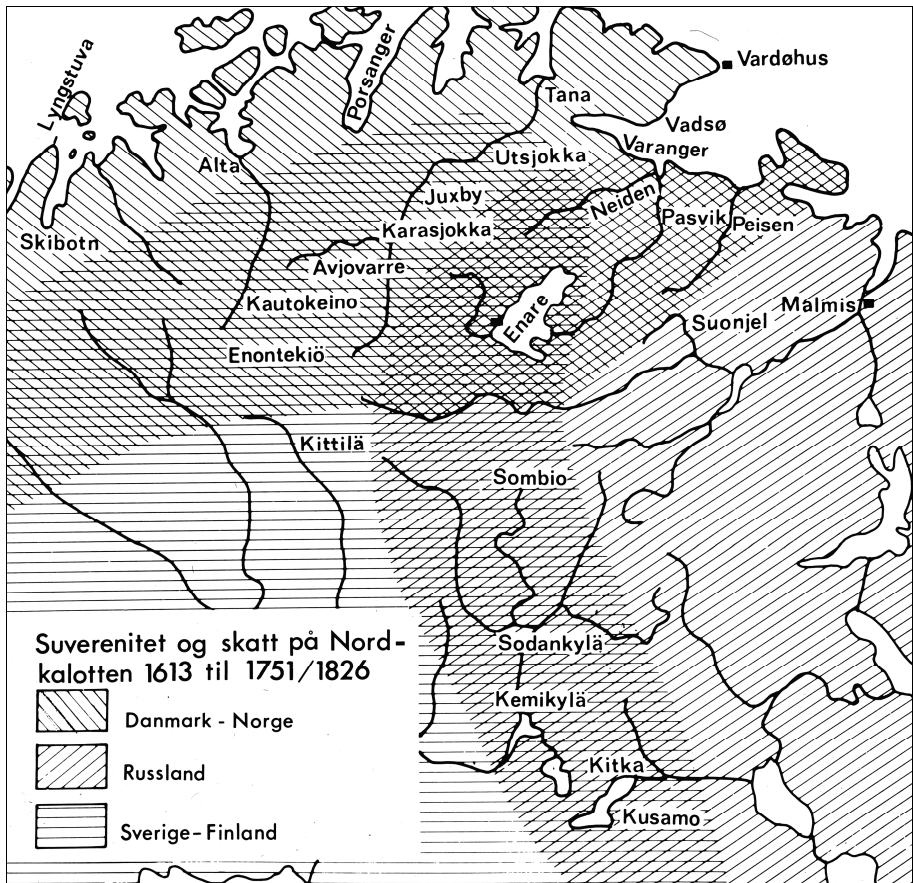
⁴ Grensetraktaten av 7./18.10. 1751: Se f.eks. kong Fr. V’s FaaB 1751, s. 3–49, og UD 1967:1 ff. I NUPH 1 karakteriseres grensetraktaten av 1751 som en av de aller viktigste i Norges historie. Betydninga lå i at den rydda unna alle tvister i forbindelse med grensa, og var ”(...) et fysisk uttrykk for at det på Den skandinaviske halvøy fantes to atskilte riker og folk.” Jf. Rian 1995:201. Lappekodisillen, som Rian også nevner, gjør det imidlertid rimelig å si at grensetraktaten synliggjorde at det var tre forskjellige folk på den skandinaviske halvøya – nordmenn, svensker og samer, som ble berørt av grensetrekkinga. På det tidspunkt grensa ble fastsatt, hadde man også fått en viss kvensk bosetting nordover i det som skulle bli grenseområdet. Kvenene nevnes imidlertid ikke spesielt i de dokumentene som danner avslutninga av grenseverket.

⁵ Hansen, L.I./Olsen, B. 2004:282.

⁶ Unntaket er nåværende Sør-Varanger som ikke ble norsk område før i 1826. Se nærmere om dette i kap. 3.12./3.13.

⁷ Hele grenseverket, dvs. selve traktaten, de to kodisillene og separate artiklene, ble første gang gjort allment kjent i Danmark-Norge gjennom ”Kong Friderich den Femtes

Kart 1.1 Den indre delen av Nordkalotten var et fellesområde mellom Danmark-Norge, Sverige og delvis Russland etter 1613. "Fellesdistrikter" og "privative" områder på Nordkalotten. I 1613 oppgav Sverige sine krav i kystområdene. De "privative" områdene lå kun under én stats jurisdiksjon, mens to- eller tre stater hadde krav i fellesdistriktene. Den indre delen av Finnmark ble en del av Norge i 1751, og nåværende Sør-Varanger ble det samme i 1826. (Kart etter Aarseth 1989:51.)

I første omgang ble samene likevel bare i liten grad negativt berørt. De to statene, Danmark-Norge og Sverige, ble enige om å sikre de berørte samenes rettigheter gjennom et tillegg til selve grensetraktaten – "Første Codicil og Tillæg Til Grendse-Tractaten imellem Kongerigerne Norge og

allernaadigste Forordninger og Aabne Breve for Aar 1752". Den danske teksten som er gjengitt der er autentisk og likeverdig med den svenske. Kunngjøringa skjedde bl.a. på de første dansk-norske tingene i Kautokeino og Avjovarre i 1751. Jf. Sandvik 1997:357.

Sverrig Lapperne betræffende”. Tillegget er i ettertid gjerne blitt kalt for Lappekodisillen.⁸

Grunnlaget for å traktatfeste denne fordelten for de samene som behøvde å flytte over den nye grensa, finner man i grensetraktatens artikkel 3. Selv om det der ble slått fast at ingen av kronene hadde noen som helst slags rettigheter i det andre landet, skulle det gjøres unntak for samene:

Men som begge Siders Lapper behøve begge Rigers Land til deres Rehns-Dyrs Ophold; saa har man i Henseende til dennem kommet overeens om saadanne Indretninger, som udi denne Grendse-Tractats første Codicill eller Tillæg indeholdes.

Dette tillegget skulle ha den samme status som grensetraktaten selv. Det sies klart både i traktaten og kodisillen. I traktatens artikkel 8 heter det:

Denne Grændse-Tractat med dens tilhørende 2de Codiciller eller Tilleg, hvilke ere af samme Gyldighed, som de her udi Tractaten, Ord for Ord vare indførte (...)

Kodisillens § 30 uttrykker det slik:

(...) Dette Codicil eller Tilleg til Grendse-Tractaten skal udi alle sine Puncter være af samme Kraft som ovenberørte GrændseTractatat i sig selv, aldeles saaledes, som det Ord for Ord, vare indført.

Den forskninga som er gjort omkring grenseforhandlingene viser da også at det er en sterk sammenheng mellom kodisillen og grensetraktaten. Noe prinsipielt skille mellom statusen til de to ble det aldri operert med.⁹

---

⁸ Lappekodisillen ble igjen tatt inn i den norske lovsamlinga – jf. Norges lover 1685–1993. Oslo 1994, og er med i seinere utgaver av denne. For ordens skyld nevnes også at ordet kodisill kommer av det latinske codicillus. Det er diminutiv av codex, og betyr her kort og godt et tillegg. Lappekodisillen er imidlertid et vel innarbeidd begrep i dag, og kommer i det vesentlige til å bli brukt i det følgende. Primærmaterialet for hele undersøkelsesperioden sett under ett, bruker imidlertid ikke benevnelsen Lappekodisillen, men bare ”første Codisil”, eller rett og slett (grense) ”Tractaten”, selv om det man omtaler er første kodisill.

⁹ Bjarnar 1989:71.

1.2 Statenes forpliktelser overfor samene før kodusillen

Hva var så situasjonen før 1751? Hadde samene før den tid hatt noen formaliserte ordninger med hensyn til bruk av naturgodene over grensene eller i grensesonene? I forskninga omkring kodusillen er det hevda at statene hadde forpliktelser overfor samene som førte fram mot en egen lappekodusill i grensetraktaten av 1751.

Ett eksempel er at de svenske forhandlerne tok opp samenes stilling allerede i forbindelse med forhandlingene forut for freden i Stettin i 1570. Samene ble likevel ikke uttrykkelig nevnt i selve traktaten, men det ble den gang slått fast som et prinsipp at alders tids bruk skulle anvendes som grunnlag for “brukelige” rettigheter.¹⁰ Ut fra det er det ikke urimelig å tro at dette også sikra kongenes samiske undersåtters bruk på tvers av grensa mellom de to landene.¹¹

Ove Bjarnar hevder at det under alle omstendigheter er klare paralleller mellom traktatene fra 1570 og 1751.¹² Så lenge kodusillen skulle dekke to riker med forskjellig rettstradisjon, var det naturlig å bygge på Stettinfredens bestemmelser om alders tids bruk. I følge Bjarnar fant grensekommisærerne en felles hjemmel for overflyttingsretten i dette rettsinstituttet. Motivene bak kodusillen var derfor en stadfesting av status quo for samene, så langt det var mulig.

Videre har Lars Ivar Hansen påvist at juristen og majoren Peter Schnitler¹³, den embetsmannen på dansk-norsk side som gjennomførte de grundige forundersøkelsene på 1740-tallet, også trakk inn Stettinfredens bestemmelser i forbindelse med samenes rettigheter. Det skjedde ut fra hensynet til å sikre norskregistrerte samers bruk av skogsområder på svensk side om vinteren.¹⁴

Ove Bjarnars syn er at lappekodusillen ikke tok sikte på å definere noen ny status for samene, verken rettslig eller faktisk. Han uttrykker det slik:

¹⁰ Bjarnar1989:66. Altså rettigheter ”som ble brukt.”

¹¹ Jebens 1986:236/37.

¹² Bjarnar 1989:66.

¹³ Se Kristian Nissens biografiske artikler om Schnitler i NBL XII, s.490 ff, og i Schnitler 1962, s. XX ff.

¹⁴ Hansen 1989:41. Han finner dette påfallende all den stund Schnitler ellers argumenter mot svenskens trang til å bruke Stettinfreden.

Som politisk manifestasjon må vi kunne betrakte lappes-codicillen som universell: den dekte samene som nasjon.¹⁵

Hans gjennomgang av forhandlingene viser også at en sikring av samenes rettigheter ble stilt i forgrunnen. Sverige hadde nemlig som utgangspunkt stilt krav om betydelige områder vest for fjellryggen, fra Tysfjord og nordover, og at

En garanti overfor den samiske nasjon ble en forutsetning for at grensen skulle bli slik vi kjenner den i dag.¹⁶

1.3 Hvem gjaldt kosisillen for?

Fram til den seinere tid har det vanlige synet på kosisillen vært at den bare skulle sikre de overflyttende reindriftssamenes rettigheter.¹⁷ En viktig kilde som trekker i den retning og som forteller noe om hvordan man betrakta dette på 1800-tallet, er den hemmelige redegjørelsen om bakgrunnen for grensesperringa i 1852¹⁸, som Indredepartementet laga for Stortinget i 1854.¹⁹ Hovedtyngda av opplysningene der dreier seg om de hemmelige forhandlingene mellom Sverige-Norge og Russland-Finland på 1830- og 40-tallet. Departementet kom også litt inn på bakgrunnen for at kosisillen ble til og anførte at kosisillen var et instrument til å sikre reindriftssamenes bruk av landet på begge sider av den nye grensa. Siktemålet var

(...) at Grændsens Bestemmelse mellem begge Lande ikke skulde gjøre nogen indgribende Forandring, hvorhos benyttelsen av begge Rigers Grund ved Codicillens § 10 fremdeles blev forbeholdt Lapperne (...).²⁰

---

¹⁵Bjarnar 1989:75.

¹⁶Op.cit., s.71.

¹⁷Gudmund Sandvik sier i den forbindelse at lappes-codicillen garanterte gjensidige rettigheter for reindriftssamene i de to landene. Jf. Sandvik 1993:362, og Sandvik 1989:10. Omtalen av kosisillen i NUPH 1 er likeledes utvetydig i at kosisillen kun gjaldt reindriftssamer. Jf. Rian 1995:201/02.

¹⁸Da ble grensa mellom Finland og Norge sperra for overflytting med rein, og visse andre typer grenseoverskridende aktivitet.

¹⁹I dette arbeidet kalt ID 1854. Se nærmere om dette dokumentet i kap. 6.1.

²⁰ID 1854:3. Denne retten ble der utdypa gjennom en gjengivelse av §§ 10,11 og 12. Likeledes ble det nevnt at samene skulle betale leie for bruken, og at de hadde erstatningsplikt ved skadevoldelse i det andre landet.

En av dem som også har hevda dette er Arnold Ræstad. Han har skrevet en relativt detaljert framstilling av forløpet til grensetraktaten, særlig kodi-sillen.²¹ Ræstad drøfter imidlertid ikke slike paragrafer som helt utvilsomt gjaldt alle samer i bestemte områder. Det dreier seg særlig om § 28 som omfatta Utsjok- og Enaresamenes handelsrett i Norge. Kristian Nissen synes også å helle i retning av at kodi-sillen bare gjaldt reindriftssamer, selv om han ikke sier det helt eksplisitt.²²

I NOU 1984:18 omtales dette spørsmålet av Samerettsutvalget i Norge. Utvalgets drøfting bygger i stor utstrekning på de to rettslærde, Aschehougs og Tarangers arbeider.²³ Utvalget anfører i den forbindelse at det finnes holdepunkter for at kodi-sillen bare mente å beskytte reindriftssamene. På den annen side er man også inne på spørsmålet om kodi-sillen hadde et videre siktemål.

I en slik sammenheng uttaler Samerettsutvalget at det av kodi-sillens § 30 og forarbeidene fremgår klart

(...) at den samiske befolkning skulle beskyttes. At hensynet til Lappernes Conservation ble understreket så sterkt under forarbeidet, kan tyde på at man ville verne om selve livsgrunnlaget til samene, deres materielle kultur. Reindriften var bare ett av flere næringsgrunnlag innen det samiske bruksområde, som ble delt av grensen. Skulle samene gis fullverdig beskyttelse og muligheter til å overleve som nasjon, måtte deres utnyttelse av naturressursene sees som en helhet. Konsekvensen av dette syn må bli at hele den grenseoverflyttende befolkning var vernet, ikke bare de som livnærte seg ved reindrift.²⁴

Samerettsutvalget gir likevel ikke noe endelig svar på om kodi-sillen var “universell” for samene, og angir at det også finnes holdepunkter for at kodi-sillen bare meinte å beskytte reindriftssamene. En viktig kilde i den

²¹Ræstad 1930–33:414 ff.

²²Jf. hans biografiske artikkel om grensekommissær Johan von Mangelsen. NBL IX:61ff.

²³De to verkene det dreier seg om, er Aschehoug 1875, og Taranger 1904.

²⁴NOU 1984:18. Om samenes rettsstilling, s. 187. Når det gjelder begrepet “lapper”, merker man seg at på svensk side var dette de som dreiv “lappmannäring” – reindrift, jakt og innlandsfiske. På dansk (norsk) side hadde man ikke slike distinksjoner på 1700-tallet.

forbindelse er Hielmstierne og Stampes sakkyndige erklæring fra 1750. Der begrunner de kodisillen ut fra at samenes overflytting

(...) fra det eene Riige til det andet (er) ganske nødvendig til den Lappiske Nations Conservation, og den største Deel af Lapperne maatte nødvendig crepere, naar de skulde forbindes til bestandig at forblive, enten paa den Norske eller paa Svenske Side af Fieldkiølen.²⁵

Kongens instruks til grensekommissær Mangelsen i 1749 er også interessant. Etter denne skulle han i fellesskap med sin svenske kollega undersøke og avgjøre,

(...) alt hvad den lappiske Nation paa begge sider betreffer, og ellers stræber at bringe det derhen, at en billig og bestandig Indretning i denne Sag, til Bedste for denne Nation og til Befordring af en god naboelig Forstaaelse kand erholdes, (...).²⁶

Otto Jebens skriver at kodisillen primært tok sikte på reindriftssamene, og ikke nevner sjøsamene. Ut fra en analogislutning hevder han likevel at også disse ble sikra rettigheter etter kodisillen:

Det ville også være mer enn urimelig om sjøsamene, med deres eldgamle tilstedeværelse og bruk i sine områder i Nord-Norge, skulle være rettslig avskåret fra bruk av land og vann.
²⁷

Formelt sett er kodisillens § 12 av størst interesse når det gjelder ressursbruken til de grensesamene som ikke gjorde sesongflyttinger i forbindelse med reindrift. Gjennom denne paragrafen ble jo de overflyttende samene sidestilt med landets egne undersåtter når det gjaldt rett til jakt og fiske. Det sentrale spørsmålet er altså om denne retten var betinga av at man flytta over grensa med rein.

Man kan også formulere det også på en annen måte: Er det rimelig at et dyr – reinen – skulle være grunnlaget for retten til å utnytte natur-

---

²⁵Etter NOU 1984:18, s.187. Kilden er trykt i utdrag som noter til kodisillen i Indstilling 1904, bilag 1.

²⁶Dat. 18.4.1749. Etter Taranger 1904:27.

²⁷Jebens 1986:337.

ressursene i det andre landet? Var det ikke samenes behov for å opprettholde sitt tradisjonelle næringsliv som var det sentrale?

Det er med andre ord ikke helt entydig om kodusillen tok sikte på å beskytte hele “den Lappiske Nation”, eller om den bare var ment å gjelde avgrensa grupper blant samene – de som hadde behov for å flytte over grensa med rein. Ut fra en formodning om at anvendelsen av kodusillens bestemmelser ikke avvek sterkt fra siktemålet med regelverket, må man derfor undersøke hvordan kodusillen faktisk ble praktisert etter 1751. Derigjennom vil man forhåpentligvis kunne få et tilnærma svar på om praktiseringa av kodusillens bestemmelser bidro til å sikre det materielle grunnlaget for den delen av “den Lappiske Nation” som hadde en grenseoverskridende ressursbruk – uavhengig av om det dreide seg om reindrift eller ikke.

I en slik sammenheng kunne det selvsagt være ønskelig å ta for seg hele den grensestrekninga der det bodde samer. Det ville blitt en meget omfattende oppgave. Derfor er det hensiktsmessig å konsentrere seg om et avgrensa område.

1.4 Mange typer næringsvirksomhet: Øst-Finnmark – Utsjok/Enare

Det distriktet som naturlig peker seg ut for en slik undersøkelse er det samiske transnasjonale området i det nordøstligste Norge og den nordligste delen av Finland.²⁸ Særlig gjelder dette Øst-Finnmark med Tanavassdraget og Varangerområdet, og de tilgrensende finske sognene Utsjok og Enare.

På grunn av de topografiske og næringsmessige forholdene i denne regionen har man her det beste utgangspunktet for å kunne finne ut om kodusillen eventuelt også ble brukt for å sikre rettigheter og det næringsmessige grunnlaget også for andre samer enn de som hadde sin hovedbeskjeftigelse innen reindrift. Grunnen er at ingen andre steder hadde den nye grensa – formelt – kutta over en så intens utnytting av et vidt ressurspektrum, som nettopp her. Det gjaldt både jakt, laksefiske i elv, sjøfiske, beite for rein og bufe, utnyttelse av trevirke, slåtte- og boplasser, innlandsfiske, og liknende naturgoder.

---

²⁸Jf. Niemi 1994:73, som definerer en transnasjonal region som en region på tvers av statsgrenser.

Det er av interesse at forholdene i dette området var mindre fremme under forhandlingene om grensetraktaten og lappekodisillen, enn de mer typiske reindriftsdistriktene lengre sør. Lars Ivar Hansen skriver i den forbindelse at

(...) både innholdet og utformingen av de innledende, prinsipielle paragrafene av Lappekodisillen i stor utstrekning går tilbake på ulike typer bruk og forvaltning som var etablert i områdene fra Børgefjell i sør til Ráisduottar-Háldi i nord.²⁹

I og med at annen ressursutnyttning enn reindrift var mest intens på denne aller nordøstligste delen av grensa, og at kodisillen ble til vesentlig på basis av forhold lengre sør, kan dette danne grunnlaget for til dels åpne spørsmål. Ett av disse er om kodisillens allmenne bestemmelser faktisk har vært brukt til å regulere, eller sikre rettighetene også for andre samer enn de som dreiv distanseflyttinger med rein i dette nordøstlige grenseområdet. Denne undersøkelsen vil legge betydelig vekt på denne problemstillingen.

De nærings- og bosetningsmessige forholdene midt på 1700-tallet, i det som nå er grenseområdet mellom Finland og Norge, var av en slik art at de kan ha skapt problemer ved fastsettelse av de berørte samenes statsborgerlige tilhørighet. Derfor er det også nødvendig å redegjøre nærmere for hvordan dette ble løst – og hvilken sammenheng det var mellom undersåttlig forhold og ressursbruk.

Denne delen av arbeidet tar derfor sikte på å gi et bilde av den samiske ressursbruken i et avgrensa geografisk område med mange typer næringer, og hvilken betydning kodisillens bestemmelser eventuelt hadde for denne ressursbruken.

1.5 Tidsavgrensning og statsrettslige endringer

Hovedsiktemålet er å dekke tida fra tilblivelsen av grensetraktaten i 1751, inntil de gjensidige reindriftsoverflyttingene over den finsk-norske grensa med rein ble forbudt 1852, og de finskregistrerte samene også ble nekta å

---

²⁹ Hansen 1989:53. Dette er en viktig konstatering, all den stund grensa mellom Finnmark og Finland begynner nettopp ved Ráisduottar-Háldi.

drive fiske i sjøen i Norge. I ettertid er dette gjerne kalt for “Grense-sperringa”.³⁰

For helhetas skyld vil det også være riktig å se på hva som skjedde etter at noen av de viktigste grenseoverskridende utnyttelsesformene ble forbudt. Hvordan stod det til med Lappekodisillens ånd og bokstav etter at grensesperringa var et faktum? I en slik forbindelse vil fremstillinga bli ført frem til 1859, i og med at grensesperringa da sementeres ytterligere.

Når det gjelder tidsdimensjonen må man også ha for øyet at det i hundreåret etter 1751 skjedde betydelige suverenitetsmessige og statsrettslige endringer i forhold til både det nåværende finske og norske territoriet. Ikke minst gjelder det hvilke lands myndigheter som skulle påse at samenes tarv ble ivaretatt. Forholdene var til dels komplekse.

De endringene som fant sted, kan ha virka inn på kodisillens status. Derfor er det nødvendig å redegjøre for om, eller i hvilken grad det skjedde formelle endringer i denne statusen i forbindelse med de statspolitiske endringene i tida mellom 1751 og 1814.

Skjematisk kan hundreåret etter 1751 deles inn i følgende perioder:

- I** I tida mellom 1751 og 1809 var Norge som kongerike forent med Danmark. Hovedstaden og det politiske sentrum lå i København. Dette innebar blant annet at de enkelte amtene ble administrert direkte derfra, og naturligvis også at utenrikspolitikken ble styrt fra hovedstaden. I den grad det oppstod forviklinger mellom samene på grensa mellom Norge og Sverige, var dette diplomatiske anliggender for aksen København – Stockholm. (St. Petersburg ble omhyggelig holdt utenfor.)

Dette hadde sammenheng med at Finland i denne perioden var en del av Sverige – “östra rikshalvan”. Samene i det som nå er Finland, var med andre ord svenske undersåtter. Stockholm var deres hovedstad og tok seg av deres interesser i forhold til København.

- II** Den neste naturlige perioden er årene fra 1809 til 1814. For Norges vedkommende skjedde det ingen endringer. For Finland derimot var endringene grunnleggende I 1809. Landet

---

³⁰Denne betegnelsen kommer også til å bli brukt i denne fremstillinga.

ble da skilt fra Sverige og gjort til storfyrstedømmet Finland, under den russiske tsar.

Finland fikk indre selvstyre med Senatet som den høyeste myndighet.³¹ Lederen for Senatet var imidlertid generalguvernøren. Han var oppnevnt av tsaren og var dermed statsoverhodets øverste representant i Finland. Den egentlige hovedstaden ble dermed St. Petersburg. Der satt også Finlands talsmann overfor tsaren. Han ble først kalt statssekretær – seinere ministerstatssekretær.

Ansvar for utenrikspolitikken, det vil si også det som angikk de finske grenseoverflyttende samenes rettigheter, var dermed med ett slag overført fra Stockholm til St. Petersburg. Samene i Finland var nå statsborgere i storfyrstedømmet Finland, og i den forstand tsarens undersåtter, i hans egenskap av storfyrste over Finland.

- III** En ny endring skjedde i 1814. Norge ble da løsrevet fra fellesskapet med Danmark og tvunget inn i en personalunion med Sverige. Nå var det ikke lenger København, men Stockholm som tok seg av interessene til de norskregistrerte samene som dreiv næringsvirksomhet over, eller i tilknytning til grensa til grensa mot Finland.³²

Endringene i 1809/1814 etablerte de statspolitiske rammene som gjaldt frem til grensesperringa i 1852. Det vil si at samene både i Norge og Finland nå var undersåtter i stater som ikke selv hadde hånd om utenrikspolitikken. Med hensyn til ivaretagelsen av de samiske interessene medførte dette at det også kunne ligge an til interessemotsetninger mellom de to nevnte landene og de som hadde det endelige ordet, Sverige og Russland, når for eksempel Lappekodisillens status ble brakt på bane.

- IV** Det siste statspolitiske trekket som man må ha et sideblikk til, er grensekonvensjonen av 1826 mellom kongen av Sverige og Norge og tsaren av Russland. Da ble det opprinnelig østsamiske området som i dag kalles Sør-Varanger, en del av

---

³¹ Senatet var Finlands regjering. I finsk historieskriving betegnes perioden mellom 1809 og 1917 som autonomitida.

³² Som vi seinere skal se, hadde imidlertid både norske og finske myndigheter stor innflytelse på den utenrikspolitiske linje som kom til å bli fulgt i forhold til samenes interesser.

Norge. Konsekvensene av denne grensetrekkinga var at Norge da fikk en fast grense ikke bare østover mot selve Russland, men en del av den nye faste grensa var også grense mot storfyrstedømmet Finland.

1.6 Statene, kodisillens forpliktelser og samenes interesser

Det viktigste spørsmålet i forbindelse med de statspolitiske omkalfatringene, er om Russland/Finland i 1809 gikk inn i Sveriges sted når det gjaldt rettigheter og plikter i forhold til kodisillen. Likeledes kan man spørre om Danmark-Norge etter 1809 var forplikta av 1751-bestemmelsene for den delen av grensa som hadde opphørt å være grense mot Sverige.

En annen aktuell problemstilling er om hendingene i 1814 fikk noen innflytelse for kodisillens status i det aktuelle området. Det samme spørsmålet kan også stilles når det gjelder grensekonvensjonen av 1826. Fikk den noen formell innvirkning på kodisillen og på praktiseringa av den?

Det siste hovedspørsmålet vil dreie seg om utviklinga som førte frem til grensesperringa i 1852, og de virkninger og tiltak den medførte. Her er det særlig tida fra om lag 1830 og utover – når kodisillens status problematiseres i forholdet mellom Norge/Sverige og Finland-Russland – som er mest aktuell. For den sistnevnte vil det bli lagt særlig vekt på hvilke motiver som lå bak statenes handlemåte, og hvordan de vurderte samenes stilling og kodisillen i de forhandlingene som førte frem til grensesperringa.

Samenes stilling i forhold til de nye grensekonstellasjonene kommer til å stå i sentrum i dette arbeidet. Området som ble delt av ei grenselinje i 1751 var gammelt samisk land. Samene hadde vært der lenge før nasjonalstatene begynte å trekke sine grenser. Om man ser bort fra den svenske jurisdiksjonen og dobbeltbeskatninga fra Sverige og Danmark-Norge (og tidligere også Russland), rådde samene i praksis alene over landet og ressursene i det indre av Finnmark før grensefastsettelsen midt på 1700-tallet.³³

³³Det samiske samfunnet, blant annet langs Deatnu/Tanaelva, tok imidlertid opp i seg enkelte finskspråklige tilflyttere, kvener, fra slutten av 1600- og i første halvdel av 1700-tallet. Jf. f eks Niemi 1981.

Av forarbeidene fremgår det altså at ett av de viktigste grunnlagene for lappekodisillen i 1751 var at man ønska å sikre fremtida for den samiske nasjon. Med andre ord hadde man å gjøre med en avtale mellom to stater for å sikre fremtida for en nasjon uten stat. Bestemmelsene i kodisillen er det klareste bevis på at man ønska å lage institusjonelle ordninger som kunne bidra til at denne statsløse nasjonen så langt som mulig likevel skulle kunne ha en egen fremtid. Et stykke på vei kan man faktisk tale om et visst indre selvstyre for de samene som kom inn under lappekodisillens bestemmelser.

Hundre år seinere er bildet et helt annet. Lappekodisillens sedvane- og traktatmessige rettigheter som sikra samisk næringsoverflytting, reindrift og sjøfiske, ble satt til side i 1852. Grensesperringa var et faktum. Var det samfunnsmessige endringer eller andre forhold som er forklaringa?

1.7 Hva er lappekodisillen?

Sett fra et samisk synspunkt er lappekodisillen et grunnleggende rettighetsdokument. Den er en manifestasjon av at de nordiske statene formelt har akseptert at de samiske interessene og rettighetene skulle sikres når de trakk ei grense gjennom det landet som samene var avhengige av. Hva var det så man ble enige om? Hva er lappekodisillen?³⁴

Enkelt sagt er kodisillen et regelsett som i 30 paragrafer skulle sikre at de samene som ble berørt av grensetrekkinga, fortsatt skulle få utøve sin tradisjonelle næringsvirksomhet.³⁵ Dette er som nevnt nedfelt i grense-traktatens artikkel 3. Der fokuseres det på at samene trengte begge rikenes land som livsgrunnlag for reinene sine. Samtidig presiseres det at kodisillen ikke skulle gi kronene noen som helst slags rettighet i det andre landet. Det var med andre ord tale om et arrangement som ene og alene skulle gjelde samene.³⁶

---

³⁴ Hansen, L.I./Olsen, B. 2004:273–280, gir en konsentrert og instruktiv innføring i Lappekodisillen og bakgrunnen for den.

³⁵ Ove Bjarnar hevder i den forbindelse at kodisillen ble til på grunnlag av alders tids bruk fra samenes side – et rettsprinsipp begge statene kunne enes om. Jf. Bjarnar 1989:74/75.

³⁶ Gudmund Sandvik har overført lappekodisillen fra datidas dansk til moderne norsk språk. Jeg har hatt stor nytte av denne (Jf. uttrykt dokument for Samerettsutvalget i Norge, 1985).

I innledningsordene til kodisillen heter det at den var kommet i stand for at det ikke skulle oppstå strid og misforståelser på grunn av samenes “sædvanlige Over-flytninger”, leia som skulle betales i den forbindelse, og jurisdiksjonen over de “fremmede Lapper” i den tida de flytta over. Et annet viktig moment var å klarlegge hvem som skulle anses som norske eller svenske samer, og hvordan man gjensidig skulle omgås dem.³⁷

Men: Ikke fra noen av sidene var det noen målsetting å hindre samenes flyttinger over grensa. Derfor ble denne retten traktatfesta.³⁸

1.7.1 Samisk skatte-/bygselland og statsborgerlig tilhørighet sør for Finnmark

De enkelte paragrafene i Lappekodisillen varierer fra å regulere mindre forhold, til å gi bestemmelser med omfattende rekkevidde. I den aller første paragrafen avskaffa partene en særskatt på “privative Svenske Lapper”. På visse steder i Nordland hadde nemlig disse siden 1742 fått utvist og overdratt sommerland mot å betale en årlig skatt. Denne ble avskaffa fordi den stred mot en del av de øvrige bestemmelsene i kodisillen og ville bidra til nye uriktigheter i “Lappe-Væsenet”. I stedet for det arrangementet som opphørte, skulle det settes i verk en ordning som ble omtalt punktvis i de påfølgende paragrafene.

Blant annet ut fra hensynet til å skape klare og ordna forhold handler disse paragrafene om vilkårene for å fastlegge samenes statsborgerlige tilhørighet (§§ 2–7).³⁹ Disse skiller seg en del fra bestemmelsene på grensestrekninga sør for Finnmark. Felles er likevel at de såkalte skatte- eller bygsellandene stod sentralt ved avgjørelsen. I en viss utstrekning hadde samene også valgfrihet med hensyn til hvilken konge de ønska å høre inn under.

En viktig bestemmelse finner man i paragraf 2. Der ble det bestemt at ingen same fra da av skulle tillates å “eye” skatte- eller bygselland i mer enn ett rike,

³⁷ Av arv som skulle føres ut av riket hadde kongen krav på en sjettedel (HL 1974:292).

³⁸ En oversiktlig fremstilling av tilblivelsen av grensetraktaten og Lappekodisillen, finner man også i Taranger 1904:16 ff.

³⁹ Jf. drøfting av dette i NOU 1984: 18, s.170.

(...) paa det al Anledning til Fellesskab udi Undersaatter og Land herefter kan undflyes.⁴⁰

For strekninga mellom Børgefjell og Bonnesfjell, dvs. mellom Nordlands amt/Helgelands fogderi, og Ångermanlands og Uma lappmarker, ble dette fulgt opp av en presiserende bestemmelse i paragraf 3. Der het det at fjellryggen skulle være grense.⁴¹

I dette området skulle derfor samene og familiene deres som hadde skatteland på den svenske sida av grensa, uten videre anses som svenske undersåtter for fremtida, uansett hvilken av statene de tidligere hadde bygsla av og betalt til for skattelandet. Tilsvarende skulle de samene med familier som hadde gammelt bygselland på den norske sida av grensa i dette området, tilhøre Norge.⁴²

Det vil med andre ord si at på denne delen av grensa ble undersåttforholdet avgjort av hvilken side skatte- og bygsellandene ble liggende etter grensefastsettelsen. Det vil si at i utgangspunktet hadde samene på denne strekninga ikke noe valg.

I selve grensetraktatens artikkel 5 ble det fastsatt hvordan det skulle forholdes med skattebetaling og undersåttlig forhold for de samene på grensa mellom Nordland og Sverige som ble berørt av bestemmelsene i kodusillens paragraf 3:

Ligesaa bekommer Sverrig baade Sin og den Norske Skat af Uma, Wapst, Ran og Granbyens Lapper, som havde Skatte-Land paa den Svenske Side af Rigs-Linien og Field-Ryggen. Norge skulle likeledes ta (...) ald skatten af saadanne Lapper udi Nordlandene, som have Skatte-Land paa den Norske Side

---

⁴⁰I følge HD i Sverige bruker kodusillen blant annet begrepene skatte- og bygselland om hverandre. Dessuten påpekes det at den svenske teksten i § 4 og 7 anvender begrepet "äga", mens den danske har uttrykket "have". Det vil si at det ikke nødvendigvis ligger noen meningsforskjell i dem. Jf. HD 1981:73. Se også nærmere omtale av disse og beslektede begreper, i NOU 1984:18, s. 181/182.

⁴¹Med fjellryggen menes at grenselinja her kom til å følge de høyeste fjellene. Jf. Hansen 1989:38. "Kjølen", i betydning vannskillet, var med andre ord ikke grense i dette distriktet.

⁴²Ifølge Lars Ivar Hansen, 1989:26, er dette en refleks av at på norsk side på den tid fantes ordninga med bygselland bare så langt nord som i Helgeland fogderi. "Skattelandsinstitusjonen" var derimot mer allmenn i Sverige. I følge NOU 1984:18, s. 181, var skattejord en svensk "jordnatur" fra 1200-tallet, som eieren betalte skatt for til kongen.

af den nu fastsatte Grendse-Linie, endskiønt Sverrig tillige forhen har taget Skat af dennem.

Kodisillens § 4 må likevel forstås som en oppfølging og presisering av § 3. Det gjaldt dersom en same hadde et gammelt norsk eller svensk sommerskatteland som etter grensetrekkinga ble liggende både i Norge og Sverige. Hvis han før 1742 hadde betalt skatt av til det ene av de to landene for dette – skulle han ha valgfrihet med hensyn til hvor han ville være undersått. Betingelsen for den valgfriheta var at han ikke hadde vinterskatteland på noen av sidene. Hadde han det, skulle han tilhøre den sida hvor vinterskattelandet lå.⁴³

For strekninga mellom “Bonnæs-fjæld” og “Halde”, ved begynnelsen av Kautokeinos grenser (og Finnmarks grense), ble det i § 5 bestemt at dersom en same hadde betalt skatt for et sommerskatteland på den norske sida av grensa før 1742, og også eide vinterskatteland på svensk side, skulle han kunne velge undersåttforhold.⁴⁴ Skattelandet han eide der han valgte å bli undersått, skulle han beholde for alltid, men miste det han hadde på den andre sida av grensa (§ 5).⁴⁵

For at man skulle kunne vite hvem som var svenske eller norske undersåtter, ble det lagt stor vekt på samenes frie valg. Etter §§ 4 og 5 skulle dette valget foregå i mest mulig kontrollerte former. Det skulle skje i nærvær av de oppnevnte grensebetjentene, så snart som mulig, i forbindelse med oppsettinga av grenserøysene.⁴⁶ Valget skulle gjennomføres uten noen hindring, lokking, oppfordring, eller skjenk og gaver. Heller ikke skulle det gis løfter om lettere skatt, eller om noe annet som

⁴³Ved en rettssak på det svenske tinget i Utsjok i 1770, ble denne paragrafen ansett som generelt gjeldende for hele den nye grensestrekinga. Se kap. 2.16.6. Jf. også Pedersen 1994:152.

⁴⁴For det samiske distriktet i nåværende Indre Finnmark, som var et svensk-norsk fellesområde, var det ingen tilsvarende bestemmelser om skatte- eller bygselland. Det betyr ikke nødvendigvis at slike land ikke fantes der, men rett og slett at det var bestemt at undersåttforholdet skulle følge av hvem som fikk jurisdiksjonen over området. Blant annet Kaisa Korpijaakko nevner skattelandene i ”Utsjoki by” i 1741. Jf. Korpijaakko II 1985:106.

⁴⁵Kenneth Awebro hevder at §§ 4 og 5 var et ledd i svenskenes politikk om at flest mulig av de berørte samene skulle bli svenske undersåtter. De aller fleste hadde nemlig vinterskatteland på svensk side, og det fantes bare 2–3 gamle (dvs før 1742) sommerskatteland i Norge. De nomadiserende samene ble derfor i praksis tvunget til å bli svenske undersåtter. Jf. Awebro 1989:84/85.

⁴⁶Valget skulle med andre ord skje i nærvær av den felles dansk-norsk/svenske kommisjonen som skulle forestå den fysiske oppmerkinga av grensa.

private jordeiere eller andre på noen av sidene kunne prøve seg på. Samene skulle ha “(...) et aldeles frit og utvunget Vall” (§ 6).

§7 kan på en måte betraktes som en samle- og sikringsparagraf. Der sies det nemlig at de samene, som etter at konvensjonen ble satt i verk, viste seg å ha både sommer- og vinterskatteland, eller bare en av delene på svensk side av grensa, skulle anses som svenske undersåtter. Det samme gjaldt også alle som hørte til husholdet, inklusive tjenerne og husmenn.

Et tilsvarende prinsipp skulle anvendes på de samene med familier som hadde gammelt bygselland på norsk side av grensa. I og med at samene ikke skulle kunne ha skatte eller bygselland på begge sider av grensa, skulle disse regnes som norske undersåtter.

Slik kunne man fra da av avgjøre på hvilken side hver enkelt var undersått, fordi ingen same kunne ha bygselland på begge sider, og heller ikke kunne få det på annen måte enn det som “i denne Convention findes foreskrevet”.⁴⁷

Oppsummerende sagt er bildet følgende når det gjelder fastsettinga av samenes statsborgerlige tilhørighet sør for Finnmark:

- Etter § 3 hadde ikke samene noe valg. Undersåttforholdet på strekninga fra Børgefjell til Bonnesfjell skulle bestemmes etter hvor det gamle skattelandet deres ble liggende.
- Likevel skulle de etter § 4 kunne velge hvis sommerskattelandet deres ble delt av den nye grensa. Men – et tidligere vinterskatteland i det ene av rikene avgjorde likevel uten videre hvor vedkommende skulle være undersått.
- I § 5 som dreide seg om strekninga fra Bonnesfjell til Halde, der Kautokeino sogn begynte, dvs. Finnmark, var det valgfrihet – det vil si hvis han hadde et sommerskatteland som han hadde betalt skatt av til Norge før 1742, og vinterskatteland i Sverige. Når han gjorde valget ville han miste skattelandet i det andre riket.

---

⁴⁷Bygselland har utelukkende mening i norsk sammenheng. Se for øvrig drøfting av begrepet bygselland I NOU 1984:18, s. 181. Undertegnede går ikke nærmere inn på denne delen av kodusillen, da materialet fra grensa mellom Finnmark og Sverige (Finland) ikke gjør det nødvendig.

1.7.2 Skifte av statsborgerlig tilhørighet

Selv om den statsborgerlige tilhørigheta skulle fastsettes gjennom bestemmelsene i lappekodisillen og grensetraktaten, ble det likevel ikke satt noen sperre for at samene, som andre, kunne endre sitt undersåttsforhold.⁴⁸

Dette ble blant annet ivaretatt gjennom paragraf åtte. Den gjaldt skifte av statstilhørighet ved inngåelse av ekteskap på tvers av landegrensene. Der het det at hvis en samisk mann fra Sverige gifta seg med en samekvinne fra Norge som hadde sitt eget skattelend, eller flere rein enn han, hadde han rett til å bli norsk same uten noen hindring eller avgift på formuen sin.

For å få skriftlig tillatelse til overflytting skulle han møte hos den svenske fogden og godtgjøre at det forholdt seg slik. Fogden skulle så føre denne tillatelsen inn i sin egen inntektsbok og stryke ham fra den svenske skattelista. På samme måte, men omvendt, skulle det forholde seg med en norsk same. Under andre omstendigheter skulle kona følge mannen.⁴⁹

I den påfølgende paragrafen ble det sagt at hvis en same ønska å forlate landet sitt og bli undersått i et annet rike, skulle dette skje etter de samme reglene som for andre svenske og norske undersåtter. Det vil si at han skulle betale sjette- og tiendepenger av hele sin formue til det landet han ville flytte fra.⁵⁰ Dit han flytta skulle han bringe med seg bevis på at avgiftene var betalt og at han hadde fått tillatelse til å flytte (§ 9).

1.7.3 Nøytralitet

Et enestående trekk ved lappekodisillen, er at de samene som flytta over grensa ble sikra full nøytralitet i forhold til de to statenes eventuelle krigerske mellomværender. Det fremgår av paragrafene 10 og 11. Selv i krigstider skulle samene mottas med vennlighet, beskyttes og hjelpes til rette. Selv om det var krigstilstand, skulle ikke det gjøre noen som helst forandring i “Lappe-Væsenet”.

⁴⁸Det vil si at man holdt seg til domisil- eller bostedsprinsippet – “*ubi bene, ibi patria*” – Hvor (jeg har det) godt, der (er mitt) fedreland. Motsetninga til dette var fødselsprinsippet.

⁴⁹Se kap. 2.12., hvor det gjøres rede for hvordan disse reglene ble anvendt i forbindelse med et konkret giftermålstilfelle.

⁵⁰Smith 1938:170, opplyser at det i Kautokeino etter 1751 bare et par ganger ble betalt sjettedels avgift for arv som ble ført ut av riket, og at avgifta ble oppheva i 1773.

De fremmede samene måtte ikke bli utsatt for verken plyndring, tvang eller overgrep, som krigstider medførte. De skulle derimot bli ansett og behandla som egne undersåtter, uansett hvilken side de oppholdt seg på som fremmede.

De samene som hadde behov for å flytte over grensa med dyrene sine, ble pålagt nøytralitet, og de måtte ikke begå noen fiendtlig handling i krigstider. De som ble grepet i noe slikt, skulle likevel ikke underlegges krigens straffebestemmelser. Straffa skulle derimot utmåles som om misgjerninga hadde skjedd i fredstid.⁵¹

1.7.4 Sikring av ressursbruken i det andre landet

I § 10 finner man en annen sentral bestemmelse. De grenseoverflyttende samene fikk der den samme rett til å bruke naturressursene som landets egne innbyggere. Det ble uttrykkelig sagt at samene hadde bruk for begge rikenes land. Derfor skulle de høst og vår, etter gammel sedvane, ha tillatelse til å flytte med reinhjordene sine over grensa inn i det andre riket. Det skulle for fremtida, som inntil da, være tillatt for dem, som for landets undersåtter, å bruke land og strand til livsopphold for dyrene sine og seg selv.

Der var imidlertid visse unntak fra dette. De stedene det dreide seg om, framgår av paragraf 12. Det var fredlyste kobbeveider og fuglevær, som enkeltpersoner betalte årlig skatt for.⁵² Gjorde samene skade på slike plasser, var de hjemfalne til samme straff som de norske undersåttene som heller ikke hadde spesielle rettigheter på slike steder.⁵³

Den samme paragrafen presiserer imidlertid nok en gang den retten som svenskregistrerte samer hadde i Norge, og norskregistrerte i Sverige. På alle andre steder skulle nemlig både kobbeveiding og utnyttelse av fugle- og dunvær, i likhet med all annen fangst og fiske være tillatt for dem, på

---

⁵¹Det er ikke spesielt undersøkt hvordan eller om nøytralitetsbestemmelsene er blitt praktisert. I det gjennomgåtte materialet fra grensa mellom Finnmark og Sverige (Finland etter 1809) fremkommer imidlertid ikke slike opplysninger i hundreårsperioden etter 1751.

⁵²Man skal her være oppmerksom på at "fredlyste" betyr slike steder som var kunngjort på tinget og ført inn i tingboka. Tinglysinga gav formelt grunnlag for at den som hadde rettigheten til vedkommende naturgode, kunne reise sak for å kreve både bot og erstatning.

⁵³Jf. også § 16.

linje med norske undersåtter. På samme måte skulle de norske samene ha den samme frihet i Lappmarken på svensk side.⁵⁴

I § 16 ble samene imidlertid pålagt å være forsiktige når de var i det andre landet. De måtte ikke gjøre noen skade for landets egne innbyggere, verken sommer eller vinter. Dette aktsomhetskravet dreide seg om skog, åker, eng, muldebærmyrer, og eventuelt andre naturgoder. Ved overtredelse var de hjemfalne til straff etter lova. Skaden skulle også erstattes straks, etter upartiske menns kjennelse.

1.7.5 Leie for beite, jakt, fiske og fangst

I tilknytning til ressursbruken ble det i §§ 13 og 14 fastsatt en viss leie. Hovedrunnlaget for å regne ut denne leia var antallet dyr som ble ført over, angitt med en bestemt sum for hvert tjuende dyr.⁵⁵ Leia for samene fra Norge som oppholdt seg i Sverige om høsten og vinteren, var dobbelt så høy som for de samene som kom fra Sverige om våren. Disse behøvde heller ikke å betale for vårkalvene. Det fremgår at bakgrunnen for denne forskjellsbehandlingen var at samene fra Norge oppholdt seg i Sverige mesteparten av året, og at kalvene da trengte like mye beite som de andre dyrene.

I tillegg til beiteleia skulle de overflyttende samene fra Sverige ut med en ekstraavgift hvis de ønska å drive jakt på sel, eller fiske i havet og fjordene. Da måtte de ut med dobbelt leie for hvert tjuende dyr. Tilsvarende fordobling av leia gjaldt hvis de norskregistrerte samene ønska å drive fiske og fangst under vinteroppholdet i Sverige.⁵⁶

Både i artikkel 13 og 14 ble det uttrykkelig presisert at det ikke måtte tas mer av verken de norske eller svenske samene, "(...) under hvad Navn eller

---

⁵⁴Hva angår de rettslige forutsetningene for overflyttingene og ressursbruken, antar Heikki Hyvärinen at de sentrale bestemmelsene har en forklaring i norsk og svensk lovgivning. Jf. Hyvärinen 1989:123.

⁵⁵Grunnprisnivået for de svenske samene var en skilling dansk, eller en styver svensk, i koppermynt, for hvert tjuende dyr.

⁵⁶Rian 1995:201, nevner ganske riktig at de svenske samene måtte ut med en ekstra avgift for jakt og fiske, mens de norske samenes ekstraavgift for det samme i Sverige, ikke nevnes av ham.

Skin det være vil, ey heller maa de med nogen personlig Tieneste eller Arbejde belegges”.⁵⁷

De eneste som var fritatt for å betale noe for overflyttingene var samelensmannen og de to lagrettemennene som etter § 15 skulle oppnevnes for hvert distrikt.

1.7.6 Samisk egenforvaltning av overflytting og beiteleie

For å få full orden på overflyttingene fant man det nødvendig å etablere en egen samisk forvaltningsordning. Dette hadde sitt utspring i § 15 hvor det ble bestemt at det i hvert distrikt hvor det var samer, skulle oppnevnes en samelensmann og to lagrettemenn.⁵⁸

Disse ble tillagt omfattende oppgaver. Blant annet skulle de, hver på sin side, sørge for at de samene som flytta over grensa, fikk tilstrekkelig beite for dyrene. Det skulle likevel ikke skje på bekostning av de samene som var vedkommende lands egne undersåtter – “(...) som for Landet skatter”. Samelensmannen og lagrettemennene måtte derfor ha god kunnskap om kvaliteten av “Skatte-Landene” – beiteområdene – på egen side, og antallet dyr som samene der eide. Dermed kunne de fremmede samene om nødvendig, og hvis det ble krevd, vises til høvelige steder (§ 16).

Før overflyttinga skulle den enkelte same gjennom sin egen lensmann og sine egne lagrettemenn, oppgi antallet rein som han selv og hans hushold hadde. Reinbeiteleia, eventuelt med det tillegget som skulle betales for fiske og fangst, skulle mot kvittering betales til lensmannen. Med denne kunne han så passere fram og tilbake uten hindring og andre krav (§ 17).

Før overflyttinga tok til skulle samelensmennene sende en fortegnelse over navn på skattesamene og antallet dyr de hadde, til sin kollega på den andre sida, underskrevet også av lagrettemennene. Den innbetalte leia skulle så leveres til det andre landets samelensmann, stadig mot kvittering for fortegnelsen og betalinga. Dersom det ikke fantes samelensmenn som kunne ta imot betalinga, skulle de som hadde rett til leia, oppnevne en

---

⁵⁷Sitatet er fra § 13. I § 14 heter det “(...) under hvad Navn eller Skin det kaldes kan, (...)”

⁵⁸I den svenske teksten brukes betegnelsen “*Nämndemän*”. Disse var medlemmer av “*nämnden*”, tilsvarende den norske “lagrette”. “*Nämnden*” stod imidlertid sterkere enn lagretten, som nærmest hadde karakter av tingsvitner.

fullmektig som skulle oppholde seg på et så gunstig sted som mulig i forhold til de overflyttende (§ 18).⁵⁹

Av § 19 går det frem at når samene oppholdt seg i det andre landet, hadde de en gang for året plikt til å vise frem dyrene sine, og la dem telle, hvis dette ble krevd. Et slikt krav kunne settes frem av samelensmannen i det landet hvor de oppholdt seg, eller av den som hadde fått skriftlig fullmakt av vedkommende som hadde rett til leia.

1.7.7 Straffebestemmelser ved uriktige opplysninger og uhederlighet

Til kontrollordninga i § 19, ble det også knyttet visse straffebestemmelser. Hvis samene nekta å etterkomme kravet om kontroll, eller behandla dem som hadde kontrollretten dårlig med ord eller gjerning, skulle en svensk same første gang bøte 12 daler sølvmynt. En norsk same måtte i et tilsvarende tilfelle ut med 4 danske riksdaler. Halvparten av dette beløpet skulle gå til dem som var foruretta, mens den andre halvdel tilhørte kongen.

For hver gang en slik forseelse gjentok seg, skulle straffa fordobles. Hvis samene forgrep seg ytterligere på disse personene, slik at det kunne regnes som mer enn vanlig oppsetsighet, skulle han dessuten i følge § 19 straffes etter lova.

Hvis en same hadde oppgitt falskt antall på flokken sin, og hadde 20 flere dyr enn angitt, måtte han betale dobbel leie for hvert tjuende dyr. For hver gang han eventuelt seinere ble tatt for tilsvarende forhold, ville straffa bli fordobla. Av slike straffepenger skulle angiveren ha halvdel, mens den andre halvparten tilfalt den som hadde rett til leia. Hvis det ikke var noen annen angiver, skulle eieren av leia beholde alt (§20).

§ 21 handler om slike tilfelle hvor samelensmannen eller lagrettemennene hadde samarbeidd med samene om uriktige oppgaver, eller forfalska sin egen fortegnelse og holdt tilbake noe av den leia de hadde innkassert. Da skulle de første gang betale tre ganger så mye som rette vedkommende hadde tapt, eller kunne ha tapt. Angiveren skulle også i slike tilfeller ha den ene halvdel av beløpet. Den som hadde rett til leia skulle ha den

---

⁵⁹Se nærmere omtale av denne fullmektigordninga i kap. 2.5.

andre. Hvis samelensmannen og/eller lagrettemennene var uhederlige enda en gang, skulle de avsettes fra embetet og straffes som tyver.

1.7.8 Lapperetten – et internt samisk rettssystem

Lappekodusillen la også opp til et ganske omfattende internt samisk rettssystem på førsteinstansnivå.⁶⁰ Paragraf 22 i kodusillen regner nemlig opp en rekke konkrete tilfeller der den såkalte lapperetten – samelensmannen og to lagrettemenn – skulle inn i bildet, før det eventuelt kunne ankes til nærmeste bygde- eller herredsrett. Det gjaldt for eksempel tvister mellom samer fra samme side, om

- overflyttinger, og stedet hvor de skulle oppholde seg når de flytta over grensa
- bortkomne rein, slagsmål og små gjeldssaker
- alle skifter etter avdøde
- “Lappevæsenet in specie og Lappernes Sædvaner”⁶¹

Hvis det ikke ble oppnådd forlik for lapperetten, kunne samelensmannen og de to lagrettemennene straks dømme i saka.⁶² Hvis dommen ikke ble anka til bygderetten, kunne de også iverksette den, uansett i hvilket land faktum hadde skjedd, eller saka var blitt påtalt.

Når det gjaldt saker som gjaldt samer fra forskjellige land, skulle retten sammensettes på samme måte som i det foregående tilfellet. Den skulle imidlertid suppleres med to lagrettemenn fra den anklagedes side. Samelensmannen hans hadde i tillegg rett til å være til stede som forsvarer.

---

⁶⁰Jeg tar ikke her stilling til om lapperetten var en formalisering av en tradisjonell samisk rettsordning, eller en helt ny konstruksjon. Lars Ivar Hansen sier i en generell omtale av kodusillens ordninger at man neppe vil finne at samiske rettsforestillinger eller en ”genuin samisk rett” er nedfelt i kodusillen. Jf. Hansen 1989:53. Heikki Hyvärinen kan heller ikke se noen ”(...) spår av en samisk sædvanerätt i enlighet med kodusillen”. Jf. Hyvärinen 1989:123. Göran Hallquist har imidlertid et annet syn: ”Att själva Lapp-Rätten (...) bör sees som ett erkännande och kodifiering av den gamla samiska byrätten synes uppenbart”. Jf. Hallquist 1982:28. Det svenske ordet *by* betyr ”landsby”, og er ukjent i Norge.

⁶¹Som man vil se skulle lapperettens kompetanse i det vesentlige gjelde sivile saker, men også straffesaker, i og med at slagsmål, og muligens reintyveri, først skulle pådømmes der.

⁶²Den danske teksten bruker betegnelsen ”kand”, mens den svenske anvender ”skola”.

Med mindre saka ble anka, hadde retten også i slike tilfeller kompetanse til å dømme og til å eksekvere dommen, uansett i hvilket land saka hadde sitt utspring.

Hvis noen av partene var misfornøyd med kjennelsen, kunne de i likhet med en sak hvor kun samer fra det ene landet var involvert, anke kjennelsen til bygde- eller herredsretten i det land hvor faktum var begått. Hvis det gjaldt anker i forbindelse med arveskifter, skulle imidlertid disse behandles i det landet som den avdøde hadde hørt til.

Deltakelse i lapperetten var et ulønna ombud. Paragraf 22 bestemte nemlig også at lapperettens medlemmer ikke skulle ha betaling for å utføre tillitsvervet.⁶³

1.7.9 Offentlig justis på tvers av grensa – den kombinerte retten

Et generelt prinsipp i forbindelse med de sakene som skulle behandles direkte for lapperetten, var kort sagt at de skulle påtales, pådømmes og iverksettes på det området hvor handlinga hadde skjedd. Det som kunne bryte med dette prinsippet, var at avgjørelsen ble anka til en høyere rettsinstans.

Prinsippet om at samer skulle være med å dømme i saker som angikk samer, gjaldt ikke bare i lapperetten. Når det gjaldt sammensetninga av herreds-, eller bygderetten – “Laug Retten, instituerte § 23 i visse tilfeller en tilsvarende bestemmelse som for lapperetten.

Det gjaldt når en av partene i en sak var en fremmed undersått, eller når handlinga var begått mot en fremmed same eller godset hans. Da skulle det i tillegg til den faste bemanninga, taes to lagrettemenn fra den fremmedes side. Disse to skulle på alle måter ha samme anseelse, rett og myndighet som de andre lagrettemennene. Analogt med lapperetten skulle også den fremmedes samelensmann ha rett til å være til stede under rettsforhandlingene, som vedkommendes forsvarer og fullmektig.

§ 23 inneholder også bestemmelser om hvilke prosedyrer som skulle følges, hvis de to fremmede lagrettemennene var lovlig varsla, men likevel ikke møtte. Da skulle det i deres sted taes to fornuftige og ærlige samer fra

---

⁶³Om lapperetten: Se også kap. 2.18, med konkretisering i 2.19, videre i kap. 3.8.1, og 5.7.

den andre sida. Hvis det heller ikke var mulig, skulle det holdes herreds- eller byggerett med vanlig lagrett.

I § 24 ble det videre slått fast at under forutsetning av lovlig stevning hadde både partene og vitnene fra den fremmede sida plikt til å møte for den kombinerte retten, og der svare for seg, eller avlegge vitneprov. Hvis den saksøkte ikke møtte, og ikke hadde sendt melding til retten om uomgjengelig forfall, skulle saka likevel behandles som om han var til stede.⁶⁴

Paragrafen inneholdt likevel en viktig modifikasjon i denne prosedyren. Hvis den saksøkte ved neste ting kunne bevise at han ikke hadde kunnet komme og heller ikke hadde mulighet til å få dette kunngjort for retten, kunne saka taes opp igjen og dom avsies.

Der var også en annen grunn til automatisk utsettelse av en beramma sak, nemlig når innstevna vitner ikke møtte. I slike tilfeller foreskreiv § 24 at hvis disse var så viktige at saka ikke kunne belyses uten dem, skulle den utsettes til det neste tinget.

Slik vi her har sett skulle lapperetten og herredsrett eller byggerett med kombinert lagrett, behandle alle typer saker hvor samer fra det andre landet var involvert. Det eneste unntaket var hvis en same hadde begått en forbrytelse som kvalifiserte til dødsstraff, og rømte over grensa. Da skulle vedkommende ifølge § 26 behandles som andre norske eller svenske undersåtter i et liknende tilfelle.

1.7.10 Domsavsigelse og iverksettelse

Det var helt tydelig at man la stor vekt på å ivareta rettssikkerhet i forbindelse med saker som angikk det andre landets samer. Slik det fremgår av § 23, skulle dommen fra den kombinerte retten kunngjøres på stedet, og rettens kjennelse gis enten til lagrettemennene eller samelensmannen fra den fremmede sida. Dette skulle skje i nærvær av vitner, eller mot kvittering og uten betaling. Dermed kunne man på den andre sida vite hvordan retten ble håndhevd – og føre kontroll med hvordan det ene landet behandla det andres undersåtter.

I § 25 var det tatt inn ytterligere bestemmelser for å sikre de fremmede samenes rettssikkerhet. Der ble det nemlig bestemt at det ikke måtte

---

⁶⁴I moderne rettsterminologi ville man kalt dette for en uteblivelsesdom.

foretas noen eksekusjon eller utpanting i en fremmed sames bo, uten etter skriftlig dom.

Det eneste unntaket i så måte var kjennelser gjort av lapperetten etter § 22. Hvis kjennelsene fra denne samiske rettsinstansen ikke ble anka, kunne de iverksettes straks, helt uavhengig av grensa.

En spesialbestemmelse når det gjaldt dokumenter finner man i § 27 der ”(...) en fremmed Lap udi udi Sagen er interesseret”. Alle slike “Lappe-Sager” av den typen skulle fremstilles og skrives på vanlig ustempla papir.⁶⁵

1.7.11 Straffebestemmelser ved brudd på reglene om kombinert rett

Det er åpenbart at det ble lagt stor vekt på å unngå tilfeldigheter i forbindelse med de rettsforhandlingene hvor samer fra begge landene var involvert. Dommeren ble tillagt et særlig ansvar i den forbindelse. Avslutningsvis i § 23 sies det nemlig at dersom han gjorde seg skyldig i å bryte noen av reglene i konvensjonen, ”(...) have han forbrudt sit Embede”.⁶⁶

Vitnene gikk heller ikke fri om de brøt reglene for den kombinerte retten. Et vitne som ikke møtte, skulle nemlig i følge paragraf 24, illegges en straff på én dansk riksdaler, eller tre daler sølvmynt, til den krona som vedkommende hørte inn under.

Det ble også fastsatt klare bestemmelser om utpantinger. Den som forbrøt seg mot bestemmelsene i paragraf 25 om at det ikke skulle foretas utpanting i en fremmed sames bo uten etter skriftlig dom og mot kvittering, skulle straffes som om han hadde brukt vold.

⁶⁵Det fins få opplysninger om at herredsretten i grenseområdene på norsk side har behandla saker direkte i tråd med bestemmelsene i § 23, om kombinert rett. I og med at første og siste side i tingbøkene var stempla (jf. HL 1974:321), kan man ikke se helt bort fra at slike ”kombinerte” rettssaker kan ha vært ført i en egen protokoll? Dette ut fra at alle “Lappe-Sager” skulle føres på slett og ustempla (avgiftsfritt) papir. Eller – at det har vært få slike saker og at de har vært avgjort på stedet. Om stempelavgift: Se Aschehougs konversasjonsleksikon, bd. XVII, s. 134. Oslo 1961.

⁶⁶En svensk dommer ble avsatt på grunn av dette i begynnelsen av 1800-tallet. Årsaken var formelle mangler ved innkalling av lagrettemenn fra norsk side, til en rettssak etter kodisillens § 23, i Utsjok, på svensk side av Tanadalen. Se kap. 2.19.4.

1.7.12 Handel

Lappekodisillens siktemål var at den samiske næringsutøvelsen – og de sedvanlige overflyttingene – på tvers av grensa skulle bestå. På størstedelen av grensa gjaldt dette reindrifta. Det er årsaken til at mange av paragrafene i kodusillen er innretta mot reindriftas behov.

Lengst mot nordøst på den nye grensa var det også av avgjørende betydning for Sverige at de svenske samenes rett til handel på norsk side ble sikra. Dette gjaldt både tilførsel av varer og avsetning av lokale produkter.⁶⁷ Dette kom til uttrykk i § 28.

Der fikk Utsjok stadfesta sin handelsrett med det danske handelskompaniet som hadde monopol på handelen i Finnmark.⁶⁸ Denne retten skulle innbyggerne der ha både når det gjaldt landets produkter og de varene som ble brakt dit. I handelssammenheng skulle de altså behandles helt på linje med kongens norske undersåtter. Det eneste unntaket var at innbyggerne fra den andre sida av grensa ikke skulle ha den samme automatiske kredittretten som disse.

I likhet med de norske undersåttene skulle de fra svensk side nyte godt av den daværende oktroi⁶⁹, som av de fremtidige, og av andre handelsinnretninger som måtte bli gitt etter den tid.⁷⁰ Dette punktet er utforma slik at innbyggerne i Utsjok (som da også omfatta Enare) skulle ha en varig rett til handel på norsk side, på linje med landets egne innbyggere. De svenske undersåttene skulle nemlig få

nyde, saavel den nærværende, som den herefter udgivende
Octroy, og anden Handelens Indretning got ad; (...) ⁷¹

---

⁶⁷Lenger sør var svenskene imidlertid svært opptatt av å stanse ”handelslekkasje” til Norge. Jf. Olofsson 1974:509. Forklaringa på at de var så opptatt av å sikre de nordligstboende svenske samenes handelsrettigheter i Norge, er trolig at man så få muligheter for selv å drive en lønnsom handel i dette området.

⁶⁸Det aller meste taler for at også Enareinnbyggerne var omfatta av frihandelsretten. Se kap. 2.13.1.

⁶⁹Av fransk *octroi*: Bevilling til et handelskompani.

⁷⁰Hva angår Lappekodisillens handelsbestemmelser, opplyser Enewald 1920:246, at svenskene under forhandlingene hadde krevd fire frihandelshavner i Nord-Norge, deriblant Gullholmen ved utløpet av Deatnu. Det endelige resultatet ble altså frihandelsbestemmelsene i § 28.

⁷¹Når det gjelder den tids uttrykk ”nyde got ad”, finner man ikke dette i den svenske teksten. Der står det at innbyggerne i Utsjok i forhold til de norske undersåttene, skulle

1.7.13 Myndighetene skulle påse at samenes rettigheter ble ivaretatt

De kongelige embets- og tjenestemennene på begge sider av grensa ble også pålagt oppgaver i forbindelse med kodisillen. Dette gjaldt særlig landshøvdingene og amtmennene, som med tjenesteiver skulle undersøke hvordan de fremmede samene ble behandla, og med troskap sørge for at det ble handla mot dem slik rett var, og slik de skulle ha det etter konvensjonen. I dette øyemed skulle de i forbindelse med embetsreiser i god tid varsle de fremmede samene om tid og sted hvor de kunne treffes, slik at disse kunne møte opp personlig hvis de hadde noe å klage på, og søke bistand for sine saker (§ 29).

1.7.14 Kodisillen gav ingen rettigheter til statene inn i naboriket

I det aller siste punktet, § 30, fant man det nødvendig å komme med en del presiseringer. De gikk for det første ut på at de overflyttingene som var fastsatt foran, sammen med de ordningene som fulgte av dem, ikke på noen måte var slik å forstå at kongerikene Norge eller Sverige gjennom disse ble gitt noen myndighet eller rettighet av noe som helst slag over den nye grensa og inn i det andre riket.

Det ble videre slått fast at flyttingene utelukkende var å forstå som en toleranse og gjensidig imøtekommenhet⁷², som ikke godt kunne unngås, hvis samene fortsatt skulle bestå – “staa ved Magt” – på begge sider, og forvaltningsmessig – “in Politicis” – holdes i skikk og orden.

Likeledes ble det klart sagt at den grenselinja som var angitt og fastsatt, skulle forbli i sin fulle kraft, både når det gjaldt samene og deres distrikter, som ellers med hensyn til andre norske og svenske undersåtter og deres distrikter. Derfor var det ikke noe som kunne eller skulle gjøre noen forandring i dette. Dette gjaldt både det at tida gikk, forsømmelser, skjulte ordninger og inngrep fra tjenestemenn og undersåtter, enhver form for hevd eller bruk inn over grensa (uansett hvor langvarig eller av hvilken art og beskaffenhet den enn måtte være). Fra traktatens inngåelse skulle hvert

---

“(…) lika med dem tillgodo njuta så wäl den nuwarande, som den hädenefter till utgifwande octroy och annan handels inrättning, (...)”.

⁷²Begrepet “Toleranz” ble av Nicolaus Gjelsvik tolka slik at kodisillen kunne sies opp ensidig. Jf. Gjelsvik 1904:106 ff.

rike både i geistlige og verdslige saker, ha rett til å utøve og bruke alle kongelige ene- og majestetsretter på sin side av grensa –

(...) alleene og ubeskaaret væe berettiget, alle Regalia og Jura Majestatis, saavel i Geistlige som Verdslige Sager, at øve og bruge.⁷³

Avslutningsvis understrekes det at kodusillen på alle punkter skulle ha den samme kraften som grensetraktaten selv, som om den ord for ord skulle ha vært innført der.

1.8 Noen refleksjoner om teori og metode

Dette arbeidet har ikke som siktemål å utvikle nye modeller eller metoder for å fremskaffe historisk kunnskap. Det har heller ikke noen komparativ målsetting. En slik tilnærming ville krevd meget omfattende studier av tilfeller i andre land, noe som ville gått på bekostning av det jeg ser som helt sentralt innen samisk historieforskning – å fremskaffe mer viten om samiske fortidige samfunnsforhold.

Jeg vil heller ikke gjøre noe forsøk på å sette arbeidet inn i en bestemt teoretisk ramme. Det henger sammen med at fremstillinga bygger på så vidt ulike pilarer som:

- Samisk ressursbruk og økonomi.
- Juridiske reguleringer av denne bruken på tvers av landegrensener.
- Innen- og utenrikspolitiske forhold i flere stater.

I forbindelse med ressursbruken vil jeg særlig nevne reindrifta. Siden kodusillen i stor utstrekning var kommet til på grunnlag av reindrifas behov, kunne man muligens prøvd å bruke en del av de modellene som samfunnsvitere og etnografer har brukt for å karakterisere utviklingsstadiene i denne næringa. Det dreier seg blant annet om begrepspar og begrepsrekker som intensiv-ekstensiv reindrift, herding-husbandry, eller hunting – pastoralism – ranching.⁷⁴

---

⁷³Se kap. 2.6., for en noe nærmere drøfting av om den nye jurisdiksjonsretten også innebar en form for kongelig eiendomsrett til området.

⁷⁴Jf. bl.a. drøftinger av disse begrepene hos Andresen 1991:24 ff.

Siktemålet med arbeidet er imidlertid ikke å beskrive utviklinga innen reindrifta i den aktuelle perioden, men å gi et mer utfyllende bilde av hvordan kodisillens bestemmelser ble praktisert, og hvordan myndighetene vurderte dens gyldighet. Derfor er det vanskelig å finne rom for å bruke noen av de nevnte begrepene som en teoretisk referanseramme.

Ser man på andre sider av næringsaktiviteten i dette området, i første rekke utviklinga av de finskregistrerte samenes sjøfiske i fjordene i Norge, finner man der elementer som nok kunne relateres til mer allmenne teorier omkring utvandring/innvandring, ut fra stikkordene “push or pull” – skyv eller dra.

Utvidelsen av særlig Enaresamenes fiske i havet i den perioden undersøken omfatter, kunne også vært satt inn i Wilkinsons modell for hvordan materiell knapphet fører til økonomisk utvikling. Det vil si til større grad av spesialisering og investering i mer arbeidsinnsats og kapital.⁷⁵

Når jeg ikke gjør det, henger det sammen med at dette bare er en mindre del av problemfeltet, samla sett. Denne modellen ville imidlertid vært meget relevant hvis formålet var å undersøke den økonomiske dynamikken i de samiske samfunnene i denne transnasjonale regionen.

En god del av innholdet vil dreie seg om juridiske og politiske spørsmål. Derfor kunne det være nærliggende å hente inn teorier fra jus eller statsvitenskap. På den annen side dreier oppgava seg i stor grad om samiske rettighetsspørsmål. Blant annet gir det empiriske materialet visse inntak til drøfting av eiendoms- og bruksrettslige problemstillinger. Derfor kunne det vært aktuelt å drøfte ulike sider av eiendomsrettsbegrepet i forhold til spesielt reindriftssamenes felles sedvanemessige bruk av området på finsk (svensk) og norsk side av grensa.⁷⁶

I tillegg til å drøfte eiendomsrettsbegrepet i forhold til maktforhold måtte man nødvendigvis også ha gått inn på John Lockes lære om at nomadisme ikke kunne konstituere eiendomsrett.⁷⁷ Heller ikke slike spørsmål synes umiddelbart fruktbare, all den stund siktemålet er å finne ut av hvordan flest mulig av kodisillens enkelte deler fungerte over tid. Det vil si at man

---

⁷⁵Jf. Wilkinson 1977. Nærmere om Enaresamenes sjøfiske, se kap. 3.11.

⁷⁶Se kort drøfting av eiendomsrettsbegrepet i NOU 1994:31, s.22, og Sandvik 1965:17/18.

⁷⁷Denne lære er illustrativt drøfta hos Nils Oskal. Jf. Oskal 2001:256 ff.

hvis man velger et eiendomsrettslig perspektiv, vil det bli en mye snevrere fokusering enn det som er utgangspunktet.

Det er en kjensgjerning at statenes og myndighetenes handlemåte står sentralt i en gjennomgang av Lappekodisillens regelverk, og samenes ressursbruk i henhold til dette regelverket. Derfor kunne naturligvis perspektivet også vært lagt på det maktsillet som etter hvert utvikla seg mellom de berørte statene i forhold til om kodusillen var gjeldende eller ikke, eller om den skulle endres eller avskaffes. Ved bruk av slike teorier er faren til stede for at den samiske dimensjonen ville bli nedtont i altfor stor grad.

Samla sett har det i alle fall vært vanskelig å finne én samlende modell eller teori som man kunne relatere kildematerialet til. Målsettinga med arbeidet er derfor av klart empirisk karakter: Å fremskaffe mer viten om samenes rettigheter – særlig bruken av naturgodene – i et grenseområde, med utgangspunkt i ett bestemt folkerettslig dokument – Lappekodisillen, og hvordan dette regelverket ble praktisert, og hvilke endringer som skjedde i dette regelverket i hundreåret etter 1751. Forhåpentligvis vil det bidra til å utfylle litt av den mosaikken av fortidige hendelser og prosesser som konstituerer rettstilstanden for samene i dag.

1.8.1 Et dilemma: Forholdet mellom samisk og norsk historie

Når det gjelder forholdet til teori og metode finner jeg det nødvendig å knytte noen merknader til et dilemma. Samiske historiarbeidere slites på den ene side mellom de store udekte faktabehovene i det samiske samfunnet, og andre fagfolks forventninger om at større historiske arbeider med vitenskapelige aspirasjoner bør inneholde vesentlige elementer av nyskapende teoretisk karakter.

Hva skal man velge? For mitt eget vedkommende legger jeg hovedtyngda på behovene i det samiske samfunnet og dermed på empiri. Ut fra den minoritetssituasjonen samene som har vært i, er historiske kunnskaper om egen fortid svært viktig. Samene skiller seg i så måte ikke ut fra andre folk.

For de samene som arbeider med historie eller andre humanistiske disipliner, blir det derfor et avveiningsspørsmål i hvor stor grad man skal følge trender innenfor det enkelte fag, eller vektlegge det som kan gi størst nytteeffekt for det samiske samfunnet. Min vurdering er at nytteeffekten

har sammenheng med hvor mye faktisk kunnskap man får om fortida, ut fra den ressursinnsatsen som settes inn.

Ut fra dette har jeg derfor valgt å prioritere fremskaffing av ny kunnskap om forholdet mellom samene og statene, og sette denne i relasjon til allerede eksisterende viten, fremfor å bruke tid og ressurser på teoretiske modeller som etter undertegnedes vurdering vanskelig kunne ha noen ytterligere kunnskapsgenererende effekt når det gjelder å belyse Lappekodisillens skjebne på grensa mellom Norge og Finland. For å si det enkelt: Forskning om fortidige samiske emner kan legitimeres ut fra de behovene som foreligger i det samiske samfunnet selv.

Grunnen til at det er nødvendig å fremheve dette er at historie har vært og er en nasjonal vitenskap, med en sterk ideologisk og identitetsdannende funksjon. Det ser man meget klart i det som er det aller nærmeste sammenlikningsgrunnlaget – tradisjonell norsk historieforskning i forhold til norsk-nasjonal identitet.

Etter at Norge ble løsrevet fra Danmark i 1814 og den nye norske staten skulle bygges opp, var historikerne viktige. De nedla et omfattende arbeid for å vise at det norske folket hadde en minst like lang forhistorie i Skandinavia som dansker og svensker, eller at Norge egentlig hadde beholdt sin indre selvstendighet under dansketida.⁷⁸ Seinere ble andre nasjonale spørsmål viktigere for historikerne, men det var spørsmål som hadde direkte sammenheng med samfunnsutviklinga for øvrig, og som bidro til en legitimering av denne.

Man kan si at historikernes bidrag til å bygge opp en norsk nasjonal identitet – basert på det man kan kalle brede faktaframstillinger – har vært vellykka. Seinere har man så vært i stand til å vie seg til utdypinger og mer detaljerte drøftinger, teoriutvikling, og fokusering på emner som ikke nødvendigvis har hatt det samme identitetsdannende siktemålet som arbeidene til de første historikergenerasjonene etter 1814.

Når vi holder fast ved det nasjonale perspektivet både for norsk og samisk historieforskning, kan man på en måte si at man på norsk side har dekket de grunnleggende behovene i det norske samfunnet for viten om seg selv. Det norske folket har nå en trygg historisk forankring i forhold til de omkringliggende folkene. Derfor kan norske historikere i dag i større grad beskjeftige seg med emnevalg som mer er sprunget ut fra egne intel-

---

⁷⁸Jf. Dahl 1976:94.

lektuelle interesser, eller beskjeftige seg med mer overordna teoridannelser og analyser.

Samisk historieforskning er i en kvalitativt annen stilling. Samisk historieforskning utført av samer og med det samiske folket som én av de sentrale målgruppene, har liten tradisjon.⁷⁹

De norske historikerne plasserte sitt folk i den historiske sammenhengen i forhold til andre folk. Samiske historikere er i dag i prinsipielt samme stilling som norske historikere var noen tiår etter 1814. Den gang var kunnskap om det norske folket viktig for å kunne plassere seg i verden i forhold til andre stater og folk.

I en slik sammenheng var det ikke mye plass til samisk historie. Samfunnsforholdene har endret seg siden den gang. Nå er det en fellesoppfatning både blant samer flest, og hos norske politiske myndigheter, at den samiske fellesskapsfølelsen – samisk nasjonal identitet – skal bygges opp igjen.

Og – nettopp dette ulike nivået i utviklinga av en nasjonal identitet, vil ha konsekvenser for fremstillingsformen, og hvorvidt man vektlegger realhistorie eller teori.⁸⁰ Relevansen i forhold til både det samiske, og omkringliggende samfunnet, er utvilsomt størst gjennom en vektlegging av realhistorie.

For ordens skyld er det nødvendig å presisere at ”samisk historie” slik begrepet brukes her, naturligvis ikke innebærer en egen samisk forskningsmetode. Det dreier seg mer om valg av problemstillinger som er relevante for det samiske samfunnet, og en vektlegging av realhistorie. Der er selvsagt at man arbeider etter en anerkjent og fullt ut etterprøvbar metodikk, med arbeidsredskaper som er felles for alle historikere.⁸¹

---

⁷⁹I dette ligger naturligvis ingen underkjennelse av de mange og viktige arbeidene som er utført av mange ikke-samiske forskere, når det gjelder å belyse det fortidige samiske samfunnet. Uten deres innsats ville man hatt til dels lite vitenskapelig materiale å bygge på i dag, i den kulturelle gjenoppbyggingsprosessen som er i gang i forhold til samisk kultur.

⁸⁰Slik begrepet ”nasjonal” brukes her, må det ikke forveksles med statsbegrepet

⁸¹I den forbindelse vises til en del grunnleggende metodiske regler i blant annet, Arbo Høeg 1971, Dahl 1967, Langholm 1971 og Seip 1976.

1.9 Kilder

Grunnlaget for fremstillinga tar i stor utstrekning utgangspunkt i kilder som er produsert i Danmark-Norge inntil 1814, og i Norge og Sverige for resten av perioden.

For perioden mellom 1751 og 1809, danner materiale fra “Grensearkivet” i det norske riksarkivet et vesentlig grunnlag. For den første delen av perioden er det lagt særlig vekt på kilder som forteller noe om gjennomføringa av bestemmelsene. Protokollene og brevene som ble produsert i forbindelse med den endelige oppmerkinga og oppmålinga av grensa, som for den aller nordligste delens vedkommende foregikk i 1765 og 1766, er undersøkt i en slik forbindelse.

For den “svenske” perioden – 1751–1809 – er også de aktuelle pakkesakene fra det danske “Utenriksdepartementets” arkiv, som ligger i Riksarkivet I Oslo, brukt. Dette er gjort ut fra en tankegang om at man der ville kunne vente å finne “problemsaker” – eller saker hvor det var tvist om aktuelle bestemmelser i kodisillen.

For hoveddelen av tida mellom 1809 og 1852 er Øst-Finnmarkfogdens arkiv, i Statsarkivet i Tromsø, av særlig betydning. Ikke minst gjelder det fogdens kopibok som er bevart fra og med 1815. Dette er den viktigste enkeltkildeserie for å registrere om, og i hvilken form det eventuelt oppstod spørsmål om bruk- eller ikke-bruk av kodisillens regelverk. På grunnlag av denne kopibokserien har det så vært mulig å arbeide videre med enkeltspørsmål, og gå videre til andre arkiver, både i Norge, Sverige og Finland.

For tida fra 1830 og utover er det en annen kildeserie som står sentralt. Det gjelder Arnold Ræstads dokumentamsling i det norske Riksarkivet, hvor man på ett sted finner det aller meste av de relevante dokumentene i forbindelse med Lappekodisillens skjebne, fra begynnelsen av 1831 til 1854.⁸²

I forbindelse med at Stortinget for første gang i 1854, i hemmelighet ble orientert om forhandlingene forut for grensesperringa i 1852, laga Indredepartementet en omfattende redegjørelse om disse. Den bygger på de dokumentene som ligger i Ræstads samling. Etter en nøye vurdering har jeg funnet denne fremstillinga som så vederheftig at det har vært forsvarlig

---

⁸² Jf. NRA. Ræstads registratur. Gr. ark.

å legge denne redegjørelsen til grunn for deler av det foreliggende arbeidet.⁸³

Selv om kildematerialet fra dansk, norsk og svensk side er dominerende, er det også gjort selvstendige arkivundersøkelser både ved landskapsarkivet i Oulu, og ved Riksarkivet i Helsinki. Førstnevnte sted er det særlig kirke- og lensmannsarkivet fra Utsjok, det nordligste sognet i Finland, som er undersøkt. Hovedsiktemålet i den forbindelse har vært å avdekke den lokale praksis med hensyn til Lappekodisillen.

Ved Riksarkivet i Helsinki er det gjort en del oppfølgingsundersøkelser av ting som har fremkommet i materialet fra dansk, norsk og svensk side. Hovedvekta der har imidlertid vært lagt på en gjennomgang av den store avskriftsamlinga som Erkki K. Osmonsalo har etterlatt seg. Denne ble til gjennom Osmonsalos betydelige faglige forfatterskap med å beskrive Finlands grenseforhold til nabolandene, deriblant Norge.⁸⁴

Dette materialet er særlig rikheldig for 1830–50-tallet. Selv om det i utgangspunktet er et utvalg av kilder, brukt av Osmonsalo i hans bøker og artikler, finner jeg likevel ut fra kontroller som er gjort, at det er faglig forsvarlig å anvende dem. I første rekke gjelder det som kilder til å vise hvilke holdninger man på finsk side hadde til kodsillen.

I Riksarkivet i Stockholm har jeg konsentrert meg om arkivmateriale som ble produsert i forbindelse med fastsettelsen av grensa mellom Sverige og Finland i 1810. Det har vært gjort med sikte på å finne ut om grensespørsmål i forhold til Norge og i forhold til Lappekodisillen ble problematisert.

I det svenske Riksarkivet finner man også pakkesaker med omtrent tilsvarende innhold som i Ræstads samling i det norske Riksarkivet. Der er også gode håndskrevne konsentrater av det som skjedde på grensa mellom Norge og Finland fra tida rundt 1830, helt til midt på 1880-tallet. Dette materialet har i vesentlig grad tjent som referanseramme for fremstillinga.

I tillegg har det svenske Riksarkivet andre kilder som ligger sammen med dokumentene om de samiske sakene, og som kaster ytterligere lys over det som skjedde etter at grensesperringa var et faktum. Særlig gjelder dette tida mot slutten av 1850-tallet.

---

⁸³Det gjelder særlig kap. 6. Se nærmere omtale av denne redegjørelsen i forbindelse med kap. 6.1.

⁸⁴Bl.a. gjelder det Osmonsalo 1933 a og b, og 1938.

For øvrig er det brukt mye annet materiale. Fremst blant disse er ting som ligger Statsarkivet i Tromsø. Det gjelder kilder fra Finmarkens amt, og andre kilder – utenom kopiboka – fra Øst-Finnmark fogderi. Det gjelder blant annet tingbokmateriale fra norsk side av grensa.⁸⁵

De vesentligste av de trykte kildene som er brukt er pastor Jacob Fellmans fire bøker som ble til på grunnlag av hans opphold i Utsjok sogn i Finland, gjennom hele 1820-tallet. Disse inneholder også en del trykte aktstykker med relevans for Lappekodisillen.⁸⁶ Dette gjelder imidlertid i enda høyere grad Isak Fellmans firebindsverk med historisk dokumentasjon fra det aktuelle området.⁸⁷

1.10 Litteraturen

Foran er det gitt en oversikt over hva Lappekodisillen er, sammen med noen opplysninger om hva forskninga har kommet frem til om en del av kodisillens 30 paragrafer. I den forbindelse er det nok en gang viktig å understreke at tidligere forskning om kodisillen i det vesentlige har konsentrert seg om forhold på den svensk-norske grensa. Forholdene på grensa mellom Finland og Norge spesielt, er bare behandla i mer beskjedent omfang.

Når det gjelder mer generell litteratur om Lappekodisillen finner man flere bøker og artikler som både hver for seg og til sammen gir et bilde av både tilblivelsen av kodisillen og hva den egentlig er. Omtalen av Lappekodisillen i Samerettsutvalgets første delutredning, NOU 1984:18, bør nevnes spesielt. Den gir en meget god oversikt over de enkelte delene av kodisillen. I en slik sammenheng er det også grunn til å fremheve Otto Jebens' artikkel "Om Lappekodisillen av 1751".⁸⁸

Hvis vi ser på grensa mellom nåværende Finnmark og Finland (Sverige før 1809), finner man at det for denne "svenske" periodens vedkommende omtrent ikke finnes litteratur som har hatt som siktemål å gi en beskrivelse

---

⁸⁵ Delvis ble dette samla inn i forbindelse med min hovedoppgave i historie om utviklinga av laksefiskerettighetene i Tanavassdraget, frem til slutten av 1800-tallet. Jf. Pedersen 1986.

⁸⁶ Helsingfors 1906.

⁸⁷ Helsingfors 1912.

⁸⁸ TfR1986. Oslo.

av den faktiske ressursbruken og kodusillens regelverk i det aktuelle området.

For de om lag tjue første årene etter at Russland ble et storfyrstedømme under tsaren i 1809, er bildet omtrent det samme. Der er få faglige bidrag av noe omfang – utenom Nikolaus Gjelsvik⁸⁹ – for å belyse spørsmålet om kodusillen stadig stod ved lag, eller om den samiske ressursbruken ble påvirket av de nye statspolitiske forholdene. Utenom Gjelsvik har man Erkki K. Osmonsalo's artikkel om gjensidig geistlig betjening av de overflyttende samene.⁹⁰ Fra deler av denne perioden finnes det imidlertid annen litteratur som beskriver den faktiske ressursbruken i området. Det gjelder i første rekke de nevnte Jacob Fellmans verdifulle "Anteckningar under min vistelse i Lappmarken", I–IV.⁹¹

Tida fra om lag 1830 til nærmere midten av 1850-tallet belyses mye bedre i forskningslitteraturen. I første rekke der står C.F. Palmstiernas store verk, "Sverige, Ryssland och England 1833–55. Kring novembertraktatens förutsättningar".⁹² Der får man en detaljert og god gjennomgang av særlig det som skjedde på det diplomatiske feltet i disse skjebneårene for kodusillen.

En annen bok som må nevnes er Nellejet Zorgdragars, "De rettferdiges strid. Kautokeino 1852".⁹³ Der finner man blant annet en konsentrert, men innholdsrik fremstilling av utviklingsrekka i de nærmeste årene forut for grensesperringa i 1852, Kautokeinoopprøret samme år, og myndighetenes tiltak på bakgrunn av opprøret og grensesperringa.

Omstendighetene rundt grensesperringa, særlig den britiske utenrikspolitikens betydning for det som skjedde, er belyst av Paul Knaplund i hans artikkel "Nye opplysninger om Novembertraktatens forhistorie".⁹⁴ I samme gate ligger også Edvard Alkmans artikkelserie "Varangerfrågans hemligheter".⁹⁵

---

⁸⁹ Se kap. 1.10.1. og 3.7.

⁹⁰ Osmonsalo 1938. Se også kap. 3.14.

⁹¹ Helsingfors 1906.

⁹² Stockholm 1932.

⁹³ Oslo 1997.

⁹⁴ HT, Oslo 1927.

⁹⁵ Trykt i Dagens Nyheter, Stockholm, 22., 26., 28. juni, og 5., 15. og 19. juli 1902.

1.10.1 Lappekommisjonen av 1897

En utredning med flere bidragsytere som det er grunn til å gi en særlig omtale, er Lappekommisjonen av 1897 (1904). Den gav en relativt brei omtale av lappekodisillen på den finsk-norske grensa. Nevnte utredning har fått stor innflytelse på oppfatninga om at kodisillen ble satt til side for den finsk-norske grensa allerede i 1809.

Denne tremannskommisjonen ble nedsatt ved kongelig resolusjon av 9.9.1897, og hadde til mandat å vurdere hvilke lovregler o.l. som det var behov for etter at den såkalte Felleslappeloven av 2.6.1883 trådte ut av kraft.⁹⁶ Denne kommisjonen skulle også kunne forhandle med en tilsvarende svensk kommisjon, i tilfelle det ble oppretta en slik i Sverige.⁹⁷

Til grunn for kommisjonens arbeid lå blant annet ”Indst. S. Nr. 219” for 1897. Der kommer det frem at noe av det Stortinget ønska aller sterkest, var å få slutt på reindriftssamenes overflyttinger mellom Sverige og Norge. Slik “Lappeforholdene” hadde utvikla seg, ville det være ubetinga heldigst for Norge om disse flyttingene opphørte. Argumentasjonen var at langt flere svenske rein beita i Norge, enn omvendt.⁹⁸

Hvis kommisjonen fant at den gjensidige beiteretten skulle opprettholdes, måtte den i samarbeid med svenskene utarbeide lovregler for dette. Før kommisjonen eventuelt gikk til slike forhandlinger, måtte den

(...) danne sig en klar; paa Kjendsgjæringer grundet Opfatning af hvad der til varetagelse af norske Interesser maa kræves med Hensyn til den fremtidige Ordning af disse Forhold, (...).⁹⁹

Grunnen til at Lappekommisjonen av 1897 (1904) må omtales spesielt, er at ett av de viktigst punktene i mandatet var å utrede

⁹⁶ Felleslappeloven gjaldt ikke reindriften i Finnmark. Etter grensesperringa gjaldt der fra 1854 en lov av 7. september s.å. Se kort omtale av denne lova i kap. 7.2.1. Den ble avløst av “Lov om forskjellige Forhold vedkommende Fjeldfinerne i Finnmarkens Amt”, av 23.6.1888.

⁹⁷ Lappekommisjonen av 1897. Innstilling trykt i Christiania, 1904, s. 1. I dette arbeidet kalt Indstilling 1904.

⁹⁸ Se særlig Roald Bergs omtale av den norsk-svenske reinbeitekonflikten, i perioden 1905–20. Jf. Berg 1995.

⁹⁹ Indstilling 1904, s.2.

(...) Spøragsmaalet om Lappecodicillens retslige Stilling og Norges mulige Adgang til at fatte Beslutning om den gjensidige Beitningsadgangs Ophør, (...).

Dette var da også noe av det første man tok fatt på, for å gjøre seg kjent ”(...) med de Materialer som kunde byde Veiledning i saa Henseende”. Av særlig interesse var riksarkivets historiske dokumenter som angikk tilblivelsen av kodisillen, og grensesperringa mellom Norge og Finland i 1852, samt følgene av den.

Stipendiat Absalon Taranger (i 1898 professor) ble engasjert til å ”(...) fremdrage og gjennomgaa” alle dokumenter om grensetraktaten og kodi-sillen. Samtidig med Tarangers arbeid, høsten 1897, var to andre kom-misjonsmedlemmer opptatt med å gjennomgå dokumenter og protokoller. Ved stortingsbeslutning av 28.3.1898, fikk kommisjonen adgang til dokumentene som angikk grensesperringa i 1852.¹⁰⁰

På basis av det forannevnte materialet fikk man Taranger til å utarbeide en oversikt over grensetvistene og forhandlingene som førte frem til traktaten og kodi-sillen i 1751. Dette utkastet hadde han ferdig 15.2.1898. Deretter ble det gjennomgått av kommisjonens formann, og etter trykking – av hele kommisjonen og Taranger i fellesskap. For øvrig innhenta kommisjonen relevant arkivmateriale fra lokalmyndighetene rundt om i de ulike amtene.¹⁰¹

I 1902 ble dosent Nikolaus Gjelsvik engasjert til å gi en utredning om kodi-sillens folkerettslige side. Dette arbeidet leverte han 17.3.1904.¹⁰²

Avslutningsvis i oversikta over kommisjonens virksomhet ble det nok en gang understreka at den fremste oppgava hadde vært å

(...) utrede Spøragsmaalet om Ophør for svenske Lapper til at beite Ren her i Riget (med deraf i Tilfælde følgende Ophør for de norske Lappers Renbeitning i Sverige).

Deretter ble det kort gjort rede for den systematikk man hadde fulgt i arbeidet, og om oppbygginga av innstillinga.¹⁰³

---

¹⁰⁰Som foran, s. 3.

¹⁰¹Som foran, s. 4.

¹⁰²Som foran, s. 6.

¹⁰³Som foran, s.7.

Ut fra de faglige utredningene kommisjonen fikk gjort, eller gjorde selv, skulle man tro at der var mye å hente for en fremstilling av Lappekodisillen og dens skjebne på grensa mellom Finland og Norge. Så enkelt er det imidlertid ikke.

Det er nemlig rimelig grunn til å tro, og slik det mange steder kommer til uttrykk, at både kommisjonens materialutvelgelse, behandling av materialet, og konklusjonene, er influert av det politiske, og til dels sterkt flyttsamefiendtlige synet som lå til grunn for det mandat den hadde fått av Stortinget. Derfor er det all grunn til å være forsiktig med å bruke kommisjonens resultater ukritisk på andre felter, og for problemstillinger som den ikke behandla eksplisitt.

Dette gjelder ikke bare kommisjonen som sådan, men også de sakkyndige, Taranger og Gjelsvik, som jo begge nødvendigvis måtte arbeide ut fra kommisjonens mandat. En gjennomgang av arbeidene deres, sammenholdt med det primærmaterialet de hadde tilgang til, tyder absolutt på at de har vært tro mot mandatet – å finne argumenter for å få slutt på de svenske reindriftsflyttingene. Dette gjelder særlig Gjelsvik.¹⁰⁴ Lappekommisjonen av 1897 (1904) er så sterkt farga av datidas norsk-nasjonale motiver i striden med Sverige, at den gir et mindre holdbart grunnlag å bygge på. Det til tross for at utredninga i utgangspunktet burde vært en god oversiktsfremstilling. Kommisjonen har imidlertid en rekke interessante bilag som er benytta i ulike sammenhenger.

Samla sett må man kunne si at det med visse unntak for perioden etter 1830, er en relativt sparsom forskningslitteratur om Lappekodisillen på grensa mellom Finland og Norge.

---

¹⁰⁴ Jeg tar her det uttrykkelige forbehold at jeg ikke har juridisk kompetanse. Synspunktet bygger på den kildeutvelgelse som synes å ha funnet sted, trolig ut mandatet som var gitt av oppdragsgiver.

2 LAPPEKODISILLEN I DEN “SVENSKE” PERIODEN, 1751–1809

Bruken av regelverket i den samiske allmuens hverdag

2.1 Innledning

I nærmere 60 år etter 1751, til 1809, var det nåværende Finland en del av Sverige. Lappekodisillens bestemmelser stod dermed ved lag også på grensa mot Finnmark i denne perioden.

I dette kapitlet går vi først nærmere inn på den praktiske gjennomføringa av grenseverket. Hvordan ble bestemmelsene satt ut i livet? Hvilke intensjoner hadde de sentrale myndighetene når de gav sine instruksjoner til embetsverket i de distriktene der Lappekodisillen skulle fungere? Var bestemmelsene så klare og håndterlige at de uten videre lot seg omsette i praksis?

Dermed: Hvilke praktiske rettigheter hadde den samiske grensebefolkninga ut fra kodusillens bestemmelser? Spørsmålet er særlig aktuelt for denne nordøstligste delen av grensa mellom Sverige og Norge, hvor reindrift bare var ett av flere næringsgrunnlag som ble berørt av grensetrekkinga. For Enare-/Utsjokområdet i Sverige, og Øst-Finnmark i Norge, kan man derfor med rette stille spørsmålet om kodusillen virkelig var et regelverk som fungerte til fordel for hele den “Lappiske Nation”.

Selv om det hadde vært grundige forhandlinger forut for 1751, kunne man i en traktat av denne karakter vanskelig forutse og løse alle spørsmål som måtte dukke opp. Formålet med kapitlet er derfor også å gi et inntrykk av hvordan man løste spørsmål som dukka opp i gjennomføringsfasen og seinere. Blant annet gjelder det;

- grenseoppmåling og røyssetting
- reindriftssamenes forhold

- laksefisket i Tanavassdraget
- rettergangsbestemmelsene
- fiske i sjø og ferskvatn
- handelsbestemmelsen i § 28
- hvilke områder som var omfatta av kodusillens beiterettsbestemmelser
- eiendomsretten til Indre Finnmark

Et vesentlige utgangspunkt for fremstillinga i dette kapitlet, er materiale i Grensearkivet i det norske Riksarkivet. For årene frem til ca 1770 er dette brev til grensekommisjonen, grensekommissær Mangelsens kopibok, protokollene for selve grenseoppmerkinga, og Kanselliets brev om grense-reguleringa. For den etterfølgende perioden har arkivmateriale fra “Departementet for de udenlandske Sager” i København vært en viktig referanseramme.¹⁰⁵

I tillegg er den sparsomme litteraturen trukket inn. Trykte kilder fra Isak og Jacob Fellmans samlinger er brukt, og det er innhenta en del oppfølgende opplysninger fra andre arkiv. Flere av de tilfellene hvor man finner at kodusillens bestemmelser har vært aktivert, kunne ha vært utdypa i større detalj. Det har ikke vært nødvendig for formålet med dette kapitlet – å gi et inntrykk av innføringa av og bruken av lappekodusillens regelverk i den “svenske” perioden.

2.2 Rask gjennomføring av grenseverkets og kodusillens bestemmelser

Både på svensk og dansk-norsk side ble det gjort et raskt og effektivt arbeid for å sette bestemmelsene i verk.

På svensk side gjaldt dette særlig paragrafene om rettergang hvor samer var involvert. Svea Hovrätt sendte allerede 6. mai 1752, instruksjer til det aktuelle embetsverket om justisordninga i kodusillen. Det skjedde etter ordre fra kongen, i brev av 2. mars 1752. Der ble det blant annet spesielt nevnt bestemmelser om

(...) den Rättegång emellan Lappmän, som iakttagas bör, då någon främmande Lapp uti Saken er interesserad; (...).

¹⁰⁵ Disse dokumentene ble overlevert til Norge etter 1814 og fins i NRA.

I hovrettens sirkulære lista man opp de aktuelle paragrafene i grensetraktaten og kodusillen, slik at embetsverket skulle vite hva de hadde å holde seg til. Det gjaldt grensetraktatens artikler VI og VII, og kodusillens §§ 11,16, og 19–27.¹⁰⁶

På dansk-norsk side var det grensekommissær Mangelsen som naturlig nok tok initiativet overfor sine egne sentralmyndigheter og kongen.¹⁰⁷ Allerede i begynnelsen av 1752 tok han opp disse spørsmålene i et brev til geheimeråd og oversekretær Thott.¹⁰⁸ Der gikk han inn for at grensetraktaten, og det som hørte til den, burde gjennomføres snarest mulig.

Etter Mangelsens oppfatning var artikkel 5 i selve grensetraktaten noe av det første man burde få satt ut i livet.¹⁰⁹ Derfor burde det sendes ordrer til de berørte amtmenn og fogder i Norge angående en del poster i traktaten og kodusillene.¹¹⁰ I den første kodusillen – altså Lappekodusillen – meinte han at det særlig var de tre første, samt den tiende og tjueende paragrafen som syntes å være av en slik art at man måtte ta kontakt med amtmennene og fogdene både i Nordland og Finnmark.¹¹¹ Videre fremholdt han at paragraf 28 måtte gjøres kjent for Det finnmarkske kompani og for amtmannen i Finnmark.¹¹²

I oppfølginga av Mangelsens henvendelse, hvor også generalprokurør Stampe var involvert, ble det sagt at grensetraktaten og kodusillene, burde trykkes i et tilstrekkelig antall.¹¹³ Et tall på mellom 6 og 800 ble nevnt som

---

¹⁰⁶ ”Kungl. Håf-Rättens Bref, angående Rättegångs-sättet emellan Lappmän och andra på gränsen emellan Sverige och Norrige.” Fins i Modé 1756:3432 ff.

¹⁰⁷ Grensekommissær Johan von Mangelsen, 1694–1769, var fra dansk-norsk side den sentrale enkeltperson, fra midten av 1740-tallet, til grenseverket var fullført i 1767. Jf fylldig biografi om ham, av Kristian Nissen, i NBL IX:61–66.

¹⁰⁸ 21.2.1752. NRA. Gr.ark. Pk.25. Thott var geheimeråd i det Danske kanselli, som behandlet ”innenlandske” saker, i motsetning til det Tyske kanselli som behandlet de utenlandske.

¹⁰⁹ Gjelder de distriktene og samegruppene som hadde fått definert sin statsborgerlige tilhørighet, og hvor det skulle settes i verk endra jurisdiksjon og skatteinnkrevning.

¹¹⁰ Mangelsen viste her åpenbart til sider og linjer i de ennå bare håndskrevne versjonene av traktaten og kodusillene.

¹¹¹ §§ 1–3 gjelder klarlegging av visse skatteforhold i Nordland, og faste prinsipper for hvor samene skulle være undersätter. § 10 var den sentrale bestemmelsen om samenes rett til å bruke land og vann på begge sider av grensa, mens § 29 påla embetsmennene å sørge for at samene virkelig fikk utøve de rettighetene som kodusillen gav dem.

¹¹² Så langt Mangelsens brev av 21.2.1752. Det siste punktet dreier seg om frihandelsbestemmelsen for Utsjok- (og Enaresamene).

¹¹³ Udatert PM.

et minimum. Til å begynne med burde man få trykt 20–30 eksemplarer for snarlig utsendelse.

Av særlig interesse er det som ble sagt om grensetraktatens femte artikkel. Den gjaldt som kjent jurisdiksjonen over visse samiske distrikter og samer, samt gården Faldtorpet i Sør-Norge. I København ble det slått fast at denne artikkelen vedkom amtmennene både i Finnmark og Nordland, samt en amtmann sønnafjells som hadde gården Faldtorpet i sitt distrikt. I tillegg til de forannevnte, het det at Rentekammeret hadde interesse av den nevnte bestemmelsen.

Når det gjaldt den første kodisillen, ble det nok en gang nevnt at den måtte gjøres kjent for, og “communiseres” amtmennene i Finnmark og Nordland.¹¹⁴ I tillegg måtte § 28, gjøres spesielt kjent for Det finnmarkske kompani.¹¹⁵

Embetsverket i København arbeidde raskt. Allerede første april 1752 ble det gitt en memorial angående grenseskillet mellom Norge og Sverige.¹¹⁶ Den inneholdt ordrer til en rekke embetsmenn og institusjoner. Blant disse var stiftamtmann Rantsau i Trondheim, stiftamtmann Hagerup i Nordland, amtmann Collet i Finnmark, Rentekammeret, Det finnmarkske kompani, og generalmajor, grensekommissær Mangelsen.

Disse brevene eller rundskrivene inneholdt en generell innledning vedrørende saksforhold som angikk alle mottakerne. Deretter fikk hver enkelt av dem angitt hva som var spesielt for grenseforholdene i vedkommende embetsmanns eller institusjons ansvarsområde.

Det aller første brevet var adressert til visestattholder Jakob Bentzon.¹¹⁷ Der gjorde kong Fredrik V oppmerksom på at han hadde oppretta en grensetraktat med kongen av Sverige, for å forebygge fremtidig strid mellom grenseboerne. Grensa mellom rikene var dermed regulert og fastsatt.

Videre forklarte han at for å gjøre forholdene på grensa enda mer oversiktlige og klare for beboerne, inneholdt traktaten med kongen av Sverige også to kodisiller. Den første gjaldt samenes sesongmessige overflyttinger

¹¹⁴Frem til 1787 var Troms en del av Nordland amt.

¹¹⁵Handelskompaniet som hadde monopol – oktroyen – på handelen i Finnmark.

¹¹⁶Denne er nevnt som reskript hos Schou IV 1795:221.

¹¹⁷NRA. Gr.ark. Pk.25. Brevet var undertegna av kongen, på Christiansborg slott.

fra det ene riket til det andre. I brevet gjorde kongen det helt klart at disse på alle måter skulle behandles med gjensidighet.

Kongen understreka også at grensetraktaten, kodusillene og de to separate artiklene var blitt trykt for at de undersåttene som bodde ved grensa, fullt ut skulle vite hvor langt eiendommene deres strakte seg. Dermed kunne de med rette vite hva som tilhørte dem.

De trykte dokumentene skulle bekjentgjøres slik at alle skulle kunne vite hva som gjaldt. Hver enkelt av dem som mottok kongens brev, fikk derfor ett eksemplar av grensedokumentene for offentliggjøring. I og med at de nå hadde fått en trykt utgave av disse dokumentene, var det kongens vilje at de på alle mulige måter skulle etterleve bestemmelsene som fantes i dem.

De nordligste amtmennene, Hagerup og Collet, skulle i særdeleshet være oppmerksomme på traktatens femte artikkel, samt det som var blitt fastsatt i den første kodusillen. Kongen understreka også overfor dem at bestemmelsene skulle etterleves.¹¹⁸

I likhet med de forannevnte fikk ledelsen i Det finnmarkske kompani brev den første april 1752. De ble bedt om å være spesielt oppmerksom på den første kodusillens § 28, om de svenske undersåttenes rett til å handle med kompaniet – det vil si monopolhandelen. Mottakerne ble videre bedt om å informere sine betjenter på stedet, slik at den nevnte paragrafen kunne etterleves på nøyaktigste måte.

Ordrene til embetsverket i Norge viser at sentraladministrasjonen i København satte mye inn på å få til en god gjennomføring av grensetraktaten og kodusillene. Det samme siktemålet kom like klart frem i kongens brev til de deputerte for finansene, og til de forordnede i samme kollegium – Rentekammeret.¹¹⁹ I dette brevet gav kongen ordre om at traktaten og kodusillene skulle gjøres så godt kjent at ingen skulle kunne unnskyldes seg med at de ikke kjente til hva som var bestemt der.

---

¹¹⁸For Finnmarks vedkommende ble bestemmelsene bekjentgjort på de første norske ting som ble holdt i Kautokeino og Ávjovárri (Karasjok), 18. og 20. februar 1754. Der møtte konstituert fogd Troels Krog, på vegne av amtmann Collet, og lot blant annet lese

”(…) nogle fornødne Stykker af den imellem Kongerigerne Norge og Sverrig angaaende Grændserne oprettede Tractat, (...)”. Etter Sandvik 1993:357.

¹¹⁹Også datert 1.4.1752.

Grensekommissær Johan Mangelsen var på dansk-norsk side den embetsmannen som hadde det sentrale samordningsansvaret for grensespørsmålene. Det var også han som hadde lagt til rette for kongens ordrer om gjennomføring av grenseverket. Kongen skreiv også til ham den første april 1752. Der fikk Mangelsen vite at monarken hadde sendt ut den nødvendige informasjon til dem som behøvde den, slik at de kunne følge de nye bestemmelsene. Mangelsen ble likeledes informert om hva de enkelte mottakerne hadde fått spesiell beskjed om – blant annet at amtmennene i Finnmark og Nordland var befalt å etterleve traktatens femte artikkel og første kodisill.

2.3 Misjonsverket

Heller ikke misjonen ble glemt i forbindelse med rundskrivene første april. Det trykte eksemplaret av traktatverket skulle vise misjonskollegiet hvilke endringer som var gjort for de distriktenes vedkommende som var underlagt dem. På bakgrunn av de endringene som var gjort, bestemte kongen at kollegiet skulle komme med forslag til nødvendige nye foranstaltninger for de områdene som var blitt “(...) Os privative tilhørende”.¹²⁰

Misjonsarbeidet hadde for øvrig vært gjenstand for behandling også tidligere på vinteren. Mangelsen hadde nemlig allerede 17. januar fått ordre om å oversende grensekartene til misjonskollegiet. Begrunnelsen var at man der ønska å se hvordan grensa var fastsatt, slik at misjonsdistriktene kunne reguleres etter de nye realitetene. Dette fant grensekommissæren både riktig og nødvendig. Særlig gjaldt dette Finnmark, hvor det tidligere hadde vært fellesdistrikter, uten noen geistlig eller verdslig betjening.¹²¹

2.4 Svensk initiativ angående de samiske distriktene

Både grensetraktaten og kodisillene hadde artikler og paragrafer hvor gjennomføringa krevde nær kontakt mellom svenske og dansk-norske myndigheter. Det gjaldt særlig i slike tilfeller hvor bestemte befolka

¹²⁰ NRA. Gr.ark. Pk.25. ”(...) Os privative tilhørende” – dvs alene tilhørende, at områdene nå var helt og holdent under dansk-norsk jurisdiksjon.

¹²¹ Mangelsen i brev til Holstein, 21.2.1752. NRA. Gr.ark. Pk.25. I de såkalte fellesdistriktene hadde det tidligere vært svensk geistlig og verdslig betjening, men ikke dansk. Det er trolig det siste Mangelsen meinte.

områder nå fikk fastlagt sin statsrettslige status, og/eller der samenes statsborgerlige tilhørighet skulle fastsettes.

Omtrent samtidig med aktiviteten på dansk side ble det tatt tilsvarende initiativ fra den svenske administrasjonens side for å oppfylle grenseverkets bestemmelser. Den 30. mars 1752 skreiv landshøvding Gyllengrip i Västerbotten til stiftamtman Rantzau i Trondheim. Der tok han opp spørsmålet om i verksettelse av artikkel 5 i grensetraktaten.¹²²

Denne paragrafen dreide seg om skatten fra Utsjok og Enare. Svenskene skulle etter 1751 ha denne i sin helhet – også det som samene der tidligere hadde betalt til Danmark. Dessuten skulle svenskene ha all skatt av “Uma, Vapst, Ran og Granbyens” samer, eller fra de av disse som hadde skatteland på den svenske sida av grenselinja. Kautokeinoprestens lønn var også noe som opptok svenskene. Fra og med 1752 skulle kongeriket Norge, etter traktatens artikkel 5 “besørge” Kautokeinoprestens lønn.¹²³ Artikkel fem fastsatte også at Norge fra da av alene skulle ta skatt av Kautokeino og Ávjovárre (Karasjok). Det gjaldt også de samene i Nordland og Troms som hadde “Skatte-Land” på den norske sida av grenselinja.

Gyllengrips syn var at den praktiske gjennomføringa skulle ordnes mellom øvrighetsbetjentene på hver side av grensa. I forbindelse med dette skulle de overlevere skattemanntall og øvrige offentlige dokumenter for de aktuelle distriktene.

Grensekommisær Mangelsen tilrådte nok en gang overfor kongen at amtmennene i Nordland og Finnmark måtte befales å følge traktaten og kodusillen nøye.¹²⁴ For å oppfylle traktatens femte artikkel så godt som mulig skulle de innlede korrespondanse med den svenske landshøvdingen. De måtte også selv få avgjøre når de kunne motta de skattene som var oppbeåret på den andre sida, men som egentlig tilhørte Norge. Det samme gjaldt utveksling av de aktuelle distriktene, skattemanntall og øvrige

---

¹²²NRA. Gr.ark. Pk.25. Opplyst i br. t. kanc. fra st. amtm. Rantzau, 3.6.1752, og i br. fra kanc. t. Mangelsen, 22.6. s.å. Gyllengrip tok opp spørsmålet med stiftamtmannen i Trondheim ad tjenestevei. Trondheim stiftamt dekte i likhet med bispedømmet (stiftet) området fra Trøndelagsamtene i sør til Finnmark i nord. Jf. amtsinndeling i 1760, gjengitt i Mykland (red.) 1980. Bd. 15, kart nr. 72.

¹²³I praksis overtok den norske presten i 1755, mens alle formalitetene ble ordna i 1756. Jf Smith 1938:91.

¹²⁴T. kongen 8.7.1752. NRA. Gr.ark. Pk. 25.

offentlige dokumenter. Etter Mangelsens oppfatning burde amtmennene selv kunne innrette seg på den måten som de selv fant mest praktisk.

Grensekommissæren påpekte også at presten i Kautokeino måtte få lønn til rett tid. Det ville være vanskelig å få en ordentlig mann på stedet, hvis han ikke fikk skikkelige vilkår. I brevet til kongen fant Mangelsen dessuten grunn til å presisere at bøndene ikke måtte pålegges nye tyngsler i forbindelse med de innretningene som skulle treffes mellom landshøvdingen og amtmennene – “(...) dog at Landmanden, saa meget mueligt i dislige Tilfælde vorder forskaanet”.

På bakgrunn av Mangelsens råd fikk blant annet amtmann Mathias Collet i Finnmark instruks om hvordan de mest aktuelle artiklene og paragrafene i grensetraktaten burde gjennomføres.¹²⁵ Amtmannen skulle korrespondere med landshøvding Gyllengrip om de stedene i Finnmark hvor norsk jurisdiksjon nå var innført. Dette ville sikre en raskest mulig gjennomføring og etterlevelse av traktatens femte artikkel.¹²⁶

På sentralt hold i København hadde med andre ord en åpen holdning til at embetsverket i Norge kunne handle ut fra lokale forhold. Bestemmelsene, inklusive Lappekodisillen, skulle følges, men de stedegne forholdene var viktige for den konkrete gjennomføringa.

Fra dansk-norsk side viste man likeledes en fleksibel holdning da den svenske sendemannen i København, baron Fleming, 7. august 1755, tok opp spørsmålet om en mulig felles holdning til samenes næringsmessige forhold – “(...) förefallande Oeconomica”.¹²⁷ Til å ta seg av dette fra svensk side hadde kongen utnevnt herredshøvding Quist og viseherredshøvding Hellant. Disse hadde fullmakt til å holde kontakt gjennom brev med befalingshaveren på norsk side.

¹²⁵Dat. Randsborg slott, 4.8.1752. NRA. Gr.ark. Pk.25.

¹²⁶Også amtmann Hagerup i Nordland, stiftamtmann Rantzau i Trondheim, obersekretær i det danske kanselli, grev Johan Ludvig Holstein, og grensekommissær Mangelsen, fikk omtrent likelydende brev, 4.8. De to sistnevnte ble orientert om de ordrene som var gått ut. Brevet til Mangelsen ble kalt reskript.

Grunnen til at såvidt mange amtmenn på norsk side var beskjefte med henvendelsen fra landshøvding Gyllengrip i Västerbotten, var at nevnte len siden 1638 dekte både Ume, Pite, Lule, Torne og Kemi lappmarker i Sverige, noe som varte helt til 1809. Den eneste lappmarken som lå utenfor Västerbotten var Ångermanland Lappmark. Jf. Korpijaakko-Labba 1994:54, og Sandvik 1993:353. Västerbotten grensa derfor på det aktuelle tidspunkt både til Finnmark og Nordland (Troms).

¹²⁷NRA. DuS.1a. AGNS. 1690–1784.

Kongen av Sverige var heller ikke fremmed for tanken om at de svenske og danske embetsmennene kunne møtes for å avklare aktuelle spørsmål i forbindelse med samenes næringsdrift. Det ville være den enkleste måten å løse problemer på. Håpet var at dette ville bli fulgt opp fra dansk side.

Som naturlig var, havna også denne saka på grensekommisær Mangelsens bord. I to brev av 20. september 1755 kom han med sine anbefalinger.¹²⁸ I første omgang burde det oppnevnes to embetsmenn til å korrespondere med svenskene. Det kunne være nødvendig å møtes for å bestemme hva som kunne gjøres til felles beste i Finnmark. Det var et godt forslag for et så fjerntliggende distrikt. Det ville spare tid, og man kunne avgjøre slike saker som vanskelig lot seg løse på annen måte. De som skulle delta i dette arbeidet fra dansk-norsk side burde være menn som var forstandige, velintensjonerte, kyndige og som dessuten kunne komme med andre forslag til amtets oppkomst og velferd.

Etter det danske kansellis oppfatning dreide saka seg nemlig om utnevning av to representanter som kunne korrespondere, eller møtes med de svenske representantene, for å "(...) afgjøre Oeconomica udi Lapmarken i følge Grændse Tractatens 1ste Anhang".¹²⁹

Sammen med de svenske representantene skulle de "(...) regulere og indrette de (...) Oeconomiske Ting saaledes, at Lapfinders fælles Gavn derved kunde Befordres."¹³⁰

Der var imidlertid lagt inn en sterk begrensning i avgjørelsesmyndigheten deres. De måtte ikke beslutte noe endelig, ("Finalités"), med de svenske betjentene. Grensekommisær Mangelsen skulle alltid ha rapport om hva som skjedde, slik at han hadde mulighet til å informere kongen. Dette kunne så danne grunnlag for en eventuell resolusjon.¹³¹

Hvorvidt denne komiteen fikk betydning for de økonomiske og næringsmessige forholdene for samene i grenseområdet mellom Norge og nå-

---

¹²⁸ Det første var en allerunderdanigst erklæring om den svenske sendemannens henvendelse til det "*Geheime Konseil*" (Regjeringa – jf. NHL 1999:136), i følge en allernådigst kongelig befaling gjennom Det danske kanselli, av 11.9.1752. Det andre var et svar på grev Holsteins brev av 13.9. s.å., jf. NRA. Pk.13. Gr.kom. Kpb., 28. F.o.m. 11.1750 – 30.11.1758.

¹²⁹ Det danske til Det tyske kanselli, 6.3.1756. NRA. DuS. AGNS. 1690–1784. Pk. 1a.

¹³⁰ Dat. 5.3.1756. NRA. DuS. AGNS. 1690–1784. Pk 1a.

¹³¹ Den svenske sendemannen i København fikk melding om kongens beslutning, 13.3.1756. NRA. DuS. 1a. AGNS. 1690–1784.

værende Finland, er ikke kjent. I og med at de medlemmene fra Nore var plassert i Salten, det vil si omtrent midt i Norge, er det mindre grunn til å tro at de kunne komme med forslag som bygde på forholdene i Finnmark, og i det som da var den aller nordligste delen av Sverige.

I alle fall var det både på dansk og svensk side var det et klart ønske om at samenes næringsliv skulle bestå og utvikles. De regionale myndighetene på begge sider av grensa fikk vide fullmakter for å fremme denne målsettinga. Lappekodisillen var det formelle grunnlaget for dette. Formuleringene fra begge lands side, tyder også på at man ikke ønska å begrense det samiske næringssamarbeidet til reindriftsspørsmål.

2.5 Samelensmannen – et etnisk ombud?

I kodusillens § 15 var det som nevnt blitt bestemt at i hvert distrikt hvor det fantes samer – “Lapper” – som årvisst flytta over grensa, skulle det oppnevnes en samelensmann og to lagrettemenn. I følge kodusillen var samelensmennene tiltenkt en viktig rolle både når det gjaldt avgiftsinnkreving, eventuell tilvising av det andre landets samer til bestemte stede, og innenfor den samiske rettspleien.¹³² Alt dette krevde naturligvis detaljert kunnskap om det samiske samfunnet, flyttemönstre og sedvaner, slik at det mest naturlige ville være at samelensmannen selv var same.

I kodusillen er det imidlertid ikke sagt noe eksplisitt om det. Til dette kommer at begrepet ”samelensmann” kan fortolkes i alle fall på to måter – enten som en lensmann for samene, uavhengig av etnisk tilhørighet, eller en samisk lensmann for samene.¹³³

Det meste taler i retning av at både lensmannen og lagrettemennene skulle være samer. Slik kodusillens bestemmelser lyder, er det ut til å være forutsatt at både lensmannen og lagrettemennene flytta sammen med samene. Etter det man kjenner til, fantes det ikke aktive etnisk norske reindrifts-

¹³²I tillegg til § 15, er §§ 16–19, og §§ 21–23, av særlig viktighet når det gjelder same-lensmannen.

¹³³Man skal merke seg at ordninga med samelensmenn ikke var noe som ble innført med kodusillen. Fra langt tilbake hadde det bl. a. vært ”finnelensmenn” i den norske sona langs kysten. Iallfall var det slike i Finnmark på 1600-tallet. Jf. H. Sandvik/Winge (red.) 1987, emneregister s. 328 – ”finnelensmann” (underfogd). Fra samme tid, 1620–30-tallet, ble ”bondelensmann” det vanlige uttrykket i Norge for øvrig. Jf. NHL 2003:262.

utøvere midt på 1700-tallet, og langt fra slike som flytta på samme måte som samene, eller sammen med dem.

Etter §§ 22 skulle samelensmannen ha en sentral plass innenfor den interne samiske rettspleien. Sammen med ”Lapperetten” hadde han blant annet kompetanse til å dømme i saker som angikk samisk sedvanerett, og i tvistesaker som angikk samer, uavhengig av hvilket land hvor de var registrert, og straks iverksette dommen, hvis den ikke ble anka. Etter § 23 kunne han delta som forsvarer for sitt eget lands samer, hvis de var stevna inn for herredsretten der.

En ikke-same ville knapt ha så god kjennskap til samenes sedvaner at det var mulig for ham å være samelensmann. I samme retning trekker grense-traktatens klare siktemål om å oppheve alt fellesskap mellom innbyggerne i de to landene. Det eneste unntaket fra hovedmålsettinga var samenes gjensidige forhold, slik dette var regulert gjennom Lappekodisillens tretti innholdsrike paragrafer. I klare ordelag tok dette regelsettet i første rekke sikte på å beskytte interessene til de samene som hadde behov for å flytte med rein.

Derfor kan det ikke hadde vært meininga å gi etniske nordmenn eller svensker makt og myndighet i det andre landet – slik samelensmennene skulle ha, blant annet innenfor den interne samiske rettspleien.

Da traktatverket skulle settes i verk, kom det imidlertid frem fortolkninger som synes å peke i en annen retning. Det skjedde i forbindelse med at amtmann Hagerup i Nordland hadde tatt opp samelensmannens stilling med landshøvding Gyllengrip i Västerbotten.

Grensekommissæren anførte i den forbindelse at da traktaten og kodusillen ble innretta, var ikke samelensmennenes posisjon vurdert som så betydelig, at man behøvde andre til dette ombudet enn de “sittigste” og beste samer eller bønder.¹³⁴ Derfor burde Hagerup la forslagene om dette ligge, inntil man visste hvordan svenskene hadde forholdt seg med slike lensmenn.

Begrunnelsen var at man ikke måtte la besværlighetene med “Lappelensmandsvæsenet” bli større på sin egen enn på svensk side. I tillegg konstaterte han at traktaten heller ikke hadde angitt hvordan samelensmennene skulle lønnes. Årsaken til det var at ordninga ikke bare var for ett, men for begge kongerikene. De som hadde med dette å gjøre på de stedene hvor

---

¹³⁴Br. til grev Holstein, 9.9.1752. NRA. Gr.ark. Pk.13.

samelensmennene skulle virke, hadde heller ikke ennå kunnet komme med noe skriftlig om spørsmålet.

I tilfelle det ikke fantes samelensmenn i det distriktet hvor overflyttinga skjedde, gav imidlertid paragraf 18 rom for å oppnevne fullmektiger til å ta i mot beiteleia fra de overflyttende samenes lensmann. Rimelighet tilsier at disse fullmektigene kunne være bønder, eller ikke-samer.¹³⁵ Med andre ord var det en åpning for at ikke-samer, på et saklig avgrensa område, kunne overta samelensmennenes funksjoner. Det gjaldt åpenbart bare i slike tilfeller hvor det ikke fantes samiske samelensmenn til å ta seg av de foreskrevne oppgavene. Muligens har grensekommisær Mangelsen hatt dette i tankene når han meinte at også ikke-samer kunne være samelensmenn.

I forbindelse med samelensmannens oppgaver skal man også merke seg kravet i § 18 om at samelensmannen sammen med lagrettemennene skulle sette opp skriftlige lister til samelensmannen i det andre landet, over antallet dyr og mennesker som skulle flytte over grensa. Dét kan ha gjort det vanskelig for samelensmennene å fungere. Til tross for misjonsverkets skolevirksomhet er det grunn til å tro at det var få skrivekyndige samer midt på 1700-tallet. Når det gjaldt skriftlighetskravet i § 18, måtte man derfor trolig ty til andre skrivekyndige.

For Utsjoks vedkommende gav dette seg det praktiske utslag at det var soknepresten som de første årene førte listene over det reintallet det skulle betales avgift for ved overflytting til Norge.¹³⁶ Dermed er det ikke sagt at han ble oppfatta som samelensmann. Av praktiske grunner var det han som måtte føre de overflyttingslistene som etter regelverket skulle settes opp av samelensmannen.

Om samelensmennenes lønn konstaterte Mangelsen som nevnt at traktatverket ikke hadde noen direkte bestemmelser om det. Formelt sett er dette korrekt. Grensekommisærens syn er likevel ikke helt dekkende. § 15 foreskreiv nemlig at samelensmannen, sammen med lagrettemennene, i motsetning til de øvrige samene, skulle være fritatt for å betale avgift ved

---

¹³⁵ Dermed er det ikke sagt at det ikke fantes samiske bønder. Det var mange forskjellige samiske næringstilpasninger allerede da grensetraktaten ble inngått. Johan Borgos har blant annet gitt et godt eksempel på dette fra Vesterålen på 1700-tallet. Der hadde samene et februk som minst var på høyde med de norske naboenes, og hvor smedkunsten var en samisk spesialitet. Jf. Borgos 1988.

¹³⁶ Tinget for Enare og Utsjok, 1754. Jf. Fellman I, I 1912:233.

overflytting.¹³⁷ En slik ordning må i alle fall kunne betegnes som en indirekte godtgjørelse.¹³⁸

2.6 Grensetraktaten av 1751 og eiendomsretten til Indre-Finnmark

Ett spørsmål når det gjelder grensefastsettelsen i 1751, er hvilken innvirkning denne eventuelt fikk for eiendoms- og bruksrettighetene i de områdene som ble berørt. Det distriktet som kom inn under dansk (norsk) enejurisdiksjon i 1751, kan konkretiseres til det som i dag er kommunene Karasjok og Kautokeino, betydelige deler av nåværende Tana, og de indre delene av flere andre fjordkommuner. I areal dreier dette seg om henimot halvparten av dagens Finnmark fylke.

Mellom 1613 og 1751 hadde Sverige den geistlige og verdslige jurisdiksjonen i dette samiske området, samtidig som innbyggerne der betalte skatt til kongen av Danmark-Norge. Det er lite som tyder på at den svenske staten eller kongen, hadde, eller påberopte seg noen privatrettslig eierposisjon før 1751.¹³⁹

Gjeldende rett i dag, er at staten eier all grunn i Finnmark som ikke er overdratt til private.¹⁴⁰ Kan det tenkes at grenseverket fra 1751, og etableringen av Lappekodisillen, kan kaste lys over denne rettstilstanden når det gjelder den indre delen av Finnmark.

Samerettsutvalget i Norge drøfta i sin første delutredning eiendomsrettslige spørsmål i tilknytning til kodisillens bestemmelser, og konkluderte med at det er vanskelig å finne at samene kan bygge noen eiendomsrett på denne. På den annen side var utvalget like klar i sin konklusjon når det gjaldt

---

¹³⁷Fritak for skyssplikt, tiende, og liknende, hadde også vært vanlig for bondelensmennene. Jf NHL 1999:262, pkt 2.

¹³⁸Det er helt klart at ordninga med samelensmenn ble iverksatt på norsk side. På 1760-tallet oppgis f. eks. i SATØ. Tb. for Fm. Nr. 41b, følgende samelensmenn i Tana:
1764 Nils Olsen.
1765 ”
1766 ”
1767 Sigvard Iversen.
1768 ”

¹³⁹Jf. blant annet Arnesen 1983. Jebens 1982 og 1993.

¹⁴⁰Jf. NOU 1993:34 – Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark.

statens rett, i det man uttalte at “(...) staten heller ikke kan bygge noen eiendomsrett på grensetraktaten og kodisillen”.¹⁴¹

Uten å ha arbeidd direkte med selve grenseforhandlingene, er inntrykket likevel at man der ikke forhandla om noe annet enn ei fast grense og klare jurisdiksjonelle forhold. Spørsmålet om eiendomsretten som sådan, var fraværende i forhandlingene og i selve grensetraktaten og Lappekodisillen.¹⁴²

Da sluttresultatet av forhandlingene forelå og traktatverket skulle settes ut i livet, fikk man imidlertid en del opplysninger om hvordan man i København vurderte den nye situasjonen – om kongen anså seg som eier av, eller jurisdiksjonsutøver over de nyvunne områdene.

Det gjennomgåtte kildetilfanget fra den danske sentraladministrasjonen fra 1750- og 1760-tallet, tyder heller ikke på at kongen i København oppfatta seg som eier av det territoriet han fikk enejurisdiksjonen over i 1751.¹⁴³ Det kommer blant annet klart frem i den tidligere nevnte brevserien fra kongen til embetsmenn i Norge, blant annet til stattholderen, Misjonskollegiet, og amtmennene i Finnmark og Nordland, 1. april 1752.¹⁴⁴

I disse brevene var det innbyggernes eiendomsrett som ble omtalt. Kongen slo der fast at grenseverket var kommet i stand for at de undersåttene som bodde ved grensa skulle være helt sikre på hvor langt eiendommene deres strakte seg, slik at de med rette kunne vite hva de eide.¹⁴⁵ Derfor var grensetraktaten, kodisillene og de to separate artiklene blitt trykt. Disse skulle bekjentgjøres slik at alle skulle kunne vite hva som gjaldt.

Kongen meinte med andre ord at det var undersåttene som fra da av ikke skulle behøve å være i tvil om hva de eide. Det var undersåttenes eiendomsrett i forhold til den nye grensa som ble understreka.¹⁴⁶ I brevet til

¹⁴¹NOU 1984:18, s.182.

¹⁴²Et slikt syn kommer også frem i NOU 1997:5, s. 73–75, hvor Samerettsutvalgets folkerettsgruppe sterkt betoner kodisillens offentligrettslige side.

¹⁴³Dette avsnittet om grensetraktaten og eiendomsretten bygger i vesentlig grad på Pedersen 1993, s. 32–36. Jf. også NOU 1997:5, s. 79–81.

¹⁴⁴NRA. Gr. ark. Pk. 25. Se foran, kap. 2.2.

¹⁴⁵Man kunne kanskje tro at kongen her sikta til delingene av eiendommer på den sørligste delen av grensa, som var direkte nevnt i grensetraktaten. Det som taler i mot det, er at rundskrivet også ble sendt amtmennene i Finnmark og Nordland, hvor liknende tilfeller ikke var nevnt i traktatverket.

¹⁴⁶Dette er meget interessant, sett i forhold til opplysninger som Heikki Hyvärinen i et replikkinnlegg la frem på et symposium om Lappekodisillen, ved NSI, 4.–6.11.97. Der dokumenterte han at samene iallfall i deler av det området som kom inn under dansk-

Misjonskollegiet er det likevel ett uttrykk som ut fra dagens begrepsbruk kunne tenkes å indikere en eierposisjon for kongen. På bakgrunn av de endringene som hadde skjedd med misjonsdistriktene, skulle nemlig misjonskollegiet vurdere om det var nødvendig med nye administrative ordninger for de distriktene som nå var blitt "(...) os privative tilhørende".

Imidlertid har heller ikke dette uttrykket noe eiendomsrettslig innhold. Det betegner at de nevnte områdene nå kun hørte til Norge, i motsetning til tidligere, når de gikk under betegnelsen fellesområder. Uttrykket betegner derfor den enejurisdiksjon som var oppnådd i 1751.¹⁴⁷

For Finnmarks vedkommende ble grensa endelig oppmålt og markert i 1765 og 1766. Heller ikke der finner man uttrykk som peker i retning av noe annet enn grenseverkets uttrykkelige forutsetninger om å skape faste jurisdiksjonelle forhold.

I røyssettingsprotokollen heter det for eksempel om det nordøstligste grensepunktet, "Kolmisoivimaadakeitca ", at dette var bestemt å være det endelige og siste grensemerket for begge kongerikers, Norges og Sveriges, sammenstøtende land.¹⁴⁸

I grensekommissær Mangelsens oppsummerende rapport til kongen i 1767, året etter at den praktiske delen av grensearbeidet var sluttført, kommer det også frem at grenseverket skulle skape mer ordna eiendomsrettslige forhold for innbyggerne i de to landene:

Hvorved ere nu og aldeles ophævede de forhen værende Trætter og Ueenigheder imellem Eders Kongl: Majestets Norske og de Svenske undersaatere, forarsagede formedelst deres sammenstødende Eiendeele og uvidenhed om deres Ret, samt al Anledning til de betydeligere Uleiligheder forebygget saasom den besønderligste og egentlig Hensigt af denne Commission.¹⁴⁹

---

norsk jurisdiksjon i 1751, Kautokeino, iallfall på slutten av 1730- og begynnelsen av 1740-tallet, betalte jordskatt – "ordinarie ränta" – for bestemte landområder, til den svenske krona.

¹⁴⁷Jf. NOU 1984:18, s. 168. Se også Schnitler III 1985:59, hvor det kommer frem at "privative tilhørende" før 1751, omfatta enejurisdiksjonen over et område.

¹⁴⁸NRA. Gr. ark. Pk. 14. Rs. prot. 1752–66, s. 335.

¹⁴⁹Dat. Trondheim, 14.3.1767. NRA. Gr. ark. Pk. 25.

Ut fra de nevnte kildene er det forsvarlig å slutte at det dansk-norske embetsverket i den nærmeste perioden etter 1751, ikke oppfattet avtaleverket som et hjemmelsdokument for kongelig eiendomsrett til de nye distriktene, kun som en grensegang mellom to staters jurisdiksjonsområder.

Det eneste unntaket er muligens en tvist om den statsborgerlige tilhørighet til fem familier i Tanadalen.¹⁵⁰ Der brukes det uttrykk og vendinger som kan tyde på en annen oppfatning. I et brev fra grensekommisær Mangelsen til det danske kanselli, 14.11.1767, het det nemlig om distriktet nord og vest for Tanaelva, at det “(...) bliver Norges Ejendom og hans kongl: Majestæt skatskyldig”.¹⁵¹

Imidlertid betyr heller ikke dette at grensekommisæren meinte at kongen var blitt eier av dette området. Han slo bare fast realitetene. Distriktet var blitt en del av Norge – “Norges Ejendom” – og de som bodde der var blitt pliktige å betale skatt til den dansk-norske kongen”, (...) hans kongl: Majestæt skatskyldig”.

Noe mer ligger det ikke i utsagnet, og kan formelt heller ikke gjøre det, sammenholdt med ordlyden i grensetraktatens artikkel 2 og 4. Der er det nemlig bare tale om “Aandelig og Verdslig Jurisdiction”, inklusive retten til skattlegging.¹⁵²

En rimelig konklusjon må derfor bli at grensetraktaten og Lappekodisillen av 1751 ikke tok sikte på noen endring av eiendoms- eller bruksrettsforhold som måtte ha eksistert i det området som nå kom inn under dansk-norsk enejurisdiksjon.¹⁵³ Regelverket hadde til hensikt å skape klare statsrettslige forhold, og gjaldt ikke overdragelse av landeiendommer fra den ene kongen til den andre. Grenseverket fra 1751 tok med andre ord sikte på en offentligrettslig, ikke en privatrettslig regulering.

Tidspunktet for etableringa av den nåværende rettstilstanden, hvor staten

¹⁵⁰ Se nærmere om denne tvisten i kap. 2.16.

¹⁵¹ NRA. Gr. ark. Pk. 14. Grensekommisærens kpb. 1759–1768. Uttrykket ble gjentatt i en henvendelse fra det danske til det tyske kanselli, 19.12.67. Denne fins i NRA. Gr. ark. pk. 25.

¹⁵² Man må tro at kongene ville tatt inn klare bestemmelser i grensetraktaten om det, hvis den ene av dem overførte eiendomsrett til den andre, over bestemte områder.

¹⁵³ Jf. også Skoghøy 1998.

står i en eierrettslig posisjon, må derfor ligge nærmere vår egen tid.¹⁵⁴ De nye jurisdiksjonsforholdene må imidlertid sies å være en klar forutsetning for at kongen/staten har hatt mulighet til å komme i en slik posisjon til dette området.

2.7 Grenseoppmåling og røyssetting i 1765/66

Det var mye som skulle på plass etter at jurisdiksjonsforholdene ble avklart. Den endelige oppmåling og oppmerking av grensa var en særlig omfattende oppgave. I den andre kodusillens § 5 var det forutsatt at dette arbeidet – røyssettinga – på hele den om lag 2000 km lange grensa, skulle være fullført i 1758. Det viste seg å være en urealistisk bestemmelse. Arbeidet ble atskillig mer tidkrevende enn det. Da kommisjonen avslutta sesongens virksomhet, høsten 1764, var man ikke kommet lengre enn til begynnelsen av grensa mellom nåværende Finland og det norske Finmarkens Amt.¹⁵⁵

---

¹⁵⁴ Blant fagfolk har det vært og er fortsatt diskusjon om de eiendomsrettslige forholdene i den indre delen av Finnmark etter 1751. Blant annet har Gudmund Sandvik gjort gjeldende at grensetraktaten og Lappekodisillen gav kongen ubeskåret suverenitet innenfor sine grenser, og at en del av denne suvereniteten var å bruke norsk lov – Og etter norsk lov på 1700-tallet var Finnmark "Kongens land." Jf. Sandvik 1993:359. Samme sted (s.358) påviser han også at første gang uttrykket "*Hans Majestæts Skov*" ble brukt om furuskogen i Karasjok, var i 1776. Hans syn er at den offisielle rettsoppfatninga for eiendomsforholdene i kystsona siden 1670-årene, ble gjort gjeldende for indre Finnmark etter 1751. Som foran, s. 341. Sandviks syn er at uttrykket "Kongens land" ikke utelukka, men styrket undersåtters lovfesta eller sedvanerettslige rettigheter.

Otto Jebens har et helt motsatt syn på hvilke konsekvenser grensetrekkinga fikk for eiendomsforholdene. Med henvisning til en del tidligere grenseendringer i nordisk historie, slår han fast at disse ikke endra de berørte innbyggernes privatrettslige rettigheter. Han hevder at selv om norsk lov ble gjort gjeldende for indre Finnmark, betyr ikke det at "(...) samer mistet de rettigheter til eiendom eller andre rettigheter over fast eiendom som de måtte ha ervervet før den tid". Jf. Jebens 1993:281. I sin avhandling for den juridiske doktorgraden skriver Jebens at dette var et område hvor den samiske befolkninga hadde en rådighet som synes "(...) å oppfylle betingelsene for en eiendomsrett, eller en rett beslektet med denne." Jf. Jebens 1999:302. Når det gjelder selve lappekodisillen meiner han imidlertid at den i seg selv ikke kan påberopes som grunnlag for eiendomsrett verken for samene eller staten. Jf. Jebens 1999:96.

¹⁵⁵ Protokoll underskrevet ved Kilpisjärvi, 20.9.1764. Jf. NRA. Gr.ark. Pk.14. Rs.prot. 1752/66.

Sommeren 1765 gjorde man seg ferdig med grensa over Finnmarksvidda, ned Anárjohka til sammenløpet med Karasjohka.¹⁵⁶ Lokale arbeidere og deltakere var samer fra Kautokeino og Ávjovárre, samt 13 menn fra Hammerfest.¹⁵⁷

Protokollen fra røyssettinga inneholder et meget stort antall samiske stedsnavn. Disse er en enestående dokumentasjon på samenes bruk av området.¹⁵⁸ Denne samiske bruken og kunnskapen som fulgte med den, skulle også i sluttfasen komme til å få betydning for den fysiske grensefastsettelsen.

Selv om det var gjort et langvarig og grundig forarbeid før grenseforhandlingene, fantes det nemlig ennå en del uklarheter da grensa ble endelig oppmerka. Protokollen forteller at man for enkelte vanskelige punkters vedkommende hadde sammenkalt kyndige samer fra begge sider, for at de skulle komme med sin vurdering. Blant annet gjaldt dette en lokalitet som benevnes som “Saalvas lopel”.

Rapporten fra 1765 gir også et inntrykk av de gamle siidagrensene. Det gjelder i første rekke beskrivelsen av ei grenserøys på “Ladegeinovi”.¹⁵⁹ Denne røysa skulle være skille mellom Kautokeino og Ávjovárre tinglag, og mellom Enontekis og Enare sogn på den svenske sida.¹⁶⁰

Ved Anárjohka ble bare ett bebodd sted nevnt i protokollen. Det var “Jorasta”.¹⁶¹ Der hadde Enaresamene sin sommerseter. Protokollen nevner også at det skulle finnes perler i Anárjohka. Visstnok var de ikke av noen betydning.¹⁶²

¹⁵⁶Rapp. dat. Karasjok, 26.9.1765. Underskr. L. Todahl m/fl. NRA. Gr.ark. Pk.14. Rs.prot. 1752/66, s. 259 ff.

¹⁵⁷NRA. Gr.ark. Pk.14. Rs.prot. 1752/66, s.306.

¹⁵⁸En interessant undersøkelse som ligger utenfor rammen av dette arbeidet, kunne ha vært å finne ut i hvor stor grad disse stedsnavnene stadig er i bruk blant de reindrifts- og fastboende samene som i dag bruker disse områdene på hver sin side av grensa.

¹⁵⁹I oversettelse ville dette bli noe i retning av ”Kven- eller Finskveitoppen”.

¹⁶⁰NRA. Gr.ark. Pk.14. Rs.prot. 1752/66, s.294.

¹⁶¹Trolig identisk med dagens Jorggastat.

¹⁶²Amtmann Hammer i Finnmark hadde allerede tidligere hørt rykter om perler i denne elva, og lot på tinget i Avjovarre i 1761 tinglyse at perlefangsten tilhørte dronningene – altså et regale – og det første eksempel på at dansk-norsk lov ble brukt om et tingsrettslig emne i dette nyvunne området. Jf. Sandvik 1993:357.

I 1766 gjorde man seg ferdig med oppmerkinga. I Anárjohka og Deatnu skulle grensa følge dypålen. Nedover Tanadalen, på begge sider av Deatnu, ble de respektive kongenes initialer flere steder hogd inn i fast fjell.

Den aller siste delen av grensa gikk igjen over land, til “Kolmisoivi-maadakeitca”. Der lå det firehundreogellefte og siste riksmærket.¹⁶³ Det var enighet mellom kommisjonene om at man ikke skulle mure opp noen grenserøys der. Begrunnelsen var at man først ville komme overens med Russland om jurisdiksjonsforholdene i dette distriktet.¹⁶⁴

Denne konstateringa markerer at den langvarige prosessen som førte frem til grenseverket mellom Norge og Sverige var fullført.

2.8 Reindriffta etter 1751

Selv om Lappekodisillen i første rekke var utforma for å dekke reindrifftas behov, hadde forhandlingene forut for 1751 bare i liten grad beskjeftiga seg med reindrifftsforholdene på den aller nordligste delen av den nye grensa. Lappekodisillens bestemmelser hadde hovedgrunnlaget sitt i reindrifftsforholdene lengre sør.

Reindrifftsflyttingene mellom kyst og innland hadde man likevel også i Finnmark. Materiale fra tida omkring grensefastsettelsen, viser at reinomadismen i dette området hadde basis både i kyst- og fjordområdene og i innlandet. Det vil si at de førstnevnte reindriftssamene var norske undersåtter, mens den andre gruppa hørte inn under svensk geistlig og verdslig jurisdiksjon, men med skatteplikt også til Danmark-Norge.

Fra 1750, altså før den nåværende riksgrensa ble trukket, har man en svensk oversikt som, brukt med forsiktighet, kan gi et bilde av situasjonen.¹⁶⁵ Der finner man tallet på familieoverhoder og antallet rein fra innlandssiidaene som årlig flytta til kysten og fjordstrøkene i Finnmark og Nord-Troms. Fra Kautokeino gikk nemlig en vesentlig del av flyttingene til Troms:

---

¹⁶³Trolig de merkene som ble satt opp da grensa første gang ble målt opp, forut for grenseforhandlingene i Strømstad. Da man begynte med den endelige oppmålinga, satte man tydeligvis færre røyser enn de opprinnelige riksmærkene.

¹⁶⁴NRA. Gr.ark. Pk.14. Rs.prot. 1752/66, s.336.

¹⁶⁵Fellman I, I 1910:442.

Fra innlandssiida	Familieoverhoder	Rein
Koutokeino	40	4000
Afwiowara	18	1100
Utzjoki	35	4400
Sum	93	9500

Den norske grenseeksaminatoren, major Schnitler, hadde imidlertid atskillig lavere tall for det totale antall familieoverhoder i innlandssiidane, midt på 1740-tallet, uansett om de var reindriftssamer eller ikke. Han oppgav at det var 28 i Kautokeino, 16 i Ávjovárri m/Karasjok, og 28 i Utsjok m/Juxby/Tenoby.¹⁶⁶

Antallet personer og rein fra kystsamesiidaene i Finnmark som brukte vinterbeite innenfor innlandssiidaene under svensk jurisdiksjon, fordelte seg slik i følge de svenske oppgavene:

Område	Personer	Rein
Kautokeino	-	2000 (Sytingsrein)
Afwiowara	31	3000
Utzjoki	20	5460
	51	10460

Etter dette skulle det være 51 reindriftsfamilier fra kyst- og fjorddistriktene som hadde vinterbeiter i innlandet. Til sammen hadde de 10460 rein. Men også her er det ulikheter i forhold til Schnitlers tall.¹⁶⁷ Han oppgir nemlig at det i kystsognene i Finnmark fra og med Vardø og vestover, var 64 private "Field-Finner".¹⁶⁸

Uansett ulikheter er tallene likevel opplysende. De viser at midt på 1700-tallet hadde man en reindriftsnomadisme i Finnmark med basis både i kyst- og innlandsdistriktene. Gruppene flytta parallelt. Man må anta at mange av dem også flytta sammen med hverandre. I sommerhalvåret brukte de beitet og ressursene ved kysten. Om vinteren var de i innlandet – i det området hvor grensa skulle gå, og som det i særlig grad ble forhandla om i Strømsstad.

¹⁶⁶Schnitler III utg. 1985: 58. I kilder fra før 1751 kan man finne Juxby eller Tenoby angitt som en egen siida mellom Utsjok og Avjovarre. Under grenseforhandlingene ble området imidlertid betrakta som en del av Utsjok. Juxby kunne man kanskje kalle *Juovssasiida* på samisk.

¹⁶⁷Fellmans og Schnitlers tall er tidligere gjengitt av undertegnede i NOU 1994:21, s. 62.

¹⁶⁸Schnitler III utg. 1985: 58.

I forbindelse med “kystreindriftssamenes” bruk av innlandsområdene før grensefastsettelsen, merker man seg at denne bruken ble avgjørende for at den indre delen av Finnmark kom under dansk-norsk suverenitet etter 1751. Gudmund Sandvik skriver i den forbindelse at Schnitlers forarbeider til grensetraktaten viser “(...) at denne suvereniteten primært var grunn-
gjeven med den samiske bruken av vidda”.¹⁶⁹

Når det gjelder flyttemønstret i tida rundt grensefastsettelsen, meinte den såkalte “Lappekommissionen” av 1904, på basis av major Schnitlers undersøkelser, at Kautokeino- og Karasjoksamene ikke hadde flytta inn på det som kom til å bli svensk område etter 1751. For Tanadalens vedkommende, nedenfor sammenløpet av Kárášjohka og Anárjohka, hadde det imidlertid vært reindriftsflyttinger over det som kom til å bli den nye grensa.¹⁷⁰

Derfor var det også i dette grenseområdet et behov for regler som gjorde at den tilvante reindriftstilpasninga kunne opprettholdes. For innlandsreindrifta i det svenske enejurisdiksjonsområdet etter 1751 ble det ansett som en direkte livsnødvendighet å kunne oppholde seg ved kysten og fjordene om sommeren. Dette ble klart dokumentert på tinget for Utsjok og Enare i 1754.¹⁷¹ Der kom det frem at det ikke var nomadiserende reindrift med utgangspunkt i Enare.¹⁷² Samene fra Utsjok derimot flytta i perioden mai-august, til “Tenowiken og Laxefiorden”.¹⁷³ Denne flyttinga skjedde på grunn av reinenes vane, og fordi der var mindre insektplage. Særlig var

---

¹⁶⁹ Sandvik 1980:60. Han viser også til Schnitlers handelsmessige og strategiske begrunnelse for at Danmark-Norge burde få kontrollen over Indre Finnmark.

¹⁷⁰ Indstilling 1904:43/45. Ørnulv Vorrens rekonstruksjon av reindriftsflyttingene i Finnmark på begynnelsen av 1700-tallet, bekrefter langt på vei dette bildet. Jf. Vorren 1978:157.

¹⁷¹”Utdrag af HäradsRättens Protocoll, hållit med almogen af Enare och Utzjoki bya lag, å wanlig Tingsstad i benämnde Enare d.15 Februarii år 1754.” Tr. i Fellman I, I 1912:232 ff.

¹⁷²Dette bildet bekrefte av Wahlenberg om lag 50 år seinere: “Egentliga Ren-Lappar finnas alldeles icke i Enare ((...)). Jf. Wahlenberg 1804:45. En mulig forklaring på at Enaresamene hadde så få rein, kan være den “gångbara Rensiukan” som ble nevnt i 1761. Den hadde tydeligvis oppstått en eller annen gang etter slutten av 1600-tallet. Jf. Fellman I, IV 1915:310.

¹⁷³Tenowiken må være Indre-Tanafjord. I 1759 opplyste for øvrig sokneprest Wegelius at allmuen vendte tilbake til Utsjok i november, og drog tilbake til “Norriska hafstrandén” i slutten av april. Jf. Fellman I, II 1910:316.

det en slags røde “ormsnällor” som ville ta livet av reinen i innlandet.¹⁷⁴ I tillegg kom at det var bedre beite ved sjøen.

Hva så med de rettighetene som hørte med når reindriftssamene flytta til det andre landet? Etter § 12 hadde de overflyttende samene den samme jakt- og fiskeretten som landets egne undersåtter. Denne paragrafen var også i aktiv bruk fra første stund. På Utsjok- og Enaretinget i 1754 kom det nemlig frem at de overflyttende reindriftssamene fra Utsjok også dreiv seljakt og torskefiske i Tana- og Laksefjorden – altså helt etter kodisillens bestemmelser.

På den annen side hadde grensetraktaten ført til visse restriksjoner på den jakta som tidligere hadde vært drevet av de svenskregistrerte samene. Tingallmuen fra Utsjok – trolig de “fastboende” – beretta at de dreiv villreinjakt vår og høst, men at denne jakta da var blitt mindre lønnsom. Det kom av at landet på vestsida av Tanaelva, hvor de beste jaktmarkene hadde vært, var blitt avstått til nordska kronan”.¹⁷⁵

Om de norskregistrerte samenes reindrift het det i 1754 at de ikke “(...) så allmänt flytta hit öfwer”. Likevel oppholdt de seg så nært inntil grensa, at de 1940 voksne reinene deres, hele vinteren beita på svensk side.¹⁷⁶

Selv om tallmaterialet avviker fra det som ble oppgitt bare fire år tidligere, viser opplysningene fra 1754 at kodisillens bestemmelser om gjensidige reindriftsoverflyttinger fungerte slik de var ment å gjøre. De lavere tallene kan trolig forklares med at de norskregistrerte reindriftssamene benytta de mulighetene som forelå, til å oppgi et så lavt tall som mulig for å betale minst mulig for beiteleie i Sverige.

---

¹⁷⁴I følge muntlig opplysning fra professor Arne C. Nilssen ved Tromsø Museum, kan “*Ormsnälla*” være identisk med reinens hudbrems – Hypoderma (*Oedemagena*) *tarandus*. Den er litt rødoransje på bakkroppen. I tillegg er reinen om sommeren plaga av nesebrems.

¹⁷⁵Fellman I, I 1910:234. Selv om man gav uttrykk for én side av saka overfor myndighetene, kan vi likevel formode at Utsjoksamene stadig brukte sine gamle jaktmarker. I det gamle ressurs- og bruksområdet nord- og vest for Tanavassdraget, finner man fangstgraver som ser ut som om de godt kan være mye yngre enn fra 1751.

¹⁷⁶Fellman I, I 1910:233/34.

Bilde 2.1 Villreinfangstgrav. Denne villreinfangstgrava nord for Lákšjohka, på norsk side av grensa i Tanadalen, kan ha vært brukt av folk fra Utsjoksiidaen før 1751 – og etter?¹⁷⁷ Foto: Gudmund Sandvik, 1982.

2.8.1 Reinbeiteleie

Kodisillen hadde en rekke detaljerte paragrafer om den reinbeiteleia som skulle betales av de overflyttende samene, og hvordan det skulle forholdes med den.¹⁷⁸ I alle fall i de første årene etter at grensetraktaten trådte i kraft, prøvde man helt klart å etterleve det omstendelige regelverket som fantes i kodisillen.

Opplysningene som kom frem på tinget for Utsjok og Enare i 1754, viser at de som flytta over til “nordske sidan” med rein, hadde betalt den fastsatte avgifta for det året som var gått. Denne betalinga hadde skjedd på basis av en fortegnelse over reintallet deres, som sognepresten, Anders Hellander, hadde laga.¹⁷⁹

---

¹⁷⁷ Se kartskisse over dette området før 1751, i kap. 2.16.

¹⁷⁸ §§ 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, og 21.

¹⁷⁹ Fellman I, I 1912:233. Dette er en tillemping av § 17, hvor det het at samelensmannen skulle sette opp en slik fortegnelse, før overflyttinga.

På norsk side var avgifta fra de svenske samene et fast ritual på Tanatinget som ble holdt på Gullholmen. Blant de momentene som ble nevnt i forbindelse med det årlige standardspørsmålet om noen visste om inntekter som hørte til kongens kasse, var nemlig også “Rheenleie af overfløttende Lapper”.

Helt i overensstemmelse med Lappekodisillens paragraf 18, mottok samelensmannen for Tanasamene denne leia hvert år. Han stod frem på tinget og overleverte fogden “Rheenleien” fra de “Svenske Lapper” som sesongvis oppholdt seg på norsk side.¹⁸⁰ Ved ett tilfelle finner man imidlertid også at en representant for Utsjoksamene selv var på tinget og overleverte avgifta til fogden.¹⁸¹

De summene som ble betalt i avgift, var imidlertid beskjedne. For tingstedet Gullholmen dreide det seg for eksempel for årene 1764–68, aldri om beløp på over to riksdaler.

I en oppsummering fra det norske Indredepartementet til Stortinget i 1854, opplyses det at avgiftsinnkrevinga etter hvert falt bort:

Den omhandlede Reenbetesleie og Godtgjørelse for Jagt og Fiskerie har imidlertid i lang Tid og navnlig i nærværende Aarhundrede faktisk ikke været opkrævet, – hvilket har sin naturlige Forklaring i de Vanskeligheder, som de særegne locale Forhold har lagt i Veien for en saadan Opbørsel.¹⁸²

En annen forfatter med et tilbakeskuende perspektiv – Jacob Fellman – skriver at det ikke hadde funnet sted noen leieinnkreving fra noen av sidene etter 1809. Han antyder også at den kan ha falt vekk allerede tidligere enn det.¹⁸³

For grensa mot Finnmark vil dette si at det bare var i den “svenske” perioden (inntil 1809), eller en del av den, at slik leie ble innkrevd. Det vil si at de grenseoverflyttende reindriftssamenes stilling i dette området, i realiteten ble bedre enn den hadde vært før grensetraktaten og kodisillen kom til.

---

¹⁸⁰Jf. f.eks. Tanatinget for årene 1764–67. SATØ. Tb. for Fm. Nr. 41b.

¹⁸¹Ole Guttormsen. Tinget på Gullholmen, 25.6.1768. SATØ. Tb. for Fm. Nr. 41b.

¹⁸²ID 1854:6.

¹⁸³Fellman J, III 1906:357.

Riktignok flytta de også før den tid mellom sommer- og vinterbeitelandet uten å betale noen form for leie eller avgift. Forskjellen var at de nå hadde en “evigvarende” traktat som sikra dem retten til å flytte mellom sommer- og vinterbeiteområdene i to landene, uavhengig om det var krig eller fred, og uten å betale noen avgift.¹⁸⁴

2.9 Lappekodisillens gyldighet og jaktretten i Enareområdet

Ut fra ordlyden er det ikke uten videre sagt at Enaredistriktet var omfatta av grensetraktatens og Lappekodisillens bestemmelser. Danmark-Norge falt bort som skattleggingspart i 1751. Sverige stod for jurisdiksjonen, men russerne tok stadig skatt av Enaresamene, ved siden av svenskene. Derfor er det grunn til å se nærmere på om kodisillens overflyttingsbestemmelser gjaldt i dette området. Et annet forhold som gjør spørsmålet aktuelt, er det faktum at Enaresamene selv hadde en stasjonær reindrift, som ikke brukte fjord- og kystdistriktene i Norge.¹⁸⁵

Gjennom en kjennelse på tinget i Enare, 26. februar 1778, får man vite at også dette distriktet i praksis omfatta ble omfatta av kodisillens overflyttingsbestemmelser. Bakgrunnen var at den norske samene Anders Larsson hadde anklaga tre navngitte Enaresamer for å ha “borttagit” åtte ekornskinn fra hans lavvo – “Tiäll”.¹⁸⁶ Disse ekornene hadde Larsson fanga sammen med en Utsjoksamer¹⁸⁷, mens de hadde hatt lavvoen og reinene sine på Enares område – “inom Enare Råå”.¹⁸⁸

---

¹⁸⁴ Samerettsutvalget er i sin første delutredning fra 1984 inne på at traktatpartene fra 1751 hadde det syn at kodisillen ikke kunne sies opp ensidig, og at den skulle være en varig ordning. Jf. NOU 1984:18, s.173.

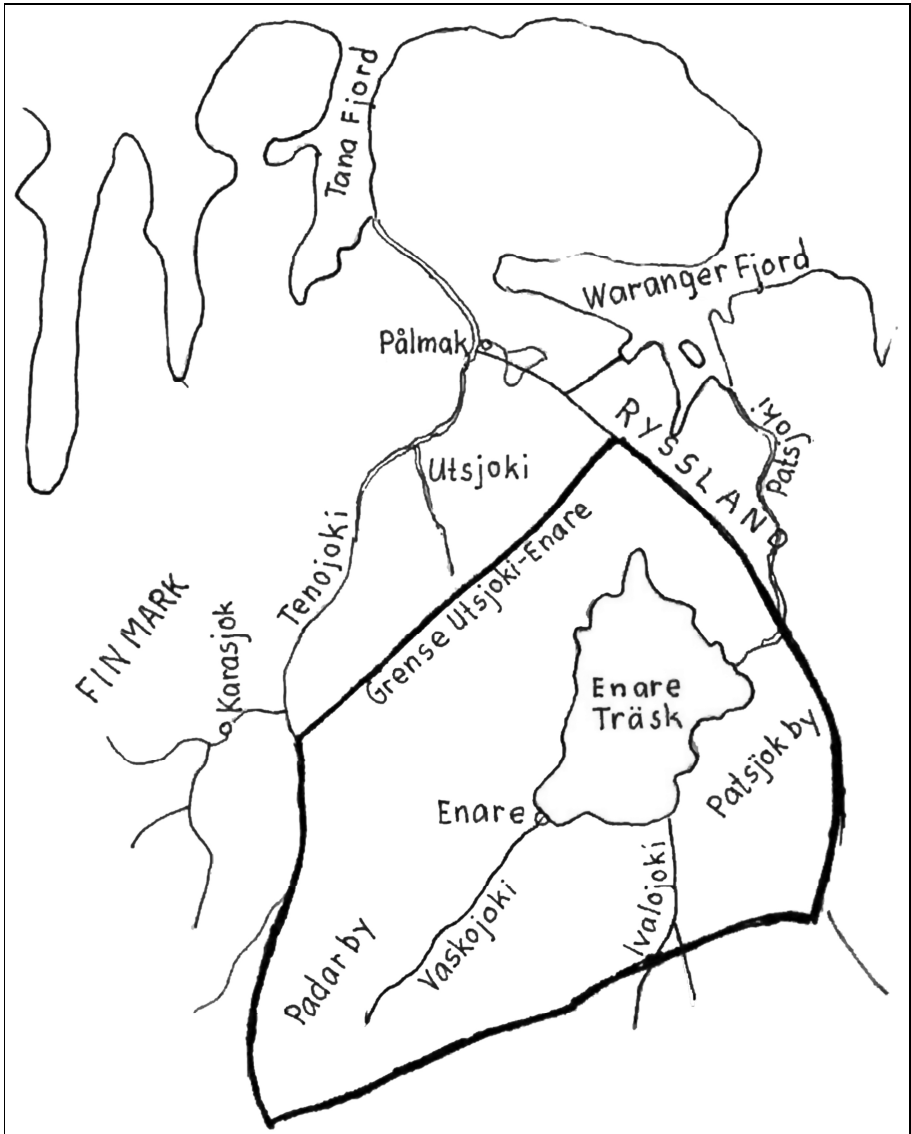
¹⁸⁵ Se noe nærmere om dette i kap. 2.11.1.

¹⁸⁶ Disse var Abraham Abrahamsson Aikio, Hindrich Johansson Aikio og Anders Samuelsson.

¹⁸⁷ Aslack Aslacksson Poinack.

¹⁸⁸ Rettsboka er gjengitt hos Fellman I, III 1912:227/28. Enare hadde ennå på begynnelsen av 1800-tallet faste grenser. Disse er bl. a. beskrevet av Wahlenberg 1804:30. Han oppgir at Enare var på i alt 188 svenske kvadratmil, jf. s.31.

Kart 2.1 Enaresamenes bruksområde. Enareboernes bruksområde og grense mot blant annet Utsjok (tykk strek) er nedtegna av G. Wahlenberg. Område tegnet som "Ryssland" ble norsk i 1826. Skissa er laga på bakgrunn av hans kart og med hans stedsnavn. (Wahlenberg 1804).

Referatet fra tinget gir mange interessante opplysninger om rettsgrunnlaget, og forholdet til de lokale brukerne – Enaresamene. De som var trukket for retten gikk nemlig, sammen med to nemndemenn, til motsøks-

mål mot de to reindriftssamene som hadde anklaga dem for ulovlig fremferd.¹⁸⁹ Dette motsøksmålet gikk ut på at de to dreiv ulovlig jakt og fangst på Enares område, eller som det heter: “(...) dess senares ofog, att idka skytteri och djurfång inom Enare Rå.”

Da saka ble tatt opp til behandling, ble det umiddelbart reist spørsmål om de to reindriftssamene hadde fulgt de formelle bestemmelsene fra 1751. Anders Larsson ble nemlig spurt om han, før han flytta over til svensk side, hadde meldt seg hos rette vedkommende, om han hadde de nødvendige bevis fra Norge, og om han hadde betalt avgiftene – “utgifterna”.¹⁹⁰

Larsson hadde ikke noe bevis eller attest fra norsk side, men han hadde betalt “tionde” til nemndemennene i Utsjok – Olof Guttormsson og Klemet Jonsson. Summen han hadde erlagt var 4 skilling for 40 dyr.¹⁹¹

De to nemndemennene, som selv var til stede, presiserte imidlertid at de ikke hadde gitt Anders Larsson noen tillatelse ut over det som var i overensstemmelse med de allmenne forfatningene “(...) för Norrske män, at hafwa sine Hushåll innom Swensk Råå”.

Retten kjennelse bygde på § 14 i “(...) Gränsse Tractaten emellan Konungariket Sverige och Dannemark af den 7 October 1751”. I overensstemmelse med nevnte paragraf i kodusillen, slo retten fast at Larsson ikke hadde betalt så stor “Skatt och utgift” for 40 dyr, at han hadde lov til å drive jakt.¹⁹²

“Utsjocki Socknemän” hadde dessuten ikke hatt noen som helst rett til å gi Anders Larsson tillatelse til jakt utenfor sin egen grense. Vedkommende hadde nemlig medgitt at han hadde hatt sin lavvo og reinbeite på Enares mark. Retten fant derfor at Enaresamene hadde hatt rett til å ta de ekornskinnene – “Gråwärk” – som var skutt innenfor Enares grenser.

Til tross for at de hadde overtrådt bestemmelsene ble det ikke avsagt noen dom mot Larsson og hans kompanjong, Utsjoksamen Poinack. Grunnen var tydeligvis at de skadelidte hadde fått sin erstatning gjennom skinnene

---

¹⁸⁹ De to nemndemennene var Johan Nilsson Aikio og Matts Abrahamsson Aikio.

¹⁹⁰ Disse spørsmålene er hjemla i overflyttingsprosedyrene i henholdsvis §§ 17, 18 og 14 i Lappekodusillen.

¹⁹¹ Dette er i tråd med taksten i § 14 i kodusillen – to skilling for hvert tjuende dyr. Hvis den som flytta over grensa også akta å drive jakt og fiske på svensk side, skulle det betales dobbel leie, altså 4 skilling for hvert tjuende dyr.

¹⁹² Det sies ikke noe om hvem som fikk avgifta som de norske samene betalte.

de hadde beslaglagt. Derfor – “(...) i anseende till de härvid warande omständigheter” – ble de to jegerne frikjent for Enareboernes påstand om ulovlig jakt.

Denne saka viser at det foregikk “norsk” reindrift på Enares område. Retten var heller ikke i tvil om at reindrifftsflyttingene til Enare var hjemla i Lappekodisillens bestemmelser. Men – hvis de overflyttende samene ikke hadde betalt tilleggsavgifta for jakt og innlandsfiske, var Enareboerne i sin fulle rett til å beslaglegge fangsten.¹⁹³

I og med at selve beitebruken til den norskregistrerte samene ikke ble anmerka eller påtalt, tyder det på at når han først hadde betalt beiteavgifta i Utsjok, kunne han også ha reinene på beite i Enare. Behandlinga i den svenske rettsinstansen på slutten av 1770-tallet, viser likevel at adgangen til å drive jakt i tilknytning til reindriften ikke var selvsagt. Vilkåret var at de som eide jaktrettighetene gav sin tillatelse til det, og at tilleggsavgifta for å drive jakt var betalt.

Det man i tillegg kan trekke ut av Enaretingets behandling av jakt- og beslagleggingssaka i 1778, er at den kun ble behandla ut fra Lappekodisillen og samisk sedvanerett. Forholdet til Russland ble overhodet ikke nevnt eller berørt. Dermed kan man i dette tilfellet slutte at Russland ikke ble ansett som en hindring for å anvende grenseverket fra 1751, også for Enareområdets vedkommende.

2.10 Kodisillen og innlandsfisket

Før overgangen til 1800-tallet finner man eksempler på at også innlandsfisket ble gjort til gjenstand for vurderinger etter kodisillens regelverk. Et slikt tilfelle har man blant annet i Kautokeino i 1786.

Da hadde lensmannen der klaga til fogden i Finnmark på vegne av særlig de innbyggerne i Kautokeino som ikke hadde rein, og som “(...) maae søge sit eneste Ophold ved Fiskerie udi de dennem nærmest liggende Fiske-Vande paa Norsk Grund, (...)”. Disse ble årlig “(...) fornærmede af

---

¹⁹³ Dette er fullt ut i overensstemmelse med Göran Wahlenbergs beskrivelse fra begynnelsen av 1800-tallet, hvor Enaresamene hadde en klar eiendomsrett til sitt område, basert på prinsippet om første okkupants rett – “*jus primi occupantis*”. Jf. Wahlenberg 1804:30/31. Nevnes også av Hyvärinen 1979:80.

Svenske Lapper som udi saadanne Vande ogsaa anstille et betydelig Fiskerie”.¹⁹⁴

I svarbrevet til lensmannen viste fogden til at dette fisket var “(...) aldeles stridende mod Grændse-Tractaten sluttet imellem Norge og Sverrige i 1751 dens 12te og 16de Afdeeling, (...)”.

Lensmannen fikk derfor ordre om å forby de svenske samene å fortsette med disse “Fornærmelser mod de Norske Lapper”. Hvis disse ikke fulgte pålegget, kunne de forvente å bli tiltalt og straffa.

Fogden meinte likevel ikke at det var et absolutt forbud mot at de svenske samene fikk fiske på norsk side av grensa. De vatna hvor “(...) vore egne Lapper icke have sit Fiske-Brug”, skulle etter fogdens syn, under bestemte forutsetninger som var nedfelt i grensetraktaten, være tilgjengelige for samene fra den andre sida av grensa.

Lensmannen skulle nemlig påse at de svenske samene ikke begynte fisket sitt i slike vatn, før de hadde vært hos ham og vist at de hadde de “befalede Beviser”, og “(...) der erlægger Skatten eller Afgivten effter samme Tractat”. Jevngodt med at de svenske samene selv møtte hos lensmannen, var at de gjorde det hos den som i hans sted eventuelt besørge ombudet.¹⁹⁵

Grensetraktaten selv har ikke noen paragrafer som passer med de konkrete henvisningene fogden gjorde. Disse finner man i Lappekodisillen. Det viser også et tidstypisk trekk innen forvaltninga, nemlig at i de fleste tilfellene er det kodisillen som omtales som selve grensetraktaten.

I og for seg er denne tilsynelatende sammenblandinga ikke så merkelig. Det var i Lappekodisillen, og ikke i grensetraktaten, at man hadde en rekke operative bestemmelser om embetsmennenes forvaltning angående samenes forhold, som de måtte ta aktivt stilling til. Derfor blir det mer forståelig at Lappekodisillen ble omtalt som selve grensetraktaten.

---

¹⁹⁴Til kst. lensm. Isak Mathiassen. SATØ. FA. R.gr. VI. Nr. 674 b. Fogden var Ole Hannibal Sommerfeldt på Altagård. I 1787 ble han utnevnt til amtmann i det utvida Finmarkens amt, som fra da av også omfatta Troms. Jf. NBL XIV:193–96.

¹⁹⁵Jf. bestemmelsen i § 18 hvor det åpnes for at de fremmede samene kunne betale leia til en fullmektig for lensmannen. Det er for øvrig ingen tvil om at svenske undersåtter fiska på norsk side mot å betale avgift. P.L. Smith (1938:170), skriver nemlig at mellom 1773 og 1807 ble det jevnlig betalt leie, vanligvis 24 skilling for slikt fiske. Jf. Smith 1938:170.

Når det gjaldt forståelsen av rettsgrunnlaget for å trygge Kautokeino-innbyggernes næringsgrunnlag, viste fogden som nevnt foran til §§ 12 og 16. I begge tilfeller må han ha brukt en analogislutning. Verken § 12 eller § 16 passer uten videre på det omtalte tilfellet.

I § 12 var det fastsatt straff for de svenske samene, hvis de gjorde skade eller dreiv jakt på fredlyste kobbeveider og i fuglevær som norske undersåtter betalte skatt for. Alle andre steder hadde de samme rett til jakt og fiske som norske undersåtter. Tilsvarende rett gjaldt etter § 12 for norske samer i Sverige.

Grunnen til at fogden viste til kodusillens § 12, kan da være at Kautokeinosamene betalte skatt for visse fiskevatn, og at fogden dermed fant at disse stod på linje med kobbeveider og fuglevær som det også ble betalt skatt eller leie for.

Imidlertid kjenner man ikke til at har vært betalt slik skatt for bestemte fiskevatn i den indre delen av Finnmark, på linje med fuglevær og kobbeveider. I den forbindelse skal man feste oppmerksomhet ved Heikki Hyvärinens dokumentasjon på at Kautokeinosamene hadde betalt for individuelle skatteland til den svenske kongen, før grensefastsettelsen i 1751.¹⁹⁶ Én mulig forklaring på fogdens standpunkt kan da være at de enkelte fastboende familiene i Kautokeino, ennå på 1780-tallet, hadde en så sterk sedvanemessig rett til disse skattelandene, at det også påvirket fogdens embetspraksis. Det til tross for at de trolig ikke betalte noe for disse til dansk-norske myndigheter.

En annen mulig forklaring er at fogden anså ferskvannsfisket som så viktig for de berørte fastboende i Kautokeino, at han likevel fant å kunne bruke forbudsbestemmelsen i § 12. I forbindelse med en slik mulighet merker man seg for øvrig med særlig interesse at de svenske samenes fremferd ble ansett som uberettigta inngrep overfor de norske Kautokeinosamene, ikke i forhold til kongens rett.

Henvisninga til § 16 har også sin klare bakgrunn. Den bestemte blant annet at samelensmannen og lagrettemennene skulle sørge for at de overflyttende samene hadde tilstrekkelig beite for dyrene sine, men likevel slik at "(...) Lappen selv, som for Landet skatter, ikke fortrænges og lider Mangel, (...)".

---

¹⁹⁶ Jf. Heikki Hyvärinen, muntlig anførsel på NSI's lappekodisillsymposium, 4.–6.11.97.

I paragrafen var det derfor gitt hjemmel for at hvis det ble krevd, skulle de fremmede samene kunne vises til bestemte oppholdssteder. Ved flyttingene skulle de fremmede samene også ta seg i akt slik at de ikke gjorde skade på skog, åker, eng, muldebærmyrer, eller noe annet. I slike tilfeller var de straffskyldige og erstatningspliktige.

Som vi ser passer heller ikke denne paragrafen fullt ut på ferskvannsfisket drevet av de svenske samene på Kautokeinos side av grensa. Det som imidlertid er hovedprinsippet i § 16, som fogden åpenbart har holdt seg til, er at ved ressursknapphet skulle de overflyttende samene vike for landets egne samer, og vises til bestemte steder.

Selv om det er beiter som er spesielt nevnt i § 16, har fogden likevel ikke sett det som problematisk å anvende bestemmelsen analogt for fiskevatn, og at de vatna som var brukt av Kautokeinosamene fortsatt skulle forbeholdes dem. Dette kommer klart frem i ordren til lensmannen. Her heter det at de svenske samene ble forbudt å fiske i Kautokeinosamenes vatn, men at de kunne fiske i andre vatn som ikke var i bruk av de norske samene. Det er i full overensstemmelse med hovedprinsippet i § 16 – at landets egne samer ikke skulle lide mangel – selv om det der altså er beitefordelingsbestemmelser som er eksplisitt nevnt.

I forhold til formodninga om at de aktuelle vatna kunne ligge innenfor de gamle skattelandene fra før 1751, og at fogden tok hensyn til dette i sin embetsførsel, skal man være oppmerksom på ytterligere én bestemmelse i kodusillens § 16. Samelensmannen og lagrettemennene var nemlig pålagt å kjenne nøye til beskaffenheta av “Skatte-landene” på sin egen side, slik at de fremmede samene ut fra det, eventuelt kunne dirigeres til andre steder.

I denne sammenhengen må man ta i betraktning at dette bare var mellom tretti og førti år siden man slutta å betale skatt til kongen av Sverige for skattelandene i Kautokeino. Det er all grunn til å tro at lensmannen i Kautokeino hadde god oversikt over hvilke områder innbyggerne stadig holdt seg til, og at disse var de samme de i sin tid hadde hatt som skatteland under den svenske krona.

Derfor blir fogdens analogislutning enda mer rimelig. Han gav nemlig sin ordre om de svenske samenes tilvisning til bestemte plasser til lensmannen i Kautokeino, som, ut fra § 16, skulle kjenne til de enkelte samenes skatteland. Eller som i dette tilfellet – sedvanemessig bruk av de tidligere skattelandene fra før grensa ble trukket.

Fogdens behandling av innlandsfiskesaka gjør det også aktuelt å spørre om hvorvidt de svenske samene som dreiv fiske til fortrenghet for Kautokeino-

samene, var reindriftssamer, eller om de var “fastboende” samer fra svensk side av grensa. Det kommer ikke klart frem. Slik fogden uttrykker seg, kan det være svenske reindriftssamer som var involvert.

En slik antakelse er rimelig ut fra det han sier om at de som ville drive fiske, først skulle møte hos lensmannen “med de befaledede Beviser”. Uten at det der vises til noen spesiell paragraf, er fogdens rettleiding her åpenbart begrunna i § 18.

Der fremgår det som kjent at før samelensmennene med sine samer flytta over grensa, skulle de lage en spesifisert fortegnelse over de overflyttende skattesamene, og antallet dyr de hadde med seg. Denne fortegnelsen, sammen med leia, skulle overlates samelensmannen på den andre sida.¹⁹⁷

Denne paragrafen omfatta reindriftssamenes overflyttinger. Imidlertid er det ikke sagt at den utelukkende omfatta reindriftsamene. Ut fra ordlyden i § 18, sammenholdt med § 12, hadde fogden trolig dekning for å tillate andre samer fra den andre sida av grensa, enn kun de som dreiv med reindrift, å bruke slike fiskevatn på Kautokeinos område som ikke allerede var i bruk av de stedlige innbyggerne.

Men – forutsetninga var at deres egen samelensmann utstedte de nødvendige attestasjoner – “Beviser”. I en slik forbindelse skal man være svært oppmerksom på at 1751-grensa hadde kutta over deler av et tradisjonelt ressursbruksområde både for Kautokeino- og Enontekissamene. De svenskregistrerte samenes bruk av ressurser i Kautokeino kunne dermed være en mulig forlengelse av den bruken de gjorde før grenselinja ble trukket. I en slik forstand ville en eventuell formell innlandsfisketillatelse på Kautokeinos område – uavhengig av reindrift – være enda mer rimelig, basert på sedvane og alders tids bruk.¹⁹⁸

En kilde fra 1801 peker også i retning av at der kan ha vært et system av individuelle tillatelser til innlandsfiske på Kautokeinos side av grensa, bygd på grensetraktatens – Lappekodisillens – forutsetninger. Det dreier seg tydeligvis om et brev fra lensmannen i Enontekis, til “Krono Länsmannen” Michael Aslachson Sara i Kautokeino.¹⁹⁹ Der ble det opplyst at

¹⁹⁷En omtale av fullmektigordninga fins også i kap. 2.5.

¹⁹⁸I første halvdel av 1700-tallet hadde flere siidagrensetvister mellom Kautokeino og Suondavara/Enontekis, vært behandla av tinget. Jf. Simma Fjellgren 1981, Jebens 1993:386, Sandvik 1997:603, Korpijaakko 1994:161 ff.

¹⁹⁹Br. er dat. Enontekis, 20.4.1801, og underskrevet av (?) Richard (Fornavnet er vanskelig identifiserbart). Jf. SATØ. R.gr. VI Nr. 674 b. Han kan være identisk med

brevskriveren hadde kunngjort Kautokeinolensmannens forbud mot at allmuen fra hans side fikk fiske i “WuottaKavuoma och Kengajerf”.²⁰⁰ Imidlertid ville han gi til kjenne at han selv, den kommende sommeren, var “sinnad” å fiske i “Atsicka och Morisjärfviä”.²⁰¹

Dessuten ville han også snarest, i henhold til grensetraktaten, betale avgift for en not – “(...) ty än före ärlägga betalning till Danska Kronan vad som bliver för en not efter Grändse Tractaten”. I forbindelse med notfiskeplanene sine bad han dessuten om at lensmannen måtte informere fogden om dem.

Henvisninga til grensetraktatens avgift for notfiske synes merkelig. Det er helt klart at det verken i grensetraktaten selv eller i Lappekodisillen finnes noen bestemmelser om notfiskeavgift. Det nærmeste man kommer er den ressursbruksleia som var fastsatt i §§ 13 og 14. Hovedgrunnlaget for å regne ut leia, var antallet dyr som ble ført over grensa, angitt med en bestemt leiesum for hvert tjuende dyr.

I tillegg til beiteleia skulle de overflyttende samene betale ekstra for jakt og fiske. For samene fra Sverige var det i § 13 fastsatt at hvis de ønska å drive fiske eller kobbefangst i havet og fjordene, skulle de ut med dobbelt leie for hvert tjuende dyr.

Dermed gjenstår spørsmålet om den svenske lensmannen fra Enontekis eventuelt var reindriftsutøver, og som sådan ville betale en tilleggsavgift for innlandsfisket i forbindelse med reindriftsflyttinger til Norge, i tråd med det som var fastsatt i § 13. Eller – var han ikke reindriftssame, men likevel mente at grenseverket gav hjemmel for at han mot en viss avgift kunne drive innlandsfiske på norsk side?

Ut fra sammenhengen er det mindre sannsynlig at han var reindriftssame som flytta over grensa med rein. I henvendelsen til Kautokeinolensmannen nevnte han ikke noe om at han ville drive notfisket som et tillegg til reindrifta. Heller ikke oppgav at han hadde med seg rein over grensa.

Abraham Rechartd som er oppgitt som kronolensmann i 1790. Jf. Fellman I, III 1912:269.

²⁰⁰Vuohcetvuopmi og Gamasjávri.

²⁰¹Azihat og Muvrajávri. De fire stedsnavnene i dette brevet er identifisert av Johan Klemet Hætta Kalstad, Kautokeino.

Et annet moment som taler mot at han var reindriftssame, var at han akta å drive notfisket om sommeren. Reindriftsnomadene fra dette distriktet flytta til kyst- og fjordområdene i Norge på den årstida.

Ytterligere ett forhold som må nevnes, er at hvis han ikke var same, hadde han heller ikke rettigheter etter kodisillen. Det var et regelverk som gav individuelle og kollektive rettigheter til samer. Den eneste unntaksmuligheta kan være at han fungerte som samelensmann, og at han dermed meinte at han hadde rett til å nyte godt av de samiske næringsrettighetene.²⁰²

Til tross for et spinkelt kildegrunnlag er det altså forhold som tyder på at det i Kautokeino-/Enontekisområdet har vært en fortolkning eller tillempling av ressursbruks- og avgiftsparagrafene i Lappekodisillen, som har gitt også ikke-reindriftssamer fra svensk side, i Kautokeinoområdet, tillatelse til bruk av visse ressurser – innlandsfiske – på norsk side av grensa. Forutsetninga har vært at det skulle betales avgift for bruken, og at den ikke skulle komme til foretrengsel for landets egne innbyggere.

2.11 Sjøfisket – en selvsagt rett for de svenske innlands-samene

For å bruke en moderne terminologi kan man si at Lappekodisillen var et uttrykk for at de to landenes myndigheter så det som viktig å beskytte det materielle grunnlaget for samisk kultur. Tilfellet med innlandsfisket i Kautokeino kan sees i et slikt perspektiv. Når det gjelder fisket i havet og fjordene, er dette enda klarere.²⁰³

Innlandssamenes fiske i sjøen hadde lange tradisjoner allerede på den tid grensetraktaten og Lappekodisillen ble til. Denne sedvanemessige ressursutnyttelsen ble sikra i kodisillen.

Dette kom til uttrykk blant annet gjennom kodisillens § 12, hvor det ble bestemt at de samene som flytta over grensa, hadde rett til å drive jakt og fiske "(...) lige med norske Undersaatter". For de svenske samene innebar dette at de hadde full rett til å drive fiske også i sjøen.

---

²⁰² Jf. drøftinga i kap. 2.5, om ikke-samers mulighet til å være samelensmenn.

²⁰³ Omtalen av sjøfisket tar, med en viss utvidelse, utgangspunkt i Pedersen 1989:197 f.

Gjennom en forordning av 1702 hadde innbyggerne i Finnmark førsteretten til fiske i amtet, i forhold til fiskere fra andre deler av landet.²⁰⁴ Det meste tyder på at i alle fall reindriftssamene fra grenseområdene i Sverige, etter 1751, var formelt sidestilt med innbyggerne i Finnmark, og at de dermed også hadde bedre rettigheter enn norske undersåtter som ikke var hjemmehørende i Finnmark.²⁰⁵ Den sjøfiskeretten Lappekodisillen gav grensesamene, var for øvrig en reint samisk rett, og gjaldt ikke kvener eller svensker.²⁰⁶

En antydning om hvordan kodusillens sjøfiskebestemmelser skulle forstås, fikk man i 1767. Det skjedde gjennom en uttalelse fra grensekommissær Mangelsen, angående en klage over de svenske samene som flytta til Senja og Tromsø fogderi.²⁰⁷

Av denne uttalelsen går det klart frem at en del av de samene som kom over til Troms om sommeren, primært gjorde det på grunn av sjøfisket. Det var nemlig to slag svenske samer som kom til Norge.

Det ene slaget var de som hadde få rein. Disse reinene ble passet i flokkene til de mer formuende. Selv drog de til en fjord, hvor de ernærte seg av fiske om sommeren. Der oppholdt de seg blant sine landsmenn som allerede var bosatt i de fleste fjordene, sammen med kvenene. I følge grensekommissæren var det tillatt med en slik tilpasning. Vilkåret var at de betalte dobbel beiteleie for dyrene sine.

Det andre slaget samer som flytta over om sommeren, var de som vokta reinene sine på fjellet i nærheten av fjordene. Av og til kom de ned for å drive handel og bytte til seg varer. Men – også de dreiv fiske fra tid til annen.

Dette vil si at myndighetene i alle fall for dette fogderiets vedkommende hadde lagt seg på en praktisk anvendelse av Lappekodisillens sjøfiskebestemmelser, hvor samer som ikke var opptatt med reindriftas daglige gjøremål, kunne drive fiske om sommeren som hovedbeskjeftigelse.

---

²⁰⁴Dat. 20.8.1778, § 32. FAaB 1702:85.

²⁰⁵Jf. nærmere om disse fiskeribestemmelsene i Pedersen i NOU 1994:21, s. 84 ff. Fra norsk side ble det for øvrig ikke på noe tidspunkt frem til grensesperringa i 1852 trukket i tvil at iallfall reindriftssamene hadde rett til å fiske i sjøen på linje med norske undersåtter.

²⁰⁶Jf. Solhaug I 1975:277.

²⁰⁷NRA. Gr. ark. Gr. reg. Mangelsens kpb. 1759–27.2.1768. Allerunderdanigst erklæring, 1.8.1767.

Imidlertid måtte de betale den fastsatte avgifta for de reinene de hadde med seg, men som ble passa av andre.

Hvordan ble det så lengre nord? Var det der et vilkår at man måtte ha en eller annen tilknytning til reindrifta for å kunne drive fiske i sjøen? For perioden frem til 1809 sett under ett, er det lite som tyder på at det skjedde endringer i den ene eller andre retning, i forhold til forholdene slik de hadde vært før 1751. På tinget for Enare og Utsjok i 1754 kom det blant annet frem at i alle fall flyttsamene fra Utsjok, fiska torsk og dreiv seljakt i Tana- og Laksefjorden.²⁰⁸

Spørsmålet ble tydeligvis ikke problematisert på samme måten som for Troms sitt vedkommende. Men der finnes materiale også for Øst-Finnmarks vedkommende som viser hvilken praksis som ble fulgt.

Blant annet i forbindelse med en tvist om den statsborgelige tilhørigheta til 5 familier i Tanadalen omkring 1770, fikk man en relativt klar belysning av Utsjoksamenes forhold til sjøfisket. Den svenske befalingsmannen – fogden Hellant i Torneå – gikk så langt som til å hevde at på grunn av sjøfisket var det ikke en eneste same som bodde i Utsjokområdet om sommeren. Da var de ved sjøen for å drive fiske. Der oppholdt de seg i følge Hellant, til langt på høsten.²⁰⁹

Utsjoksamenes allmenne sjøfiske etter 1751 bekreftes også gjennom dansk-norske kilder. I 1773 opplyser en lokal kilde at nesten alle samene i “Arisbye” – Utsjok, oppholdt seg “(...) udi Kiøllefiords og Thanens Saugner Aarlig til Fiskerie, saavel Foraaret som Sommeren”.²¹⁰

Handelsforvalteren i Tana som kom med disse opplysningene, nevnte ikke med et eneste ord at denne praksisen skulle være ulovlig. Hans eneste beklagelse gikk ut på at Utsjoksamene ikke betalte tiende av fangsten. Størstedelen av denne ble nemlig ført opp til vintermarkedet i Utsjok, og omsatt som tørrfisk. Totalt kunne det dreie seg om kvanta på opptil 250–300 våger. Det er mellom 4500 og 5500 kg.

²⁰⁸Utdrag af HäradsRättens Protocoll, hållit med almogen av Enare och Utsjoki bya lag, å wanlig Tingsstad i benämnde Enare d.15 Februarii år 1754. Fellman I, I 1912:233.

²⁰⁹Se kap. 2.16.3.

²¹⁰Br. fra handelsforvalteren i Tana, til FA, 14.5.1773. SATØ. FA. Skr. fra geistlige og verdslige Betjente inden Amtet. 1772–73. Pk. 39.

Sjøfisket og tørrfiskhandelen hadde med andre ord en betydelig økonomisk verdi for samene fra Utsjok. Jeg vil anta at de i tillegg til det nevnte kvantumet, også hadde solgt rå fisk direkte til norske kjøpmenn. Muligens hadde de i tillegg, handla med de russiske pomorene, selv om dét var på sida av de gjeldende bestemmelsene.

Opplysningene fra handelsmannen i Tana viser helt klart at Utsjoksamene dreiv sjøtilvirkning av tørrfisk. Dette forutsetter regularitet, planlegging og permanente anlegg som båtstøer og fiskehjeller. Derfor må dette fisket ha hatt en fast og varig karakter.

Det fins også andre kilder fra slutten av 1700-tallet, som viser at Utsjoksamenes fiske i fjordene og havet på norsk side, ikke var noe kontroversielt spørsmål. I tråd med det befalingsmann Hellant hadde anført i 1768, fortelles også omkring 1790 at fisket var den viktigste overflyttingsårsaken for Utsjok- og Enareboerne.

Reindrift nevnes til og med som en sekundær aktivitet i forbindelse med overflyttingene. Grunnen til at samene flytta over til norsk side om sommeren var “(...) ej allenast hafsfisket”, men også for “(...) på Hafsstranden få beta sina Renar,” som på den årstida levde av gress.²¹¹

En noenlunde samtidig forfatter gir et litt annet inntrykk. De fleste samene i Utsjok dreiv reindrift, men noen fiska også i “Westerhafwet”. Mest interessant ved denne skribenten er likevel opplysninga om at fisket ble drevet på grunnlag av en spesiell tillatelse for dette området, en “(...) särskild tilstånd för denna orten”.²¹²

Man kan selvsagt ikke avvise eksistensen av en slik spesiell tillatelse – en kongelig resolusjon eller liknende – men den har i alle fall ikke vært mulig å etterspore. Det man da står igjen med er Lappekodusillens generelle bestemmelser. En rimelig antakelse er derfor at den særskilte “tilstånd” for Utsjoksamenes sjøfiske, er de gjensidige ressursbruksrettighetene som samene var blitt tilkjent gjennom kodusillen.

I forbindelse med det fisket Utsjokfolket dreiv i sjøen, kan man også registrere at de enkelte steder hadde faste installasjoner. Det gjaldt blant annet kronolensmann Högmand, som i 1806 eide et stabbur ved “Lille-Laxefjord”.²¹³ Det er lite som tyder på at Högmand var reindriftssame. Han

---

²¹¹Sund i Åbo tidningar nr. 2 og 3, 1791.

²¹²Hülphers, utg. 1921:192.

²¹³SATØ. FA-kpb. 1806. Br. til cronobefalningsmand Westberg, 29.3.1806. Lille-

må derfor ha hatt et annet rettsgrunnlag for å eie bygninger ved Laksefjorden. Et regelmessig sjøfiske kan være forklaringa på at han hadde behov for å ha et stabbur stående der.

På grunnlag av det som nå er anført, er det rimelig å slutte at i den “svenske” perioden før 1809, hadde alle samene i Utsjok-/Enareområdet, på grunnlag av kodisillens bestemmelser, uavhengig av om de var reindriftssamer eller ikke, rett til å fiske i sjøen på norsk side.

Oktroien – monopolhandelsbestemmelsen – av 1763 kan også tolkes som et klart uttrykk for at de svenske grensesamene hadde en allmenn rett til å drive fiske i sjøen i Finnmark. Der var det nemlig slått fast at kompaniet etter gammel sedvane kunne handle med de svenske ”Fjeldfinnerne”, og som betaling ta i mot “deris Fisk”.²¹⁴

Bestemmelsene i oktroien fra 1763 har for øvrig sitt motstykke i et reskript til amtmannen i “Nordlandene” – Nordland og Troms – fra 1768, hvor det indirekte ble lagt opp til en forskjellsbehandling mellom de overflyttende samene i Finnmark og i Troms og Nordland.

Bakgrunnen var en henvendelse fra sorenskriveren i Tromsø og Senja fogderi, hvor han hadde klaga over at en del samer fra de ”Svenske Grændser” om sommeren reiste rundt på bøndenes gårder. I følge sorenskriveren dreiv de med tigging de, stjal, til dels røva, og trua folk med såkalte ulykkelige hendelser, om de ikke fikk det som de ville.

Etter korrespondanse med det svenske hoffet var man blitt enige om å få slutt på dette og gjøre felles regler gjeldende for begge landets samer. I dette reskriptet “(...) ang. at de Svenske Lapper kun i visse Tilfælde maa sig i Nordlandene, og de Norske Lapper ligeledes sig paa de Svenske Grændser indfinde”, ble det fastsatt innskjerpinger av kodisillens formelle overflyttingsbestemmelser.²¹⁵

Hovedinnholdet var at ingen svenske samer måtte komme til “Nordlandene” uten behørig pass, “(...) uden i de Tilfælde, som den i Aaret 1751 sluttede Grændse-Tractats 1ste Codicil ommelder, saa og de Lapper undtagne, som med deres Reensdyr flytte over og forblive paa de dem anviste Steder, (...)”.

Laksefjord er åpenbart et sted i tilknytning til Laksefjorden.

²¹⁴Jf. Feldbæk 1986:659. I andre halvdel av 1700-tallet dekte termen ”Fjeldfinner” de samene som bodde inne i landet, ikke bare reindriftssamer.

²¹⁵Dat. 20. mai 1768. Jf. Wessel Berg II 1842:448.

De som ikke hadde slikt pass, skulle lensmannen for vedkommendes egen regning føre tilbake over grensa. Tilsvarende bestemmelser som for de svenske, skulle gjelde norske samer i Sverige. Unntaket var også her de som flytta over i henhold til “(...) de Tilfælde, som Tractaten ommelder”.

For grensa mellom Finnmark og Sverige kom det aldri slike inn-skjerpinger. Dermed var det selvsagt også mye enklere for samene fra svensk side å drive fiske i havet og fjordene i Finnmark.

2.11.1 Ulik sjøfisketilpasning i Utsjok og Enare

Når det gjelder forholdene på den nordøstligste delen av grensa før 1809, er det grunn til å peke på at det åpenbart var en betydelig forskjell mellom Utsjok og Enare, når det gjaldt deltakelse i sjøfisket – særlig i Varanger. De gjennomgåtte kildene viser nemlig at folk fra Enare bare i beskjeden grad dreiv fiske i sjøen på denne tida.

I sin grundige gjennomgang av befolknings- og næringsforholdene i Kemi Lappmark, like i begynnelsen av 1800-tallet, nevner for eksempel Göran Wahlenberg at Enaresamene bare sjelden drog til Neiden.²¹⁶ Når man tar i betraktning at fjordene og kyststripa i Sør-Varanger ville vært det naturlige stedet for Enaresamene å drive sommerfiske, er også Wahlenbergs observasjon et uttrykk for at sjøfisket på den tida, neppe har hatt noe stort omfang for Enareboerne.

En tenkelig forklaring på forskjellen mellom Utsjok og Enare, er rein-driften selv. I Utsjok hadde man lenge hatt et betydelig antall reindrifts-samer, som hver vår i slutten av april dro til fjordene og kysten. Det vil si at man der var godt kjent med vårfisket, og de mulighetene som lå i det.

I Enare var forholdene annerledes. Der hadde man ingen nomadiserende reindrift. Folk utnyttet innlandets ressurser etter en sesongmessig syklus innenfor de fire “byalags gränsor”, som Enares område var delt inn i.²¹⁷ Noen av disse samene eide imidlertid rein, men nesten aldri flere enn ti.²¹⁸

En tilleggsforklaring er at Enaresamene rådde over betydelige innlands-fiskeressurser. Dette dreide seg først og fremst om Enaresjøen, men også en rekke andre mindre innsjøer. I tillegg dreiv en del av Enareboerne

---

²¹⁶Wahlenberg 1804:51.

²¹⁷Wahlenberg 1804:43. Jf. også Nahkiaisaja 1997:33.

²¹⁸Wahlenberg 1804:49.

laksefiske i Anárjohka – elva som løper sammen med Kárašjohka og danner Deatnu – Tanaelva.²¹⁹

2.12 Endring av undersåttsforhold på grunn av giftermål

I paragrafene åtte og ni i kodisillen var det fastsatt nærmere regler for de tilfellene hvor samer tok utflytting fra det ene til det andre landet. I § 8 het det at hvis en mannlig svensk eller norsk same gifta seg med ei samejente fra det andre landet, og hun hadde eget skatteland eller flere rein enn han, kunne han uten noen hindring eller avgift følge kona, og bli undersått i hennes hjemland. Han skulle bare melde seg hos fogden og godtgjøre at det forholdt seg slik. Fogden skulle da gi ham en skriftlig overflyttingstillatelse, nedtegne denne i oppbørselsboka, og slette ham fra skattemanntallet.

Ved samiske ekteskap på tvers av grensa, hvor kona verken hadde skatteland eller flere rein enn mannen, het det i § 8 at hun da skulle følge mannen – altså bli undersått i det landet hvor han var registrert.²²⁰

Slike overflyttingssaker finner man også omtalt i den “svenske” perioden mellom 1751 og 1809. På tinget i Utsjok, 27. februar 1764, ble det lagt frem et brev fra sorenskriver Hans Paus, hvor et slikt giftermålstilfelle ble tatt opp.²²¹ Sorenskriveren bad der om at samene Jon Andersson måtte pålegges å avlegge ed på hvor mange rein han eide, da han med “(...) Lappska qvinnfolket ifrån Norge Margareta Ifvarsdotter gift blef”.

Jon Andersson møtte i retten og sverga ved Gud og hans hellige evangelium, at såvidt han kunne huske hadde han 120 rein – “större och mindre” – da han ble gift med Margareta.

Derimot var hukommelsen atskillig dårligere når det gjaldt konas formuesforhold – “(...) men huru många thenna bem:te min hustru då hade, minnes jag icke; så sannt mig Gud hjelpe till lif och själ”.

²¹⁹Se fig. 5 i kap. 2.12.

²²⁰Mannen hadde likevel stadig mulighet til å bli undersått i konas hjemland, men da kom bestemmelsene i § 9 til anvendelse. Etter den måtte han betale sjettede og tiendepenger av formuen sin, før han fikk flyttetillatelse.

²²¹Jf. Fellman I, III 1912:176.

Grunnen til at norske myndigheter var interessert i Margareta Ifvarsdotters reintall, var trolig også å finne i kodusillens § 8. Der var det fastsatt at hvis den kvinnelige parten eide flere rein enn mannen når ekteskapet ble inngått, kunne han ha valgt å bli norsk undersått.²²²

Den andre grunnen til at Margaretas reintall var interessant, kan ligge i kodusillens § 9, sett i sammenheng med paragraf 8. Sistnevnte må nemlig forstås slik at at også kvinner som endra undersåttforhold gjennom giftemål, var fritatt for avgifter på sin formue.

Selv om § 9 tilsynelatende bare omtaler samiske mannspersoners forhold ved permanent flytting fra det ene landet til det andre, er det likevel rimelig å anta at reglene der også omfatta kvinner, og at de dermed måtte betale sjette- og tiendepenger av formuen sin, slik det var foreskrevet der.

Dermed hadde sorenskriver Paus også en økonomisk årsak, på vegne av myndighetene, til å etterlyse reintallet til Margareta Ifvarsdotter. Kongen skulle ha de fastsatte avgiftene etter § 9, når noen flytta ut av landet.²²³

2.13 Kodusillens paragraf 28. Utsjoksamene – lik handelsrett med norske undersåtter

I forhold til spørsmålet om Lappekodusillens bestemmelser bare gjaldt reindriftssamenes interesser eller ikke, er handelsparagrafen – § 28 – av spesiell interesse.

Det var viktig for svenskene å sikre at deres nordligste undersåtter – innbyggerne i Utsjok – måtte få handelsrettigheter på dansk-norsk side etter at grensa var trukket. Under forhandlingene ble dette til et svensk krav, at Utsjokboerne for all fremtid måtte sikres handelsrett på norsk side og ha de samme fordelene som de norske undersåttene i forhold til det islandske kompani, som på den tid hadde monopol på handelen. Når den daværende handelsforordninga, oktroien, eventuelt opphørte, skulle ikke det heller

---

²²²Dermed kunne han vært med på å øke skatteinntektene i Norge og på annen måte bidra til å styrke lokalsamfunnet i Øst-Finnmark.

²²³Hans Paus var sorenskriver i Finnmark 1753–70. Han var en av de ytterst få dansk-norske embetsmenn som var født i Finnmark, og en lærd mann. Jf. NBL X MCMXLIX:622.

ramme folk i Utsjok. De måtte fortsatt få”(...) niuta lika förmon som de norska , (...)”. Dette skulle gjelde både ved kjøp og salg av varer.²²⁴

Dette ble også resultatet. Utsjoksamene fikk gjennom Lappekodisillens § 28 slått fast sin rett til handel med den oktroyererte danske handel, på linje med de dansk-norske undersåttene. Det eneste unntaket var at kompaniet ikke skulle være forplikta (”forbunden”) til å gi dem samme kreditt som de norske undersåttene.

Det er likeledes helt uomtvistelig at § 28 gjaldt alle innbyggerne i det aktuelle området på svensk side. Dette er det klareste eksemplet på at kodusillen eksplisitt tok sikte på å ivareta også interessene til ikke-reindriftssamer.

I forbindelse med gjennomføringa av bestemmelsene i selve grensetraktaten og kodusillene, ble Det finnmarske kompani, gjennom en memorial fra kongen, 1.4.1752, bedt om å være spesielt oppmerksom på § 28 i Lappekodisillen. Handelsorganisasjonen ble der instruert om å pålegge betjentene sine å etterleve paragrafen på den mest nøyaktige måte.²²⁵

Etter at også svenskene hadde kommet med en henvendelse om gjennomføringa av det som var avtalt i Strømstad, omtalte grensekommisær Mangelsen på ny handelsparagrafen i Lappekodisillen. De regionale myndighetene burde i den forbindelse enda en gang beordres å etterleve § 28. Svenskene måtte ikke få den minste grunn til å besvære seg over noe som helst. Hans syn var at handelsparagrafen heller ikke var til noen skade for handelskompaniet.²²⁶

2.13.1 Gjaldt handelsparagrafen for Enare?

I kodusillens § 28 var det uttrykkelig sagt at likebehandlinga med norske undersåtter gjaldt Utsjokboerne. Hva så med Enaresamene som holdt til noe lengre sør, men som i offisiell administrativ sammenheng fra 1747 av var kapell under Utsjok?²²⁷

²²⁴Det 15. møte mellom grensekommisærerne, 15.8.1749. OAJ. saml. UD. Avskr. fra SRA. Danica. Gr.handl.

²²⁵NRA. Gr.ark. Pk.25.

²²⁶T. kongen 8.7.1752. NRA. Gr.ark. Pk. 25.

²²⁷Wahlenberg 1804:42. Sm. sted opplyses at Enare tidligere hadde vært under Kuusamo.

Spørsmålet om § 28 gjeldt Enare er aktuelt fordi det i litteraturen om forarbeidene til kodusillen, ikke er nevnt noe krav fra de svenske forhandlerne om at handelsparagrafen eksplisitt skulle omfatte Enaresamene.²²⁸

En årsak til det kan ha vært at svenskene ikke så seg tjent med det. Torneborgerne dreiv jo handel i Lappmarken. En fokusering på det dansk-norske handelssystemet kunne ha undergravd deres stilling.

En annen mulig forklaring er at forhandlerne både på svensk og dansk-norsk side kan ha vist stilltiende tilbakeholdenhet når det gjaldt å nevne Enare spesielt. Før 1751 var det tre makter som skattla samene der – Sverige, Danmark-Norge og Russland.²²⁹ Russland var fortsatt inne i bildet som skattlegger også etter 1751. Man skal derfor ikke se bort fra at forhandlerne kan ha vært engstelige for å vekke Russlands oppmerksomhet når det gjaldt forhold som hadde med Enare å gjøre.

Under forhandlingene oppgav Norge sine opprinnelige krav både i forhold til Utsjok og Enare. I grensetraktatens artikkel 5 ble det på den bakgrunn slått fast at Sverige fra da av skulle oppebære ikke bare sin egen gamle, men “(...) også den Skat, som Kongeriget Norge forhen haver nydt”.

Den svenske oppfølginga av dette, tyder imidlertid ikke på at man der var spesielt engstelige for russiske reaksjoner. I samsvar med traktaten ble Enareboerne nokså umiddelbart pålagt å betale også den skatten de tidligere hadde betalt til Norge. Den russiske skatten forble uendra.²³⁰

Uansett hvordan det måtte være med de formelle forholdene, er det likevel klart at Enaresamene dreiv handel med monopolhandelsstedene i Norge. Dette kom blant annet frem på tinget for Utsjok og Enare i 1754. Der heter det nemlig at en del av allmuen fra Enare drog til Vadsø om sommeren, for å “(...) ärhålla Salt, tobak og krut”.²³¹ For øvrig ble det presisert at ingen andre overflyttinger fant sted.

---

²²⁸Jf. bl.a. Taranger 1904:25. Hielmstjerne og Stampe: Erklæring om utkast til første kodusill, dat. 16.9.1750. Trykt som fotnote til bilag 1, i Indstilling 1904, s. 16. Jf. også Johnsen 1922:185, Enewald 1920:249.

²²⁹Om Enaresamens skatteforhold like før og etter 1751, se bl. a. Fellman I, IV 1915:310 f, 355–57, 393–97, Fellman I, I 1910:271–72.

²³⁰Jf. Fellman I, IV 1915:355/58. Foranledninga til at dette spørsmålet ble belyst, var at Enareboerne på begynnelsen av 1760-tallet hadde søkt svenske myndigheter om å få slippe den tidligere norske skatten.

²³¹15.2.1754. Jf. Fellman I, I 1912:233. Man kan ikke se bort fra at dette har vært kombinert med fiske i Varangerfjorden, uten at det er spesielt nevnt der.

Jeg antar derfor at forklaringa på at Enare ikke ble spesielt nevnt i forbindelse med tilblivelsen av kodisillens handelsparagraf, er at distriktet ble oppfatta som en del av Utsjok, som det administrativt hørte inn under. Det samsvarer med at norske myndigheter på 1800-tallet ikke heller var i tvil om at paragraf 28 sidestilte Utsjok- og Enareinnbyggerne i handelssammenheng.²³² Begrunnelsen var det administrative fellesskapet.

Den oktroierte handel hadde sikkert heller ikke noe mot å handle med Enaresamene. Disse kunne jo skaffe “Landets Producter” – handelskompaniets aller viktigste kilde til fortjeneste.

I oktroien av 1763 ble det tatt inn bestemmelser om handel med både de svenske og russiske samene.²³³ Der var det bestemt at når kompaniet kjøpte tran og fisk av “Rydserne” i Neiden, Pasvik og Peisen, skulle disse ikke avkreves tiende. Videre het det:

(...) og maa bemeldte Compagnie effter Billighed og gammel Sædvane sælge deris Vahre til Ryssiske Finner og til Fieldfinnerne paa de Svendske Grändser, og igien annamme deris Fisk, enten i Tall eller vægt, ligesom de best med hinanden kan foreenes.²³⁴

Dette vil si at kompaniet fikk en fortsatt generell tillatelse, nærmest oppfordring til å drive varebyttehandel med både øst- eller skoltensamene, og med de svenske samene – trolig de som ikke var omfatta av kodisillens § 28. Kanskje var det Enontekissamene man hadde i tankene i 1763.

Selv om samene fra Enare hadde handelsforbindelser med monopolhandelen i Norge, var man samtidig en del av Torneborgerens handels-system. På tinget for Enare og Utsjok i 1778, ble handelsrelasjonene deres den veien, tatt opp til relativt brei drøfting.²³⁵ Hele tingallmuen klaga da over at handelsmennene fra Torneå ikke hadde med seg så mye hamp, salt, bly, og andre varer som de hadde behov for.

Heller ikke gav de kreditt til de fattige, men danna “karteller”, eller som det heter, “träda tillsammans i bolag”. Dette hadde negative innvirkninger

---

²³²Jf. ID 1854:17. Dette ble hevda i Åbo i 1839/40, under forhandlingene med Finland, om revisjon av Lappekodisillen.

²³³De siste er Neiden-, Pasvik- og Peisensamene som bodde i det norsk-russiske fellesområdet – seinere kalt Sør-Varanger.

²³⁴Etter Feldbæk 1986:659.

²³⁵Fellman I, III 1912:228.

både for prisene på varer borgerne solgte, og de varene allmuen hadde å selge.

2.13.2 Utsjokprestens laksehandel i strid med § 28

Handelsmonopolet hadde forsynings- og kredittplikt overfor innbyggerne i Finnmark. Gjennom Lappekodisillens § 28 var denne forsyningsplikten utvida til å omfatte i alle fall Utsjok – det svenske nabodistriktet til Øst-Finnmark. Dette har neppe vært oppfatta som noen tynghet for monopolhandelsstedene, når de også kunne eller skulle få kjøpe inn, eller bytte til seg produktene fra allmuen på svensk side, inklusive Enare.

Det viste seg imidlertid ganske snart at der var enkelte skjær i sjøen lokalt. Kort tid etter at grensetraktaten og Lappekodisillen hadde trådt i kraft, måtte fortolkinga av frihandelsbestemmelsen i kodusillens § 28, taes opp på høyeste hold i sentraladministrasjonen i København. Det skjedde i 1755 gjennom et brev til rentekammeret, fra direksjonen for de som hadde enerett på handelen Finnmark. Det var det islandske og finnmarkske kompani.²³⁶

I dette brevet ble det vist til at § 28 i grensetraktatens første kodusill gav omfattende handelsrettigheter til de innbyggerne i Utsjok, som var blitt “privative svenske Undersaatter” ved grensetrekkinga. De skulle behandles likt med landets undersåtter på alle måter, unntatt når det gjaldt rett til kreditt, som kompaniet i visse tilfeller skulle gi norske undersåtter.

Dette innebar ifølge direksjonen at folk på svensk side var underlagt oktroien – monopolshandelsbestemmelsene – både når det gjaldt rettigheter og plikter. Så lenge innbyggerne der nøt godt av fordelene ved handelsordninga, måtte de også rette seg etter bestemmelsene om uberettiga handel. Det vil si at de ikke hadde rett til å drive egen handelsvirksomhet.

Det var nettopp slik ulovlig handel direksjonen i handelskompaniet ønska å påtale. Fra kjøpmann Hans von Erden i Vadsø var det nemlig kommet attester som viste at sokneprest Anders Hellander i “Arrisbye – (...) eller Utzioki som Stædet i det Lappiske Sprog kaldes”, dreiv en omfattende

---

²³⁶NRA.Gr.ark. DuS. 1a. AGNS. 1690–1784. Vedlegg i brev fra Rentekammeret til geheimeråd og oversekretær – ”Utenriksminister” – Bernstorff, 4.12.1756. Rentekammeret kan sammenliknes med Finansdepartementet i en mer moderne terminologi.

spekelakshandel med handelsborgerne fra Torneå. Det mest graverende var at dette dreide seg om laks som delvis var innkjøpt fra allmuen.

I tillegg dreiv han også utsalg av tobakk, mel, og andre nødvendighetsartikler.²³⁷ Disse varene fikk han tak i ved handelsstedene i Finnmark. Der stod de i om lag bare halvparten av prisen hos Torneborgerne. Varer som var billigere i Sverige, tok han derfra.

Imidlertid var det ikke bare Hellander som opererte på kanten av regelverket. Man hadde også “(...) fornummet at nogle af de vederheftigste Svenske Finder have Practiceret samme Laxse Handel”.²³⁸ Når det gjaldt prestens handelsvirksomhet, skulle den til og med være så omfattende at han også holdt bøker og regning med allmuen.

På den måten skada han den finnmarkske handel, som “under Tvang af Grendse Tractaten” måtte forsyne ham med varer. Handlemåten hans var til direkte tap for “Compagniet”. Det ble nemlig fratatt muligheta for å selge og kjøpe så lenge presten hadde Utsjokhandelen for seg selv.

Dette hadde også negative virkninger for kongens inntekter. Det kom av at de svenske undersåttene, før grensetraktaten, hadde betalt tiende av laks og andre fiskevarer. I og med at traktaten nå foreskreiv at de skulle ha samme vilkår som Finnmarks innbyggere, var det formelle grunnlaget for å kreve inn tienden blitt enda sterkere.

Anslagene mot handelen, og kongens tienderettigheter, var derfor “(...) imod Grændse Tractatens Rette Meening og Forstaaelse, (...)”. For å få en slutt på dette, måtte det gjøres en “eftertryckelig Forestilling” til rette vedkommende.

Disse argumentene ble fulgt opp i Rentekammerets henvendelse til geheimeråd og oversekretær Bernsdorff i Det tyske kanselli.²³⁹ Hellanders aktivitet ble der beskrevet som svært skadelig for kompaniet. Han kjøpte

---

²³⁷ Hellander var imidlertid ikke bare på kant med det dansk-norske handelsmonopolet. For denne handelen var han også innstevna til den svenske øvrigheta av Torneborgerne. Der fins to attester på det. Jf. Niels Grøvers attest, dat. Varanger markeds plass, febr. 1755. Etter Hvistendahls attest hadde han også prøvd å bestikke en av borgerne fra Torneå, med to pulkelas spekelaks, for å få stoppa den saka han var innstevna for. Dat. Varanger markeds plass, febr. 1756. Begge aktstykkene fins i NRA. Gr.ark. DuS. 1a. AGNS. 1690–1784.

²³⁸ Iflg. NRO IV, sp. 3672, betyr ordet vederheftig, solvent, solid, og liknende.

²³⁹ 4.12.1756.NRA. Gr.ark. DuS. 1a. AGNS. 1690–1784.

slike varer fra monopolhandelen som den ikke tjente noe på, og solgte de samme varene videre med fortjeneste til de svenske samene.

Dermed fikk ikke handelskompaniet “Landets Producter”, blant annet laks, til gjengjeld for de varene presten tok hos dem. I den forbindelse ble det uttrykkelig presisert at det var på slike produkter kompaniet kunne få noe igjen for mel og andre slike varer. Disse måtte i de fleste tilfeller selges for en lavere pris i Finnmark, enn det man selv hadde betalt for dem.

Prestens ulovligheter ble antatt å være så omfattende, at han til og med kjøpte” den Lax som Compagniet tilkom”, fra de norske samene.²⁴⁰ Denne laksen ble likeledes solgt med fortjeneste i Sverige. Varebytte var jo omtrent den eneste inntektskilda for kompaniet. Derfor var Hellanders aktivitet til tap og skade.²⁴¹

2.13.3 Paragraf 28 var grunnlaget for handelsforbindelsene også etter Finnmarkshandelens frigivelse i 1787

Kodisillens § 28 skulle regulere handelsforbindelsene mellom Utsjok- og Enaresamene og de norske monopolhandelsstedene. Dette ser heller ikke ut til å ha endra seg etter at handelsmonopolet ble avskaffa i 1787.²⁴² Monopolet ble da erstatta med bestemte kjøpsteder. Enda viktigere for landdistriktene var at man fikk et system hvor handelsmenn fikk tillatelse til å drive gjestgiverier og handel etter tillatelse fra det offentlige.²⁴³

Grunnen til at jeg antar at § 28 stadig – også etter denne reformen – danna grunnlaget for de svenske grensesamenes handelsrett på norsk side, er en svensk kilde fra 1791. Der opplyses det at beboerne i Utsjok, fortsatt – “Enligt Gränsetractaten” – fikk dekt alle sine behov fra norske handelsplasser, men mot kontant betaling.²⁴⁴

---

²⁴⁰Den laksen skulle iallfall omsettes gjennom den oktroyerte handel.

²⁴¹Bernstorff tok saka opp med den danske sendemannen i Stockholm, som ble bedt om å følge den opp. NRA. Gr.ark. DuS. 1a. AGNS. 1690–1784. Dat. 14.12.1755. I denne sammenheng har jeg ikke ansett det som nødvendig å gå nærmere inn på realitetene, annet enn å bruke den som et eksempel på at § 28 var en virksom rettslig realitet i handelsforbindelsene i grensedistriktet.

²⁴²Jf. forordning av 5.9.1787, om frigivelsen av handelen i Finnmark.

²⁴³Jf. Ytreberg 1942:97 ff.

²⁴⁴Sund 1791 i Åbo tidning No.3. Tilsvarende nevnes også av Hülphers fra samme tid. Utg. 1921:192. Jf. bestemmelsen i § 28 om at de svenske undersåttene ikke hadde den

Det er berettiga å spørre om hvorfor oppfatninga på svensk side var at grensetraktaten stadig danna grunnlaget for at folk fra den andre sida av grensa fortsatt fikk handelsbehovene sine dekt etter bestemmelsene i grensetraktaten – fire år etter at handelsmonopolet var avskaffa – og et nytt, uavhengig handelssystem innført. I forordninga om Finnmarks-handelens frigivelse i 1789, var det ikke tatt forbehold om at de som skulle overta for monopolhandelen, hadde noen plikt til å etterleve § 28 i kodisillen – hvor det jo som nevnt var eksplisitt slått fast at monopolhandelen også var forplikta overfor innbyggerne i Utsjok.²⁴⁵

Når forordninga om frigivelse av handelen ikke nevnte Utsjoksamens handelsrettigheter, og disse likevel synes å ha stått ved lag etter 1787, må forklaringa søkes et annet sted. Denne finner man trolig i den opprinnelige utforminga av § 28.²⁴⁶ Der ser man at paragrafen dekte flere eventualiteter, med tre ulike nivåer. I 1751 var det nemlig bestemt at innbyggerne i Utsjok skulle bli behandla likt med de norske undersåttene, og nyte godt av

(...) saavel den nærværende, som den herefter udgivende
Octroy og anden Handelens Indretning (...)

Den vil si at de gjennom denne formuleringa fikk en omfattende garanti for likebehandlingsprinsippet – bortsett fra kreditretten – nærmest uansett hvordan handelen måtte bli ordna på norsk side i fremtida. De var sikra på følgende måte:

- 1 I den monopolhandelsordninga som gjaldt på dansk-norsk side i 1751
– “den nærværende”.
- 2 I den monopolhandelsordning som deretter måtte komme
– “den herefter udgivende”.
- 3 I alle andre handelsordninger som eventuelt måtte bli innført for Finnmarks vedkommende
– “anden Handelens Indretning”.

---

samme kreditretten som innbyggerne i Finnmark.

²⁴⁵I Schous 1795-gjengivelse av de vesentligste delene av Lappekodisillen, finner man at § 28 på en del punkter avviker fra den opprinnelige teksten. I forbindelse med § 28 er det også gitt en generell henvisning til handelsforordninga av 5.9.1787. Jf. Schou 1795 229–230. Det er uklart om Schous endra tekstredigering har noen sammenheng med den nye orden innen handelen.

²⁴⁶I seinere materiale fremkommer det *en* uttalelse som setter spørsmålsteget ved om § 28 stod ved lag etter 1787. Det gjelder en tidligere amtmann i Finnmark, U. Fr. Cappelen, i 1838. Jf. kap. 5.9.2.

Det var den siste forutsetninga som ble en realitet i 1787. Handelen ble ordna på en annen måte enn gjennom et monopolhandelssystem. De svenske innbyggerne i Utsjok/Enare hadde likevel i § 28 sin traktatfesta handelsrett på norsk side, til tross for opphevelsen av handelsmonopolet. Handelsretten var sikra gjennom formuleringa om at de også skulle dra nytte av “anden Handelens Indretning”.

Dermed nærmer man seg en konklusjon om at § 28 var utforma som om den skulle stå ved lag i all fremtid. Det samsvarer godt med forarbeidene hvor man jo la vekt på at kodusillen skulle sikre fremtiden for den ”Lappiske Nation”.

2.14 Grensetraktatens artikkel 2 og 5 slo fast samenes undersåttsforhold

Grensefastsettelsen i 1751, innebar at samene i grenseområdene fra da av skulle ha statsborgerlig tilhørighet i det ene eller andre landet.²⁴⁷ Reglene for hva som skulle være utslagsgivende var noe forskjellige, alt etter de lokale forholdene på den lange grensetrekninga hvor samene holdt til og utøvde sin næring. For distriktene sør for Finnmark var disse reglene, som delvis dreide seg om samisk valgfrihet, i det vesentlige nedfelt i §§ 3–7 i Lappekodusillen.

Der var bestemmelsene om undersåttlig forhold nedfelt i selve grensetraktatens andre og femte artikkel. Etter disse artiklene hadde ikke de berørte noe valg om hvor de ville høre til.

Etter at artikkel 2 hadde slått fast at alle pretensjoner som statene eller undersåttene hadde ment seg å ha inn i det andre riket, “(...) var aldeles ophævede og dødede”, kom man inn på de samiske områdene lengst i nord: Der skulle kongeriket Norge alene ta skatt, og utøve åndelig og verdslig jurisdiksjon over Kautokeino og Avjovarre, ”(...) som dets Eenskylte Land, og dets Eenraadige Herre-Vælde undergivet”.

Tilsvarende skulle Sverige alene ha all skatten fra samene fra “Utziocki – og Tenø”. I tillegg skulle Sverige også ha Norges tidligere del av skatten

---

²⁴⁷Fremstillinga av problematikken angående den statsborgerlige tilhørigheta til en del samer i Tanadalen – er en justert og utvida versjon av Pedersen 1994.

fra samene i Enare.²⁴⁸ Det som altså ble bestemt i traktatens andre artikkel, var at de såkalte “fellesdistriktene” i nord skulle utskiftes.²⁴⁹

Den praktiske gjennomføringa av dette ble omtalt i § 5. Der het det at selv om oppmerkinga av grensa ville ta noen år, var man likevel blitt enige om at på slike steder hvor det enkelt lot seg gjøre, skulle begge parter straks komme i “Possession” av hva som tilkom dem. Det ble derfor bestemt at Sverige allerede fra “næstkommende Aar” (dvs. 1752) skulle ta den tidligere norske delen av skatten fra Utsjok og Enare.²⁵⁰ Norge på sin side skulle oppebære skatten fra Kautokeino og Avjovarre, samt sørge for prestens lønn i Kautokeino.

Øvrighetsbetjentene på begge sider skulle så snart de fikk ordre om det etter ratifikasjonsutvekslinga, bli enige om når “(...) enhver Side skal tages i Possession, det som i denne Articul er anført,” og overlevere skattemanntall og øvrige offentlige dokumenter til den andre parten.²⁵¹

Ut fra artiklene 2 og 5 i grensetraktaten hadde altså samene i de omtalte områdene ikke noe valg hvorvidt de ville høre til Danmark-Norge eller Sverige. Etter artiklenes ordlyd måtte de bare akseptere at de fra og med 1752 enten var svenske eller norske undersåtter. Annerledes kan man ikke lese eller forstå disse bestemmelsene.²⁵²

---

²⁴⁸Der var imidlertid Russland stadig parthaver når det gjaldt den samiske skatten. På begynnelsen av 1760-tallet søkte beboerne i Enare om å få slippe den tidligere norske skatten. Se kap. 2.13.1, fotnote nr. 125.

²⁴⁹Som nevnt foran betegner fellesdistrikter samiske siidaer med skattlegging og jurisdiksjon delt mellom to eller tre stater. Før 1751 hadde Utsjok, Avjovarre og Kautokeino svensk jurisdiksjon og skattlegging både fra Sverige og Danmark-Norge. Enare hadde svensk, dansk-norsk og russisk skattlegging, men svensk jurisdiksjon.

²⁵⁰Det vil si at Enaresamene fra da av ikke hadde mer å gjøre med den dansk-norske kongen – “*Vuona Gonagas*” (fjordkongen) – slik de kalte ham. Kongen av Sverige ble derimot omtalt som vår konge – “*min gonagas*”. Jf. Fellman J, III 1906:212.

²⁵¹Jf. foran, kap. 2.2., litt om den dansk-norske sentraladministrasjonens syn på denne jurisdiksjonsovertakelsen.

²⁵²Det eneste mulige unntaket fra en slik tolkning må være kodisillens paragraf 4. Der ble det slått fast at en same som ikke hadde vinterskatteland, fritt kunne velge statsborgerskap, selv om han eventuelt hadde sommerskatteland på begge sider av den nye grensa. Hadde han derimot bare ett vinterskatteland, skulle han høre til det landet hvor dette lå. Denne paragrafen var imidlertid i utgangspunktet bare laga for enkelte deler av grensa mellom Nordland amt og Sverige. Begrepet ”Skatteland” var et ukjent begrep i Norge. Jf. kodisillens § 1.

Dette bekreftef indirekte av opplysninger fra den svensk-dansk/norske grensekommissjonen, da grensa ble oppmål og avmerka mellom Finnmark og Sverige i 1765 og 1766. Der finner man ikke noen eksempler på at innbyggerne i Guovdageaidnu, Ávjovárri eller Ohcejohka ble gitt anledning til å velge statsborgerlig tilhørighet, slik man etter bestemte regler kunne gjøre på en del strekninger sør for Finnmark.²⁵³

For de som bodde i Guovdageaidnu og Ávjovárri skapte dette neppe problemer av noe større omfang. Den nye riksgrensa kom nemlig stort sett til å følge den sørlige og østlige siidagrensa deres. Dermed kunne de fortsette å bo, flytte og utnytte ressursene slik de alltid hadde gjort. Forandringa for deres vedkommende var at de nå kun var dansk-norske undersåtter.

For samene i Ohcejohka m/Teno – de som bodde langs Deatnu på strekningen fra Skoarrojohka aller nordligst, der grensa tok av fra vassdraget, til sammenløpet av Kárášjohka–Anárjohka, var realiteten en helt annen. Grensetraktaten delte det gamle landet deres i to. Etter 1751 skulle det gamle siida- og bruks-/ressursområdet på vest- og nordsida av Deatnu tilhøre Norge.

De nevnte bestemmelsene i grensetraktaten gikk ikke bare på jurisdiksjon over territoriet, men også eksplisitt på innbyggerne som hadde hatt tilhold der. Det fremgår av bestemmelsen om at Sverige for ettertiden skulle ta den tidligere norske skatten av Utsjok- og Tenosamene. Dermed kunne man vente at man for Tanadalens vedkommende fra Skoarrojohka og oppover, til sammenløpet mellom Deatnu og Kárášjohka, fra da av bare skulle ha bosetting på “svensk” side, øst og sør for Deatnu. De som bodde i det omtalte området skulle bli svenske undersåtter etter at grensetraktaten trådte i kraft.²⁵⁴ Verken grensetraktaten eller Lappekodisillen hadde noen unntaksbestemmelser i så måte.

Et slikt syn støttes også av opplysninger fra like etter at grensetraktaten ble inngått. På svensk side var oppfatninga meget klar. I 1760 heter det blant annet i en svensk beskrivelse at Kautokeino og Ávjovárre ble avstått til

---

²⁵³Jf. §§ 4–6 i kodisillen.

²⁵⁴I allfall er det rimelig å tro at dét ville vært tilfelle for den første tida etter grensefastsettelsen, før nye innbyggere slo seg ned på det som nå var blitt norsk område.

Norge i 1751, “(...) emot det att Utsjoki och Enare byar, 96 hushåll, blefvo Sveriges privata”²⁵⁵.

Kart 2.2 1751-grensa delte Utsjoksiidaens område i to. Det skraverte området nord og vest for Deatnu hadde tilhørt folk fra Utsjok-siidaen, m/Teno, før 1751. (Den stipla streken øst for Deatnu angir grensa for Tenosiidaen.) Grensetraktatens artikkel 2 og 5 må forstås slik at de elvesamene som hadde hatt tilhold i det skraverte området, etter 1751 skulle flytte til den andre sida av elva – til ”Sverige”. (Kart etter Solbakk 2001:76, tilpasset av Johan Isak Siri, Sámi allaskuvla.)

²⁵⁵Dat. 31.12.1760. Jf. Fellman I, III 1910:271. Disse opplysningene ble trolig også lagt frem for Riksdagen, i forbindelse med at Enaresamene hadde søkt om å få slippe den norske (som Sverige krevde inn etter 1751) og russiske skatten. Jf. Fellman I, IV 1915:355–57.

Man delte altså Utsjoksiidaens gamle territorium i to deler, men bestemte samtidig at alle innbyggerne der, uansett om de hadde hatt tilhold på det territoriet som etter 1751 skulle ligge innenfor Norges grenser, skulle tilhøre Sverige. Faktisk kan man tolke det så vidt at den nye ensidige svenske jurisdiksjonen over de samiske innbyggerne i det distriktet som ble delt, kunne gitt grunnlag for tvangsflytting til svensk side av dem som holdt til nord og vest for Deatnu – altså på det som fra 1751 ble dansk-norsk område.²⁵⁶ I alle fall ville det vært konsekvensen hvis man satsa maksimalt på at den svenske kongens undersåtter, umiddelbart etter 1751, også skulle ha fysisk tilhold på det territoriet som den svenske statsmakta fra da av fikk enejurisdiksjonen over.

Spørsmålet man må stille, er hva som ble konsekvensen for de samene som hadde en noenlunde stasjonær tilpasning innenfor Utsjoksiidaens gamle område i Tanadalen, men med bruk av ressursene på begge sider av Deatnu – det som nå var blitt en grense mellom to stater? Man kan også tenke seg at noen hadde hele bo- og bruksområdet sitt på nord- og vestsida av vassdraget. Ble de umiddelbart “svenske”, slik forutsetninga var?

En del kilder fra slutten av 1760-tallet belyser disse spørsmålene nærmere. Disse viser at problematikken ikke var enkel, og at man ennå ikke fullt ut hadde iverksatt bestemmelsene i grensetraktatens andre og femte artikkel. De aktuelle tilfellene viser også at der var gråsoner og uklarheter både i selve grensetraktaten og kodusillen, når det gjaldt å fastsette statsborgerlig tilhørighet til folk på den delen av grensestrekninga i Tanadalen som hadde tilhørt Utsjoksiidaen.

2.15 Bosetning på begge sider av Deatnu i 1766

En illustrasjon på hvordan bosettingsforholdene var i praksis, fikk man i 1766 da den felles dansk-norsk/svenske grensekommisjonen gjorde seg ferdig med oppmålinga og oppmerkinga av den aller nordøstligste delen av grensa. Det dreide seg om Tanadalen fra sammenløpet mellom Kárášjohka og Anárjohka (Joganjálbmi), ned til Buolbmát (Polmak), og derfra over land til Golmmešoaivve máttageahči. Dette kommisjonsarbeidet, som for en stor del foregikk i andre halvdel av juli måned, har etterlatt seg verdifulle kildemateriale. Blant annet gir rapportene et inntrykk av bosetningsforholdene og ressursbruken langs Tanavassdraget.

---

²⁵⁶ Se skravert område i fig. 3., kap. 2.14.

Ut fra det som i 1751 var formelt fastsatt om jurisdiksjon over landområder og undersåtter, kunne man ha venta at det ikke var bosetning på den “norske” bredden på nord- og vestsida av Deatnu.²⁵⁷ Materialet fra 1766 forteller imidlertid noe annet. På den tid av året kommisjonen reiste, i juli og august, bodde det folk på begge sider av elva.

Fra sammenløpet av Kárášjohka/Anárjohka, ned til munningen av Válljohka, var det flere opprydda enger og boplasser. Noen var i bruk, mens andre var øde og forlatt. På et sted som kaltes “Lovos Vari Næsset” hadde tre innbyggere fra svensk side sommersete sitt.²⁵⁸ Nedenfor der igjen lå den skog- og gressbevokste øya “Laud Solo”, som også ble brukt til sommersete.

Nær utløpet av Válljohka lå også sommerboligen til den svenske lensmannen. Etter røyssettingsprotokollen er det ikke uten videre lett å avgjøre på hvilken side den lå. Ut fra sammenhengen synes det likevel klart at den var på den svenske bredden. Det som imidlertid er helt uomtvistelig er at vinterbostedet hans var på norsk side. Det lå eksakt 420 alen sør for utløpet av “Bajisjok” – Báišjohka.

Området ved Sirbmá ble også spesielt omtalt. Ved “Suovi Solo” – Suve-suolu, var det rydda atskillige jordstykker på begge sider av elva. De ble for det meste brukt til sommerboliger. Ved et sted som kaltes “Soagalm Boeta” – Coagan – falt “Sirma jok” – Sirpmájohka ut i Deatnu. Der lå det én samebolig. Nedenfor Sirbmá nevnes i tillegg stedene “Jakelveie” – Jeagelveadji, og “Laxejok” – Lákšjohka.

Disse opplysningene tyder på at den formelle grensefastsettelsen som hadde skjedd i 1751, ennå i 1766 ikke hadde ført til noen vesentlig endring i bosettingsforholdene langs Deatnu. Folk hadde ennå ikke latt seg merke av at der var trukket ei grense.

Verken i selve grenseoppmerkningsprotokollen, eller i de øvrige rapportene som ble skrevet, antydes at den sommer- eller vinterbosetning som man registrerte på norsk side, var ulovlig. Det til tross for at en bokstavelig fortolkning av artikkel 2 og 5 i grensetraktaten, åpenbart burde ha medført en slik konklusjon.

²⁵⁷ Reindriftssamene kom naturligvis i tillegg til dem som holdt til langs Tanavassdraget, men kommisjonene kom ikke i kontakt med dem. De var ute ved kysten og fjordene om sommeren.

²⁵⁸ NRA. Gr.ark. Pk.14. Rs.prot.1752–1766. Beskrivelsen av Tanadalen fins ca. s. 310–350.

Men – problemstillinga kom likevel på agendaen i forholdet mellom Danmark-Norge og Sverige, i sluttfasen av prosessen med grenseoppmerkinga.

2.16 “Ulovlig” bosatte ved “Forsholmen”/”Gauna Solo” – Geavŋoaisuolu, og Amtmann Hammers initiativ i 1767

Rett overfor utløpet av sideelva Lákšjohka, som har sitt utspring på norsk side og løper ut i Deatnu knapt halvannen mil ovenfor Skoarrojohka, der grenselinja forlater vassdraget og bryter av mot sør, ligger en ganske stor holme eller øy. Den heter Geavŋoaisuolu. I røyssettingsprotokollen konstateres det at denne “Forsholmen”²⁵⁹, eller “Gauna Solo”, lå på den norske sida av grensa.²⁶⁰ På norsk side, ved elveløpet vest for denne øya, bodde det to familier. De hadde også koier, trolig gammer, på selve øya. Der holdt de til i deler av året.²⁶¹

Etter det som var blitt avtalt i Strømstad i 1751, er det ingen tvil om at disse samene, i alle fall i den grad de hadde bodd i området før traktaten ble inngått, fra da av skulle være svenske undersåtter.

Særlig disse, og noen andre familier i det samme området, kom etter hvert til å gi opphav til diplomatisk strid, som førte til en betydelig aktivitet i regjeringskontorene både i Danmark-Norge og Sverige. Det faktum at de bodde hvor de gjorde, bidrog til at dette kildematerialet kaster lys over både artikkel 2 og 5 i selve grensetraktaten, samt over visse paragrafer i kodusillen.

Da grensekommisjonen var ferdig med arbeidet i 1766, rapporterte den til amtmanden i Finnmark, at man “(...) hafde faaet endeel nye Indbyggere ved Forsholmen”.²⁶² Men – det skulle vise seg at det ikke var så enkelt å proklamere en utvidelse av innbyggertallet. Det var mange som etter hvert ønska å ha en oppfatning av om dette var nybyggere, eller svenske undersåtter, ut fra det som var fastsatt i 1751.

---

²⁵⁹ På norsk kalles denne øya for Fossholm, i dag.

²⁶⁰ Dypålen skulle som kjent være grense.

²⁶¹ NRA. Gr.ark. Pk.14. Rs.prot.1752–66:325.

²⁶² Nevnt i P.M. fra Det danske til det tyske kanselli, 3.3.1770. NRA. DuS. 1a. AGNS 1660–1784.

Problemene omkring disse “nye” innbyggerne ved Geavŋoaisuolu ble første gang detaljert brakt på bane i 1767, året etter at grenseoppmerkinga var sluttført. Det skjedde i et brev fra amtmann Hammer i Finnmark, til Thott, lederen for Det danske kanselli.²⁶³ Der meddelte Hammer at han etter at grenseforretninga var avslutta sommeren 1766, hadde beordra lensmannen for Tana “Finne Almue”, å innstevne til tinget på Gollisuolu/-Gullholmen, i juni 1767, alle de “Nye Byggere”, som holdt til på den norske eller nordvestre side av Deatnu, eller de som hadde rydda plasser eller enger.

Lensmannen hadde etterkommet ordren, men bare fem hadde møtt. Disse ble da for første gang innført i det samiske skattemanntallet på norsk side, under rubrikken “De nye Byggere ved grænsen boende ved Føsholmen”.²⁶⁴ I brevet fra Hammer opplyses det at alle disse skulle være oppsittere på en “Gaard” som ble kalt “Gaunasniska”.²⁶⁵ Den lå like ved “Laxe Jock”, ved ei gressbevokst øy i Deatnu som ble kalt “Forsholmen”. På denne holmen bodde de også en tid om sommeren.

I retten ble de angjeldende spurt om de nå var overbevist om at de bodde og hadde sin bruk og næring på norsk grunn. De fikk også spørsmål om de ønska å beholde gården sin – “(...) at vedblive deres Gaard”. En forutsetning for det var at de da måtte innskrives blant norske undersåtter. De bekrefta at de hadde fullt kjennskap til alt dette, da det breieste elveløpet gikk på sørsida av Geavŋoaisuolu. De akta imidlertid å bli på sin gamle boplass, og hadde verken formue eller krefter til å foreta en ny flytting.

Avslutningsvis håpa de at det ville bli sørga for at den svenske fogden slutta med å avtvinge dem skatt, når de ble inntegna blant Norges undersåtter. Dette hadde han nemlig gjort i de 15 årene som var gått siden grensetraktaten ble inngått i 1751.

Slik amtmannen fremstilte det, skulle skatten i hele denne perioden utelukkende ha tilkommet den dansk-norske kongen. Han påpekte også at selv om grenseoppmerkinga var ferdig året før, hadde den svenske skatteinnkrevinga fortsatt i februar 1767. Hammer hadde spurt beboerne ved Geavŋoaisuolu om de ikke hadde fortalt den svenske fogden at de bodde

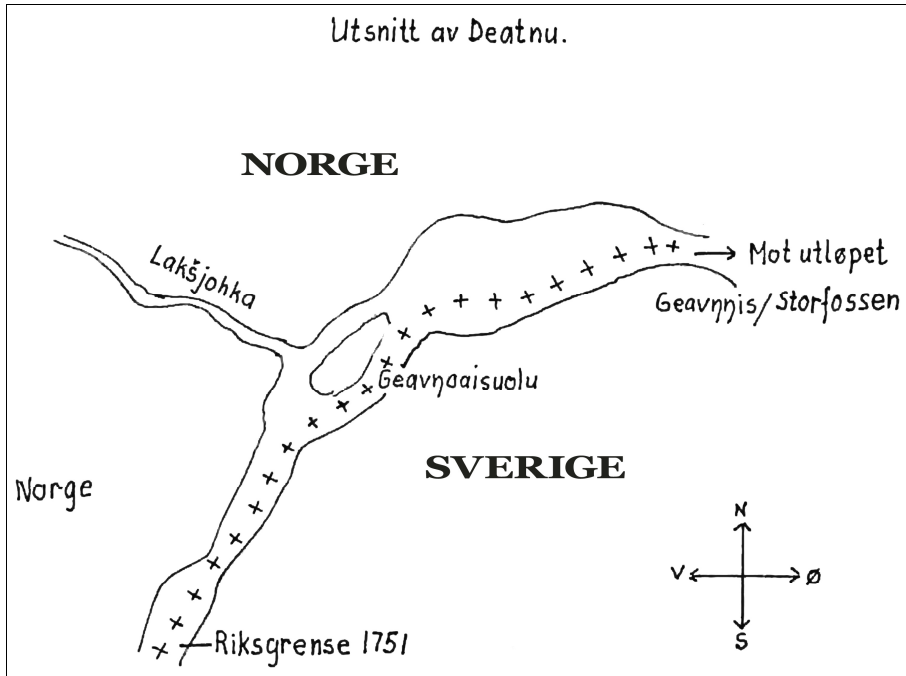
²⁶³28.7.1767. NRA. Gr.ark. Pk.25. I en påtegning av Thott, 4.11. s.å., ble brevet, etter ordre fra kongen, oversendt til grensekommisærens uttalelse.

²⁶⁴SATØ. Tb. for Fm. Nr. 41b. Tinget på Gullholmen, 18.6.1767. Allerede året etter stod de imidlertid oppført i skattemanntallet uten noen særlig benevning. Jf. SATØ. Tb. for Fm. Nr. 41b, tinget på Gullholmen, 25.6.1768.

²⁶⁵Br. fra amtmann Hammer til Thott, 28.7.1767. NRA. Gr.ark. Pk. 25.

på norsk grunn, og følgelig var norske undersåtter. De svarte at at fogden burde vite dette bedre enn dem. Likevel hadde tatt det opp med ham, og påpekt at skatten burde ettergis fordi de var norske undersåtter.

Kart 2.3 Strid om statsborgerlige tilhørighet. De omtvista familiene bodde delvis på Geavnoaisuolu, delvis på fastlandet på norsk side, nedenfor utløpet av Lákšjohka. (Kart av Isak Johansen.)

Skatteevnen deres var dessuten blitt redusert gjennom en brann, hvor de hadde mista en del av husene og de ringe eiendelene sine. Det gjaldt trolig "Peder Andersen Beire". I skattemanntallet for 1767 er det nemlig anført at det hadde "brændt for ham".²⁶⁶ Den svenske fogden hadde imidlertid holdt på sitt. Han hadde hevda at øvrigheta hans ikke hadde gitt ham noen ordrer om å gjøre forandringer i skattemanntallet eller i skatteinnkrevinga.²⁶⁷

I følge amtmannen var dette helt i strid med grensetraktatens tredje artikkel som gikk ut på at ingen av kronene for ettertida skulle "(...) tilegne sig

²⁶⁶SATØ. Tb. for Fm. Nr. 41b. Tinget på Gullholmen, 18.6.1767.

²⁶⁷Alt taler for at han ut fra artikkel 2 og 5 i grensetraktaten var i sin fulle rett. Der var det nemlig fastsatt at de var svenske undersåtter.

nogen Skat, Opbørsel eller anden Rettighed,” inn over grensa til den andre, uansett hva tidligere overenskomster måtte ha bestemt”.²⁶⁸ På grunnlag av denne artikkelen bad amtmannen derfor om at det måtte sendes en henvendelse til det svenske hoffet om saka.

2.16.1 Hvem var samene ved Geavŋoaisuolu?

Hvem var så disse samene som gjorde at både København og Stockholm kom til å beskjeftige seg med statusen deres, og hva var de materielle realitetene i striden om skatten?

I følge den norske tingboka dreide det seg om følgende personer:

Ole Pedersen Heimo, Peder Andersen Boire, Johan Andersen Guttorm, Hans Iversen Jaure, og Peder Andersen Guttorm.²⁶⁹ Etter deres egne utsagn hadde den førstnevnte betalt 24 skilling i skatt til den svenske fogden. De tre neste hadde betalt 48 skilling, samtidig som alle måtte ut med rettighet til presten. Den femte betalte ikke skatt fordi han var skysskaffer.

I tråd med det som var kommet fram på tinget på Gollesuolu, antok amtmannen at de virkelig hadde betalt skatt til Sverige i alle de 15 årene fra traktaten ble ratifisert, til 1766. Den svenske fogden måtte derfor opplyse om hvor mye som var tatt inn. Disse pengene burde komme kongens kasse til gode. Erstatninga burde settes til 28 danske “Courant” – riksdaler.

Hammer begrunna påstanden sin med at det i traktatens femte artikkel het at begge de høye sidene var berettiga til straks å komme i “Possession” av det som tilkom dem, på de stedene hvor det enkelt lot seg gjøre. Etter hans oppfatning var det vanskelig å tenke seg noe sted hvor dette bedre kunne gjennomføres enn der hvor naturen selv hadde laga ei tydelig grenselinje. I dette tilfellet var det Deatnu. Denne elva skilte rikene fra hverandre slik at det ikke var noen tvil om hva som var norsk og hva som var svensk land.

²⁶⁸ Hammers henvisning til art. 3 var ikke korrekt, når man ser saksforholdet i lys av art. 2 og 5. Det henger sammen med at det der var fastsatt at skatten fra Utsjoksamene i sin helhet skulle tilhøre Sverige.

²⁶⁹ Boire og Jaure skal trolig være Boine og Jauve. I annet dansk-norsk skriftlig materiale, er disse to personene også kalt “Begoe” og “Jou”. Jf. P.M. fra Det danske til Det tyske kanselli, 3.3.1770. NRA. DuS. AGNS. 1a. 1660–1784.

Dessuten viste han til at det i den femte artikkelen stod at Sverige fra 1752 av, foruten sin egen gamle skatt fra Utsjok og Enare, skulle oppebære den skatten derfra som Norge tidligere hadde krevd inn.

Hammer forklarte videre at Ohcejohka hovedsogn og Anár anneks, begge lå på sørøstsida av Deatnu, rett overfor den trakten på nordvestsida, hvor de fem omhandla oppsitterne bodde. Bestemmelsen i artikkel 5 måtte da bety at Sverige allerede fra 1752 hadde den fulle jurisdiksjon, inklusive skattleggingsrett over det landet som lå sørøst for Deatnu.

I følge amtmannen skulle Norge fra samme tid oppebære skatt og disponere ensidig over den strekningen som lå på nordsida. Rikene ble jo skilt nettopp i og ved elva. Hammer var derfor indignert over at Norge, like etter ratifikasjonen av grensetraktaten, ikke bare hadde mista sin gamle rett til å ta skatt fra Anár og Ohcejohka, men til alt overmål også skulle tillate Sverige i hele 16 år å gå inn over den grensa som var fastsatt, og ta skatt av en grensestrekning som var Norges "(...) Eenraadige Herre Vælde undergiven".

I tillegg hadde han en analogislutning ut fra passusen i artikkel 5 i traktaten, om at det tilkom Norge, "(...) fra næstkommende Aar og stedse siden at oppebære ald Skat af Kautokeino og Afjovara Districter". Fordi den grunnen hvor de nevnte oppsitterne bodde, så vel som hele strekningen langs Deatnu, var både sammenhengende med, og uatskillelig fra "Afjovara" distrikt, var dette i traktaten, etter hans syn, fullt ut ansett som et motstykke til Ohcejohka. Hammer meinte derfor at den norske skattleggingsretten skulle gjelde uavkorta på hele vest- eller nordsida av Deatnu.

For enda sterkere å underbygge sin påstand om at de fem familiene var skattepliktige til Norge, i og med at de holdt til på norsk grunn, pekte amtmannen også på flere andre forhold. Han understreka nemlig at de omtalte oppsitterne ikke var "(...) Finner eller Lapper som vanke om i Fjeldene og leve af Rehndyr, men virkelig Boe-Finner eller Bønder, nærende sig af det man i almindelighed kalder Fæe-drift, saavel som af Laxefiskeriet i TanaElven, var og blive Qvæner." ²⁷⁰

---

²⁷⁰Ingen andre kjente kilder rubriserer disse familiene som kvener i etnisk forstand. Benevnelsen "*Qvæner*" er derfor forvirrende. En av forklaringene på at amtmannen bruker betegnelsen kan være at de omtalte hadde en næringstilpasning som skilte seg fra reindriftssamenes. Amtmannen kan her være påvirket av svensk terminologi, nemlig at "lappar" bare var de som dreiv såkalt "lappmannanäring" – særlig reindrift, jakt,

2.16.2 Lensmannen i Ohcejohka bodde også på “gal” side av grensa

Som nevnt foran, var det ikke bare deler av den jevne allmuen i Ohcejohka som mer eller mindre systematisk fortsatt hadde tilhold på norsk side av grensa. Det gjaldt også lensmannen. Han hadde vinterbostedet sitt like sør for munningen av Baišjohka, og ble spesielt omtalt av amtmann Hammer i brevet av 28.7.1767.

Blant de andre “Nye Byggere” som var innstevna til Tanatinget, men som ikke hadde møtt, ville Hammer særlig nevne den svenske “saakaldte Krono Lænsmand” fra Utsjok sogn. Hans gård eller plass hørte “(...) udisputerlig og uden minste Tvivl (...) Norge til”. Den var dessuten den beste av dem alle, både med hensyn til husbygninger, jorder og engsletter. Plassen kunne godt fø sin mann, selv uten den “lidet betydende Seter” på svensk side, som lensmannen brukte et par måneder om sommeren.²⁷¹

Denne lensmannen hadde i mange år forgivevis vært innkalt til å møte ved et av de norske tingstedene. Vinteren 1767 var han igjen ved “Tana Finne Lænsmand” blitt tilsagt å møte. Da skulle han ha svart at verken han selv, eller noen av hans nærmeste ville innfinne seg. Til de norske representantene ved grenseoppmerkinga hadde han imidlertid sagt at han ville la sønnen sin bli norsk undersått, for at plassen ikke skulle komme i fremmedes makt og eie.²⁷²

Om, og hvor mye lensmannen hadde skatta til den svenske krona i de 16 årene han hadde bodd på norsk grunn, var ukjent for amtmannen. Han regna imidlertid at den svenske fogden ville gi opplysninger om det til sitt hoff.

Avslutningsvis forventet amtmannen ordre om hvorledes det skulle forholdes med de som bodde på norsk side, men som ikke hadde møtt til tinget. Især gjaldt det altså den svenske lensmannen som la beslag på den beste boplassen på norsk grunn.

---

fangst og fiske – mens andre var nybyggere eller bønder.

²⁷¹ Denne ”Seter” var omtalt som hans sommerboplass av røyssettingskommisjonen i 1766. Se kap. 2.15.

²⁷² Dette tyder absolutt på at lensmannen var kjent med at Utsjokinnbyggerne ikke lenger skulle ha tilhold på norsk område etter at siidaene deres ble delt i 1751.

2.16.3 Grensekommissærens syn

Grensekommissær Johan Mangelsen gav sin erklæring, 14.11.1767.²⁷³ Ut fra det kjennskapet han hadde til forholdene, visste han at en del av allmuen i Utsjok, bodde på norsk side av Deatnu. Likevel var det ikke helt korrekt at alle disse bodde ved “Forsholmen”, eller “Gauaniska”, men at enkelte holdt til lengre oppover langs elva.

Det kunne heller ikke nektes for at den strekninga som de nevnte oppsitterne bodde på, hadde hørt til Ohcejohka, men han tok avstand fra at amtmannen blanda dette sammen med Ávjovárri-distriktet. Uansett om amtmannen hadde tatt vel sterkt i, var det etter Mangelsens syn utvilsomt at området det var tale om, “(...) bliver Norges Ejendom og hans Kong: Majestæt skatskyldig”. I tillegg viste også han til artikkel 3 i selve grensetraktaten, om forbud mot at noen av partene skulle ha rettighet eller oppbørsel inn over grensene til den andre.

Grensekommissæren meinte derfor at det neppe var nødvendig å gjøre noen henvendelse til det svenske hoffet. Kongens territorialrett på grunnlag av grensetraktaten var helt klar. Det burde være tilstrekkelig å befale amtmannen å forby de fem oppsitterne både å betale skatt til den svenske fogden og å møte ved det svenske tinget, hvis de ble stevna dit. Amtmannen burde selv skattlegge dem, “(...) efter deres Ejendoms- og Brugsbeskaffenhed”.²⁷⁴

Grensekommissæren var likevel ikke helt fremmed for tanken om en henvendelse til det svenske hoffet. Den burde eventuelt gå ut på at fogden i Torne lappmark, i femten år, fra traktaten ble ratifisert, urettmessig hadde krevd skatt av de mennene som bodde på den norske sida av Deatnu. Ekstra ille var det at han hadde fortsatt med dette etter at grensa var endelig oppmålt.

Mangelsen følte seg imidlertid overbevist om at man også på svensk side hadde et sterkt ønske om at grensetraktaten måtte holdes “hellig og ubrødelig”. Derfor regna han med at det ville bli sørga for at det ikke i fremtida ble tatt skatt av beboerne på den norske sida av Deatnu. Det var helt i strid med den kongelige grensetraktaten.

I den videre drøftinga var grensekommissæren imidlertid inne på at det muligens kunne kreves refusjon for de 15 årene svenskene hadde innkrevd

---

²⁷³NRA. Gr.ark. Pk.25. Kpb. 1759–1768.

²⁷⁴En form for eiendomsskatt eller avgift.

skatten. På den annen side var det antakelig liten nytte i en slik påstand, hvis man ikke kunne bevise at det var protestert tidligere.

Når det gjaldt den svenske kronolensmannen som bodde på norsk side, kunne amtmannen befales å ta en tålelig skatt av ham. Hvis han nekta, burde han “(...) lade ham afsige fra hans Gaard”. Da ville han nok betale, eller overlate gården til sønnen.²⁷⁵

Etter Mangelsens oppfatning var det rimelig at de som bodde på svensk side, men som hadde fedrift eller seterboliger på norsk side, burde betale en “Kjendelse” for denne bruken. Hvis de ikke gjorde det, kunne amtmannen sørge for at slike setre og engsletter ble bortbygsla til andre som ville slå seg ned der.²⁷⁶

Det er nødvendig å knytte noen merknader til Mangelsens anførsler. Den første gjelder hans oppfatning at den svenske fogden urettmessig skulle ha krevd skatt fra de Utsjoksamene som hadde fortsatt å bo i sitt gamle siidaområde, men som var blitt liggende på norsk side etter 1751.

På en måte hadde han sine ord formelt i behold. Det skulle ikke foregå skatteoppbørsel over grensa.

På den annen side er artiklene 2 og 5 i grensetraktaten like klare: Alle Utsjok- (og Tenosamene), skulle skatte til Sverige etter 1751. Der var ikke gjort noen unntak, og som nevnt heller ikke overlatt til samene selv å velge hvilket land de ville høre inn under.

Det andre man merker seg er liberaliteten hans når det gjaldt de svenske samenes fortsatte bruk av norsk område, til fedrift, setrer, vinter- og sommerboliger. De skulle fortsatt ha tillatelse til dette, bare de betalte en viss avgift for det.

Uten at det i kildene er uttalt noe om en forbindelse, likner dette arrangementet sterkt på kodisillens bestemmelser om at reindriftssamene kunne bruke land og vann på begge sider av grensa mot en bestemt avgift. Det ville heller ikke være urimelig om man tillempa dette prinsippet når man skulle gjennomføre grenseverkets bestemmelser, og stod overfor tilfeller

²⁷⁵ Jeg går ikke her inn på vurderinger av spørsmål knytta til de svenske undersåttenes tingsrettslige rettigheter på norsk side av grensa, og hvilket juridiske handlingsrom dansk-norske myndigheter eventuelt hadde i forhold til slike eiendommer.

²⁷⁶ Også rentekammeret hadde fått tilsendt amtmann Hammers brev av 28.7.1767. De returnerte det til oversekretær Thott i det danske kanselli, 14.11.1767. NRA. Gr.ark.Pk.26.

hvor traktaten ikke hadde tatt høyde for alt som kunne dukke opp under den praktiske gjennomføringa.

2.16.4 Oppfølginga på sentralt hold

I en henvendelse fra Det danske til Det tyske kanselli ble det bedt om at saka måtte følges opp i tråd med Mangelsens synspunkter.²⁷⁷ Etter å ha rekapitulert saksforholdet, slo det danske kanselli fast at grensekommis-særens rapport viste at strekninga hvor de angjeldende oppsitterne bodde, var

(...) uimodsigelig Norges Eyendom og Hans Mayt skatskyldig, og at ingen af Kronerne, efter grændse Tractatens 3die Articul, skal tilegne sig nogen skat, Rettighed eller oppebørsel ind over den andens Grændse; (...)

Gesandtskapet i Stockholm burde derfor be det svenske hoffet instruere sine betjenter om å holde seg til grensetraktaten. Blant annet måtte de avholde seg fra å kreve skatt av de omtalte fem familiene eller andre som bodde på den norske sida av grenselinja.

Allerede 9. januar 1768 ble saka fremma for den svenske sendemannen i København.²⁷⁸ I løpet av året resulterte det i en uttalelse fra rette vedkommende på svensk side. Det var befalingsmannen i Torneå, Anders Hellant.²⁷⁹ I uttalelsen tok han utgangspunkt i amtmann Hammers anførsel om at “(...) fem Lappiska familier, hvilka skulde boe ved Tena-Elv i Utsjoki Sogn,” måtte bli fritatt for all skatt til den svenske krona. Det svenske kansellikollegiet hadde i den anledning ønska å vite om hvordan det forholdt seg med disse “Lapmænd”, hvilken side de oppholdt seg og bodde på, og om de dermed måtte ansees å tilhøre det ene eller andre riket.²⁸⁰

På grunn av avstanden til Ohcejohka, og vanskelighetene med postgangen om sommeren, forklarte Hellant at det var umulig å gjennomføre en så grundig undersøkelse som kollegiet hadde bedt om. Grunnet fisket var det

---

²⁷⁷Dat. 19.12.1767. NRA. Gr.ark. Pk.25, og NRA. DuS. AGNS 1690–1784. Pk 1a.

²⁷⁸NRA. DuS. AGNS. 1690–1784. Pk. 1a.

²⁷⁹Han avgav uttalelse til landshøvdingen, 8.12.1768. NRA.DuS. AGNS. 1690–1784. Pk 1a.

²⁸⁰Dessuten ønska kollegiet å vite hvilke befalinger som var kommet til Torneå, etter at tinget og skatteinnkrevninga var ferdig i Utsjok i 1768.

heller ikke en eneste same som bodde der om sommeren. Da var de ved “Oceanstranden” eller “Vester-havet”, ca. 15–20 mil fra Ohcejohka, “(...) hvor Lapperne for Fiskeriets skyld opholder sig den heele Sommer, og hvorfra de ey kommer tilbage til Kirken i Utsjoki, förend henimod Juuletiden”.

Hellant gjorde videre en punktvis oppsummering av saksforholdene, slik han hadde oppfatta dem:

Navnene, og særlig tilnavnene, på de fem “Lappiske familier”, var for det meste ukjente i Torneå. Det var heller ikke uvanlig at samene hadde flere tilnavn. Derfor ville det være svært vanskelig, for ikke å si umulig, å gjenkjenne dem i de svenske skattebøkene. En undersøkelse på stedet var derfor påkrevd.

Oppholdsstedet deres var ikke fast. Om sommeren var de på norsk, om vinteren på svensk side. De hadde også sine “(...) ældgamle Enge-Stykker skiftesvis paa begge Sider af Tena-Elv (...), hvilke de endnu benytte sig af”.

Til alle tider hadde de vært innfødte og “Opfødde” sognemenn fra Utsjok, og ansett som svenske undersåtter. Enkelte av dem hadde også betalt den svenske skatten uten tilskyndelse fra øvrigheta. Noen av dem hadde i tillegg vært nemndemenn, skysskaffere og “Fjerdigsmænd” i svensk tjeneste. Dermed hadde de vært skattefrie.

De fem familiene var en del av Utsjok menighet. Derfor burde soknepresten i Utsjok få uttale seg. Grunnen var at det her kunne bli tale om mulige reduksjoner av tiendeinntekten, og dermed i forsamlingas felles inntektsgrunnlag.

Samene hadde også ofte en tendens til å framstille tingene slik at de høvde best med deres egne formål. Hellant hevda i den forbindelse at “(...) Lappernes egne og ensidige Berættelse, saa vel for Svenske som Norske Embedsmænd, ere ofte mindre paalidelige”.

Disse samene hadde ikke opplyst før i 1768 at de var blitt avkrevd skatt fra norsk side. For det nevnte året var de derfor ikke blitt pålagt å betale noe til Sverige. Denne bestemmelsen skulle stå ved lag inntil videre, eller til saka var skikkelig belyst.

Befalingsmann Hellant tok alle forsiktighetshensyn. Han presiserte at det ville være i strid med grensetraktaten hvis han gav en ufullkommen beskrivelse av saksforholdet.²⁸¹ Komplekset måtte derfor fram på lokaltinget. Der kunne man underkaste hver enkelt “Lapman” en separat undersøkelse. Summen de betalte i skatt var lite å snakke om. De var blant de aller fattigste samene og betalte neppe mer enn 4 eller 5 sølvdaler.

2.16.5 Det svenske Utsjoktinget i 1770 – uklarhet om hendelsesforløpet

Saka kom opp til undersøkelse på tinget i Ohcejohka, 24.2.1770. I tingprotokollen oppgis grunnen å være at det danske hoffet gjorde pretensjon på fem “(...) Lappsläckter (...) såsom wistande på Norska Gräntsen”.

Disse fem samefamiliene var innført i både det svenske skattemanntallet og kirkeboka, under disse navnene: “(...) Olof Pehrsson Heimo, Pehr Andersson Päifvio, John Andersson Guttorm eller Warsi Jauni, Hans Ifwarsson Jaufwa och Per Andersson Guttorm eller Warsi Pieti.”²⁸²

Rettsadministratoren understreka at han hadde gjort sitt ytterste for å få inn de mest mulig relevante opplysningene om de fem familiene. De som bidro med opplysninger var blant annet sokneprest Högman, “Crono Lensman” Hellander, samt de Utsjokboerne som var til stede på tinget.

Det ble slått fast at alle personene det var tale om, var født på svensk side, av “Svenska” foreldre. Både de selv og deres forfedre hadde alltid vært svenske skattemenn. Alle var fra Ohcejohka, bortsett fra Olof Pehrsson Heimo. Han kom fra Anár.

I en relativt lang periode etter 1751 hadde flere av dem hatt offentlige ombud på svensk side. John Andersson Guttorm hadde vært nemndemann i mer enn 10 år. Olof Pehrsson Heimo og Pehr Andersson Guttorm hadde begge vært skysskaffere, ”Sckickare”. Den førstnevnte av disse to hadde fått avskjed ca. 1765, mens den andre hadde hatt vervet fram til 1768. De to øvrige familieoverhodene var fattige og hadde derfor bare betalt en svært lav skatt.

---

²⁸¹ Jf. kodisillens § 29.

²⁸² De viktigste avvikene fra Hammers skrivemåte, er at han skriver Boire istedenfor Päifvio, og Jaure istedenfor Jaufwa. Det er likevel ingen tvil om at det er de samme personene det er tale om.

Skattebyrden ser heller ikke ut til å ha økt nevneverdig etter at de ble innført i det norske skattemanntallet. De betalte ikke noe verken i 1768 eller 1769.²⁸³

2.16.6 Bruk av naturgodene på begge sider av grensa

Tingprotokollens beskrivelse av ressursbruken ved denne delen av Deatnu viser at grensa ikke var blitt en virkelig grense ennå, heller ikke for de såkalte fiskersamene som ikke drev nomadisk reindrift. Selv om de fem omtvista familiene i det vesentlige hadde tilhold på norsk side – ”(...) wistande på Norska Gräntsen”, beita de få reinene deres som oftest på svensk side om vinteren. Reinholdet deres var likevel svært beskjedent. De holdt stort sett bare 2–3 kjørerein. Når de slakta disse, kjøpte de seg andre i stedet.

De brukte også andre ressurser på begge sider av Deatnu. Hans Ifwarsson Jaufwa hadde for eksempel frem til 1768, mot forbud, en del av året hatt dyrene sine på beite på svensk side.²⁸⁴ Der hadde han brukt sin tidligere gammeplass – “Kåataställe”. Dessuten hadde han slått en del av engene han tidligere hadde hatt der.

Retten la til at dette hadde også andre norske samer gjort uhindra, selv om svenske samer ikke hadde gjort tilsvarende bruk av norsk område. I likhet med amtmannen i Finnmark understreka den svenske retten at disse omtvista familiene ikke var reindrifts- eller fjellsamer. I omtrent all sin tid hadde de vært “fiskare Lappar”. De hadde drevet fiske i Deatnu, i sjøen, og i fjellvatn både på norsk og svensk side.

Sammenlikner man denne forklaringa med den de hadde gitt på det norske tinget på Gollesuolu/Gullholmen, kan man fristes til å være enig med befalingsmann Hellant i at samenes egne og ensidige beretninger for så vel norske som svenske embetsmenn, kunne være mindre pålitelige. De enkeltes egenforklaring om sin statsborgerlige tilhørighet gav mindre presise holdepunkter.²⁸⁵

²⁸³ NRA.Gr.ark. DuS. 1a. AGNS. 1690–1784. P.M. fra det danske til det tyske kanselli, 3.3.1770.

²⁸⁴ Av rettsprotokollen er det uklart hvem som hadde utferdiga forbudet.

²⁸⁵ I kildekritikkens navn skal man nok ikke se bort fra at nedtegnelsen av forklaringene deres, på tinget både på norsk og svensk side, kan være tøyd langt, til fordel for myndighetene i vedkommende land.

Forklaringene på tinget i Ohcejohka var rett og slett direkte i strid med det som kom fram under rettsforhandlingene på norsk side i 1767. Der var det tilhørigheta til Norge som ble understreka. Nå var det derimot tilknytninga til Sverige som ble fremheva.

Verken da grensa ble gått opp, eller siden, hadde de bedt om å bli norske skattemenn. Som “ägare” af snart sagt så mycket ängesmark Mulbete och Fiskewatten på Svensk botn som på Norsk”, og sin kirkelige tilknytning til Ohcejohka, hadde de vært mye mer innstilt på å bli svenske undersåtter. Dette hadde de ønska å gjøre rede for ved herredsretten i Ohcejohka. Imidlertid var de blitt innkalt til det norske tingstedet før de rakk å gjøre noe med saka. Der var de blitt dømt til å innføres i skattemanntallet som norske menn. Det hadde skjedd til tross for at enkelte av dem ikke ønska å forbli på norsk side.²⁸⁶

2.16.7 Vinteroppholdsstedet etter Lappekodisillen ble avgjørende

Rettsboka fra tinget i Ohcejohka i 1770, gir klare holdepunkter for at Lappekodisillen var et viktig moment ved fastsettelsen av de omtalte samenes undersåttsforhold. Det ble nemlig lagt stor vekt på vinteroppholdsstedet, selv om man også var nøye med å understreke ressursbruken på svensk side.

Retten medgav nemlig at i og med at disse “Fiskar- eller tiggjar Lappar” holdt til på norsk side om vinteren, hørte de etter grensetraktaten inn under den norske krona.²⁸⁷ På den annen side hadde de brukt landet på svensk side til beite for kyrne og sauene sine helt fram til 1768, uten den minste hindring – en bruk som også hadde skjedd den andre veien.²⁸⁸

---

²⁸⁶ Da protokollen ble lest opp til godkjenning, var det bare det siste punktet som førte til merknader. Det var soknepresten som anførte at dette siste hadde han kun hørt fra de fem familiene.

²⁸⁷ Det synes som om termen ”tiggjar Lappar”, eller liknende, brukes for å betegne samer som ikke driver med reindrift, uten at det dermed ligger noen realitet i selve betegnelsen.

²⁸⁸ Det svenske tingets bruk av kodisillens § 4, viser at man også på svensk side anvendte denne bestemmelsen analogt, selv om den i utgangspunktet ikke har vært beregna på denne aller nordligste delen av grensa, men bare på strekninga fra ”Bonnæs-fjeld” til ”Halde” der Kautokeinos grense begynte. Jf. kodisillens paragraf 4.

Denne betoninga av vinteroppholdsstedet som basis for undersåttforholdet, har sin bakgrunn i Lappekodisillens § 4, hvor det var fastsatt at undersåttforholdet skulle fastsettes på grunnlag av hvor samene hadde vinterskattelandet.²⁸⁹

I dette tilfellet var det trolig ikke tale om vinterskatteland i reindriftsforstand, men vinterbosted. Likevel var det den paragrafen som var den nærmeste til å dekke det aktuelle tilfellet. Denne saka er dermed også et eksempel på at Lappekodisillens bestemmelser ble brukt i forbindelse med reguleringa av ikke-reindriftssamiske forhold.

Retten konklusjon med hensyn til klagen fra dansk-norsk side, var at ingen svensk embetsmann hadde forbrutt seg mot grensetraktaten. Tvertimot kunne det ha skjedd brudd fra norsk side. I følge retten var svenske samer som hadde gifta seg i Norge blitt innført i skattemanntallet der, uten at svenske myndigheter hadde kunnet følge prosedyrene for å skrive dem ut av skatteregisteret, og gi dem bevis på det.²⁹⁰

2.17 Deloppsummering: Statene ønska ikke å skape vansker for samene

I grensetraktatens artikkel én var det blitt fastsatt at grensa skulle følge Deatnu fra sammenløpet av Anárjohka/Kárášjohka til der Skoarrojohka – ”Skolajoki Bæk” – falt ut i Deatnu. Utsjoksiidaens gamle landområde delt i to. Sverige ble liggende på sør- og østsida, og Norge på nord- og vestsida av Deatnu. Videre var det som nevnt i traktatens andre og femte artikkel slått fast at skatten fra Utsjoksamene skulle gå til Sverige.

Grensetraktatens siktemål var at alt materielt fellesskap mellom innbyggerne skulle opphøre. I artikkel 3 var det satt forbud mot å ta noen som helst slags skatt eller liknende inn over grensa til det andre riket.

Det er vanskelig å forstå de praktiske konsekvensene av dette annerledes enn at samer fra Ohcejohka ikke lenger kunne bo på norsk side, hvis bestemmelsene i grensetraktaten skulle kunne oppfylles. Sverige skulle ha skatten fra alle disse samene. På grunn av forbudet mot å ta skatt over

²⁸⁹ § 4 ble brukt, selv om kodisillens §§ 1, 3 og 4 viser at at denne bestemmelsen bare skulle dekke en del av grenseområdet mellom Nordland amt og Sverige.

²⁹⁰ I den grad antydninga hadde noe reelt innhold, var det i tilfelle brudd på kodisillens § 8. Se nærmere omtale av et giftermålstilfelle på tvers av grensa, i kap. 2.12.

grensa, ville en naturlig konsekvens derfor være at skattebetalerne måtte bo på svensk side.

Mange av Utsjoksamene hadde imidlertid ennå i andre halvdel av 1760-tallet hoved- eller sesongbostedene sine på den norske bredden. Dette gjaldt til og med lensmannen. Særlig stor oppmerksomhet ble det omkring fem familier ved Geavŋoaisuolu. De hadde helt siden 1751 hatt sitt vesentligste tilhold på norsk side, men hadde betalt skatt til Sverige i hele perioden. Man hadde med andre ord vanskeligheter med å trekke et så klart skille mellom svenske og dansk-norske innbyggere, som grensetraktaten la opp til.

Amtmann Hammer og grensekommissær Mangelsen hevda at den svenske skatteinnkrevninga fra de fem familiene var ulovlig. Denne påstanden var ikke korrekt når man ser grensetraktatens artikler 2, 3 og 5 i sammenheng. Etter disse skulle Sverige, allerede fra 1752, ensidig ta skatten av Utsjok- og Tenosamene.

Det viktigste for København hadde vært å få Deatnu som riksgrense. I neste omgang skulle selve grenseoppgangen og røyssettinga skape samsvar mellom bosted, skattebetaling og annen jurisdiksjon. Innkallinga av de fem familieoverhodene til det norske tinget i 1767, viser at norske myndigheter i alle fall fra da av meinte at de kunne kreve skatt av de samene fra Ohcejohka som var blitt boende på vestsida av Deatnu, etter at grensa var endelig oppmerka i 1766.

Likevel medførte den tradisjonelle samiske måten å bruke ressursene på at de fem familiene ved Geavŋoaisuolu i en periode stadig ble regna som undersåtter i to stater. I alle fall inntil i 1767 var de til og med innført i skattemanntallene i begge land.

Et annet interessant trekk ved de opplysningene som kom frem i forbindelse med denne saka, er den liberalitet man fra dansk-norske myndigheters side viste overfor de svenske undersåttene – samene – som hadde setre, sommerboplasser og beite for husdyra på norsk side. Dette ble ikke ansett som noe problem, men de angjeldende burde betale en liten avgift for det. Analogien til reindriftas rett til å bruke ressursene på begge sider av grensa, mot avgift, ligger oppe i dagen.

Saka ble heller ikke satt på spissen fra svensk side. Tinget i Utsjok kom frem til at det var rimelighet i de danske påstandene. Begrunnelsen for det var at de fem familiene hadde vinterbostedet sitt på norsk side, og etter Lappekodisillens § 4 skulle de høre til Norge.

Dette materialet fra gjennomføringa av de bestemmelsene som var nedfelt i grenseverket, viser at verken svenske eller dansk-norske myndigheter – godt og vel 15 år etter at grensetraktaten og kodisillen var blitt til – betrakta kodisillen utelukkende som en reindriftstraktat. Svenske myndigheter anvendte den direkte overfor de aktuelle elve- eller fiskersamene. Fra dansk-norsk side opptrådte man også i kodisillens ånd ved å tillate svenske fiskersamer å bruke ressurser på norsk side, blant annet i forbindelse med husdyrhold. Begge deler er i tråd med prinsippet om ”den Lappiske Nations Conservation”.

2.18 “Lapperetten” og de samiske rettergangsreglene

Lappekodisillen inneholdt som nevnt bestemmelser om et internt samisk rettssystem – § 22 – og instituerte videre en ordning med at samer fra egen side skulle delta som meddommere i de ordinære herredsrettene, når samer stod for retten i det andre landet – § 23.²⁹¹ For “Nordlandenes” vedkommende ble det gjennom et reskript i 1768 innskjerpa at når en svensk same hadde begått “Delictum” – rettsstridig handling – skulle dette “(...) dermed forholdes og omgaas efter Grændse-Tractaten”.²⁹²

I det nevnte reskriptet ble det ikke utdypa nærmere hva man la i dette uttrykket. Men – den generelle henvisninga til grensetraktaten, tilsier at man i København trolig også har inkludert lapperetten i reskriptet.²⁹³

Når det gjelder lapperettens kompetanse har Samerettsutvalget i Norge hevda at den ikke var noen obligatorisk førsteinstans, og at en eller begge parter kunne bringe saka direkte inn for stedets herredsrett (“Bøjderet”).²⁹⁴

Dette synspunktet er diskutabelt. Det heter riktignok i § 22 i den danske teksten at samelensmannen og hans to lagrettemenn ”kan” dømme og eksekvere dommen. Man må imidlertid se dette i sammenheng med den samla prosedyren som er foreskrevet i den samme paragrafen. Saka skulle nemlig først legges frem for lapperetten med tanke på forlik, men med ankemulighet til bygde- eller herredsretten. Av det kan man trolig slutte at

²⁹¹ Se også kap. 1.7.8. og 1.7.9.

²⁹² Wessel Berg 1842:448.

²⁹³ Trolig er dette også mest sannsynlig,

²⁹⁴ NOU 1984:18, s. 172.

hvis det ikke ble oppnådd forlik, skulle lapperetten avsi en kjennelse. Deretter kunne det ankes videre til det ordinære rettssystemet.

Dette bestyrkes av den svenske teksten. Der heter det nemlig at slike saker som ikke kunne forlikes, “skola (...) straxt” avgjøres av samelensmannen og hans nemndemenn. Hvis deres kjennelse ikke ble anka, skulle de også iverksette dommen.

Ordlyden i § 22 viser med andre ord at denne samiske retten var en obligatorisk førsteinstans i en rekke saker. Enda klarere blir dette når man ser på bestemmelsene i § 23, hvor det heter at

Alle andre Sager imellem Lapper, enten af en og samme Nation eller af adskilte Nationer, henhøre til de sædvanlig Bøjde og HerredsRetter, (...).

Denne uttrykksmåten – “Alle andre Sager” – viser at det er gjort et tydelig skille mellom de sakene som skulle behandles etter den ene eller andre av de to paragrafene. De sakstypene som var eksplisitt nevnt i § 22, hørte dermed til lapperetten som førsteinstans. Blant disse var også saker som hadde sammenheng med samiske sedvaner.²⁹⁵

2.18.1 Var lapperetten i virksomhet?

De normative bestemmelsene i kosisillen forteller naturligvis ingen ting om den praksis som har vært fulgt, eller om lapperetten var i virksomhet rundt om i grensedistriktene. Det gjennomgåtte materialet inneholder også få opplysninger.

Indredepartementet meinte i en redegjørelse for Stortinget i 1854, å vite at den hadde vært i funksjon:

Disse Lapperetter har vel været i funksjon i de første Tider efter Tractatens afslutning, men senere har Institutionen ganske gaaet ud af Praxis, [...] som en følge af de særegne locale Vanskeligheder.²⁹⁶

---

²⁹⁵En forfatter som Isak Fellman synes også å tolke det slik at visse saker skulle behandles av lapperetten. Han skriver at i forbindelse med grensereguleringa i 1751 ble bestemt at den interne eller blanda lapperetten, “*egde afgöra*” de sakene som var lista opp i kosisillens § 22. Jf. Fellman I, III 1912:422.

²⁹⁶ID 1854:6.

Et liknende bilde gir Göran Hallquist, i sitt arbeid om lapperetten. Han konkluderer også med at den hadde vært i funksjon, men at den ikke lenger var det i Sverige på begynnelsen av 1800-tallet.²⁹⁷

Når man ikke finner flere spor av at lapperetten har vært i virksomhet, betyr ikke det nødvendigvis at den har vært en hvilende institusjon. Forklaringa kan være at denne samiske rettsinstansen, eller samelensmennene, ikke har hatt noen fast protokoll- eller arkivordning. Trolig kan man også trekke inn samenes skrivekyndighet som et forklarende moment på hvorfor det knapt finnes kjente skriftlige levninger etter lapperetten.

Hallquist har i sin undersøkelse av lapperetten på svensk side, ikke kunnet finne et eneste referat fra en lapperett, eller at det er blitt anka fra lapperetten til bygde- eller herredsrettsnivå. Det siste forklarer han med at slike anker muligens er blitt registrert som om de var reist direkte for vedkommende rettsinstans.²⁹⁸

Selv om det ikke finnes kjente skriftlige henvisninger til dommer fra lapperetten, er det uansett forbausende at så få tvistesaker mellom samer ble brakt frem for det ordinære, offisielle tinget. I andre halvdel av 1700-tallet hendte at det til slike tingsamlinger ikke forelå en eneste innstevning, eller noe “allment ärende”.²⁹⁹ Dommeren hadde ikke annet å gjøre enn å anmerke det i domboka. I enkelte tilfeller gjorde han ikke det en gang, men rapporterte direkte til hovretten at der ikke hadde vært noen saker å behandle. For Utsjok og Enare tinglags vedkommende skjedd dette i alle fall tre ganger mellom 1766 og 1802.³⁰⁰

Kan grunnen til denne beskjedne bruken av det offentlige rettsvesenet være at sakene var blitt avgjort på lapperettsnivå, og at partene aksepterte resultatet derfra?

I en slik forbindelse kan det være grunn til å ha Jacob Fellmans opplysninger fra 1820-tallets Utsjok og Enare i minnet, selv om de er fra en noe seinere tidsperiode. Det er liten grunn til å tro at forholdene hadde endra seg mye fra den “svenske” perioden før 1809, eller at de samiske rettsedvanene var blitt sterkere utover på 1800-tallet.

²⁹⁷ Hallquist 1982:60.

²⁹⁸ Hallquist 1982:51. Det kan være en rimelig forklaring.

²⁹⁹ Fellman I, III 1912:LI.

³⁰⁰ En medvirkende faktor til dette var nok også at tinget ble holdt i Peltovuoma, som lå langt fra de nevnte tingstedene, slik også Isak Fellman anfører. Jf. Fellman I, III 1912:LI.

Jacob Fellman beskriver et samisk samfunn hvor den interne samiske rettsordninga hadde en sentral plass.³⁰¹ På 1820-tallet fantes det nemlig ved siden av det offisielle, statlige rettsvesenet i Utsjok og Enare, også en egen ”lapperett”, eller ”kotakäräjät”.³⁰² I denne retten var ”By- eller ”Lapplänsmannen” ordfører.³⁰³

I følge Fellman hadde denne typen lapperett, som nødvendigvis ikke har noen sammenheng med den rettsinstansen som er bestemt i kodusillens § 22, vært i funksjon hos samene allerede før de ble kristna.³⁰⁴ Ordninga hadde fortsatt også etter at de hadde fått ”laga öfverhet och häradsting”. På 1820-tallet var institusjonen ennå i virksomhet i Enare og i den russiske lappmarken.³⁰⁵

Lapperettens kompetanse var tviste- og erstatningsspørsmål, innenfor ”Siitalänsmannens d.ä. Bylänsmannens eller Byåldermannens distrikt”. I følge Fellman ble mange saker, som ellers ville kommet fram for de ordinære domstolene, avgjort der – ”till parternas belåtenhet”.

Representantene for det offisielle rettsvesenet godtok ikke bare det samiske rettssystemet, men oppmuntra også til at samene måtte holde fast ved det, og bruke det aktivt. Et slikt tilfelle beskrives fra 1827. Den ordinære dommeren var da til stede når lapperetten ble satt.³⁰⁶ I følge Fellman ble dommeren grepet av den fromme nidkjærhet og den ubestikkelige rettferd som rådde i den forbindelse. Han ”tillstyrkte” derfor samene om fortsatt å bringe sakene sine inn for lapperetten, og like lite som før å behandle dem for andre domstoler.

Fellmans forklaring på hvorfor disse ”byating” hadde bestått så lenge, var neppe å finne i at samene hadde uvilje mot å underkaste seg fremmede domsslutninger. Grunnen var heller at de ikke var vant med, og derfor

---

³⁰¹Selv om han gir delvis motstridende opplysninger om hvordan den interne samiske rettsordninga fungerte, kan det ha sammenheng med at han skiller lite mellom Utsjok og Enare. Derfor er det muligens ulikheter mellom de to distriktene som gjenspeiler seg i opplysninger som kan virke motsigelsesfulle.

³⁰²I nordsamisk dagligtale bruker man i dag gjerne ordet ”gearret”, om herredsrettsnivået.

³⁰³Fellman J. III 1906:12.

³⁰⁴Selv om kristningstidspunktet ikke angis nærmere, betyr utsagnet iallfall at J. Fellman meinte at ordninga var svært gammel.

³⁰⁵Rettssystemet hos øst- eller skoltesamene, slik det har fungert helt til begynnelsen av 1900-tallet, er grundig beskrevet av Väinö Tanner. Jf. Tanner 1929.

³⁰⁶Fellman J. I 1906:147.

ukyndige i den vanlige rettergangsordninga. Dessuten så de på utgiftene ved å få saker behandla gjennom det ordinære rettsvesenet, som en “obillig plåga”.

En annen viktig faktor Fellman pekte på, var språkbarrieren. Samene skjønnte ikke forhandlingsspråket i herredsretten, og måtte derfor ha tolk. Bruken av tolk hadde mer enn en gang hatt som resultat at den som i følge samene burde ha vunnet, likevel hadde tapt. Derigjennom hadde det oppstått mange stygge historier om rettsvesenet.

Når det gjelder lapperettens eller bytingets kompetanse, er det ut fra fraværet av tvistesaker på de ordinære tingene, grunn til å anta at vanlige folk respekterte de slutningene som den samiske retten kom frem til. Jacob Fellman sier i den anledning, at man “nästan alltid” respekterte domslutningen. Men – man var ikke forhindra i å gå til “laga domstol”, om man først hadde prøvd saka for den interne samiske rettsinstansen.³⁰⁷

I forbindelse med beskrivelsen av ulike sider ved Utsjoksamfunnet, sier han også at “Lapp Länsmännen” var en slags fredsdommere, som det ble appellert fra til herredsretten.³⁰⁸ Imidlertid hadde dette i praksis ikke forekommet: “Om appell derifrån till annan eller högre domstol har man ej någonsin hört.”³⁰⁹

Selv om Fellmans observasjoner altså er fra tida etter at Finland ble utskilt fra Sverige, meiner jeg likevel at det er forsvarlig å bruke dem som en illustrasjon på tida også før 1809 – særlig i forhold til spørsmålet om hvorfor så få saker mellom samer kom opp for de ordinære domstolene. Samene hadde sin egen lapperett, og slutningene derfra ble respektert.

Når det gjelder fraværet av kilder om lapperetten på norsk side, er det nødvendig å peke på at forlikskommisjonene som ble innført for landdistriktene i 1797, kan ha fanga opp saker som kunne ha vært behandla av lapperetten. Likeledes er det klart at forlikskommisjonene umiddelbart ble innført også i samiske distrikter.³¹⁰

³⁰⁷ Fellman J. III 1906:351. Likner også på § 22 i Lappekodisillen.

³⁰⁸ Fellman J. IV 1906:226.

³⁰⁹ Fellman J. III 1906:361.

³¹⁰ I et P.M. fra P. Qvist til FA, 7.12.1801. Jf. SATØ. R.gr. VI. Pk. 674b. Der omtales blant annet en slik kommisjon i Karasjok. Se også Walsøe/Ellingsen 1981, som viser at det iallfall var etablert en forlikskommisjon i Kautokeino fra 1833.

2.19 Laksefisket og kodusillens rettergangsbestemmelser – bakgrunn

I perioden frem til 1809, finner man for det nordligste grenseområdet ett helt klart eksempel på at kodusillens rettergangsregler er blitt anvendt, både etter sin bokstav, og i noe justert form. I det tilfellet ble rettergangsreglene, inklusive bestemmelsene om lapperetten, gjort til gjenstand for en omfattende vurdering.

Saka angikk en konflikt mellom innbyggerne i Kárášjohka som hørte inn under Danmark-Norge og de svenske undersåttene i Ohcejohka. Stridsspørsmålet var laksefisket på grensestrekninga i Deatnu.³¹¹ Hva var så grunnen til at Lappekodusillens rettergangsregler ble trukket inn i forbindelse med en næring som ikke var nevnt verken i selve grensetraktaten eller i kodusillen?

Én viktig årsak ligger trolig i laksefisket var en samisk basisnæring langs vassdraget. For de samene som ikke levde av reindrift, men oppholdt seg i Tanadalen om sommeren, var laksefisket trolig den viktigste delen i næringskombinasjonen.

Den endelige grenselinja delte vassdraget i to og ”på langs”. Hovedprinsippet om at de to lands innbyggere ikke skulle ha noe fellesskap, ville fått svært skadelige følger for laksefisket som en sentral næring for samene langs Deatnu, hvis denne intensjonen var blitt omsatt i praksis.

Et lite tilbakeblikk viser at man fra svensk side, i forhandlingene før 1751, fra først av inn for at Utsjoksiidaens område skulle være bestemmende for grensa, og at den dermed skulle gå nord eller vest for Deatnu.³¹² Derigjennom ville man oppnå målsettinga om at “(...) begge rikernas undersåtare intet skulle hafva något samfällt med hvarandra”.³¹³ Den svenske sjefsforhandleren antok med andre ord at en grense over land var den beste løsninga. Det ville skape minst ugreie ved laksefisket, fordi innbyggerne da slapp å omgås daglig, på grunn av det “samfálte fisket i elfven”. Grunnen til at han frykta kiv og strid, var at man her hadde å gjøre med et slikt “nedrigt folch”.

---

³¹¹ Dette tilfellet er tidligere, men atskillig kortere, og med mindre kildeunderlag, omtalt i Pedersen 1989. Guovdageaidnu.

³¹² Se kart 2.2.

³¹³ Den svenske sjefsforhandler Klinckowström til sin danske kollega, Mangelsen, 7.2.1750. Avskr. fra SRA. Fins i OAJ.saml. UD.

De dansk-norske forhandlerne i Strømstad ønska likevel å sette laksefisket i en særstilling i forhold til prinsippet om at grensa skulle bryte alt fellesskap mellom rikene og undersåttene deres. For “Tan Elven” og fisket der, kunne man likevel ikke unngå at fellesskapet stadig ville bestå: “Men dette Fællesskab kan icke eviteres, naar Vand, som dog er den mest naturlige Grændse, skal udgiøre Grændsen mellom tvende riger(…)”.³¹⁴

Etter at det ble klart at ei grense langs Deatnu ikke kunne unngås, prøvde de svenske forhandlerne å få ordna det slik at deres undersåtter, samene fra Ohcejohka, fortsatt skulle få fiske nedenfor den fastsatte grensa ved Skoarrojohka – altså på de nederste 5–6 milene som nå i sin helhet ble norsk område. Denne gang var det svenskene som betonte fellesskapsaspektet. De antok nemlig at en slik ordning ville medføre at “(...) begge sidors lappmän, någon fördel uti deres fiske näring och handel med hwarannen torde kunna tilflyta”.³¹⁵

Et felles laksefiske på den nederste delen av elvestrekninga som skulle være utelukkende norsk område, ble ikke akseptert fra dansk side. Det fellesskap og fellesfiske som ble konstatert under grenseforhandlingene, kom likevel til å prege laksenæringa i Deatnu i alle fall det nærmeste hundreåret etter 1751. Det vil si også i hele den svenske perioden frem til 1809. Jeg antar at laksefiskets karakter som basisnæring, og den underliggende forutsetning om at dette på en måte var et fellesanliggende for samene langs vassdraget, er en viktig årsak til at myndighetene meinte at Lappekodisillens generelle bestemmelser var anvendelige.

Opptakten til denne omfattende saka finner man i en klage til tinget i Ohcejohka, på svensk side, i 1799. Den var fremma av innbyggerne i Kárášjohka. De hadde tre ankepunkter. Alle gjaldt påståtte ulovlige inngrep i den trolig viktigste næringskilda deres – laksefisket i vassdraget.

Det første klagemålet gjaldt klokkeren og noen andre fra Ohcejohka som sommeren i forveien skulle ha ført opp et ulovlig laksestengsel, som sperra det ene av to løp ved Geavņis/Storfossen.³¹⁶ Derfor hadde folk i Kárášjohka fått mindre fangst enn de hadde forventa. De krevde forbud mot

³¹⁴Hielstjerne og Stampe. Betenkning, 23.8.1751. Trykt hos Johnsen 1922:307/07.

³¹⁵Etter Johnsen 1922:309. Kansellikollegiets tilråding til kongen, 23.7.1751. Jf. også Enewald 1920:251, 253.

³¹⁶Storfossen ligger 6–7 mil fra utløpet av Deatnu.

dette stengslet. De påstod seg også berettiga til erstatning for den skaden de meinte at de allerede hadde lidd.³¹⁷

Det andre punktet de tok opp, var forholdene på de tre–fire nederste milene av elva – altså i den delen som fullt ut lå under dansk-norsk jurisdiksjon. Også der skulle det være satt stengsler på en slik måte at de hindra laksen i å gå opp.³¹⁸

Som siste punkt klaga de over at samene fra svensk side fortsatte fisket ved det felles overstengslet ved Vuovdaguoika (Outakoski), etter at folket fra Kárašjohka hadde dratt derfra på ettersommeren. Dermed kunne ikke laksen komme seg lenger opp enn dit.³¹⁹ Hvis dette fortsatte ville de sulte i hjel, eller bli nødt til å ta “Tiggerstaven” fatt.³²⁰

I det følgende skal vi konsentrere oss om det første punktet i klagen, det ulovlige stengslet ved Geavņņis/Storfossen. Grunnen er at dette foranlediga en rekke interessante vurderinger av Lappekodisillens regelverk, fra begge parters myndigheter. Samla sett gir vurderingene et godt bilde av de to statenes syn på denne intersamiske konflikten, hvor begge i utgangspunktet meinte at Lappekodisillen var det sentrale rettslige instrumentet for å løse tvisten.

Da saka første gang kom opp til rettsbehandling på det svenske tinget i Ohcejohka i 1799, ble den utsatt. Det kom av at bare skolemesteren, Joseph Pehrsson var innstevna, samtidig som fem andre fra svensk side også skulle være involvert i det antatt ulovlige stengslet.³²¹

---

³¹⁷”Utdrag af domboken hållen å Laga Tinget ved Utsjocki tinglag, den 4de Martii 1799”. Fins i SATØ. FA. R. gr. VI. Nr. 674b. Der er også en dansk oversettelse av samme.

³¹⁸Man merker seg med interesse at de norskregistrerte samene fra Kárašjohka, klaga over påstått ulovlig fiske på norsk område nederst i vassdraget, på det svenske tinget.

³¹⁹Om dette fellesstengslet for norske og finske samer, som ble brukt årlig frem til og med 1868, vises til Pedersen 1987/88.

³²⁰Fremgår av et brev av 25.2. 1799, som klagerne hadde skrevet til den svenske herredsretten, og som er inntatt i tingboka i sin helhet. Talsmann for Karasjokfolket var skolemesteren, Mathias Mathiassen Sajes. Han var også første forlikskommissær. Jf. P. Qvists P.M. til FA, 7.12.1801. SATØ. R.gr. VI. Pk. 674b.

³²¹”Utdrag af domboken hållen å Laga Tinget ved Utsjocki tinglag, den 4de Martii 1799”. Jf. SATØ. FA. R. gr. VI. Nr. 674b.

2.19.1 Grensetraktaten (kodisillen) gjaldt også for laksefisket

Helt fra første stund var det dansk-norske myndigheters syn at en overstenging av Deatnu som berøva livbergingsmulighetene til de ovenforboende, var i strid med grensetraktaten fra 1751.³²² Amtmannen gjorde dette gjeldende allerede i sin første skriftlige reaksjon. Der nevnte han at både norske – “(...) endeel Tana Sogns Beboere “, og svenske undersåtter, hadde forbrutt seg mot grensetraktaten ved å sette laksestengsler over det dypeste løpet i elva. Dermed hadde de etter hans syn “(...) foretaget sig tvertimod den imellem Kongerigerne Danmark og Sverrige sluttede Grændse-Tractat, at oprætte Laxe-Stængsler i Tana Elven (...) ved at stænge over det største Dyb eller Hoved-Løb i Elven”. Hvis de fortsatte med dette, kunne de regne med straff, på begge sider av grensa.

Stengslet ved Geavŋŋis/Storfossen, som Karasjokfolket så som ulovlig, ble også ført opp sommeren 1799. Derfor ble saka tatt opp på tinget for Ávjovárri (Kárášjohka), 3.2.1800.³²³ Denne gang hevda klagerne til og med at den svenske “KronLensmand” Høgmand, stod i spissen for de som hadde overstengt dypålen ved Geavŋŋis.

I følge tingboka hadde stengslet ved Geavŋŋis allerede ført til at “den norske Almue” i Kárášjohka var blitt fratatt enhver mulighet til å nære seg av laksefisket i ”Thanens Elv”. Retten slo i den anledning fast at dette var aldeles “(...) stridende mod den allernaadigste imellem Svenske og Norske Regiering indgaaede Grændse Tractat under 7/18 October 1751”.³²⁴

Tinget bad derfor om amtmannens assistanse til å få slutt på det påståtte uvesenet. Denne tok umiddelbart kontakt med sin kollega, landshøvdingen i Västerbotten, og fremholdt at de svenske undersåttenes fremferd stred mot grensetraktaten.³²⁵ Saka måtte undersøkes, og de påklaga personene måtte forholde seg “(...) alldeles overensstemmende med Grændse-traktaten”, når det gjaldt laksefisket.

I denne fasen sa verken tinget eller amtmannen noe hvilke paragrafer i grensetraktaten som skulle være overtrådt. Det er da også vanskelig å se at noen av bestemmelsene i selve traktaten har relevans til denne saka. Derfor

---

³²² Her skal man merke seg at om lag 20 år tidligere hadde tingallmuen både i Utsjok og Enare gjort gjeldende at stenging av dypålen på norsk område, like ovenfor utløpet av Deatnu, var i strid med traktaten fra 1751. Fellman I, III 1912:209.

³²³ Karasjok ligger om lag 220 km oppe i vassdraget.

³²⁴ SATØ. Tb. Fm. Nr.45. Sage- og Skattetinget for Afviovara, 3.2.1800.

³²⁵ SATØ. FA. Kpb. Nr. 9. 14.3.1800.

er det nærliggende å anta at man meinte at det egentlig dreide seg om brudd på Lappekodisillens bestemmelser.

Heller ikke der er det paragrafer som eksplisitt dekker det aktuelle tilfellet. De som trolig ligger nærmest er § 12 om lik rett til jakt og fiske ved overflyttinger, og § 29 som bestemmer at øvrigheta i det enkelte land skulle påse at selve traktatens og kodisillens bestemmelser ble overholdt, slik at “(...) de fremmede Lapper(...) vederfares hvad Ret er, og de efter denne Convention bør nyde (...)”.

I tillegg hadde man altså i § 22, om den interne samiske rettspleie, bestemmelsen om at Lapperetten kunne avgjøre saker som gjaldt “(...) Lappevæsenet in specie og Lappernes Sædvaner”. Det var absolutt en samisk sedvane ved Tanavassdraget, at det ikke skulle drives fiske som var til skade for de som bodde lengre oppe ved vassdraget.³²⁶

Hovedforklaringa på hvorfor dansk-norske myndigheter så raskt og kontant meinte at laksefisket var beskytta av grenseverket fra 1751, ligger trolig i en analogislutning: Lappekodisillen var blitt til for at de samene som ble berørt av grensetrekkinga ikke skulle miste næringsgrunnlaget sitt. Laksefisket i Tanavassdraget var av avgjørende betydning for den samiske befolkninga som bodde på begge sider av grensa. Derfor ønska man å beskytte dette etter kodisillens regelverk

2.19.2 Tinget i Ohcejohka i 1801

Søksmålet som samene fra Kárášjohka hadde reist i 1799, ble behandla på tinget i Ohcejohka 5.3.1801.³²⁷ Der kom det fram at amtmannens brev til landshøvdingen i Vesterbotten, 14.3.1800, hadde ført til relativt grundige

³²⁶Forskjellige former for fiske som stengte hele elva ble likevel drevet uten at det brøt med dette prinsippet. I slike tilfeller hadde man avtaler mellom de berørte samene på begge sider av grensa, blant annet mellom Karasjoksamene og de svenskregistrerte samene på den andre sida av vassdraget.

Fiske som stred mot ovenforboendes interesser også var i strid med norsk rett. Jf. NL 5-11-11 og 12. Svensk rett hadde tilsvarende bestemmelser. Jf. ”1734 Åhrs Lag”, hvor det i bygningabalkens kap. XVII, § 4, var bestemt at ingen fikk bygge ”fiskeverk” slik at det stengte dypålen eller hindra ferdsele, og gjorde andres ”fiskeverk (...) onyttiga”.

³²⁷Rettsreferatet fins bl.a i SRA. SH. Hdb. Norrbottens län, og i NRA. Gr.ark. DuS.1b. AGNS. 1790–1808, og SATØ. R.gr. VI. Pk. 674b.

undersøkelser angående stengslet som sperra det ene av de to elveløpene ved Jalvi i Geavv̄njis.³²⁸

Den svenske befalingsmannen hadde imidlertid gitt tillatelse til at stengslet kunne brukes. Det ble også ført vitner på at det ikke var til skade for de som fisket lenger oppe.

Av rettsboka fremgår det at retten var satt etter prinsippene i Lappekodisilens § 23, om at lagrettemenn fra den fremmede, norske sida, deltok. I Ohcejohka i 1801, satt det i alle fall én nemndemann fra norsk side i retten eller “nämnden – Anders Hansen. Hans forklaring om stengslets lovlighet ble for øvrig tillagt stor vekt.

Dommen lød på full frifinnelse for de innstevna. Stengslet var å anse som bare en “strandpata”.³²⁹ Retten slo fast at folk i Kárášjohka kunne derfor ikke ha lidd noen overlast.³³⁰

2.19.3 Ny klage til amtmannen

Klagerne fra Kárášjohka var på ingen måte tilfreds med “utslaget” – dommen på det svenske Utsjoktinget. Mot slutten av året fremma de derfor saka for amtmannen på nytt.³³¹ Der kom de med sterke anklager mot kronolensmann Høgmand i Ohcejohka. Blant annet skulle han ha “sortert” folk som skulle slippe inn i rettslokalet.

I skrivet til amtmannen ble fiskeinnretninga ved Geavv̄njis omtalt som “(...) et udi Grændse Tractaten forbudt Laxe Stængsel udi Tana Elv”. Dette ramma samtlige åtte familier i Kárášjohka, og de seks “Svenske”

---

³²⁸Heretter også kalt Jalvistengslet.

³²⁹En ”strandpata” er et bistengsel – som strekker seg fra stranda og et lite stykke ut i elva.

³³⁰På samme ting hadde Kárášjohkainnbyggerne også stevna, ”Bya Länsmannen” Anders Helander, og studenten Jacob Wigelius som fiska på vegne av sokneprest Johan Wigelius. De ble anklaga for å ha stengt over hele elva ved ”*Tirikari*” (*Diddegárgu?*). Det ble også bekrefta at dette hadde skjedd, men da etter ”*Jacobi tider*” (25.7.).

Saka ble utsatt fordi soknepresten selv ikke var innstevna. Han måtte eventuelt innstevnes til neste ting, hvis klagerne ønska å gå videre med saka.

³³¹P.M. til den nye amtmannen, Unmack, 7.12.1801. SAT. R.gr. VI. Pk. 674b. Det er undertegna P. Qvist (soknepresten). Det ble også opplyst at lærer og forlikskommissær M.M. Sajets var død, og at det kun var én skrivefør mann igjen i Kárášjohka, skysskafferen, Samuel Henrichsen.

familiene, som de fiska i lag med ved Vuovdaguoika.³³² De hadde fått svært lite laks de siste årene, på grunn av det “falske Jalve Stængsel”. Derfor stod begge disse partene bak henvendelsen til amtmannen i Finnmark, om hjelp til å få det nevnte stengslet “(...) forandret til det lovlige og i følge Grændse Tractaten tilladelige”.

Før amtmannen fikk gjort noe med saka, mottok han et nytt brev om emnet – denne gang fra sorenskriveren i Finnmark, Hetting.³³³ Der kom det fram at han i en samtale med den svenske herredshøvding og befalingsmann hadde foreslått en kombinert åstedsrett.

Saka var likevel blitt pådømt ved “(...) det Svendske almindelige Hiemtinget”. Der hadde man også forhørt vitner, uten at åstedene var blitt befart, noe som jo heller ikke var mulig om vinteren. Sorenskriverens syn var at dommen innebar at de svenske undersåttene kunne fiske over hele elva, med andre ord også “tilstænge Dybaalen eller Midtstrøm”. Dette var også etter hans syn stikk i strid med lova “(...) og den imellem Danmark og Sverig oprettede Grændse-Tractat”.³³⁴

Hvis de “norske Lapper” skulle nå fram med klagene sine, anbefalte sorenskriveren at den danske regjering måtte ta del i prosessen. Samene selv var altfor fattige til å oppnå resultater på egen hånd. Beskrivelsen hans var dramatisk:

Ulven paa den eene Side ødelegger dem deres Reen og de svendske Lapper paa den anden Siide opfisker den Lax der skulde tiene til deres Underholdning. Saaledes tilføjes de yderste Skade af Ulver og Svendsker; (...).

Sorenskriver Hetting meinte derfor at den svenske hjemtingsdommen måtte settes til side, og saka avgjøres av en åstedsrett. Den burde bestå av den svenske herredshøvdingen og sorenskriveren i Finnmark, en sekretær, og to prokuratorer eller to andre dugelige menn som kunne føre saka. Hvilke av de to førstnevnte som skulle presidere i retten, eller ha den avgjørende stemme, måtte avgjøres på forhånd.

Denne behandlingsmåten er ikke i overensstemmelse med kodisillens regelverk. Sorenskriveren hadde imidlertid også vurdert den sida av saka, og det skinner i gjennom at han meinte at det nok var kodisillens

³³²Om lag tre mil nedenfor Karasjok.

³³³Dat. Talvik, 5.3.1802. SATØ. R.gr. VI. Pk.674b.

³³⁴Henvisinga til lova gjelder åpenbart NL 5-11-12, uten at det er sagt klart.

bestemmelser som reint formelt burde vært benytta. Det var reint taktiske hensyn – ønsket om et best mulig resultat for de dansk-norske samene – som fikk ham til å foreslå fravik fra den:

(...) thi det ville være ligesaa unyttigt, ja endog farligt (...) at lade Sagen Decidere med Districternes Lensmænd, især da den Svenske Kron-Lænsmand neppe kunde betroes til saadan vigtig Forretning.

Avslutningsvis antok sorenskriveren at amtmannen ville benytte de private tankene han hadde kommet med, for å skaffe rettferdighet for de “(...) norske Laxefiskende Lapper i Tana-Elv”.

Amtmannen fulgte oppfordringa fra sorenskriveren, og fremma saka for Det danske kanselli i København.³³⁵ I henvendelsen dit gikk han først inn på den formelle sida, og anførte at saka ikke var blitt korrekt behandla. Årsaken var at den var påkjent ved hjemtinget, istedenfor på åstedet. Han nevnte også at sorenskriveren i Finnmark, og den svenske herredshøvdingen, opprinnelig var blitt enige om det sistnevnte. Det var imidlertid blitt forpurra av den svenske lensmannen. Dermed var den blitt tatt opp til behandling på tinget i Ohcejohka.

Amtmannen meinte at saka var viktig av flere grunner. Den var for det første “(...) stridende mod Grændstractaten og Loven, behandlet for det ucompetente Forum og yderst fornødent at søges forandret, for de Norske Finners Rettigheders Haandhevelse, og især Karasjoks beboere (...)”.

For å råde bot på det som hadde skjedd, gikk han inn for at tilfellet på ny, og lovligere måte bli undersøkt på åstedet. Retten burde sammensettes slik som antyda av sorenskriver Hetting, og resultatene av det svenske rettsapparatets behandling måtte uten videre annulleres og settes til side.

Amtmannen drøfta også hvem som burde lede, og avsi dommen i den åstedsretten som var foreslått. Det burde være “(...) udi Analogie af Grændsetractatens 22 paragraf, de klagendes dommer og altsaa Sorenskriver Hetting”.

Grensetraktaten har ikke 22 paragrafer. Det er derfor lapperetten i kodusilens §, amtmannen her omtaler. Den foreskriver som kjent en sammensatt samisk rett, med den klagende partens lensmann som dommer. Trolig ut

---

³³⁵27.3.1802. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808.

fra de rådene han hadde fått fra sorenskriveren, gikk amtmannen inn for en mellomsøsning, men bygd på kodisillens grunnbestemmelser.³³⁶

Da dansk UD fikk saka til behandling, var man også der helt enig i at det ulovlige stengselfisket nede i vassdraget var i strid med grenseverket, og viste interessant nok til nettopp intensjonen med grensetraktaten, og kom med en utvidende tolking.³³⁷ Tilfellet kunne nemlig etter UD's mening ikke annet enn ansees å være

(...) imod Meeningen af den mellem Danmark og Sverig i Aaret 1751 sluttede Græns Traktat, (...). Etter den var det galt at innbyggerne (på norsk side) (...) skulde med nye og i sig selv ubeføiede og urætmessige Foretagender af de Svenske i Utsjocki blive forhindrede i at drive det Fiskeri i hvis Besiddelse de vare, saavel da bemeldte Traktat blev sluttet, som baade før og siden.³³⁸

På en slik bakgrunn ble det retta en offisiell protest til svenske myndigheter. I den viste man til at grensetraktatens – det vil si Lappekodisillens § 22, var blitt brutt.³³⁹

Da saka kom til de svenske sentralmyndighetene, så man der svært alvorlig på den danske påstanden om at at man hadde overtrådt bestemmelser i grensetrakten. Man vurderte saka som så graverende, at kongen ble informert før man gjorde noe mer i forhold til danske myndigheter.³⁴⁰

³³⁶Fra det danske kanselli ble saka oversendt til "DU", med amtmannens brev vedlagt, 4.6.1802. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS.

³³⁷Les: Lappekodisillen. Dette viser at både det norske tinget i Karasjok, fogden, og amtmannen, alle hadde lagt kodisillens ånd til grunn, når de hevda at Utsjoksamenes stengsel stred mot grensetraktaten.

³³⁸UD til sendemannen i Stockholm, kammerjunker Krabbe, 29.6.1802. NRA.Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808. (M.u.). Utsagnet fra UD om rettighetsforholdene – "vare i Besiddelse af" – viser hvordan myndighetene så på Karasjoksamenes rettsstilling innen laksefisket.

³³⁹Denne kjenner man bare indirekte, gjennom den svenske justiskanslerens memorial til kongen, 22.3.1803. SRA. Top. Lpm. 2. Fins i OAJ-saml. UD, Oslo. Kopi hos Henry Minde. Tromsø.

³⁴⁰"*Justitie Cancellers embetets memorial*", av 22.3.1803, til kongen. Fins i avskr. i OAJ.saml. UD. Orig. i SRA. D. Top. Lpm. 2. Aktstykket var undertegna av Carl A. Wachtmeister. Det var "*rättsväsendets högsta chef*", i følge Carlsson 1970:235.

2.19.4 Avsettelse av en svensk dommer på grunn av brudd på kodisillens § 23

En formell behandling av det påstått ulovlige stengslet etter ordlyden i kodisillens § 22, ville ha vært at en intern samisk rettsinstans – tre personer fra Kárášjohka og to fra Ohcejohka – kunne ha behandla det og eventuelt dømt det som rettsstridig. Etter samme paragraf kunne lapperetten også, til tross for at stengslet lå på svensk side av grensa, ha satt dommen ut i livet, hvis den ikke ble anka til stedets herredsrett.

I den interne svenske behandlinga av saka ble det medgitt at kodisillens bestemmelser ikke var fulgt til punkt og prikke. Justiskansleren avviste likevel at § 22 var brutt.³⁴¹ Derimot fant han at rettssaka ikke hadde vært ført etter bestemmelsene i kodisillens § 23, slik den etter hans syn burde ha vært.

Kongen av Sverige ble informert om at i slike tvister mellom samer fra de to landene, burde det til retten vært innkalt to nemndemenn med fulle rettigheter fra den andre sida. Dessuten fikk kongen vite at den fremmede sidas samelensmann hadde anledning til å være til stede i retten, som fullmektig og forsvarer. Protokollen fra den svenske herredsretten viste imidlertid at der bare hadde vært én nemndemann fra norsk side. Heller ikke fremgikk det hva som hadde vært gjort for å få tak i én til, eller for å innkalle samelensmannen.

Justiskansleren overlot til kongen å avgjøre om saka skulle oversendes til “advocat fiscals embete” til vurdering, ”(...) samt sedermera härvid foga den åtgärd som med lag och författningar instämmer”. Hva dette kunne være ble ikke utdypa nærmere. Men – siden advokatfiskalsembetet ble trukket inn – er det naturlig å tenke se at man vurderte tiltak mot de embetsmennene som hadde vært involvert i saka.³⁴²

I kodisillens § 23 var det nemlig også et punkt om at hvis en dommer avvek fra kodisillens rettergangsbestemmelser, “(...) have han forbrudt sitt embete”. Her kunne det med andre ord foreligge en så graverende feil fra dommerens side at det var naturlig å vurdere stillinga hans.

---

³⁴¹ Memorial til kongen, 22.3.1803. OAJ.saml. UD.

³⁴² Advokatfiskalen var kongens anklager ved Svea Hovrätt, överför embetsmenn som hadde forbrutt seg på en eller annen måte. Jf. ”Sveriges Rikes Lag” av 1734, Rättegångs Balk”, kap.27,§ 7, og Register – ”Advokatfiskal, s.273.

I det svenske svaret til danske myndigheter, het det at landshøvdingen hadde undersøkt saka nøyere, og fått ordre om å påse at de gjensidige rettighetene ble opprettholdt mest mulig korrekt.³⁴³ Imidlertid ble det også offisielt vedgått at det hadde skjedd en feil i forhold til Lappekodisillens rettergangsregler, men da i forhold til § 23.

Den danske sendemannen fikk også vite at til tross for at den norske bisitteren i retten hadde vitna og dømt til fordel for lovligheta av Jalvistengslet, var dette likevel ikke nok til å oppveie de faktiske feil som var begått. Svenskene viste til at § 23 i konvensjonen fra 1751 foreskreiv at i slike tvister skulle to lagrettemenn fra den andre sida være til stede. Derfor var det gitt ordre om at saka skulle forelegges stedets dommer på nytt, i nærvær av to norske lagrettemenn.³⁴⁴

Den svenske sentraladministrasjonen var likevel ikke ferdig med saka gjennom dette svaret. 12.12.1803 sendte justiskansler Wachtmeister en ny memorial til kongen. Der ble det i detalj gjort rede for hvordan rettergangsfeilen hadde oppstått, men også for de mange unnskydelige årsakene som lå til grunn for at det ikke var innkalt to ordinære nemndemenn fra norsk side.³⁴⁵

Dommeren, auditor Dahl, hadde opplyst at det var to norske bisittere i nemnden ved herredsretten i Ohcejohka i 1801, Matts Mattsson og Anders Hansen. Han hadde imidlertid ikke forvissa seg om at de virkelig var nemndemenn. De var heller ikke innkalt på foreskrevne måte.

Justiskansleren påpekte imidlertid i den forbindelse at formelt sett tillot grensetraktaten at to andre "(...) förnuftiga och ährliga lappar från samma sida", kunne gjøre tjeneste i retten, dersom de innkalte nemndemennene ikke hadde møtt.

Av memorialen framgår det tydelig at bestemmelsene på dette feltet hadde vært praktisert noe tillempa i forhold til kodisillen, etter sigende i tråd med ønskene til den samiske lokalbefolkninga. Det foregikk slik at når samer registrert i Danmark-Norge hadde saker oppe for herredsretten på svensk

³⁴³ 3.5.1803. Til Monsieur de Blome, spesiell utsending fra kongen av Danmark. Undertegna Fr. d'Ehrenheim. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808. Oversettelse fra fransk: Gudmund Sandvik.

³⁴⁴ Dansk UD oversendte dette svaret til det danske kanselli, 28.5.s.å. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808. Derfra gikk det til FA til vurdering. SATØ. R.gr. VI. Pk. 674b.

³⁴⁵ OAJ. Saml. UD.

side, hadde de selv med seg sine egne nemndemenn, uten at disse behøvde å være innkalt av den svenske retten på forhånd. Dét hadde vært tilfelle i 1801.

Dommeren hadde da, slik praksis var, tatt de to samene med i nemnden, som anklagerne –

(...) Karasjocki byamän efter gamal plägsed sielfe med sig haft och Utsjocki byamän äfven godkänt, samt låtit dem domare eden aflägga, undersökningen öfvervara och i beslutet deltaga, hvarigenom båda ändamålet med norske nämndemäns eller andre sedliga lappars tilkallande syntes vara uppfylltd, och äfven lätnad i parternes och i synnerhet de norskes kostnad befordrad.

Til tross for de momentene som talte til fordel for dommerens handlemåte, var dette bruddet på det formelle regelverket så alvorlig, at det burde få følger for ham. Justiskansleren foreslo derfor på nytt overfor kongen, at saka burde oversendes advokatfiskalembetet, slik at de nødvendige forføyninger kunne treffes.

Denne prosedyren ble fulgt, og saka ble behandla etter “all Lagens Stränghet”. Det skjedde ved at dommeren ble stilt for Svea Hovrätt og avsatt. Den svenske sendemannen i København ble imidlertid bedt om å utvirke at den danske regjeringa ville ta dette som en gest om den svenske viljen til å oppfylle sine forpliktelser i grenseområdene, og gi “et förord” for ham, slik at han kunne taes inn i tjeneste igjen.³⁴⁶

Det danske utenriksdepartementet var tilfreds med at dommeren var avsatt, og regna med at det ville virke preventivt.³⁴⁷ På en slik bakgrunn ville man også “uden Betænkelighed” anbefale overfor kongen,³⁴⁸ at den svenske gesandten burde få det svaret han bad om, med hensyn til auditor Dahl.³⁴⁹

---

³⁴⁶ Ekstrakt av et skriv fra den svenske kansellipresidenten d’Ehrenheim, til sendemannen i København, Oxenstierna, 16.10.1804. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808. Dette ønsket ble framført muntlig overfor departementet. Jf. opplysning i skriv fra dansk UD til den sitt gesandtskap i Stochholm, 26.1.1805. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808.

³⁴⁷ Allerunderdanigst forestilling, 2.II.1804. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808.

³⁴⁸ I teksten står det ikke uttrykkelig kongen, men at det ble bedt om “*allernådigste Approbation*”.

³⁴⁹ Dette foregikk før sendemann Oxenstierna kom med den svenske regjeringas offisielle svar. Det skjedde 27.12.1804. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808.

2.19.5 Det videre forløp

Det danske kanselli som fikk det offisielle svenske svaret til uttalelse, var imidlertid ikke tilfreds med innholdet når det gjaldt selve saksforholdet. Kanselliet hevda at den svenske underrettens avvik fra grensetraktaten, antakelig hadde hatt "(...) afgjørende indflydelse paa denne Sags Udfald", til skade for norske interesser. Verken ut fra formaliteters eller realiteters skyld kunne man slå seg til ro med den avsatte dommen. Saka burde avgjøres ved kommissærer (særlig oppnevnte "befalte" dommere) som arbeide på selve åstedet. Hvis den svenske regjeringa sa seg enig i en slik fremgangsmåte, bad kanselliet om å bli underretta, slik at en norsk embetsmann kunne oppnevnes.³⁵⁰

I sin innstilling overfor kongen, refererte UD kanselliets betraktninger, og bad om godkjennelse på å arbeide videre etter disse.³⁵¹ Dette ble åpenbart godkjent da departementet umiddelbart instruerte legasjonen i Stockholm om å be om at saka ble gjenopptatt, slik at den kunne behandles av kommissærer. I den forbindelse legger man også merke til at et slikt ønske skulle fremmes samtidig som svenske myndigheter ble informert om at det danske hoffet ikke hadde noe i mot at auditor Dahl ble tatt til nåde igjen.³⁵²

Selv om Svea Hovrätt hadde avsatt dommeren på grunn av formelle feil i saka om Jalvistengslet, hadde den likevel stadfesta dommens materielle side – at stengslet var lovlig. Den danske sendemannen, Gyldenpalm, rapporterte i den anledning tilbake til UD at han overfor det svenske ministerium hadde gitt uttrykk for

(...) hvor lidet vor Regiering har anseet tilfredsstillende den af Hof-Retten i Sverige afsagde Dom(...).³⁵³

Han hadde også gitt uttrykk for at saka burde gjenopptas ved kommissærer, og at prosessen aldri burde ha funnet sted. Slike "Territorial-Tvistigheder" kunne etter hans syn ikke henvises til et bestemt forum³⁵⁴, blant annet på grunn av ulikheter i lovverket. Den sikreste måten å forebygge vold på, var derfor gjennom et samarbeid mellom regjeringene.

³⁵⁰ Promemoria til UD, 19.1.1805. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808.

³⁵¹ Allerunderdanigst forestilling, 25.1.1805. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808.

³⁵² 26.1.1805. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808.

³⁵³ Rapport til dansk UD, 12.3. 1805. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808.

³⁵⁴ Med det må han ha ment ett enkelt lands rett.

Den svenske kansellipresident d'Ehrenheim hadde informert ham om at også kongen hadde sett med stor velvilje på at saka burde løses gjennom kommissærer. For egen regning hadde kansellipresidenten lagt til at de som skulle stå for den rutinemessige avtalefesta oppgangen og rydninga av grensa i 1805, kunne ta seg av saka.³⁵⁵

I det danske kanselli var man imidlertid skeptisk til å gjøre noe før det offisielle skriftlige svenske svaret forelå.³⁵⁶ Dét kom etter ganske kort tid. Der ble det gitt uttrykk for at den svenske kongen hadde satt stor pris på den danske kongens forståelsesfulle holdning overfor den utilsikta feilen auditor Dahl hadde gjort seg skyldig i. Saka skulle derfor taes opp på nytt.³⁵⁷ Den ville dermed bli behandla av kommissærer, og hovrettens dom ville ikke bli gjort gjeldende.³⁵⁸

Sendemannen i Stockholm fant det også nødvendig straks å informere amtmannen i Finnmark om dette, selv om han ikke var helt sikker på om tvisten mellom "(...) det norske og svenske Laplands Indbyggere angaaende Fiskerierne paa Tana-Elv," hørte inn under amtmannens jurisdiksjon.³⁵⁹

I skrivet til amtmannen hevda sendemannen videre, at auditor Dahls dom i fisketvisten, hadde autorisert de svenske undersåttenes "Voldsgjerninger", men at kommissærer nå skulle behandle spørsmålet. Amtmannen burde derfor treffe de nødvendige foranstaltninger i den anledning.³⁶⁰

I København ble saka brakt fram for kongen av det danske kanselli. Gjennom en resolusjon av 3.5.1805, bestemte han at enten amtmannen eller fogden i Finnmark kunne oppnevnes som kommissærer. Vedkom-

---

³⁵⁵ Sendemannen understreka at denne kontakten hadde vært av muntlig karakter, men kansellipresidenten var å stole på. Det var derfor ikke noen fare i å gi amtmannen i Finnmark instruksjoner i tråd med dette. Det danske kanselli ble deretter bedt om en vurdering av det muntlige svenske forslaget. UD til kanselliet, 23.3.1805. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808.

³⁵⁶ Til UD, 30.3.1805. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808.

³⁵⁷ Kansellipresident F. d'Ehrenheim til chargé d'affaires Gyldenpalm, 29.3.1805. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808.

³⁵⁸ Gyldenpalm til dansk UD, 2.4.1805. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808.

³⁵⁹ 1.4.1805. SATØ. FA. R. gr. VI. Nr.674b. (Skrivet ble mottatt 6.12. s.å.)

³⁶⁰ Amtmannen ble også informert om at den svenske landshøvding hadde fått liknende instruksjer. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808.

mende skulle innberette resultatet til kanselliets kollegium, som så skulle treffe en beslutning etter ministerielle forhandlinger mellom hoffene.³⁶¹

Fordi beskjeden ikke nådde frem i tide til amtmannen i Finnmark, ble det naturligvis heller ikke noe kommissærmøte i 1805.³⁶² Svenskenes utsendte hadde imidlertid møtt opp, men oppdraget kunne ikke fullføres.³⁶³ Svenskekongen hadde i den anledning, mot råd fra kansellipresidenten og regjeringsrådet, og mot all formodning, bestemt at oppdraget skulle gjennomføres i 1806, uavhengig av om det møtte noen fra dansk side eller ikke.³⁶⁴

2.19.6 Forhandlingene i Vuovdaguoika og Jalvi – 1806

Etter en lang rekke brev, misforståelser på grunn av sein postgang, praktiske vanskeligheter, og andre trivialiteter, møttes så kommissærene sommeren 1806. Representanten fra dansk side var prokurator Steenstrup. Som grunnlag for oppdraget hadde han fått seg overlatt alle papirene som fantes om saka ved amtskontoret.³⁶⁵ Den svenske kommissæren var “Conducteur” Grape.

Selv om man altså fra dansk-norsk side av taktiske grunner hadde fraveket kravet om behandling etter Lappekodisillen, var det lokale element likevel på ingen måte kutta ut. I Steenstrups instruks fremgikk det nemlig at beboerne i Kárásjohka skulle innkalles gjennom lensmannen, eller en annen.

De “Sagpaagiældende” derfra møtte da også mannssterkt opp på den bebodde “Finne Plads kaldet Autakoska”, – Vuovdaguoika – 29. juli 1806,

³⁶¹Kansellikollegiet til amtmann Martin Andreas Unmack, 11.5.1805. SATØ. FA. R.gr. VI. Nr.674b. UD ble informert om kanselliets foranstaltning samme dag som amtmannen, og sendemannen i Stockholm igjen fra UD, 14.5.1805.

³⁶²FA hadde 14.9.1805 meddelt kanselliet at undersøkelsen ikke var gjennomført. Jf. Kans. t. FA, 15.2.1806. SATØ. FA. R.gr. VI. Nr.674b.

³⁶³Kans.president F. d’Ehrenheim, t. sin sendemann baron Oxenstierna i København, 6.5.1806.

³⁶⁴Gyldenpalm t. UD, 9.5.1806. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808. Dette hadde han for øvrig bestemt mens han befant seg i sine “*tydske Stater*”. Sendemann Gyldenpalm t. FA, 8.5.1806. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808, og SATØ. FA. R.gr. VI. Nr.674b. Dansk UD ble offisielt informert om den svenske holdninga gjennom en note fra den svenske sendemannen, 12.5.1806. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808.

³⁶⁵Fogd Strand til amtmann Unmack, 12.7.1806. SATØ. FA. R.gr. VI. Nr.674b.

da kommissærene åpna forhandlingene om laksefisket, for å bringe tvistighetene til “forenet Afgjørelse”. Fra Karasjok møtte ti navngitte personer, deriblant ei kvinne. De svenske samene var i alt 13 personer.

På samlinga forklarte innbyggerne fra Kárášjohka seg kort om stengslet ved Jalvi, som de anså skada deres eget fiske, 16 mil ovenfor,

(...) deels ved Hoved-Fisket om Sommeren, som, efter Overenskommelse, drives i Fælledskab med de Svenske ved Autagoski, deels i deres Høstfiske, hvilket efter at Sommer eller Hoved-Fiskeriet med de svenske er tilendebragt, fortsetter ved deres Hiemsted Karasjok.

For å få skikkelig grep om hovedårsaken til den tvisten som også hadde brakt kongene i de to land inn i bildet – Jalvistengslet – måtte kommisjonen møtes”(…) nedenfor Storfossen, i Tana-Elven pa det omtvistede Sted Jalve, kaldet, hvor det svenske Sund er beliggende, (...)”³⁶⁶

I likhet med samlinga i Vuovdaguoika, var de samiske interessene godt representert under åstedsbefaringa ved Jalvi. Ut fra representasjonen der, ble den i prinsippet foretatt etter retningslinjene i kodusillens § 23.

På vegne av folk i Kárášjohka møtte Johannes Michelsen og Hans Jensen.³⁶⁷ Fra Ohcejohka var kronolensmann Johan Frederich Högmann, klokker Joseph Pedersen, og tidligere “Bye-Lensmand” Anders Hellander, til stede.³⁶⁸

Protokollen fra samlinga i Vuovdaguoika et par dager tidligere ble lest opp. De “Sagpaagiældende”, kronolensmannen og klokkeren, forklarte seg der om Jalvistengslet. Deres syn var at dypålen ikke gikk i det elveløpet som de hadde overstengt i 1798 og 1799. Derfor hadde de heller ikke skada “de norskes Fiske-Rettighed”.³⁶⁹

---

³⁶⁶Fellesprotokollen av 2.8.1806. SATØ. FA. R.gr. VI. Nr.674b.

³⁶⁷Muligens var sistnevnte også andre forlikskommissær i Karasjok. I brev til FA, 3.2.1806, hadde nemlig soknepresten foreslått ham, alternativt hans far, til det vervet. SATØ. FA. Js. 1806. Nr.894–952.

³⁶⁸Sistnevnte erklærte imidlertid at han ikke ”vilde meddele nogen Oplysning om denne Forretnings Gienstand”. Han hevda også at hans sønn Ole Andersen, ikke hadde hatt noen rett til å representere ham under møtet i Vuovdaguoika.

³⁶⁹En detaljert oppmåling, som ikke skjedde uten livsfare p.g.a. ”gienstridige storstrømmende Forser”, bekrefta at hovedløpet gikk på norsk side.

2.19.7 Slutføringa av tvisten om Jalvistengslet

Steenstrups rapport gikk til amtmannen i Finnmark, som oversendte den til sin overordnede – det danske kanselli i København.³⁷⁰ Da utenriksdepartementet uttalte seg om forslaget, fant man der at kommissærenes forslag til løsning av stridighetene burde følges. Det faktum at forslagene var enstemmige ble også tatt som et tegn på at de var gode, og ”(...) at de paa begge Sider i Sagen deltagende Undersaatters Rettigheder og Fordeele er dermed i lige Grad iagttagne”.³⁷¹

Det viste seg imidlertid at kanselliet ikke uten videre delte denne anskuelsen. De ville ha fullstendig visshet om hva samene i Tanadalen meinte var den gunstigste løsninga.³⁷² Amtmannen ble derfor bedt om å innhente de

(...) i denne Grændse-Tvistighed, interesserede norske Undersaatters Erklæring, i Henseende til hvilken Afgiørelsesmaade af de Forslagene, de ansee bedst og hensigtsmæssigst som fast og urokkelig Regel for Fremtiden til at forekomme al Uenighed om Laxefisket; (...).

Kanselliet ønska at dette måtte skje “(...) i Forening med de Svenske Undersaatter, hvis Tarv ligeledes verserer under denne fælleds Sag, (...)”.³⁷³

Kanselliet mente med andre ord at kommisjonens forslag til nye og varige fiskeregler måtte ha tilslutning blant de to landenes allmuer før det kunne bli retningsgivende. Det kom også klart frem i den svenske landshovdingens brev om emnet, til amtmannen i Finnmark.³⁷⁴

Der ble det opplyst at kronofogden for de nordligste lappmarkene, Westberg, hadde fått i oppdrag å få i stand en skriftlig avtale mellom de to

³⁷⁰Jf. br. fra FA t. kans., 5.11.1806. SATØ. FA. Kpb. 1806.

³⁷¹UD t. det danske kans., 18.4.1807. Jf. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808, og SATØ. FA. R.gr. VI. Nr.674b.

³⁷²Kans. t. FA, 13.6.1807. SATØ. FA. R.gr. VI. Nr.674b.

³⁷³UD ble informert om dette 13.6.1807, og om at FA var bedt om å ta den nødvendige kontakt med svenske myndigheter. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808, og SATØ. I brev av 19.9.1807 hadde amtmannen antyda visse praktiske vanskeligheter med denne kontakten. Kanselliet bad derfor om at at lensmennene på begge sider, i fellesskap skulle innhente ”de angjældende Lappers” erklæring. SATØ. FA. R.gr. VI. Nr. 674b.

³⁷⁴7.12.1807. SATØ. FA. R.gr. VI. Nr.674b.

rikenes undersåtter, om den framtidige fiskemåten i vassdraget. Dette skulle skje raskest mulig, men i “laga ordning”.³⁷⁵

Amtmannen ble bedt om å utpeke en tjenestemann til et slikt møte med den svenske kronofogden. Videre ble han bedt om å tilsi folk i Kárášjohka og Ávjovárri, eller andre saka måtte angå, enten å møte selv, eller sende fullmektiger til forhandlingene. De skulle foregå ved tinget for “Utsjocki og Enare socknar”, i Peldovuoma i Enontekis lappmark, 26.2.1808. Der skulle allmuen fra Kárášjohka, “under bitråde” av tjenestemannen fra dansk side, inngå overenskomsten med kronobefalingsmann Westberg og de svenske undersåttene.

Møtet ble holdt, slik landshøvdingen hadde bedt om.³⁷⁶ Fra Kárášjohka møtte hele seks personer på egne og øvrige “Karasjoki Beboeres Vegne”.³⁷⁷ Folk fra Ohcejohka var representert ved Johan Fredrik Högman.³⁷⁸ Resultatet var en omfattende avtale om hvordan fisket i Tana-vassdraget burde drives for ettertida.³⁷⁹

På dansk-norsk side ble denne avtalen nokså umiddelbart fulgt opp av amtmannen, gjennom en plakat for å forebygge ulovlig fiske nederst i vassdraget.³⁸⁰ Til tross for at det danske kanselli oversendte dokumentene fra Peldovuoma til Utenriksdepartementet³⁸¹, er amtmannens plakat trolig det siste konkrete som skjedde i denne spesielle saka.

Grunnen er de storpolitiske hendingene i disse årene. Disse førte til at samene fra Ohcejohka etter 1809 ikke lenger var svenske, men ble tsarens undersåtter i hans egenskap av storfyrste over Finland. Nå var det St. Petersburg som skulle ta seg av interessene deres i forholdet til Norge.

---

³⁷⁵ Basisen for en slik avtale var forslaget fra kommissærene, som hadde vunnet kongens tilslutning i et brev til landshøvdingen, 18.4.1807.

³⁷⁶ Forhandlingsprotokoll av 26.2.1808. Fins i SATØ. FA. R.gr. VI. Nr.674b., og NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS. 1790–1808. En svensk versjon fins i Fellman J. III:616. Protokollen var undertegna av den svenske og danske tjenestemannen, og representanten for Ohcejohkaboerne, samt alle de seks tilstedeværende fra Kárášjohka.

³⁷⁷ Disse var: Johannes Michelsen, Hans Jensen, Henrich Michelsen, Samuel Johannesen, Ander Peersen, Per Jansen.

³⁷⁸ Han var kronolensmann, og personlig involvert i Jalvistengslet.

³⁷⁹ En nærmere omtale av denne finner man i Pedersen 1986:74 ff. Forhandlingsresultatet ble sendt fra FA til kanselliet, 29.4.1808.

³⁸⁰ Jf. plakat og brev til lensmann Ole Rasmussen, 9.6.1808. Jf. SATØ. FA. Kpb. Nr. 25a. 1808–09.

³⁸¹ 6.9.1808. NRA. Gr.ark. DuS. 1b. AGNS.1790–1808.

Tilsvarende skjedde for Karasjoksamenes vedkommende i 1814. Fra da av var det ikke lenger København, men Stockholm som tok seg av interessene deres, hvis de kom i konflikt med sine naboer på den andre sida av vassdraget.

2.19.8 Konklusjon. Laksetvisten og kodisillens bestemmelser

Helt mot slutten av 1700-tallet oppstod det en laksetvist mellom folk i Kárášjohka, mer enn 200 km oppe i Tanavassdraget og en del av dem som bodde i det svenske distriktet Ohcejohka, 10–15 mil lengre nede. Påstanden fra Karasjoksamene var at samene fra Ohcejohka hadde ført opp et ulovlig stengsel som skada deres laksefiske.

Ingen ordrette bestemmelser i grensetraktaten eller Lappekodisillen passa direkte på dette tilfellet. Likevel ble grensetraktaten, det vil si Lappekodisillen, fra første stund påberopt fra dansk-norsk side for å forsvare interessene til “sine” samer. Det vil si at man fortolka kodisillen etter prinsippet om at den skulle tjene den “Lappiske Nations Conservation”, ikke bare spesielle grupper blant samene. Det danske kanselli uttalte til og med direkte at et stengsel som skada interessene til Karasjoksamene, var i strid med intensjonene i grenseverket.

Selv om denne saka definitivt ikke angikk reindriftssamer, ble lapperettens rettergangsregler etter § 22 trukket inn og vurdert.³⁸² En svensk dommer ble også avsatt fordi han ikke hadde fulgt kodisillens regler, § 23, for rettergang på herredsrettsnivå, hvor samer fra det andre landet var involvert.

På grunn av taktiske overveielser fra dansk-norsk side, gikk man bort fra en bokstavrett behandling etter kodisillens bestemmelser, og inn på en ordning hvor saka ble behandla av kommissærer. Kommisjonsbehandlenga skjedde likevel under fellessamisk medvirkning, etter prinsippene i Lappekodisillens § 23.

Fra høyeste hold både på svensk og dansk side var det full enighet om at allmuene selv måtte ha et avgjørende ord med i laget, når den fremtidige laksefiskeordninga skulle fastlegges. Derfor var representanter for begge

---

³⁸² Derfor viser denne saka også at det kan være rom for en nærmere drøfting av Samerettsutvalgets slutning fra 1984, hvor man betonte at § 22 utelukkende gjaldt flytt-samenes rettspleie. Jf. NOU 1984:18, s.172.

parters samer innkalt, og til stede ved møtet i Peldovuoma i 1808, hvor det ble trukket opp omfattende retningslinjer for laksefisket i vassdraget.

Laksefisket som næring var et felles anliggende. Det var ett av de viktigste materielle grunnlagene for de samene i Tanadalen som ikke dreiv distanseflyttinger med rein. Kodisillens siktemål var at den skulle sikre det samiske folket en fremtid til tross for grensetrekkinga i 1751.

Etter mitt syn var dette hovedårsaken til at kodisillens bestemmelser var så sterkt fremme i striden om Jalvistengslet, og at samene selv var sterkt medvirkende i hele den prosessen som førte fram til en løsning av tvisten. De visste selv best hva som skulle til for å sikre laksefisket som fortsatt basisnæring i elvedalføret. Intensjonen fra 1751, om å bevare den samiske nasjon ble holdt i hevd i dette tilfellet, selv om det altså ikke dreide seg om reindriftssamer.

2.20 Oppsummering

Da grenseverket var endelig avtalt i 1751 skulle bestemmelsene settes ut i livet. Grensa skulle oppmåles endelig, og grenserøysene skulle på plass. Dette arbeidet var ikke slutført før i 1766, da den felles svensk-norske kommisjonen, som arbeidde sørfra og nordover, nådde endepunktet – Golmmešoaiivve máttageahči – ikke langt fra Varangerfjorden.

På spørsmålet om hva Lappekodisillen egentlig innebar i perioden 1751–1809, er svaret at den hadde rang av lov også i det aller nordøstligste grenseområdet mellom Sverige og Norge.³⁸³ Fra myndighetene på begge sider finner man en klar vilje til at alt som var avtalt i 1751, skulle settes ut i livet på den mest samvittighetsfulle måte. Kongen og regjeringa i København var svært opptatt av at alle berørte, så raskt som mulig, skulle få vite hva som nå var gjeldende rett. Det omfatta også samenes rettigheter og plikter etter Lappekodisillen.

Imidlertid innså man på sentralt hold at ikke alle bestemmelsene var egna til å detaljstyres fra hovedstedene. En del av den praktiske utforminga av grenseverket måtte overlates til de regionale myndighetene, eventuelt til forhandlinger med tilsvarende regionale myndigheter på svensk side. De måtte forutsettes å ha best oversikt over hvordan ting kunne fungere i praksis.

---

³⁸³Se NOU 1984:18, s.166 og 175.

Når det gjelder Finnmark spesielt, merker man seg at handelskompaniet fikk ordre fra København om å følge opp § 28 som omhandla de svenske Utsjoksamenes rett til likebehandling i handel. Det gjaldt også Enaresamene som falt inn under dette likebehandlingsprinsippet fordi distriktet hadde administrativ tilknytning til Utsjok.

§ 28 var ingen hvilende bestemmelse. Allerede et stykke ut på 1750-tallet finner man konkrete eksempler på at kompaniet – monopolhandelen – vokta sine interesser nøye. I en tvist med den svenske presten i Utsjok, ser man at kompaniet stod sterkt på at når det hadde en forsyningsplikt overfor de svenske samene, hadde disse på sin side en forpliktelse til å levere produktene sine til handelen på norsk side. Den svenske prestens lakseoppkjøp både fra sine egne sognebarn, og fra norske undersåtter, ble ansett som ulovlig i forhold til § 28 i kodusillen, og brakt frem på høyeste nivå i København og Stockholm.

Et interessant spørsmål som reiser seg, er om § 28 stod ved lag etter at handelsmonopolet i Finnmark ble oppheva fra og med 1789. Noe seinere svenske kilder viser nemlig at de svenske Utsjoksamene fortsatt hadde handelsrett på norsk side i henhold til grensetraktaten.

Forklaringa på det, synes å være at § 28 var utforma slik at den fanga opp alle eventualiteter når det gjaldt endringer av handelssystemet på norsk side. De svenske samene skulle uansett ha rett til å drive handel der. § 28 stod derfor ved lag også etter frihandelens innføring.

I forbindelse med iverksettelsen av grenseverket i den første fasen, var det også andre paragrafer som ble gjenstand for nærmere omtale. Det gjaldt blant annet bestemmelsene om samelensmannen. Ut fra ordlyd, forarbeider, og den funksjonen han skulle ha, taler det meste for at partene hadde meint at samelensmannen selv måtte være same. Grensekommissær Mangelsen tolka imidlertid dette forholdet annerledes, og antyda at også bønder, altså ikke-samer, kunne dekke denne funksjonen.

En mulig forklaring på det er at kodusillen i visse tilfeller åpna for at det kunne oppnevnes fullmektiger i slike tilfeller hvor det ikke fantes samelensmann i vedkommende distrikter. Kravet om skriftlige overflyttingslister har nok også voldt problemer for samelensmennene. Man finner da også eksempler på at sokneprestene var de som førte disse listene på vegne av samelensmennene.

Når det gjelder de eiendomsrettslige forholdene, tyder ikke kildene fra dansk-norsk side på at grensetraktaten og Lappekodisillen hadde som målsetting å føre til noen endring av de bruks-/eiendomsrettslige forholdene i

den indre delen av Finnmark, som nå kom inn under dansk-norsk jurisdiksjon. Formålet med grenseverket var å skape klare statsrettslige forhold. Overdragelse av landeiendommer fra den ene kongen til den andre nevnes ikke. Heller ikke kan man i de nærmeste årene etter at grenseverket var et faktum, registrere noen utsagn fra kongen i København, om at han anså seg som eier av områdene. Derimot finnes det brev fra den dansk-norske kongens egen side hvor han slår fast at grensa var blitt til for at innbyggerne på hver side skulle vite hvor langt eiendommene deres strakte seg.

Det ser med andre ord ikke ut til at kongen/staten – ut fra de forannevnte kildene – oppfatta seg som eier av de områdene som nå var kommet inn under dansk-norsk jurisdiksjon. Tidspunktet for etableringa av en slik statlig eiendomsrett over Indre Finnmark må derfor ligge nærmere vår egen tid. En slik rett må dermed også ha et annet grunnlag enn grenseverket fra 1751 – selv om de nye jursidiksjonsforholdene naturligvis er en forutsetning for at den dansk-norske kongen/staten i det hele tatt kan ha hatt mulighet til å komme i en eiendomsrettslig posisjon til dette området.

Næringsgrunnlaget i dette nordøstligste grenseområdet var av en slik art at særlig samene langs Tanavassdraget ville blitt sterkt ramma, hvis de to lands myndigheter hadde gjennomført prinsippet om at innbyggerne ikke skulle ha noe slags materielt fellesskap. Riksgrensa fulgte vassdraget i en lengde på 2–300 kilometer, slik at Sverige etter 1751 lå på den ene sida og Norge på den andre.

Allerede under forhandlingene ser det imidlertid ut til at partene har kommet frem til en forståelse av at man ikke kunne bryte opp det samiske fellesskapet innen laksefisket. Derfor skjedde det ingen endringer etter 1751, når det gjaldt muligheter for samarbeid og fellesfiske mellom de svensk- og norskregistrerte samene. I den “svenske” perioden forvalta de laksefisket selv, omtrent uavhengig av at der var kommet ei riksgrense.

Forutsetninga for myndighetenes liberalitet i forhold til laksefisket, ligger trolig i det ideologiske grunnlaget som lå til grunn for Lappekodisillen – at man ønska å bevare den “Lappiske Nation”. I denne regionen ivaretok man dette uten at det var blitt laga spesielle regler for laksefisket. Samforstanden mellom myndighetene, om at laksefisket måtte samene selv få stelle med, var det som har gav positive resultater for de samene som ikke hadde distanseflyttinger med rein.

Selv om Lappekodisillen i første rekke var blitt til for å dekke reindriftas behov sør for Finnmark, fikk den umiddelbar anvendelse også for de reindriftssamene som hadde behov for å flytte over den nye grensa i nord.

Reintallet var relativt lavt. Det kan være grunnen til at de overflyttende samene brukte sin rett til å drive jakt i det andre landet, i forbindelse med reindrifta. Utsjoksamene som flytta til Lakse- og Tanafjorden, dreiv også torskefiske når de oppholdt seg i sommerbeiteområdet. Med stor rett kan bruke betegnelsen kombinasjonsnæringer om den tilpasninga mange samer i dette området hadde midt på 1700-tallet.

Lappekodisillens bestemmelser om betaling av leie for hvert tjuende dyr, ble fulgt opp på begge sider etter 1751. Likeledes finner man at ekstrabetaling for jakt og fiske også ble problematisert. Samelensmennene fungerte slik de skulle, etter kodisillens bestemmelser. Innkreving av leie for overflyttinga falt imidlertid bort allerede før Finland ble et storfyrstedømme under tsaren i 1809. Det vil si at reindrifta fikk maksimale utviklingsmuligheter – ingen avgifter, og en traktat som gav dem “evigvarende” rettigheter i begge land.

Når det gjelder Lappekodisillens geografiske rekkevidde, kan det stilles spørsmål ved om Enare lå innenfor kodisillens funksjonsområde. Grunnen til det er at selv om Sverige hadde jurisdiksjonen der, tok Russland også stadig skatt av Enaresamene etter 1751.

En rettsvist fra slutten av 1770-tallet gir imidlertid et klart svar. En svensk rett konstaterte at de norskregistrerte reindriftssamene kunne oppholde seg på vinterbeite i Enare, forutsatt at de foreskrevne avgiftene var betalt.

Utnyttelsen av andre ressurser har også vært behandla etter Lappekodisillens regelverk. Det gjelder blant annet innlandsfiske. I Kautokeinoområdet finner man nemlig at norske myndigheter anvendte kodisillens regelverk til fordel for de fastboende samenes rett til å bruke bestemte fiskevatn, mot svenske samers ønske om å gjøre seg nytte av de samme vatna. Svenske samer skulle riktignok få bruke ferskvannsressurser i Kautokeino, men på slike steder hvor de ikke kom i veien for Kautokeinosamenes egen bruk.

Flere av kodisillens paragrafer, særlig §§ 12 og 16 ble brukt analogt i denne saka. Det viser at fogden har ansett de fastboende Kautokeinosamenes rett som meget sterk, og har i tråd med § 12 betrakta disse fiskevatna på linje med naturressurser som norske undersåtter betalte skatt for – fuglevær og kobbveider – og hvor svenske samer ikke hadde adgang. Dernest har fogden – ut fra at innlandsfisket var et knapphetsgode – brukt hjemmelen i § 16 til å vise de svenske samene til bestemte lokaliteter. “Lappen selv som for Landet skatter” – hadde forrang etter § 16.

Fra Kautokeinodistriktet har man fra begynnelsen av 1800-tallet også en annen interessant innlandsfiskesak. Den svenske lensmannen i Enontekis tolka da kodusillen så vidt at han til og med mente at den gav anvisning på hvor mye leie som skulle betales, når svenske undersåtter fiska med not på norsk side av grensa.

Innen sjøfiske er det helt uproblematisk at de samene som flytta med rein ned til sjøkanten, etter kodusillen hadde en generell rett til å fiske i sjøen på linje med landets egne innbyggere. I Finnmark hadde man i tillegg det forhold at de norske undersåttene som bodde der, hadde førsteretten til fisket i forhold til folk fra andre deler av landet. Alt taler for at de svenske grensesamene som flytta til fjord- og kyststrøkene i Finnmark, formelt var i samme stilling som finnmarkingene. Det vil si at de hadde bedre rettigheter til fisket der, enn norske innbyggere som bodde sør for Finnmark.

I forhold til spørsmålet om Lappekodusillen i praksis ble anvendt overfor andre samer enn de som flytta med rein ned til sjøkanten i Norge, finner man interessante trekk i den måten sjøfisket ble utnyttet på i de østligste fjordene i Finnmark. De kildene som her er brukt, viser at særlig Utsjoksamene allment dreiv fiske i sjøen, uavhengig av om de var reindriftssamer eller ikke. Det nevnes også at det skjedde på grunnlag av en spesiell tillatelse for dette distriktet. Trolig dreier det seg om Lappekodusillen.

For Utsjoks vedkommende var muligheta, og retten til å fiske i sjøen, ett av vilkårene for fortsatt livberging. Frem til 1809 var sjøfisket i praksis noe alle samene, i alle fall fra Utsjok- (og Enareområdet), hadde rett til, uten innsigelser fra norske myndigheter.

Kodusillen hadde også i §§ 8 og 9, bestemmelser om hvilke regler som skulle gjelde når samer flytta permanent fra det ene landet til det andre. Det vil si når de endra undersåttforhold ved giftermål, eller på annen måte. Slike saker ble også brakt frem i kontakten mellom myndighetene i de to land – i dette tilfellet som et ledd i arbeidet med å ordne forholdet mellom samene og myndighetene.

Der var imidlertid ikke alle saker som gikk like glatt. Blant annet hadde myndighetene betydelige vanskeligheter med å fastsette den statsborgerlige tilhørigheta til en del av samene i Tanadalen. Det var traktatens artikkel 2 og 5 som voldt problemer, og ennå mot slutten av 1760-tallet finner man eksempler på at flere familier var ført inn i skattemanntallet både i Sverige og Danmark-Norge. På svensk side kom det avgjørende til å bli Lappekodusillens bestemmelse om at de skulle høre til det landet hvor de hadde vinterskatteland.

Samtidig ser man også at dansk-norske myndigheter la opp til ordninger for de “fastboende” svenske samene, som i prinsippet likna på reindriftas overflyttingsordninger. Disse husdyrholdende, såkalte fiskersamene, burde mot en liten avgift kunne ha setre og sommerplasser på norsk side av Deatnu.

Denne saka viser også at det samiske ressursbruksfellesskapet ikke uten videre lot seg påvirke av statenes grensetrekkinger. Samene var samer, og merkelappen ”danske”, “norske”, “svenske” eller “finske”, hadde trolig i praksis liten betydning. I en slik forstand førte ikke grenseverket i 1751 til at samene ble dansk-norske eller svenske, men til at de fikk bare én stat å forholde seg til, blant annet når det gjaldt skattebetaling

Det klareste eksemplet på at dansk-norske og svenske myndigheter handla etter intensjonene fra 1751, finner man i en laksetvist mellom de norske Karasjok- og de svenske Utsjoksamene, i tida like før 1809.

Fra dansk-norske myndigheters side på alle nivåer, stod man på at påstått ulovlig laksefiske fra de svenske samenes side var et brudd på bestemmelsene i grensetraktaten, med andre ord Lappekodisillen.

Svenske myndigheter på sin side erkjente å ha handla i strid med kodi-sillens rettergangsbestemmelser, og avsatte til og med en dommer på grunn av dette.

Denne saka viser for det første at de samiske rettergangsbestemmelsene i kodi-sillen var virksomme, og ble brukt. Det gjaldt også næringer utenom reindrift, og hvor reindriftssamer ikke var involvert.

Dette er også et hovedintrykk for hele perioden fra 1751 til 1809. Man brukte kodi-sillens bestemmelser utvidende, ikke innskrenkende. Det meste tyder derfor på at kodi-sillen var et rettighetsdokument for alle samer i dette området – uavhengig av næringstilknytning.

3 KODISILLEN I FØRSTE DEL AV DEN “RUSSISKE” PERIODEN 1809–1829

Den gjensidige ressursbruken fortsatte
som tidligere

3.1 Innledning

Slik vi har sett i kapittel to, var Lappekodisillen frem til 1809 et viktig rettsgrunnlag for mange sider av den grenseoverskridende samiske kontakten på tvers av den aller nordligste delen av grensa mellom Norge og Sverige, altså mellom Finnmark og Västerbotten län. Både når det gjaldt ressursbruk, skifte av undersåttsforhold, rettslige forhold og handel, ble kodisillens bestemmelser anvendt, om enn med tillempinger i enkelte tilfeller.

Spørsmålet er om dette endra seg for denne grensestrekninga, da Finland gjennom freden i Fredrikshamn mellom Sverige og Russland i 1809, ble utskilt fra Sverige og gjort til et storfyrstedømme under den russiske tsar. Denne avtalen ble fulgt opp av demarkasjonsakten i Torneå 20.11.1810, som fastsatte den nye grensa mellom Finland og Sverige.³⁸⁴

Gjennom begivenhetene i 1809/10 hadde det oppstått en helt ny situasjon på grensa i Finnmark og en liten del av Troms. Sett fra Danmark-Norges side var det ikke lenger den opprinnelige avtaleparten, Sverige, som lå på den andre sida av grensa. Nå var det formelt sett Russland.

Den sentrale problemstilling i dette kapitlet er om den nye situasjonen fikk konsekvenser for grensetraktaten og Lappekodisillen fra 1751. Gjaldt kodisillen fortsatt i perioden etter 1809?

Dette vil bli drøfta ved en gjennomgang av enkelte sentrale sider av avtaleverket fra 1809/1810, og gjennom en vurdering av hvorvidt der

---

³⁸⁴Sandgren 1910:960 ff.

forelå en traktatsuksesjon eller ikke. Det er også viktig å få klarlagt hvorvidt finske (og russiske) myndigheter var kjent med kodisillens bestemmelser. Likeledes er det nødvendig å se på om den nye grensekonvensjonen i 1826, da den norsk-russiske grensa og den resterende delen av grensa mellom Finland og Norge ble fastsatt, hadde noen innflytelse på kodisillens status. I fremstillinga vil det også bli gjort rede for den faktiske ressursbruken. Det gjelder særlig reindrift og sjøfiske, med sikte på å finne ut om der skjedde påviselige endringer etter 1809. Administrative forhold, blant annet hvordan man gjensidig behandla de overflyttende samenes geistlige anliggender, er også viktige sider ved den gjensidige kontakten på tvers av grensa.

I tid vil jeg gi en skisse av utviklinga frem til om lag 1830. Da skjedde det endringer som problematiserte både de formelle bestemmelsene og satte søkelyset på den grenseoverskridende ressursbruken på en helt ny måte. De forholdene vil bli behandla i kapittel 4.

3.2 Foreningsmanifestet 1808

Det første spørsmålet av formell karakter er om kodisillens status ble endra eller skulle endres da Finland ble et storfyrstedømme under tsaren – eventuelt hvordan? Derfor er det av stor interesse å se nærmere på de intensjonene som man fra russisk side la for dagen i 1808/09, når det gjaldt å opprettholde eller ikke-opprettholde gamle rettigheter i Finland.

Disse intensjonene kom til uttrykk gjennom de gjentatte løftene og deklarasjonene som tsar Alexander I gav da han overtok styret av Finland. I disse er det konsekvent uttalt at tingenes tilstand med hensyn til religion, lover, rettigheter, privilegier og annet skulle bestå.

Første gang dette ble uttalt var i en proklamasjon fra den russiske øverstkommanderende i Finland, 6/18. februar 1808, mens krigen ennå pågikk.³⁸⁵ Der het det at keiserens syn var at storfyrstedømmet Finland skulle nyte

(...) bibehållande af alla de privilegier, fri religionsutøving (fri och rättigheter), som de av ålder och ännu äga med mera.

---

³⁸⁵Schybergson 1923:8/9.

I sin deklarasjon av 16/28 mars 1808 meddelte tsar Alexander alle europeiske makter at han med våpenmakt hadde erobra den delen av Finland som hadde vært svensk.³⁸⁶ Deretter utstedte han 5. juni samme år manifestet om forening med det russiske riket. Der proklamerte han uforbeholdent til Finlands innbyggere, at “Ert lands gamla Författningar och Privilegier skole heligt vidmagthållas”.³⁸⁷

Gjennom en “ukas” – proklamasjon – av 24.12.1808, tok tsaren tittelen storfyrste av Finland og ble nevnt i den russiske grunnloven som innehaver av Russlands, Polens og Finlands troner.³⁸⁸

En finsk deputasjon under ledelse av Carl Erik Mannerheim, som 30.11.1808 fikk foretrede for tsaren, minte om de forsikringene som denne allerede hadde gitt Finlands innbyggere. På ny ble disse løftene bekrefta. Alexander slo nemlig fast at hans forsett var med “(...) bibehållande och skydd av religion, lagar och frihet efter all sin förmåga bidra til Finlands välgång”.

Fra sine velorienterte rådgivere hadde tsaren også fått det råd at for å vinne stemninga i Finland over på sin side, burde det sammenkalles en allmenn konstitusjonell forsamling hvor han selv var til stede.³⁸⁹

3.2.1 Landdagen i Borgå 1809. Foreningsakten

Dette førte frem til sammenkalling av landdagen. Den ble satt i stiftsbyen Borgå. Ved åpninga, 28.mars 1809, kom tsaren med tilsvarende forsikringer som i 1808.³⁹⁰ I tillegg forsikra han stendenes delegater om at han gjennom å sammenkalle landdagen, ønska å gi et høytidelig vitnesbyrd om sine edelmodige motiver med hensyn til å ville bevare, og ukrenka opprettholde

---

³⁸⁶Schybergson 1923:19.

³⁸⁷Bergh 1889:6. Forfatteren er Johan H. E. Bergh (1829–1903). Jurist. Skreiv på sine eldre dager en rekke arbeider om Finlands statsrettslige stilling etter 1809. Jf. UF 1 1982:106.

³⁸⁸Schybergson 1923:41 f.

³⁸⁹Det er ikke undersøkt om samene var spesielt representert på landdagen. Etter all sannsynlighet var de det ikke. (I den svenske perioden finner man imidlertid eksempler på at “Lappallmogen” ved tingene i 1760 ble spurt om de ville velge en fullmektig til Riksdagen. En nybygger ble valgt. Jf. Fellman I, III 1912:171/73.)

³⁹⁰Ottelin 1947:188, benevner Alexander II’s tale til landdagen som hans “regent-försäkran”.

(...) landets religion, författning (på franska constitution), alla ståndenes rättigheter och privilegier i allmänhet, samt hvarje medborgares i synnerhet.³⁹¹

På selve hyllingsdagen, 29. mars, avla stendene en troskapsed som Alexander kvitterte for, ved å vise til den forsikringsakt som han hadde undertegna to dager tidligere, 27.mars. Budskapet var at han ville ”(...) bibehålla alla dess förmåner och författningar fasta och oförryckte i sin fulla kraft”.³⁹²

4. april samme år, likeledes i Borgå, kom han med ytterligere en proklamasjon som gikk i samme retning. Denne gang gjaldt det en kunngjøring til alle innbyggerne i Finland, om forsikringsakten av 27. mars, og stendenes tro- og huldhetsed.³⁹³ Der hevda han blant annet at han hadde beholdt og lempa seg etter landets urgamle skikk. Derfor var stendenes troskapsed også bindende for hver eneste innbygger i Finland.³⁹⁴

Dette var med andre ord en “kontrakt” direkte mellom tsaren og de som bodde i Finland. Hans plikt i dette kontraktsforholdet, var å arbeide for interessene til innbyggerne, basert på landets lover, sedvaner og tradisjoner.³⁹⁵

Tsar Alexander kom snart tilbake til Borgå. Det var i forbindelse med avslutninga av landdagen 18. juli 1809. Da holdt han en tale hvor han uttalte at Finland for fremtida var opphøyd “(...) bland Nationernas antal, under sina Lagars skydd”, og at man bare skulle “ihågkomma” sitt tidligere styre som et ledd i fredelige vennsforbindelser.³⁹⁶

Det er all grunn til å feste oppmerksomhet ved at forsikringsakten i Borgå i 1809. Den ble grunnvollen for styringa av Finland for samtlige av de russiske herskerne i den finske autonomitida frem til 1917. Selv den som fulgte nærmest etter Alexander, tsar Nikolai I, som var kjent for sin “absolutisme”, underskreiv sin regentforsikring til det finske folk, 24.12.1825 – samme dag som han regna det for klart at han ville bli ny

³⁹¹Bergh 1889:11/12.

³⁹²Bergh 1889:13, og Schybergson 1923:24f.

³⁹³Kunngjøringa og forsikringsakten ble sendt til alle kirkesogn i landet. Jf. Schybergson 1923:28.

³⁹⁴Schybergson 1923.27/28.

³⁹⁵En keiserlig forordning av 27.3.1810, bekrefta de løftene som var gitt i 1809 og tidligere. Jf. Schybergson 1923:30.

³⁹⁶Jf. Schybergsson 1923:37.

tsar.³⁹⁷ Det skjedde uten noen endringer i det formularet som ble brukt i Borgå.³⁹⁸ Tilsvarende gjorde etterfølgerne, Alexander II og III, samt Nikolai II.³⁹⁹

3.3 Fredrikshamnfreden i 1809 endra ikke Lappekodisillens status

Lappekodisillen ble ikke nevnt ved freden i Fredrikshamn, 17. september 1809, og heller ikke ved den endelige formaliseringa av Russlands overtakelse av Finland.

Etter mitt syn henger det sammen med at det på grunn av tsarens høytidelige forsikringer i 1808/09, var unødvendig å nevne grensetraktaten og Lappekodisillen fra 1751 spesielt. Traktaten skulle ikke på noe punkt endre grensa mot Norge. Dermed var det heller ikke av den grunn behov for å belyse saksforholdet nærmere.⁴⁰⁰ Kodisillen var en integrert del av grensetraktaten fra 1751, og fulgte dermed denne uavkorta, etter reglene om traktatsuksesjon.⁴⁰¹

Den andre hovedforklaringa på hvorfor kodisillen ikke ble nevnt, er de forsikringene tsar Alexander I gav i 1808/09. Der lovte han, som vist foran, å respektere og ivareta rettighetene og privilegiene til hver eneste innbygger i Finland. Dette omfatta selvsagt også de samene som var registrert som finske undersåtter. For dem var det et privilegium basert på en bilateral konvensjon, grensetraktaten og Lappekodisillen fra 1751, å kunne flytte over grensa til Norge i næringsøyemed.

---

³⁹⁷ Wahlström & Widstrand 1900:26.

³⁹⁸ Om omstendighetene omkring Nikolai I's regentforsikring – se Schybergson: 1923:84 ff.

³⁹⁹ Jf. Estlander I 1929:144.

⁴⁰⁰ Et allment metodisk synspunkt er at en ulempe ved å presisere tidligere traktater, var at det i ettertid kunne oppstå spørsmål om oppregninga var uttømmende og fullstendig – eller om noe var utelatt. Mest mulig generelle utsagn var derfor det mest praktiske.

⁴⁰¹ Ifølge Nicolaus Gjelsvik var det generelle prinsippet på 17- og 1800-tallet at traktatmessige rettigheter for statene var å regne for stats- og folkerettsservitutter, som uten nærmere avtale gikk over på den som erverva territoriet. Jf. Gjelsvik 1904:104, fotnote 1, spalte 2. Selv kom han imidlertid til at kodisillen ikke hadde slik status. Se nærmere om dette i kap. 3.7./3.7.1.

Hypotetisk formulert: Det ville unektelig virka urimelig om tsaren i det ene øyeblikket lovte å respektere folks gamle rettigheter, mens han i det neste fjerna eller innskrenka dem, for eksempel ved å underkjenne kodisillen og avskjære næringsmulighetene for en vesentlig del av samene i det nordligste Finland.

I denne sammenheng bør man også feste oppmerksomheta ved artikkel 4 i traktaten om Fredrikshamnfreden. Der heter det blant annet:

Dessa guvernement med alla innevånare, städer, hamnar, fästningar, byar och öar, äfvensom tillhörigheter, prerogativer, rättigheter och förmåner, skole framdeles med full äganderätt och suverenität tillhöra keysaredømet Ryssland och förblifva dermed inkorporerade.⁴⁰²

Begrepene “(...) tillhörigheter, prerogativer, rättigheter och förmåner”, er av særlig interesse. Samenes traktatfesta overflyttingsrett falt utvilsomt innenfor en eller flere av disse kategoriene. I og med at tsaren garanterte disse uforbeholdent, innebar det at man også respekterte samenes rettigheter, slik de blant annet var nedfelt i kodisillen.

Fredrikshamnfreden må derfor kunne betraktes som en ytterligere formalisering av de arrangementene som var laga i forbindelse med landdagen i Borgå. Det kommer også klart frem i fredstraktatens artikkel 6. Der heter det at keiseren av Russland allerede hadde lovt innbyggerne i Finland fri religionsutøvelse, og respekt for deres eiendomsrett og privilegier.⁴⁰³ Man merker seg dessuten at heller ingen andre avtaler, traktater og konvensjoner som Sverige hadde inngått, ble særskilt nevnt da Russland overtok av Finland.

Hovedprinsippet i forbindelse med at Finland skulle bli et russisk storfyrstedømme, var altså at alle bestående rettigheter som innbyggerne i Finland hadde, skulle stå ved lag. Ser man dette i forhold til de finske samenes rettigheter i følge Lappekodisillen etter 1809, ville det vært nødvendig å gjøre et direkte unntak for kodisillen, hvis den ikke fortsatt skulle stå ved makt. Det gjelder både i tsarens mange forsikringer til stendene og folket i Finland, så vel som i Fredrikshamnfreden.

⁴⁰² Bergh 1889:18. (m.u.). Når det gjelder hendingene i 1808–10, jf. også Rein 1871:612–617.

⁴⁰³ Denne formuleringa kom inn etter at de svenske forhandlerne hadde foreslått en egen paragraf om finlendernes rettigheter og privilegier. Jf. Schybergson 1923:41.

Noe slikt unntak finner man ikke spor av. Dermed synes det ganske åpenbart at Lappekodisillen stod ved lag på grensa mellom Finland og Norge også etter 1809.

3.4 Demarkasjonsakten i Torneå. 1810

Under forhandlingene i Fredrikshamn var det fra svensk side foreslått at den nye grensa mot Finland skulle følge Kemi elv. De russiske sendebudene mente på sin side at den burde gå lengre sør og følge Kalix elv.⁴⁰⁴ Tsaren greip selv inn. Han bestemte at Torneelva skulle være grense.⁴⁰⁵ Dermed ble Västerbotten län delt.⁴⁰⁶

I artikkel 8 var det forutsatt at grensa mellom Sverige og Finland skulle trekkes umiddelbart. Dette arbeidet ble utført av en svensk-russisk grensekommisjon. Ei grense mellom Sverige og Finland måtte nødvendigvis i vest ta sitt utgangspunkt i 1751-grensa mellom Norge og Sverige. Dermed kunne også denne praktiske delen av grensetrekkinga innebære en stillingtaken til både selve grensetraktaten fra 1751, og til de samiske rettighetene som var nedfelt i den tilhørende Lappekodisillen.

En gjennomgang av arkivet til de svenske grensekommisssærene, viser imidlertid ingen tegn til at 1751-traktaten, eller kodisillen, er nevnt eller problematisert fra noen av sidene.⁴⁰⁷ Partene konsentrerte seg kun om å sette ut i livet Fredrikshamntraktatens artikkel 8 – trekking av ei ny grense mellom Finland og Sverige. I den forbindelse kom de inn på en rekke forhold som krevde en avklaring. Det gjaldt for eksempel problemer i forbindelse med at mange eide eiendommer på begge sider av elva,

---

⁴⁰⁴Fra russisk militært hold var det også argumentert med at grensa burde gå ved Kalix elv. Med ei slik grense mente man å ha et gunstigere strategisk utgangspunkt for eventuell ekspansjon mot Norge, for å erverve isfrie havner. Jf. Stormyr 1974:290.

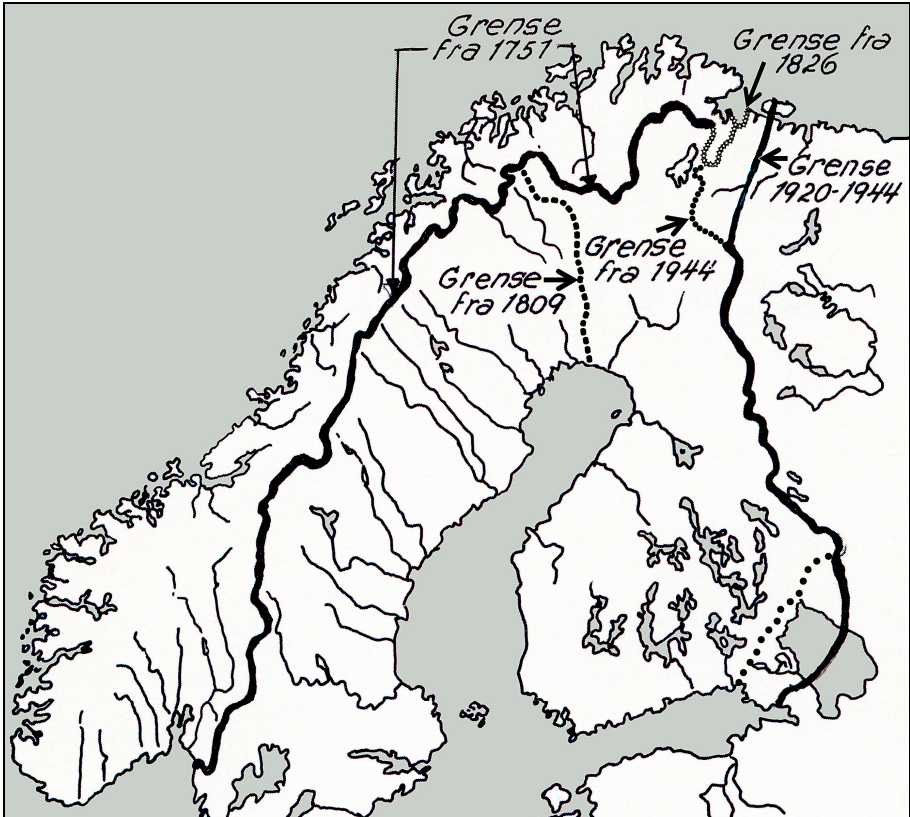
⁴⁰⁵Schybergson 1923:40/41.

⁴⁰⁶Den østlige og nordlige delen av dette lenet ble innlemma i det nye finske Uleåborg län. Området opp til den nye grensa ble til Norrbotten län i 1810, mens kun den sørligste delen beholdt det gamle navnet Västerbottens län. Se blant annet NE 14 1994:274.

⁴⁰⁷SRA. Kabinettet/UD. Huvudarkivet. E2 E7. Gränsekommisarierna Frih. G.Boijes och P.A.Ekorns Dépêcher 1810–1811. Bindet inneholder en rekke brev, rapporter, og forhandlingsprotokoller fra grensefastlegginga mellom Sverige og Finland (Russland).

laksefisket, fløting og transport, grensa i skjærgården, geistlige forhold, avgjørelse av justissaker og liknende.⁴⁰⁸

Kart. 3.1 Grenser i Norden. Grensetrekkingene på Nordkalotten fra 1751 til 1944. (Kart ved Bjørn Aarseth / Solveig Meyer, i Aarseth, Bjørn, red. 1989, s. 10, her tilpasset av Johan Isak Siri, Sámi allaskuvla.)

Selv om grenseverket fra 1751 ikke er spesielt omtalt, finner man likevel en indirekte anerkjennelse av dette gjennom den topografiske beskrivelse av grensa mellom kongedømmet Sverige og keiserdømmet Russland, som ble satt opp i Torneå, 19/7 januar 1811.⁴⁰⁹ Der heter det at denne, etter en

⁴⁰⁸ Til tross for at denne grensetrekkinga i høy grad også berørte samiske interesser, uavhengig av kodisillen, kan man ikke finne at slike er spesielt nevnt.

⁴⁰⁹ SRA. Originaltraktater. Ryssland 1, 5 – 1, 6. Protokoll: Ryssland. No. 45, D. "Description topographique de la Frontière entre le Royaume de Suède et l'Empire de

nærmere angivelse, skulle ha sitt utgangspunkt i den gamle norske grensa.⁴¹⁰ Det innebærer også at man respekterte grensa fra 1751.

For Russland kunne grensekommisjonsarbeidet i 1810 ha vært et naturlig sted å ta opp en avvisning av Sveriges forpliktelser etter grenseverket fra 1751. Det gjorde man ikke. I fullmaktene til de russiske grensekommis-særene, Engelmann og Nicolay, nevnes ikke noe slikt med ett ord.⁴¹¹

En nærliggende slutning er dermed at når det heller ikke i dette materialet finnes noe forbehold om at Russland ville si seg fri fra Lappekodisillens forpliktelser, er det en indirekte bekreftelse på at den stod ved lag etter at Finland ble et storfyrstedømme under tsaren.

Med hensyn til de samiske interessene i forbindelse med denne nye grensa bør man likevel være oppmerksom på at i mandatet til den finske rådgiveren for den russiske delen av grensekommisjonen, Jacob Bange, fantes et punkt om de nomadiserende samene. I følge Erkki K. Osmonsalo, hadde det finske regjeringenskonselet berørt et spørsmål som seinere kom til å bli svært viktig på grensa mot Norge.

I Banges instruks het det at etter å ha gjort seg kjent med de lokale forholdene, skulle han ta opp spørsmålet om ikke flyttsamene burde nektes retten til å flytte over den nye grensa.⁴¹² Regjeringenskonselets syn på dette var likevel ikke av bindende karakter. Man betonte nemlig sterkt at det var de stedegne forholdene som burde være avgjørende for gjennomføringa av noe slikt.

Osmonsalo legger for øvrig til at det var første gang den finske regjeringa behandla dette spørsmålet som kom til å skape så stor oppmerksomhet og bekymring i de følgende tiårene. Han meinte også at grunnen til at den finske regjeringa ønska å følge helt andre prinsipper angående samenes flyttinger på grensa mot Sverige, enn de som var nedfelt i avtalen for grensa mot Norge i 1751, hadde å gjøre med vanlige prinsipper for grensefastsettelser. Ei grense skulle være et reelt skille mellom statene.

Russie d'après la Demarcation de l'année 1810.

⁴¹⁰„(...)l'ancienne frontière Norvégienne,(...)”

⁴¹¹SRA. Originaltraktater. Ryssland I, 5 – 1, 6. Mandat av 27.5.1810. Russisk originalversjon med fransk oversettelse.

⁴¹²Jf. Osmonsalo 1933a:68 (oversettelse fra finsk v/Laila Palojärvi), og s. 529 (tysk resymé).

I annen litteratur som berører grensetrekkinga i 1810, og som naturlig burde ha omtalt spørsmålet, finner man ikke noe om reindriftssamenes flyttinger – verken i forbindelse med grenseoppgangen eller for den nærmest påfølgende tida. Særlig gjelder det andre og tredje bind av Torne-dalens historie.⁴¹³ Det tyder på at spørsmålet om samenes overflyttinger mellom Sverige og Finland ikke ble brakt på bane i forbindelse med det ordinære kommisjonsarbeidet.⁴¹⁴

3.5 Lappekodisillen og Kieltraktaten i 1814

I 1814 ble Danmark tvunget til å avstå Norge til Sverige. Det skjedde gjennom freden i Kiel.⁴¹⁵ Der avstod kongen av Danmark både for seg selv og sine etterkommere, til kongen av Sverige og hans etterkommere “ugiendkaldelig, (...) og for bestandig, alle sine Rettigheder og Adkomster til Kongeriget Norge, (...) lige indtil Grændsen af det Russiske Rige”.⁴¹⁶

Hele Norge, med innbyggere, byer, havner, festninger, landsbyer, og øyer (unntatt Grønland, Færøyene og Island), “(...) ligesom alle Forrettigheder, Rettigheder og Fordele, skulle for Fremtiden tilhøre Hans Majestæt Kongen af Sverrig med fuld Eiendomsret og Souverainitet, og danne et Kongerige forenet med det Svenske”. Samtidig ble også innbyggerne i Norge løst fra den hyldnings- og troskapsed de hadde svoret til “Kongen og Danmarks Krone”.⁴¹⁷

Tilsvarende de forpliktelsene tsaren av Russland hadde påtatt seg gjennom Fredrikshamnfreden i 1809, påtok kongen av Sverige seg det samme overfor Norge i 1814. Rettledninga for hva som skulle være gjeldende var det som ble fastsatt i artikkel 5: Innbyggerne i Norge skulle fortsatt leve under den samme lova som tidligere, og beholde alle sine privilegier, friheter og rettigheter, slik de var i 1814.

Kongen av Sverige forplikta seg der på den

⁴¹³Hederyd 1992, Vähä 1993.

⁴¹⁴Amund Hellands oppfatning var at da Sverige i 1809 avstod Finland til Russland ble de nomadiserende samenes grenseoverskridelser ikke berørt, og beiting av rein fra Sverige ble tålt. Jf. Helland II 1906:133.

⁴¹⁵Jf. Nerbøvik 1968:115–21.

⁴¹⁶Art. 4. Det siste kan ikke bety annet enn at man bekrefta grenselinja fra 1751.

⁴¹⁷Art. 4.

(...) formeligste og meest forbindende Maade, til at lade Indvaanerne af Kongeriget Norge og dets tilhørende Dele beholde Nydelsen af deres Love, Fritagelser, Rettigheder, Friheder og Privilegier saadanne, som de ere for nærværende Tid.

I likhet med i freden i Fredrikshamn, var det også tatt inn et punkt om overlevering alle "(...) Domaine-Adkomster, Archiver og andre offentlige og private Documenter, Planer, Korter over Fæstninger, Byer og lande, (...)” som gjennom traktaten var avtrådt fra den ene kongen til den andre.⁴¹⁸ Alle disse dokumentene, samt kart og papirer fra landmålerkontoret skulle utleveres innen seks måneder, seinest ett år.

Heller ikke i Kieltraktaten ble Lappekodisillen nevnt med et eneste ord. Det ble heller ikke noen andre traktater som noen av landene tidligere hadde inngått på vegne av de områdene som nå ble overlatt til det andre.

Jeg vil derfor hevde at Lappekodisillen, som en grunnleggende rettighet for de grenseoverflyttende samene, norsk lov som den også var, bestod uforandra. Gjennom Kieltraktaten ble Sverige forplikta til å støtte de norske samenes rett til å krysse grensa mellom Norge og Sverige, og mellom Norge og Finland.

3.6 Enaresamene fritatt for tredobbel skatt i 1814

De nye statspolitiske forholdene førte også til endringer i deler av den tidligere svenske lappmarken, selv om det ikke ble trukket nye grenser der. Dette gjaldt i første rekke Enare.

Før 1751 hadde Enaresamene betalt skatt både til Norge, Russland og Sverige. Ved det nevnte årstallet slapp de Norge som skatteinnkrever, men måtte betale den tidligere norske skatten til Sverige.⁴¹⁹ Ennå så seint som i 1807 avkrevde svenske myndigheter både dem og Utsjoksamene denne tidligere skatten, som altså kom i tillegg til det de ordinært betalte til Sverige.

---

⁴¹⁸Art. 21. Kongen av Sverige hadde nemlig også frasagt seg alle sine rettigheter til hertugdømmet svensk Pommern og fyrstedømmet Rygen (Art. 7).

⁴¹⁹Jf. kap. 2.4.

Finlands skifte av overhøyhet i 1809 fikk direkte virkninger også for Enaresamene, og klargjorde de statspolitiske forholdene i deres område. Formelt skjedde det noen få år etter at Finland var blitt et storfyrstedømme under tsaren.

Etter at denne overtok styringa av Finland, eller slik Jacob Fellman uttrykker det, “efter Finlands förening med Ryssland”, ble det bevegelse i spørsmålet om de dobbeltbetalende Enaresamenes skatteforhold. Myndighetene i Arkhangelsk meldte at disse nå hørte inn under lensstyrelsen i Uleåborg, og at de ble skattlagt derfra.⁴²⁰

På denne bakgrunnen ble det satt i gang en undersøkelse som konkluderte med at Enaresamene, på grunn av desimering av viltbestandene, om lag 20 år tidligere hadde slutta med å fange villrein og bever på russisk grunn. I og med at denne jakta var ett av de historiske grunnlagene for den russiske skatten, meinte de skattlagte selv at de burde slippe denne “tribut”. Det andre argumentet, ved sida av at de ikke dreiv den tidligere jakta, var at de nå bare holdt til på sitt eget område om vinteren, og fiska ved Ishavets kyster om sommeren. I undersøkelsen kom det også frem at Enaresamenes innbetaling av skatt til svenske myndigheter hadde vært nokså svak siden 1798.⁴²¹

I løpet av de om lag 15 årene som var gått siden da, var det nemlig blitt akkumulert betydelige restanser. Ut fra rimelighetshensyn fant man det uriktig å drive inn det utestående. Den nye skatteordninga ble endelig formalisert gjennom en keiserlig bestemmelse av 30.8.1814 – “(...) och de finska Lapparnes förenämnde skatt till Ryssland upphörde för framtiden att dit utgå”.⁴²²

Det vil si at Enaresamene fra da av kun betalte skatt til Finland.

---

⁴²⁰Fellman J, III 1906:217.

⁴²¹Fellman J, III 1906: 218.

⁴²²Som foran.

3.7 Kjente myndighetene til kodusillen 1809/1814?

Foran er det vist at avtaleverket fra 1751 ikke ble eksplisitt nevnt på landdagen i Borgå eller Fredrikshamnfreden i 1809, i demarkasjonsakten i Torneå i 1810, eller for den del i Kieltraktaten i 1814.⁴²³

Dette ser ut til å ha gitt opphav til at man i ettertid til dels har satt spørsmålstejn ved kodusillens formelle gyldighet. Det er derfor riktig å gå inn på en del av de synspunktene som har gjort seg gjeldende innen forskning og utredning som har vært inne på dette spørsmålet.

Innen forskningslitteraturen er det C.F. Palmstierna som mest dyptgående har behandla forholdene på den finsk-norske grensa i tida mellom 1809 og 1852. Særlig grundig tar han for seg de to nærmeste tiårene forut for 1852. Ut fra at avtaleverket fra 1751 ikke var nevnt i 1809/10, hevder han at det rådde en viss uklarhet om hva som gjaldt etter den tid.

Palmstiernas oppfatning er kort sagt at man på svensk/norsk side stadig gikk ut fra at kodusillen stod ved lag, mens man på russisk side lenge "(...) svävade (...) i okunnighet om dess existen". Han hevder at der ble man ikke kjent med den før ved grenseforhandlingene i 1825/26.⁴²⁴ Oscar Albert Johnsen meinte derimot helt uforbeholdent at Finlands forening med Russland ikke medførte noen endringer i det reindriftssystemet som Lappekodusillen hadde sikra i 1751.⁴²⁵

I første bind av Norsk utenrikspolitisk historie slutter Alf Kaartvedt seg i hovedsak til Palmstiernas syn. Han skriver at da Russland overtok Sveriges finske område, fortsatte kodusillen å fungere i praksis, og at Sverige og Norge etter 1814 uten videre antok at den var gyldig. I likhet med Palmstierna sier han at Russland ikke ble kjent med den før under grenseforhandlingene i 1826. Av det trekker han den slutning at dét trolig er grunnen til at kodusillen ikke ble nevnt verken i Fredrikshamnfreden eller i Kieltraktaten, og at spørsmålet om 1751-traktatens gyldighet derfor fortsatt stod åpent.⁴²⁶

Samerettsutvalget i Norge som har gitt den grundigste og mest omfattende analyse av mange aspekter ved kodusillen, sier imidlertid ingen ting om

---

⁴²³ Se kap. 3.3.1.–3.3.

⁴²⁴ Palmstierna 1932:244.

⁴²⁵ Jf. Johnsen 1942:35. Jf. også Zorgdrager 1996/97.

⁴²⁶ Kaartvedt 1995:256.

hvilke følger endringene i 1809/10, umiddelbart fikk for kodisillens formelle status. Der nevnes det bare at det skjedde endringer, uten at dette utdypes nærmere.⁴²⁷

Når det hevdes at partene som inngikk avtalene i 1808/1809, ikke kjente til kodisillen, er et naturlig spørsmål om hvordan russiske, og spesielt finske myndigheter kan ha vært ukjente med kodisillens eksistens?

Særlig administrative forhold taler i mot at i alle fall finske myndigheter ikke skal ha kjent til kodisillen. Den nye finske administrasjonen var nemlig på alle nivåer tidligere svenske embets- og tjenestemenn. De hadde administrert et svensk lovverk og de avtaler og konvensjoner Sverige hadde med andre land. Dette gjør det lite sannsynlig at i alle fall administrasjonen i Finland ikke skulle ha kjent til grenseverket fra 1751 – inklusive Lappekodisillen. Blant annet var utdrag av kodisillen trykt i svenske lovsamlinger fra midten av 1750-tallet.⁴²⁸

Ut fra de kjensgjerninger som foreligger, og som er nevnt i det foregående, vil jeg hevde at det for kodisillens formelle status ikke hadde noe å si at den ikke var nevnt i de aktuelle dokumentene mellom 1809 og 1814. Slik disse var utforma, sikra de også Lappekodisillen som grunnlag for samenes rettigheter i det aktuelle grenseområdet.

Både ut fra foreningsmanifestet i 1808, foreningsakten og Fredrikshamn-freden fra 1809, demarkasjonsakten fra 1810, og Kielfreden fra 1814, måtte det ha vært tatt uttrykkelige forbehold fra partene, om man hadde ønska å begrense eksisterende rettigheter for noen av landenes innbyggere.

3.8 Juridisk teori om Lappekodisillens status etter 1809. Aschehoug og Gjelsvik

I juridisk teori er spørsmålet om kodisillens gyldighet etter 1809, blant annet drøfta av professor T. H. Aschehoug. Hans syn var at flyttsamenes rettigheter hvilte på traktaten av 7/18 oktober 1751. Den var inngått for all framtid. Dermed kunne den ikke opphøre av seg selv, eller sies ensidig opp av noen av partene. Av dette fulgte at

⁴²⁷ NOU 1984:18, s.190.

⁴²⁸ Jf. f.eks. Modée 1756.

(...) de Rettigheder, Tractaten tillægger det ene Riges Flytlapper inden det andet Riges grændser, danne Servituter paa ethvert af Rigerne, som intet af dem eensidigen kan frigjøre seg for.⁴²⁹

Når det gjaldt Finland og den øvrige delen som ble avstått fra Sverige til Russland, var forholdene med hensyn til samene ordna etter 1751-traktaten. Aschehoug gikk ikke eksplisitt inn på de juridiske sidene ved de endringene som skjedde i 1809. Imidlertid trakk han inn 1826-konvensjonen for å illustrere rettstilstanden på 1751-grensa.⁴³⁰ I den forbindelse anførte han at mellom “det egentlige Russland” og Norge ble grensa stengt for samenes flyttinger allerede i 1826. På den annen side, skriver han, ble flyttsamenes rettigheter ikke berørt av 1826-konvensjonen.⁴³¹ Av den grunn ble det i lang tid antatt at ”(...)Tractatens første Codicil var bindende Regel ogsaa for Lappernes Flytninger mellem Norge og Finland”.⁴³²

Aschehoug meinte helt klart at der forelå en reell overflyttingsrett. Han hevda nemlig at når en traktat ble sagt opp eller trådte ut av kraft, ville i følge folkeretten den eldre internasjonale rettstilstand fra før traktaten ble inngått, inntre igjen. Denne rettstilstanden var i følge Aschehoug nedfelt i kodusillens § 10, nemlig at “(...) det ene Riges Lapper i Kraft af gammel Sædvane hver Vaar og Høst flyttede med sine Renhjorder ind i det andet Rige og der søgte Underhold af Land og Strand lige med dettes egne Undersaatter”.⁴³³

Aschehougs syn var med andre ord at kodusillen gjaldt på 1751-grensa mellom Norge og Finland, uavhengig av de statspolitiske omveltningene i årene 1808–1814. Det vil si at den gjaldt til Golmmešoaiivve máttageahči – der grenselinja fra 1751 opphørte – og 1826-grensa tok til.

Aschehoug forsvarte med andre ord på juridisk grunnlag samenes rettigheter i henhold til kodusillen. Det samme kan man ikke si om de omfat-

---

⁴²⁹ Aschehoug bd. I 1875:70.

⁴³⁰ Se nærmere om grensetrekkinga mellom Russland (og en del av Finland) og Norge i 1826, særlig i kap.3.13.

⁴³¹ Med det mener han åpenbart de rettighetene som samene var tilkjent etter grenseverket fra 1751.

⁴³² Aschehoug bd. I 1875:75 f.

⁴³³ Aschehoug bd. I 1875:75. Denne vurderinga ble gjort i forbindelse med spørsmålet om Norge eventuelt hadde ensidig rett til å si seg fri fra kodusillen i forhold til Sverige, men har selvfølgelig også relevans for kodusillens status på den finsk-norske grensa etter 1809.

tende drøftingene og konklusjonene vedrørende Lappekodisillen, som dosent Nicolaus Gjelsvik kom med i 1904 i arbeidet “Er Norge forpligtet til at taale de svenske Lappers Renbeiting her i Riget?”⁴³⁴ Hans utgangspunkt var den norske statens interesser slik de fremstod i forhold til Sverige, rundt århundreskiftet 18–1900.

I sin undersøkelse stilte han to hovedspørsmål. Det ene var om kodisillen var slik å forstå at Norge og Sverige var forplikta til å tåle samenes flyttinger over grensa i lengre tid enn hvert av landene selv ønska.⁴³⁵ Det andre spørsmålet var om ikke en slik mulig forpliktelse for Norges vedkommende, var falt bort ved seinere begivenheter, slik at Norge derigjennom kunne si opp forholdet.

Gjelsvik drøfta først hvorvidt kodisillen var en gjensidig uoppsigelig rett for Norge og Sverige, eller om den var et folkerettslig prekarium.⁴³⁶ Dernest drøfta han om hvert enkelt rike kunne si opp kodisillen ensidig.

Forfatteren konkluderte allerede innledningsvis med at det etter kodisillens § 30 var selvvinnlysene at hvert enkelt land kunne si den opp når som helst. Argumentasjonen var at hvis enten Norge eller Sverige skulle måtte tåle samenes sedvanlige overflyttinger inn i sitt eget land, ville den andre staten derved ha erverva seg en rettighet på den andre statens territorium. Det ville være i strid med § 30. Dette begrunna han med at det der var blitt slått fast at kodisillen ikke medførte rettigheter for noen av statene.⁴³⁷ Dette bygde han særlig på uttrykket ”Tolerantz” i kodisillens § 30.

Ut fra en fortolkning av paragrafen kom han frem til at samenes reinbeiting i det andre landet kun var et folkerettslig prekarium.⁴³⁸ Videre hevda han at hvis samenes overflytting virkelig hadde vært betrakta som en rett for statene, skulle man forventet at Sverige hadde prøvd å få Russland til å overta et slikt servitutt for Finlands vedkommende ved freden i Fredrikshamn. Noe slikt hadde man ikke hørt tale om der, og samenes overflyt-

---

⁴³⁴ Gjelsvik:1904. I fremstillinga har Gjelsvik en rekke henvisninger til underliggende litteratur, dommer, o.l. Disse vil bli utelatt her. Se for øvrig nærmere om bakgrunnen for Lappekommisjonen som ble oppnevnt i 1897 og Gjelsviks arbeid, i kap. 1.6.

⁴³⁵ Det juridiske uttrykket “*taale*” betyr å avfinne seg med noe man ikke er pliktig til, men tillater inntil videre.

⁴³⁶ Latin: En bruksadgang, et gode som giveren kan kreve tilbake når som helst (Et begrep fra romerretten).

⁴³⁷ Gjelsvik 1904:97.

⁴³⁸ Gjelsvik 1904:98 f.

tinger på grensa mellom Finland og Norge forble uomtalte i Fredrikshamn-traktaten.⁴³⁹

I den videre argumentasjon bygde han inn en rekke forutsetninger for å bevise at på grunn av at Sverige ikke hadde nevnt kodusillen i Fredrikshamn, så var den bare et prekarium. Tankegangen var at hvis Sverige hadde oppfatta overflyttingene som en rett, og som en rett man verdsatte, var det forbausende at man for å trygge sine egne interesser ikke hadde prøvd å forplikte Russland for Finlands vedkommende. I følge Gjelsvik innebar dette at Sverige ville kunne ha risikert erstatningssøksmål fra Norge, hvis overflyttingene virkelig var en rett.

Gjelsvik hevda videre at selv om man så bort fra erstatningsspørsmålet hadde det likevel vært grunn for Sverige til å bevege Russland til å påta seg forpliktelsene i forhold til kodusillen. Bare på den måten ville Sverige ha sikkerhet for at Russland og Norge, ville komme til å gå inn som medkontrahent. Det ville i sin tur være vilkåret for at man skulle ha håp om at Norge, overfor Sverige, ville vedstå seg samenes “angivelige” overflyttingsrett.⁴⁴⁰

3.8.1 Statsservitutt?

Gjelsvik kom riktignok også inn på den alminnelige oppfatning på mesteparten av 17- og 1800-tallet at traktatmessige rettigheter var stats- og folkerettslige servitutter som fulgte territoriet og uten spesiell avtale gikk over på den staten som erverva territoriet. Hvis samenes overflyttinger var en traktatmessig rett for Norge og Sverige, ville det vært et statsservitutt. Ut fra det skulle Sverige ikke hatt noen spesiell grunn til å nevne dette særskilt i 1809. Sveriges forpliktelse til å tåle samenes overflytting ville uten videre – ipso jure – gått over på Russland.⁴⁴¹

Slik forholdt det seg likevel ikke med Lappekodusillen. Som belegg for dette viste han til at den svenske utenriksminister Stjerneld i 1851 hadde anført at selv om ikke Russland de jure hadde anerkjent traktaten i 1809, så hadde landet i alle fall gjort det de facto.⁴⁴² Etter folkeretten burde den imidlertid vært fornya. For å underbygge dette hadde Stjerneld vist til den

---

⁴³⁹ Se nærmere omtale av dette i kapittel 3.2.

⁴⁴⁰ Gjelsvik 1904:104.

⁴⁴¹ *Ipsa jure* – i kraft av den samme retten.

⁴⁴² Se kap. 6.10.3.

folkerettslærde Martens, som hadde omtalt dette i 1789. Denne hevda nemlig at alminnelige traktater, etter en enstemmig folkerettslig oppfatning, ikke var bindende for den stat som tok over territoriet, uten at det ble gjort særlig avtale om det.⁴⁴³

Ifølge Gjelsvik viste dette at når Stjerneld ikke regna Lappekodisillen for et statsservitutt, kunne han heller ikke ha betrakta samenes overflytting som en gjensidig rett og plikt. Da ville nemlig kodusillen vært et statsservitutt. I et slikt tilfelle skulle han etter Martens' syn ha kommet til at Russland hadde vært bundet overfor Norge.⁴⁴⁴

Gjelsvik tok imidlertid i betraktning at den svenske utenriksministeren hadde avgitt sin uttalelse en god stund etter 1809 (42 år), men i og med at Martens' verk første gang var utgitt i 1789, måtte man anta at det svenske utenriksdepartementet hadde hatt den samme oppfatning i 1809.⁴⁴⁵

Denne oppfatninga måtte da ifølge Gjelsvik ha vært at når Russland ikke forplikta seg til å anerkjenne Lappekodisillen ved Fredrikshamntraktaten, var dette landet heller ikke bundet av den. Det skyldtes at kodusillen ikke hjemla gjensidig rett og plikt for Norge og Sverige til å tåle samenes overflytninger i lengre tid enn noen av landene selv ønska. Den var derfor ikke noe statsservitutt. Reglene for statsservitutter kom følgelig ikke til anvendelse.

Gjelsviks videre drøfting gikk på om samenes overflyttinger kanskje likevel var meint å skulle være en rett for statene, men da bare som en obligatorisk i motsetning til en tinglig rett.⁴⁴⁶ I en slik sammenheng ville kodusillens § 30 da ha til oppgave å fastsette at retten ikke skulle være tinglig, men obligatorisk.

Gjelsvik avviste dette. Han anså det nemlig for selvinnsyende at Norge og Sverige i 1751 hadde ansett statsservitutter for å være av tinglig natur, som aktivt og passivt følger territoriet. Derfor var det helt utenkelig at disse da skulle ha funnet på å erklære at overflyttingene bare var en obligatorisk

---

⁴⁴³ Hvis dette hadde vært den riktige tolkning ville altså ingen av de svenske traktatene som angikk Finland, ikke vært gyldige etter 1809, siden ingen av dem ble særskilt nevnt. Det samme gjelder forholdet Danmark – Norge – Sverige i 1814.

⁴⁴⁴ Gjelsvik 1904:104.

⁴⁴⁵ Ingen av de kildene som er gjennomgått i forbindelse med dette arbeidet gir holdepunkter for et slikt syn.

⁴⁴⁶ Tinglig rett – en rett til (i) tingen. Obligatorisk rett – en avtalefesta rett.

rett, for at de ved en mulig overdragelse av territoriet ikke skulle følge dette, annet enn ved særlig avtale.

Han presiserte likevel at denne forståelsen av kodusillen ikke var overensstemmende med det som var antatt på annet norsk hold. I den forbindelse viste han til professor Aschehoug som hadde et annet syn.⁴⁴⁷ I andre utgave av sin statsforfatningsrett⁴⁴⁸, hadde nemlig Aschehoug uttalt at flyttsamenes rettigheter hvilte på traktaten fra 1751. Den var avslutta for all framtid, og kunne derfor verken opphøre av seg selv eller vilkårlig sies opp av noen av rikene.

Gjelsviks ankepunkt mot dette var at Aschehoug ikke skilte mellom selve overflyttinga, og regulerings-bestemmelsene i forbindelse med den. Bare hvis det forholdt seg slik at samenes overflytting var blitt satt som vilkår for at grensetraktatens tilblivelse, kunne man med en viss rett si at et slikt vilkår nok var av en slik art at det ikke stod partene fritt til å gå fra det. Slik forholdt det seg imidlertid ikke.⁴⁴⁹

Det var uforståelig at man kunne tale om en gjensidig og uoppsigelig rett for rikene, når kodusillen selv brukte uttrykkene Tolerantz og gjensidig Føielighed. Forklaringa var antakelig at flyttsamene ble sikra visse rettigheter i det andre landet, så lenge overflyttingene faktisk vedvarte eller tåltet. Siden hadde så den oppfatning sneket seg inn at "Flytlappeforholdet" hadde hjemmel i kodusillen, og at det derfor var ulovlig å stenge grensa bare fra det ene rikets side.

Gjelsviks analyse av kodusillen er altså at den ikke sikra samene noen reelle overflyttingsrettigheter.

3.8.2 Gjelsvik var påvirket av striden mellom Norge og Sverige

Med de store kildemessige manglene Gjelsviks analyse har, blant annet en fullstendig taushet om at det svensk-norske synet helt frem til 1851 var at kodusillen gjaldt ubetinga på grensa mellom Finland og Norge, må det stilles betydelige kritiske spørsmål ved slutningene hans. Argumentasjonen er så sterkt prega av striden mellom Norge og Sverige fra 1880-åra og

---

⁴⁴⁷Gjelsvik 1904:105.

⁴⁴⁸Aschehoug bd. I 1875, s. 85.

⁴⁴⁹Han viste her til Tarangers arbeid, (Taranger 1904: 34/35). Den var også en del av utredninga i Indstilling 1904.

utover, at man vanskelig kan betrakte Gjelsviks vurderinger som en uhilda drøfting av Lappekodisillens status på den norsk-finske grensa mellom 1809 og frem til grensesperringa i 1852.⁴⁵⁰

Som et advokatarbeid – en prosedyre å skaffe argumenter for at den norske staten hadde ensidig rett til å kvitte seg med de svenske samenes reinbeiting i Norge – vil nok Gjelsviks fremstilling tåle kritikk. Lappekomisjonen som han arbeidde for, hadde nemlig dét som sin underliggende forutsetning. Gjelsvik satte alle andre argumenter til side og unnlot å nevne ting som kunne svekke det overordna siktemålet.⁴⁵¹

3.9 Kodisillen gjaldt og var kjent på finsk myndighetshold

Slik det er vist så langt i dette kapitlet, er det lite eller ingen ting i de formelle omstendighetene omkring Finlands overgang til å bli et russisk storfyrstedømme i 1809, som trekker i retning av at grenseverket fra 1751 ikke skulle være gjeldende for det som fra da av ble grensa mellom Finland og Norge.

Kaisa Korpijaakko-Labba som har undersøkt situasjonen i Enontekisområdet etter at den svensk-finske grensa ble trukket i 1809, konstaterer at de reindriftssamene som ble finske, ikke fikk noen problemer i forhold til dem som forble svenske. Flyttingene fortsatte som tidligere:

Kodicillen var garanti för en effektiv betescirculation och en grundpelare i hela renskötselns ekologi på detta område.⁴⁵²

Dette underbygges av opplysninger fra deler av det finske embetsverket. Landshövding Ehrenstolpe i Uleåborgs län i Finland⁴⁵³, gjorde i et brev til Senatet, 11.februar 1817, rede for flyttsamenes stilling i grenseområdene mellom Finland, Sverige og Norge. Det vil si i finsk og svensk Enontekis

---

⁴⁵⁰Se også kap. 1.10.

⁴⁵¹Gjelsviks syn henger trolig også sammen med hans oppfatning av land- og ressursrettigheter i samiske strøk. Blant annet hevda han i andre sammenhenger at alle bruksrettighetene på statens grunn i Finnmark var noe som staten hadde gitt innbyggerne, og at den kunne ta slike rettigheter tilbake når den ønska, uten å gå noe privatmanns rett for nær. Jf. Gjelsvik 1912:186, og Sandvik 1993:339.

⁴⁵²Korpijaakko-Labba 1998:57.

⁴⁵³Det nye nordligste lenet i Finland, etter nyorganiseringa i 1809.

og Kautokeino.⁴⁵⁴ Bakgrunnen var at hans svenske kollega i Norrbotten hadde tatt opp med ham at ikke bare undersåttene av den svenske delen av Enontekis, men også de norske samene fra Kautokeino forsamling var blitt avgiftsbelagt av de finske Enontekisboerne, for den reinbeitinga flokkene deres stod for der. Eller som det heter at de var “(...) blifvit af innevånarena i Enontekis Kejslerliga Ryska andel taxerade till så kallad Mullbete afgift, (...)”.

Slik landshøvdingen i Uleåborg refererte sin svenske embetsbror i Norrbotten⁴⁵⁵, måtte de svenske samene betale avgift fordi de en ubetydelig del av året, på flyttingene til og fra Norge, oppholdt seg på “Ryska” området.⁴⁵⁶ Kautokeinosamenes avgiftsbetaling var begrunna i at de en tid midt på vinteren oppholdt seg på finsk (“russisk”) side med reinflokkene sine.

Fra svensk side var det i den anledning blitt fremholdt at i den sist avslutta freds- og grensetraktaten mellom Sverige og Russland, ikke var noen hjemmel for å pålegge en slik avgift verken for det ene eller andre rikets samer.⁴⁵⁷ Disse hadde etter eldre traktater hatt frihet til å søke beite for dyrene sine i fjellbygdene, “utan afseende å Riksgränsen”.⁴⁵⁸

Landshøvdingen i Norrbotten hadde konkret bedt om at den nevnte avgifta burde unngås. Dette hadde Ehrenstolpe, i medhold av keiserlig reskript av 26.11.1812, tatt opp med sin kronofogd.⁴⁵⁹

I kronofogdens memorial får man et nærmere innblikk i forholdene.⁴⁶⁰ Denne kunne meddele at ifølge eldre overenskomster skulle de Enontekis-samene som oppholdt (“oppehåller”) seg på den norske sida av fjellryggen, der ha betalt noen skilling i beiteavgift for hvert hushold.⁴⁶¹ På den annen

---

⁴⁵⁴FRA. EKO-s. Pk.4. Mp.19. Behandla i Senatet 8. mars, innkommet 26. februar.

⁴⁵⁵Det nye nordligste lenet i Sverige.

⁴⁵⁶Dette området kan ikke være annet enn den nordvestre armen av Finland, mellom Sverige og Norge, den såkalte *Finskekilen* i Enontekis kommune.

⁴⁵⁷For øvrig var det der heller ikke sagt noe om reindriftssamenes flytterett i det hele tatt, mellom Sverige og Finland. Jf. foran, kap. 3.3.

⁴⁵⁸Disse eldre traktater var uten tvil Lappekodisillen.

⁴⁵⁹Det har vært vanskelig å finne ut av innholdet i dette reskriptet.

⁴⁶⁰FRA. EKO-s. Pk.4. Mp.19. Kronofogd Jac. Heichell til landshøvding Ehrenstolpe, 28.12.1817.

⁴⁶¹Dette kan knapt være noe annet enn kodusillens § 13, som omhandla svenske reindriftssamers beiteleie i Norge. Særlig interessant når det gjelder denne saka, er at de norske samene betalte til sognets innbyggere. Etter § 18 var det altså de som var

side skulle de norske, eller Kautokeinosamene, som om vinteren brukte – “begagna” – beite i finsk Enontekis, ha betalt en tilsvarende avgift – “(...) som skal ingått i en Sockne Cassa, till bestridande af gemensamme utgifter”.⁴⁶²

Det fremgår videre at da omtrent halvparten av Enontekis sogn kom under det russiske veldet i 1809, bodde det omkring 30 “Lapp hushåll” på “denna” (det vil si den finske) sida av grensa. På grunn av frykten for dårligere behandling under russisk styre, hadde flesteparten av disse valgt å skrive seg inn som svenske undersåtter.⁴⁶³ Flesteparten av disse bodde likevel på ”russisk” område om vinteren, det vil si i finsk Enontekis.

Innbyggerne der hadde nå begynt å betrakte de overflyttende “svenske” samene som utenlandske undersåtter. Derfor ble de i likhet med Kautokeinosamene pålagt å betale den vanlige beiteavgifta.

Dette vil si at i finsk Enontekis brukte man altså kodisillens bestemmelser analogt overfor de som etter 1809 valgte å (for)bli “svenske” samer, selv om det altså ikke ble inngått noen ny avtale om hvordan det skulle forholdes med deres reindriftsflyttinger.

Den finske kronofogden meinte imidlertid at når landshøvdingen i Norrbotten hadde opplyst at denne avgifta ville falle bort på norsk side, var det rimelig at det samme ble bestemt for Enontekis lappmark.⁴⁶⁴

Siden det spørsmålet som var tatt opp tok sikte på å fjerne årsakene til stridigheter mellom grenseboerne, fant kronofogden det også riktig å ta opp et annet forhold som hadde tilknytning til det samme. Det var nybyggernes eller de fast bosatte jordbrukernes klager over reindriftssamene. Etter hans syn hadde disse etter eldre forfatninger og overenskomster ikke rett til å slå seg ned eller bruke reinbeitet nærmere bebygde “byar eller gårdar” enn to mil.

---

leiemottakere – tilsvarende jordherrer andre steder.

⁴⁶²Norske reindriftssamer skulle formelt betale avgift etter kodisillens § 14. Det er den avgifta som her reflekteres.

⁴⁶³I følge Kaisa Korpijaakko-Labba var det frem til og med 1812 ikke flere enn åtte flyttsamefamilier som hadde skrevet seg inn som russiske undersåtter. Oversikta hun har frem til 1875 viser at tallet aldri var høyere enn 13. På svensk side av grensa var det derimot ”trängsel”. Der var det på begynnelsen av 1800-tallet 566 ”lappar” – hvorav altså noen ganske få valgte å bli offisielt russiske. Jf. Korpijaakko-Labba 1998:57.

⁴⁶⁴Bakgrunnen for opplysninga om at avgifta ville falle bort på norsk side er ukjent.

Kart 3.2 Grense mellom Sverige og Finland i 1809/10. Den nye grensa mellom Finland og Sverige delte Enontekisområdet i to. Den nordvestligste delen av Finland, landtungen mellom Norge og Sverige, ble seinere gjerne kalt for Finskekilen. (Kart av Isak Johansen, her tilpasset av Johan Isak Siri, Sámi allaskuvla.)

Både Enontekis- og Kautokeinosamene var imidlertid de seinere årene begynt å komme tett inntil gårdene. Følgene av dette skulle ha vært at både høystakker og innsamla lagre av reinmose var blitt oppspist av reinflokkene. Derigjennom var jordbrukerne utsatt for at buskapeen deres ikke fikk fôr i den strengeste vintertida. Derfor ble de også selv undergitt den “förskräckligaste hungers nöd”.

Det var derfor av den største viktighet for nybyggernes mulighet til å greie seg i Enontekis lappmark, at landshövdingene i Uleåborg og Norrbotten i fellesskap satte ut i livet en liknende “författning” som tidligere. Da måtte reindriftssamene vanligvis oppholde seg minst to mil fra bebygde gårder. I tilfelle det likevel ble gjort skade, måtte nybyggerne dessuten få rett til,

etter uhildede menns kjennelse, umiddelbart å få erstatning for skaden fra den skyldiges eiendom. Det ble understreka at dette måtte skje før vedkommende reindriftssame flytta fra stedet. Ellers var han vanskelig å få tak i – “(...) då han svårigen mera står att omhänderfås”.

I landshøvdingens henvendelse til Senatet, bygde han i stor utstrekning på kronofogdens faktiske opplysninger. Imidlertid kom han også med egne juridiske vurderinger og anbefalinger, blant annet i forhold til Lappekodisillens bestemmelser.

Først viste han til at beiteavgifta det var klaga over var gjensidig, og at keiserens undersätter, i overensstemmelse med gammel hevd og overenskomst, hadde fått “vidkänna” (vedkjenne seg) det når de var på de norske fjellmarkene. Likevel hadde han ikke noe i mot å forby denne avgifta. En forutsetning for det var likevel at det samme skjedde på norsk og svensk side.⁴⁶⁵

Han orienterte også Senatet om at han hadde tatt opp med landshøvdingen i Norrbotten, “(...) om vidtagande af den kraftigaste åtgärd till upplifvande af de äldre Författningar och öfverenskommelser(...)”, som gjaldt flyttsamenes plikt til ikke å bosette seg, eller å la reinene beite nærmere gårdene enn to mil. Dette gjaldt også erstatningsordninga, hvor landshøvdingen var enig i kronofogdens forslag til fremgangsmåte for taksering av eventuelle skader.

Når det gjaldt de formelle sidene ved erstatningsoppgjøret, hadde man etter landshøvdingens oppfatning allerede et eksisterende regelverk for dette – Lappekodisillen. De skadelidte måtte “(...) njuta ersättning på sätt 16 §. VII art. af traktaten som år 1752 är afsluten angående Gränsevärket emellan Sverige och Norrige, innehåller”.⁴⁶⁶

⁴⁶⁵ Kompetansen til å avskaffe kodisillens beiteavgift tillå ikke regionale embetsmenn. Det vil si at i forhold til Norge og norske samer var det nok lite han formelt kunne gjøre. Derimot kunne det stille seg annerledes i forhold til de svenskregistrerte samene, hvor det ikke forelå noen traktatfesta bestemmelser i forhold til Finland.

⁴⁶⁶ Henvisninga til § 16 gjelder utvilsomt Lappekodisillen. Utdrag: ”Og skulle paa begge Sider de fremmede Lapper nøye tage sig i Agt, at de ikke ved deres Flytnings Færd gjøre Landets egne Indbyggere nogen Skade, enten Vinter eller Sommer, paa Skoug, Ager eller Eng, MulteBær eller Hiort Ron-Myrer eller noget andet, under Straf efter Loven; og bør Skaden strax erstattes efter uvillige Mænds Kiendelse.”

Hva angår at grenseverket skulle være fra 1752, bygger landshøvdingen tydeligvis på at det var 6. mai 1752 Svea Hovrättsendte ut sitt sirkulære om hvordan deler av grensetraktaten og Lappekodisillen skulle følges opp av rettsvesenet. Jf.

Art. VII som det også er vist til, må være selve grensetraktatens art. VII. Den har ikke noen direkte relevans til reinbeiting. Den angår forbud mot og straff for å ødelegge grenserøysene. Artikkelen er muligens nevnt fordi den betoner hvor viktig det var at disse fikk stå i fred, for å opprettholde et godt naboskap.

En ytterligere antydning i retning av at både grensetraktaten og Lappekodusillen var kjent i Finland, får man gjennom opplysninger fra de aller høyeste finske embetsnivåene i 1823. Det skjer blant annet i et brev fra C.E. Mannerheim til Finlands øverste embetsmann i St. Petersburg⁴⁶⁷, statssekretær R.H. Rehbinder.⁴⁶⁸ Der ble det opplyst at det verken i Senatets arkiv eller ved landmålerkontoret fantes noen dokumenter eller kart som omfatta grensa mellom Finland og Norge.⁴⁶⁹

Årsaken til dette var åpenbart at denne grensa ikke hadde voldt noe problem på sentralt hold, eller slik det uttrykkes:

Sedan Finlands förening med Ryssland, har åtminstone i
Senaten ingen fråga eller tvist om desse gränser yppats.⁴⁷⁰

I følge Mannerheim skulle det heller ikke være noen grunn til at tvilstilfeller burde oppstå. Grensereguleringstraktaten mellom Sverige og Norge fra 1751, burde nemlig tjene til “efterrättelse” fra det punktet (på grensa mot Norge) hvor 1810-grensa mellom Finland og Sverige tok av, til

---

Modée:1756:3432 ff.

⁴⁶⁷Carl Erik Mannerheim (f. i Sverige i 1759, d. i Finl. i 1837) hadde en meget omfattende embetskarriere og stod sentralt i begivenhetene i årene 1808/09. Fra 1816 var han landshøvding i Åbo og Björneborg len, og fra 1820 medlem i Senatets økonomidepartement. Jf. UF 2 1982:308.

⁴⁶⁸Rehbinder, Robert Henrik (1777–1841) hadde vært embetsmann både i Sverige og Finland. Allerede fra 1809 hadde han en sentral stilling som finsk talsmann i St. Petersburg. Fra 1814 var han den ledende. Etter 1826 var han alene om å representere Finland ”inför tronan”. Rehbinder arbeidde intenst for å sikre Finlands autonome stilling og for å bevare stabile forhold i Finland – slik at Russland ikke skulle kunne blande seg inn. Han stod høyt i gunst hos både Aleksander I og Nikolai I. Han døde i stillinga i 1841. Jf. UF.2 1982:610/11.

⁴⁶⁹FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.13. Dat.Hfrs.29.5.1823.

⁴⁷⁰I forbindelse med grensespørsmålene anførte han imidlertid at han selv hadde et spesialkart over Kemi lappmark, hvor grensa mellom Finland og Norge var ”bestämdt marquerad”. Derimot var grensa mellom Finland og Russland ikke trukket opp der, men likevel respektert (”bibehållna”) etter gammel tradisjon mellom de to lands undersätter.

“Kolmas Soifvi”⁴⁷¹, hvor Norges, Russlands og Finlands grenser støtte sammen.

Mannerheim opplyste videre at traktaten fra 1751 var blitt trykt i 1761, i utdrag av Sveriges traktater med fremmede makter siden 1718.⁴⁷² Denne boka, skulle etter det han hadde fått opplyst, finnes i “Commiteens” arkiv.⁴⁷³

Det foranstående viser at både grensetraktaten og kodisillen var kjent og akseptert i senatskretser i Helsingfors, og at man også hadde materiale om traktatverket i den finske komitéen i St. Petersburg. I og med at det også ble henvist direkte til de trykte dokumentene angående grenseverket fra 1751, kan man også ut fra det vanskelig trekke noen annen slutning enn at dette traktatverket stadig ble ansett som gjeldende.

De finskregistrerte samenes årvisse flyttinger til Norge, var via geistlige rapporteringsordninger også velkjente på senatsnivå i Finland. Siden 1817 hadde nemlig domkapitlet i Åbo, hvert tredje år plikt til å rapportere til Senatet, i tsarens navn, om de “Lappska Församlingars Tillstånd”.⁴⁷⁴ I beretninga fra 1824 heter det blant annet at reindriftssamene fra Utsjok drog til norskekysten i april og ble der til november måned. Av rapporten fremgår det at også en god del av de øvrige innbyggerne fra Utsjok dro på fiske til Norge.⁴⁷⁵

Med hensyn til det regelverket som gjaldt i grenseområdet mellom Norge og Finland, hadde man naturligvis gode kunnskaper på det regionale nivået i Nord-Finland. Det vil si i den delen av landet hvor 1751-bestemmelsene skulle fungere i praksis. Denne kunnskapen kom blant annet til uttrykk i en “relation” til det finske Senatet, fra landshøvding S.F. von Born i Uleborg

⁴⁷¹ Det nordøstlige endepunktet for 1751-grensa.

⁴⁷² Er Modée 1761.

⁴⁷³ “Committeen” er etter all sannsynlighet identisk med ”för den i St. Petersburg i afseende å finska ärenderne tillförordnande Komité”, valgt blant ”Finlands invånare.” Denne var siden 1811 et rådgivende organ for tsarens behandling av finske anliggender. Statssekretæren hadde en sentral stilling i dette kollegiet. Jf. Bergh 1889:47–50. Etter 1834 ble statssekretæren kalt ministerstatssekretær. Jf. Puntila 1972:28.

⁴⁷⁴ Åbo domkapittel til Senatet, 1.6.1824. Forelagt Senatets økonomidepartement, 16.8. Og 18.10. s.å. Jf. FRA. EKO-s.Pk.4, mp.19.

⁴⁷⁵ Uvisst av hvilken grunn heter det om Enareinnbyggerne at de bare dreiv fiske i innsjøene om sommeren, og ikke i likhet med folk fra Utsjok dro til den norske havkysten. Andre kilder fra 1820-tallet viser at sjøfisket i Varangerfjorden på den tid utvilsomt var blitt en viktig del av Enaresamenes økonomi. Se kap.

län, i 1823. Der gav han et historisk overblikk over grenseforholdene mellom Norge og Finland.⁴⁷⁶

Om selve grensetraktaten fra 1751, skreiv han at den hadde avgjort alle grensetvister, og “(...) hvardera Riket uti de gemensamma Lappmarkerna enskild besittning tilldeld”.⁴⁷⁷ Dessuten betonte han svært sterkt at det knapt fantes noen annen grense som var så nøyaktig oppmerka og beskrevet som grensa fra 1751.

Ut fra von Borns beskrivelse i 1823 er det ingen tvil om at selve 1751-grensa fullt ut sto ved lag. Spørsmålet er om denne finske embetsmannen, med førstehånds kjennskap til og ansvar for grenseforholdene mot Norge, eventuelt også omtalte Lappekodisillen.

3.9.1 Lapperetten i tvister mellom grensesamene

Det er vanskelig å oppfatte landshøvdingens beskrivelse hvordan tvistemål ble løst på grensa, annerledes enn at han blant annet meinte at den interne samiske rettsinstansen, lapperetten, fortsatt var i funksjon:

Vanliga tvistemål af mindre vigt upptagas och afdömmas i vissa fall af Lappfogderna och Länsmännen, samt i andre åter af Härads- eller Bøjde-Rätt.⁴⁷⁸

Jeg tolker dette slik at von Born her omtaler forholdet mellom lapperetten og det ordinære rettssystemet, slik dette kommer til uttrykk gjennom §§ 22 og 23 i kodisillen. De vanlige tvistemålene av mindre vekt som han nevner, er etter dette de saksforholdene Lapperetten skulle ta seg av. Lappefogdene og lensmennene er trolig det samme som samelensmannen og nemndemennene som nevnes i § 22, om organisering av lapperetten.

Når han nevner at andre saker ble behandla av herreds- eller bygderetten, er også det i tråd med kodisillen. Alle de sakene som ikke skulle behandles

---

⁴⁷⁶Born, utg. 1843:201 ff. Landshøvding Samuel Fredrik von Born (1782–1850) hadde en militær karriere bak seg før han ble landshøvding i Uleåborg i 1829. Fra 1826 var han også medlem i Senatets økonomidepartement. Han gikk av i 1828 etter en konflikt med generalguvernør Zakrevskij. Jf. UF 1 1982:153.

⁴⁷⁷Born, utg. 1843:292. ”Enskild” betyr privat. Jf. det tidligere uttrykket ”privative distrikter” – områder av Lappmarken som lå til hvert enkelt rike.

⁴⁷⁸Born, von, utg. 1843:29

av lapperetten, hørte hjemme i det ordinære rettssystemet, samtidig som lapperettens kjennelser kunne ankes dit.⁴⁷⁹

Antakelsen om at det var lapperetten von Born her hadde i tankene, blir til visshet når han i en fotnote om tvisteløsningsmekanismene på grensa, viste til at den svenske hovrettens brev av 6. mai 1752, med utdrag av kodisillen, var innført i lovsamlinga av 1807.⁴⁸⁰ Dessuten opplyste han at hele grensetraktaten var å finne i Modées samleverk om alliansetraktater – utgitt i 1761.⁴⁸¹

Generelt må man kunne si at hvis det fra russisk-finske sentralmyndigheters side hadde vært meninga å si seg fri fra kodisillens bestemmelser, er det lite sannsynlig at man i fjortenårsperioden siden 1809, ennå ikke hadde orientert sitt berørte regionalnivå om det. Landshøvdingen i Uleåborgs län var i alle fall ikke i tvil om at den, i tråd med det lovverket man hadde overtatt fra Sverige, var fullt ut gjeldende i 1823.⁴⁸²

For øvrig viser en gjennomgang av primærmateriale fra fogderi- og amtsnivå i Finnmark, at der har vært svært liten problematisering av grenseforholdene mot Finland, i de nærmeste 18–20-årene etter at Finland ble et storfyrstedømme under den russiske tsaren. Den gjensidige ressursbruken har åpenbart fortsatt slik som tidligere, uten å møte innsigelser fra noe hold.

⁴⁷⁹ Se nærmere omtale av lapperetten i kap. 5.7.

⁴⁸⁰ Dette brevet var nemlig en avskrift av kodisillens rettergangsbestemmelser. For øvrig første gang trykt i Modée 1754. Selv om det synes klart at von Born her har lapperettens tvisteløsningsmekanisme i tankene, er det likevel relevant å stille spørsmål ved hvorfor han ikke var enda mer eksplisitt. Forklaringa kan være at adressaten var Sentatet – et relativt nytt organ – som hadde behov for en mest mulig generell innføring om forholdene i landets nordområder.

⁴⁸¹ Fotnoten lyder: ”Gränsetractatens första Bihang, hvaraf Transumt är infördt i 1807 års Lagsamling p. 581. Kongl. Svea Hof-Rätts Bref af den 6 Maji 1752 i Modees Värk. (Gränsetraktaten finnes till hela dess vidd indtagen udi Modées Samling af Alliance Tractaten (...) 1761 p.308”).

⁴⁸² Hva angår von Borns fremstilling av grenseforholdene ble den for øvrig uten forbehold påberopt av fiskeriinspektør, den finske And. Joh. Malmgren, mot slutten av århundret, i hans fremstilling av rettighetsforholdene i (særlig) den finske delen av Tanavassdraget. Denne ble gjort for ”Jordbruks Expeditionen i Keyserliga Senaten”, 16.4. 1888. Fins i SRA. 1902åds. Nr.4490 b.

3.10 Norske myndigheter uvitende om kodusillen?

På finsk myndighetshold finner man altså i de 10–15 nærmeste årene etter 1809 klare referanser til kodusillen, og at den var i funksjon på grensa mellom de to landene. Underlig nok er det kilder som peker i retning av at norske myndigheter i Finnmark var mindre kjent med kodusillens bestemmelser. Selv om det er et gjennomgående trekk ved materialet at kodusillen knapt nevnes eller problematiseres i perioden mellom 1809 og 1830, er det likevel tilfeller hvor det ville vært naturlig å trekke den inn, men hvor det likevel ikke skjedde.

I 1823 kom det opp en sak som naturlig skulle ha vært behandla etter kodusillens regelverk om skifte av undersåttsforhold. Bakgrunnen var at fogden i Øst-Finnmark henvendte seg til Finmarkens Amt, og rapporterte at ganske mange av reindriftssamene som hørte til hans fogderi hadde flytta over til “Russland”. Der hadde de latt seg innlemme i Enare.⁴⁸³

Dette hadde negative inntektsmessige konsekvenser for det offentlige. Lensmannen som reiste rundt til fjellsamene for å drive inn skattene, hadde nemlig ikke våga å foreta utpanting hos dem som kunne vise attest fra den “russiske” embetsmannen om at de stod i manntallet for Enare. Dessuten oppholdt de seg på “russisk” område.

Fogden antok at det ikke kunne være tillatt for fjellsamene å “emigrere” uten videre, uten først å gjøre opp for skyldig skatt. Derfor spurte han amtmannen om det fantes bestemmelser om reindriftssamenes overgang til “Russland”. Han ville også vite om ikke noe kunne gjøres ved “Mellekomst med den Russiske Regjering”. Ønsket var at samene ikke skulle bli antatt i det russiske manntallet før de fremviste pass og attest fra den norske fogden om at de ikke skyldte skatter eller avgifter i Norge.⁴⁸⁴

Noe seinere etterlyste fogden i Øst-Finnmark en konvensjon mellom kongen av Sverige/Norge og keiseren av Russland. Denne skulle ha vært publisert av hans forgjenger i 1819 eller 1820. Innholdsmessig skulle den dreie seg om norske flyttsamers rett til å bli russiske undersåtter. Vilåret var bare at de gjennom fogdeattest kunne bevise at de hadde betalt alle sine skatter og avgifter i Norge.⁴⁸⁵

---

⁴⁸³SATØ. ØFFS. KPB. A. 23/7 1822 – 9/5 1823. Til FA, 21.2.1823.

⁴⁸⁴Denne saka er også omtalt av Tanner 1929:75.

⁴⁸⁵SATØ. ØFFS-kpb. 1823–24. 15.2.1824.

Dokumentet han fikk tilsendt, var et sirkulære fra Regjeringas fjerde departement, av 11.9.1818.⁴⁸⁶ Dette angikk de gjensidige rettighetene som svenske/norske og russiske/finske undersåtter skulle ha i det andre riket.⁴⁸⁷ Der er det imidlertid ikke angitt noe særskilt om samenes flyttinger mellom Finland og Norge.

Amtmannen antok for øvrig at man ikke kunne nekte noen som ikke hadde forpliktelser å forlate sitt faste oppholdssted. Når folk hadde lovlig pass kunne de reise til steder både innen- og utenfor Norges grenser. Det eneste de måtte gjøre var å oppgi bestemmelsesstedet og hensikten med reisa. Det skulle anmerkes i passet.⁴⁸⁸

Dette kan tyde på at fogden var ukjent med Lappekodisillens bestemmelser, eller at han meinte at disse var uaktuelle etter 1809. Men – det er vanskelig å gi en forklaring på hvorfor det var slik.

3.11 Reindrift på tvers av grenselinja

Fogdens tilsynelatende mangel på kunnskap om Lappekodisillen blir enda merkeligere, når man tar i betraktning det omfattende ressursbruksfellesskapet mellom samene i Øst-Finnmark og Utsjok/Enare. Dette dreide seg i første rekke om reindrift, men også om de finske samenes sjøfiske i Norge. På den lange grensestrekninga langs Tanavassdraget hadde man dessuten organiserte fellesfisketiltak innen laksefisket mellom dem som bodde på hver side av grensa.⁴⁸⁹

Dette fellesskapet fortsatt uavkorta etter at Finland skiftet statsrettslig status i 1809, slik Norge gjorde i 1814. Samene brukte stadig land og vann på begge sider av grensa slik de alltid hadde gjort før det kom ei grense, eller etter at grensa var en realitet i 1751. Samtidskildenes beskrivelse av den faktiske ressursbruken forteller også at det ikke fra noen av sidene ble satt i verk tiltak for å hindre grenseoverflyttingene og den gjensidige

⁴⁸⁶ Dette var sendt fogderiet 24.10.1818.

⁴⁸⁷ Gjelder etter all sannsynlighet ”Deklaratoriska noter ang. Svenske och Norske undersåtars förhållanden i Ryssland och ryske undersåtars i Sverige och Norge”, St. Petersburg, 1817, sept.10 (Aug.29) och Sept.13(/). Fins i SRA. UD: Traktatsamling. Skrivelser, växlade med främmande makter, m.m. 1817–1874. Nr.470. Aktstycket er trykt i STFM, del 10 1896:127–29.

⁴⁸⁸ SATØ. ØFFS-kpb. 1824. 22.4.1824.

⁴⁸⁹ Nærmere om fellesfisketiltak innen laksefisket etter 1809, se kap. 5.4.

utnyttningen av naturgodene. Særlig beskrivelsene til Jakob Fellman, som kom som sokneprest til Utsjok og Enare i 1820, er enestående vitnesbyrd om de grenseoverskridelsene forbindelsene.

Dette gjaldt også de sosiale forbindelsene. De ser også ut til å ha vært gode. Den første nyttårshelga Fellman var i Utsjok – 1821 – kom mange mennesker til kirka. En god del av dem var samer fra Norge. Samtlige av disse hadde et godt forhold til den finske presten og ville “paapa buorastet” – hilse på presten.⁴⁹⁰

Fellman registrerte snart at mange av sognebarna hans hadde en spesiell årssyklus. Etter at de hadde fått sin geistlige betjening, tok Utsjok- og Enareboerne avskjed med presten i april måned. Reindriftssamene drog til Ishavskysten på grunn av reinbeitet, og for å slippe unna mygg- og insektplagen. De øvrige – ”fiskarelapparne” – drog til sine “fiskeläger” ved havet.⁴⁹¹ I 1821 var den siste gudstjenesten i Utsjok kirke fastsatt til 29. april – “(...) føre Lapparnes avresa till Ishavets kuster”.⁴⁹²

Tiende september var samene ennå ikke kommet tilbake derfra. Derfor hadde han ikke mer enn 10–15 tilhørere under gudstjenesten i Utsjok kirke.⁴⁹³ De første vendte ikke tilbake før tre uker seinere⁴⁹⁴ – med andre ord i begynnelsen av oktober.

Denne gjensidige ressursbruken bekreftes også fullt ut av den norske Finnmarkskommisjonen av 1826. Denne konstaterte at de “Russiske” (dvs. tidligere svenske) reindriftssamene oppholdt seg i Finnmark en periode av året. Tilsvarende var de norske flyttsamene på den andre sida av grensa om vinteren.⁴⁹⁵

---

⁴⁹⁰Fellman J, III 1906:16.

⁴⁹¹Fellman J, III 1906:33.

⁴⁹²Fellman J 1978:58. Innlandssamene som ikke dreiv reindrift i større omfang ble gjerne kalt fiskersamer.

⁴⁹³Fellman J 1978:31.

⁴⁹⁴Fellman J 1978:32.

⁴⁹⁵Jf. Finnmarkskommisjonens innstilling angående ”Landvæsenet”. Trykt i ”Budstikken”, ny samling – første del, Christiania 1830:249.

3.12 Utsjok- og Enaresamenes sjøfiske etter 1809

Etter grensefastsettelsen i 1751 dreiv Utsjoksamene fiske i sjøen på norsk side, uavhengig av om de var reindriftssamer eller ikke.⁴⁹⁶ Det er mye som tyder på at Enaresamene hadde en noe annen tilpasning, og at fisket i sjøen ikke hadde noen vesentlig plass i næringslivet deres i andre halvdel av 1700-tallet.

Dette bekreftes av Jacob Fellman, som kom til å bli den fremste kjennerne av det samiske samfunnet også i Enare på 1820-tallet. Samene derfra dreiv ikke noe omfattende fiske i sjøen i den første tida etter 1751, til tross for at traktaten etter hans oppfatning uttrykkelig forbeholdt dem en slik rett. Før den tid hadde de stort sett drevet fiske i sjøen bare når det var hungersnød. I følge Fellman fikk ikke sjøfisket deres noe oppsving før i begynnelsen av 1800-tallet.⁴⁹⁷ Rundt 1815 oppgir da også Enaresamene selv at de fiska ved Ishavets kyster om sommeren.⁴⁹⁸

Formodninga om at Enaresamene ikke hadde drevet sjøfiske i noe omfang over lengre tid, underbygges også av norske kilder. I en rapport til amtet i 1828 skriver Øst-Finnmarkfogden at i løpet av de nærmest foregående årene hadde en del unge løse personer derfra begynt å søke ned til sjøen.⁴⁹⁹ Disse eide verken båter eller fiskeredskaper, men dreiv fiske sammen med de norske samene i Varangerfjorden. For dette fikk de en såkalt mannslott. Etter fogdens oppfatning var det likevel få fra Utsjok og Enare som dro ned til sjøen på denne måten.

Fisken ble solgt til de norske handelsmennene, eller i enkelte tilfeller direkte til de russiske pomorene. Hovedfisket foregikk imidlertid så tidlig på året at pomorene ennå ikke var kommet til Varanger. Dét fisket som ble drevet i nærheten av munningen av Pasvikelva, var unntaket. Der var ingen

⁴⁹⁶Jf. kap. 2.11.

⁴⁹⁷Fellman J, IV 1906:257. Nærmere om de finske samenes sjøfiskerett i kap. 3.11., 4.4.3. og 5.3.

⁴⁹⁸Fellman J, III 1906:217. Uten å kunne si mye mer om årsaksforholdene kan det tenkes at én forklaring er reduserte næringsmuligheter på annet hold. Samme sted nevnes nemlig at de om lag 20 år tidligere hadde slutta å fange villrein og bever på russisk grunn. I en annen fremstilling angir han da også at de ikke var avhengige av sjøfisket i den tid da de hadde bedre tilgang på villrein og bever. Jf. Fellman J, IV 1906:257.

⁴⁹⁹SATØ. ØFFS-kpb. Nr 10. 1828–29. 17. mai 1828. Den norske fogdens forklaring var for øvrig at dette kom av fattigdom blant en del av sognets innbyggere på grunn av deres umåtelige hang til drukkenskap.

privilegert handelsmann i nærheten. Der ble all fisken i området solgt til russiske oppkjøpere.

Det ser derfor ut til at Utsjoksamene hadde en noe lengre sjøfisketradisjon enn samene fra Enare. Rundt 1830 virker det imidlertid som om Enarefolket var blitt mer avhengige av sjøen enn samene fra Utsjok. De deltok mer allment i sjøfisket, og i en lengre periode enn sine frender lengre nord.⁵⁰⁰ I følge Fellman hang det sammen med at de godt og vel tretti fiskersamefamiliene i Utsjok var i ferd med å bli mer eller mindre fastboende, selv om de fleste stadig hadde både sommer- og vinterbo-plasser.

Saltvannsfiskets betydning for økonomien for samene fra Enare må ha vært betydelig på 1820-tallet. Det var nemlig vanlig at en eller to menn fra hver familie, på siste vinterføre dro på fiske til Ishavet.⁵⁰¹ Dette fisket ble i følge Jacob Fellman drevet i henhold til den fiskeretten som var blitt uttrykkelig forbeholdt dem gjennom grensetraktaten i 1751.⁵⁰²

Fiskerne vendte tilbake i slutten av august med noen spesiedaler eller rubler i lomma. Når vinterføret kom, henta de resten av varene de hadde tjent eller produsert. Det kunne være flere slags varer, men først og fremst 10–20 pud mel for hver fisker, og noen anker tran.⁵⁰³

I den grad man kan ta dette som et gjennomsnittsutbytte, var det med andre ord betydelige verdier som tilfløt det enaresamiske samfunnet gjennom fisket i sjøen. Fellman konstaterte da også at med det enkle levestøttet man hadde der, var det ikke lenger mangel på verken mel eller penger.⁵⁰⁴

Under en reise langs og på Varangerfjorden våren 1821 fikk Fellman selv direkte innblikk i hvordan vårtorskefisket ble drevet i den tida lodda kom inn i fjorden. En iakttakelse han gjorde, var at mange, særlig fiskerne fra Utsjok, Enare og Sodankylä, ikke hadde råd til å holde seg med egen båt

---

⁵⁰⁰Fellman J, IV 1906:252.

⁵⁰¹Fellman J, III 1906:343. Et annet sted skriver han at dette også gjaldt Utsjok, men at det var kun en mann fra hvert hushold. Der det bare var én mann, ble han vanligvis hjemme. Jf. Fellman J, IV 1906:250.

⁵⁰²Fellman J IV 1906:257.

⁵⁰³Pud (russisk mål) = 16.38 kg. Anker = 38.75 l. Unge menn fra Enare som gifta seg, dreiv gjerne også fiske noen somre. Derigjennom skaffa de seg et materielt grunnlag for å kunne inngå ekteskap. Unge menn hadde gjerne 12–15 pud mel det året de gifta seg. Jf. Fellman J, III 1906:355.

⁵⁰⁴Fellman J, III 1906:343

og egne redskaper. Blant annet dette gjorde at de slo seg i lag med stedets innbyggere, med en lottfordeling på 2/3 til fiskerne, og 1/3 til båt og redskap.⁵⁰⁵ Denne fordelinga skjedde etter at den obligatoriske tienden var trukket fra bruttofngsten.⁵⁰⁶

På denne måten hadde fattige folk, eller de som ikke hadde tilstrekkelig mulighet til å skaffe seg et utkomme hjemme, hver dag i løpet av en måneds tid tjent 3,5 våger sløyd fisk, utenom tran, og det som ble brukt til mat.⁵⁰⁷ Når denne fisken ble bytta mot mel til de norske kjøpmennene, fikk de 1 våg mel mot 4 våger fisk. I tillegg kom altså trana som ble anslått til å være 1/3 av fiskens verdi.⁵⁰⁸

Dermed hadde fiskerne i norsk mynt tjent 1 spesiedaler og 20 skilling for dagen, utenom søndagene. Blant den arbeidende klassen i Finland ble dette, i følge Fellman, ansett som en helt utrolig fortjeneste. Derfor var det ikke bare såkalte løse folk som flytta for å prøve lykken på Ishavet om sommeren, men også bønder fra de nordligste delene av Uleåborg len.

Man merker seg altså at utviklinga av Enaresamenes fiske i det vesentlige fant sted etter at Finland var blitt et storfyrstedømme under tsaren i 1809. Det viser etter min oppfatning at norske myndigheter fulgte opp linja fra den ”svenske” perioden før 1809, og aksepterte at de tidligere svenske, nå russisk-finske innlandssamene, hadde rett til å drive fiske i sjøen på norsk side. Det var helt etter kodisillens ånd og bokstav.

3.12.1 Sammenheng mellom utviklinga av Enaresamenes sjøfiske og nomadiserende reindrift?

Det omfanget Enaresamenes sjøfiske tydeligvis fikk i de to–tre første tiårene av 1800-tallet har ytterligere ett interessant aspekt. Det er relevant å spørre om det også var faktorer utenom det reint næringsmessige behovet de hadde, som kan ha bidratt til at fisket deres utvikla seg såvidt sterkt i akkurat denne perioden.

Spørsmålet er om dette kan ha sammenheng med at de norskregistrerte samenes reindrift økte sterkt i det samme tidsrommet, og at de i større og

⁵⁰⁵Fellman J, I 1906:46.

⁵⁰⁶Jf. Fellman J, IV 1906:250. PM skrevet i 1851, om mulig grensesperring mot Norge.

⁵⁰⁷Dete utgjør ca. 60 kg fisk.

⁵⁰⁸Fellman J, I 1906:46.

større grad førte reinflokkene sine på vinterbeite i Enareområdet.⁵⁰⁹ Grunnen til at denne problemstillinga er relevant, er at reindriftssamene flytta til sjøen og kysten om våren. Det var omtrent samtidig med at vårfisket i Varangerfjorden begynte. Om høsten flytta de tilbake igjen til traktene rundt Enare. Det vil si at man derigjennom hadde fått en sterk potensiell utvidelse av transportmulighetene til og fra Enare.

Enareboerne hadde derigjennom fått en langt bedre mulighet enn tidligere til å frakte proviant og utstyr til sjøen om våren. Like viktig var de nye transportmulighetene om høsten når fisk og tran som ikke var solgt, og varer som var kjøpt inn, skulle fraktes til innlandet. Dette kunne dreie seg om varemengder på opptil 300 kg eller mer for hver fisker.⁵¹⁰

Man har da også samtidskilder som eksplisitt forteller at reindriftssamene bidro til å dekke Enaresamenes behov for transportdyr til de lange transportene deres.⁵¹¹

Uten at det er direkte sagt i kildene, kan disse transportene ha sammenheng både med sjøfisket og med salg av varer som var produsert i innlandet. I en oversikt over næringslivet i Utsjok og Enare, gitt av fogden i Øst-Finnmark i 1828, kommer det frem at innsjø- og laksefiske var viktige for dem.⁵¹² Foruten at innbyggerne handla med omreisende svenske handelsmenn, drog de selv om høsten ned til Varangerfjorden med kjørerain. Der solgte de varene sine til sjøsamene eller til handelsstedene.⁵¹³ Dermed kan de, som et supplement til egne dyr, ha dratt nytte av de norske fjellsamenes kjørerain også i en slik forbindelse.

3.12.2 Rettsgrunnlaget for de finske samenes sjøfiske og tiendebetalinga

Jacob Fellman skriver også noe om rettsgrunnlaget for det fisket som ble drevet av Enaresamene. De hadde drevet dette fra “uråldriga tider”, uten at

---

⁵⁰⁹Se kap. 5.2.1.–5.2.3., og 5.2.6. Der beskrives også en del av de problemene som økninga førte med seg.

⁵¹⁰Jf. Fellman J, III 1906:355.

⁵¹¹Peder Gjermundsen – første vitne på forhørstinget i Polmak, 2. og 3. febr. 1831. SATØ. ØFFS just. prot. 1829–47. Fol. 23 ff. Se nærmere om dette forhørstinget i kap. 4.3.5.

⁵¹²T. FA. SATØ. ØFFS-kpb. Nr 10. 1828–29. 17. mai 1828.

⁵¹³Karlebotnmarkedet var et viktig omsetningssted. Jf. Kværnrud 1979.

denne rettigheten trolig bygde på annet enn gammel hevd som opp gjennom tida var formalisert – hadde “vunnet bekräftelse”.⁵¹⁴

Selv om Fellman i sitt forfatterskap vanligvis er helt klar på at der fra gammelt av forelå en rett for de finske samene til å fiske i fjordene på norsk side, er det likevel ett unntak i det han skriver om dette spørsmålet. Det var i forbindelse med den reisa han gjorde på Varangerfjorden i 1821, og den omtalen han da gav av rettighetsforholdene for de finske samene. De hadde da hevda at de ikke hadde rett til “(...) att fiska”(...) i fjärden eller vid stränder utan i öppna sjön, (...)”.⁵¹⁵

I en seinere drøfting av dette kom han inn på at når de finske samene ikke fiska med egne båter eller redskaper, men sammen med norske undersåtter, kunne det kanskje synes som om de ikke hadde noen selvstendig rett til å drive dette fisket. Likevel antok han at en slik rett forelå, eller som han uttrykte det: ”En sådan torde dock hafva dem tillkommit.”⁵¹⁶

I den forbindelse tok han utgangspunkt i samisk sedvanerett, hvor jakten og fisket tilhørte de samiske “byar”. Innenfor et slikt område hadde de som bodde der eneretten til slik virksomhet. Hvis andre utøvde næringsvirksomhet der, måtte de vanligvis ut med halvparten av fangsten eller utbyttet i avgift til dem som hadde retten til ressursene.⁵¹⁷

“Hafsbandet”, eller kysten, ble derimot brukt på like fot av alle. Enhver samisk innlandsboer hadde således “obehindradt tillträde till detsamma”. De finske samene hadde med andre ord en “(...) på urgammel häfd grundad rätt”, å komme til kysten med reinene sine og drive fiske der.

Videre fremholdt han at traktaten i Strömstad i 1751 uttrykkelig forbeholdt de svenske samene, og dermed også Utsjok- og Enareboerne, deres

⁵¹⁴Fellman J, III 1906:343.

⁵¹⁵Fellman J, I 1906:46. I og med at han nettopp var kommet til distriktet i 1821, kan han ha blanda de finske samenes fiske med det fisket som ble drevet av de egentlige russerne. De var nemlig underlagt slike bestemmelser som forfatteren beskriver. Etter et reskript fra 1747 hadde disse ikke rett til å fiske nærmere land enn én mil. Jf. Aschehoug 1875:80. Trolig dreier det seg om en sjømil – 12 000 alen – ca. 7.5 km. Den andre tenkelige forklaringa er at det omtalte ”forbudet” kan ha sammenheng med at folk iallfall i deler av Varangerfjorden hadde tinglyste linesett – bestemte steder hvor de satte linene sine fra stranda og utover. Dette var blant annet tilfelle rundt Vadsø ennå så seint som på 1850-tallet. Jf. Solhaug I 1975:278.

⁵¹⁶Fellman J, IV 1906:251.

⁵¹⁷Se kap. 2.9. hvor jaktrett og avgift i Enare problematiseres i forhold til kodisillens bestemmelser.

“urgamla” rett til fiske ved Ishavet.⁵¹⁸ Før den tid var fiskeretten deres også begrunna i at de betalte skatt til Norge, selv om det ikke var direkte for fiske i havet.⁵¹⁹

Som nevnt opplyste Fellman at også de finske samene betalte tiende av fangsten på 1820-tallet. Først ble tienden trukket fra fangsten. Deretter fikk lotthaverne sin del.⁵²⁰ Av enkelte seinere forfattere ble dette ansett som et brudd på 1751-traktaten.⁵²¹

Det hersker likevel en viss tvil om denne tiendebetalinga på 1820-tallet. Fogden i Øst-Finnmark hevda nemlig i 1828 at innbyggerne i de tilgrensende russiske nabodistriktene var begunstiga med tillatelse til å søke sin næring på norsk side om sommeren, og det uten noen avgift. Da hadde de all den frihet de kunne ønske seg, og hadde lite å klage over.⁵²²

3.13 Enare- og Utsjoksamenes handels- og fiskerettigheter og grensekonvensjonen av 1826

I og med at det i 1826 kom ei ny grense i et område hvor de samiske interessene var sterke, men som likevel ikke ble omfatta av kodusillens bestemmelser, kan det være særlig grunn til å se på hvilke interesser de finske samene hadde i det såkalte “Fellesområdet”, og hvordan disse interessene ble ivaretatt? Ikke minst er denne problemstillinga relevant når man i seinere materiale ser hvordan 1826-konvensjonen blandes sammen med bestemmelsene fra 1751.

Den finske statssekretæren i St. Petersburg, R.H. Rehbinder, fikk åpenbart inn en god del opplysninger i forbindelse med de forestående forhandlingene om det norsk-russiske felleslandet. Der går det tydelig frem at de finske samene hadde sterke interesser i det uoppdelte samiske kyst- og fjordområdet – som seinere er blitt kalt Sør-Varanger. En av dem som klarest beskrev de finske samenes interesser der, var som i mange andre sammenhenger, kyrkohärden i Utsjok, Jacob Fellman.

---

⁵¹⁸Fellman J, IV 1906:252.

⁵¹⁹Fellman J, IV 1906:257.

⁵²⁰Jf. Fellman J, IV 1906:250.

⁵²¹Isak Fellman i Fellman J, IV 1906:260.

⁵²²T. FA. SATØ. ØFFS-kpb. Nr. 10. 1828–29. 17.5.1828. Se nærmere om tiendespørsmålet, kap. 5.3.2.

I et brev til statssekretæren i 1822 uttalte han uten omsvøp at Norges aktivitet på den smale kysten som utgjorde den vestligste delen av “Archangelska guvernementet”, var et forsøk på å gjøre seg til herre over dette området, ”(...) under sken af gammel häfd(...)”⁵²³ Like klar var han når det gjaldt følgene av en eventuell overdragelse av dette distriktet til Norge. Det ville føre til forfall i den nordlige delen av både finsk og russisk lappmark. Dette ”usle fjällfolkets rätt” til å fiske i sjøen var livsnødvendig. Han hevda rett og slett at de “(...) ej utan att idka hafsfsiske om somrarne kan subsistera”.

Derfor ville han gjøre statssekretæren – “som (...) vårdare af Landets rätt” – kjent med tilstanden i Utsjok pastorat, og komme med forslag til hvordan den kunne forbedres.⁵²⁴ Det bildet han gav av tilstanden var ganske dystert. I hans sogn, Utsjok og Enare, var den samiske allmuen blitt fattigere og fattigere, særlig på grunn av brennevinshandelen. Mange måtte derfor flytte permanent til Norge. Der ble de vel mottatt ved fiskeriene, noe som også var lønnsomt for den norske staten.

Jacob Fellman var imidlertid ikke fremmed for tanken om at noen kanskje ville meine at det var positivt at Lappmarken ble folketom. I og med at beboerne der bidrog lite til staten, ville man kunne spare utgifter til embetsmenn i disse distriktene. På den annen side var embetsmennene få, og lønningene deres lave. De ville derfor ikke belaste staten i særlig grad. Dessuten var samene ganske nyttige for å opprettholde kommunikasjonen mellom Østersjøen og Ishavet, og for den ikke ubetydelige handelen vinterstid, mellom Arkhangelskguvernementet og Finnmark.

Det mest effektive tiltaket for å bedre forholdene, var at det burde fastsettes en klar grense mellom Russland og Norge. Slik det var akkurat da, ville nordmennene betrakte “såsom sin tilhörighet”, den ti mil lange fiskerike kyststrekninga som lå mellom Norges og Arkhangelskguvernementets grenser.⁵²⁵

---

⁵²³Fellman, J IV 1906:206 f. En annen samtidig som er inne på dette, meinte at 1751-grensa naturligvis burde gått til Bugøyfjord, var Henr. Deutsch, dat. Torneå, 24.2.1823. Jf. FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.13.

⁵²⁴”Berättelse om Utsjoki pastorats nuvarande tillstånd och förslag till dess förbättrande.” Fellman, J IV 1906:207 ff. Et sammendrag av Fellmans beretning, med enkelte nye opplysninger, ble gjort av Henr. Deutsch i Torneå, 24.2.1823. Jf. FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.13.

⁵²⁵Fellmans forutsigelse slo til. Det han omtaler er kyststrekninga i nåværende Sør-Varanger.

Der bodde det både russiske og norske undersåtter.⁵²⁶ De levde nesten utelukkende av fiske. Men – atskillig flere kunne bo der, og ha bedre vilkår enn fiskerne på norskekysten. Der var nemlig god tilgang på skog, gress og reinmose. Det var fortrinn som mangla på de norske kyststrekningene.

Dette området ville uten tvil bli kolonisert hvis det ble bestemt hvilket land det skulle høre til. I den grad dette ble russisk område, ville det også tjene de finske samenes handel. Derigjennom ville de i følge Fellman helt og holdent kunne slippe unna de norske kjøpmennene, og oppnå bedre pris for fisken hos de russiske pomorene:

Lapparnes näringsgren, fisket, skulle då ej så grymt som nu nedtryckas af fremmande köpmän, och mera fiske inkomma till de ryska köpstäderna och kusttrakterna.

Det er ikke til å undres over at Fellman la vekt på å sikre gode vilkår for innlandssamenes sjøfiske. Så mange som en tredel av “Lapphushållen” i Utsjok og Enare var nemlig nødt til å drive fiske en del av året. Delvis skjedde dette i Norge, hvor de eneste handelsplassene fantes, og delvis drev de fiske fra det omtvista området.⁵²⁷

Det burde anlegges en kjøpstad ved munningen av Pasvikelva – åpenbart var det Brashavn han hadde i tankene. Der hadde for øvrig en russisk kjøpmann i lengre tid drevet en omfattende handel med russiske, norske og finske samer, helt til noen “våldsværkande” samer hadde brent ned handelsstedet ti år tidligere.⁵²⁸

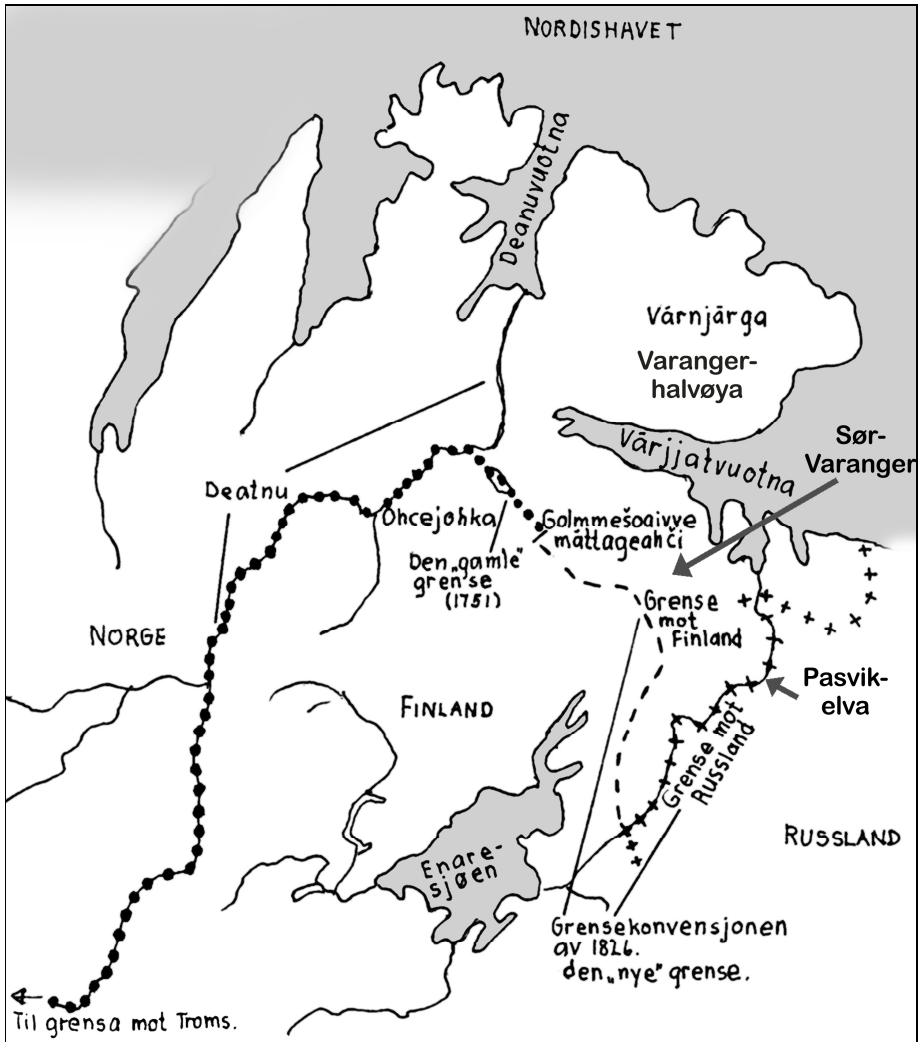
---

⁵²⁶Wikan 1995:55, oppgir at grensekommisjonens optelling i 1825 viste at det i hele fellesområdet var 29 familier ”russelapper”, 35 familier av fastboende norske lutheranere (fire norske og resten sjøsamer), samt rundt 20 norske flyttsamefamilier som var der hele, eller deler av året. Et annet sted oppgir han at det i 1825 var 47 sjøsamefamilier i dagens Sør-Varanger – s.46. Amund Helland angir at befolkninga i fellesdistriktet i 1825 var 82 protestanter og 67 gresk-katolikker. Jf. Helland II 1906:752.

⁵²⁷Han opplyste også at de finske samene alltid måtte betale tiende av fangsten, men det er noe uklart om dette også gjaldt fellesområdet. Jf. Fellman, J IV 1906:212.

⁵²⁸Einar Niemi opplyser at en Arkhangelskkjøpmann drev handel der fra midten av 1700-tallet til 1810. Jf. Niemi 1994:328.

Kart 3.3 Grenseforholdene lengst nord og øst etter 1826. Før grensa mot Russland, og den siste delen av grensa mot Finland ble fastsatt i 1826, så finske embetsmenn for seg store næringsutviklingsmuligheter i det såkalte fellesområdet – nåværende Sør-Varanger – som tilfalt Norge. (Kart av Isak Johansen, her tilpasset av Johan Isak Siri, Sámi allaskuvla)

Etableringen av en kjøpstad ville gi mulighet for velstandsøkning både i den finske og russiske Lappmarken. Dermed kunne samene, når de usikre næringene deres – reindrift og jakt – slo feil, ha mulighet til å bosette seg der. Da behøvde de ikke dra fra sitt eget land for å drive fiske fra en norsk

kjøpstad.⁵²⁹ Disse årlige overflyttingene var – til skade for den finske Lappmarken, men til nytte for Norge.⁵³⁰

Forutsatt at handelen var fri ville dette endre seg. En handelsplass i dette distriktet ville nemlig også kunne trekke til seg en stor del av de norske undersåttene som fiska nær grensa.

Fellman var imidlertid ikke bare opptatt av fisket. Når jurisdiksjonsforholdene i fellesområdet ble avklart, så han for seg muligheta for hvalfangst, en omfattende jordbrukskolonisering av Pasvikdalen, opprenskning av Pasvik-, Jakobs- og Peisenelv, til fløting og transport, skogsdrift, sagbruksindustri og jernverk.

Konklusjonen hans var ikke til å misforstå: Statssekretæren burde utvirke at keiseren ikke,

(...) vid förmodligen snart skeende gränsereglering, till Norge afstå den af Norge pretenderade hafskusten, af hvilken hela den norrom Landtkölen varande Lappmarkens välmåga främdeles kommer att bero, (...).

Dette var i følge Fellman også et distrikt som gjennom formålstjenlige innretninger kunne skaffe statskassa store inntekter – flere tønner gull.

Statssekretær Reh binder kvitterte med å si at han med svært stor interesse hadde lest fremstillinga. Han hadde også tatt opp sokneprestens tanker med landshøvding von Born, og håpa at det skulle være mulig å gjennomføre “någon kraftig åtgärd” med hensyn til de viktigste siktemålene i forslagene.⁵³¹

Dette hjalp lite i forhold til de interessene Fellman ønska å ivareta. I sitt tilbakeblikk på året 1826 var han meget pessimistisk. Bakgrunnen for dette var den nettopp inngåtte grensekonvensjonen mellom Norge og Russland, som medførte at Norge fikk enejurisdiksjonen over Sør-Varanger. I den

---

⁵²⁹Fellman meinte for øvrig at halvparten av Finnmarks befolkning bestod av slike overflyttere, sammen med svenske rømlinger og deres etterkommere. Jf. Fellman, J IV 1906:211. Henr. Deutsch var enda klarere. Arbeidsstyrken på kyststedene i Finnmark var stort sett "(...)förolyckade Finnar, rymmare och fästningsfångar." Jf FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.13. Henr. Deutsch: Ang. Utsjoki pastorat, dat. Torneå, 24.3.1823.

⁵³⁰Deutsch oppgir at det de 15–20 siste årene hadde flytta 200 personer fra Muonio, et distrikt som totalt hadde rundt 800 innbyggere. Samme kilde som foran.

⁵³¹FRA. EKO-s. Pk. 3. Mp. 13. Br. fra Reh binder til Fellman, dat. St. Petersburg, 22.5.1822. Jf. Fellman, J IV 1906:219.

forbindelse hevda han at det ved grenseoppjøret ikke ble tatt hensyn til den fattige finske sameallmuens “häfd att fiska vid Ishafvets kust. De finske samene “utestängdes” dermed fra havet, hvor de, ut fra det man visste, hadde fiska i 400 år.⁵³²

I følge ham var det ingen som ivaretok de finske samenes rett da grensa ble gått opp. Han hadde selv tatt fiskeretten deres opp direkte med grensekommisærerne, og bedt om at man burde ta hensyn til denne retten ved grensefastsettelsen – “grensregleringen”.

Til dette skulle kommisærerne ha svart at deres rett “nu icke kom i fråga”. På Fellmans insistering om at deres “uråldriga häfd till fiske i Ishafvet”, uansett burde respekteres, hadde de bemerkta at “(...) de kunne ju behålla den”.⁵³³ På hans ønske om at dette eksplisitt burde nedtegnes, hadde kommisærerne svart at de ikke hadde noe mandat til det.⁵³⁴ Nokså resignert skriver forfatteren: “(...) och dermed var denna viktiga och betydelsesfulla del af regleringsfrågan expedierad”.⁵³⁵

Fellmans syn var de finske samene, på grunn av sin tidligere skatteplikt til Russland, hadde hatt rett til å utnytte ressursene i det såkalte “Fælleslandet” ved Varangerfjorden.⁵³⁶ Men – i og med at dette fellesskapet opphørte da distriktet ble delt landene imellom i 1826 – antok han at de finske samene hadde mista sin gamle rett til fiske i havet og rett til reinbeite ned til kysten. Dette til tross for at de også etter den tid hadde fortsatt å fiske og dra ned til kysten med rein, og de norske samene stadig oppholdt seg på finsk område med reinene sine om vinteren.⁵³⁷

---

⁵³²Fellman J, I 1906:387. Som støtte for dette viste han helt tilbake til et benådning-brev fra tsar Wasilius i 1517.

⁵³³Det siste er gjengitt som et direkte sitat, og satt i anførselstegn av Fellman selv.

⁵³⁴Realiteten i dette var at kommisærerne bare skulle merke opp grenselinja. Vilkårerne var allerede fastsatt gjennom konvensjonen av 14(2).5.1826. De omtalte embetsmen-nene kunne ikke gjøre verken fra eller til når det gjaldt de finske samenes fiskerettsvilkår.

⁵³⁵Fellman J, I 1906:388.

⁵³⁶Fellesområdet mellom Russland og Norge, nåværende Sør-Varanger, som lå under russisk jurisdiksjon, men hvor øst-samene i tillegg betalte skatt til Norge. Se foran om Enaresamenes skatteplikt til Russland, kap. 3.5.

⁵³⁷Fellman J, IV 1906:252. Se også hans fremstilling i Fellman J, III 1906:288. Forfatteren er upresis på dette punktet, idet han mener at 1826-konvensjonen i sin alminnelighet utsletta rettighetene samene hadde fått gjennom grensetraktaten og Lappekodisillen av 1751. Utgiveren av Jacob Fellmans skrifter, Isak Fellman, gjør også oppmerksom på denne feilen i en fotnote. Jf. Fellman J, III 1906:289.

Det er nok et faktum at Finland hadde liten innflytelse på denne grensetrekkinga. 1826-grensa mellom Russland og Norge, og mellom en del av Norge og Finland, ble derfor i ettertid sett på med mindre positive øyne fra finsk side. Historikeren M. G. Schybergsons syn er trolig nokså illustrerende for hvordan man på finsk side lenge betrakta 1826-grensa, og de negative konsekvensene av den.⁵³⁸

Han skreiv at det i kong Carl Johans tid var et godt forhold mellom Russland og Sverige, og at det kun hadde vært én anledning til “missämja”. Det var delinga av “fälles eller gemensamma distriktet”, mellom Russland og Norge:

Även Finlands gräns fastställdes dervid, men man underlät att förbehålla de finländska lapparna deras gamla, även i Strömstadstraktaten av 1751 tryggade rätt at oförhindrade av gränsen idka boskapsskötsel och fiska i hela Lappmarken ända till havet.⁵³⁹

Dette var et synspunkt som mange på finsk-russisk side stod på allerede i samtida, og det kom til å kaste mørke skygger inn over forholdet mellom landene – og ikke minst når det gjelder forholdet til Lappekodisillen.⁵⁴⁰

3.13.1 Grensefastsettelsen i 1826 og Enaresamenes handelsrett i det tidligere “Fellesdistriktet”

Andre finske aktører som var på banen når det gjaldt grensefastsettelsen i fellesdistriktet, var blant annet landshøvding Stjernchrantz i Uleåborg. I sin treårige innberetning om tilstanden i Lappmarken, berørte han i 1826 Enaresamenes livbergingsmuligheter.⁵⁴¹ Disse hadde tidligere hatt bra utkomme av reindrift i kombinasjon med fiske og jakt. Nå hadde imidlertid ulv og jerv nesten utrydda reinene deres. Samtidig var viltbestanden gått ned. På grunn av dette var innbyggerne blitt svært fattige, og hadde vært nødt til å ty til mange unaturlige “födoämnen”.

---

⁵³⁸Schybergson 1923:149.

⁵³⁹Videre hevder Schybergson at følgen av dette var at Norge sperra grensa for de finske samene, og at det førte til klagemål fra finsk side. Etter resultatløse forhandlinger utferdiga den russiske regjering en grensesperringsordning mot Norge i 1852. Jf. Schybergson 1923:149 f.

⁵⁴⁰Det bidrog blant annet til misforståelser og misstemning i forholdet mellom Norge og Finland. Se f.eks. ramme i kap. 6.10.9.

⁵⁴¹Dat. 14.6.1826. Jf. FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14.

Landshøvdingen nevnte i tillegg en ytterligere faktor som hadde ført til en sterk reduksjon av reinbestanden i Lappmarken. Det var “(...) den store förödelsen, som genom Pestsmitta år 1821 öfvergick Rehn kreaturen, (...)”. Det er uvisst om dette også gjaldt Enare. Sannsynligvis var det distrikter lengre sør som ble ramma.⁵⁴²

Når det gjaldt tilførsler utenfra, hadde Utsjok- og Enarefolket fått de viktigste varene sine, mel og salt, i bytte mot fisk og skinnvarer, fra arkhangelskkjøpmennene som om sommeren kom med skutene sine til Varangerfjorden og området ved utløpet av Pasvikelva. I følge landshøvdingen var den eneste utvei for denne sameallmuen til å få tak i disse nødvendighetsartiklene.

Men, i følge rykter som gikk der oppe, var det blitt bestemt at ved den pågående grensereguleringa mellom Norge og Russland, skulle det for fremtida bli forbudt med slik fri byttehandel mellom samene og skipperne fra Arkhangelsk. Hvis det virkelig forholdt seg slik, skreiv landshøvdingen, ville samene bli nødt til å selge varene sine til underpris til norske kjøpmenn i Vadsø og Mortensnes. I og med at disse hadde et faktisk monopol i dette distriktet, tok de mange hundre prosent høyere pris for nødvendighetsvarer, enn de russiske kjøpmennene.

Følgene av dette kunne bli dødsstøtet for Enare- og Utsjoksamene. De stod overfor valget om å forgå i “elände”, eller å flytte til andre steder. Derfor kom landshøvdingen med en innstendig bønn om at tsaren måtte feste oppmerksomhet ved denne situasjonen, og sette en stopper for det som kunne være i ferd med å skje. Han bad nemlig om at det “(...) omnämnda Beslutet, ifall redan påtänkt, måtte hindras iverkställigheten”.

Landshøvdingen så utvilsomt den frie handelsretten med de russiske pomorene som noe av det aller viktigste for å sikre særlig Enarefolkets eksistens. I tillegg var det også en menneskelig plikt, i pakt med tidsånden, å finne andre utveier for å bedre Enarefolkets beklagelige tilstand.

---

⁵⁴² Dette bekreftes av landshøvdingens beretning til senatet, 3.2.1824. Der sier han nemlig at i Utsjok, Enare, Enontekis og de delene av Kittilä som ikke ble ramma av pesten, var reindrifta kommet over tidligere vanskeligheter og ble drevet ganske bra. I Sodankylä lappmark hadde pesten imidlertid nesten utrydda all rein. Jf. FRA. EKO-s. Pk.4. Mp.19. Samme sted finner man en annen innberetning fra landshøvdingen, om jordbruket, dat. 31.1.1824. Der nevner han at det tre år tidligere hadde vært en “*svår Boskapspest*” i de nordlige delene av lenet. Denne hadde særlig utspring fra Tervola kapell i Kemi sogn. Landshøvdingen gir likevel ikke opplysninger som knytter rein- og husdyrpesten sammen.

Der så han jordbruket som én mulig utvei. Innflytta finner hadde lyktes ganske bra med dette der Ivalo- og Waskojoki munna ut i Enaresjøen. Han trodde likevel ikke at tida var moden til å foreslå at samene burde begynne med det. Trolig ville det komme av seg selv, når de “tröga Lappmarks innbyggarene” gjennom erfaring skjønnte at de ikke lenger kunne leve som tidligere, og nøden tvang dem til å gripe til noe annet som hövde med sinnelaget deres.

Senatet delte Landshövdingens syn om at Utsjok og Enare lappmarkers frie handelsrett måtte beholdes. I henvendelsen til generalguvernøren gjengav Senatet hans oppfatning av forholdene. Men – i og med at denne type spørsmål ikke lå innenfor Senatets kompetanse, ble generalguvernøren bedt om å utvirke en eller annen bestemmelse som sikra den gamle handelsretten i det aktuelle området. I det minste burde den gjelde salt og mel.⁵⁴³

Det er tydelig at spørsmålet om de finske samenes handelsrett har vært en ganske varm sak i tida før og etter grensefastsettelsen i 1826. 17. mai 1828 kom også fogden i Øst-Finnmark inn på dette i et brev til Finmarkens Amt. Det var et svar på en henvendelse fra amtet, angående en klage fra russisk side via den svensk-norske minister i St. Petersburg. Klagen gikk ut på at Utsjok- og Enaresamene skulle ha blitt nekta å handle med de russiske fartøyene i Varangerfjorden.⁵⁴⁴

Saka hadde i følge fogden vært helt ukjent for ham. Derfor hadde han gjort visse undersøkelser. Innledningsvis bemerkta han at forbudet som var nevnt i noten, ikke var omtalt som om det allerede var trådt i kraft, men som noe som ville komme til å skje. Han var likevel overbevist om at noe forbud ikke hadde eksistert tidligere.

Om et slikt forbud ville komme i fremtida, kunne han naturligvis verken bekrefte eller avkrefte. Det var også avhengig av hvilke krav de russiske undersåttene eventuelt ville kunne komme til å sette fram for ettertida. Da kunne et slikt forbud naturligvis tenkes.

Etter de undersøkelsene han hadde gjort, var det åpenbart at det ikke hadde vært noen kollisjoner med hensyn til handelen mellom de omtalte finske sogn og Øst-Finnmark. Det påståtte bebuda forbudet måtte derfor være intriger. Ryktet var både ubegrunna og falskt, men slike rykter oppsto ofte. Det kom av og til av manglende forståelse av samenes fortellinger – og

---

⁵⁴³FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14. Til generalguvernøren, 1.8.1827.

⁵⁴⁴T. FA. SATØ. ØFFS-kpb. Nr 10. 1828–29. 17.mai 1828.

deres intriger. Det ville vært nok å klage over også fra norsk side om man skulle bygge på rykter som dette. Han trodde også at dette spesielle ryktet muligens var satt ut av lensmannen i Utsjok og Enare, for å teste hvor langt russiske undersåtter kunne drive sine krav på norsk side.⁵⁴⁵

Fogdens vurdering var at det ville være galt å tillate utlendinger større handelsfrihet enn de norske. Disse måtte jo i de fleste tilfeller handle hos de privilegerte handelsmennene.⁵⁴⁶ Hvis man gikk så langt som å gi russerne større rettigheter enn landets egne innbyggere, ville det medføre at Øst-Finnmark ville bli ubebodd, og bare oversvømt av omvankende russere om sommeren.

Disse hadde dessuten andre rettigheter i Finnmark. I henhold til et reskript av 10.2.1747 kunne de drive fiske og selge fisken til sine egne landsmenn. For dette betalte de ikke engang tiende. Etter § 13 i handelstraktaten fra Fredrikshavn⁵⁴⁷, og høyeste resolusjon av 5.8.1796, kunne de også selge varer til allmuen i den såkalte makketida. De hadde også tollfri innførsel av varer til Norge. For dette fikk ikke Norge noe til gjengjeld i Russland. Russerne hadde derfor liten grunn til å klage.

Etter fogdens oppfatning kunne det nok hende at Utsjok og Enare ikke hadde så stor nytte av disse rettighetene på grunn av beliggenheta og næringene. Fattigdommen i Enare ville også føre til at folk derfra kom til å søke Øst-Finnmark i større mengde enn før. Dette var det ikke noe å si på, forutsatt at de dreiv tuskhandelen på samme måte som tidligere.

Dette brevet til amtmanden har en viktig tidskoloritt:

Selv om forholdet mellom allmuene var godt, og de gjensidige næringsaktivitetene ikke var omtvista, var det likevel en betydelig mistenkelig-gjøring mellom embetsmennene på hver side av grensa. Det kommer tydelig til uttrykk i fogdens forklaring på den påståtte fattigdommen i Enare. Han påstod at sammen med den “Russiske” presten i Utsjok og

⁵⁴⁵ Dette ryktet omtales også i Fellman J, III 1906:288.

⁵⁴⁶ Her er det nødvendig å minne om at handelsforordninga av 5.9.1787 nok oppheva mono-polet, men i § 1 innførte en ordning med “Kiøbstadsprivilegier” for Hammerfest og Vadsø. I § 2 ble det instituert en ordning med kremmere på kremmerleier, etter amtmandens “Eragtning”. I § 3 var det nærmere bestemt hvilke restriksjoner som var pålagt kremmerne. Jf. Schou IX 1795:336 ff.

⁵⁴⁷ Det fogden viser til er åpenbart handelstraktaten av 1817: “Additional Akt till den mellan Sverige och Ryssland den 17 (5) september 1809 i Fredrikshamn slutna Fredstraktaten. S. Petersburg 1817, september 10 (augusti 29). Jf. Rydberg, del 10, 1896:116.

Enare var lensmannen selv en direkte årsak til elendigheta i sognene. De dreiv begge en grov brennevinshandel.⁵⁴⁸ Lensmannen var dessuten selv en egennyttig og fordrucken person, som også laga fordervelse blant de norske samene. Spesielt ødela han fjellsamene ved å selge brennevin til dem. Fogden anså disse forholdene som den viktigste årsaken til Utsjoks og Enares ulykke.⁵⁴⁹

3.14 Forholdet mellom grensekonvensjonen av 1826 og 1751-traktaten

Som kjent omfatta grensekonvensjonen fra 1751 bare strekninga frem til Golmmešoaiivve máttageahči, sør for Varangerfjorden, eller det som nå er det sørvestre hjørnet av dagens Unjárgga gielda / Nesseby kommune. Det siste samiske fellesområdet i nord ble ikke endelig delt mellom nasjonalstatene før i 1826, slik vi allerede har vært inne på.⁵⁵⁰

I 1826-konvensjonens første artikkel ble også 1751-grensa nevnt:

Art. 1. Da den imellem Sverige og Danmark i Aaret 1751 afsluttede Tractat (...) har fastsat den grændselinie, som skulde adskille Sverige og Norge, skal bemeldte Linie vedblive, forsaavidt den nu tjener til Grændse imellem Kongeriget Norge og Storhertugdømmet Finland, nemlig fra det Sted, hvor den nye Grændse, der er bestemt ved Grændsetractaten af 20/8 November 1810, begynder, indtil det Sted, som kaldes Golmisoive-Madakjetsa.⁵⁵¹

Både fordi man her fikk ei ny grense og en grensekonvensjon hvor 1751-grensa ble uttrykkelig nevnt, er det grunn til å se nærmere på om, eller eventuelt hvilke virkninger dette fikk for traktatverket fra 1751.

I 1854 laga Indredepartementet en hemmelig fremstilling av de begivenhetene som førte til grensesperringa i 1852. Der ble det også gitt en

---

⁵⁴⁸Presten må være Jacob Fellman.

⁵⁴⁹T. FA. SATØ. ØFFS-kpb. Nr 10. 1828–29. 17. mai 1828.

⁵⁵⁰Palmstierna 1932:221–235, har en god beskrivelse av forløpet til denne grensekonvensjonen.

⁵⁵¹Dat. 14 (2) mai 1826. Jf. UD 1967:9. Det lokale administrasjonsnivået, lensmennene, fikk konvensjonen tilsendt gjennom Øst-Finnmarkfogdens ekspedisjon av 28.12.1826. SATØ. ØFFS. KPB. F. 20/4 1826 – 20/2 1827.

summarisk oversikt over grensedragingene i 1751 og 1826. I den forbindelse ble det spesielt nevnt at 1826-konvensjonens artikkel 1, “(...) erklærer den mellom Finland – som ved Fredrikshammer-Freden i 1809 var underlagt Russland – og Norge vedtagne Grændse fremdeles at skulde vedblive.–”⁵⁵²

Ut fra ordlyden i artikkel 1 i grensekonvensjonen fra 1826, er det uomtvistelig at Russland i traktats form anerkjente grenselinja og grensetraktaten fra 1751. Betyr det at Russland samtidig eksplisitt også anerkjente kodisillen?⁵⁵³

I forbindelse med det spørsmålet kan det være formålstjenlig å gjenta at grensetraktaten og kodisillen utgjorde en helhet. Det er sagt med reine ord i selve traktatens artikkel 8, og kodisillens § 30. Reindriftsinspektør Kristian Nissen som kjente meget godt til både forarbeidene og grenseforhandlingene, er blant annet helt klar i sin oppfatning av at kodisillen var en integrert del av selve traktaten, og like uoppsigelig som den.⁵⁵⁴

Ove Bjarnar som har arbeidd spesielt med kodisillens tilblivelse, hevder på basis av en rekonstruksjon av grenseforhandlingene, at det er en sterk sammenheng mellom Lappekodisillen og grensetraktaten. Noe prinsipielt skille mellom statusen til de to ble det aldri operert med.⁵⁵⁵

En av de ytterst få som har forfekta et annet syn er Nikolaus Gjelsvik. Han meinte i 1904 at det var få vanskeligheter med å kvitte seg med kodisillen, uten dermed å røre ved selve grensetraktaten.⁵⁵⁶

Oscar Albert Johnsen konstaterte i “Finmarkens politiske historie” at grensekonvensjonen med Russland i 1826 utelukkende gjaldt det tidligere fellesdistriktet, og at det ikke var “(...) konventionens mening at berøve lappene i sydligere lappedistrikter nogetsomhelst enten i den ene eller den annen henseende”.⁵⁵⁷ Han slår også fast at overenskomsten mellom Norge og Sverige av 1751, ikke vedkom de norsk-russiske fellesdistriktene, og

---

⁵⁵²ID 1854:2.

⁵⁵³Blant annet Alf Kaartvedt skriver at 1826-konvensjonen, for Finnmarks vedkommende, anerkjente grensa fra 1751. Han tar imidlertid ikke stilling til om også kodisillen var innbefatta i dette. Jf. Kaartvedt i NUPH 1995:255.

⁵⁵⁴Nissen 1938:61 ff.

⁵⁵⁵Bjarnar 1989:79.

⁵⁵⁶Gjelsvik 1904: Om hans motiver, se kap. 3.7.

⁵⁵⁷Johnsen 1922:255.

“(…) overhodet ikke med rettslig virkning kunde træffe eller stadfæste nogen forføining for deres vedkommende”.⁵⁵⁸

Gudmund Sandvik antar at den noe uklare formuleringa i artikkel 1 skyldtes at den russiske regjeringa ikke ønska å anerkjenne traktatverket med Lappekodisillen formelt.⁵⁵⁹ Dette bygger han på konvensjonens artikkel 8, hvor det uttrykkelig ble forbudt for norske og russiske samer “(…) å dra inn på grannelandets territorium med sine reinsdyr”.

Det virker som om Sandvik, da han skreiv dette i 1989, ikke har kjent til at finske (russiske) myndigheter både etter 1809 og 1826 aksepterte samenes gjensidige overflyttingsrett på grensa fra 1751, slik at Russland/Finland de facto gikk inn i Sveriges sted når det gjaldt rettigheter og plikter etter kodisillen. Derimot synes det klart at artikkel 8 i konvensjonen fra 1826 satte et overflyttingsforbud for den ”nye grensa”.⁵⁶⁰ Det vil si sør- og østover fra Golmmešoaiwve máttageahči, slik at kodisillen ikke gjaldt for denne strekninga.

Astri Andresen som har arbeidd med dette forhandlingsmaterialet fra midten av 1820-tallet, utelukker ikke at kodisillen har vært inne i bildet, uten at den har vært aktivt brukt. Selv om hun slår fast at 1826-konvensjonen formelt sett bare stadfesta grenselinja fra 1751, og ikke kodisillen, mener hun likevel at i alle fall norske lokalmyndigheters syn var at den fremdeles gjaldt i grenseområdet mellom Norge og Finland. Der skilte man ikke mellom grenselinje og kodisill.⁵⁶¹

Samerettsutvalget i Norge berørte også såvidt denne problematikken i sin første delutredning. Der hevdes det at det bare var fra norsk side man var av den oppfatning at kodisillen fortsatt gjaldt. På russisk side var forholdet et annet.⁵⁶²

Som nevnt foran var finske myndigheter ved flere anledninger inne på at Lappekodisillen var det regelverket som regulerte forholdene mellom, og for de grenseoverflyttende samene.⁵⁶³ Derfor kan det grunn være grunn til å nyansere Samerettsutvalgets syn på dette punktet. Enkelte opplysninger

---

⁵⁵⁸Johnsen 1922:256.

⁵⁵⁹Sandvik 1989:18.

⁵⁶⁰Se drøftinger av dette spørsmålet i kap. 4.3.3. og 4.4.1.

⁵⁶¹Andresen 1989:227.

⁵⁶²NOU 1984:18, s.191.

⁵⁶³Se foran, kap. 3.8.

tyder tvert i mot på at det i den aktuelle perioden var norske myndigheter som hadde minst innsikt i kodusillens eksistens og dens bestemmelser.⁵⁶⁴

På bakgrunn av en russisk klage over norskregistrerte samers reinflokker i Utsjok rundt 1830, har Samerettsutvalget i Norge hevdet at det russiske standpunktet var at hele Russland og Finland var stengt for norsk rein, i det minste i de nærmeste årene etter 1826. Utvalget sier også at dette var det endelige russiske standpunktet, i og med at den russiske regjering i 1852 stengte grensa for de norske flyttsamene og deres reinhorder.⁵⁶⁵

Astri Andresen mener på den annen side at der er lite som taler for at Russland ønsket å oppheve kodusillen i 1826, selv om den ikke ble eksplisitt nevnt. Hun setter også spørsmålsteget ved Samerettsutvalgets syn om at klager over norskregistrerte samers reinflokker i Utsjok rundt 1830, var et uttrykk for at russerne mente at grensa var sperra. Hennes konklusjon er likevel at verken Russland eller Finland anså kodusillen for å være formelt bindende, men at begge ønsket å formalisere den på begynnelsen av 1830-tallet.⁵⁶⁶

Ut fra den vitenskapelige litteraturen som fins omkring dette emnet, er det vanskelig å trekke noen sikker konklusjon om hvorvidt formuleringene i grensekonvensjonen av 1826, er en russisk formell godkjenning av Lappekodisillen.

Det er likevel mye som taler i retning av at når grensekonvensjonen av 1826 slo fast at grensa fra 1751 skulle gjelde, var det ensbetydende med en formell russisk anerkjennelse av også det øvrige grenseverket fra den gang, inklusive Lappekodisillen. I og med at grensetraktaten og kodusillen var gjensidig integrert i hverandre, ville det være naturlig å forvente at hvis noen av partene ønsket å kvitte seg med én del av helheten, måtte man selv ta et aktivt skritt for å få det til. Det skjedde ikke.

3.14.1 1751-grensa ble gått opp igjen i 1826/27

Et annet forhold som taler i retning av at Russland anerkjente Lappekodisillen, er at man i 1826/27 under den første norsk-russiske oppgangen av 1751-grensa – “den gamle grense” – mellom Norge og Finland, etter at Finland var blitt et russisk storfyrstedømme, må ha vært kjent ikke bare

⁵⁶⁴Se foran, kap. 3.9.

⁵⁶⁵NOU 1984:18, s.191.

⁵⁶⁶Andresen 1989:229.

med grenselinja fra 1751, men med hele grenseverket, inklusive kodusillen. Under forberedelsene til dette arbeidet var nemlig grensetraktaten fra 1751 stadig nevnt i korrespondanse mellom norsk-svenske og russisk-finske sentralmyndigheter.⁵⁶⁷ Ikke noe sted kan man der finne at det fra finsk eller russisk side ble tatt noen forbehold om at kodusillen ikke skulle være gjeldende.

Oppgangen av 1751-grensa tok til i 1826, etter at kommisjonene hadde gjort seg ferdig med å merke opp den nye grensa mellom Norge og Russland (og en del av Finland), slik den var blitt bestemt i grensekonvensjonen av 14/2. mai samme år. I begge tilfellene var hovedaktørene både fra norsk og russisk side de samme, oberstløytnant Mejlænder og oberstløytnant Galamin.

I og med at kommisjonene allerede var i Sør-Varanger, starta grenseoppgangen fra Golmmešoaiivve máttageahči, endepunktet for 1751-grensa. Derfra gikk turen videre vest- og sørover. På grunn av praktiske forhold rakk de ikke lenger det første året enn til Polmak ved Tanaelva. Der måtte forretninga avbrytes og taes opp igjen i 1827.

Galamins rapport om hvorfor man måtte avbryte arbeidet i 1826, er interessant med tanke på spørsmålet om anerkjennelse av samenes overflyttingsrett.⁵⁶⁸ Han beretter nemlig at da de kom til Polmak, fikk de opplyst at folk der hadde fått beskjed om grenseoppgangen så seint, at de ikke hadde vært i stand til å oppfylle befalingene de hadde fått i den forbindelse. Det kom av at

(...) alla innbyggare vid floderne Tana, Muonio och Torneå, årligen i slutet af Mars och början af April med sina Renhjordar begifva sig till Norrska stränderna af Ishafvet, (...).

Der oppholdt de seg vanligvis til seint på høsten, slik at traktene mellom “Koltajaure och Schekemjoki” var helt ubebodde om våren og sommeren.⁵⁶⁹

---

⁵⁶⁷Jf. bl.a. materiale i FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14.

⁵⁶⁸Fins i FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14. Oversettelse til svensk.

⁵⁶⁹Goldajávri (Grenserøys nr. 294, jf. Schnitler I 1962:452) og Skiehččanjohka. Det førstnevnte stedet er lengst sørvest på grensa mellom Norge og Finland, hvor den svensk-finske grensa fra 1809 bryter av fra norskegrensa. Punktet kalles også Teriksrøysa. Strekinga mellom Goldajávri og Skiehččanjohka danner grenselinja over Finnmarksvidda.

Dette bygde han utvilsomt også på de opplysningene som han hadde fått fra de finske deltakerne ved grenseoppgangen, økonomidirektør Ekström og landmåler Berger, som tidligere på sommeren hadde prøvd å skaffe kjent- og arbeidsfolk til grensebefaringa over Finnmarksvidda. I henvendelsen de gjorde til lensmannen i Muonioniska i den anledning, 16. juni, var de selv noe i tvil om det var mulig å få tak i kjentfolk, på grunn av “Lappallmogens vistande i Norrige denna tid på året(...)”⁵⁷⁰

Svaret de fikk gav ingen rom for tvil.⁵⁷¹ Det var helt umulig å få tak i folk, selv om lensmannen hadde prøvd både på den russiske og svenske sida av Enontekis forsamling. Flyttsamene som kjente grenseområdet var på et for ham ukjent oppholdssted i Norge.

Ingen andra äro kännare af Riksgränsliniens sträckning från Kivijärvi till Koltajaure än endast Enontekis församlings flyttlappar, som årligen både höst och vår färdes derefter, hvilka sommartidene vistas vid Norrska hafskusten och kunna derifrån omöjligen åstadkommas emedan deras vistelse orter äro obekanta, hvarest hvar och en sig derstädes uppehåller med sin renhjord.⁵⁷²

I rapporten i forbindelse med avslutninga av den avbrutte grenseoppgangen i 1826, hadde oberstløytnant Galamin foreslått at man burde gjøre seg ferdig i 1827, og at det derfor måtte treffes grundige forberedelser god tid i forveien. Dette vant tsarens tilslutning.⁵⁷³ I reskriptet som ble utferdiga i den anledning, går det også klart fram at han gjennom Galamins initiativ var informert om samenes sesongmessige flyttinger over grensa mellom Finland og Norge.⁵⁷⁴ Da tsaren gav ordre om at arbeidet skulle

⁵⁷⁰FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14. Br. til lensm. Johan Christian Ekdahl, dat. Torneå, 16.6.1826.

⁵⁷¹Lensm. Ekdahl til de ”Riksgräns Kommitterade”, dat. Palojoki, 12.7.1826. Jf. FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14.

⁵⁷²Det var da også dette Ekström måtte rapportere til befalingshavende i Uleåborgs län, at det var umulig å få veivisere mellom Kivijärvi og Koltajaur, fordi samene var i Norge på denne tida av året. Dat. Torneå, 4.8.1826. Jf. FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14.

⁵⁷³Tsaren til landshövding Stjernschantz i Ulåborgs län, dat. Helsingfors 12.12.1826. Jf. FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14.

⁵⁷⁴De to avskriftene som fins av dette dokumentet i FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14., kan tyde på at tsaren er identisk med Regjeringa – Senatet i Finland – som i mange saker utøvde myndighet på monarkens vegne. Jf. Bergh 1889:41. Generalguvernøren var leder for Senatet. Inntil 21.2.1816 hadde Finlands øverste innenrikske myndighet hatt tittelen regjeringskonselj. Jf. Schybergson 1923:69.

fortsette i 1827, konstaterte han nemlig at grensekommisjonsarbeidet var avbrutt i 1826 fordi kommissærene ikke hadde fått den nødvendige assistanse, på grunn av “Lappallmogens vistande sommartiden å Norrske kusten, (...)”.

Når man setter oberstløytnant Galamins og tsarens utsagn i forhold til spørsmålet om den samiske overflyttingsretten, kan det først konstateres at den russiske embetsmannen som hadde ansvaret for at grenselinja på den norsk-finske grensa skulle bringes fysisk i orden, ikke med et eneste ord nevnte at han fant det uriktig at deler av den finske grensebefolkninga befant seg i et annet land i sommerhalvåret. Heller ikke noen av de andre embetsnivåene i Finland som hadde befatning med dette spørsmålet, inklusive senatet på tsarens vegne, hadde noen merknader til det.

Heller ikke sluttprotokollen for grenseoppgangen i 1827 gir noe annet inntrykk enn det man har fått gjennom de forannevnte dokumentene. Sluttstatusen for gjennomgangen og reoppmerkinga av den gamle grensa ble underskrevet uten noen forbehold om at deler av grenseverket fra 1751 skulle ansees for ugyldig.⁵⁷⁵

3.15 Gjensidige geistlige tiltak for de grenseoverflyttende samene

Finske og russiske myndigheter var altså på 1820-tallet godt kjent med at norske reindriftssamer brukte finsk område om vinteren. Ikke minst var dette også kjent gjennom de formelle geistlige arrangementer som ble laga for de samene som kryssa grensa i forbindelse med næringsvirksomheten sin.

Disse ordningene gir derfor også et godt inntak til forståelse av hvordan man i Finland og Russland, og Norge og Sverige, vurderte grenseoverflyttingene. Det endelige resultatet med hensyn til den geistlige betjeninga ble at landenes øverste myndigheter i 1829, fastsatte omforente bestemmelser for gjensidig betjening av det andre landets samer.

---

⁵⁷⁵ *”Protocol concernant l’ancienne frontière entre le Royaume de Norvège et le Grand-Duché de Finland.”* Åbo 7.9./26.8. 1827. Underskrevet av den svensk-norske grensekommisær, oberstløytnant Mejlænder, og den russiske, oberstløytnant Galamin. SRA. UD.Traktatsamling. Skrivelser växlade med främmande makter m.m. 1817–1874. Nr.436. Protokollen fins også i avskrift i FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14.

Bakgrunnen var at særlig reindriftssamene var borte fra sine kirker og prester i betydelige deler av året. Dette illustreres godt av Jacob Fellman som altså kom som sokneprest til Utsjok og Enare i 1820. Han forteller at når han holdt gudstjeneste i Utsjok kirke om sommeren, var det knapt mer enn 7–8 tilhørere til stede. De fleste innbyggerne der dro i begynnelsen av mai til Ishavet.⁵⁷⁶ Hvis det fantes norsk prest i området hvor de var, fikk de geistlig betjening av ham. De norske samene som av mangel på reinmose på sin egen side av grensa kom til Utsjok om vinteren, gikk i kirke der.⁵⁷⁷

Samenes “allmänna utvandring om sommeren”, hadde også hatt direkte innvirkning på de formelle rammene for Utsjokprestenes tjenestevilkår. Hver sommer hadde han nemlig rett til å forlate tjenestestedet og oppholde seg i mer bebodde deler av landet. Derfor hadde ikke en eneste prest oppholdt seg i Utsjok om sommeren i de tretti årene forut for Fellmans ankomst.⁵⁷⁸

Ut fra næringstilpasninga eksisterte det altså et naturlig behov for geistlige tjenester når samene oppholdt seg i det andre landet. Dette behovet ble blant annet dekt ved at finske og norske prester inngikk direkte avtaler om gjensidig betjening av hverandres menigheter.⁵⁷⁹

En slik praktisk ordning ble i 1822 avtalt mellom soknepresten i Utsjok/-Enare, Jacob Fellman, og hans kollega i Vadsø – Deinboll. De ble nære venner. Fellman skriver at deres respektive menigheter syntes svært godt om at de hadde kommet frem til en felles ordning, for sognebarna –

(...) ty da mina vistades om sommarn inom hans pastorater och de Norska om vintern inom Utsjokis och Enares landamärken; (...). Avtalen deres gikk ut på (...) att behandla hvarandras åhörare vid slika tilfellen som våra egna, (...).⁵⁸⁰

⁵⁷⁶Se også kap. 3.10.

⁵⁷⁷Fellman 1978:26. Dette var på ingen måte noe nytt trekk. Allerede i 1759 rapporterte soknepresten i Utsjok at han hadde formant menigheta å besøke norske kirker, hvor det ble tolka fra dansk til samisk når de var i sjødistriktet om sommeren. Jf. Fellman I, II 1910:318. På begynnelsen av 1780-tallet ble selv Utsjoki pastorat betjent av norsk prest (*Fellman I, II 1910:147*), eller av misjonærer fra norsk side. Jf. Fellman J, I 1906:452.

⁵⁷⁸Fellman 1978:26.

⁵⁷⁹I litteraturen er de geistlige forholdene i grenseområdet behandla av Erkki K. Osmonsalo (Osmonsalo 1938). Hans finskspråklige artikkel, med tysk resymé, er oversatt til svensk av Laila Palojärvi, og fins i utrykt versjon ved NSI.

⁵⁸⁰En liknende avtale hadde Deinboll også med sokneprest Mathias Kolström i Muonioniska. I og med at dette var et internasjonalt spørsmål, antar Osmonsalo at

Da Fellman i ettertid skreiv dette, konstaterte han at fremgangsmåten noen år seinere – i 1829 – “(...) af de Höga Magterne gillades och stadfästes till efterlefnad för Prästerna i Lappmarken och norska Finnmarken”.⁵⁸¹

Hva var det så som skjedde fra Fellman og Deinboll gjorde sin private bilaterale avtale i 1822, til denne ble formalisert av landenes øverste myndigheter sju år seinere? Det var en periode hvor Fellman hele tida satt som sokneprest i Utsjok og Enare.

Det var svensk-norske myndigheter som brakte den geistlige betjeninga av det andre landets samer opp til det høyeste administrative og politiske nivå i Russland. Det skjedde i en oppsummerende note fra den svensk-norske sendemannen i St. Petersburg til den russiske utenriksminister og visekansler i 1828.⁵⁸²

Sendemannen anførte at presteskapet i Karasjok og Kautokeino en tid hadde klaga over ulemper forårsaka av at utenlandske kirkelige funksjonærer utøvde prestatjeneste blant de fjellsamene som var norske statsborgere. Særlig gjaldt dette pastor Kolström i Muonioniska. Han hadde utført slike tjenester selv når han måtte ha visst at de norske prestene var til stede i sine sogn.⁵⁸³

Selv om det etter den svensk-norske sendemannens oppfatning ikke var tvil om at den geistlige her bare hadde handla ut fra reint kristelige og nestekjærlige motiver, hadde det ført til betydelige uregelmessigheter som Kolström nok ikke hadde forutsatt. Samene møtte nemlig vanligvis ikke opp hos sine egne prester for å vise frem de attestene for kirkelige tjenester som Kolström hadde utført for dem, selv om han hadde bedt dem om å gjøre det. Dette førte til inntektsnedgang for de norske prestene.⁵⁸⁴ Det

---

behandlinga av det, trolig fra første stund burde ha skjedd offisielt, via diplomatiske kanaler. Det hadde imidlertid ikke ”fallit vederbörande i hågen”. Jf. Osmonsalo 1938, utrykt svensk oversettelse s.3.

⁵⁸¹Fellman J. I 1906:109.

⁵⁸²FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14. Baron Palmstierna til grev Nesselrode, dat. St. Petersburg, 15/3 1828. (På fransk.)

⁵⁸³Osmonsalo anfører at så lenge Deinboll virka i Finnmark oppstod det ingen gnisninger mellom presteskapet i de to landene. Straks han reiste, kom det klager fra prestene i Karasjok og Kautokeino. Jf. Osmonsalo 1938, utrykt svensk oversettelse, s. 3. Han mener for øvrig at de norske klagemålene var sterkt overdrevne og et ledd i svenskenes og delvis nordmennenes negative politikk overfor Finland. Jf. utrykt oversettelse s. 5, 7 og 8.

⁵⁸⁴Prestene hadde særskilt betaling for en rekke embetshandlinger. Det var de uvisse inntektene, ”Accidentserne”. Det gjaldt dåp, innledning av barselkoner, konfirmasjon,

verste var likevel at de ble satt ute av stand til å føre kirkebøkene i overensstemmelse med landets lover.

Sendemannen var derfor blitt bedt om å få visekansleren til å utvirke at presteskabet i finsk Lappland, særlig pastoren i Munioniska, holdt seg borte fra all prestegjærning blant samer som tilhørte et norsk sogn.

Unntak kunne imidlertid gjøres hvis det dukka opp tilfeller av tvingende nødvendighet, felles for prester av samme religion. I slike tilfeller ville det være ønskelig at nabopresten i Norge mottok en offisiell og direkte meddelelse om hvilken type geistlig betjening det dreide seg om, slik at de kunne ajourføre kirkebøkene.

Det fremgår ikke av sendemannens henvendelse hvem som hadde initiert klagen. Likevel er det grunn til å tro at den kjente norske geistlige, Nils Vibe Stockfleth, som kom til Vadsø i 1825, hadde en finger med i det som skjedde.

Det virker nemlig som om Stockfleth hadde en reservert holdning til presteskabet i de tilstøtende sognene i Finland og Sverige. I et brev han skreiv til biskopen i 1829 anførte Stockfleth at det var av største viktighet at han burde bli “paa det nøieste bekjendt” med Kautokeinosamenes omvandringer, med nabokallene og naboprestene, og den verdslige øvrighet i de russiske og svenske lappmarker som støtte til Karasjok og Kautokeino.⁵⁸⁵ Selv om det ikke ble sagt med reine ord, var det en undertone av bekymring over disse samenes nærhet til geistligheta i nabolandene:

Den største Del af vore Finner sidder næsten hele Vinteren paa russisk og svensk Grund, ganske tæt ved tvende Russiske og en Svensk Kirke, ja indtil en halv Mil nær, medens de sidde 12 til 15 Mil fjernede fra Kautokeino Kirke..

Til dette kom at den svenske nabopresten i Karesuando snakka samisk, og “Russepresten i Niska Karelsk” – et språk som nesten alle Kautokeinosamene talte.⁵⁸⁶

---

brudevigsel, og gravtale. Jf. Sandvik 1965:265 og 270. Dette vil med andre ord si at enhver slik handling som foregikk utenfor vedkommende sokneprests embetsdistrikt, medførte en inntektsreduksjon for vedkommende.

⁵⁸⁵Stockfleth 1896:37. Til prost Gaarder, kst. biskop, dat. Karasjok, 22.3.1829.

⁵⁸⁶„Niska” = Muonioniska. ”Karelsk” = finsk.

Stochfleth betrakta åpenbart dette som uønska konkurranse. I brevet til biskopen uttalte han nemlig at en liknende “Kollision” fant sted mellom den russiske kirka i Utsjok, og de norske kirkene i Vadsø og Karasjok. Likevel hadde man ikke tilsvarende “Stridigheder” der. Det kom av at “Russerne” i disse områdene søkte til norske kirker av samme årsak som Kautokeinosamene søkte til de russiske og svenske kirkene.

Disse kirkelige forholdene var og ble en delikat sak. Han anbefalte derfor at regjeringene bare i ytterste nødsfall måtte trekkes inn i disse stridighetene. Hvis han bare fikk tillatelse til å reise til Karasjok og Kautokeino et par vintre til, ville han kunne komme med forslag til hvordan disse stridighetene kunne unngås for fremtida.

Ut fra dette kan man trekke den slutning at da Stockfleth skreiv dette, var han ukjent med at saka allerede var løfta opp på diplomatisk nivå og under behandling i Finland og Russland.

3.15.1 Øst-Finnmarksamene var i Utsjok og Enare – med kodusillen som basis

Denne saka hadde å gjøre med sentrale statlige forhold, nemlig jurisdiksjon over egne undersåtter. I den forbindelse skal man merke seg artikkel 2 i grensetraktaten fra 1751, hvor det ble slått fast at grenselinja i de tidligere såkalte fellesområdene aller lengst i nord, også medførte full åndelig jurisdiksjon over de distriktene og innbyggerne hvert enkelt land ble tildelt.⁵⁸⁷ Dette må man dessuten se i sammenheng med kodusillens § 30, hvor det understrekes at kodusillens bestemmelser ikke gav den andre staten noen som helst slags rettigheter i det andre landet.

Dét kan være årsaken til at saka fikk en svært rask oppfølging på russisk side.

Allerede 24. februar / 7.mars 1828 gav tsaren ordre om å innhente uttalelser fra de impliserte. Det finske Senatet skulle avgi sin erklæring på basis av disse.⁵⁸⁸ Uttalelsene både fra regionalt og sentralt hold viser at overflyttingenes legitimitet ikke ble trukket i tvil. Enkelte viste også direkte til at de var hjemla i grensetraktaten fra 1751. Det man var opptatt av, var å finne praktiske ordninger for geistlig betjening av den grenseoverflyttende

---

⁵⁸⁷ Jf. drøfting av dette i kap. 2.9.

⁵⁸⁸ Dette fremgår av Senatets uttalelse, 1.11.1828. Jf. FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14.

samiske befolkninga, uten å skape unødige misforståelser i forhold til nabolandet.

Som naturlig var, stod pastor Fellman i Utsjok sentralt når det gjaldt de geistlige forholdene i grensedistriktet. Blant annet bodde han jo helt inn til grenselinja ved Tanavassdraget. Innledningsvis beretta han at da han tiltrådte som pastor i Utsjok og Enare lappmarksforsamlinger, vinteren 1819/20, fant han “oöfvervinneliga svårigheter” i å kunne betjene menighetsmedlemmene sine kontinuerlig. Det kom av at de fleste av dem, på grunn av sin næringstilpasning, måtte dra til det “norske Hafslandet” om våren.⁵⁸⁹

På den annen side mangla de norske reindriftssamene vinterbeite i sitt eget land. Derfor kom de, *“till följe gräntse Tractaten af år 1751”* – inn på finsk område når vinteren begynte.⁵⁹⁰ Der oppholdt de seg til april måned, hele 10–15 mil sør for Utsjok kirke.

På grunn av at han måtte adlyde “öfverhetliga Författningar”, hadde han ikke tatt noen av disse fremmede til altergang, eller døpt noen av barna deres som ble født i hans distrikt. Imidlertid hadde han underretta den norske presten i Øst-Finnmark, Deinboll, og informert ham om at disse menneskene mangla geistlig betjening.

Denne hadde da betrodd Fellman å betjene hans menighetsmedlemmer i “trängande nödfall”. På den annen side skulle Deinboll betjene Utsjok – og Enareprestens folk når de befant seg i hans forsamlinger.⁵⁹¹

Frem til 1823 var det om lag 2–3 slike nødstilfeller hvert år. Etter den tid, da Deinboll reiste fra Vadsø, hadde det imidlertid ikke vært en eneste prest i de sju kirkegjeldene i Øst-Finnmarks prosti.⁵⁹² I denne perioden kom det arme folket ofte til Fellman og bad om altergang og en og annen barnedåp. Han bedyra at lenger enn dette hadde han ikke gått i å betjene undersåttene i kongeriket Norge. Dessuten understreka han at han aldri hadde tatt noen betaling for sykebesøk eller andre forretninger han hadde utført for disse forsamlingene, men bedt dem betale sine egne sjelesørgere det de hadde rett til for slike tjenester.

⁵⁸⁹ FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14. Udatert, men åpenbart skrevet i 1828.

⁵⁹⁰ M.u.

⁵⁹¹ Se foran kap. 3.14.

⁵⁹² Deinboll var prest i Vadsø fra 1815, fra 1819 prost, og betjente alle sognekall i Øst-Finnmark. Var valgt som stortingsrepresentant for Finnmark i 1821 og 1824. Sokneprest til Løiten fra 1/11 1824. Jf. NBL III 1926:302.

Han støtta også ønsket fra presteskapet i Kautokeino og Karasjok, om at når det ble utført slike tjenester, skulle den nærmeste presten få direkte og offisiell beskjed. Dette burde fastsettes som positiv “Lag” på begge sider.

Fellman ville dessuten opplyse om at Vest-Finnmarks fjellsamer svært sjelden eller aldri var i Utsjok og Enare. Karasjok- og Kautokeino-fjellsamene oppholdt seg nemlig i de sørligste av de finske lappmarkssognene. Derfor hadde han da heller aldri ytt noen kirkelige tjenester til dem.

Derimot hadde det hendt at en og annen “velkänd Karasjoki Fiskare Lappe” var blitt tildelt nattverden. Grunnen var at Karasjok, sammen med flere andre nabosogn, hadde vært uten egen prest i seks år.

Avslutningsvis ønska han forbud mot at norske prester vidde personer fra de finske forsamlingene, hvis disse ikke hadde presteattest “öfver sin hinderlöshet”. Det vil si dokumentasjon på at ikke noe var i veien. Dette hadde noen prester i Finnmark oversett, noe som hadde medført ubehagelige følger.

I Karasjok kirke var for eksempel Utsjokiboeren Lars Knutsson Pokka, i 1821 blitt vidd til en “norsk” kvinne, Rauna Larsson Larse eller Post, “(...) utan han än varit til den Heliga Nattverden admittera (...)”. I 1825 var dessuten søskenbarna Guttorm Guttormsen Guttorm og M. Johnsdatter Guttorm, begge fra Utsjok menighet, blitt vidde av en norsk prest i Tana kirke.

3.15.2 Kautokeinosamene oppholdt seg i Muoniska og Enontekis

I likhet med Fellman, gav Matthias Kolström, sognepresten i Muonioniska og Enontekis forsamlinger, et klart bilde av den gjensidige reindrifts-samiske tilpasning i sitt distrikt.⁵⁹³ Han innleda med å si at det var allment kjent at Kautokeinosamene, i likhet med alle fjellsamer, på det siste vinterføret hvert år, drog til Ishavets kyster. Derfra kom de tilbake til traktene rundt Kautokeino kirke i slutten av november. Men – der var ingen prest – selv i julehelga.

---

⁵⁹³FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14. Udatert, men skrevet som et svar på tsarens etterlysning i 1828 av nærmere opplysninger om geistlig betjening på tvers av grensa. Kolströms bosted var i Muonio. Jf. Knorring 1981:315.

På grunn av mangel på reinbeite, og på grunn av at reinflokkene alltid ble fulgt av ulver, var de i januar måned nødt til å flytte over riksgrensa til hans sogn. I april flytta de tilbake mot kysten, forbi Kautokeino, men heller ikke i påsketida var det prest der.

Det faller for øvrig ikke vanskelig å gi Kolström rett i at den norske prestetjenesten i Kautokeino måtte være meget svak. Fra 1822 til 1824 var kallet betjent av prostene i Hammerfest, Talvik og Alta, i 1825 av Tromsø-prosten, i 1826 av prostene i henholdsvis Lyngen og Vadsø (Stockfleth), og i perioden 1827–31 av Rode i Alta og til dels Stockfleth.⁵⁹⁴

Grunnen til at Kautokeinosamene var så kort tid i eget sogn om vinteren, var at Kautokeino kirke lå oppe i fjellene. Fordi vinden der pakka snøen så hardt sammen, ble reinen lett spredt, og ulven kunne ta dem. I Muonio-niska og Enontekis forsamlinger var det mer skog, snøen var dypere og løsere, og beitet bedre. Derfor var det lettere å holde reinen samla der. Dermed var dyrene mindre utsatte for ulven, som selv ofte ble drept ved høvelig føre.

I løpet av vinteren, når Kautokeinofolket oppholdt seg i hans forsamling, kunne vel presten komme til Kautokeino én gang. Han forlangte da at “åhöörerna” skulle innfinne seg til kirkegang. Imidlertid var det praktisk vanskelig å dra 10 til 16 mil, og overlate reinene uten tilsyn, til “rofdjur och illasinnade människor”. Likevel var det vanlig at husbøndene og de “raskaste” mennene dro til Kautokeino, for å gjøre opp for seg med krona og presten, samt få tvistene avgjort på tinget.

Ved de norskregistrerte samenes kirkebesøk i Kolströms sogn, var det vanlig at kvinnene og de eldre, men også husbønder, innfant seg ved gudstjenesten i Enontekis og Muunioniska. Særlig godt var de kirkelige handlingene besøkt i Wuondisjärvi, som de norske samene “hafva närmest”. Der pleide han enkelte søndager å forrette både ”husförhör”, gudstjeneste og altergang. Han hadde rett og slett ikke kunnet nekte dem å delta i gudstjenesten og ”husförhöret”. Han opplyste også at i disse sammenhengene brukte han finsk, noe Kautokeinosamene forstod bedre enn norsk.

Heller ikke kunne han vegre seg for å la dem få nattverden, når de var “hinderlösa” – altså at det ikke var noe formelt i veien for det. Han innberetta også at han hadde døpt barna deres som var opp til et halvt år gamle. Ved de aktuelle tjenestene hadde han utstedt de nødvendige

⁵⁹⁴Jf. Rode 1842:287. Se også Smith 1938:197 ff.

attester, uten betaling, og med oppfordring om å betale rettighet for dette til deres egen prest, og levere ham de attestene som var skrevet ut.⁵⁹⁵

I likhet med Fellman hadde også Kolström en avtale med prost Deinboll. Den var inngått i 1824, da Deinboll hadde besøkt ham, og innstendig anmoda ham om å betjene Kautokeinosamene når de oppholdt seg i hans embetsdistrikt om vinteren. Kautokeino var nemlig ett av de sju prestegjeldene Deinboll skulle betjene. Det var umulig for ham å ta seg av dette sognet på en skikkelig måte, bosatt i Vadsø som han var.⁵⁹⁶

Som dokumentasjon vedla Kolström en presteattest slik at keiseren kunne forvise seg om at han hadde Kautokeinoprestens tillatelse til å betjene hans menighetsmedlemmer.⁵⁹⁷ Dessuten ønska han også å gjøre det klart at disse samene hadde et ekstra stort behov for geistlig betjening om vinteren. Det kom av at de heller ikke om sommeren hadde særlig tilgang på slike tjenester. Prestemangelen var stor, og disse samene var “usle Sjömän” når det gjaldt å ferdes over og langs de farlige fjordene.

Kolström var virkelig indignert i sin konklusjon. Forholdene var i sannhet slik han hadde beskrevet dem. De norske samene hadde en slik mangel på geistlig betjening, at keiseren måtte skjønne at presteskaper i Norge ikke hadde den ringeste grunn til å klage over ham. Snarere burde de takke ham for de prestetjenestene han utførte for menighetene deres.⁵⁹⁸

3.15.3 Senatet: Gjensidig rapportering av geistlige tjenester

På regionalt nivå var prosten i Kemi, Matth. Castrén, helt enig i uttalelsene fra Fellman og Kolström. Han meinte at de to hadde betjent de norske samene av “Christelige och välgörande bevekelsesgrunder”, ut fra det påtrengende behovet som forelå. Det han ønska var en direkte rapportering til de norske prestene to ganger årlig. Det samme skulle gjelde de norske prestene, som særlig om sommeren, ved kysten, betjente medlemmene fra Utsjok og Enontekis menigheter.

---

⁵⁹⁵ En kateket i Enontekis forsamling, M.A.Kolström, opplyste derimot at det ikke hadde hendt ”(...)att de i skogarne aflägsne boende Norrske Lappar kommit att anlita min tjenst med några prästerliga göromål.” Udatert, 1828.

⁵⁹⁶ Den korteste strekninga mellom Kautokeino og Vadsø er nesten 400 kilometer.

⁵⁹⁷ Det vil i praksis si Senatet i Finland.

⁵⁹⁸ Helt avslutningsvis la han til at Karasjoksamene ikke oppholdt seg i hans sogn.

Etter dette tok Senatet fatt i saka. I sin anbefaling til tsaren tok man utgangspunkt i at innbyggerne i atskillige lappmarksforsamlinger, dels på grunn av lokale forhold, dels ut fra deres nomadiske levevis, med hyppige skifter av tilholdssted, ofte måtte være uten egne “Religions-lärare” i lengre tid.⁵⁹⁹

Derfor betjente prestene på begge sider av riksgrensa, etter avtaler dem i mellom, hverandres “åhörare”. Senatet fant dermed at klagene fra presteskabet på norsk side var helt uten grunn, særlig tatt i betraktning at de samiske sognene – “Lappska Församlingar” – på norsk side, gjennom flere år ikke hadde hatt egen prest.

I tillegg hadde de finske prestenes tjenester til norske fjellsamer bare skjedd i nødstilfeller, når norske prester ikke fantes. Dessuten skreiv de alltid attest for de geistlige tjenestene, uten å kreve noen betaling. Tvert i mot ble de norske samene oppfordra til å betale de norske prestene.

Senatet fant likevel at for å unngå uberettiga klagemål i fremtida, burde det formaliseres at presteskabet i Utsjok og Muonioniska pastorater kunne betjene norske samer “vid inträffande nödfall”, gratis, og på en slik måte som ikke stred mot “gällande Författningar”. På samme måte, og på liknende vilkår, burde de norske prestene kunne betjene “(...) EKM’s undersåtare från finska Lappmarken (...)”⁶⁰⁰

Slik Senatet så det, burde hver og en som fikk attest for en geistlig tjeneste i nabolandet, være forplikta til å overlevere denne til sin egen prest. I tillegg burde presteskabet på finsk side utarbeide en oversikt over hva som var utført. Denne skulle så hvert år, via kontraktsprosten, sendes inn til Senatet. Derfra skulle den så, via generalguvernøren, oversendes presteskabet i den norske lappmarken. Etter Senatets syn burde en liknende ordning gjennomføres fra norsk side.

Etter E.K. Osmonsals oppfatning er det naturlig å se dette i sammenheng med 1751-traktaten.⁶⁰¹ Der var nemlig det bærende prinsippet at det skulle være gjensidighet i behandlingen av samenes spesielle forhold. Ettersom det ikke fantes noen bestemmelser om dette saksfeltet fra slutten av den svenske perioden, og det heller ikke hadde vært berørt i begynnelsen av den russiske, var det helt naturlig at saka ble ordna “(...) enligt principerna för 1751 års avtal”.

⁵⁹⁹Dat. 1.11.1828. Jf. FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14. De innkomne uttalelsene ble vedlagt.

⁶⁰⁰EKM står for Eders Kejserliga Majestät.

⁶⁰¹Osmonsalo 1938, utrykt oversettelse til svensk, s. 2.

3.15.4 Kongen og tsaren formaliserte den geistlige betjeningsordninga

I forhold til en antakelse eller påstand om at Russland-Finland ikke følte seg bundet av avtaleverket om de grenseoverflyttende samenes rettigheter, som Sverige hadde inngått i 1751, bekreftes ikke av det som skjedde i 1828/29. Klagen fra norsk-svensk side over at de finske prestene var altfor ivrige i å betjene de norske samene som befant seg på deres side av grensa om vinteren, førte nemlig til full formalisering av den praksisen som hadde utvikla seg for å sikre de kirkelige og åndelige interessene til de samene som befant seg i det andre landet.

Ved keiserlig reskript av 24.januar 1829, ble det fra russisk-finsk side bestemt at den sedvane som hadde utvikla seg på dette feltet, fortsatt skulle stå ved lag.⁶⁰² Sedvanen bestod i at der hadde oppstått ordninger som gjorde at

(...) Presterskapet i Lappmarken å Finska sidan om Riksgränsen med Presterliga göromål betjena de Fjell-Lappar hvilka äro Norrska Undersåtare, (...).

Dette var nærmere spesifisert til at presteskapet i pastoratene Muonioniska og Utsjok "(...) må tillåtas att vid inträffande nödfall, gå Norrska Lappar tillhanda med sådana Presterliga Förrättningar, som icke äro mot gällande Författningar stridande (...)".

Det skulle ikke kreves honorar for disse tjenestene. I tråd med forarbeidene ønska man heller ikke at tilfældighetene skulle råde i dette forholdet. Det ble foreskrevet en omstendelig prosess for rapporteringa. For hver tjeneste skulle det skrives bevis, som vedkommende selv skulle overlevere til sin egen sjelesørger. Prestene i Muonioniska og Utsjok skulle sette opp en årlig liste over tjenester som de hadde ytt de norskregistrerte samene. Denne skulle sendes til Senatets ekklesiastikkespedisjon.⁶⁰³ Derfra skulle den gjennom generalguvernøren videreformidles til "(...) Prästerskapet i Norske Lappmarken".⁶⁰⁴

---

⁶⁰² OMA.Uka. J. IIa:3. Brev fra domkapitlet i Åbo, til "Contracts Prosten och Riddaren Doctor Matthias Castrén" i Kemi, 8.10.1829.

⁶⁰³ Rapporten skulle gå via den såkalte kontraktsprosten.

⁶⁰⁴ 30.12.1829 oversendte kontraktsprost M.Castrén i Kemi, "(...) afskrifter af Handlingar rörande prästerskapets framtida förhållande i afseende på Norrske undersåtares betjenande, (...)", til pastor Fellman i Utsjok. Jf. Fellman J IV:429.

På norsk side fikk man gjennom kongelig resolusjon av 29.7.1829 tilsvarende bestemmelser om geistlig betjening av de “russiske” samene som oppholdt seg i Norge.⁶⁰⁵ Av dette reskriptet framgår det at det faktisk var den russiske keiseren som hadde satt fram forslag om betingelsene for at “(...) russiske Prester i trængende Nødstilfælde” skulle kunne betjene norske samer. Av gjensidighetshensyn ble det derfor bestemt at de norske prestene i sognekall som støtte til Finland, i liknende nødstilfeller kunne betjene de “russiske Lapper”. Heller ikke i Norge skulle det tas betaling for slike tjenester.

Rapporteringsordninga var i prinsippet den samme som i Finland. Det skulle utferdiges vitnesbyrd for hver geistlig tjeneste, og lages en årlig liste over alle religionshandlingene som var utført for de “omhandlede Lapper”. Denne skulle sendes biskopen gjennom de nærmeste foresatte. Fra ham skulle disse fortegnelsene sendes regelmessig til de rette myndigheter i “russisk Finland”.

Den foreskrevne rapporteringsordninga ble iverksatt. I 1838 ble for eksempel en fortegnelse over utførte geistlige tjenester for Enaresamer i Norge, oversendt fra det finske Senatet, ved domkapitlet i Åbo, til sognepresten i Utsjok. Det dreide seg om en

(...) Förteckning öfver åtskilliga af Pastoren uti Vadsø och Vardø Församlingar i Konunga Riket Norrige hos Lapparne af Enare kyrkogäll verkstälde presterliga förrättningar(...).

Denne oversikta skulle brukes til å komplettere kirkeboka for Enare forsamling, og siden oppbevares i “Pastors archivet”.⁶⁰⁶

Kodisillen er ikke nevnt i forbindelse med disse reskriptene og resolusjonene. De innebærer likevel at begge de involverte partene i 1829, uten

---

⁶⁰⁵ Samling af Love, Tractater, Kundgjørelser, Resolutioner, Departementskrivelser m.m., som siden 1814 ere udkomne. Anden Deel, indeholdende Aarene 1827 til 1838 inclusive. Christiania 1838.

⁶⁰⁶ OMA.Uka. J IIa:3. Br. fra domkapitlet i Åbo til sogneprest F.Stenbeck i Utsjok, 31.10.1838. Utsjokprestens protokoll over geistlige tjenester til norskregistrerte samer, fra 1845 av, fins i OMA. Uka. L II:1: ”Kladd öfver Presterliga företningar värkstälde åt Norske Lappar i Utsjoki Lappmark åren 1845 – ” Denne fortegnelsen går for øvrig helt fram til og med 1906. Der kommer det blant annet frem at folk fra det sjøsamiske distriktet Deanodat/Vestertana, mer enn 100 km unna, hadde vært faddere ved dåpshandlinger i Utsjok kirke lenge etter grensesperringa i 1852. Årsaken er trolig de sosiale forbindelsene som ble skapt gjennom at fjellsamene fra Utsjok, før grensesperringa i 1852, hadde sommerbeite i det nevnte området.

noen forbehold aksepterte og anerkjente at de samene som hadde behov for det, eller en gruppe blant dem, oppholdt seg i det andre landet en viss tid av året. Etter ordlyden i det keiserlige reskriptet hadde dette pågått så lenge at det hadde danna seg en sedvane med hensyn til geistlig betjening. Sedvanen ble nå formalisert fra begge sider.

I vurderinga av rettsgrunnlaget for disse spesielle geistlige arrangementene for de overflyttende samene, går Erkki K. Osmonsalo direkte inn på om det finske senatet derigjennom anerkjente deres flytterett slik den var nedfelt i 1751-traktaten.⁶⁰⁷ I følge Osmonsalo berørte man i det hele tatt ikke spørsmålet om de samiske flyttingene fra det ene landet til det andre skulle tillates i fremtida. Videre hevda han at ordninga på det kirkelige området ikke kan tolkes i retning av at senatet ønska å stadfeste bestemmelsene fra 1751, hvor samenes allmenne rettigheter og plikter var definert. Senatet konstaterte bare at det på grunn av de lokale forholdene var nødvendig med et samarbeid mellom presteskapet i Norge og Finland: “Senaten berörde dock inte på något sätt orsakerna till flyttlapparnas förhållanden”.

Senatet behandla dessuten her et spørsmål på et felt hvor det ikke tidligere hadde vært gitt noen bestemmelser, og kunne derfor ta standpunkt “ospecificiserat”. Derfor behøvde man ikke å blande inn traktaten fra 1751.

Osmonsalo meiner også at Senatets standpunkt i dette spørsmålet kan forklares med det som skjedde da det like etterpå oppstod forviklinger på grensa mot Norge. Disse førte til forhandlinger, “(...) der Senatet redan från början intog den standpunkten, att avtalet från 1751 inte längre som sådant var tillämpningsbart”.⁶⁰⁸

Til tross for Osmonsalos argumentasjon sitter man likevel igjen med ett påtrengende spørsmål: Hvordan kunne dette samarbeidet i det hele tatt komme i stand, hvis ikke begge avtalepartene anerkjente samenes overflyttingsrett? I en slik forbindelse merker man seg særlig at det var Russland-Finland som stod sterkest på for å få til dette formaliserte geistlige samarbeidet, som kun omfatta samer i grenseområdene. Man merker seg også at ingen av pastor Fellmans overordna, med tsaren som

---

⁶⁰⁷Osmonsalo 1938, utrykt svensk oversettelse s. 6.

⁶⁰⁸Det siste er bare delvis riktig. Da senatet i 1829 fikk seg forelagt spørsmålet om hvilket regelverk som gjaldt for samenes ressursutnyttelse i områdene mellom Norge og Finland, var man riktignok i en innledningsfase i tvil om kodusillen kunne være gjeldende, men kom etter svært kort tid til at den var det. Se kap. 4.3.1. og 4.5.6.1. En annen sak er at man i prosessen frem mot grensesperringa i 1852 inntok det standpunkt at kodusillen ikke gjaldt. Se kap. 6.3., 6.7., 6.8., 6.10.1.

den aller øverste, hadde en eneste merknad til hans oppfatning av at gjeldende rett på grensa var at de samiske flyttingene var hjemla i grensetraktaten fra 1751.

Dét rimer dårlig med at Russland (og Finland) ikke skulle anerkjenne både overflyttingsretten, og det formelle grunnlaget for den – kodisillen. Det er vanskelig å tro at man både på svensk-norsk og russisk-finsk side betrakta de samiske overflyttingene som en naturlig rett for samene – uten at disse flyttingene og bruk av det andre landets naturressurser hadde noe formelt grunnlag.

Så lenge 1751-traktaten av finske embetsmenn faktisk også ble nevnt som rettsgrunnlaget for overflyttingene, blir det enda mindre sannsynlig at man så på de geistlige ordningene som en følge av en ikke-avtalt rett for samene.

3.16 Oppsummering: Kodisillen stod ved lag etter 1809

I årene fra de dramatiske statsrettslige endringene mellom årene 1808 og 1814, til slutten av 1820-tallet, hadde den bortimot 80 år gamle grensa ennå ikke fått noen negativ betydning for de samiske grenseboernes gjensidige ressursutnyttning. Lite eller ingen ting tyder på at det fra noen av sidene ble lagt hindringer i veien for de samiske ressursutnyttelsesmåtene som fra gammelt av var utøvd etter de naturgitte og topografiske vilkårene, uavhengig av om der var ei grense eller ikke.

Det faktum at Finland var blitt et storfyrstedømme under den russiske tsaren i 1809, eller at Norge etter 1814 var blitt revet løs fra Danmark, og tvunget inn i personalunionen med Sverige – og underlagt svensk utenriks-politisk ledelse – hadde ikke den minste innvirkning på den tradisjonelle ressursbruken i området.

Tvert i mot er det ting som tyder på at den ble enda friere enn før. Blant annet synes det klart at reindriftssamene ikke lenger betalte den fore-skrevne reinbeiteleia etter 1809. Ting tyder for øvrig på at den hadde falt bort allerede før den tid. Videre finner man at de finske, særlig Enare-samene, i denne perioden utvida sitt sjøfiske i Varangerfjorden ganske betydelig. På 1820-tallet var dette fisket blitt en vesentlig faktor i økonomien deres.

Det samme gjaldt innbyggerne i Ohcejohka/Utsjok. Disse dreiv også fiske i de nærmestliggende fjordene på norsk side. Reindriftssamene, uansett statsborgerlig tilhørighet, flytta regelmessig over grensa — til fjordene og kysten om sommeren – og innover til traktene rundt Enaresjøen om vinteren.

Innen laksefisket i Tanavassdraget ble tydeligvis de gamle ordningene og fellesfiskemetodene videreført, helt uavhengig av at vassdraget faktisk var ei grense mellom to land. Få konflikter ble rapportert, noe som tyder på at den overenskomsten man ble enig om like før Finland ble utskilt fra Sverige i 1809, fungerte.⁶⁰⁹

Ett uttrykk for den gjensidighet som rådde, får man blant annet gjennom landshøvdingens innberetninger til Senatet på 1820-tallet. Der er få eller ingen klager over norskregistrerte reindriftssamers bruk av finsk område.

Ett av de svært få unntakene finner man i forbindelse med C.A. Castréns prostevisitasjon i Enare i 1828. Der het det at det ble ført allmenn klage over at de norske fjellsamene trengte seg inn på Enare forsamlings territorium med sin store reinflokker. Det var til ”(...) stort mehn och förfång” for Enareboerne. Deres egen reindrift led under dette og de ble hindra i sin jaktvirksomhet.⁶¹⁰

For øvrig er finske kilder nesten fri for negative beskrivelser om de grenseoverflyttende norske samenes forhold i Finland. Særlig pastor Jacob Fellmans nedtegnelser, med bakgrunn i de erfaringene han gjorde i Utsjok- og Enareområdet gjennom hele 1820-tallet, gir snarere et idyllisk bilde av forholdene.⁶¹¹

Fra finsk side har man også flere eksempler på at man kjente til Lappekodusillen og grensetraktaten, og at de nomadiske flyttingene hadde sitt rettslige grunnlag i grensetraktaten fra 1751, samtidig som den også regulerte andre forhold som angikk samene i grenseområdene. Både i

---

⁶⁰⁹Se kap. 2.19.7.

⁶¹⁰Bekreftelse fra C.A.Castrén, til økonomidirektør Nils Ekström, dat Øfver Torneå, 15.3.1833. Jf. FRA. EKO-s. Pk 5, mp. 22. Et annet unntak er at Jacob Fellman, i forbindelse med et PM om en mulig grensesperring mot Norge, skriver at han på kirkesamlingene allerede fra begynnelsen av 1820-tallet hadde hørt gjentatte klager over norske samer og embetsmenn. Jf. Fellman J, III 1906:247. I hans samtidige beskrivelser fra dette tidsrommet – jf. Fellman J, I 1906 – finner man imidlertid ikke slike utsagn.

⁶¹¹Fellman J. I 1906.

Norge (Sverige) og Finland (Russland) er det likeledes helt klart at myndighetene på de aller øverste nivåer var orientert om de gjensidige flyttingene på tvers av grensa.

Det er altså vanskelig å finne eksempler på at det har vært reagert negativt på dette. Tvert i mot fikk den grenseoverskridende ressursbruken en ytterligere, indirekte formalisering gjennom en befaling fra den finske storfyrsten – tsaren av Russland, og kongen av Sverige og Norge i 1829. Da fastsatte nemlig de to monarkene gjensidige og faste regler for geistlig betjening av det andre landets samer når de sesongmessig oppholdt seg utenfor sitt eget land.

I litteraturen har det i og for seg ikke vært hevda at 1814 skulle ha utgjort et formelt skille med hensyn til om Lappekodisillen gjaldt eller ikke, på grensa mellom Norge og Finland. I Kielfreden av 1814 lå det da heller ingen antydninger om at det nye statsforbundet Sverige og Norge ikke var bundet av grensetraktaten og Lappekodisillen fra 1751.

Derimot har det med betydelig styrke vært fremholdt at Russland/Finland formelt sett ikke var bundet av kodusillen etter 1809, i og med at den ikke var spesielt nevnt i Fredrikshamnfreden.

Det meste tyder på at dette er et feilspor. Det riktige er å speilvende problemstillinga, og spørre om det tvert imot ikke burde vært spesielt nevnt hvis man hadde meint at kodusillen ikke skulle være gjeldende. Det henger sammen med at da tsar Alexander I overtok Finland i 1809, gav han de mest bindende løfter om at landets lover, og de enkelte borgernes rettigheter skulle respekteres. Det ble ikke gjort noen unntak. Ut fra det må man kunne slutte at kodusillen, som både var en del av lovverket, og som gav rettigheter til finske samer, fortsatt stod ved lag.

Grensekonvensjonen mellom Norge (Sverige) og Russland fra 1826 kan også tolkes som en formell bekreftelse på at grensetraktaten og Lappekodisillen stod ved lag. Det henger sammen med at den nevnte konvensjonen eksplisitt anerkjente grensetraktaten og grenselinja fra 1751. I og med at selve traktaten med Lappekodisillen var et integrert hele, er det rimelig å anta at hvis Russland hadde hatt til hensikt å si seg fri fra kodusillens bestemmelser, ville det ha vært en god anledning å gjøre det da. Den andre åpenbare muligheta til å bringe spørsmålet på bane var da den omtalte 1751-grensa mellom Norge og Finland ble gått opp i 1826/27. Spørsmålet ble imidlertid ikke da heller brakt på bane verken fra finsk eller russisk side.

Den ressursbruken man finner i dette området i de om lag 20 første årene etter at Finland ble et storfyrstedømme under tsaren, er fullt ut i overensstemmelse med det formelle grunnlaget fra 1751 – at grensekryssingene var tillatt. Det er usannsynlig at finske myndigheter bare skulle lukke øynene for den omfattende reinbeitinga i Finland fra de norske samenes flokker, hvis Fredrikshammfredens bestemmelser innebar at de ikke hadde noen slik rett.

Det er likeledes usannsynlig at de omfattende samiske grenseoverflyttingene kunne fortsette som tidligere, uten at finske myndigheter undersøkte hjemmelsgrunnlaget for at fremmede undersåtter, altså norsk-registrerte samer, brukte landets territorium til egne næringsformål.

Tilsvarende resonnement kan man anvende på de norske myndighetenes syn på de finske samenes reinbeiting og sjøfiske på norsk territorium. Ikke med ett ord antydes det heller fra norsk side at deres ressursbruk var uten et rettsgrunnlag.

Likevel kan man konstatere at det særlig på 1820-tallet etableres en del forhold som etter hvert kom til å få negative virkninger. I første rekke gjelder det grensefastsettelsen mellom Norge og Russland (og en del av Finland), hvor finske myndigheter i mindre grad synes å ha hatt innflytelse.

Der tok man fra russisk side ikke hensyn til finske aspirasjoner om at kyst- og fjorddistriktet i nåværende Sør-Varanger, burde bli et finsk eller russisk område hvor blant annet innlandssamene fra Utsjok og Enare kunne drive fiske og handel, uten å være avhengige av norske utredere og handelsmenn.

Det er grunn til å anta at en "såra stolthet" kom til å skape et dårligere klima for løsning av de ressursbrukskonfliktene som skulle komme. 1826-grensa bidrog derfor tidlig til å legge en del av grunnlaget for disse konfliktene.

Men – ennå på slutten av 1820-tallet var grensa mer et teoretisk begrep enn en praktisk og negativ realitet. Den gjensidige samiske ressursbruken på den "gamle grense" var så langt ikke påvirket av de statsrettslige endringene som hadde funnet sted i 1809 og 1814.

4 1830-TALLET: DRØFTINGER OG AVKLARINGER

Utkast til ny kodusill for grensa mellom Norge og Finland

4.1 Innledning

I kapittel tre har vi sett at kodusillen stod ved lag i tida etter 1809 og 1814, da Finland og Norge skifta statsrettslig status. Den gjensidige samiske ressursbruken over den tidlige grensa mot Sverige forble upåvirket av disse storpolitiske hendingene. Det virker også som om det nesten ikke var gnisninger verken mellom allmuene eller myndighetene i de to landene.

I 1829 kom et brått scenskifte. I rask rekkefølge kom det flere klager fra kronolensmannen i Utsjok til hans overordnede, over ulike overgrep fra norske samers og norske myndigheters side. Disse gjaldt ulovlig reinbeiting, ulovlig laksefiske, nedbrenning av skog og irregulær rettslig behandling av finske undersåtter på norsk område.

Disse klagene reiste spørsmålet om kodusillen gjaldt eller ikke. I dette kapitlet vil jeg gå nærmere hva som egentlig lå i klagene, og hvordan de utløste spørsmålet om kodusillen gjaldt eller ikke.

Bildet er komplisert. Mange aktører deltok. For det første hadde man de samiske allmuene på hver side av grensa. Dernest hadde man lokale og regionale myndigheter i grenseområdene mellom Finland og Norge. Over dem igjen var de nasjonale myndighetene i de to landene, og aller øverst den utenrikspolitiske ledelsen som ble ivarettatt av Russland for Finlands vedkommende, og av Sverige for Norges.

Hva ble så resultatet da alle disse nivåene hadde sagt sitt? Hva la man vekt på? Gjaldt Lappekodisillen, eller gjaldt den ikke på grensa mellom Finland og Norge?

Flere av disse spørsmålene er berørt av C. F. Palmstierna i hans avhandling ”Sverige, Ryssland och England 1833–1855. Kring Novembertraktatens Förutsättningar”.⁶¹² Det er et verk med betydelig rekkevidde for å klargjøre Lappekodusillens skjebne på grensa mellom Finland og Norge, selv om kodusillen ikke var Palmstiernas hovedanliggende.

Han gir imidlertid en meget god innføring i den rolle finnmarksspørsmålene og de samiske anliggende hadde å si for det storpolitiske spillet som førte frem til novembertraktaten i 1855. I dette kapitlet og i kapittel fem, vil det bli lagt vekt på de sidene av utviklinga hvor Palmstierna i mindre grad går i dybden. Det gjelder særlig hvordan de samiske allmuene vurderte sine gjensidige forhold, og hvilke syn lokale og regionale myndigheter hadde på kodusillens status, og ikke minst hvordan de meinte at en revidert kodusill burde være. I den forbindelse er de innledende regionale forhandlingene om innholdet i en ny kodusill, i årene 1832–34, og de til dels omfattende lokale undersøkelser som ble satt i gang, spesielt viktige.

4.2 Flere klager over norske samers “overgrep”

Den aller første klagen fra finsk side, datert 17. juli 1829, var retta til kronofogden. Der anmeldte kronolensmann Anders Liedström i Utsjok at Morten Anderson Morottaja, i fellesskap med andre, hadde plassert et tverrstengsel over dypålen i Tana, ved sundet ”Josop Nuori” på norsk side av grensa. Dette stred mot lov og “författningar”. Derfor ville lensmannen iverksette gransking og sende over eventuelle vitneutsagn til fogden.⁶¹³

Allerede 5. august vendte kronolensmannen seg igjen til kronofogden – ”Befallningshafvaren”.⁶¹⁴ Nå var det de norske reindriftssamene som var problemet. Liedström ville nemlig vite hvordan han skulle forholde seg mot de norske “Fjäll Lappar”, som innfant seg i Utsjok og Enare med en reinflokk som var mye større enn den som folk der eide. Dette hadde ført til at området ved Tanaelva var så nedbeita, at de ”Fiskar Lappar” som bodde der, knapt mer kunne finne mose – det viktigste føret – til buskapen sin. Han spurte derfor om ikke lovverket hadde noen bestemmelser om

---

⁶¹²Stockholm 1932.

⁶¹³NRA. Strd. avd. Innk. br. 1830. Nr. 52. Av brevet fremgår det at Liedström hadde tiltrådt 22. april s.å.

⁶¹⁴FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14.

avgift på beitebruk, om det ikke var ”(...) någon utgift för muhlbetets stadga”.

I tillegg var de norske samene uforsiktede med ilden. De hadde antent og ødelagt store skoger, slik at ”(...) Timmer nu mera svårligen kan erhållas”.

25. august skreiv han på ny til befalingshaveren i lenet.⁶¹⁵ Atter en gang gjaldt det laksefisket. På vegne av Utsjokboerne ville han klage over at de norske samene som bodde lengre nede ved vassdraget, stengte over dypålen. Det hadde ført til ”werklig hungersnöd (...)”, i og med at fiskerisamens eneste mat om sommeren var fersk ”fisk”.⁶¹⁶

Som om ikke dette skulle være nok, ble befalingshaveren samme dag informert om at den norske fogd Cappelen, ved det sist avholdte høsttinget i Polmak, hadde bøtelagt den ”Ryska” fiskersamen Johan Anderson Sauva.⁶¹⁷ Årsaken var at denne, fra Nuorgam på finsk område, skulle ha solgt brennevin til norske undersåtter.

Bøtelegginga var ikke det verste, men måten den norske fogden hadde gått frem på for å drive inn bota. Sauva hadde nemlig en bod stående på i Polmak, på norsk side av grensa. Der hadde fogden tvunget til seg nøkkelen fra vedkommende som oppbevarte den. Fra boden hadde så fjerna rein- og saueskinn, for å dekke bota. Disse hadde han imidlertid vært nødt til levere tilbake. Likevel hadde han beholdt varer for én norsk spesiedaler. Gjennom befalingshaverembetet krevde Sauva nå disse varene tilbake.

Utsjoklensmannen rapporterte altså i løpet av godt og vel en måned, sommeren 1829, at de samiske innbyggerne i hans tjenestedistrikt holdt på å gå til grunn på grunn av at de norske samene;

⁶¹⁵FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14.

⁶¹⁶Hvorvidt Liedström beherska samiske er ukjent, men i samisk dagligtale i Tanadalen er det vanlig å bruke ordet ”guolli” – fisk – når man omtaler laksen. Det var nettopp ordet ”fisk” Liedström benyttet. For øvrig bekrefta pastor Fellman, gjennom en presteattest, 25. august 1829, at på de ti årene han hadde vært i Utsjok, hadde det aldri vært så dårlig fiske. Allerede om sommeren var det folk som led hungersnød, og det var fare for at det ville bli enda verre til vinteren. Jf. FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14. For øvrig skal man merke seg at også 1830 var et særdeles dårlig lakseår. Fellman meldte derfor om tilløp til hungersnød i Utsjok vinteren 1830/31. Det kom av at det samtidige var et elendig rypeår. Jf. Fellman J I 1906:658.

⁶¹⁷FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14. Vedkommende kalles også Sovan, eller Anderson, i seinere kilder.

- gjorde det umulig for dem i å finne tilstrekkelig fôr til sine egne dyr, fordi de store reinflokkene fra norsk side beita ned mosemarkene
- forårsaka hungersnød på finsk side av grensa gjennom ulovlig laksefiske på den norske strekninga av Tanaelva
- brente ned tømmer skogen

I tillegg dreiv den norske fogden selvtekt mot finske samer. Dette gjorde han gjennom å bøtelegge dem for handlinger gjort på finsk område, og deretter å gå til ulovlig beslag av eiendeler de hadde på norsk side.

Slike beskrivelser måtte naturligvis gjøre inntrykk på rettsindige embetsmenn som hadde sine undersåtters beste i tankene. Sikkert gjorde de også inntrykk på landshøvdingen i Uleåborg som oversendte klagen fra kronolensmannen til Hans Keiserliga Majestet, for å rapportere hvordan norske samer begikk "(...) åtskilliga våldsamheter och oförrättelser" mot keiserens undersätter i dette distriktet.⁶¹⁸

Disse klagen fra Utsjoklensmannen i 1829 – reelle eller ikke – var de som førte til at spørsmålet om Lappekodisillens gyldighet ble problematisert for denne grensestrekingas vedkommende, for første gang siden 1751.

4.3 Uklarhet om Lappekodisillens status

Senatet vendte seg til tsaren og oppsummerte først kronolensmann Liedströms påstand om at norske samers rein beita ned mosemarkene i Finland så sterkt at de finske samene som bodde ved Tanaelva, ikke kunne skaffe nok fôr til sine "Ren Kreatur".⁶¹⁹ Dernest tok man for seg fogd Cappelens handlemåte mot en finsk same. Endelig kom man inn på at de norske samene, med fogdens tillatelse, skulle ha satt stengsler over dypålen, sperra sund i Tanaelva, og slik ødelagt fisket for de finske samene. Senatet trakk også frem prestebeviset som godtgjorde at hungersnød var å frykte i det aktuelle distriktet.⁶²⁰

---

⁶¹⁸ FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14. Dat. 28.9.1829. Formelt gikk klagen til Senatet i Finland.

⁶¹⁹ 16.11.1829. Jf. FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14. Kronolensmann Liedström hadde meint husdyr, ikke rein. Jf. hans henvendelse av 5.august.ovenfor.

⁶²⁰ Jf. foran, kap. 4.2.

I Senatets betenkning til tsaren gikk det frem at landshøvdingen hadde bedt Senatet rette på disse ”obefogade åtgärder”. Men, der var man åpenbart usikker på hvordan spørsmålet skulle behandles. C.F. Palmstierna skriver treffende at – ”Villrådighet kännetecknade de första åtgärderna i frågan”.⁶²¹

Senatet viste først til den grenseregulering som hadde funnet sted mellom Finland og Norge i 1826 og 1827.⁶²² Imidlertid kjente man ikke til om det da var inngått noen overenskomst med hensyn til grenseboernes gjensidige forhold, og hvordan stridigheter dem i mellom skulle avgjøres.⁶²³

Deretter kom man inn på grensetraktaten og kodisillen(e) fra 1751, og antok at de trolig ikke kunne brukes på de klagene som var kommet. Det hang sammen med at de statene som hadde laga dette traktatverket, ikke lenger hadde jurisdiksjonen over de områdene som partene i sin tid hadde truffet beslutninger om, eller som man uttrykte det:

(...) *Senaten trott sig icke äga, till de nu öfverklagade åtgärderna, lämpa den emellan Deras Majestäter Konungarna af Sverige och Dannemark den 21: September 1751 afslutade afhandling rörande Gränse-Werket emellan Konunga-riken Sverige och Norge jämte de til samma afhandling hörande Bihang, såvida ingendera af Högbemälde Makter nu mera innehafva de områden för hvilka de då afhandlat och beslutit, (...).*

I drøftinga av hvilket regelverk som kunne anvendes, trakk Senatet også inn grensereguleringstraktaten av 8/20 november 1810⁶²⁴, mellom kongen av Sverige og keiseren av Russland, og en konvensjon av 5/17 januar 1821.⁶²⁵ Vurderinga var at disse heller ikke kunne brukes. De gjaldt utelukkende grensa mellom Finland og Sverige. I og med at de legale forutsetningene etter Senatets oppfatning var så uklare, overlot man til

⁶²¹ Palmstierna 1932:244.

¹⁰ Det var den første periodiske grenserydninga på 1751-grensa mellom Norge og Finland.

⁶²³ Forholdene på den gamle grensa – fra 1751 – var overhodet ikke problematisert i 1826–27. Se kap 3.13. Se også fig. 3 i kap. 3.12, som viser grensene i dette området etter 1826.

⁶²⁴ Se nærmere omtale av arbeidet med denne traktaten, i kap. 3.3.

⁶²⁵ Angår det forhold at etter at det ble trukket ei grense mellom Sverige og Finland ned gjennom Tornedalen i 1810, skulle folk etter en overgangsperiode ikke kunne eie jordeiendommer på den andre bredden. Jf. Vähä 1993:395.

keiserens eget omdømme å avgjøre hva som egentlig gjaldt – ”(...) vidfoga de dertill hörande handlingar”.⁶²⁶

Det gikk bare et halvt år før Utsjoklensmannens klager hadde passert de ulike myndighetsnivåene i Finland og Russland og lå på utenriksminister Nesselrodes bord i St. Petersburg.⁶²⁷ I en henvendelse til sin sendemann i Stockholm, grev Suchtelen, opplyste han at statssekretæren for storhertugdømmet Finland hadde innberetta en del saker som gjaldt en del finske undersåtters viktigste anliggender. De måtte derfor vies meget stor oppmerksomhet.⁶²⁸ I tillegg var de av en slik karakter at de kunne ha en mindre heldig innflytelse på forholdet til Norge.⁶²⁹

Utenriksministeren forklarte at de norske i en tid hadde hatt for skikk å gå over grensa med de tallrike reinhjordene sine. Der lot de dem beite på gressganger som tilhørte finlenderne i Utsjokdistriktet langs Tanaelva. Det førte til et reelt tap for storhertugdømmets samer, ved at de ikke lenger kunne fø sine egne flokker.

Videre hadde de norske samene som bodde langs Tanaelva – med Øst-Finnmarkfogdens samtykke – stengt både denne og bielvene.⁶³⁰ Resultatet var at folk på finske side ble utsatt for å “lide Hungersnød”.

---

⁶²⁶I forbindelse med Senatets usikkerhet skal man være oppmerksom på at seint på det samme året 1829, kom en egen avskrift av deler av kodusillen til kirkearkivet i Utsjok. Den var laga etter en kopi som fantes i Enontekiö kirke.

I avskrifta var § 11 noe kortere enn i originalen, selv om meningsinnholdet var beholdt. I § 16 var bare den første halvdel kommet med. Sammen med avskrifta var det også hefta en avskrift av ”Rättegångs Balken 10de Cap: Transumt af Gränse Tractatens Codicil.” Følgende paragrafer var med: 11,16,og 19–27. Jf OMA. Uka. Strömstadtin rajasopimuksen ensimäinen liöte (jäljennös] v.1751. x:1. ”Rätteligen var afskrifven från den i Enontekiö Församlings kyrka befendtliga afskrift. Betyga Muonioniska den 19.november 1829. Ulrich Nylande, Gränseredare.”

Når det ble tatt en avskrift av Lappekodusillen for bruk i Utsjok, har det vært bruk for den i forvaltninga. Hvorfor skulle man ellers bruke tid og krefter på å skrive av og videresende et dokument som ikke hadde noen betydning?

⁶²⁷Nesselrode, Karl Robert Vasiljevitsj, von, greve. Utenriksminister 1816–1856. Visekansler. Rikskansler fra 1844.

⁶²⁸Dépêche av 20.2.1830. I oversettelse og avskriftsutdrag, i SATØ. URL. 1830. Nr. 671 a.

⁶²⁹Av denne dobbelte årsak vedla han også en avskrift av statssekretær Rehbinders brev.

⁶³⁰Med bielver må menes sund. Noe annet var ikke sagt i klagene fra lensmannen i Utsjok.

Formuleringene viser at utenriksministeren så med stort alvor på dette. Han understreka nemlig at denne saka angikk et folkeslags viktigste eksistensgrunnlag. Virkningene var spesielt alvorlige i disse egnene, hvor naturen ikke ellers viste seg gunstig.

Storhertugdømmets myndigheter ønska derfor at disse forholdene måtte opphøre snarest. Grenseforholdene mot Norge måtte fastsettes på en slik måte at man opprettholdt den gode forståelse mellom de respektive undersåttene, ”(...) ligesom den nu allerede lykkeligviis hersker imellem begge Regjeringer”.

Sendemannen ble derfor bedt om å vende seg til det kongelige svenske og norske ministerium. Samtidig måtte han be om at ”(...) Finlappen Andersons” klage over fogden i Øst-Finnmark ble undersøkt, og kreve en rettferdig erstatning for det var blitt utsatt for.

Selv om utenriksministeren betonte alvorret i situasjonen, bærer henvendelsen til sendemannen likevel preg av at man hadde et godt naboskap til Sverige og Norge, og at man ville beholde det slik. Utenriksministeren antok at sendemannens forestilling om denne saka ville bli tatt i mot med samme vennskap og forekommenhet som man nylig hadde møtt fra den svenske regjering.⁶³¹ Han hadde derfor full tillit til at det ville gå greit for sendemannen å få løst saka.

Oppfølgingsbrevet fra den russiske sendemannen til de forente rikers utenriksminister, Wetterstedt, var likeledes holdt i en svært vennlig tone.⁶³² Suchtelen var, på grunn av den beredvillighet den svenske regjering alltid hadde vist, overbevist om at Wetterstedt ville sørge for at ”(...) de Russiske Undersaatter tilhørende Græsgange”, ble respektert av de norske samene, og at de ikke ble fratatt fisket i Tanaelva.

20. april samme år fikk Suchtelen en orientering fra utenriksminister Wetterstedt om at den norske statsministeren (i Stockholm) hadde fått alle relevante opplysninger om saka. Dessuten var kongen orientert. Han hadde gitt beskjed om at de aktuelle myndighetene skulle bringe forholdene i orden.⁶³³

⁶³¹ Det er uvisst hva det siktes til. Muligens kan formuleringa henseile på den gode vilje som ble vist fra begge sider, i forbindelse med grensekonvensjonen av 1826.

⁶³² Dat. 19/31 mars 1830. I oversettelse og avskrift, i SATØ. URL. 1830. Nr. 671 a. Brevet fra Nesselrode, og Senatets innberetning var vedlagt.

⁶³³ Jf. EKO-s. Pk.3. Mp. 14. Den svensk-norske kongen hadde en meget sterk posisjon i

Som en følge av dette ble det satt i gang omfattende undersøkelser i Finnmark, både på amts-, fogderi-, og tinglagsnivå, med sikte på å få frem fakta om forholdene. Dette resulterte i årene 1830/31 i en rekke rapporter fra fogdene i Øst- og Vest-Finnmark, samt tingforhør hvor allmuen under ed forklarte seg om den gjensidige ressursbruken. Det sentrale i disse forklaringene var relasjonene mellom samene på begge sider av grensa mellom Norge og Finland. Innspillene fra lokalt og regionalt nivå i Finnmark, kom til å kaste mye nytt lys over den problematikken som var reist fra finsk side i 1829.⁶³⁴

4.3.1 Senatets syn: Grenseverket fra 1751 burde følges

Sommeren 1830 var de formelle sidene ved Utsjoksaka igjen oppe i Senatet.⁶³⁵ Statssekretæren for finske anliggender i St. Petersburg hadde da, via generalguvernør Zakrevski i Finland, bedt Senatet om en uttalelse i anledning et forslag fra sendemann Suchtelen i Stockholm. Dette gikk ut på at stridigheter mellom norske og finske samer, skulle behandles og avgjøres i minnelighet gjennom korrespondanse mellom amtmanden i Finnmark, og en utpekt embetsmann fra russisk side.⁶³⁶

Senatet var negativt til Suchtelens forslag.⁶³⁷ De som skulle utøve en voldgiftsfunksjon, måtte stå i personlig kontakt med hverandre. Dette var umulig når man visste hvor langt det var mellom bostedene til de aktuelle embetsmennene.

Dessuten hadde man en sikker erfaring for at det hadde vært et godt forhold mellom grenseboerne, i den lange tida stridig- og tvistighetene deres var blitt behandla på den måten som var bestemt i traktaten av 21.9.1751, mellom kongerikene Sverige og Norge, “(...) med dertill hörande Bihang eller Codeciller, (...)”. Senatet anså derfor at fortsatt

---

utenrikspolitikken i denne perioden. Alf Kaartvedt sier om Karl Johans regjeringstid, at ”(...) den personlige kongemakt kontrollerte unionsrikenes utenrikspolitikk, (...)”. Jf. Kaartvedt 1995:234.

⁶³⁴ Disse vil bli behandla seinere i dette kapitlet og i kapittel fem.

⁶³⁵ Dat. Hfrs. 19. juli 1830. Jf EKO-s. Pk. 3. Mp.13.

⁶³⁶ Dette bygde på sendemann Suchtelens skriv til sitt utenriksdepartement, 11/23 april. 1830. Han opplyste der at han hadde grunn til å tro at den svenske regjering kunne være villig til å gå inn på en slik ordning.

⁶³⁷ FRA. EKO-s. Pk.3. Mp.14. Rehbinder til Divov, også skrevet Divoff i andre sammenhenger (President i statskollegiet for utenrikssaker). Dat. 23.september 1830. Overs. fra russisk. Se også Palmstierna 1932:245, note 6.

gyldighet og tillempling av grensetraktaten og tilleggene, var den sikreste måten å finne hurtige, rettferdige og endelige løsninger på de tvistigheter og stridighetene som oppstod mellom grenseboerne.

Den finske statssekretæren, Rehbinders, anbefalte Senatets vurderinger overfor utenriksledelsen. Det gjorde han ved å spørre om man ikke burde komme frem til enighet med den svenske regjeringa, om at innholdet av den nevnte traktaten fra 1751, med tilleggene, ”(...) blefve för framtiden gällande emellan Norrige å ena sidan och Finland å den andra;(...)”.⁶³⁸

Etter dette sendte utenriksminister Nesselrode en ny *dépêche* til sendemann Suchtelen i Stockholm. Han opplyste der at finske myndigheter ikke så det som noen god løsning å la regionale embetsmenn bilegge de tvistene som måtte oppstå.⁶³⁹

Utenriksministeren var åpenbart enig i argumentasjonen fra det finske senatet. Han anførte at den gode forståelsen mellom grenseboerne aldri var blitt mindre forstyrret enn i den tida da tvistene som oppstod mellom dem, ”(...) bleve afgjorte efter Bestemmelserne i Grændsetractaten mellem Sverige og Danmark og i den hosfølgende Anordning”.

Denne såkalte anordninga – altså Lappekodisillen – var vedlagt i brevet fra utenriksministeren. I tillegg fikk sendemannen oppsummert hovedinnholdet i kodisillen. Der ble det påpekt at den gav både ”(...) de Finske saavel som de Norske Lapper”, tillatelse til å gå over grensa med hjordene sine, og la dem beite på nabolandets territorium. Denne bruken var imidlertid ikke ubegrensa. Anordninga inneholdt innskrenkende regler for at den ikke skulle gå ut over de respektive innbyggerne. Dessuten inneholdt den bestemmelser om felles jakt og fiske mellom Finland og Norge.

Det mest interessante i den russiske utenriksministerens *dépêche*, er likevel det han skreiv om kodisillens formelle status. Der slo han først fast at de grensene som ble fastsatt i grensetraktaten av 1751 var de samme som fremdeles i 1831 skilte storhertugdømmet Finland fra Norge. Han konstaterte også at selv om begge land siden den tid hadde fått en annen regjeringsform, var grenseboernes gjensidige forhold, og ”fremfor alt deres Tarv”, slik de hadde vært tidligere. De prinsippene man hadde lagt til

⁶³⁸Så langt Rehbinders brev av 23.9.1830.

⁶³⁹NRA. Rr. RFF 1831 I 1831–1841. Dat. St. Petersburg, 30.4.1831. Bil. t. nr. 3. Overs. til dansk.

grunn med hensyn til dette forholdet for 80 år siden "(...) synes endnu at kunde anvendes paa dem".

På denne bakgrunn hadde storhertugdømmets regjering – Senatet – ytra et ønske om at forordningen av 1751 måtte settes i kraft igjen, "betræffende dens alminnelige Bestemmelse"; men med forbehold om de modifikasjoner som kunne være blitt nødvendige i tidas løp.

Sendemannen ble derfor bedt om å informere den svenske regjeringa om dette, utvirke dens samtykke til forslaget, og få dem til å gi myndighetene i "Lapland" de instruksjer som en slik beslutning ville medføre. Via statssekretæren for finske anliggender ville tilsvarende tiltak bli gjennomført, straks utenriksministeren fikk en tilbakemelding på hvordan det hadde gått med henvendelsene til den svenske regjeringa.

Dette ble umiddelbart fulgt opp av sendemann Suchtelen i Stockholm.⁶⁴⁰ Overfor den svenske utenriksministeren avviste han først alternativet om at embetsmenn fra hver side av grensa skulle avgjøre tvistesporsmål mellom samene.⁶⁴¹ Deretter anførte han at man i forbindelse med det nevnte forslaget var "kommen ihu" den forordning som var føyd til grense-traktaten fra 1751, og "(...) hvis Virkninger maa have været til Nytte og Tilfredsstillelse paa begge Sider".

Altså: Hovedinnholdet i den russisk-finske sendemannens henvendelse var at kodusillen, eventuelt med visse modifikasjoner, burde settes i kraft igjen. Dette kan tolkes som om den på ett eller annet tidspunkt hadde vært suspendert. Det er, som vi vet, ikke tilfelle. Likevel viser dette at russiske og finske myndigheter var i villrede om hva som var den faktiske rettslige situasjon. Men – hovedsynspunktet var helt klart: Lappekodusillen var det instrument som tidligere hadde fungert som konfliktløser mellom samene på grensestrekninga. Slik burde det være også i fremtida.⁶⁴²

---

⁶⁴⁰Note til utenriksminister Wetterstedt, 1/13.juli 1831. NRA. Rr. Bil. t. nr. 3. RFF. I 1831–1841. Der vedla han også sin egen utenriksministers skriv av 30. april 1831.

⁶⁴¹Det virker imidlertid som om sendemannen ikke skilte klart mellom 1751- og 1826-grensa. Han omtalte nemlig tvister mellom de "Finske, Russiske og Norske Lapper."

⁶⁴²Fra Wetterstedt ble denne henvendelsen umiddelbart, 19.7.1831, oversendt den norske statsrådsavdelinga i Stockholm, med anmodning om en reaksjon. NRA. Rr. Bil. t. nr. 3. RFF. I 1831–1841.

Kongen bestemte så, 20.7., at den norske regjeringa skulle avgi uttalelse i saka. Jf. Ss t. FIN, 25.7.1831. NRA. Rr. Nr. 4. RFF. I 1831–1841.

FIN bad deretter FA, 2.8.1831, om en betenkning. NRA. Rr. Nr. 3. RFF. I 1831–1841.

Den norske regjering i Christiania behandla 6. desember 1831 forslaget fra det russiske gesandtskapet om å forebygge stridigheter, og bilegge tretter og uenigheter mellom de norske og russiske samene, gjennom å følge en liknende fremgangsmåte som grensetraktaten av 1751 foreskreiv, og hvor norske og finske samer med visse innskrenkninger kunne la reinene sine beite på nabolandets territorium. Imidlertid hadde man ennå ikke fått inn den betenkninga fra amtmannen i Finnmark, som man hadde bedt om i begynnelsen av august. Derfor kunne det russiske forslaget ikke realitetsbehandles.⁶⁴³

4.3.2 Sammenblanding av 1826-konvensjonen og 1751-traktaten

På sentralt hold i Norge og Sverige synes det som om det i den innledende fasen etter klagene fra Finland, var forvirring om det var 1826-konvensjonen, som gjaldt den nye grensa mot Russland (og en liten del mot Finland), eller 1751-traktaten som regulerte de forholdene som i 1829 var blitt satt på spissen av den finske kronolensmannen. I Justisdepartementet – som internt i Norge håndterte disse sakene – synes man i alle fall å ha vært så lite innsatt i de lokale og regionale forholdene, at man i blanda sammen 1751- og 1826-grensa, med hensyn til hvilket regelverk som burde gjelde.

Et brev fra Justisdepartementet til Finmarkens amt, våren 1830, er illustrerende.⁶⁴⁴ Departementet viste der til de finske klagene. De gikk ut på at de norske samene som holdt til på fjellet, pleide å gå over grensa og la de tallrike reinhjordene sine beite på marker som tilhørte ”Finlænderne” i Utsjok ved Tanaelva. I tillegg pleide de ”Norske” som bodde ved denne elva, å overstenge både den og bielvene, slik at finlænderne mista enhver mulighet til å drive fiske der.

⁶⁴³FIN's foredrag av 6.12.1831. Bifalt ved kgl. res. av 31.12. s.å. NRA. Rr. Nr. 3. RFF. I 1831–1841. Imidlertid ser det ikke ut til å ha skjedd noe spesielt da FA's brev av 3.12.1831 forelå, annet enn at man da fikk større klarhet i grenseforholdene. For øvrig nevnes at saksgangen når det gjaldt denne saka, er beskrevet i Prebensen 1921:103 ff. (Prebensen, Nikolai Christian Grove, 1850–1938, var en fremtredende embetsmann, diplomat og politiker. Jf. NBL XI.)

⁶⁴⁴NRA. Strd.avd. Innk. br. 1830. Nr. 52. Br. fra JD t. FA,13.5.1830.

Det måtte derfor settes i verk forhør, for å finne ut hvem som hadde stått for den omtalte beitinga, hvor, og hvor ofte dette hadde skjedd. Det skulle også bringes på det rene hvem som hadde stengt Tanaelva.⁶⁴⁵

Dette gjaldt med andre ord kun de klagene som var kommet om norske samers “overgrep” på finsk område i 1829. Til tross for dét henstilte departementet til amtmannen, at han skulle bruke artikkel 8 i grensekonvensjonen med Russland av 14/2 mai 1826, sammenholdt med lov av 24. juli 1827, for ”(...) at drage de Personer til Ansvar, som maatte befindes, i fornævnte Henseende, at have gjort sig skyldige i lovstridigt Forhold”.⁶⁴⁶

Justisdepartementet hevda med andre ord at de klagene som var reist fra russisk-finsk side, om forhold som angikk finsk side av Tanadalen, burde pådømmes overensstemmende med et lov- og regelverk som gjaldt et kvalitativt annet saksforhold, og et annet geografisk område, nemlig 1826-konvensjonen og den nye grensa mot Russland (og en del av Finland).

4.3.3 Årsaker til forvirringa om grenseforholdene i nord

Det er flere mulige forklaringer til denne forvirringa.⁶⁴⁷ Både langs den nye grensa fra 1826 og den gamle grensa fra 1751 hadde man på det aktuelle tidspunktet en gjensidig samisk fellesbruk av ressursene på det andre landets territorium. I grenseområdene mellom Norge og Russland var denne bruken, for en tidsavgrensa periode, hjemla i 1826-konvensjonens artikkel 7.⁶⁴⁸

---

⁶⁴⁵Utenom dette ønska departementet også nærmere opplysninger om fogd Cappelens påståtte tillatelse til ulovlig laksefiske, og hans befatning med Sauvan-saka.

⁶⁴⁶Lova av 27.4.1827 – ”(...) angaaende Straf for Overtrædelse af den 8de Artikkel i Grændseconventionen med Rusland af 14/2 Mai 1826”, var imidlertid laga for å følge opp grensekonvensjonen fra 1826. Den satte straff for å la rein eller andre dyr beite i det området”(...) som ved Delingen er Rusland tilfalden.” Grensa, fra Golmmešoaivi til Pasvik, var fra 1826 også grense mot storfyrstedømmet Finland. Lova nevner ikke grensa mot Finland eksplisitt. Men det aller meste taler for at det finske området i praksis ble ansett på linje med Russland. Dermed er det grunn til å tro at beitebruk også på tvers av denne nyeste delen av den norsk-finske grensa var forbudt.

⁶⁴⁷Se kap. 3.12., fig. 3, hvor den gamle grense mot Finland, og den nye både mot Finland og Russland er anskueliggjort.

⁶⁴⁸Når det gjelder en nærmere innføring i ressursbruksproblematikken på den norsk-russiske grensa i denne perioden, viser jeg til Andresen 1983 og 1989, Vorren 1979, Niemi 1994, Wikan 1995, og NOU 1997:4, s. 344 ff.

Der het det at de som ble berørt av grensetrekkinga, i en seksårsperiode skulle ha rett til ”indfødte Indbyggere” å drive jakt og fiske som tidligere, uavhengig av grenselinja.⁶⁴⁹ Dessuten var det blitt bestemt at før utløpet av de seks årene skulle de to partene vurdere om de tidsavgrensa jakt- og fiskerettsbestemmelsene hadde svart til hensikta, og deretter avgjøre om ordninga skulle videreføres eller oppheves. Hvis det innen de omtalte seks årene ikke var truffet noen beslutning om forlengelse, skulle retten til å drive jakt og fiske på ”fremmed” territorium opphøre.⁶⁵⁰

I den nevnte artikkelen var det også fastsatt at nye norske eller russiske undersåtter som ”have nedsat sig” i de distriktene som nå var kommet inn under det ene eller andre landet, bare skulle ha rett til å drive jakt og fiske innenfor sitt eget lands grenser. Avtalepartene hadde i tillegg presisert at disse ikke hadde del i den retten som var tilstått de ”Indfødte” – til å drive jakt og fiske i det andre landet, i den omtalte seksårsperioden.

Det viste seg (også her) at bestemmelser er en ting – den praktiske etterlevelsen en annen. I 1830 var det stadig slik at de ”russiske” (øst-same-) familiene som ennå bodde på norsk grunn, om vinteren drog inn på både russisk og finsk grunn for å drive jakt og ferskvannsfiske.⁶⁵¹

Grensekonvensjonen av 1826 hadde enda ett punkt – artikkel 8 – som kunne være konfliktskapende lokalt, og skape forvirring på sentralt hold i forhold til bestemmelsene fra 1751. Til tross for den seksårige overgangsperioden for retten til å drive jakt og fiske på det andre landets territorium, skulle det likevel være et umiddelbart forbud mot reindrift eller annen beiting over den nye grensa. Det skulle være

(...) de Norske og de Russiske Lapper forbudet, som ved denne Deling, maatte være komne til at høre under denne eller

⁶⁴⁹ Det var med andre ord ene og alene en rettighet for de berørte østsamene man tok sikte på, og denne retten gjaldt åpenbart hele det tidligere fellesområdet.

⁶⁵⁰ Dette hadde man kontakt om med russiske myndigheter, da klagene fra Finland dukka opp i 1829.

⁶⁵¹ På dette tidspunkt hadde de etter art. 8 stadig formell rett til å drive jakt og fangst i Russland, selv om de nok etter art. 5 ikke skulle ha bopel på norsk grunn lenger. Deres ressursbruk på finsk side var imidlertid ikke hjemla i 1826-konvensjonen. For øvrig kan nevnes at når man kom så langt, gikk amtmannen reservasjonsløst inn for at den gjensidige retten til fiske og jakt mellom Russland og Norge burde forlenges, ut over den avtalte tida på seks år. Konvensjonen selv gav jo anledning til en slik forlengelse, samtidig som det etter hans syn ikke var noe som med rimelighet kunne tilsi at den burde oppheves. Jf. hans br. til FIN, 28.3.1831. Jf. SATØ. ØFFS. Kpb. 12., og NRA. Pk. 1a. Dus.

hiin av de Høie contraherende Magter, at vedblive med at lade deres Hjørde af Rensdyr og andre dyr græsse paa et Territorium, som har ophørt at tilhøre dem i Fælleddskab.⁶⁵²

Trolig er det her man finner hovedårsaken til at det oppstod misforståelser på sentralt hold. Klagene fra finsk side i 1829, over de norske reindrifts-samenes ”herjinger” i Finland, er på sentralt hold i Norge blitt oppfatta som om de hadde foregått på egentlig russisk grunn. Dét tok man alvorlig i Christiania.

Spørsmålet om kodusillens gyldighet var heller aldri blitt satt på spissen. Det kan være én medvirkende årsak til at man heller ikke på sentralt hold i Sverige og Norge har hatt en helt klar oppfatning av hvilken status kodusillen hadde – om den gjaldt eller ikke på gamle finsk-norske grensa fra grensa mot Troms og østover frem til Golmmešoaive máttageahči.⁶⁵³

Ut fra dette er det forståelig at det kunne oppstå forvirring. Man hadde en konvensjon fra 1826 som gjaldt grenseforhold i Finnmark, og Stortinget hadde bare tre år tidligere vedtatt et lovverk for å håndheve denne konvensjonens bestemmelser. Dette nye regelverket kjente man naturligvis godt til i sentraladministrasjonen. Når det i begge disse var fastsatt at reinbeiting på russisk område ikke skulle finne sted, er det kanskje ikke til å undres over at man tok feil og henviste til dette ferske regelverket.

Dessuten må nevnes at man heller ikke, verken i Stockholm eller Christiania, synes å ha gjort noe begrepsmessig skille mellom finsk og russisk territorium. Finland ble betrakta som en del av Russland, og finsk område ble nærmest konsekvent karakterisert som russisk. En annen følge av dette var at også samene i Finland ble omtalt som ”Russiske” De ”lappska Gränse-angelägenheterna” i Finnmark, sett fra Christiania og Stockholm – synes derfor i å ha fortont seg som en del av det samme bildet.⁶⁵⁴

---

⁶⁵²Til tross for at bestemmelsen skulle være klar, finner man likevel også her at de ”contraherende” maktene, i denne første fasen etter at konvensjonen ble inngått, hadde vansker med å slå gjennom overfor en etablert samisk bruk. Astrid Andresen, 1983:110, opplyser til og med at russiske Pasviksamer, sammen med norske samer, dreiv reindrift på norsk område helt til 2. verdenskrig. Se note nr. 35 om norsk lovgivning i tilknytning til artikkel 8 i grensekonvensjonen fra 1826.

⁶⁵³Det nordøstligste endepunktet for 1751-grensa.

⁶⁵⁴Sitatet er henta fra utenriksministerens brev til den norske statsministeren, 28.5.1832. NRA. Rr. Bil. t. nr. 17. RFF. I 1831–1841.

4.3.4 Regionale myndigheter i Finnmark: Lappekodisillen gjaldt

I de regionale embetsnivåene i nord, Øst-Finnmark fogderi og Finmarkens amt, var det imidlertid ingen usikkerhet med hensyn til hva som var de gjeldende bestemmelsene på grensestrekningene fra henholdsvis 1751 og 1826.

Fogden i Øst-Finnmark – Cappelen – etterlot ingen tvil om at det var 1751-traktatens og Lappekodisillens bestemmelser som gjaldt på den “gamle Grændse”.⁶⁵⁵ Reinflyttingene fra det ene riket til det andre var både uunngåelige og nødvendige, og

(...) udtrykkelig hjemlet ved den imellem Sverige – nu forsaa-vidt Storhertugdømmet Finland angaaer – og Danmark under 7/18 October sluttede Grændse Tractat.⁶⁵⁶

Fogden var helt klar i at Justisdepartementet tok feil når det meinte at grensekonvensjonen fra 1826, og lovverket i tilknytning den, også gjaldt grensa i Tanadalen.⁶⁵⁷ Han slo fast at flyttingene der ikke hadde noe å gjøre med 1826-konvensjonen eller med lova av 1827:

Denne Fjeldfinnenes Omflytten kan formeentlig aldeles ikke bedømmes efter Grændseconventionen med Rusland af 14/2 Mai 1826 og efter Lov af 24de Juli 1827.

De nevnte bestemmelsene gjaldt ganske andre distrikter enn dem det var tale om i det foreliggende tilfellet. Konvensjonen og den nevnte lova bestemte ifølge fogden, kun forholdet mellom de to rikenes undersåtter i de tidligere fellesdistriktene, ”(...) der er en ganske anden Strækning enn den Fjeldfinnerne befare”.

Han anså i tillegg at grensekonvensjonen fra 1826

(...) erkjender ogsaa i dens 1ste og 8de Art. Tractaten af 1751 og den Fjeldfinnerne derved hjemlede Ret til Overflytning af Reenhjordene, som fremdeles gjeldende.

⁶⁵⁵ ØFFS t. FA, 24.5.1830. NRA. Strd.avd. Innk. br. 1830. Nr. 52.

⁶⁵⁶ NRA. Strd.avd. Innk. br. 1830. Nr. 52. Br. fra ØFFS t. FA, 15.9.1830.

⁶⁵⁷ Det vil si der hvor man hadde klaga over de norske samene.

Fogden meinte med andre ord at 1826-konvensjonen formaliserte overflyttingsbestemmelsene fra 1751 for den gamle grensa. I artikkel 1 var denne erkjennelsen etter fogdens mening uttrykkelig uttalt.⁶⁵⁸ I artikkel 8 kom den til uttrykk gjennom at den omtalte de samene ”som ved denne Deling”, var kommet inn under den ene eller andre av de statene som hadde inngått grensekonvensjonen.

Tankegangen var at når det i artikkel 8 i 1826-konvensjonen var blitt forbudt å krysse kun den nye grensa med rein, måtte det derfor stadig være tillatt på grensa fra 1751. Når 1751-grensa var eksplisitt nevnt i konvensjonen og det ikke var sagt noe om begrensninger på undersåttenes næringsbruk over den, måtte en slik bruk fortsatt være tillatt.

Han var heller ikke til å misforstå når det gjaldt de russisk- finske klagenes over norske fjellsamer. De var helt grunnløse, og i strid med de klare og tydelige ordene i traktaten fra 1751, ”(...) hvorved der, som noget der ikke kan undgaaes, udtrykkelig tillades Fjeldfinnerne at flytte om med deres Reensdyrhjorde”.

Deretter sendte amtmannen en redegjørelse til Justisdepartementet og til den norske statsminister i Stockholm, Løvenskiold. Han slutta seg der fullt ut til fogdens juridiske vurderinger når det gjaldt 1751-traktatens gyldighet. Amtmannen var ikke i tvil at det forelå en traktatsuksesjon som forplikta Russland-Finland etter 1809/10. Klagen måtte derfor bedømmes ut fra grensetraktaten mellom Norge og Sverige av 7/18 oktober 1751,

(...) om hvis Anvendelighed, med Hensyn til de Svenske Provindser, som ved Freden til Fredrikshamn kom under Russisk Overherredømme, der formeentlig aldeles ingen Tvivl kan være, (...) ⁶⁵⁹

I likhet med Øst-Finnmarkfogden var amtmannen uenig med Justisdepartementet om hvilke rettsregler som gjaldt i forbindelse med klagenes fra finsk side. Blant annet kunne han ikke slutte seg til Justisdepartementets vurdering om at ureglementert laksefiske i Tanaelva burde behandles etter grensekonvensjonen fra 1826 og lova fra 1827.⁶⁶⁰

---

⁶⁵⁸Som tidligere nevnt ble 1751-grensa i artikkel 1 uttrykkelig anerkjent som gjeldende.

⁶⁵⁹NRA. Strd.avd. Innk. br. 1830. Nr. 52. FA t. JD og statsm. Løvenskiold, 23.12.1830. M.u.

⁶⁶⁰NRA. Strd.avd. Innk. br. 1830. Nr. 52. FA t. JD og statsm. Løvenskiold, 23.12.1830.

De nevnte bestemmelsene, skreiv amtmannen, angikk kun de tidligere (norsk-russiske) fellesdistriktene. Klagene fra finsk-russisk side derimot, gjaldt bare Utsjokdistriktet og Tanaelva, som ikke er ”(...) nogen Deel af disse Districter”. Regelverket for den norsk-russiske grensa handla ikke om fiske i det hele tatt, og var like lite anvendelig på laksefisket i ”Thana-Elven” som på norske undersåtters reinflokker på russisk område.⁶⁶¹

Forklaringa på at klagene i det hele tatt var kommet opp, skyldtes i følge amtmannen ”en rænkefuld Intrigant”, Liedstrøm, som en kort tid hadde vært kronolensmann i Utsjok og Enare. Amtmannen var ikke det minste i tvil om at denne personen hadde hatt en skadelig innvirkning på forholdet mellom ”(...) de vel uvidende, men dog i det hele taget godmodige Beboere af de Russiske og Norske Grændse-Districter”.

4.3.5 Forhøringene i Polmak og Karasjok – vinteren 1831. Gjensidig og konfliktfri ressursbruk på tvers av grensa

Parallelt med at fogd og amtmann gav sine uttalelser til sentralmyndighetene, gjorde de etter ordre fra sentralt hold, grundige undersøkelser om innholdet i klagemålene fra finsk side. Det ble holdt to forhøring med allmuen, ett i Polmak og ett i Karasjok. Der kom det frem viktige opplysninger om både de norske og finske grenseboernes ressursbruk og gjensidige forhold.

Forhøringet i Polmak fant sted i forbindelse med det ordinære tinget for ”Polmaks Fjeldfinne Thinglaug”, 2. og 3. februar 1831.⁶⁶² Temaet for den ekstraordinære delen av tingsesjonen var ”(...) Fornærmelser der af Norske Fjeld- og Elve-Finner skulle være tilføyede Beboerne af de Russiske Sogne, Utsjok og Indjager”.⁶⁶³

Under denne tingsamlinga ble det avhørt i alt 29 personer, vesentlig samer, både norske og finske (“russiske”) undersåtter – de sistnevnte fra Utsjok distrikt.

⁶⁶¹ Fogdens og amtmannens syn så langt, er tidligere delvis gjengitt i Pedersen 1986:65 f, og 1989:204.

⁶⁶² Dette forhøringet er tidligere omtalt blant annet i Pedersen 1987.

⁶⁶³ SATØ. ØFFS just. prot. 1829–47. Fol. 23 ff. Det fremgår der at amtet hadde gitt ordre til dette forhøringet, 19.6.1830.

De som forklarte seg var reindriftssamer, elvesamer/laksefiskere ("fast-boende") og en lensmann.⁶⁶⁴ Dessuten var det to etnisk norske blant vitnene som begge hadde stor innsikt i forholdene. I tillegg er en forklaring fra prost Stochfleth også tatt inn i rettsprotokollen. Han er likevel ikke oppført som vitne.⁶⁶⁵

I utgangspunktet ser det ut til at fogden tok sikte på at i alle fall alle reindriftssamene som hørte inn under Polmak fjellsametinglag, skulle møte.⁶⁶⁶ Fjellsamelensmannen forsikra nemlig om at de som ikke hadde møtt, hadde gyldig forfall. Dessuten var han overbevist om at de ikke hadde ytterligere informasjon ut over det som kom frem ved forhøret, "(...) da de, ligesom de Afhørte, opholde sig samlede med Russiske og Norske Fjeldfinner".

Av rettsprotokollen fremgår det likevel ikke hvordan man hadde valgt ut de finsk- og norskregistrerte elvesamene som skulle forklare seg. Det man kan konstatere, er at fire elvesamer fra Finland – tre menn og en kvinne – møtte for retten. Fra norsk side var det tre elvesamer som avgav vitneprov. To av disse var lakseoppsynsmenn. Den tredje ble åpenbart avhørt fordi han kunne gi opplysninger om finske myndigheters holdning overfor norske reindriftssamer i Finland.

Ut fra antallet vitner er selvsagt utsagnene fra de norskregistrerte reindriftssamene særlig representative. Antallet elvesamer – både fra finsk og norsk side – og myndighetspersoner fra norsk side, er tilstrekkelig til at man også ut fra deres forklaringer kan danne seg et bilde av situasjonen i elvedistriktet.

Der er imidlertid én interessant gruppe som mangler. Det er skogssamene i Enareområdet, som baserte sin tilværelse på jakt, fiske, stasjonær småskalareindrift og til dels småfêhold. Deres syn ville ha vært av stor interesse som en mulig korleksjon til forklaringene fra reindriftssamene.

---

⁶⁶⁴Lensmannen, Niels Johnsen, var trolig andre generasjons norsk innflytter, men integrert i det samiske samfunnet. En fem år yngre bror av ham betegnes som "Find" i skattemanntall fra 1820-tallet (Muntlige opplysninger fra amanuensis Regnor Jernsletten, UiTø). Man finner også at Niels Johnsen som fjellsamelensmann er oppført først i manntallet over fjellsamene.

⁶⁶⁵Stockfleth var selv til stede på tinget. Jf Stockfleth 1860:84.

⁶⁶⁶Når man ser bort fra lensmannen, var i alt 33 aktive reindriftsutøvere i Øst-Finnmark, ført inn i skattemanntallet ved tinget i Polmak i 1831.

De gav et altoverveiende harmonisk bilde av forholdet mellom dem og Enareboerne.⁶⁶⁷

Ytterligere én faktor som bør taes i betraktning når man skal vurdere det materielle innholdet i de forklaringene, er hvilken innflytelse rettens administrator, sorenskriver Cappelen, kan ha hatt på det som ble nedtegna i protokollen. Det var jo ham kronolensmannen i Utsjok hadde innklaga til finske myndigheter for å ha tillatt ulovlig laksefiske, og drevet rettslig selvtækt overfor en finsk same.

Samla sett er dette forhøringset likevel noe av det nærmeste man kommer hvordan den samiske allmuen selv vurderte sine næringsmessige forhold, hvordan den grenseoverskridende ressursbruken arta seg, og om relasjonene samene imellom på tvers av riksgrensa. Dermed gir dette også et grunnlag for å vurdere det saklige innholdet i klagen fra den finske lensmannen i 1829.

4.3.5.1 Klagen til finske sentralmyndigheter var konstruerte

Det er en interessant observasjon at også nabolandets samer hadde anledning til å møte ved forhøringset. Administrator hadde nemlig, som nevnt, ”(...) saavidt muelig, (...) foranstaltet de tilgrændsende Utsjok- og Indjager-Indvaanere underrettede om nærværende Forhørs Optagelse”.

Uten at det er sagt noe om det i rettsprotokollen, er dette helt i tråd med Lappekodisillens regelverk. Der var det i paragraf 29 bestemt at myndighetene på begge sider skulle sørge for at de fremmede samene skulle kunne nyttiggjøre seg de rettighetene som fulgte av konvensjonen. Der var bestemt at de kongelige embetsmennene, særlig landshøvdingene og amt-mennene, med tjenesteiver skulle undersøke hvordan de fremmede samene ble behandla, og med troskap sørge for at det ble handla mot dem slik rett var, og slik de skulle ha det etter konvensjonen. I dette øyemed skulle de i forbindelse med embetsreiser i god tid varsle de fremmede samene om tid og sted hvor de kunne treffes, slik at disse kunne møte opp personlig hvis de hadde noe å klage på, og søke bistand for sine saker – ”deres Tarv andrage”.

---

⁶⁶⁷ Forklaringer fra samer som hørte til Enare sogn, men bosatt øverst oppe ved Tanavassdraget, fikk man imidlertid på forhøringset i Karasjok, 1.mars s. å. Se kap. 4.3.2.

Man må anta at samene fra finsk side som forklarte seg i Polmak, ville lagt frem eventuelle besværingar over naboene på den andre sida av grensa, hvis de hadde noe å klage over. Det gjorde de ikke.

En av de finskregistrerte samene som ble avhørt, var ”Russisk Elvefin”, Clement Mikkelsen, ”(...) boende i Norgan under Utzjok Sogn, hvor han ernærer sig med Laxefiskeriet i Thanens Elv”. Han hadde vært til stede ved både ting- og kirkesamlingene i Utsjok, men hadde aldri hørt at verken Utsjoks fjell- eller elvesamer hadde ytra noen misnøye med norske undersåtter.

Heller ikke innen laksefisket visste han om noe ulovlig: ”Nogen Overstængsel i Thana Elven har Deponenten heller ikke endog hørt omtale, (...)”⁶⁶⁸ Han opplyste likevel at kronolensmann Liedström, sommeren 1829, hadde revet et stængsel som tilhørte en russisk undersått i Nuorgam. Årsaken var at det var satt for langt ut i elva.

Det viktigste vitnemålet fra finsk side ble avgitt av ”Russisk Elvefin” Hans Pedersen Audagoski, fra Utsjok sogn.⁶⁶⁹ Han hadde ”(...) i 30 Aar været ansat som fast Laugrettesmand, eller som det i hans Distrikt hedder, Næmndemand, (...)”.⁶⁷⁰ Som sådan hadde han hvert år betjent retten i Enare. Han hadde også vært til stede ved alle forsamlinger.⁶⁷¹

Heller ikke han visste noe om at Utsjoks allmue hadde ført noe klagemål over norske undersåtter. Det hadde derfor sára både ham og andre at en enkelt manns mellomkomst (lensmannens) kunne føre til at den ”(...) fredelige Forstaaelse som hidtil har existeret (...) nu kan blive forstyrret”. Han var for sin del overbevist om at Utsjoks allmue ikke stod bak noen klage, da sogneforsamlinga – det såkalte “Sogne-Stemme” – ikke hadde behandla eller fatta noe vedtak i den retning.⁶⁷²

Ingen hadde ytra noen misnøye verken med hensyn til laksefisket eller til fjellsamene. I rettsprotokollen er det pekt på at deponenten selv ”(...)

---

⁶⁶⁸ Deponent nr. 21, John Hansen Varsi, også ”*Russisk*” elvesame fra Nuorgam, bekrefta Clement Mikkelsens opplysninger om laksefisket.

⁶⁶⁹ Deponent nr. 20.

⁶⁷⁰ Når Enare nevnes må det bety at han hadde fast sete i nemnden under de ordinære tingsamlingene, som var felles for Utsjok og Enare.

⁶⁷¹ Trolig de såkalte sognestemmene i Utsjok.

⁶⁷² Sognestemmet (av svensk: Sockenstämma) omtalte han som ”(...) en Samling af Almuen under Præstens og Lensmandens Nærværelse, (...)”

ernærer sig (...) med Laxefiskerie”. Derfor visste han med sikkerhet at det ikke hadde vært noen klager i forbindelse med det.

Klagene var forhenværende kronolensmann Liedströms personlige verk. Hans Pedersen Audagoski avslutta med å si at selv om Liedström kun var kronolensmann i noen få måneder, holdt han fortsatt på med å ”(...) fortrædige og forurolige Almuen, (...)”.

Hans Pedersen Audagoskis vitnemål ble fullt ut bekrefta av Paul Christian Balchen, handelsberettiga i ”Russisk Lapmarken”.⁶⁷³ Han forklarte at i de siste 12 år hadde han hver vinter oppholdt seg i Nuorgam i Utsjok Sogn. I denne tida hadde han hvert år vært til stede ved sognestemmene, kirkeforsamlingene, og “Almuens andre Møder”. Av og til hadde han også vært til stede ved de ordinære tingsamlingene i Enare. Hans forklaring var helt overensstemmende med Augagoskis.

Balchen var overbevist om at allmuen i Utsjok ikke stod bak noen klage, men at den var inngitt mot dens vitende og vilje. Han hevda også at Liedström ikke hadde hatt allmuens tillit i de få månedene han satt som lensmann. Siden den tid hadde han hørt at allmuen så med misnøye på at han fortsatt oppholdt seg blant dem.

Den eneste kvinne som forklarte seg var ”Russisk Elvefin Anders Clementsen Lilles Kone, Marit Iversdatter”. Heller ikke hun hadde noe å klage over, verken med hensyn til elvefisket eller fjellsamene. I likhet med mange andre fordømte hun Liedströms fremferd, blant annet i forbindelse med handel og vandel med henne selv og hennes mann.

Vitneprovet til ”Norsk FjeldfinneLensmand i Polmak Thinglaug,” Niels Johnsen, gikk også i retning av at det var få eller ingen problemer. Med hensyn til de klagene som var kommet, meinte han at han som fjellsamenes lensmann, og beskikka oppsynsmand ved laksefisket i elva, hadde nøye kunnskap om både de stedene og personene som det var klaga over. Han hadde aldri hørt verken ”(...) Russiske Elve-Finner eller Fjeldfinner, yttre nogen Misfornøielse med de norske Finner, der har tvertimot imellem disse mennesker hersket den beste Forstaaelse”.

Prost Stockfleth i Øst-Finnmark kom til orde gjennom en skriftlig fremstilling. Han utførte jevnlig prestetjeneste på finsk side, i Utsjok sogn. Han var trolig den norske embetsmann som hadde best kjennskap til

---

⁶⁷³Deponent nr 22. Balchen var fra 1790-tallet av handelsmann på Gullholmen i munningen av Tanaelva, men hadde seinere slått seg ned i Nuorgam på finsk side av grensa.

allmuens daglige livsvilkår på begge sider av grensa.⁶⁷⁴ Han var gnistrende klar når det gjaldt de sammengrensede allmuenes gode og gjensidige forhold.

I et brev til fogd og sorenskriver Cappelen skreiv han at det var en kjent sak at de ”russiske og norske Fjeldfinner” for en stor del oppholdt seg sammen.⁶⁷⁵

En del av Utsjoks fjellsamer søkte en del av året sin næring på norsk grunn. Det samme gjaldt også Utsjoks og Enares ”(...) fastboende Elve- og Søefinner”.

Stockfleth var usedvanlig klar i beskrivelsen av det gode forholdet mellom folkegruppene i grenseområdet. Han hadde aldri vært vitne til overgrep mot nabolandets undersåtter. Heller ikke hadde

(...) et eneste Individ af Utsjoks og Enjagers Menigheder, det være Fjeld-Elve eller Søefin, eller Kareler til mig yttret et eneste Ord om lidt Forurettelse, Fornærmelser eller Hindringer i deres Næringsdrift, dem paaført fra Norsk Side.⁶⁷⁶

Alle vurderingene fra forhørene var samstemmige i at det ikke fantes hold i de opprinnelige klagene fra den svenske lensmannen. Han hadde konstruert dem selv, og folk beklaga det sterkt.

4.3.5.2 Øst-Finnmarkfogdens rettslige ”selvtekt”

Ett av klagemålene fra finsk side hadde dreid seg om norske embetsmenns rettslige selvtekt overfor en finsk undersått, John Andersen Sovan (Sauva). De irregulære handlingene skulle være ulovlig beslag av eiendeler. Når det gjaldt fogdens handlemåte i forhold til denne finske undersåtten, forklarte fjellsamelenmann Niels Johnsen, at han i februar måned 1829, etter ordre, hadde levert tilbake alle de skinnvarene som Sovan hadde liggende i Polmak.

Paul Balchen bekrefta at Sovan, hadde gjentatt overfor ham at lensmannen for lenge siden hadde levert tilbake skinnvarene, mot at han på sin side

---

⁶⁷⁴Jf. Stockfleth 1842,1848, 1860 og 1896.

⁶⁷⁵10.8.1830. Inn tatt i forhandlingsprotokollen fra forhøringstinget i Polmak. NRA. Strd. Sthlm. Innk. br. 1830. nr. 52.

⁶⁷⁶At Stockfleth to ganger i det samme brevet omtalte en del av innbyggerne i Utsjok og Enare som sjøsamer betegner trolig deres faste tilknytning til sjøfisket.

hadde betalt én spesiedaler i mulkt til fattigkassa, for ulovlig brennevinnssalg.⁶⁷⁷ Dette var Balchen sikker på i og med at han på vegne av Sovan også hadde skrevet til fogden om mulkten. Etter det Balchen kunne forstå, var Sovan godt fornøyd med den måten saka ble løst på.

Prosten hadde også godt og vel en måned før undersøkelsesforhøret hatt flere samtaler med John Sovan. Denne hadde forsikra han om at han ikke i det hele tatt hadde bedt Liedström sende noen klage.

Sovan hadde likevel erkjent at han hadde hatt kjennskap til innholdet i klagen. Det var sognepresten i Utsjok, Fellman, som hadde kalt ham til seg, og spurt om han ikke ønska at det ble klaga over det som hadde hendt ham. Presten hadde også forsikra om at når han samtykket i at det ble klaga, ville han ikke bare få tilbake det han hadde betalt, men en langt større sum i erstatning. Til det hadde han svart at han under slike omstendigheter naturligvis ville være tilfreds med å få pengene sine tilbake, "(...) hvilket han aldrig havde gjort Regning paa, og langt mindre søgt at opnaa ved Klage".⁶⁷⁸

I oppsummeringa etter tinget meinte fogd Cappelen at det skulle være godt dokumentert at klagen angående Anders Sovan (Sauva), var Liedströms eget oppspinn. Saksforholdet var at Sovan var blitt ilagt en mulkt på en spesiedaler for gjentatte ordensforstyrrelser i Polmak.⁶⁷⁹ Denne bota hadde han lovt å betale i minnelighet, og hadde etterlatt seg noen reinskinn som pant for mulkten.

Han hadde vært vel tilfreds med denne avgjørelsen, og hadde betalt det han var skyldig, og henta skinnene. Alt dette hadde skjedd før det falt Liedström inn å framføre noen klage.

Selv om fogden håpa at saka med dette skulle være tilstrekkelig klarlagt, frykta han likevel for at Liedström ville prøve nye måter å skape strid mellom innbyggerne i de norske og russiske grensedistriktene. Å fjerne ham ville derfor være like nyttig for folk på begge sider av grensa.⁶⁸⁰

⁶⁷⁷ Deponent nr. 29, handelsmann Schanche, opplyste at han som medlem av fattigkommissjonen hadde mottatt mulkten fra Sovan.

⁶⁷⁸ For øvrig holdt Stockfleth seg til en erklæring om denne saka som han hadde avgitt 10.8.1831.

⁶⁷⁹ SATØ. ØFFS-kpb. nr.12. 28.2.1831.

⁶⁸⁰ Det er noe uklart hvilken status Liedström hadde på dette tidspunkt, da Ekdahl nå oppgis som kronolensmann.

4.3.5.3 *Tidligere kronolensmann Liedström hadde selv utøvd selvtekt*

De reindriftssamiske representantene på forhørstinget hadde også sitt å si om den tidligere kronolensmann Liedström – han som hadde gitt støtet til at forhørstinget ble holdt. Vitnet Peder Gjermundsen nevnte i den forbindelse at det i ”afvigte” år hadde vært et ungt menneske som hadde fungert som lensmann i Utsjok og Enare – Liedström. I og med at vitnet selv oppholdt seg langt unna Utsjok, hadde han ikke noe personlig kjennskap til denne personen. Men – han hadde hørt at det ikke var ”noget godt Menneske”.

Blant annet skulle Liedström etter sigende ha anholdt noen norske fjellsamer, og satt dem under bevoktning. De hadde ikke sluppet fri fra denne bevoktninga før de hadde betalt løsepenger.

Dette har utvilsomt sammenheng med blant annet Paul Balchens forklaring om at Liedström allerede i 1828, før han ble kronolensmann, hadde arrestert den ”uskyldige” Peder Pedersen Bigga på Utsjok markedssted, og ikke sluppet ham fri før denne hadde betalt 1 sølvrubel.

Fjellsamelensmann Niels Johnsen hadde i den forbindelse tydeligvis handla etter Lappekodisillens ånd og bokstav. I følge §§ 22 og 23 hadde samelensmannen en sentral stilling som dommer i lapperetten, og forsvarer for sine egne samer. Johnsen hadde nemlig ”som Lensmand” henvendt seg til Liedström om det som hadde skjedd. Blant annet hadde han spurt om hvorfor Peder Pedersen Bigga så raskt var sluppet fri igjen, uten at det hadde vært noen dommer til stede.⁶⁸¹

Deponenten Peder Olsen Bisk hadde også hatt kontakt med det ”unge Mennesket”, Liedström, som hadde vært lensmann en kort stund. Det skjedde på den måten at lensmannen var kommet til hans reinby for å registrere etterlatenskapene etter hans avdøde mor. Dette hadde han som norsk undersått nekta. Likeledes hadde han nekta å etterkomme kravet om erstatning for den forgieves reisa som Liedström hadde foretatt.

Det er åpenbart at Peder Olsen Bisk har kjent til sine juridiske rettigheter etter Lappekodisillen, når han som norskregistrert same oppholdt seg i Finland. Etter kodisillens § 22 var han nemlig i sin fulle rett til å nekte den finske lensmannen å gripe inn i booppgjøret. Arvesaker var av en slik karakter at hvis de samiske partene ikke kunne bli enige, skulle saka gå til

---

⁶⁸¹Svaret hadde imidlertid vært en trussel om at Niels Johnsen selv kunne bli arrestert og sendt til Uleåborg.

lapperetten som førsteinstans, uansett hvilken side de befant seg. Hvis noen av partene deretter ikke kunne akseptere lapperettens kjennelse, var det først da åpning for å bringe den inn for offentlige myndigheter gjennom en anke til bygderetten.⁶⁸²

4.3.5.4 *Fogd Cappelen: Forholdene var upåklagelige og i tråd med 1751-bestemmelsene*

Etter at forhørstinget var avslutta, sendte fogd og sorenskriver Cappelen ganske umiddelbart utskrift av tingprotokollen til amtet, sammen med sin egen vurdering.⁶⁸³ Han viste først til den erklæringa om saka som han hadde avgitt 15. september 1830⁶⁸⁴, og fremholdt at forhøret ikke hadde gitt ham noen grunn til å endre sine vurderinger fra den gang.

Han forklarte videre at den russiske kronolensmannen var blitt anmoda om å møte, men at han ikke hadde gjort det.⁶⁸⁵ Derimot hadde det møtt andre russiske undersåtter som hadde en slik stilling at forklaringene deres måtte tillegges stor vekt.

På grunnlag av rettsforhøret slo han nok en gang fast at saka ikke gjaldt de tidligere norsk-russiske fellesdistriktene, og derfor ikke kunne bedømmes ut fra grensekonvensjonen av 14/2 mai 1826, eller lov av 24. juli 1827. Derimot gjaldt den fornærmelser som norske samer skulle ha forøvd mot russiske undersåtter i de finske sognene Utsjok og Enare. Forholdet måtte derfor bedømmes ut fra grensetraktaten av 7/18 oktober 1751.

Forholdet gjaldt med andre ord den ”gamle Grændse”, de norske samene som bebodde fjellene, og fornærmelser i forbindelse med reindrift og elvefiske. Cappelen var meget insistent: Saka kunne ikke angå de tidligere norsk-russiske fellesdistriktene. Det fremgikk klart av det faktum at grensekonvensjonen fra 1826, uttrykkelig anerkjente 1751-traktatens bestemmelser, ”gjeldende og uforandret”. Klagegrunnlaget var derfor helt uforståelig for ham.

⁶⁸² Se drøftinga av lapperetten som førsteinstans, i kap. 2.18.

⁶⁸³ SATØ. ØFFS-kpb. nr.12. 28.2.1831.

⁶⁸⁴ SATØ. ØFFS-kpb. nr.11.

⁶⁸⁵ Anmodning om å møte var sendt den nye kronolensmannen i Utsjok og Enare, Paul Christian Ekdahl, 14.12.1830. Jf. SATØ. ØFFS-kpb. nr.11. Ekdahl flytta seinere til Neiden, og kom på 1840-tallet til å stå sentralt i striden om laksefiskerettighetene i Neidenelva, mellom østsamene og de nyinnflytta kvenene. Jf. Wikan 1995:104 ff.

Under forhøret var det nemlig kommet frem at både de ”(...) Russiske som Norske Fjeld-Finner” benytta seg av den flytterett de hadde etter traktaten fra 1751. Likeledes var det opplagt, hevda fogden, at skaden ved dette var større for de norske enn de ”Russiske” (finske) distriktene. Det skyldtes at samene fra den andre sida flytta til kysten om sommeren.⁶⁸⁶ På norsk side møtte disse ingen overlast, selv når de kom til bebodde egner. De norske samene kunne derimot bli utsatt også for voldelig fremferd, når de om vinteren vanka omkring i fjellene på ”Russisk Grund”.

Det var også godtgjort at klagen ikke hadde sitt utspring blant beboerne i Utsjok og Enare. Den kunne i sin helhet tilskrives enkelte ”ildsindede Mennesker”. Den verste blant disse var en tidligere lensmann der, en svensk undersått ved navn Liedström. Ikke bare hadde han framført klagen mot allmuens vitende og vilje. Ved flere anledninger hadde han også forulempa norske fjellsamer.

Etter forhørstinget var fogd Cappelen blitt enda mer overbevist om at det ikke var noen strid mellom innbyggerne i grenseområdet: “De leve derimod hvad Fjeldfinerne angaa omhinanden baade Vinter og Sommer og uundgaaelig tiltrænge de og hinandens Landstrækninger (...)”⁶⁸⁷ Han kom også inn på det meget vesentlige forhold at når det gjaldt skader som var forvoldt av rein, var det vanskelig å hevde at disse bare skyldtes norske fjellsamer. Disse var nemlig i lag med de ”Russiske Fjeldfinner”, og flytta på de samme markene, og til samme tid som disse.

Saka var imidlertid ikke over med det. De lokale finske embetsmennene som var nevnt i protokollen fra forhørstinget – tidligere kronolensmann Liedström og pastor Fellman, reagerte begge skarpt på måten de var omtalt på i Polmak. Førstnevnte opplyste i et brev til amtmannen at han ville komme sterkt tilbake til saka, og anklaga Cappelen for å ha pressa vitnene, stilt ledende spørsmål (særlig om ham), og opptatt forklaringer av folk som var påvirka av alkohol. Men – når han lot høre fra seg igjen, ville han ikke nedverdige seg til å bruke slike vitner som for eksempel Balchen.⁶⁸⁸ Dessuten var han i sin fulle rett til å klage over et laksestengsel som han flere ganger hadde tatt opp med overoppsynsmann Schanche, uten at denne hadde foretatt seg noe.

---

⁶⁸⁶ Dette siste argumentet kom til å gå igjen i forhandlingene om Lappekodisillen, helt til grensesperringa i 1852.

⁶⁸⁷ SATØ. ØFFS-kpb. nr.12. 28.2.1831.

⁶⁸⁸ Dat. Utsjoki 20.7.1831. SATØ. URL. 1830. Nr. 671 a.

Pastor Fellman var like opprørt, og kunne ikke tro at hans navn var nevnt i protollen.⁶⁸⁹ I tilfelle bad han om at amtmannen måtte få det strøket derfra. I motsatt fall ville også han lage betydelige vanskeligheter. Blant annet kunne det tenkes at han ville trekke fogd Cappelen for retten på grunn av ærekrenkelser.

Av brevet hans går det også indirekte frem at allmuen nok ikke hadde fremma noen klage, men at årsaken til at den var kommet til, kunne ligge i at distriktet var belemt med tre “oroliga” lensmenn, to tidligere og en daværende – Högman, Liedström og Ekdahl.

Det går også klart frem av Fellmans brev at det tidligere hadde vært svært harmoniske forhold. Det hadde blant annet resultert i at regjeringene i minnelighet var kommet frem til gjensidig geistlig betjening av de grenseoverflyttende samene.⁶⁹⁰ Nå var det imidlertid mye “villervalla”, og intriger i forhold til embetsmennene på begge sider.

Fogd Cappelen avviste anklagene fullstendig. Liedström var selv skyld i at forhøringstinget var holdt. Dessuten hadde han ikke nedtegna alt det negative han hadde hørt om Liedström, men holdt seg til det som hadde med saka å gjøre.⁶⁹¹

Heller ikke Fellman hadde noe å klage over. Protokollen inneholdt ingen dom over ham, kun de faktiske forhold. Konklusjonen hans var talende:

Det vilde sandelig see sørgelig ud om Præsten og Lensmanden i Utsjok skulde kunde klage og oppuste til Klage, uden at man maatte vove endog at berøre deres Navne.⁶⁹²

4.3.6 Undersøkelserforhøret i Karasjok

Et tilsvarende undersøkelsesforhør som det i Polmak, ble under ledelse av fogd Schive holdt i Karasjok i Vest-Finnmark fogderi, en måned seinere.⁶⁹³ Kronolensmann Paul Christian Ekdahl i Utsjok og Enare var innbudt.⁶⁹⁴

⁶⁸⁹Brev til FA, 10.3.1831. SATØ. URL. 1830. Nr. 671a

⁶⁹⁰I 1829. Se kap 3.8.

⁶⁹¹Dat. Utsjoki 20.7.1831. SATØ. URL. 1830. Nr. 671 a.

⁶⁹²SATØ. ØFS-kpb.12. Til FA, 15.8.1831.

⁶⁹³SATØ. VFF. Just. prot. nr. 7. 1.mars 1831.

⁶⁹⁴Innbydelse var sendt 31.1.1831. Jf. SATØ. URL. 1830. 671 a. Der fins en avskrift av hele undersøkelsesforhøret, og av alle dokumenter som ble lagt frem i retten.

Han kom ikke selv, men sendte et skriftlig svar på spørsmålet om ”(...) Norska Lappars Förbrytelser emot keiserliga Ryska Undersåtare af Utsjoki och Enare Districter”, med hensyn til reindrift og laksefiske.

Dette svaret tyder definitivt på at det som var kommet frem på tinget i Polmak like i forveien, stemte. Utsjoklensmannen var nemlig helt ukjent med “Förbrytelserna” innen laksefisket. Hva reinbeitinga angikk, hadde både de norske, og Utsjokfjellsamenes rein, som dels oppholdt seg på norsk og dels på “russisk” grunn, gjort skade på bofaste fiskersamers mose- og høystakker.⁶⁹⁵ Men – skadene var blitt erstatta – ”utan några tvistemål”.⁶⁹⁶

Dette ble fullt ut bekrefta av de fire fastboende, og like mange reindriftsamer fra Karasjok som forklarte seg, samt av de fire finske samene som også avgav forklaring.

Et interessant trekk ved undersøkelsesforhøret i Karasjok, er at det ble avhørt like mange fastboende som reindriftssamer. Dette mønsteret ble heller ikke brutt når det gjaldt de finske undersåttene som ble hørt av retten. Det var også fire av dem. Disse fordelte seg likt, med to på henholdsvis Enare og Utsjok menigheter.⁶⁹⁷

I tingprotokollen heter det at disse ba administrator ta med deres frivillige forklaringer. I likhet med de finske samene som var avhørt i Polmak, bekrefta de at det ikke var noen tvist eller uenighet med hensyn til de to aktuelle temaene – reindrift og laksefiske. De kjente ikke til at det var inngitt noen klage. Det var det heller ikke noen grunn til. De antok at den forhenværende kronolensmann Liedström i Utsjok og Enare, på egen hånd måtte ha kommet med en slik klage.

Konklusjonen deres var helt klar. Ingenting var dem ”kjærere” enn at gjensidighetsforholdet i laksefisket i Tanaelva og i reinbeitinga, måtte bestå mellom de norske samene og beboerne fra Utsjok og Enare.⁶⁹⁸

I rettsprotokollen ble det i tillegg til forklaringa fra de fire samene fra Finland, også tatt inn to skriftlige erklæringer fra de russiske undersåttene

---

⁶⁹⁵ Det er igjen grunn til å minne om at “russisk” i dette tilfellet betyr finsk.

⁶⁹⁶ Br. t. Vest-Finnmarkfogden, 28.2.1831. SATØ. URL. 1830. Nr. 671 a.

⁶⁹⁷ De ble ikke benevnt som deponenter, og var: Elias Samuelsen Balto, Anders Abrahamsen Aigio, Aslak Samuelsen Audagoska, og Nils Clemetsen Audagoska.

⁶⁹⁸ Til disse forklaringene bemerkta fogden at de ”formeentlig” ville sette saka i sitt rette lys.

Anders Samuelson og Hans Esaissen, begge ”fastboende Finner” ved grenseelva Anarjohka.

Karasjoklensmannen hadde opprinnelig bedt dem om å møte frivillig ved undersøkelsesforhøret. Dette hadde de ikke anledning til, men var kommet til den konstituerte prost og sokneprest Rode, og bedt ham nedtegne forklaringene deres. Årsaken var at de ønska å ”(...) vedligeholde den hidtilværende gode Forstaaelse med deres Norske Naboer”.

Det var først i Karasjok de hadde hørt at det var klaga over innbyggerne fra norsk side. De antok derfor at det kun måtte være enkelte som stod bak. Hvis mange hadde vært involvert i det, ville de ha fått vite det. Selv om de bodde like ved grensa, hadde de aldri selv hatt noen grunn til å klage, like lite som de hadde hørt at andre av deres landsmenn hadde hatt det.⁶⁹⁹

På basis av undersøkelsesforhøret konkluderte fogd Schive med at de ”russiske” undersåttene, hva laksefisket angikk, ikke kunne fornærmes av de norske samene som hørte inn under Vest-Finnmark fogderi.⁷⁰⁰ Det kom av at bare noen få av dem bodde på den østlige elvebredden, ovenfor det stedet hvor de norske hadde sitt fiskestengsel, hvor samtlige ovenfor- og nedenforboende russiske undersåtter også hadde ”Lod og Deel”.⁷⁰¹

Når det gjaldt de norske fjellsamene, var disse kun om vinteren over på ”russisk” område. Derfor kunne han ikke skjønne hvordan de gjorde skade på gressgangene der. Noe skade kunne muligens likevel skje når de flytta tilbake til sjøkanten i april/mai. Slike skader måtte imidlertid være ubetydelig i forhold til den skaden som ”russiske” samers rein gjorde på norske gressganger om sommeren.

I tillegg kom også fogd Schive inn på de traktatmessige sidene av spørsmålet. Fjellsamenes ”(...) Omflakken med deres Reen er desforuden hjemlet ved Grændsetractaten mellem Sverige – nu forsaavidt Storfyrstendømmet Finland angaar – og Dannemark af 7/18 October 1751, (...)”. Denne måtte derfor ”formeentlig” legges til grunn når det var spørsmål om fjellsamenes reindriftsflyttinger.

⁶⁹⁹ Forklaringa er datert 21.2.1831, Underskrevet av Rode. Han bemerker imidlertid at de også selv hadde vært ”(...) villige til at underskrive samme, om de havde kunnet skrive.”

⁷⁰⁰ SATØ. URL. 1830. 671 a.

⁷⁰¹ Dette felles (tverr)stengslet lå knapt fire mil nedenfor Karasjok kirkested. Jf. historikk omkring dette stengslet i Pedersen 1987–88.

Med andre ord var fogd Schive i Vest-Finnmark heller ikke i tvil om at kodusillen gjaldt, og at den var bindende både for Norge og Finland (Russland). Øst-Finnmarkfogdens og amtmannens tidligere uttalelser om dette ble altså bifalt fullt ut også av ham.

Totalinntrykket, også etter forhøringstinget i Karasjok, er at klagene fra lensmannen i Utsjok, savna rot i virkeligheta. Forklaringa fra både de norske og finske undersåttene, elve- som reindriftssamer, kan ikke tolkes annerledes.⁷⁰² I og med at folk fra begge sider av grensa kom til orde, er det særlig grunn til å tro at det som ble nedtegna i rettsprotokollen, også gir et reelt inntrykk av situasjonen, slik den faktisk var – Blant annet formalisert samarbeid om utnyttelse av lakseressursen, og for øvrig en gjensidig og problemfri ressursbruk.

4.3.7 Kodisillen hadde vært i kraft siden 1751

Som vist foran hadde amtmannen allerede i desember 1830 slått fast at kodusillen gjaldt på grensa mellom Finland og Norge. Tilsvarende synspunkter kom han med i en uttalelse til Finansdepartementet ett år seinere – etter at han også hadde fått Polmak- og Karasjoktingets dokumentasjon på den gjensidige samiske ressursbruken og mer opplysninger om forholdene i den nordøstligste grenseregionen.⁷⁰³ Bakgrunnen for uttalelsen var det tidligere russiske forslaget, om å løse tvistespørsmålene mellom de norske og “Russiske” samene, ved å bruke bestemmelsene fra 1751.⁷⁰⁴

Han viste til sin ett år gamle betenkning og slo nok en gang fast at amtet ikke var kjent med at det noen gang var trukket i tvil at traktaten og kodusillene fra 1751 hadde vært gjeldende både før og etter 1809. Han hevda nemlig at dette regelverket ”(...) nu ligesaa vel er gjældende med Hensyn til de Provindse, der ved Freden til Fredrikshamn kom under Russisk Overherredømme, som medens disse tilhørte Sverig”. Dette hadde man alltid gått ut fra i amtsdistriktet.

Derfor hadde det ikke fra norsk side vært lagt noen hindringer i veien for at de ”Russiske Lapper”, eller for den del de svenske, hadde kunnet benytte

---

⁷⁰²Se mer om forklaringene fra både dette, og tinget i Polmak, under delkapitlene om reindrift og laksefiske i kapittel 5.

⁷⁰³NRA. Rr. Nr. 13. RFF. I 1831–1841. FA t. FIN, 3.12.1831.

⁷⁰⁴Se foran, kap. 4.3.1.

seg av de rettighetene som § 10 i grensetraktaten gav de respektive statenes undersåtter.

Amtmannen slutta seg også helt og fullt til det den russiske utenriksministeren, grev von Nesselrode, hadde fremholdt overfor sin sendemann, grev von Suchtelen i Stockholm, 30. april 1831 – nemlig at de tilgrensende befolkningenes forhold og behov stadig var de samme som da grensetraktaten ble inngått. Likeledes var han enig i at den gode forståelse mellom grenseboerne aldri hadde vært mindre forstyrret enn i den tid da tvistigheter mellom dem ble avgjort i overensstemmelse med grensetraktaten.

I likhet med fogden meinte også amtmannen at det var en viss lensmann Liedström på finsk side som hadde skapt problemene, og øvd skadelig innflytelse på ”(...) disse paa det laveste Trin af Aandskultur staaende Mennesker”. Derfor hadde han tidligere bedt om at det ble tatt skritt for å fjerne Liedström.⁷⁰⁵ Den ”Uenigheds Sæd” som var sådd av dette renkefulle mennesket, ville nok ikke bli kvalt med en gang, men forholdene mellom de norske og ”Russiske” grenseboerne var likevel gode og stort sett slik de hadde vært tidligere.⁷⁰⁶

I brevet kom amtmannen med et viktig signal. Grensetraktaten, det vil si kodusillen, burde revideres av lokalkyndige. Selv uten revisjon var det bedre at de respektive rikenes undersåtter i tvilstilfeller brukte traktatens bestemmelser, enn at de prøvde å få støtte for sitt syn gjennom ministerielle forhandlinger. Hvis man brukte de bestemmelsene som allerede fantes i traktaten, ville det ytterst sjelden bli bruk for slike forhandlinger.

På denne bakgrunn, og etter å ha drøfta de tvisteløsningsordningene som fantes i kodusillen og det ordinære rettsvesenet, antok amtmannen at det ikke var nødvendig å la kunngjøre – ”emanere” – noen bestemmelse for igjen å sette grensetraktaten fra 1751 i kraft, hva grenseforholdene til ”Russland” angikk.⁷⁰⁷

Den hadde vært gjeldende hele tida, også for de provinsene som gikk fra svensk til russisk overherredømme gjennom freden i Fredrikshamn.

⁷⁰⁵ Etter opplysningene på Polmaktinget i februar 1831, var Liedström allerede borte fra stillinga på det tidspunkt.

⁷⁰⁶ For øvrig viste amtmannen til sokneprest Stochfleth, som en person som kunne gi grundig informasjon om forholdene i gresnedistriktene.

⁷⁰⁷ Det vil si Finland.

Likevel var det viktig å følge opp det russiske forslaget. Dét kunne skje ved at departementet i generelle ordelag innskjerpa traktatens innhold.

4.4 Smittefare og kortvarig ”grensesperring” – 1831/32

Midt oppe i overlegningene om hvordan man burde gå frem for å løse opp flokene i forbindelse med de finske klagene fra 1829, dukka det opp enda et nytt problem. Fra norsk side så man seg nemlig tvunget til å lukke grensa mot Finland vinteren 1831/32.

Denne saka er viktig fordi den viser hvordan henholdsvis norske og finske myndigheter vurderte Lappekodisillens overflyttingsbestemmelser. Særlig interessante er reaksjonene fra finsk myndighetshold og vurderinga av hvilke rettigheter man der meinte at samene i grenseområdene hadde i følge kodusillen.

Bakgrunnen var meldinger om kolera i Russland, og at man frykta kolera-epidemi i Finland.⁷⁰⁸ Fogden i Øst-Finnmark mente at kontakten også til Finland burde avbrytes umiddelbart.⁷⁰⁹ Spesielt var han engstelig for Enaremarkedet i januar og februar. Dit kom det folk både fra mange finske sogn og fra Øst-Finnmark.

Slik situasjonen utvikla seg, bestemte karantenekommisjonen 3. desember 1831, for at all landverts forbindelse med Russland skulle avbrytes. Bestemmelsen ble straks bekjentgjort av fogden.⁷¹⁰ Samtidig skreiv han til kommisjonen at en stor del av innbyggerne i Enare akta å komme til Varangerfjorden på vinterfiske. Derfor var det umulig å avbryte alt ”Samqvem”. På egen hånd hadde han derfor, som en nødsforanstaltning, oppretta to faste poster, henholdsvis i Polmak og Karlebotn. Det var de stedene hvor allmuen fra Enare måtte passere ”på turen hid”.

---

⁷⁰⁸Marinedepartementet hadde 19.6.1831 bekjentgjort at blant annet Arkhangelsk og de øvrige havnene var å anse som smitta, sammen med alle russiske havner ved Østersjøen. Samme departement hadde gjennom en kongelig resolusjon av 21.6. s.å. bestemt at det skulle opprettes en provisorisk karantenekommisjon, og at det skulle sendes en representant fra sentralmyndighetene til Finnmark. Det skulle også kunne ansettes tre leger for å tjenestegjøre i Finnmark. Jf. Arntzen (red.) 1832:532 ff.

⁷⁰⁹SATØ. ØFFS-kpb.12. 20.9.1831. Til kar. kom. i Hammerfest.

⁷¹⁰SATØ. ØFFS-kpb.12. Til kar.kom. 28.12.1831.

Bestemmelsene som ble iverksatt vinteren 1831/32 sikta mot en full grensestenging. Alt samkvem mellom grenseboerne skulle opphøre så lenge epidemien varte. Noe tilsvarende var aldri blitt gjennomført tidligere.

Karantenebestemmelsene ble anvendt også i praksis overfor norske undersåtter som hadde uhjemla kontakt med folk fra Finland. Dette ramma blant annet tre personer fra Polmak som ble bøtelagt for ”(...) ulovlig Handel og Samkvem med omreisende Finlændere”.⁷¹¹

Karantenekommisjonen i Hammerfest stod sentralt i arbeidet med å overvåke grensa. Derfor henvendte kommisjonen seg til fogderiet for å få rede på omstendighetene omkring at pastor Stenbeck i Utsjok skulle ha oppholdt seg i Polmak.⁷¹²

Fogden opplyste at han muntlig var blitt gjort kjent med at ikke bare Stenbeck fra finsk side, men mange før ham, hadde innfunnet seg i Polmak for å dra videre til Varanger. Det var de blitt nekta og bedt om å reise tilbake dit de kom fra.

Den finske pastoren søkte deretter i begynnelsen av februar 1832 om lettelser i kontakten over grensa.⁷¹³ Han ønska ganske enkelt ”(...) fri Passage mellom Utzjok og Østfinmarken”. Hindringa var karantene-stasjonen i Polmak.⁷¹⁴

Spørsmålet måtte til avgjørelse i karantenekommisjonen i Hammerfest.⁷¹⁵ Overfor Stenbeck understreka fogden at det ikke stod i hans makt å ”tilintetgjøre eller endog kun at forandre” karanteneoppsynet i Polmak. Det var oppretta etter bemyndigelse av den provisoriske karanteneinnretninga i Hammerfest, som igjen hadde en kongelig resolusjon som grunnlag for sitt arbeid.⁷¹⁶

---

⁷¹¹SATØ. ØFFS-kpb.12. Til Im. Niels Johnsen, 28.2.1832.

⁷¹²SATØ. ØFFS-kpb. 12. Til den spesielle karanteneoppsynsmann, divisjonssjef Schanche, 4.4.1832.

⁷¹³SATØ. ØFFS-kpb.12. Til kar.kom., 4.4.1832. Stenbecks søknad var datert 4.2.1832.

⁷¹⁴SATØ. ØFFS-kpb.12. Til ”Vadsø og Thanens Præstegjelds Sundhedscommission”, 5.2.1832.

⁷¹⁵SATØ. ØFFS-kpb.12. 5.2.1832 – oversendelse av Stenbecks søknad.

⁷¹⁶SATØ. ØFFS-kpb.12. 6.2.1832.

Kommisjonen gikk med på at kontakten med Utsjok prestegjeld ble gjenopprettet på visse vilkår. I en rekke brev den 23. mars gjorde fogden i Øst-Finnmark dette kjent for de impliserte.⁷¹⁷

Vilkårene var at folk fra Utsjok og Enare kunne komme til Øst-Finnmark, hvis de hadde en sunnhetsattest utstedt av sognepresten eller lensmannen. Denne skulle forevises karanteneoppsynsmennene. Disse fikk på sin side et strengt pålegg om å undersøke at de som kom over grensa virkelig hadde en slik attest.⁷¹⁸

Bestemmelsene gjaldt ikke bare de fastboendes ferdsel over grensa. Lensmannen i Polmak skulle også passe på at de finskregistrerte reindriftssamene overholdt bestemmelsen. Kravet om sunnhetsattest var likevel ikke så absolutt for deres vedkommende. Man skulle påse "(...) at de Finner der til Foraaret drage til Søkanten med deres Reensdyr, ogsaa saavidt mulig medbringe en Attest af samme Indhold som førmeldt".⁷¹⁹

4.4.1 Reindriftssamene – kodusillen som rettsgrunnlag for overflyttinger

Stenginga av grensa mellom Øst-Finnmark og Finland, førte også til at kodusillens overflyttingsbestemmelser i forhold til reindriftssamene ble eksplisitt vurdert. Karantenekommisjonen i Hammerfest hadde i begynnelsen av mars bedt fogden om nærmere opplysninger om de "(...) Russiske Fjeldlappers Indreisen over Grændsen". Han forklarte da at en "Expresse", faktor Pleym, skulle sendes ut til de "Russiske Nabo-districter" den 25. mars, for å undersøke sunnhetstilstanden der. I samme ærend skulle han dra helt til Kola.⁷²⁰

Fogden uttalte at det nok hadde funnet sted et samkvem mellom "Norske og Russiske Fjeldfinner". Det hadde likevel knapt noen betydning at enkelte fjellsamer hadde forbindelse med hverandre på de ellers øde fjellene.

---

⁷¹⁷SATØ. ØFFS-kpb.12. Til pastor Stenbeck, 23.3.1832.

⁷¹⁸SATØ. ØFFS-kpb.12. Til Nordvie og Tvede, 23.3.1832.

⁷¹⁹SATØ. ØFFS-kpb.12. Til lensm. Niels Johnsen, 23.3.1832. Også lokalmyndighetene i Utsjok, presten og lensmannen, ble omgående orientert om de nye bestemmelsene. Samtidig fikk de tilsendt standardformularet som skulle benyttes ved utskrivning av sunnhetsattest. Jf. SATØ. ØFFS-kpb.12. 23.3.1832.

⁷²⁰SATØ. ØFFS-kpb. 12. Til kar.kom. 22.3.1832.

De norske samenes overflytting til Finland vinteren 1831/32 ble også dokumentert fra finsk side. Uten hensyn til forbudet fra norske myndigheter hadde de norske samene med sine tallrike hjorder trengt enda lengre inn i Enare enn noen gang tidligere.⁷²¹

Fogden i Øst-Finnmark meinte for øvrig at det var umulig å forhindre kontakten mellom fjellsamene.⁷²² Saka hadde også en annen viktig side. Reindriftssamene hadde rett til å flytte over grensa. Traktaten fra 1751 hjemla nemlig "(...) denne Omflakken med Reensdyr i Fjeldene fra det ene til det andet Rige, og den er nu bleven til en uovervindelig Vane".

Forbudet mot samkvem mellom grenseboerne hadde likevel hatt en viss innvirkning på de norskregistrerte fjellsamenes kontakter på finsk side. Blant annet hadde de helt avholdt seg fra å komme inn i de bebodde strøkene der. På januarmarkedet i Enare i 1832, som ellers var besøkt av et stort antall norske undersåtter, hadde det ikke vært en eneste fra Øst-Finnmark.

Fogden anførte at hvis en mistenkelig sykdom viste seg i de russiske nabodistriktene, ville man antakelig måtte behandle de norske fjellsamene som oppholdt seg der, likt med de "Russiske Fjeldlapper". De nødvendige forholdsregler var allerede tatt. Straks vårflyttinga begynte, skulle man gjøre de nødvendige undersøkelser i Polmak, "(...) hvor alle Fjeldlapper der søge Havkanten, maae passere".⁷²³

Overvåkinga og kontrollene våren 1832 avdekte imidlertid ingen form for smittsom eller mistenkelig sykdom i de finske nabodistriktene. 2. juni kunne fogden derfor meddele lensmannen i Polmak, at det fra da av "(...) kunde tillades Indvaanerne af Utsjok og Indjager at komme ind over

⁷²¹ Herredsskriver, økonomidirektør Nils Ekström i Øvre Torneå. Dat. 1.9.1832. FRA. EKO-s. Pk.5. Mp.22. Denne uttalelsen kom han med på bakgrunn av landshøvdingens "Remis resolution", 13.6. s.å.

Herredsskriver og økonomidirektør i Torneå herred, Nils Ekström (1785–1870), må i sin samtid ha vært en av de verdslige embetsmennene i Finland, som hadde dypst innsikt i forholdene på Nordkalotten, herunder grenseforholdene, både på den finsk-svenske og finsk-norske grensa. Han spilte en aktiv og konstruktiv rolle i forbindelse med den praktiske gjennomføringa av grensefastsettelsen mellom Finland og Sverige etter 1809, og var i 1826/27 medlem i den russisk-finske kommisjonen som var med på å gå opp grensa mellom Norge og Finland. I tillegg til forhandlingene som starta i 1832, var han også med i den forhandlingsrunden i 1839/40. Som belønning for godt arbeid ble han i 1841 utnevnt til herredshøvding. Jf. Ramsay 1938:435 ff.

⁷²² SATØ. ØFFS-kpb. 12. Til kar.kom. 22.3.1832.

⁷²³ SATØ. ØFFS-kpb.12. Til kar.kom., 4.4.1832.

den Norske Grændse og om de ønske saadant, at begive sig til Søen for der at drive Fiskerie, (...)”⁷²⁴

4.4.2 Finske myndigheter: Stenginga var i strid med 1751-traktaten

Soknepresten i Utsjok, Stenbeck, hadde som nevnt bedt myndighetene i Norge om å oppheve ferdselsforbudet. Han nøyde seg ikke med det, men tok kontakt også med sine egne myndigheter om det ensidige norske kommunikasjonsforbudet.

Dette fremgår av økonomidirektør Niels Ekströms grundige uttalelse, avgitt første september 1832.⁷²⁵ Der gjorde han først rede for at kommunikasjonen hadde vært avbrutt i det angjeldende distriktet, på samme måte som et par år tidligere på den finsk-svenske grensa. På grensa mellom Norge og Finland var det også blitt forbudt for norske undersåtter å besøke finsk område. Men – på en så vidløftig og åpen grense var det umulig å føre kontroll. Forbudet var da heller ikke overholdt.

I og med at ferdselsforbudet var oppheva, var det ikke noe behov for å gjøre mer med saka. Likevel fant han det riktig å komme med en grundigere vurdering – å være føre var – hvis det i fremtida skulle komme på tale med ”(...) communications förbud för dylikt orsak”.

Han var ikke til å misforstå med hensyn til den rettslige sida. Etter traktaten av 21. September 1751, mellom Sverige og Norge,

(...) hvilcken Tractat ännu tjenar till grund för förhållandena emellan invånarena uti Finska Lappmarken och Norska Finmarken, är det desse invånare ganska bestemt förbehållit att själfva och med sine rehnjordar få upphålle sig vintertiden inom Finska och sommartiden Norrska område.

Ekström slo med andre ord helt klart fast at kodusillen stadig var gjeldende mellom Finland og Norge. Videre hevda han at et ensidig ferdselsforbud fra det ene landets side var et traktatbrudd. Traktaten nevnte ikke noen

---

⁷²⁴SATØ. ØFFS-kpb.12. Til lensm. Niels Johnsen, 2.6.1832. Samtidig opplyste fogden at også det særskilte oppsynet i Karlebotn var heva. 13.7. s.å. ble det gitt en kongelig resolusjon om å heve av karanteneinnretninga i Hammerfest. Jf. Arntzen 1835:137.

⁷²⁵FRA. EKO-s. Pk.5. Mp.22.

unntaksmuligheter i det hele tatt. Uten forutgående forhandlinger gav derfor traktaten ikke anledning til å fravike overflyttingsretten.

I følge Ekström var ferdselsforbudet et brudd på ytterligere én traktat som tilgodeså de finske samene. I tillegg til at det i 1751 var gitt full handelsfrihet for de finske samene,⁷²⁶ fant man en tilsvarende bestemmelse i handelstraktaten av 14/26 februar 1828, artikkel 8. Den gav innbyggerne i Utsjok og Enare fulle rettigheter til å drive handel med produktene sine i norske havner – ”(...) uten alt förbehåll af tillfälliga communicationsförbud”.⁷²⁷ Dessuten måtte man huske på at de få innbyggernes yrke og næringsdrift i dette distriktet helt og holdent var bygd på sesongmessige flyttinger fra det ene landet til det andre.

Økonomidirektøren hevdet at de finske grenseboerne ble mest ramma av ferdselsforbudet. De solgte all sin produksjon i Norge og henta alle livsfornödenhetene derfra. Det var derfor enkelt å ramme og straffe dem for overtredelse av et kommunikasjonsforbud.

De norske samene var i en annen stilling. De hadde bare behov for å bruke de finske skogene og ødemarkene. Der var det ikke lett å treffe på dem. De behøvde ikke å oppsøke slike steder hvor det kunne være kontroll. Generelt anså han virkningene av et kommunikasjonsforbud i disse områdene for å være innbilte og forfeila. Sameallmuens flyttinger fra det ene landet til det andre var ikke styrt av menneskene, men av dyrene: ”På bestämd tid flyttar rehnene.”

4.5 Regionale forhandlinger om endringer og justeringer av kodusillen i 1832

Midt i prosessen i forbindelse med den midlertidige stenginga av grensa vinteren 1831/32, forberedte man også et fellesmøte mellom de regionale myndighetene i Øst-Finnmark, det nordligste Finland, og de tilgrensende russiske distriktene. Det tok til i Polmak – og fortsatte i Vadsø – i månedsskiftet juli/august 1832. Møtet er sentralt i forhold til Lappe-

⁷²⁶Han må meine § 28 i kodusillen, som omhandla Utsjok- og Enaresamenes handelsrett i Norge.

⁷²⁷Artikkel 8 gjaldt i denne formen kun det tidlige fellesområdet, Sør-Varanger etter 1826.

kodisillen og samenes interesser i grensedistriktene mellom Norge og Finland i perioden 1809–1852.

Slik sentralmyndighetene i Norge og Sverige formulerte seg i forbindelse med det planlagte møtet med de finske og russiske representantene, ser det ut til at mandatet for den norske representanten, fogd Cappelen i Øst-Finnmark, bare var å drøfte forholdene på den russisk-norske grensa.⁷²⁸ Han fikk beskjed om at møtet skulle finne sted i Polmak, 27/15 juli 1832, og at temaet var å vurdere

(...) hvorvidt Tilladelsen for de Norske og Russiske Undersaatter til Jagt og Fiskerie paa den anden Magts Territorium bør bibeholdes eller ikke, (...).⁷²⁹

Dette mandatet gjaldt artikkel 7 i grensekonvensjonen fra 1826, og drøftinger om hvorvidt den tidsavgrensa retten for østsamene til jakt og fiske på det andre landets territorium skulle forlenges eller ikke.⁷³⁰

Herredsskriveren i Torneå, økonomidirektør Nils Ekström ble oppnevnt som finsk representant.⁷³¹ Hans mandat derimot var todelt, og omfatta forholdene både på 1751- og 1826-grensa.⁷³²

Innledningsvis ble det i hans mandat sagt at tsaren var blitt informert om at de norske lappmarksinnbyggerne skulle ha stelt i stand atskillig uorden og skade for innbyggerne på finsk sida av riksgrensa. Deltakerne på møtet skulle derfor overlegge og komme med en betenkning for å oppnå hurtige, rettfærdige og endelige avgjørelser for grenseboernes gjensidige stridigheter. De skulle også drøfte om det for fremtida var formålstjenlig

(...) till Kraft och werkan bibehålla Afhandlingen rörande Gränse Werket emellan Konunga Riken Sverige och Norrige,

---

⁷²⁸ N.C.G. Prebensen bekrefter i sin utredning fra 1921 fullt ut at Cappelen ikke hadde mandat til å forhandle om om bestemmelsene fra 1751. Jf. Prebensen 1921:107.

⁷²⁹ Dat. 22.5.1832. NRA. Rr. Nr. 16 b. RFF. I 1831–1841. Forklaringa på at 1751-bestemmelsene ikke fantes i Cappelens forhandlingsmandat kan ligge i at den norske regjeringa vurderte det som helt klart at kodisillen stod ved lag – og at man muligens ikke var interessert i vesentlige endringer.

⁷³⁰ Se noe nærmere om denne artikkelen i kap. 4.3.3.

⁷³¹ Det finske Senat på keiserens vegne, 28.5.1832. NRA. Rr. Bil. t. nr. 20. RFF. I 1831–1841.

⁷³² Også det er utforma av Senatet, i formen som om keiseren selv skulle gjort det, 28.5.1832. NRA. Rr. Bil. t. nr. 20. RFF. I 1831–1841. De to sistnevnte aktstykkene fins også samme sted som bil. t. nr. 29.

daterad den 21. September 1751, samt dertill hörande Bihang och Codiciller.

Det finske Senatet la til – på tsarens vegne – at forhandlerne også måtte overveie eventuelle endringer som de særskilte forholdene kunne ha nødvendiggjort i tidas løp.⁷³³

I mandatet ble det også vist til den undersøkelsen som den norske regjeringa hadde gjort på grunnlag av de første klagemålene, og som var blitt oversendt russisk-finske myndigheter.⁷³⁴ Ekström ble bedt om å vurdere om tiltakene fra norsk side var formålstjenlige. Hvis de var det, skulle han komme med forslag til tilsvarende tiltak på finsk side av riksgrensa.

Ekströms mandat viser altså at de vurderingene man hadde gjort av Lappekodisillen på russisk-finske side, forut for Polmakmøtet, hadde ført til at man var blitt bedre kjent med, og la den til grunn for den samiske samhandlinga på tvers av grensa. Det burde imidlertid vurderes om den skulle beholdes slik den var, eller hvilke endringer som eventuelt var nødvendig.

De som så møttes i Polmak, 27. juli 1832, var fogd Cappelen fra Øst-Finnmark, herredsskriver/økonomidirektør Ekström fra Finland, og hoffråd Ruktechel fra Arkhangelsk, sammen med fogd Grifkowitz fra Kem. De hadde to temaer til behandling:

- overveie og avgi betenkning om artikkel VII i grensekonvensjonen av 1826, og
- gjøre det tilsvarende med hensyn til hvilke foranstaltninger som burde treffes for å forebygge nye tvister mellom beboerne i grensedistriktene.⁷³⁵

⁷³³ Den andre delen av mandatet gjaldt artikkel VII i 1826-konvensjonen, angående grensa mellom Russland og Norge. Ekström fikk også oversendt en del aktuelt materiale som hadde sammenheng med de tidligere klagemålene fra finsk side. Det gjaldt den norske regjeringas forklaring av 21.10.1831, samt utenriksminister Wetterstedts brev til sendemann Suchtelen, av 30.12.1831 og 13.1.1832.

⁷³⁴ Det gjaldt den norske regjeringas forklaring av 21.10.1831, samt utenriksminister Wetterstedts brev til sendemann Suchtelen, 30.12.1831 og 13.1.1832.

⁷³⁵ Avskrift av protokoll ført av sorenskriver Cappelen, i forbindelse med Polmak-/Vadsømetet. NRA. Rr. Bil. t. nr. 21. RFF. I 1831–1841. Dette møtet er omtalt hos Palmstierna 1932:246 f. Sistnevnte har imidlertid en trykkfeil når han skriver at møtet begynte 27.juni 1832.

Av Cappelens referat fremgår det at partene var enige om at forhandlingene måtte deles opp, alt etter hvilke fullmakter de enkelte hadde. Hovedaktørene når det gjaldt artikkel VII i 1826-konvensjonen var Cappelen sely, og de to russiske representantene – ”(...) hvis Fuldmagter alene berøre denne Qvæstion”.

Den finske representanten Ekströms mandat dreide seg vesentlig om 1751-traktaten. Derfor skulle han og Cappelen forhandle separat om den problemstillinga. Imidlertid dekte mandatet hans også 1826-konvensjonen. Av den grunn skulle han også delta i disse forhandlingene sammen med Cappelen og de to russiske delegerte.

4.5.1 Rettigheter på 1826-grensa mellom Finland og Norge

I og med at også forholdene på 1826-grensa lå innenfor Ekströms mandat, utforma han en betenkning som var direkte innretta mot det nye finsk-norske grenseområdet – biproduktet av grensetrekkinga mellom Russland og Norge i 1826. Det var et område hvor den grenseoverskridende samiske bruken av ressursene kunne berøre Lappekodisillens bestemmelser.

I rapporten etter møtet konstaterte han at den fiske- og jaktretten som var blitt forbeholdt de russiske og norske grenseboerne i seks år, etter artikkel 7 i grensekonvensjonen av 2/14 mai 1826, ikke hadde noen innvirkning på den nye 1826-grensa mellom storfyrstedømmet Finland og Norge – ”(...) icke inverkar på gränse boerne vid ryska gränsen emellan Finland och Norrige”.⁷³⁶ Den tidsavgrensa retten i denne artikkelen gjaldt kun dem som bodde på grensa mellom guvernementet Arkhangelsk og Norge, i det området som var delt av 1826-konvensjonen, i det tidligere såkalte ”Fælleds [gemensamt pretenderade] Lappmarkslandet”.

Det russiske rikets grense mellom Finland og Norge, fra ”Koltajaur til Kolmisovi Maddakietsa”⁷³⁷, var i overensstemmelse med 1751-traktaten blitt opprettholdt av konvensjonen fra 1826. Denne strekninga ble vanligvis kalt ”gamla gränsen” lokalt. Derimot hadde 1826-konvensjonen, på en strekning av 15–18 mil, fastsatt grensa mellom Finland og ”nu mera Norska Fälleslandet” frem til Pasvikelva – vanligvis kalt ”nya gränsen”.

---

⁷³⁶E. Ekströms rapport, dat. Öfver Torneå, 1.9.1832. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

⁷³⁷Ved ”Koltajaur” ligger den såkalte Treriksrøysa, hvor grensa mellom Sverige, Finland og Norge møtes.

Ekström fant imidlertid at de omtalte jakt- og fiskerettighetene i grensekonvensjonen fra 1826, ikke omfattet noen av disse to grensestrekningene mellom Norge og Finland.⁷³⁸ Når hver og en ble tilplikta å holde seg innenfor grensene for det riket hvor vedkommende hørte til, ville man på en skikkelig måte kunne forebygge stridigheter, uttalte han.

Han var likevel ikke absolutt. Det burde være et unntak for fellesdistriktets ”Urinvånare”. Retten til jakt og fiske over riksgrensa skulle derfor forbeholdes dem. Denne retten skulle ikke gjelde for dem som allerede hadde fått, eller i fremtida ville få tillatelse til å slå seg ned der. Det ville være en god måte å unngå fremtidige stridigheter.

På den annen side forutså han at de gamle og nyinnflytta innbyggerne i løpet av et halvt eller helt århundre, ville bli så sammenblanda at det ville være vanskelig å skille dem med hensyn til betingelsene for å drive jakt og fiske over grensa.

Bakgrunnen for denne presiseringa synes å være at den delen av det norsk-russiske fellesdistriktet som hadde tilfalt Norge, hadde en 15 mil lang grense mot Enare lappmark. I tilfelle et blanda folkeslag dreiv næringsvirksomhet i det norske felleslandet⁷³⁹, ville det bli økte vansker med å få rede på ”hvilken dera Nationer” de personene tilhørte som fra norsk side av og til ”(...) intränga sig att utan Tillstånd idka Jagt och Fiske uti Enare lappmark”.⁷⁴⁰

Den finske representanten meinte altså at 1826-konvensjonen formelt sett ikke hjemla bruk av finsk territorium. Likevel gikk han inn for at urbefolkninga i den delen av fellesdistriktet som var tilfalt Norge, skulle kunne bruke ressursene i Enare lappmark.

Imidlertid nevnte han ikke 1751-traktaten eller kodisillen, selv om han synes å ha tenkt i overensstemmelse med kodisillens ånd, når han åpenbart har villet sikre det stedegne urfolket – etter all sannsynlighet østsamene –

⁷³⁸ Det vil med andre ord si at Ekström så det slik at artikkel 7 i konvensjonen fra 1826 ikke engang gav en tidsavgrensa rett til ressursutnyttelse på tvers av 1826-grensa mellom Finland og Norge.

⁷³⁹ Interessant nok bruker han her “det norske felleslandet” i sin omtale av det som var blitt norsk område etter 1826 – altså Sør-Varanger.

⁷⁴⁰ Ekström brukte åpenbart nasjonalitetsbegrepet synonymt med begrepet etnisitet – for å avgjøre om det var østsamer, innflytta nordsamer, eller eventuelt etnisk norske, man hadde å gjøre med.

fortsatt rett til grenseoverskridende ressursbruk i det tidligere fellesdistriktet.

En annen slutning man kan trekke er at grenseoverskridende reindrift, etter lappekodisillens bestemmelser, ikke skulle foregå over det som var blitt den nyeste finsk-norske grensa, etter grensekonvensjonen mellom kongen av Sverige og Norge og tsaren av Russland i 1826.⁷⁴¹

4.5.2 Ekströms og Cappelens innledende betraktninger om 1751-traktaten

Når det gjaldt forholdene på den gamle grensa og 1751-traktaten, viste det seg at Cappelen og Ekström hadde visse startvanskeligheter.⁷⁴² I følge Cappelen skyldtes det at Ekström ikke fant traktaten blant de underlagsdokumentene han hadde fått tilsendt, og at den ikke var inntatt i sin helhet i den norske lovsamlinga.⁷⁴³ Derfor så ikke Ekström seg i stand til å utarbeide et så omfattende forslag som sakas viktighet krevde.⁷⁴⁴

Ekström gav imidlertid en noe annen versjon. Han rapporterte at den norske regjeringa bare hadde gitt Cappelen i mandat å forhandle om artikkel VII i 1826-konvensjonen om grensa mellom Russland og Norge, og bilegge stridighetene mellom folk i det tidligere fellesdistriktet.⁷⁴⁵

---

⁷⁴¹ Dette er i overensstemmelse med det Amund Helland har gjort gjeldende, nemlig at 1751-traktaten kun gjaldt til grenserøys 343 (der 1826-grensa tar til), og at den ikke hjemla rett til grenseoverflyttende reindrift lengre øst enn det. Samene søkte likevel "uden Hindring" over denne grensa. Helland II 1906:753.

⁷⁴² Cappelens protokoll, dat. Vadsø, 6.8.1832. NRA. Rr. Bil. t. nr. 20. RFF. I 1831–1841.

⁷⁴³ Det er noe usikkert hva som menes med lovsamling. På den tid hadde man ikke et verk som Norges lover. Lappekodisillen var inntatt i Schou 1795, mens selve grense-traktaten ikke var det. Det er ikke urimelig å tro at man meinte de samtidige "Forordninger og Aabne Breve" (FAaB). I en rapport fra Ekström, dat. Öfver Torneå, 15.1.1833. Jf. FRA. EKO-s. Pk 5. Mp 22, kommer det frem at han hadde fått selve traktaten (les: Kodisillen) i oktober 1832.

⁷⁴⁴ Dette møtet fant sted i Vadsø, 6. august 1832.

⁷⁴⁵ I en regjeringsinnstilling fra 30. mars 1838 bekreftes det at Cappelen ikke hadde noe mandat til å forhandle om bestemmelsene fra 1751. Av denne innstillinga fremgår det at kongen – 31.12.1831 – hadde bestemt at fogden i Øst-Finnmark, og russiske og finske representanter skulle tre sammen og avgi betenkning hvorvidt artikkel 7 i grensekonvensjonen fra 1826 skulle forlenges. Disse forhandlingene hadde funnet sted sommeren 1832, og dreide seg om forholdene i det såkalte "Fellesdistriktet." Det ble imidlertid også opplyst at Cappelen i en ettertidig rapport hadde meddelt at forholdene

Cappelen hadde rett og slett ikke et mandat som dekte hans eget⁷⁴⁶ Derfor hadde heller ikke han traktaten for hånd da de møttes i Polmak.⁷⁴⁷

Av praktiske årsaker ble forhandlingene flytta fra Polmak til Vadsø, hvor Cappelen hadde sagt seg å ha 1751-traktaten i den norske forfatnings-samlinga. Denne var imidlertid ufullstendig, og flere av paragrafene som Ekström var blitt kjent med gjennom grensereguleringa i 1826 mangla.⁷⁴⁸ De russiske utsendingene erklærte dessuten at deres oppdrag ikke var å delta i overlegninger om traktaten fra 1751. Samla sett, medførte dette i følge Ekström, at det ikke var mulig å komme med en betenkning om "(...) samme tractats ändamålsenlighet för fremtiden, mm."

Dels for å få gjort noe med saka, og dels for å gjøre den norske regjeringa oppmerksom på i hvilken retning forhandlingene burde gå, hadde han avlevert avskrifter til Cappelen av sitt oppnevningbrev og sin instruks. Han hadde også "tills vidare" laga et forslag til forbedringer og tillegg til 1751-traktaten.⁷⁴⁹ Dette ble også levert Cappelen, for oversendelse til den norske regjeringa.⁷⁵⁰ Likeledes fikk de "öfrige ryska ombuden" forslaget, sammen med en rapport om hvorfor det ikke var mulig å komme med en sluttbetenkning.⁷⁵¹

Til tross for mangelen på forhandlingsmandat, la også Cappelen frem et forslag til "Forandringar och Tillæg til Grændse Tractaten imellem Norge

---

på den norsk-finske grensa også var behandla. Der hadde man tatt for seg om bestemmelsene i grenstraktaten og kodisillene fra 1751 burde beholdes, eller om det burde gjøres endringer i dem. Tvisteløsningsordninger for grenseboerne var også drøfta. Jf. NRA. Rr. RFF. I 1831–1841.

⁷⁴⁶ Ekströms rapport, dat. Öfver Torneå, 1.9.1832. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

⁷⁴⁷ Omtale av Cappelens manglende mandat, ble gjentatt i en ny rapport fra Ekström, dat Öfver Torneå, 15.1.1833. FRA. EKO-s. Pk 5. Mp 22.

⁷⁴⁸ Det er ikke nærmere angitt hvilken forfatningssamling de eventuelt brukte.

⁷⁴⁹ Man legger fortsatt merke til at termen 1751-traktaten brukes konsekvent, selv om det altså dreier seg om Lappekodisillen.

⁷⁵⁰ Forslag till Förändringar och Tillägningar vid Afhandlingar om Gränsverket, emellan Konunga-Riget Sverige och Norrige, daterad den 21de September 1751. NRA. Rr. Bil. t. nr. 20. RFF. I 1831–1841. I EKO-s. Pk 5. Mp 22. For øvrig kan nevnes at Senatet "Pleniptti" ble seg forelagt Ekströms rapport, 8.10.1832.

⁷⁵¹ Mandatene og omstendighetene omkring Polmak-/Vadsøforhandlingene i 1832, er relativt utførlig omtalt også i det finske Senatets behandling av kodisillrevisjonen, 13.4.1835. FRA. EKO-s. Pk 5. Mp 22.

og Sverige, eller nu Kongeriget Norge og Storhertugdømmet Finland af 1751”.⁷⁵²

Saka gjaldt i følge Cappelen i første rekke fjellsamene i Finnmark, og fjellsamene fra de finske sognene Utsjok og Enare. Han konstaterte at det ”(...) retlige forhold imellem disse districters Indvaanere, er vel bestemt ved Grændsetractaten af 1751 (...)”. Tida og endra omstendigheter hadde imidlertid gjort de opprinnelige bestemmelsene mindre hensiktsmessige, og innbyggernes næringsvei gjorde at det fortsatt ville kunne komme misnøyer og klager.

I sin protokoll repeterte Cappelen de viktigste bestemmelsene i grensetraktaten, altså i kodusillen. De var:

- at ”*Fjeldlapperne*” etter gammel skikk hadde samme rett som det andre landets undersåtter til å betjene seg av land og strand til underhold for seg selv og sine dyr
- at de skulle betale en fastsatt leie for dette
- at tvister mellom fjellsamene skulle behandles av en lapperett, bestående av samelensmannen og to samer til.

4.5.3 Oppfølginga av Polmak-/Vadsømøtet

Ved slutten av møtet i Vadsø avtalte Ekström og Cappelen å møtes hos førstnevnte i Øvre Torneå 10. desember samme år. Det skulle skje i forbindelse med Cappelens reise for å ta sete på Stortinget. Imidlertid ble han nesten en måned forsinka og kom først frem til Ekström 5. januar 1833.⁷⁵³ Der overleverte han sitt forannevnte forslag til forandringer og tillempninger av grensetraktaten mellom Norge og Sverige, eller nå kongedømmet Norge og storfyrstedømmet Finland.⁷⁵⁴

---

⁷⁵²Dat. Vadsø, 6.8.1832. NRA. Rr. Bil. t. nr. 20. RFF. I 1831–1841. Det bygde i stor utstrekning på Ekströms skisse.

⁷⁵³Jf. Ekströms to rapporter om dette, dat. 5.1. og 15.1.1833. FRA. EKO-s. Pk 5. Mp 22. Årsaken til Cappelens forsinkelse ble oppgitt å være uovervinnelige hindringer, såvel i skjærgården som i de lange fjelltraktene.

⁷⁵⁴Jf. N. Ekströms erklæring, dat. Torneå 5.1.1833. FRA. EKO-s. Pk 5. Mp 22. Dette dokumentet, datert Vadsø, 6. august, er identisk med den ”protokollen” Cappelen hadde ført under møtet, og som han ganske kort tid etter hadde sendt til sine overordna myndigheter. Jf. foran, kap. 4.5.2.

Ekström hadde få merknader til forslaget. Det kan ha sin årsak i at Cappelens dokument tok utgangspunkt i det forslaget som han selv hadde laga, og at den norske fogdens fremlegg bare på enkelte punkter skilte seg fra det.⁷⁵⁵

Da han sendte Cappelens forslag til sine overordna, kom han med en del interessante betraktninger omkring grensetraktaten fra 1751. Der konstaterte han først at da den ble inngått, skulle den dekke ei riksgrense som var hele 150 mil lengre enn grensa mellom Norge og Finland. Derfor inneholdt traktaten mange bestemmelser som var unyttige og overflødige, sett i forhold til den kortere grenselinja mellom Norge og storfyrstedømmet Finland.

Noen bestemmelser i traktaten tilhørte fortida og hadde opphørt å gjelde. Andre burde oppheves for å unngå nye stridigheter. På den annen side hadde nye forhold kommet til, som man ikke hadde kunnet forutse på den tida traktaten ble laga. De nye forholdene førte til vesentlige klagemål, som det hasta med å avhjelpe. Det gjaldt blant annet at samene fra Norge trengte seg lengre og lengre inn i Finland – særlig Enare.

Ekström fant derfor at 1751-traktaten nå var blitt utilstrekkelig for å skape rettfærdighet mellom grenseboerne. Han var blitt enda mer overbevist om at det burde gjøres "(...) en helt och hållet ny uppställning af nämnde tractat, (...)", slik at man kunne få med alle de forandringer og tillegg som nye forhold hadde gjort nødvendige.⁷⁵⁶

4.5.4 Ekströms og Cappelens fellesbetenkning om grenseverket og Lappekodisillen fra 1751

Det ble ingen videre drøftinger i 1833. Det skjedde ikke før i Vadsø i januar/februar 1834. Ekström og Cappelen representerte henholdsvis Finland og Norge, mens hoffråd Ruktechel møtte fra russisk side.⁷⁵⁷

I likhet med forhandlingene i 1832, hadde man også nå et todelt siktemål. Det første temaet gjaldt om artikkel 7 i grensekonvensjonen fra 1826 skulle utvides, slik at østsamenes gjensidige rett til jakt og fiske kunne fortsette etter de seks årene som opprinnelig var avtalt. Om dette skulle

⁷⁵⁵ Jf. N. Ekströms erklæring, dat. Torneå 5.1.1833. FRA. EKO-s. Pk 5. Mp 22.

⁷⁵⁶ Jf. hans rapport av 15.1.1833. FRA. EKO-s. Pk 5. Mp 22.

⁷⁵⁷ Han hadde også vært til stede ved det første møtet i Polmak/Vadsø i 1832.

den russiske og norske representanten føre forhandlinger “enskilt”.⁷⁵⁸ De ble 2/14. januar 1834 enige om hvordan det skulle forholdes med grenseboernes fiske- og jaktrett.⁷⁵⁹

Alle tre representantene skulle i fellesskap drøfte grensetraktaten fra 1751. Det ble det ikke mye tid til. Den russiske representanten måtte ganske raskt forlate forhandlingene. Ekstrøm og Cappelen fortsatte på egen hånd, til de i konsept skreiv under et forhandlingsresultat 8. februar 1834 – angående “bibeholdet af 1751 års Tractat”.⁷⁶⁰ Det renskrevne produktet utveksla de 27. mars samme år i Øvre Torneå. Den norske representanten fikk samtidig en memorial over en del punkter som de ikke var blitt enige om.

I det grundige og omfattende arbeidet som de gjorde ferdig i februar 1834 vurderte og kommenterte de selve grensetraktaten, og hver enkelt paragraf i Lappekodisillen. Dessuten fremma de konkrete forslag til nødvendige tillegg på felter som ikke var berørt i 1751.

4.5.5 Grensetraktaten og første “Bihang eller Codicil: De grunnleggende rettighetsbestemmelsene skulle stå ved lag

Embetsmennene hadde få merknader til selve grensetraktaten av 1751. Om artikkel 1 konstaterte de at den grenselinja som var beskrevet der, var blitt gjengitt uforandra i 1826-konvensjonens første artikkel. De pekte også på at Utsjok- og Enaresamene, nevnt i grensetraktatens artikler 2 og 5, nå hørte inn under storfyrstedømmet Finland, etter fredsslutninga i Fredrikshamn i 1809, og grensetraktaten av 8/2 1810.⁷⁶¹ Forhandlerne kom også inn på 1751-traktatens artikkel 7, som fastsatte dødsstraff for dem som ødela grenserøyser. Der pekte de på at strafferamma burde være mer lempelig i de traktene det her var tale om. Dette var øde og ufruktbare landstrekninger, hvor ødeleggelse av grensemerkene ikke ville ha den skadelige følge som i mer bebodde og oppdyrka gresedistrikter. Muligens

---

⁷⁵⁸ Disse må ha begynt allerede i desember 1833. Jf. Andresen 1983:65.

⁷⁵⁹ Jf. det finske Senatets behandling av kodisillrevisjonen, 13.4.1835. FRA. EKO-s. Pk 5. Mp 22. Cappelen hadde for øvrig “lemnat Ekstrøm del” i det de to var kommet frem til, og i en betenkning 17.1.1834, hadde denne bifalt avtalen. FRA. EKO-s. Pk 5. Mp 22.

⁷⁶⁰ Jf. også NRA. Rr. Bil. t nr 29. RFF. I 1831–1841.

⁷⁶¹ Som gjaldt den nye grenselinja fra 1809, mellom Sverige og Finland, ned gjennom Tornedalen.

kunne man bruke landas straffelover for denne typen forbrytelser, uten å forandre teksten i selve artikkelen.⁷⁶²

I sin totalgjennomgang av Lappekodisillen, konstaterte de at mange paragrafer ikke var aktuelle lenger, at de bare gjaldt Sverige, eller at de ikke angikk ”nærværende Forhold”. Andre bestemmelser var allerede oppfylt. Det gjaldt for eksempel samenes valg av statsborgerskap.⁷⁶³

Bestemmelsene om skatteland ble ansett som uaktuelle. Spesielt i forhold til § 2 bemerkte de at sameallmuen verken i Norge eller Finland brukte eller skatta for noe særskilt anvist skatteland, definert som ”Betesland for Reensdyrhjorden”. I tillegg understreket de i kommentaren til § 5, at slike skatteland ”nu ikke eksisterer”.⁷⁶⁴

Av særlig rekkevidde er at de to partene ønsket at samtlige paragrafer fra og med nr. 8 til og med nr. 12 skulle stå ”(...) aldeles uforandrede til fremtidig Efterretning”. Det betyr for det første at reglene i §§ 8 og 9, om permanent flytting fra det ene riket til det andre, fortsatt skulle stå ved lag.⁷⁶⁵ Av langt større betydning er at forhandlerne ville beholde de grunnleggende rettighetsbestemmelsene i §§ 10,11 og 12. Den omfattende retten til å bruke ressursene i det andre landet skulle sikres, etter ordlyden fra 1751. Det samme gjaldt den samiske nøytraliteten i tilfelle krig mellom de to landene.

I følge § 29 hadde den fremmede sameallmuen rett til å klage til det andre landets høyere embetsmenn over behandling de ble utsatt for. Embetsmennene på sin side hadde plikt til å undersøke slike forhold og eventuelt

⁷⁶² Dette lempeligere prinsippet fikk de tilslutning til av den tidligere amtmann i Finnmark, U. Fr. Cappelen. Jf. hans betenkning til FIN, dat. Larvik, 13.1.1832. NRA. Rr. RFF I Hem. dok. 1831–1841. Det finske Senatet så heller ikke behovet for å opprettholde de strenge bestemmelsene. Jf. Senatets uttalelse, 13.4.1835. FRA. EKO-s. Pk 5. Mp 22.

⁷⁶³ Når det gjelder de paragrafene som ikke er nevnt her, vises til omtale av de ulike formene for grenseoverskridende ressursbruk i kap. 5.

⁷⁶⁴ Dat. Vadsø, 8.2.1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t nr 29. RFF. I 1831–1841.

⁷⁶⁵ Den nevnte tidligere amtmann i Finnmark, U. Fr. Cappelen hadde en avvikende oppfatning. Han meinte at i forbindelse med en ny traktat, burde man i § 9 avskaffe sjette- og tiendepengene i forbindelse med permanent overflytting til det andre landet. Begrunnelsen hans var at disse bestemmelsene både var tyngende og vanskelige å kontrollere. Jf. Betenkning til FIN, dat. Larvik, 13.1.1838. NRA. Rr. RFF I Hem. dok. 1831–1841. Landshøvdingen i Uleåborg uttalte seg i samme retning. Jf. Senatets behandling av kommissærenes forslag, 13.4.1835. Dette vant imidlertid ikke Senatets tilslutning. Jf. FRA. EKO-s. Pk.22. Mp. 5.

rette på dem. Forhandlernes syn var at den samiske allmuen hadde hatt liten nytte av denne paragrafen. En fornyelse av den ville neppe føre til bedre resultater i dette avsidesliggende distriktet, hvor høyere embetsmenn sjelden eller aldri gjorde embetsreiser.

Hva § 30 angikk, antok forhandlerne at den første delen ville bli overflødig⁷⁶⁶, og den siste delens fortsatte gyldighet ville være avhengig av hvordan betenkninga deres ble behandla videre.⁷⁶⁷

Dette er uten tvil den mest omfattende fellesanalyse og vurdering av Lappekodisillen i grenseområdet mellom Norge og Finland i hele perioden mellom 1751 og 1852. Kildekritisk vurdert er det særlig viktig at dette fellesforslaget så dagens lys på et tidspunkt hvor posisjonene ennå ikke fra noen av sidene hadde låst seg. Fra begge sider var man genuint opptatt av å finne smidige løsninger for de samiske grenseboernes gjensidige forhold.

4.5.6 Høringsrunden etter Cappelens og Ekströms kodusillrevisjonsforslag

Den omfattende betenkninga fra kommissærene Ekström og Cappelen, ”(...) om og hvorvidt det maatte være hensigtsmæssigt at bibeholde alle de Bestemmelser, der indeholdes i Grændsetractaten af 21de September, eller deri at gjøre de Forandringer, som efter Omstændighederne maatte ansees ønskelige, (...)”, gikk på norsk side først til Finansdepartementet.

Departementet bad så om en betenkning fra amtet, etter at sakkyndige hadde uttalt seg.⁷⁶⁸ Som naturlig var, tok amtmannen kontakt med de to fogderiene i Finnmark.⁷⁶⁹ Utfallet av disse henvendelsene ble høyst forskjellig.

Etter en lengre runde til ulike embetsmenn og notabiliteter, konkluderte Vest-Finnmark fogderi med at saka hadde liten eller ingen relevans for forholdene der. Verken reindrift, sjø- eller laksefiske var særlig berørt av de bestemmelsene de finsk-norske kommissærene hadde foreslått. Man

---

⁷⁶⁶Det kan muligens komme av at de mente at den omhandla selvfølgeligheter.

⁷⁶⁷I siste ledd heter det som kjent at kodusillen på alle punkter skulle ha den samme kraften som grensetraktaten selv, som om den ord for ord skulle ha vært innført der.

⁷⁶⁸NRA. Rr. Nr. 30. RFF. I 1831–1841. Til FA fra FIN, 10.5.1834. En avskrift av grensetraktaten var også vedlagt.

⁷⁶⁹Amtmannen var nå Ole Edvard Buck. Han overtok etter U. Fr. Cappelen i 1833. Jf. Bottolfsen 1990:480.

antok imidlertid at Øst-Finnmarkfogden ville komme med mer utfyllende opplysninger.⁷⁷⁰

Det gjorde han. I dette fogderiet gav den nye fogden, Erik Hauge, en komité bestående av J. F. Holst, Andreas Esbensen og P. Nandrup, i oppdrag å avgi erklæring om betenkninga fra den norske og finske kommissæren.⁷⁷¹ De hadde ikke det samme positive synet på kodisillen som fogd Cappelen hadde vist i forhandlingene med sin finske motpart, Ekström.

Komiteen kom med mange konkrete innvendinger. De ble i det alt vesentlige fulgt opp av fogden. Amtet gjorde også oppmerksom på at ikke alle endringsforslagene fra kommissærenes side kunne fastsettes i en traktat. Flere av dem måtte uten tvil bli gjenstand for lovbehandling.

Ingen av dem anfekta likevel kommissærenes forslag om at de grunnleggende grenseoverskridende ressursbruksbestemmelsene fra 1751 fortsatt skulle stå ved lag.⁷⁷² Det ser derfor ut til at det i de ulike embetsnivåene i Finnmark, selv om det hadde skjedd personellmessige utskiftninger både i amtet og i Øst-Finnmark fogderi, stadig var enighet om at kodisillen stod ved lag, og burde gjøre det i fremtida.

4.5.6.1 Det finske Senatet: Kodisillen gjaldt

Senatet i Finland var raskt ute med å behandle forslaget fra Ekström og Cappelen. Det skjedde allerede 13. april 1835. I høringsrunde hadde blant annet landshøvdingen i Uleåborg og Wasa hovrett vært inne i bildet.⁷⁷³ I det vesentlige var Senatet enig i forslagene fra de to kommissærene. Kun på enkelte punkter hadde man mindre kommentarer.⁷⁷⁴ Disse var stort sett i

⁷⁷⁰NRA. Rr. Bil. t. nr. 36. RFF. I 1831–1841. Til FA fra VFF, 9.10.1835.

⁷⁷¹Uttalelse avgitt i Vadsø, 31.10. 1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 36. RFF. I 1831–1841. Samme sted finnes også et brev fra ØF t. FA, 12.11.1834. Der opplyses det at Holst var sokneprest, Esbensen var kjøpmann, mens Nandrup var høker.

⁷⁷²NRA. Rr. RFF. I 1831–1841. FA til FIN. Dat. Tromsø, 2.11.1835. Omtalen av disse finner man under de enkelte saksfeltene som er behandla i kap. 5.

⁷⁷³FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

⁷⁷⁴Generalguvernøren oversendte imidlertid ikke Senatets uttalelse til sentraladministrasjonen i St. Petersburg, før 14/26 juni 1836. Grunnen var at man hadde innhenta opplysninger om stridigheter mellom grenseboerne i guvernementet Arkhangelsk og Uleåborgs len, selv om dét egentlig ikke angikk forholdet til Norge. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

overensstemmelse med de særmerknadene Ekström i 1834 hadde fremma i forbindelse med utvekslinga av det reinskrevne forhandlingsresultatet.⁷⁷⁵

Det er også helt klart at Senatet i 1835 fullt ut aksepterte at grenseverket fra 1751 gjaldt i sin helhet. Samene hadde en gjensidig rett til overflytting, men det var behov for en del nye regler når det gjaldt overflyttingsretten og andre deler av Lappekodisillen. Det gjaldt særlig rettergangsbestemmelsene.⁷⁷⁶

Senatet gav også full tilslutning til kommissærenes forslag om at både §§ 10, 11 og 12 burde bestå. Den eneste forandringa man gikk inn for, var at når § 12 omtalte “Svenske” samer, burde dette erstattes med “Finske”. Det burde for øvrig gjelde allment, hvor traktaten brukte betegnelsen “Svenske Lappar eller Sverige”, men hvor det i realiteten var tale om finske samer eller Finland.⁷⁷⁷

4.5.6.2 Russisk etterlysning i 1837

Fra sentralt hold på norsk side ble det ikke gjort noe håndgripelig med saka de første årene. Sentralmyndighetene i Russland tok den derfor opp med sendemannen i Stockholm, i andre halvår 1837.⁷⁷⁸ Denne henvendelsen er svært detaljert, og gir et godt bilde av hvordan man på sentralt hold i Russland betrakta kodisillen.

Utenriksminister Nesselrode opplyste innledningsvis at ved arkivet i gesandtskapet i Stockholm, lå en brevveksling fra årene 1830–1832, med avdøde grev Suchtelen. Denne gjaldt forholdene for de samene som bodde på hver sin side av grensa mellom storhertugdømmet Finland og Norge. Utenriksministeren slo fast at begge lands befolkninger fra uminnelige tider, i fellesskap hadde vært vant til å bruke naturressursene i disse nordlige egnene.

Saaledes gaar de Finske Lapper paa visse Tider av Aaret over til Norge, for at drive Fiskerie langs Kysten, eller at jage efter

---

⁷⁷⁵ 27.3.1835. Saka gjelder trolig finskregistrerte reindriftssamer som dreiv reindrift på russisk side av grensa. Jf. Jacob Fellman i brev til erkebiskop Melartin, 20.6.1837. Fellman J, IV 1906:281–83.

⁷⁷⁶ Senatets nærmere kommentarer blir behandla under de enkelte saksavsnitt i kapittel 5.

⁷⁷⁷ Jf. uttalelse 13.4.1835. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

⁷⁷⁸ Nesselrode til sendemannen, 27.10.1837. Brevet finnes i oversettelse i NRA. Rr. RFF 1831–1841. Bil. t. Nr. 39.

Sælhunde. Paa den anden Side ere de Norske Lapper vante til, med deres Reensdyr-hjorde at besøge Græsgangene i det Finske Lapland. Denne Sagernes Tilstand har været taalt indtil nu af begge Regeringer.

Man hadde bare prøvd å hindre at beitefellesskapet, så vel som fiske og jakt i de respektive landene, ikke skulle gi anledning til misbruk eller til tvistigheter – ”imellem begge Staters Lapper” – og at den ovennevnte praksis ikke skulle forstyrre godt naboskap.

Deretter kom han inn på grensetraktaten av 1751, og anførte at da grenseoppgjøret fant sted mellom Sverige og Norge, ble det laga en særskilt anordning. Denne var ”(...) til deels kommet ut af Anvendelse”. For noen år siden ble det, etter at det hadde oppstått stridigheter mellom de finske og norske samene, beslutta å oppnevne kommissærer som i fellesskap skulle gjøre undersøkelser ”(...) om det skulde være gavnligt igen at sætte i kraft Bestemmelserne fra Aaret 1751, i det man tilføiede de Modificationer, som Tid og Omstendigheden havde gjort fornødne”.

I den sammenheng viste han til at de to kommissærene, Ekström og Cappelen, i 1834 hadde fullført den oppgaven de hadde fått. Storfyrstedømmets senat hadde behandla saka grundig.⁷⁷⁹ Nesselrode påpekte at det blant bestemmelsene fra 1751 fantes noen som ikke lenger hadde relevans. For de delene som ennå kunne ha noen praktisk interesse, hadde Ekström og Cappelen foreslått at de skulle beholdes i sin helhet – dels at de skulle endres etter de behov som forelå.

Det finske senatet hadde erklært seg enig i størstedelen av kommissærenes forslag. Bare på enkelte punkter var det foreslått forandringer. Fra finsk side var ønsket derfor at resultatet av kommissærenes arbeid måtte underkastes en grundig behandling av den svensk-norske regjeringa.

Nesselrode konstaterte videre at siden kommissærene skiltes, hadde det ikke vært kontakt mellom kabinetene i St. Petersburg og Stockholm om denne saka. Når den nå var brakt på bane for felles interesses skyld, og med gjensidig vilje til å bli enige om den, så kunne han ikke tro annet enn at kongen og regjeringene i Sverige og Norge ville gå sammen med dem om å sørge for en avgjørelse som var i overensstemmelse med begge maktens interesser.

---

⁷⁷⁹ Sendemannen fikk også oversendt utdrag fra kommissærenes beretning, de bemerkningene og forslagene som var fremkommet fra den finske regjering og en historisk utsikt og analyse av forhandlingene i 1751.

Derfor var det viktig å få kunnskap om den norske regjeringas syn på de forslagene som man var blitt enige om i Vadsø. Sendemannen ble derfor bedt om å skaffe nærmere rede på dette fra den svenske (utenriks)ministeren. Denne burde også gjøres kjent med de bemerkninger og forslag som storfyrstedømmets senat var kommet med om kommissærenes arbeid.

Når det én gang forelå en avtale mellom regjeringene om detaljene i de bestemmelsene som skulle ordne grenseforholdene mellom de finske og norske samene, ville det bli spørsmål om formen for en endelig ordning av denne saka. Om dette ville man innhente keiserens nærmere befalinger.

I en etterskrift i brevet til sendemannen uttalte Nesselrode at det keiserlige ministerium kun hadde en russisk oversettelse fra svensk av ”forhandlingene” i 1751⁷⁸⁰, og at man ikke hadde noen sikkerhet for hvor nøyaktig denne oversettelsen var.

Disse ”forhandlingene” som opprinnelig var slutta mellom Sverige og Danmark, ”(...) ere nu blevne for Rusland Grundvolden for Reguleringen av de Grændseforhold, som ønskes istandbragte med hensyn til Norge”.

Det var derfor viktig å få en autentisk avskrift av den opprinnelige teksten til keiserens kabinett. Utenriksministeren var overbevist om at en slik anmodning fra sendemannen ville bli oppfatta på en forekommende og vennskapelig måte, ”(...) som characteriserer Forholdet imellem de Tvende Hoffer”.

Utenriksministeren vedla likevel en historisk analyse av grensetraktaten og Lappekodisillen fra 1751.⁷⁸¹ Der kom det frem at den svensk-norske 1751-grensa, fra det punktet hvor den nye grensa (1810) mellom Finland og Sverige endte, nå var grense mellom storfyrstedømmet og Finland og Norge.⁷⁸² I artikkel 1 i grensekonvensjonen av 2./14. mai 1826 var denne grenselinja også blitt formalisert.

I analysen ble det også sagt at det frem til 1826 ikke hadde vært noen kontakt om grenseforholdene fra 1751, verken med Danmark “som endnu besad Norge” i 1809, eller med den svenske regjeringa, etter at Norge var forent med Sverige.

---

⁷⁸⁰“Forhandlingene” er utvilsomt en feil oversettelse av traktaten. (Gjelder også neste avsnitt.)

⁷⁸¹NRA. Rr. RFF 1831–1841. Bil. t. nr. 39. Norsk oversettelse.

⁷⁸²Det vil si Treriksøysa.

I forhold til de samiske interessene og samenes rett til uhindra næringsvirksomhet på tvers av landegrensene, inneholder den historiske analysen også interessante opplysninger. Det sies nemlig at med hensyn til den første artikkelen hadde Russland stilltiende akseptert den.⁷⁸³

Dette underbygges av gjennomgangen av innholdet i selve Lappekodisillen. I omtalen av § 12 heter det blant annet at de svenske – “(nu Finlandske)” – samene hadde visse innskrenkninger når det gjaldt seljakt og samling av edderdun, men ellers er ”(...) Jagt og Fiskerie overalt tilladt for de Lapper, som boe paa begge Sider af Grændsen”.

Forfatteren av den historiske analysen fant det også nødvendig å presisere at man ikke måtte blande sammen de grensebestemmelsene som hørte til 1751-traktaten og de to separate artiklene der⁷⁸⁴, med regelverket som gjaldt de “Russiske Lapper” i guvernementet Arkhangelsk og de norske samene i det tidligere fellesdistriktet. De sistnevnte forholdene var fastsatt gjennom konvensjonen av 2/14. mai 1826, og protokollen av 6/8. august 1834.⁷⁸⁵

4.5.6.3 *Norske og svenske reaksjoner på det russiske utspillet. 1837*

Sendemannen tok opp saka med den svenske utenriksministeren, og overlot ham blant annet Nesselrodes brev, sammen med en del bilag. Utenriksministeren henvendte seg på sin side til den norske statsministeren i Stockholm.⁷⁸⁶ Der bad han om å settes i stand til å kunne underrette den russiske sendemannen om den norske regjeringas oppfatning av emnet, og om det som måtte gjøres for å resultat som begge rikene ønska.⁷⁸⁷

Dette satte fart i saka. Statsråd Vogt i Finansdepartementet fant at påminnelsen fra russisk side var rimelig. I et internt notat karakteriserte han en del underordna instansers behandling som direkte sendrektighet.⁷⁸⁸

⁷⁸³“Artikkel” brukes synonymt for kodusill eller tillegg.

⁷⁸⁴Det er usikkert om det her faktisk siktes til grenseverkets to separate artikler, eller til de to kodusillene eller tilleggene.

⁷⁸⁵Sett over tid var en slik påminnelse nødvendig. Norske og svenske sentralmyndigheter hadde tidligere hatt problemer med dette. Se kap. 4.3.2. og 4.3.3. Seinere hadde den russiske generalguvernøren i Finland tilsvarende vansker. Se bl. a. kap. 6.3.

⁷⁸⁶Br. dat. Stockholm 27.11.1837, Mørner. NRA. Rr. RFF. 1831–1841

⁷⁸⁷Dat. Stockholm 7.12.1837. NRA. Rr. RFF. 1831–1841. Fra statsminister Løvenskjold i Stockholm gikk henvendelsen videre til FIN.

⁷⁸⁸J.H.Vogt, dat. 26.12.1837. NRA. Rr. RFF. 1831–1841. Han var finansminister i perioden 1836–46. Jf. NBL XVIII:154. Vogt var for øvrig statsråd også i en rekke

En av dem som i sin tid hadde fått saka til uttalelse var den tidligere amtmann i Finnmark (1829–33), Ulrik Fr. Cappelen. Han ble nå avkrevd svar, “(...) uden at det lengere hermed henstaar”.⁷⁸⁹

Denne kom nå med en omfattende redegjørelse.⁷⁹⁰ Der tar han for seg både kommissærenes og høringsinstansenes forslag punkt for punkt, og kaster ytterligere lys over flere av paragrafene i Lappekodisillen.⁷⁹¹

Et hovedutgangspunkt for ham var at kommissærenes forslag på en rekke punkter dreide seg om forhold som måtte reguleres ved lovgivning, og ikke kunne bestemmes gjennom en traktat. U. Fr. Cappelen mente han at traktaten nok kunne angi, men at straffebestemmelser og liknende måtte vedtas av Stortinget.⁷⁹²

Selv om traktaten fra 1751 inneholdt en del “Lovgivnings-gjenstande”, var den en lov, inngått som den var av Norges daværende “souveraine Konge”. Dermed var den bindende for landets innbyggere. Dersom en ny traktat skulle inngås med det russiske riket, måtte den utformes i samsvar med Norges nye statsforfatning. Unntaket var eventuelt de delene av 1751-traktaten som uttrykkelig ble erklært som fortsatt gjeldende. Eller man kunne si at disse delene var gjeldende inntil de ble vedtatt som lov. Han antok at statsforfatninga tilsa den siste fremgangsmåten. Samtidig kunne man utelate mange av kommissærenes forslag fra selve traktaten. Dermed ville den nye traktaten bli mindre omfangsrik, og enklere å få til.

I drøftinga påpekte han ellers at 1751-traktaten var inngått med Sverige og stadig var gjeldende i forhold til dette riket. I og med at man på den nordligste delen av grensa mot Sverige hadde liknende forhold som mellom Norge og “Russland” (Finland), var det naturlig at man også ordna forholdet til Sverige på nytt, som en følge av “nærværende Sags Behandling”. Likevel anså han ikke dette hensynet som en hindring for

---

andre departement i sin omfattende embetskarriere. Sm. st.

⁷⁸⁹FIN t. U. Fr. Cappelen, 27.12.1837. Omtrent samtidig, 30.12. s.å., ble også den norske statsminister Løvenskjold i Stockholm orientert om hva som var gjort med forslagene fra de norsk-finske kommissærene i 1834. NRA. Rr. RFF. 1831–1841.

⁷⁹⁰Betenkning til FIN, dat. Larvik, 13.1.1832. NRA. Rr. RFF. Hem. dok. 1831–1841. Han hadde fått saka til uttalelse allerede 7.1.1836.

⁷⁹¹Amtmann U. Fr. Cappelens merknader til de enkelte paragrafene og forslagene er nærmere omtalt i de tematiske delene i kap. 5.

⁷⁹²Om dette prinsippet viste han til art. 1 i en konvensjon med Storbritannia, av 6.11.1824, om avskaffelse av slavehandelen, og lov om straff for deltakelse i slik handel, 24.7.1827.

snarest å få til en traktat med “Russland”. Når det gjaldt enkelte sider forholdene vedrørende Norges egne fjellsamer måtte de også kunne bestemmes uavhengig av grensetraktaten fra 1751.

Hovedkonklusjonen hans var altså at alt materialet som forelå, syntes å vise at det var mest hensiktsmessig å inngå en ny traktat med Russland, til avløsning av den fra 7/18 oktober 1751, for så vidt ”(...) denne Tractat angaaer Forholdene med dette Rige”.⁷⁹³

Amtmann U. Fr. Cappelens betenkning kom til å danne et av de viktigste grunnlagene for Regjeringas behandling av spørsmålet. Det skjedde gjennom et foredrag fra Finansdepartementet, 27.3.1838, som ble til en regjeringssinnstilling 30. mars 1838.⁷⁹⁴ Der fikk man for første gang den norske regjeringas syn, etter at Ekström og Cappelen hadde sluttført sine forhandlinger mer enn fire år tidligere.

Finansdepartementet var negativt til forslagene fra U. Fr. Cappelen. Regjeringa fant likevel at 1751-traktaten ikke var dekkende nok. Derfor burde man begynne nye underhandlinger med Russland for å få til påkrevde utfyllende bestemmelser.⁷⁹⁵

4.6 Oppsummering

Den enighet og problemfrie gjensidige ressursbruk som hadde herska på grensa mellom Finland og Norge frem til 1829, ble da forstyrra gjennom klager fra lensmannen i Utsjok. Disse gikk ut på at norske samer skapte store problemer for befolkninga på finsk side. Det skjedde gjennom at de store flokkene deres ødela reinbeitet. De var uforsiktige med ild og dreiv ulovlig laksefiske i en slik grad at man kunne frykte hungersnød. Dessuten hadde norske embetsmenn en irregulær embetspraksis overfor finske samer.

Disse klagenene førte til at en grundig gjennomgang av det formelle regelverket, med kodusillen som det sentrale element. Dessuten førte klagenene til en omfattende dokumentasjon av den gjensidige ressursbruken, slik den var rundt 1830.

⁷⁹³ Betenkning til FIN, dat. Larvik, 13.1.1832. NRA. Rr. RFF. Hem. dok. 1831–1841.

⁷⁹⁴ Se også foredrag av 24.5.1839. Jf. ID 1854:9.

⁷⁹⁵ Jf. ID 1854:10. Disse forhandlingene beskrives i kap. 6.

Internt i Finland var det Senatet som behandla saka. Der var man i første omgang usikker på om det fantes noe regelverk for den grenseoverskridende ressursbruken. Hovedsynspunktet var at grenseverket fra 1751 trolig ikke var anvendelig, fordi begge de to statene som hadde rådd over området på den tid, nå var ute av bildet.

Den russiske utenriksministeren foreslo overfor svensk-norske myndigheter at finske og norske embetsmenn skulle stå i kontakt med hverandre, og avgjøre tvister mellom samer i grenseområdene. Dette ble imidlertid bare et kort mellomspill.

Utenriksministeren trakk forslaget tilbake da det finske senatet behandla saka på nytt, og uttalte at grensetraktaten og kodusillene fra 1751, hadde bidratt til gode og stabile naboforhold. Derfor burde dette regelverket følges også i fremtida, men med de modifikasjoner som tida krevde. Dette ble den russiske utenriksledelsens syn, som man fremma overfor svensk-norske myndigheter.

Der hadde man imidlertid visse problemer. Særlig gjaldt det Justisdepartementet i Norge, og dermed også den norske regjeringa. Departementet var i den første fasen usikker på om det var 1826-konvensjonen eller 1751-traktaten som regulerte forholdene også på den ”gamle” finsk-norske grensa fra vest frem til Golmmešoavi. I henvendelser til regionale myndigheter i Finnmark hevda man at det var grensekonvensjonen med Russland som gjaldt også på den ”gamle” grensa.

Der var det imidlertid aldri noen tvil om at Lappekodusillen fra 1751 stadig stod ved lag. Amtmannen i Finnmark og fogden i Øst-Finnmark avviste meget klart Justisdepartementets syn om at 1826-regelverket også gjaldt grensa fra 1751. De var helt ukjente med at traktatverket fra midt på 1700-tallet skulle ha vært ute av kraft. Etter deres syn forelå det en traktatsuksesjon, slik at grenseverket fra 1751 også gjaldt etter 1809.

På norsk side førte klagene fra 1829 til en omfattende gjennomgang av forholdene i grenseområdene. Fremst i disse undersøkelsene står de to undersøkelsesforhørene som ble holdt i Polmak og Karasjok vinteren 1831. På disse sto representanter for allmuene både på finsk og norsk side frem, og redegjorde for ressursbruken og de gjensidige relasjonene på tvers av grensa.

På disse tingsamlingene var det enstemmighet om at klagene fra 1829 var konstruert av lensmannen i Utsjok, og at folk på finsk side ikke hadde foranlediga dem eller hadde stilt seg bak dem. Lensmannen var en renkefull intrigant, som amtmannen i Finnmark uttrykte det. Samene fra

finsk side beklaga at saka var kommet opp, og håpa at den ikke ville skade det gode forholdet man hadde i grenseområdet.

Forholdet mellom allmuene var det aller beste. Norske og finskregistrerte reindriftssamer brukte hverandres grunn. Ikke-reindriftssamer fra Utsjok og Enare holdt dessuten også til på norsk område i deler av året, både i forbindelse med sjøfiske og andre næringsformål. Innen laksefisket var det ingen stridigheter, og samene fra finsk side ble ikke forulempa verken av norske myndigheter eller samer fra norsk side.

Etter at amtmannen vinteren 1831 hadde fått resultatene fra forhørstingene i Polmak og Karasjok, drøfta han på nytt de formelle sidene ved kodisillen. Den sto ved lag. Derfor antok han at det ikke var nødvendig å gjøre noe særskilt for å sette grensetraktaten fra 1751 i kraft igjen. Departementet burde likevel innskjerpe traktatens innhold i generelle ordelag, mente han.

Midt opp i disse overlegningene og vurderingene om hva som gjaldt eller ikke gjaldt, fikk man vinteren 1831/32 et tilfelle som klart viste finske myndigheters syn på kodisillens status. Foranledningen var at norske myndigheter hadde stengt grensa på grunn av fare for kolerasmitte.

Reaksjonen fra finsk side var klar. Der så man stenginga som et traktatbrudd, i strid med grensetraktaten fra 1751. Samene var der blitt sikra retten til å ferdes over grensa i næringsøyemed. I bestemmelsene fra den gang fantes ingen unntaksmuligheter. Saka burde derfor vært drøfta med finske myndigheter, før stenging ble iverksatt.

For å komme frem til en permanent avklaring av hvilke regler som skulle gjelde på grensa mellom Russland og Norge, og Finland og Norge, ble det sommeren 1832 holdt et forhandlingsmøte mellom russiske, finske og norske representanter. Hovedtemaet var om 1826-konvensjonens bestemmelser for jakt og fiske skulle forlenges eller ikke.

Den finske representantens mandat gikk også ut på å drøfte endringer i bestemmelsene fra 1751. Selv om dette punktet mangla hos den norske kommissæren, kom de begge med utkast til en revidert kodisill.

Det felles utgangspunktet deres var at problematikken i første rekke gjaldt fjellsamene i Finnmark, og i de finske sognene Utsjok og Enare. Det rettslige forholdet mellom disse distriktene var bestemt ved grensetraktaten av 1751. På grunn av tida og endra omstendigheter var de opprinnelige bestemmelsene likevel blitt mindre hensiktsmessige. Disse forholdene, og innbyggernes næringsveier, ville være en kilde til klager. Derfor var det viktig med et mer tilpassa regelverk.

Slike regler laga de gjennom sine avsluttende forhandlinger vinteren 1834. Der utforma de utkast til en sterkt revidert kodusill. Dette gjøres det nærmere rede for i følgende kapittel 5.

Forslagene fra de to kommissærene var på en omfattende høring i både Finland og Norge. Det finske senatet bekrefta i 1835 at kodusillen stod ved lag. I det alt vesentlige slutta man seg også til forslagene fra den finske og norske forhandleren.

På norsk side hadde man en atskillig mer kritisk holdning til kodusill-revisjonsforslaget. Ingen hadde likevel noen merknader til at de grunnleggende grenseoverskridende ressursbruksbestemmelsene fra 1751 fortsatt skulle stå ved lag. Noen formell utvidelse av rettigheter ville man imidlertid ikke gå med på.

Etter dette lot norske myndigheter saka ligge. Det måtte en russisk etterlysning til for å få den frem i lyset igjen i 1837. Etter en ny runde med diverse høringsinstanser, konkluderte den norske regjeringa i 1838 med at fellesforslaget fra 1834 ikke var tilfredsstillende. Man ønska likevel forhandlinger – men om en helt ny traktat.

Det vi kan slutte av det gjennomgåtte materialet mellom 1829 og 1838, er at man fikk en avklaring av kodusillens status. I begynnelsen var finske myndigheter usikre på om den gjaldt, men kom snart til at det beste ville være å revitalisere bestemmelsene fra 1751. Dette fikk man tilslutning til fra russiske myndigheter.

På sentralt hold i Sverige og Norge var det også til å begynne med en viss usikkerhet om hvilke regler som gjaldt i grenseområdet mellom Norge og Finland. Den grundige argumentasjonen fra regionalt embetsnivå i nord, om at der forelå en traktatsuksesjon, og at kodusillen gjaldt, førte til at dette også ble det svensk-norske standpunktet.

Situasjonen i andre halvdel av 1830-tallet var dermed at begge (alle) parter anerkjente kodusillen, men at man ønska endringer som tida hadde gjort nødvendig.

5 LAPPEKODISILLENS BESTEMMELSER

Forslag til endringer og ressursbruken, 1829–1852

5.1 Innledning

Klager fra finsk side i 1829 over norske samers fremferd og ressursbruk i grenseområdene, førte til en omfattende aktivitet på det diplomatiske planet mellom Russland-Finland og Sverige-Norge.⁷⁹⁶

Fra begge sider ble det avklart at kodusillen stod ved lag og stadig burde være grunnlaget for ressursbruken og de fellessamiske relasjonene i grenseområdet mellom Norge og Finland. Gjennom regionale forhandlinger i årene 1832–34 ble det også laga forslag til en ny og mer tidsriktig kodusill.

Siktemålet med dette kapitlet er å vise hva som var status i forholdet mellom kodusillens regelverk og den faktiske ressursbruken fra begynnelsen av 1830-tallet og utover. De opplysningene som kommer frem i forbindelse med det konkrete forslaget om en ny og mer tidsriktig kodusill for grensa mellom Norge og Finland – lagt frem i 1834⁷⁹⁷ – er meget opplysende i så måte. De gir også et godt grunnlag for forståelse av de følgende forhandlingsrundene på diplomatisk nivå om samenes overflyttinger, i 1839–41, og i 1851. Mange av premissene for disse forhandlingene legges nemlig i løpet av 1830-tallet.

---

⁷⁹⁶ Jf. kap. 4.

⁷⁹⁷ Se kap. 4.5.4. og 4.5.5.

5.2 Reindriftas bruksmønster og omfang

Det var i første rekke reindriften som hadde fått formalisert sine grenseoverskridende rettigheter i 1751. Ingen ting endra seg i 1809 eller i 1814, da Finland og Norge skifta statsrettslig tilhørighet.⁷⁹⁸ Driftsmønsteret i denne nordøstligste regionen av Skandinavia forble dermed slik det i prinsippet hadde vært da man oppnådde enighet om grensetraktaten og Lappekodisillen.

Om våren søkte de finskregistrerte fjellsamene, særlig fra Utsjok i øst og Enontekiö i vest, til fjord- og kystdistriktene i Norge. Der oppholdt de seg til høsten på like fot med reindriftssamene fra norsk side. Disse drog om høsten inn på finsk grunn i Utsjok og etter hvert også i Enareområdet. Kautokeinosamene på sin side brukte vinterbeiter i Finland fra Enontekis og ned til Kittiläområdet.

Kunne det likevel være trekk ved reindriftnæringa som førte til konflikter og tvister fra slutten av 1820-tallet? Hvilken realitet lå i klagen over at de norske samene hadde store flokker som ødela beitet for de finske samenes egne dyr.⁷⁹⁹

På forhørstinget i Polmak i begynnelsen av februar 1831 ble det gitt en grundig beskrivelse av de norskregistrerte samenes reindrift av aktørene selv.⁸⁰⁰ Opplysningene om vinterbeiteområdene var særlig interessante. Av de i alt 19 aktive norskregistrerte reindriftssamene som ble avhørt, oppgav bare to stykker at de vinteren 1830/31 utelukkende oppholdt seg på norsk grunn. (I tillegg opplyste en elvesame fra Bonjåkas/Bonakas, omtrent ved utløpet av Tanaelva, at han hadde sytingsrein hos en bror av seg som oppholdt seg på finsk område.)

Vitnet – ”Deponent” Peder Gjermundsens forklaring illustrerte meget klart at riksgrensa ikke hadde noen betydning for reindriftssamenes drifts- og bruksfellesskap.⁸⁰¹ Om sommeren oppholdt de ”russiske” (finske) flytt-samene seg på norsk grunn i Øst-Finnmark, og svært ofte hadde en

---

⁷⁹⁸Se kap. 3.2., 3.6., 3.8., 3.10., 3.15.

⁷⁹⁹Jf. f. eks. i det følgende, kap. 5.2.2. og 5.2.3.

⁸⁰⁰SATØ. ØFFS just. Prot. 1829–47. Fol. 23 ff. Nærmere om omstendighetene rundt dette tinget, se kap. 4.3.5. – 4.3.5.4.

⁸⁰¹Deponent – vitne – nr. 1.

(...) Norsk Fjeldfin saakaldet Reenby fælleds med en Russisk Fjeldfin. Samtlige Fjeldfinner vanke saaledes om hinanden, snart paa Russisk og snart paa Norsk Grund.⁸⁰²

Forklaringa til vitnet Peder Olsen Bisk, ”Norsk Fjeldfin”, forteller også mye om driftsmønsteret og det samiske grenseoverskridende fellesskapet.⁸⁰³ Om sommeren holdt han til på norsk grunn i Tana og Kjøllefjord sogn. Om vinteren var han i Enare, 6 til 7 mil fra bebodde steder. Både sommer og vinter hadde han reinby sammen med sin bror Niels Olsen Bisk, ”(...) der er Russisk Undersaat”.⁸⁰⁴ En tredje person som kan ha vært bror av de to førstnevnte, var norsk undersått, Iver Olsen Bisk.⁸⁰⁵ Han hadde også reinby felles med en ”russisk” fjellsame.⁸⁰⁶

5.2.1 Reindriftas driftsmønster og forholdet til de fastboende i Utsjok og Enare

Hvordan var så driftsmønsteret og de norske reindriftssamenes forhold til de fastboende i vinterbeiteområdene i Utsjok og Enare? Etter klagene fra 1829 skulle jo de norske reindriftssamene ha forårsaka svært vanskelige forhold for samene på finsk side av grensa.⁸⁰⁷

Peder Gjermundsen gav i sin forklaring en ramme for dette. Han hadde alltid vært fjellsame under Øst-Finnmarks skattemanntall. Vanligvis var han på ”Fjeldet” fra desember til april. Da trakk reinen til sjøkanten. I sommerhalvåret vanka han om i Vadsø prestegjeld.

Han sa at han visste at ”(...) Overflytning med Reensdyr fra det ene til det andet Rige har været tilladt”. Likevel hadde han ikke vært over på russisk grunn med flokken sin før vinteren 1830/31, og da i Enareområdet. Årsaken da var at reinen hans var sammenblanda med Peder Bannes flokk.

Enaredistriktet var det sentrale vinterbeiteområdet både for rein fra Øst- og Vest-Finnmark, Utsjok og Enare selv – ”forsaauidt der gives Reensdyr”.⁸⁰⁸

⁸⁰²Deponenten fratradte etter å ha godkjent protokollen.

⁸⁰³Deponent nr. 3.

⁸⁰⁴Begrepet reinby er det samme som en *siida* – et driftsfellesskap som kan bestå av flere familier.

⁸⁰⁵Deponent nr. 5.

⁸⁰⁶Om dette driftsfellesskapet: Jf. Pedersen 1994:70.

⁸⁰⁷Se kap. 4.2.

⁸⁰⁸Dette betyr at Enareinnbyggerne ikke hadde en nomadisk, men en stasjonær

Mangelen på reinmose var grunnen til at fjellsamene fra Utsjok sogn ikke oppholdt seg i sitt eget distrikt.⁸⁰⁹ Bare under vår- og høstflyttingene passerte de, i likhet med sine norskregistrerte yrkesfeller, gjennom Utsjok-området.

Peder Gjermundsen hadde ikke hørt noe ufordelaktig om reindriftssamenes opphold i Enare. Vanligvis oppholdt de seg to–tre mil fra den ”egentlig bebyggede Strækning”. Verken de som holdt til der, eller de mer spredtboende Enareboerne de kom i kontakt med ved innsjøene, hadde klaga over noe.

Samene i Enaredistriktet hadde få rein. Derfor meinte Gjermundsen at det var klar gjensidighet mellom dem og Enareboerne. Fjellsamene trengte Enareområdet til beite for reinflokkene sine. Til gjengjeld fikk Enareboerne både reinkjøtt og transportdyr til de lange transportene sine. Gjermundsen uttrykte seg så sterkt som at fjellsamene var ”dem uundværlige”.⁸¹⁰

Anders Olsen Smuk, som oppholdt seg på ”Russisk” grunn like innenfor grensa, og langt fra bebodde steder, forklarte at han i likhet med alle andre norske fjellsamer, levde i god forståelse med innbyggerne i Utsjok og Enare. I likhet med Peder Gjermundsen opplyste han at Enarefolket kom til dem når de hadde bruk for kjøtt og transportdyr.

I sin forklaring på Polmaktinget viste prost Stockfleth til sitt brev til Øst-Finnmark fogderi av 10.8.1830.⁸¹¹ Brevet bekrefter opplysningene fra Gjermundsen og Smuk:

Ikke uden Fornøielse kan man være Vidne til den levende Handel og Vandel, som gjensidigen finder Sted imellem de russiske Undersaatter i Enjager og de norske Fjeldfinner paa den Tid især disse sidde i Enjagers Gebet; overalt finder man da i de norske Fjeldfinne-Telte en Mængde russiske Undersaatter for at tilforhandle sig Slagte-Reen, Skind o.s.v.

---

tilpasning og eide få rein.

⁸⁰⁹ Denne påstanden kan man neppe ta helt bokstavelig. Den er snarere et uttrykk for at beiteforholdene i Enaredistriktet var så mye bedre.

⁸¹⁰ Anders Aslaksen Ekjok – deponent nr. 8 – var på sin side overbevist om at Enareinnbyggerne ikke ville høste noen fordel av å utelukke fjellsamene fra deres områder.

⁸¹¹ NRA. Strd. Sthlm. Innk. br. 1830. Nr. 52.

Den samme gjensidige handel og vandel fant sted med Utsjoks innbyggere. Forbindelsen var "(...) lige vigtig for begge Nationer, lige uadskillelig fra begge Nationers sande Vel og Interesse".

I likhet med enkelte reindriftssamiske representanter antok Stockfleth at de norskregistrerte fjellsamenes vinteropphold i Utsjok og Enare var av avgjørende betydning for de to distriktene. Han trodde at fjellsamene i de "Russiske Lappiske Sogne" Enare og Utsjok ikke på langt nær hadde så mange rein at de kunne forsyne disse distriktene med tilstrekkelig slakt, reinskinn og "andre lignende Fornødenheder".

Stockfleth så bare fordeler ved den gjensidige ressursbruken, selv om han der og da ikke fant det riktig å gjennomgå de gjensidige fordelene "(...) som følge af begge Nationers vexelsidige aarlige Indvandring og Sidden paa hinandens Grund".⁸¹²

Den gjensidige tilpasninga mellom elve- og reindriftssamene i den samme tidsperioden er bekreftet også i andre sammenhenger av Stockfleths kollega i Utsjok, Jacob Fellman. Han forteller om elvesamene i Tanadalen, som gjerne ble kalt fiskersamer, at de dreiv en omfattende og fordelaktig byttehandel med reindriftssamene.

Ett anker surmelk – ca. 38 liter – kunne betales med en slakterein. Tilsvarende uttelling kunne de "fastboende" få også for noen bunter sennegress. I tillegg hadde en del av fiskersamene sytingsrein hos sine venner blant fjellsamene. For reinskinnene kunne de blant annet bytte til seg mel.⁸¹³

Fellmans beskrivelse nærmer seg det man kunne kalle en sosial symbiose. Om vinteren var elvesamene gjerne på fjellet. Der hjalp de til med reinvokting, vedhogst og liknende. For dette fikk de slakt og låne kjørerein for å dekke sine egne transportbehov.⁸¹⁴

På den annen side var reindriftssamene de fastboendes gjester på kirke- og markedsferder, og på fiskeplassene – "fiskelägena" – om sommeren. De

---

⁸¹²Stockfleths begrepsbruk er interessant også ut fra andre synsvinkler enn å beskrive de gjensidige forbindelsene mellom samene i området. Han skreiv blant annet med reine ord at samene fra de to landene brukte hverandres, altså samisk grunn. Med begrepet "*Nation, Nationer*" mente han samene/de samiske folkegrupper på begge sider av grensa.

⁸¹³Fellman J. IV 1906:253.

⁸¹⁴Fellman J. III 1906:265.

minste barna ble i den kaldeste årstida gjerne overlatt i fiskersamenes kost og omsorg. Eldre familiemedlemmer blant reindriftssamene ble innlosjert på samme måte.

Fellmans beskrivelse av dette fellesskapet viser at det også hadde visse praktiske konsekvenser med hensyn til forvaltninga av reinflokkene. Faktisk gikk han så langt som til å si at reinen var ”commune bonum” – et fellesgode – for flytt- og elvesamer i Utsjokområdet. Det var nemlig vanlig at når fiskersamene dro til fjells for å skaffe seg slakterein, og ikke hadde penger, eller ikke traff sine beste venner, kunne de ”(...)utan vidare slagta någon af sin ”passevieljas” (gode broders) renar,” som de kom over. De sendte bare en hilsen til eieren om at de skulle ordne mellomværendet når de møtte hverandre.⁸¹⁵

Enkelte vitner på forhørstinget i Polmak i 1831 modererte likevel det generelle inntrykket av at forholdene var gjennomført idylliske på vinterbeiteområdene i Finland. En av dem var Ole Larsen.⁸¹⁶ Som de fleste av de andre fjellsamene oppholdt han seg vekselvis på ”Russisk” og norsk grunn. I følge ham selv var flokken hans aldri nærmere bebodde steder enn to–tre mil.

Streifdyr kunne man likevel ikke gardere seg helt mot. Enkelte Enareboere hadde klaga over at enkelte slike hadde gjort skade på høykrakene deres. Dette var enkelttilfeller som alltid var blitt bilagt. Stort sett levde de i god forståelse med hverandre. Ved ett tilfelle hadde Enaresamer skutt en rein som tilhørte norskregistrerte samer. Vitnet visste ikke hva dette skyldtes. Muligens hadde dyret streifa om på ”Indjager Beboeres Marker”.⁸¹⁷

Peder Nielsen Banne hadde heller ikke hørt om tvister. Han trodde derfor ikke at Enareallmuen hadde fremma noen klage.⁸¹⁸ Det som kunne skje var at enkeltpersoner klaga direkte til fjellsamene. Dette hadde han opplevd selv, og fant dét både rett og rimelig.

Vinteren før hadde en Enareboer klaga til ham over at høykrakene hans hadde lidd skade. Selv om ingen med sikkerhet kunne si at det var Bannes rein som hadde forvoldt skaden, ”(...) betalte dog Deponenten strax 2de Reen i Erstatning og Sagen blev dermed afgjort”.

---

⁸¹⁵Som foran.

⁸¹⁶Deponent nr. 7.

⁸¹⁷Denne forklaringa ble gitt av deponent nr 9, norsk elvesame Lasse Aslaksen Bonakas, som hadde sytingsrein hos sin bror som oppholdt seg i Enare om vinteren.

⁸¹⁸Deponent nr. 17.

Enkelte av reindriftssamene som forklarte seg på forhørstinget i Polmak, hadde hatt en kontrovers med den verdslige øvrighetas representant i Utsjok og Enare, kronolensmann Ekdahl. Han hadde en gang konfiskert rein som kom for nær bostedet hans.⁸¹⁹

De sju ”fastboende” norske og finske elvesamene som forklarte seg i Polmak, gav likeledes i det store og det hele inntrykk av at det var få problemer i forhold til reindrifta.⁸²⁰ Kun én av dem var inne på at det kunne være visse gnisninger. Det var den ”Russiske” elvesamen John Andersen Varsi. Han opplyste nemlig at under høstflyttingene kunne det hende at reinene gjorde skade på blant annet høystakker.⁸²¹

Likevel kunne man i følge Varsi ikke bare klage over de norske fjellsamene når slike ting skjedde, men også over de ”russiske”. De trakk alle sammen, på samme tid, og på samme vei, tilbake fra norsk grunn, hvor de oppholdt seg om sommeren.

På et tilsvarende forhørsting i Karasjok vinteren 1831 kom det frem liknende opplysninger som i Polmak. Den første av reindriftssamene fra Karasjok som forklarte seg, var Hans Hansen Porsanger.⁸²²

Han tok utgangspunkt i at det fra uminnelige tider hadde vært skikk og bruk blant de ”Norske og Russiske Fjeldfinner” eller Lapper”, at de hadde beita gjensidig på de respektive rikenes grunn. Det hadde skjedd ved at fjellsamene fra norsk side hadde dratt over til den ”Russiske Side” om vinteren. Der oppholdt de seg i høyst to måneder. Reindriftssamene fra den andre sida av grensa oppholdt seg i Norge i fire–fem måneder om sommeren.

Porsanger hadde selv i flere vintre hatt rein i Enare. Han hadde aldri hørt noen klage eller misnøye over dette. Dessuten var denne tilpasninga uunngåelig. Det var nemlig helt umulig for fjellsamene å holde reinene innenfor bestemte grenser

Han mente også at hvis det ble forbudt for de norske og ”russiske” reindriftssamene å krysse grensa, ville dette være til størst skade for samene

---

⁸¹⁹ Detaljerte, og til dels maleriske forklaringer om dette, ble gitt av vitnene Aslak Iversen, Amund Andersen og Peder Iversen.

⁸²⁰ Ingen av dem var riktignok fra Enare.

⁸²¹ Det andre ordet som brukes er høykraker.

⁸²² SATØ. VFF. Just. prot. nr. 7. 1. mars 1831. Porsanger var deponent nr. 5.

fra Utsjok og Enare. For dem ville det trolig være uunngåelig å føre reinen over på norsk område om sommeren.

De tre neste deponentene var alle ”omflakkende” fjellsamer. De forklarte seg ”i Ord og Mening” overensstemmende med Porsanger. De hadde verken forandringer eller tillegg til hans vitnemål eller ”Deposition”.⁸²³

Som fastboende vitne kjente heller ikke skysskaffer Isak Johnsen til skader som norske samers rein skulle ha gjort på den andre sida av grensa. De øvrige tre fastboende fra norsk side som forklarte seg hadde ikke noe å tilføye tildette.⁸²⁴

5.2.2 Økning i reintallet og et mer ekstensivt driftsmønster

Opplysningene på forhørstingene i Polmak og Karasjok vinteren 1831 viser at reindriftssamene både fra Øst-Finnmark og Karasjok brukte Enareområdet til vinterbeite. De forteller imidlertid ikke noe om utviklingstrekk innen reindrifta i dette området, verken når det gjelder driftsform, reintall, eller når Enare

Dette får vi nærmere opplysninger om i de innledende forhandlingene om en ny kodusill mellom de finske og norske representantene, i tida 1832 til 1834. Der beskrev fogd Cappelens i Øst-Finnmark grenseoverflyttinga som uunngåelig. For reinen var det en naturdrift å søke sjøen om sommeren.⁸²⁵ Dette kom til uttrykk i forslaget hans til ny artikkel 1 i Lappekodusillen: ”Den ved Tractaten af 1751 de Norske og Finlandske Fjeldlapper hjemlede Ret til Overflytning med sine Reen-Hjorder fra det ene til det andet Rige, skal fremdeles vedblive, (...)”.⁸²⁶

Han hadde også et interessant anslag over det relative forholdet mellom den samiske reindrifta i hvert av de to landene. De finske sognene, særlig

---

⁸²³ Disse var deponent nr. 6, John Pedersen Guttorm, nr. 7, Peder Samuelson Anthi, og nr. 8, Johannes Nielsen Anthi. Som Hans Hansen Porsanger tilhørte de Avjovarre sogn i Vest-Finnmark fogderi.

⁸²⁴ Det gjaldt deponent nr. 2, Hans Jensen, nr. 3, Mikkel Johannesen, og nr. 4, Peder Nielsen Audagoska.

⁸²⁵ Jf. fogd Cappelens protokoll ført ved møtet med økonomidirektør Ekström, 6.8.1832. NRA. Rr. RFF. I 1831–1841. ”Forandringer og Tillæg til Grændse Tractaten imellem Norge og Sverige, eller nu Kongeriget Norge og Storhertugdømmet Finland af 1751.”

⁸²⁶ FA hadde ingen merknader til noen av Cappelens forslag. Jf. br. t. FIN, 2.1.1833. NRA. Rr. Nr 22. RFF. I 1831–1841.

Enare, hadde et ”(...) ubetydelig Antal Reensdyr” i forhold til Finnmarks-samene og svært få ”Flytlapper”.⁸²⁷ Utsjok sogn bestod av fjell- eller flyttsamer, men de hadde et langt mindre antall rein enn ”Øst- og Vest-finnmarken”.

Ifølge Cappelen eide fjellsamene i Øst-Finnmark ca. 30–35 000 rein. Tallet for Vest-Finnmark var 16–20 000. Det totale reintallet i Finnmark skulle etter dette være 46–55 000.⁸²⁸ Halvparten av disse var i Enare sogn om vinteren. Få norske fjellsamer var i Utsjok.

Det felles overslaget forhandlerne gjorde i 1834, viste at de finske samene hadde 15 000 rein på beite i Finnmark. 3 000 av disse var fra Enontekis.⁸²⁹ De norske samene derimot var atskillig mer formuende. Anslagsvis hadde de 50 000 rein på vinterbeite i Finland.⁸³⁰

I den finske representanten Ekströms rapport etter møtene i Polmak og Vadsø sommeren 1832 får man flere opplysninger. Han hevda at de norske fjellsamenes reinhjorder hadde økt i et ”nästan otroligt förhållande”.⁸³¹ I følge ham ble flokkene verken passa eller lot seg passe, men strøk rundt om i landet ”utan all bevakning och ordning”. En norsk same, ”Per Pauni”, eide åtte–ti tusen rein.⁸³² Flere andre samer fra Norge hadde flokker på fire–fem tusen dyr.⁸³³ I følge Ekström eide den finske sameallmuen trolig ikke over femten tusen rein til sammen.⁸³⁴

⁸²⁷ Cappelen forklarer ordet ”Flytlapper” slik: ”Lapper der med Reensdyr Hjorde som Næringsvei benytte ovenberørte Omflytningsrett.”

⁸²⁸ Dette tallet angir ikke om det er vår- eller høstflokk.

Fellesbetenkning, dat. Vadsø, 8.2.1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 29. RFF. I 1831–1841.

⁸³⁰ Amtmannen i Finnmark rapporte midt på 1830-tallet at reinmosen da var i «mærkelig Aftagende». Det er ikke utenkelig at det hadde noe med økningen i reintallet å gjøre. Jf. FAB 1830–35:312.

⁸³¹ Rapport, dat. Øfver Torneå, 1.9.1832. Senatet (”Pleniitti”) fikk seg forelagt et fylldig referat av Ekströms rapport, 8.10.1832. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

⁸³² Det må være Peder Banne.

⁸³³ Hvis disse tallene er noenlunde riktige, var reintallet på individnivå i Øst-Finnmark helt forskjellig fra Vest-Finnmark. Der var det i 1845 bare ett hushold som hadde mellom 1 000 og 1 600 rein, og ett som hadde mer enn 1 600. I første halvdel av 1800-tallet ble det antatt at en middels stor familie burde ha 200 rein for å kunne spise ett kjøttmåltid pr. dag. Når reintallet nærma seg 300, ble en same regna som velstående. Jf. Zоргdrager 1997:67/68. Trolig dreier dette seg om vårflokk.

⁸³⁴ Selv om man bør ta tallene med forsiktighet, må det likevel ha skjedd en særdeles sterk økning av reintallet på de om lag 80 årene siden grensefastsettelsen. Da ble det anslått at det var om lag 20 000 rein i innlands- og kystområdene i Finnmark, og i de

I rapporten hevda Ekström at det var vanskelig å passe de store flokkene. Dyrene hadde derfor lagt seg til den uvane at de stikk i strid med det som var forutsatt i grensetraktaten fra 1751, oppholdt seg på det ”Finsk Lappska området” ikke bare om vinteren, men også mesteparten av sommeren.⁸³⁵ Det skyldtes at de kom tilbake fra kysten allerede i midten av juli måned.

I 1834 dokumenterte de norske og finske forhandlerne også i fellesskap at det hadde skjedd faktiske endringer i flyttsamenes driftsformer, eller i deres ”Husholdningsstyr”, som de kalte det. Særlig de største reineierne lot nå reinene streife fritt omkring uten å passe dem. Dette medførte at når de om høsten flytta over grensa, knapt selv kjente antallet rein de eide. Omtrent likedan var det om våren.⁸³⁶

De som i første rekke lot være å passe reinene om sommeren og bare samla dem om vinteren, var samene fra Øst-Finnmark og Utsjok. Hjordene hadde økt sterkt. Reindriftssamene selv mente at bortfallet av sommervokting var hovedårsaken til og forutsetninga for økninga.

Det var en kjent sak at den fjellsamen som først hadde begynt med å la reinene sine vandre ”upassede omkring”, nå hadde den største reinflokken i hele Lappmarken. Størrelsen på denne flokken kunne ikke angis nøyaktig. Den hadde aldri vært fullstendig samla. Trolig var den på mellom seks og åtte tusen dyr.⁸³⁷

Den nye, ekstensive driftsmåten gav seg blant annet utslag i at reinhjordene ble blanda sammen. Dette gjaldt i første rekke den finske Lappmarken, hvor det ikke var noen naturlige skiller.⁸³⁸ Såvidt kommissærene visste i 1834, var det seks samefamilier fra Utsjok og 15 fra Øst-Finnmark, som til da hadde innført skikken med ikke å passe reinene sine.

---

tilgrensende områdene i Finnmark. Jf. Pedersen 1994:62.

På begynnelsen av 1830-tallet var reintallet beregna til rundt 70 000. Men – amtmann Sommerfelt oppgav allerede i 1799/1800 et liknende tall. Han skreiv nemlig at i de gunstigste årene fantes opptil 60–70 000 rein i Finnmark, gamle og unge. Jf. Sommerfelt 1799–1800:126.

⁸³⁵Hvis det var korrekt at reinen trakk inn på vinterbeitet allerede i juli måned, kunne man også ha formell grunn til å klage. Kodisillen sier nemlig i §§ 10 og 14 at flyttingene skal skje vår og høst

⁸³⁶Betenkning dat. Vadsø, 8.2.1834. NRA. Rr. RFF. I 1831–1841.

⁸³⁷I 1821 oppgav Jacob Fellman at den nest rikeste norske samene, Olof Aslaksson, eide mellom 6 og 7000 rein. Jf. Fellman 1978:125.

⁸³⁸Dat. Vadsø, 8.2.1834. NRA. Rr. RFF. I. 1831–1841.

Dette var de rikeste. Til sammen eide disse mellom tretti og førti tusen dyr.⁸³⁹

Reinene som søkte sommerbeite i Øst-Finnmark, ble i mai måned overlatt til seg selv ved fjordene. Der oppholdt de seg til henimot slutten av myggtida, om lag i midten av juli. Da begynte de å trekke opp til ”Lapmarken” langs Tanaelva. Der spredte dyrene seg helt fritt til alle kanter i Utsjok, men særlig til Enare.

Det tidlige trekket mot høst- og vinterbeitene hadde Ekström selv vært vitne til. På sin reise på Tanaelva mellom Utsjok og Polmak, 26. juli 1832, hadde han nemlig sett ”vældiga skaror af rehn”, som allerede da flytta fra kysten og innover i landet.⁸⁴⁰ Der begav de seg helt ubevokta over elva og innover i det ”Finsk-Lappska landet”.⁸⁴¹

I slutten av august dro fjellsamenes tjenestefolk og andre, som ville og kunne, på en lang og møysommelig ferd til fjells. De skulle merke reinkalvene som på den tida ennå fulgte simlene.⁸⁴² På første vinterføre ble det nødvendige antall kjørerain sendt ned til kysten for å hente familiens yngste og eldste innover til innlandet. Først når det var falt tilstrekkelig med snø, begynte man for alvor å samle reinene.

I følge forhandlerne var det ikke avklart at den ekstensive driftsformen var den eneste årsaken til tilveksten. Likevel mente man å vite at det ikke i noen annen svensk, norsk eller finsk egn hadde vært en tilnærmet så stor økning i reintallet.

⁸³⁹ Vanskene med å få slått fast et sikkert reintall var store. FA skriver f. eks. at det var problematisk å få et sikkert tall – «paa Grund af Fjeldfinnernes Fordom mod at gjøre Rede for deres Eiendom.» Jf. FAB 1836–40: Første side om Finmarkens Amt, s ???

⁸⁴⁰ Utsjok tettsted ligger om lag 11 mil fra utløpet av Tanaelva. Rapport, dat. Øfver Torneå, 1.9.1832. Senatet (”Pleniptti”) fikk seg forelagt et fyldig referat av Ekströms rapport, 8.10.1832. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

⁸⁴¹ En god del av denne reinen kan ha vært eid av finske samer. Av en beskrivelse ca. 10 år seinere fremgår det at de hadde sommerbeiteområdene sine vest for munningen av Tanaelva, og de reinene Ekström hadde sett, trakk fra vest mot øst.

⁸⁴² Betenkning, dat. Vadsø, 8.2.1834. NRA. Rr. RFF. I. 1831–1841.

5.2.3 Utvidelse av vinterbeiteområdene i Finland. Ulemper for Enareboerne

Etter den første forhandlingsrunden i Vadsø i 1832 konstaterte den finske forhandleren Ekström at det siden 1751 hadde skjedd en forandring i Enare. Dette området utgjorde mer enn halvparten av det ”Lappska land” hvor den norske sameallmuen flytta. Innbyggerne der hadde ganske små flokker, ”(...) vid et stadigt vistande inom landet”.⁸⁴³

Enarelandet ble nå ”oversvømt” av den norske flyttsameallmuen med sine tallrike reinhjorder. De viste ingen tilbakeholdenhet eller omtanke for Enareinnbyggernes eget reinbeitebehov.⁸⁴⁴ De norske samenes fremferd i dette distriktet hadde man fått syn for vinteren 1831/32.⁸⁴⁵ Norske myndigheter hadde da, på grunn av frykten for kolerasmitte lagt ned forbud mot å flytte over til Finland.⁸⁴⁶ Likevel hadde de finske lapp-markene som vanlig vært fylt av rein fra Norge. I Enare hadde de tallrike hjordene til og med trengt lengre innover enn noen gang tidligere.

Samene Pehr Panni, Olaf Aslaksen og Anders Olsson Tuomas, sammen med flertallet av Øst-Finnmarkboerne, hadde med til sammen 16 000 rein flytta over 20 mil inn i landet, forbi Enaresjøen og over ”Waskojoki”. Slik hadde de ”utträngd” landets egne innbyggere fra deres vanlige beiteland. Kronobetjenten hadde bedt dem å holde opp med dette ”ofog”. Aslaksen og Olsson Tuomas hadde trukket seg tilbake. Pehr Panni hadde ikke brydd seg om det, men oppholdt seg der helt til våren, med husfolkene sine og flokken på 8 000 dyr.

Sammenblandinger av Enareboernes rein med de store flokkene var et betydelig problem.⁸⁴⁷ Reinen fra Enare fulgte med til Norge om våren og kunne vanligvis ikke finnes igjen, om den da ikke tilfeldigvis kom tilbake med de samme flokkene om høsten. Ekström hevdet at folk fra Enare størstedelen av vinteren måtte reise rundt og leite etter de bortkomne reinene.

---

⁸⁴³Rapport, dat. Øfver Torneå, 1.9.1832. Senatet (”Pleniptti”) fikk seg forelagt et fyldig referat av Ekströms rapport, 8.10.1832. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

⁸⁴⁴I en seinere kilde opplyses det også at den lokale reinstammen i Enare etter sin natur ikke var ”flyttrenar”. Ekström til lhfd, 10.1.1833. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

⁸⁴⁵Til lhfd., 1.9.1832. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22. Denne uttalelsen kom han med på bakgrunn av landshøvdingens ”Remis resolution”, 13.6. s.å.

⁸⁴⁶Se nærmere om dette i kap. 4.4.

⁸⁴⁷Rapport, dat. Øfver Torneå, 1.9.1832.

Han hadde også sterke meninger om de ulemper den nye ekstensive driftsformen medførte for andre næringer i området.⁸⁴⁸ Når reinen trakk inn i Utsjok i slutten av juli, gjorde reinen stor skade. Særlig gjaldt det i forhold til høyberginga som begynte på den tida. I den forbindelse opplyste han at det ikke fantes skog i Utsjok sokn, og det derfor ikke var materialer til å bygge høystakker og høysjåer.⁸⁴⁹ Dermed stod alt både ”(...) obergadt och bergadt hö till pris och sköfling för den kringstrykande rehnmassan (...)”. Slik var det helt til november måned når samene kom tilbake fra kysten og begynte å samle reinene.

Sorenskriver Cappelen fremholdt på sin side at til tross for denne beskrivelsen forelå det likevel et noenlunde balansert forhold i de norsk- og finskregistrerte samenes ressursbruk i det andre landet.⁸⁵⁰ Særlig gjaldt det for Utsjokdistriktet. Fjellsamene derfra var hele våren og sommeren på norsk grunn. Der beita reinene deres – ”(...) sandelig til ubodelig Skade for Eng og Mark, (...)”. Generelt hevda han at det var uunngåelig at flyttingene medførte klager og misnøye både på norsk og finsk side.

Cappelen så likevel at det i forhold til Enaredistriktet kunne være en ulikevekt i bruken av naturgodene. Det kom av at Enareinnbyggere ikke søkte noen fordel som reindriftssamer på norsk grunn. Derimot flytta et stort antall flyttsamer fra Norge dit, på grunn av reinmosen og furuskogen. I den forbindelse medgav han at reinen kunne trenge inn på engslåtter og gressganger. Dessuten hendte det at de norske fjellsamenes flokker dro av gårde med Enareinnbyggernes (få) rein.

På den annen side dreiv en stor del av Enareinnbyggerne fiske i Varangerfjorden, uten å svare verken tiende eller noen annen form for avgift.⁸⁵¹ Likevel meinte også han at det var mye som talte for at Enare sogn, gjennom endra bestemmelser, burde beskyttes mot ”de anførte Forurættelser”.

---

⁸⁴⁸Som foran.

⁸⁴⁹Langs elvedalene i Utsjok fins mye skog, også furu. Høyfjellsområdene er naturligvis ikke skogbevokst. På dette punktet er det derfor vanskelig å forstå den vanligvis etterrettelige og nøkterne Ekström.

⁸⁵⁰Protokoll ført 6.8.1832. NRA. Rr. RFF. I 1831–1841.

⁸⁵¹Det meste taler for at de finske samene betalte tiende for fisk som de solgte til norske kjøpmenn. Cappelens utsagn gjelder trolig det fisket som eventuelt ble drevet fra Sør-Varanger, hvor Utsjok- og Enaresamene kunne drive direkte byttehandel med de russiske pomorene. Jf. artikkel 8 i handels og vennskapskonvensjonen mellom de forente rikene og Russland. Dat St. Petersburg 26 (14) februar 1828. Om tiendebetaling – se: Kap. 3.11.1. og 5.3.2.

I oppfølginga overfor sine egne myndigheter trakk Ekström atter frem den norske sameallmuens stadig dypere ”inträngande”, og nærmest fullstendige oversvømming av Enare Lappmark.⁸⁵² På grunn av ”(...) den norska lappallmogens sjelfvåldiga fram och återfarter genom landet,” hadde befolkninga der, på 6–700 personer, ingen mulighet til å bestå under de rådende økonomiske forholdene. Langt mindre kunne de vokse i antall.

For å underbygge dette viste han til fogd Cappelens forslag av 6.8.1832, hvor denne ”icke otydligt erkänner at de norske reindriftssamenes virksomhet kunne være til skade i Finland. Som ytterligere dokumentasjon la han frem en erklæring fra prost C. A. Castrén, som under prostevisitasjonen i 1828 hadde fått klager over at de norske reindriftssamene gjorde skade for innbyggerne i Enare.

I sin felles problembeskrivelse i 1834 var de to embetsmennene enige om at det syntes klart at de norske samene både hadde økt antallet rein og tatt nye områder i Finland i bruk. I de 20–30 foregående årene hadde de trengt frem over størstedelen av Enare sogn, ”(...) til før ubesøgte Tracter”.⁸⁵³

Enareinnbyggerne ”(...) der hverken selv ere Flytlapper (Nomader) eller eie Flytren, men alene have mindre Reenhjorder af en i Landet opfødt Race, (...)”, led under at de store reinflokkene trakk deres rein med seg til kysten. Dermed var de gjerne tapt for eierne.

Det ble også klaga over at den rikere delen av ”Lappe-Almuen” planmessig unnlot å passe reinene sine. Disse klagene kom i første rekke fra de som hørte til Enare kapell under Utsjok sogn, og Enontekis kapell under Muonioniska sogn.⁸⁵⁴

Klagene fra finsk side over omfanget av og økinga av de norske flytt-samenes reinflokker, må også sees i sammenheng med en mulig omlegging av næringslivet og ressursutnyttelsen på den andre sida av grensa. Særlig viktig er utviklinga i retning av mer jordbruk og større husdyrhold i det nordligste Finland.

I Enareområdet hvor klagene etter hvert ble mest markante, synes det å ha skjedd en utvikling i retning av større bofasthet og husdyrhold i årene rundt 1830. Det sistnevnte året hadde det vært en ”vurm” hos en del av

---

⁸⁵²N. Ekströms erklæring, dat. Torneå 5.1.1833. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

⁸⁵³Betenkning, dat. Vadsø, 8.2.1834. NRA. Rr. RFF. I 1831–1841.

⁸⁵⁴Fellesbetenkning, dat. Vadsø, 8.2.1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 29. RFF. I 1831–1841.

samene der, i retning av å anlegge ”nybyggen”. Man skaffa seg til å begynne med ei ku i bytte mot rein, førte opp hus og opptok litt åker. Med de som nettopp var kommet til, var det i 1831 blitt 14 nybyggerboplasser, spredt over hele Enaresamenes område. Til sammen holdt Enaresamene 100 kyr, 18 hester og 200 sauer. I tillegg hadde de okser og ungdyr.⁸⁵⁵ Alt i alt var det 70 hushold som betalte s.k. ”lappskatt” i Enare i 1830.⁸⁵⁶

Det vil med andre ord si at da klagene over de norske samene begynte, var det oppstått et konfliktpotensiale i forhold til de finner, men flest samer, som hadde etablert seg som nybyggere i Enaredistriktet. Men – verken tallet på nybyggere eller husdyr synes spesielt høyt på et så stort område.

En del av de finske nybyggerne hadde en del innmark.⁸⁵⁷ Likevel må man anta at de fleste baserte seg på utslåtter over et ganske stort område. Der ble høyet lagra i såter eller stakker til det kunne hentes på vinterføre. Om høsten og vinteren var slike høylagre naturligvis ettertrakta av de store reinflokkene, og konflikter kunne oppstå.⁸⁵⁸

5.2.4 Utsjokflyttsamenes driftsform. Sommerbeiter ved Tanafjorden

Et argument som ofte gikk igjen fra norsk side fra begynnelsen av 1830-tallet, var at når reinene om våren forlot den finske Lappmarken var de magre og nesten utjenlige til slakt. Om høsten var de feite og slakteferdige når de dro fra sommerbeitene i Norge. Derfor oppveide det gode sommerbeitet i Norge det faktum at reinen oppholdt seg lenger tid i Finland.

Likevel virker det som om man på norsk side stadig har hatt et relativt avslappa forhold til de finske samenes bruk av norsk område. Dessuten var bruken traktatbestemt, og dermed noe man måtte leve med.

Dette reflekteres i en redegjørelse fra Utsjoklensmannen til landshøvdingen i 1840. Der påpekte han at det på norsk side ble lagt hindringer i

⁸⁵⁵Fellman J., III 1906:332/33. Der finner man også en del av nybyggene nærmere beskrevet.

⁸⁵⁶Fellman J., III 1906:336.

⁸⁵⁷Fellman J., III 1906:334.

⁸⁵⁸OMA. UPN. Kk. 1839–1881. Dia:1:1. Dat. 1.3.1844. I Utsjoklensmannens årsberetning for året 1843, heter det også at det var utvist plass til fem nye gårder – ”Nybyggen” – i Enare. Det bekrefter at flere og flere etterhvert ble direkte berørt av den omfattende norske reindrifta på en helt ny måte enn tidligere.

veien for de såkalte fisker- eller skogssamene fra Finland. Reindriftingsamene derimot møtte ikke slike hindringer. Likevel meinte han at de norske fjellsamene ble behandla bedre enn de finske:

Rehnbetet er vel finska Fjell Lapparna ej förnekat att begagna på Norrska sidan, men väl förespörjes att Norrska Fjell lapparne eller Nomaderne oftast åtnjuta vissa prärogationer.⁸⁵⁹

Hvor holdt så de finske samene til om sommeren? Det meste tyder på at de hadde sine viktigste sommerbeiteområder i Tana- og Laksefjordområdet. I alle fall var det der de oppholdt seg like etter grensefastsettelsen i 1751.⁸⁶⁰ Under forutsetning av at de ikke hadde andre beiteområder i mellomtida, holdt de på 1830–40-årene stadig til i det samme området som da grensetraktaten ble inngått.

Dette kommer frem i en utredning fra lensmannen i Utsjok i 1843, om visse deler av næringslivet i sognet. Den viser at reindrifta i Utsjok-distriktet fortsatt fullt ut praktiserte Lappekodisillens overflyttingsordninger.⁸⁶¹ I slutten av april eller begynnelsen av mai drog 15 hushold fra Utsjok og ett fra Enare, med reinflokkene over grensa til Norge. Der oppholdt de seg i den såkalte myggtida i juni og juli. I følge lensmannen hadde norske flyttsamer en noenlunde tilsvarende årssyklus som de finske.

Utredninga forteller videre at de finske samene hadde sommerbeiteområdet på halvøya ”(...) som bildas af Langfjord Ishafvet och Vester Tanenfjord (...)”. Derfra begynte de i følge lensmannen å flytte tilbake til finsk område i august måned. Denne halvøya kan ikke være noen annen enn Johkkan, eller Digermulen som den kalles på norsk. Den ligger innerst i Deano-*vuotna*/Tanafjorden, mellom Deanodat/Vestertana og *Lággu*/Langfjorden.

Norske kilder bekrefter at Utsjokfjellsamenes sommerbeiteområder var å finne vest for Tanafjorden. I 1840 heter det for eksempel at ”fremmede Reenhjorde” årlig beita i Lebesby, Tana og Kjøllefjord – men at de av og til også var i Vadsø prestegjeld. I tillegg måtte man være klar over at de finske fjellsamene som kom til Norge, ”(...) udøve Fiskerie paa vort Territorium, (...)”.⁸⁶²

---

⁸⁵⁹OMA. Upna. J:1. Hva disse fordelene for norske fjellsamer skulle bestå i, angis ikke nærmere.

⁸⁶⁰Se kap. 2.8.

⁸⁶¹OMA. Upn. Kk. 1839–1881. D. I a:1:1. Dat. 3.6.1843.

⁸⁶²SATØ. ØFFS. Kpb. 18. Br. t. fogd Hauge, 26.8.1840. (Sistnevnte var en av de som

Kart 5.1 Utsjoksamenes sommerbeiter i 1843. I 1843 hadde reindriftssamene fra Utsjok sommerbeite på Johkkan/Digermulen, ei halvøy i den indre delen av Tanafjorden. (Kart av Isak Johansen, her tilpasset av Johan Isak Siri, Sámi allaskuvla.)

5.2.5 Årsaker til økninga i reintallet?

Som vi har sett, må det ha funnet sted en sterk økning i reintallet i Øst-Finnmark frem mot begynnelsen av 1830-tallet. Flere sammenvirkende årsaker kan være aktuelle. Jeg har ikke gått grundig inn i årsakene og vil bare antyde noen mulige forklaringer.

Veksten kan ha begynt allerede i andre halvdel av 1700-tallet. Arealene reindrifta brukte var da belagt i bare beskjeden grad. Mulighetene for ek-

---

forhandla med Russland/Finland akkurat da). Den nye fogden var Even Saxlund, som seinere skulle komme til å spille en viktig rolle i Finnmarks- og samespørsmålene.

spansjon var optimale. Det lave folketallet i kystsona i Finnmark medførte at det var lite bufe på sommerbeiteområdene der, og lite areal ble brukt til slåtteland. Dermed var det heller ikke vesentlige konflikter i forhold til de fastboende.

Det lave folketallet kan illustreres med å vise til at ved inngangen til 1800-tallet, hadde Hammerfest, som seinere ble et stort sted i Finnmarks-sammenheng, bare ni våningshus og en total befolkning på til sammen 40 mennesker. Samme tendens gjaldt for alle de andre plassene i Kyst-Finnmark som seinere har utvikla seg til tettsteder.⁸⁶³

En annen mulig, men nok lite betydelig årsak, er å finne i at Lappekodisillens overflyttingsavgifter etter hvert falt bort og i alle fall ikke ble innkrevd etter 1809.⁸⁶⁴ Dermed var den mulige økonomiske hindringa for å øke flokkene blitt borte. Det er mulig å tenke seg at disse avgiftene tidligere kan ha utgjort en reell hemning på flokkstørrelsen, hvis det bare eksisterte et marginalt markedsbehov for reinkjøtt eller andre produkter fra reinen.

Om markedsstiasjonen vet vi at folketallet i Finnmark var på et minimum ved inngangen til 1800-tallet, men begynte å vokse fra da av. Veksten kan ha økt behovet for reinprodukter. Blant annet kan en ny befolkningskonsentrasjon i Finnmark – kopperverket i Kåfjord i Alta – som ble etablert i 1826, ha bidratt i en slik retning.⁸⁶⁵

Altså: Med en utvidelse av markedet i Norge hvor det verken fantes avgifter eller strikte reinvoktingsbestemmelser, kan vi muligens se én årsak til at reinflokkene vokste.

Man skal også være oppmerksom på at det i begynnelsen av 1820-tallet kan ha skjedd en markedsutvidelse også i Finland. En omfattende reinpest utrydda da omtrent all rein fra Kittilä og sørover, blant annet i Sodankylä. Samtidig var det en ødeleggende buskapspest i det samme området, med utgangspunkt i distriktet rundt Tervola kapell.⁸⁶⁶ Ennå i 1834 var reintallet

---

⁸⁶³Jf. Pedersen 1994:63.

⁸⁶⁴Se kap. 5.2.10.

⁸⁶⁵Nielsen 1987:11, oppgir at folketallet i Alta–Talvik sogn i perioden 1826 til 1834 økte fra 2000 til 3000 mennesker.

⁸⁶⁶Om denne pesten – se også kap. 3.12.1.

i disse områdene svært lavt. Verken i Sodankylä eller Kittilä var antallet høyere enn 300.⁸⁶⁷

Det kan altså over kort tid ha oppstått et betydelig økt behov for både reinkjøtt og andre produkter fra reinen, relativt tett opp til vinterbeiteområdet i Enaredistriktet, hvor både Utsjok- og Øst-Finnmarkfjellsamene oppholdt seg. Derfra var det enkelt å selge rein til de distriktene noe lengre sør, som ikke lenger hadde egen reindrift og hvor også husdyrbestanden var redusert. Reinen kunne til og med gå på sine egne bein dit den skulle brukes, enten det nå var til slakt eller som livdyr.

Om markedsutvidelser var en hovedårsak til at reinbestanden vokste, er ikke undersøkt. Men de faktorene som er nevnt her, gjør det i alle fall rimelig å antyde en hypotese om at kombinasjonen mellom marked og færre reguleringer av reindriften, kan ha utløst en økning i reintallet.

Mot formodninga om en økning av markedsmulighetene frem mot begynnelsen av 1830-tallet, i alle fall på norsk side, taler Nellejet Zorgdragere gjennomgang av den registrerte omsetninga på Bossekop-, Skibotn- og Kvæningenmarkedet (Badderer), i perioden 1830–50. Der finner hun at handelsmennene ikke kjøpte reinkjøtt før i 1840. Byttehandel med reinkjøtt ble i likhet med annen byttehandel på markedene, imidlertid ikke registrert.⁸⁶⁸

Dersom det er fruktbart å sette økningen i reintallet i forbindelse med markedsutvidelser, er det ytterligere ett marked som peker seg ut. Det er det russiske. I andre halvdel av 1700- og utover på 1800-tallet var det en sterk økning i de russiske pomorenes handelsaktivitet i Nord-Norge, særlig i Finnmark. Reinskinn var ett av de produktene de henta fra Norge. Forutsatt at dette hadde noe omfang, kan også pomorhandelen ha bidratt til økningen i reintallet.

5.2.6 Konflikter mellom tamreindrift og veidekultur

Konfliktene som den nomadiserende reindriften skapte i forhold til de gamle næringene i Enareområdet, ble utdypa gjennom en skriftlig uttalelse fra kronolensmannen i Utsjok (og Enare), P. Ch. Ekdahl, høsten 1832.⁸⁶⁹ Der

⁸⁶⁷Rein 1867:215.

⁸⁶⁸Zorgdrager 1997:70/71.

⁸⁶⁹Mottatt hos lenshøvdingen, 26.11.1832. Jf. FRA. EKO-s.

Pk. 5. Mp. 22. Uttalelsen ble åpenbart avgitt i forbindelse med videreføringa av

tok han ikke for seg bare de norske fjellsamene, men nevnte Utsjokfjellsamene på linje med dem.

Ett av lensmannens ankepunkter var at de to samegruppene ødela mosen ved "allmänna landsvägen". De drog til og med over Kamasjoki til "Muotka Tunturi", hvor Enareboerne dreiv villreinfangst. Det var et område hvor fjellsamene tidligere var blitt forbudt å dra. Derfor ønska lensmannen at det burde settes visse grenser for overflyttingene deres, med sanksjoner mot dem som overtrådte disse reglene.

Disse påpekingene fra lensmannen i Utsjok/Enare førte til umiddelbar reaksjon fra lenshovdingens side.⁸⁷⁰ Ekström ble tilskrevet, og spurt om de omstendighetene og tvistene som lensmannen hadde tatt opp, var behandla på det møtet han hadde hatt med den norske fullmektigen.

Ekström svarte bekreftende på det, og viste til at han under forhandlingene allerede hadde gått inn for at de norske fjellsamene burde fjerne seg fra Muotkatunturi og en del andre trakter. Når det gjaldt Utsjokfjellsamene, var det knapt noen tvil om at de "(...) äro skyldiga hålla sig inom deras egen socknerå".⁸⁷¹

Slik Utsjoklensmannen allerede hadde vært inne på, var det hensynet til Enareboernes jaktinteresser som lå til grunn for at verken Utsjok- eller norske fjellsamer var ønska på Muotkatunturi. Ekström hadde mer detaljerte opplysninger om dette, samtidig som hans beskrivelse er et typeeksempel på den klassiske konflikten mellom veidesamfunnets og reinnomadismens ressursutnyttning.

Den norske sameallmuens "intrång", blant annet på Muotkatunturi, hadde ført til at reinene deres hadde gått seg fast i Enareboernes jaktredskaper. Det hadde ført til uenighet. For å hevne tapet hadde de norske samene ødelagt Enareinnbyggernes villreinsnarer.

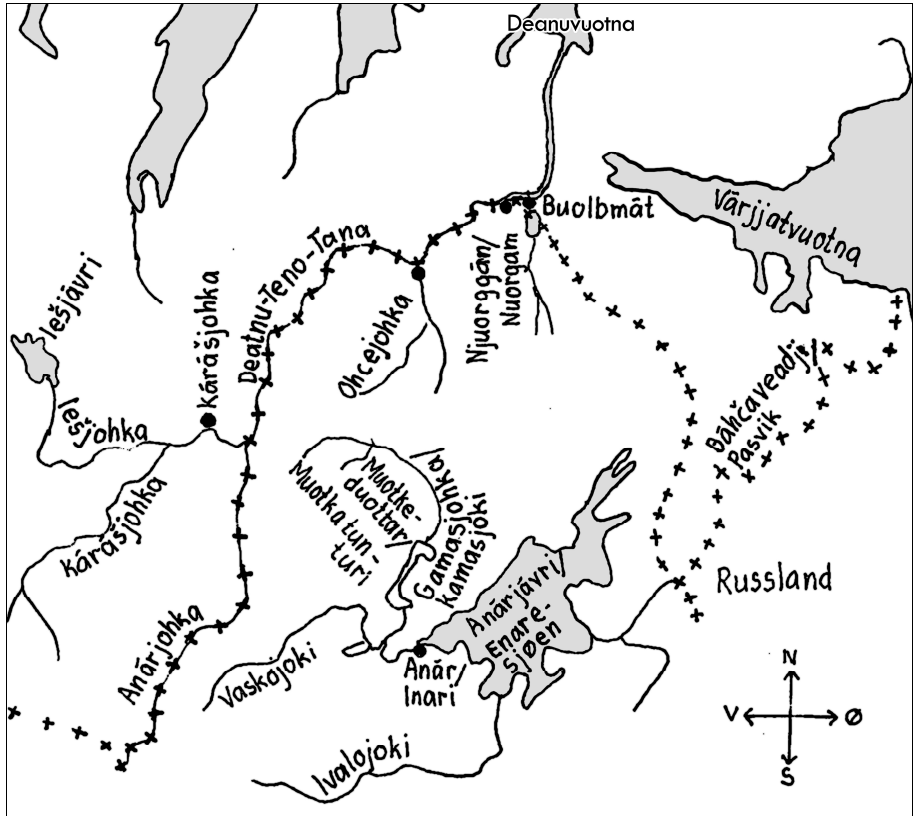
---

forhandlingene.

⁸⁷⁰Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

⁸⁷¹Til lhfd, 10.1.1833. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

Kart 5.2. Enareområdet – et viktig vinterbeiteområde. I Muotkatunturiområdet var det konflikt mellom reindriftsnomadismen og den gamle fangstkulturen. (Kart av Isak Johansen, her tilpasset av Johan Isak Siri, Sámi allaskuvla.)

5.2.7 Beitegrenser

Økninga i reinbestanden, utvidelsen av vinterbeiteområdene i Finland, og forstyrrelsen av den tradisjonelle næringsvirksomheta der, førte til at norske og finske myndigheter i fellesskap vurderte reinbeitebestemmelsene fra 1751. Dette var det første Ekstrøm omtalte i sitt innledende forslag om endringer i Lappekodisillen som han utarbeidde i Vadsø 6. august 1832.⁸⁷²

⁸⁷²Bilag nr. 6 til rapport av 1.9.1832. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22. Se også kap. 4.5.1.

Han tok der utgangspunkt i bestemmelsene fra 1751 om tilvisninger til ”nødige betesmarker” for de norske samenes opphold på finsk område.⁸⁷³ Slike tilvisninger hadde det imidlertid ikke vært mulig å gjøre år for år. Økningen av de norske samenes flokker hadde nå ført til et sterkt beitepress. Store områder var blitt så nedbeita at de ikke lenger var tilstrekkelige verken for innbyggernes egne hjorder, eller reinhjordene fra Norge.

Derfor måtte det innføres beitegrenser. Men – noe som seinere kom til å bli et hovedtema – utestenging av de norskregistrerte flyttsamene fra finsk område, nevnte han ikke med et eneste ord. Ekström bygde helt konsekvent på 1751-traktaten og Lappekodisillen som rettsgrunnlag for den gjensidige ressursbruken.

Opprinnelig gikk ideen om beitegrenser ut på at det både for Utsjok- og Enareområdet måtte etableres konkrete og klart avgrensede områder for de norske samenes reinbeite. For Enontekis’ vedkommende gikk Ekström inn for en generell bestemmelse om at reindriftssamene ikke burde komme nærmere de bofaste nybyggernes eiendommer enn 2 mil.⁸⁷⁴ For øvrig meinte han at en ”(...) författning skall bestämma ansvaret för lappallmogen” hvis de overtrådte beitegrensene eller ikke oppgav antallet rein til rett tid, slik at beiteleia kunne beregnes.

Beitegrenseprinsippet fikk delvis tilslutning fra Cappelens allerede i den innledende fasen. De norske fjellsamene måtte holde flokkene sine minst to mil fra Enare kapell og de fastboende Enareinnbyggerne.⁸⁷⁵ På den annen side måtte Utsjok- og Enarefjellsamene under oppholdet i Norge holde flokkene sine borte fra oppdyrka plasser og engmarker.

Ekström tok også opp et særskilt juridisk problem.⁸⁷⁶ Det var kodusillens bestemmelse om at samene fra det andre landet skulle tilvises bestemte steder for sitt opphold.⁸⁷⁷ Denne var etter hans syn ufullstendig i forhold til den praksis som hadde utvikla seg. 1751-traktaten inneholdt nemlig ikke

---

⁸⁷³Det dreier seg om kodusillens § 16.

⁸⁷⁴Ekström understreka også beitegrenseprinsippet i den første kommentaren han gav til Cappelens forslag. Det skjedde 5.1.1833. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 26. RFF. I 1831–1841. Tomilsgrensen i Enontekis hadde for øvrig også vært fremme tidligere. Se kap. 3.8.

⁸⁷⁵Cappelens protokoll, dat. Vadsø, 6.8.1832. NRA. Rr. Bil. t. nr. 20. RFF. I 1831–1841.

⁸⁷⁶Til lhfd, 10.1.1833. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

⁸⁷⁷Jf. § 16. Der heter det at ”(...) de fremmede Lapper, om fornødiges og forlanges, paa beqvemme Steder kunde anvises”.

noe ”(...) ansvar för rehnjordernas betande på andra tracter än de som anvisas, (...)”. Ekström hevda at konsekvensen av dette var at den norske sameallmuen tok seg til rette på den mest selvrådige måte i Enaredistriktet.

Beitegrensene dreide seg også om villreinjakta som enareboerne dreiv i Muotkatunturitraktene. De norskregistrerte samene ødela ikke bare jaktområdene, men de hindra også innbyggerne der i å gjøre mer ut av sin egen reindrift.

På dette grunnlaget ble spørsmålet om beitegrenser tatt opp i det endelige forslaget til en revidert kodisill. Der kom kommissærene inn på forholdene langs hele den finsk-norske grensa.

Når det gjaldt innbyggerne som sogna til Enontekis kapell, var disse bosatte og skattlagte jordbrukere.⁸⁷⁸ De var utsatt for skade fra Vest-Finnmarksamene. I likhet med sine frender i øst hadde også disse økt reinflokkene sine sterkt. I Enontekis, som lengre øst, gikk dette ut over høystakker og den uunnværlige reinmosen.

Derfor måtte man beholde bestemmelsen i kodisillens § 16, om at samene ikke måtte være til skade for landets egne innbyggere, når det gjaldt skog, åker, eng, muldebær, myrer, eller noe annet. Hvis det ble gjort skade, skulle det betales mulkt etter landets lover, og skaden erstattes etter skjønn.

De fremmede samene som kom til Enare og Enontekis skulle holde seg minst to mil fra innbyggernes boplasser. Under vårflyttinga foreslo man lempeligere bestemmelser. Da var kravet at reindriftsamene ikke skulle komme så nær bostedene at de bofastes rein ble blanda inn i de større flokkene.

Straffa for overtredelse skulle fastsettes til 10 rubler sølv, eller 8 norske speciedaler, samt erstatning av skaden. Skadeserstatninga skulle også omfatte mosemarker som lå innenfor beiteforbudssona.

De norske samenes ekspansjon i Enare ble av innbyggerne der ansett som et brudd på ”fordums Forhold”. I den grad områder enda lengre sør ble tatt i bruk ville det føre til ytterligere inngrep i innbyggernes næringsvei. Av den grunn ønska man nå å fastsette en sørlig beitegrense. Denne skulle følge ”Vaskojoki” fra utløpet i Enaresjøen til utspringet, og derfra i rett linje til riksgrenserøysa der grenseelva Skiehččanjohka hadde sitt utspring.

⁸⁷⁸ Fellesbetenkning, dat. Vadsø, 8.2.1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 29. RFF. I 1831–1841.

Den foreslåtte beitegrensa var ikke absolutt. De norske fjellsamene kunne på visse vilkår bruke områder sør for den. Da måtte de først melde fra til fogden i sitt eget fogderi og dessuten få en skriftlig tillatelse fra kronolensmannen i Utsjok. En liknende ordning foreslo kommissæren også for området øst for Enaresjøen, selv om det akkurat da ikke var noen norske fjellsamer der.

Slik beitebruk skulle betales med det dobbelte av det som var foreslått i kodusillens §§ 13 og 14. Denne avgifta skulle tilfalle de av Enareinnbyggerne som på grunn av reinbeitinga ville lide skade i sin ”Jagt Ret”.⁸⁷⁹

Paragraf 16 i kodusillen om at samene skulle kunne tilvises til bestemte plasser når de kom til det andre landet ble ansett som unødvendig. Forhandlerne slo fast at det var en stadfesta sannhet at reinen oppsøkte de samme plassene hvert år. Prøvde man å vise dem til en annen egn, ville det bare føre til forvirring.

De siste 20–30 årene hadde det heller ikke vært noen form for anvisning av oppholdssteder, uten at det hadde ført til klager fra noen av de overflyttende samene.⁸⁸⁰ De klagene som var kommet skyldtes økninga i reinflokkene, og dermed at nye områder ble tatt i bruk.

Den nye Øst-Finnmarkfogden, Hauge, hadde i etterhånd enkelte innvendinger til forslaget om beitegrenser. Det gjaldt blant annet den omtrentlige bestemmelsen om at reindriftssamene måtte holde en slik avstand fra boplassene under vårflyttinga at de fastboendes rein ikke ble ”sugd med”. Det beste ville være å fastsette en viss avstand også i slike tilfeller, for eksempel en mil.⁸⁸¹

For Enare og deler av Enontekis hadde kommissærene foreslått at reindriftssamene ikke måtte komme nærmere boplassene til innbyggerne der enn to mil. Dette syntes fogden var for strengt fordi beiteområdet ville innskrenkes etter hvert som de fastboende utvida sine territorier.

Likevel la han til grunn at en innskrenkning av beiteområdet muligens ikke unngås, da ”(...) Nomadens Interesse i Almindelighet bør vige for den Fastboendes, (...)”. Den eldre traktaten inneholdt heller ikke noe som

---

⁸⁷⁹ Straffa i form av mulkter for ulovlig beite i dette området, skulle også være høyere enn det som ellers skulle gjelde.

⁸⁸⁰ De så seg sikkert best tjent med at de kunne dra dit hvor de selv fant det mest hensiktsmessig.

⁸⁸¹ ØF t. FA, 12.11.1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 36. RFF. I 1831–1841.

kunne hindre regjeringene fra å la undersåttene forvandle udyrka mark til åker eller eng som deretter skulle fredes.

5.2.8 Reindriftssamene var uunnværlige for Finnmark

Etter den første forhandlingsrunden med Ekström tok Cappelen høsten 1832 i et separat brev til Finansdepartementet opp reindriftssamenes tilknytning til Norge. Dette forholdet var ikke berørt verken på møtet med Ekström, eller i hans egen rapport i forbindelse med den. I brevet understreka han at det var viktig å manøvrere på en slik måte at reindriftssamene fortsatt oppholdt seg på norsk grunn.⁸⁸²

Fogden var utvetydig når det gjaldt betydninga deres. Han hevda at ”De Norske Fjeldfinner ere aldeles uundværlige for Finmarken”. Allmuen i Finnmark fikk en stor del av livsnødvendighetene fra reindrifta. Derfor måtte man ikke stille seg slik at det ble umulig for dem å oppholde seg på norsk territorium, eller oppheve de båndene som hadde holdt dem i disse egnene. Det var viktig å avverge at de utvandra.

Utelukking fra Utsjok og Enare var én faktor som ville gjøre det umulig for de norske fjellsamene å fortsatt oppholde seg på norsk grunn. En slik utelukking ville dessuten være ”ubillig”. Det kom av at Enare, og særlig Utsjok fjellsamer, hadde like betydelige og uunnværlige rettigheter i Finnmark.

Fogden så det slik at de forhold som holdt fjellsamene til Finnmark, var av økonomisk karakter. Det bånd som ”(...) knytter Fjeldfinderne hertil, er den ved Traktaten av 1751 bestemte Afdrags Ret”.

Den avdragsretten det er tale om, kan bare være § 9 i kodusillen. Der var det bestemt at en same som ville flytte til det andre landet, skulle behandles på linje med andre svenske og norske undersåtter når det gjaldt avgifter til det landet han forlot. Det vil si at han skulle betale sjette- og tiendepenger av all sin formue til landet han ville flytte fra, bringe med seg kvittering for dette, og attest på at han hadde flyttetillatelse.⁸⁸³

---

⁸⁸² SATØ. ØFFS-kpb.12. Til FIN, 3.10.1832.

⁸⁸³ Med sjettepenge menes at kongen hadde krav på en sjettedel av arv som skulle føres ut av riket. Jf. NHL 1999:376.

5.2.9 Reindriftssamenes erstatningsansvar

I forholdet mellom fast bosetning og reindrift var erstatning for skader et meget aktuelt spørsmål. Således drøfta også Finnmarkskommisjonen i 1826 reindriftssamenes vokte- og erstatningsplikt. Der viste man til § 16 i grensetraktaten mellom Norge og Sverige av 7/18 oktober 1751⁸⁸⁴, og hevda at når reinen voldte skade for ”Beboerne”, burde denne skaden erstattes.

Etter Finnmarkskommisjonens oppfatning var problemet at flere reindrifftsutøvere hadde reinen i felles flokk. Dermed var det umulig å få slått fast hvem av eierne som var ansvarlig for den skade som reinen hadde gjort. Eierne satte skylda på hverandre.

Derfor burde det trolig bestemmes at når bevislig skade var tilføyd de fastboende i Finnmark, og i hele daværende ”Finmarkens Amt”, enten av norske fjellsamer eller deres rein, samt av ”(...) de russiske – forhen svenske – Fjeldfinner, og af de svenske Fjeldfinner”, skulle de som ”udgjorde et Selskab”, være kollektivt ansvarlige. Dette under forutsetning av at det ikke var mulig å finne ut hvem av dem som hadde forårsaka skaden.⁸⁸⁵

Forslaget fra Finnmarkskommisjonen førte ikke til umiddelbar handling. Under det første møtet mellom den finske og norske kommissæren i Polmak/Vadsø i 1832 diskuterte man igjen konflikter som kunne oppstå i møtet mellom reindrift og fast bosetning. Den finske representanten ønska å innføre følelige mulkter for overtredelse av de reindrifftsbestemmelsene man måtte bli enige om. Slike regler foreslo han inntatt i artikkel 1 i den reviderte kodusillen.⁸⁸⁶ Foruten å erstatte skadene, etter uhildete menns skjønn, skulle det betales en mulkt på mellom fem og 20 speciedaler. Denne skulle tilfalle fattigkassa på det stedet hvor forseelsen var begått.

Dessuten gikk han inn for et liknende prinsipp som det Finnmarkskommisjonen hadde slått til lyd for. Fjellsamer ”som udgjorde et Selskab”⁸⁸⁷, både på finsk og norsk side, burde ha et felles erstatningsansvar, hvis det ikke kunne opplyses hvilke av dem som hadde forårsaka skaden.

---

⁸⁸⁴Det vil si Lappekodusillens § 16.

⁸⁸⁵Finnmarkskommisjonens innstilling angående ”Landvæsenet”. Trykt i ”Budstikken”, ny samling – første del, Christiania 1830:249.

⁸⁸⁶Dat. Vadsø, 8.2.1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t nr 29. RFF. I 1831–1841.

⁸⁸⁷Må være det samme som en siida.

I forslaget til en revidert Lappekodisill i 1834 kom kommissærene ganske detaljert tilbake til fjellsamenes erstatningsplikt i tilfelle reinflokkene deres gjorde skade, og hvorfor det var nødvendig å fastsette nærmere regler.⁸⁸⁸

Reintallet hadde økt og antallet fastboende var også stigende. De sistnevntes ”(...) nu vakte Opmærksomhed for Jordbrug”, hadde økt kontaktflata og tvistene mellom næringene.

Forhandlerne hadde imidlertid ”(...) fundet mange og betænkelige Vanskeligheder” når det gjaldt erstatningsspørsmålene. Lokale omstendigheter gjorde nemlig at de alminnelige rettssetningene var mindre anvendelige på denne materien.⁸⁸⁹

De gikk derfor inn for å beholde kodisillens bestemmelser om straff for skade på åker, eng, etc. Problemet var likevel at alle nekta for å ha gjort noen skade. Derfor var det vanskelig å fastslå ansvarsforholdet ved hjelp av vitner. Selv om reinen hadde øremerker, var disse merkene ofte ganske like, ”(...) og fremmede for andre end Lapperne selv, der behandle dyrene”. Derfor ville det i de fleste tilfeller være umulig for et vitne å avgi en edfesta forklaring. Å fange dyret lot seg sjelden gjøre av andre enn fjellsamene selv. Disse måtte altså både være til stede og ha det utstyret som skulle til.

Siden reinen oppholdt seg i de samme traktene hvert år, var det meget godt kjent i Norge hvilke samer som oppholdt seg ved de enkelte fjordene. Av den grunn foreslo forhandlerne at i de tilfeller hvor det ikke var mulig å påvise at én eller flere bestemte personer hadde forøva skaden, skulle ”(...) alle de Lapper som vitterlig have sine Reen-Hjorder i den Tract, hvor Skaden er skeet, fælles udrede Erstatningen”.

I begge land var det nødvendig med regler for en slik ”summarisk Behandling”, men behovet var størst i Finland. I Norge var det en mengde nes eller landtunger mellom fjordene. Dette hadde ”(...) givet Lappe Almuen Leilighed til der i Landet bedre at fordele sig”. Derfor var det ”særskilte Lapper” som årlig kom til de samme fjorder og landtunger med reinflokkene sine.

I de fleste tilfeller ville det være nesten juridisk umulig å peke ut én skyldig. De som hadde lidd skade måtte likevel få erstatning. Derfor var

⁸⁸⁸Dat. Vadsø, 8.2.1834. NRA. Rr. RFF. I. 1831–1841.

⁸⁸⁹Dette utdypes ikke nærmere av forhandlerne.

det ingen annen utvei enn at alle samene som oppholdt seg med rein i den trakten hvor skaden var skjedd, måtte utrede erstatninga i fellesskap.

Fjellsamene var mange, og de holdt til på vidt spredte og ofte ukjente eller utilgjengelige steder. Enkeltpersoner ville ikke ha råd til å reise erstatningsspørsmål mot så mange. Det var derfor nødvendig med offentlig påtale. Uansett hvilke ”Nationer” partene hørte til, burde saka pådømmes ved den domstolen hvor skaden var skjedd.

For Utsjok foreslo forhandlerne ikke bestemte bøter for skader som ble forvoldt. Der meinte man at de bestemmelsene som fantes i de to landenes lover burde anvendes. Det hang sammen med at Utsjok, og de tilgrensende norske sognene fra gammelt av hadde ”(...) været Fjeldlappernes virkelige Hjemsted,” og at de fastboende som for tida bodde der, ”(...) kunde for en deel ansees som indflyttede Fremmede”.

Forhandlerne ble derimot enige om bestemte bøter for visse trakter i Enare og Enontekis. Grunnen så de i at fjellsamene først i senere tid hadde søkt Enare, og deler av Enontekis.

Fogd og sorenskriver Cappelen forlot Øst-Finnmark i 1834, etter at han hadde forhandla seg ferdig med utsendingen fra finsk side, Ekström. Den nye fogden, Hauge, fikk som nevnt det reviderte kodusillforslaget deres til høring. I sin kommentar til erstatningsreglene opplyste han at de fastboende norske undersåttene jevnlig ble plaga av omstreifende rein.⁸⁹⁰

Kommissærenes forslag om at alle samene som oppholdt seg i et område kollektivt skulle erstatte skade forvoldt av rein, hvis det ikke kunne bevises at reinen tilhørte en eller flere bestemte personer, var fogden likevel ikke enig i. Fremgangsmåten ville føre til betydelige vidløftigheter.

Den skadelidte kunne trolig ikke oppgi alle eierne av de reinene som oppholdt seg i den trakten hvor skaden hadde skjedd. Når de som var oppgitt, ble stevna, ville de angi flere, slik at disse også måtte innvarsles.

Fogd Hauges syn var at det ville være en mer effektiv bevisførsel å felle et eller flere av de dyrene som gjorde skade. Det ville virke mer rettferdig. Skaden ville da ikke gå ut over andre enn den eieren som hadde forsømt

---

⁸⁹⁰ ØF t. FA, 12.11.1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 36. RFF. I 1831–1841. I den forbindelse viste han til en utskrift fra Tanatinget. Videre refererte han til amtets ”Placat” av 13.01.1818, og ”Bekjendtgjørelse” av 22.02.1818. Denne siste hadde sitt grunnlag i en svensk kongelig resolusjon til befalingsmennene i Norrbotten Len. Den nevnte resolusjonen er trolig identisk med et kongelig brev av 4.11.1817.

seg. Der var imidlertid usikkerhetsmomenter også ved en slik fremgangsmåte. Fogden pekte på at det ikke var gitt at den skadelidende kunne være til stede og hadde gevær. Dels kunne man ikke felle alle dyrene som gjorde skade. Derfor ville det alltid være uvisst om det bare var den eneste skyldige som hadde fått skutt sine rein.

I sin uttalelse konstaterte amtmann Buck at klagen over gjensidige forurettelser mellom de fastboende – ”Bomændene” – på den ene side og fjellsamene på den andre tiltok år for år.⁸⁹¹ Grunnen var delvis at reintallet vokste, delvis at de fast bosatte litt etter litt hadde fått en ”(...) vaagnende Lyst til” å bruke og frede jordene sine. På den annen side hadde kommissærene utførlig omtalt hovedårsaken til stridighetene. Samene var overbeviste om at reinjordene trivdes og formerte seg bedre når de ble overlatt til seg selv enn når de ble holdt under sterk vokting.

Amtmannen anførte at også etter gjeldende bestemmelser var samene pliktige til å erstatte skade som reinene deres gjorde. De fast bosatte hadde likevel problemer med å oppnå erstatning. Det skyldtes at samene sjelden var ved hjorden på den tid skaden ble gjort. Selv om bomannen skulle være så heldig å få oppspørt eieren, var det vanlige svaret at det ikke var hans men andre samers rein som hadde gjort skaden.

Hvis bomannen tok seg selv til rette ved å skyte ned noen rein – å fange dem levende ”forstaae kun Finner – da unnlot ikke samene å klage over forurettelse og bomannen utsatte seg for en følelig hevn fra samenes side. Ikke sjelden hadde det endt med håndgemeng.

Det var ikke bare ”Russiske Finner” som hadde gjort skade, men også svenske. Skadene de svenske samene gjorde var kanskje langt høyere og mer følelige. Disse kom nemlig ned til kysten i den delen av amtsdistriktet hvor det bodde mer folk og oppdyrkinga var større.⁸⁹² I tillegg til en traktat med Russland måtte det derfor også lages tilsvarende bestemmelser for de svenske samene.⁸⁹³

Amtmannen påpekte at også de norske fjellsamene gjorde liknende ”Forurættelser mod Bomændene”. De unnskyldte seg med at det ikke

⁸⁹¹ NRA. Rr. FA til FIN. Dat. Tromsø, 2.11.1835.

⁸⁹² Mellom 1796 og 1869 var også Troms en del av Finmarkens Amt og amtmannen hadde sete i Tromsø, slik at henvisninga til svenske samer nok dreier seg om nåværende Troms fylke.

⁸⁹³ I 1843 ble det nedsatt en felles norsk-svensk kommisjon som blant annet skulle behandle slike problemstillinger. Se kap. 7.7.

kunne påhvile dem en større forpliktelse til å vokte flokkene sine, enn den ”Russiske” (finske) samer hadde.

Amtet så det imidlertid som mindre nødvendig å foreslå spesielle bestemmelser for de norske samene. Reglene som ble foreskrevet for de fremmede samene, måtte også kunne gjøres gjeldende for de norske. På de årlige fjelltingene i Finnmark kunne man uten særlige vansker trekke dem til ansvar.

En annen med god innsikt i forholdene i Finnmark, tidligere amtmann U. Fr. Cappelen⁸⁹⁴, minte om at Finnmarkskommisjonen allerede i 1826 hadde gått inn både for vokte- og kollektiv erstatningsplikt.⁸⁹⁵ Selv var han helt enig i dette. Alle som hadde rein i den nærmeste omegnen måtte være solidarisk ansvarlige for skaden.⁸⁹⁶

Da det finske Senatet drøfta erstatningsreglene, var man enig i en særmerknad Ekström hadde kommet med.⁸⁹⁷ Bøtene på ti sølvrubler eller 8 spesiedaler, skulle fordobles ved andre, og tredobles ved tredje gangs overtredelse, hvis de norske fjellsamene kom nærmere bostedene i Enare og Enontekis enn det som var fastsatt.⁸⁹⁸

Særlig interessant ved Senatets behandling er at man betrakta sine egne Utsjokfjellsamers opphold i Enare under samme synsvinkel som de norske reindriftssamenes opphold der. Senatet viste nemlig til at den finske forhandleren – Ekström – i den forannevnte særmerkningen hadde konstatert at reindriftssamene fra Utsjok størstedelen av året levde i fellesskap – ”samhävd” – med de norske samene fra Øst-Finnmark. I likhet med dem flytta også Utsjoksamene inn på Enares område, selv om de etter vanlig orden burde ha plikt til å oppholde seg innenfor grensene for sin egen forsamling.⁸⁹⁹

Senatet var helt enig. Utsjoksamene burde pålegges de samme restriksjonene når det gjaldt å komme nær boplassene i Enare som reindriftssamene

---

⁸⁹⁴Han var amtmann i Finmarkens Amt i perioden 1829–33.

⁸⁹⁵Betenkning til FIN, dat. Larvik, 13.1.1838. NRA. RR. RFF. I. hem. dok. 1831–1841.

⁸⁹⁶Det måtte være offentlig påtale i slike saker. Han så der en analogi til lova av 24.7.1827, om straff for overtredelse av art. 8 i grensekonvensjonen med Russland av 14/2.5.1826.

⁸⁹⁷Ved utvekslinga av det reinskrevne forslaget, 27.3.1834

⁸⁹⁸Senatets merknader, 13.4.1835. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

⁸⁹⁹«(...) enligt vanlig ordning, borde anses skyldiga att vistas inom egen Församlings område»

fra Norge. I tillegg burde de også underlegges de samme straffebestemmelserne.

5.2.10 Reinbeiteleie – ikke betalt etter 1809

Ut fra Øst-Finnmarkfogdens kopibøker etter 1815, er det lite som tyder på at lensmennene i dette distriktet har betalt inn avgift til fogdene for beiteleie mottatt fra de finske flyttsamene. Det synes med andre ord som om disse, i alle fall fra den tid, brukte landet på norsk side uten noen form for avgifter. Trolig betalte heller ikke de norske flyttsamene noe i Finland. Reindriftssamene hadde derfor i denne perioden en enda friere stilling når det gjaldt bruken av land og vann, enn det som var nedfelt i Lappekodisillen.

Finnmarkskommisjonen var inne på det samme i 1826. Man viste til bestemmelsene i grensetraktaten fra 1751, men meinte å vite at den leie eller avgift som de overflyttende ”Fjeldfinner” skulle betale, ”(...) i længer Tid ei være bleven avkrævet af de svenske og tildeels nu russiske Lapper, (...)”, som en tid av året oppholdt seg i Finnmark. Derimot skulle de norske fjellsamene stadig være avkrevd slik leie på den andre sida av grensa.⁹⁰⁰

Fogden i Øst-Finnmark skreiv derimot i 1830 at fra de eldste tider hadde avgifta ikke vært innkrevd fra noen av sidene.⁹⁰¹ Amtmannen hevda imidlertid at man nå hadde begynt å innkreve den fra finsk side.⁹⁰² Flyttsamene fra ”Russisk” side ble imidlertid ikke avkrevd denne avgifta når de kom til Norge, hevda han.

Etter amtmannens mening var det dessuten umulig å få orden på dette forholdet. Det skyldtes at det ikke fantes noen ”Meddelelse” mellom fogdene på norsk og finsk side. Derfor kjente ingen av dem verken antallet flyttsamer eller rein som flytta over grensa.

⁹⁰⁰Finnmarkskommisjonens innstilling angående ”Landvæsenet”. Trykt i ”Budstikken”, ny samling – første del, Christiania 1830:249. Imidlertid er det få andre kilder som bygger opp under Finnmarkskommisjonens opplysninger om en ensidig avgiftserleggelse fra de norske reindriftssamenes side. Imidlertid har man fra Enontekisområdet i Finland, fra årene rundt 1817, kilder som peker i retning av at innbyggerne der tok avgift både av de svensk- og norskregistrerte reindriftssamene. Jf. kap. 3.8.

⁹⁰¹NRA. Strd.avd. Innk. br. 1830. Nr. 52. Br. fra ØFFS t. FA, 15.9.1830.

⁹⁰²Til FIN, 24.11.1831. NRA. Rr. Nr. 11. RFF. I 1831–1841.

5.2.10.1 Forholdet til finsk øvrighet – Gnisninger og avgift for overflytting

Amtmannens opplysning om at man fra finsk side var begynt å kreve inn reinbeiteleie fra finsk side, hadde åpenbart sin bakgrunn i forklaringa fra reindriftssamen Peder Gjermundsen, på forhørstinget i Polmak i 1831. Han hadde selv møtt den daværende kronolensmannen fra Utsjok og Enare.⁹⁰³ Denne hadde verken jaga ham eller bedt ham om å flytte bort.⁹⁰⁴ Lensmannen hadde imidlertid trua med å ta fast rein som kom inn på hans grunn, og ikke slippe dem løs før eieren hadde betalt løsepenger.⁹⁰⁵ Gjermundsen fortalte også at han hadde hørt at noen fjellsamer var blitt avkrevd avgift når de under flyttinga kom inn på ”russisk”, det vil si finsk grunn.

I noenlunde samme retning trakk vitnemålet til fjellsamen Ole Larsen.⁹⁰⁶ Kronolensmannen hadde i samtale med ham sagt at fremmede fjellsamer som for fremtida kom inn på russisk grunn, ville bli avkrevd en viss avgift.

Anders Aslaksen Ekjok, også han norsk fjellsame, kunne gi enda nærmere opplysninger om dette.⁹⁰⁷ Han hadde hørt at kronolensmannen under navn av avgift hadde krevd og oppebåret 24 skilling for hvert 100 dyr som kom over grensa.⁹⁰⁸ Det skulle vært gjort overfor norsk ”Elvefin” Lasse Aslaksen Bonakas, som eide en del rein i fjellet.

Derfor var det praktisk at Lasse Aslaksen selv var til stede, og kunne forklare seg.⁹⁰⁹ Han kjente ikke til hvor mange rein han eide. Det han visste var at han hadde fått bud fra broren, Ole Aslaksen, som passa reinene for ham, at lensmann Ekdahl hadde krevd 1 spesiedaler og 24

---

⁹⁰³SATØ. ØFFS just. prot. 1829–47. Fol. 23 ff.

⁹⁰⁴Deponent nr. 2, norsk fjellsame Hans Andreas Johnsen, hadde også talt med kronolensmannen, uten å ha fått noen påtale for sitt opphold i Enare. Det samme gjaldt deponent nr. 7, Ole Larsen.

⁹⁰⁵Slik dette er formulert i rettsprotokollen virker det som om det var tale om lensmannens private eiendomsmark.

⁹⁰⁶Deponent nr. 7.

⁹⁰⁷Deponent nr. 8.

⁹⁰⁸Kodisillens takst i § 14, var to danske skilling for hvert tjuende dyr – altså 10 skilling for 100 dyr, og det dobbelte hvis reindriftssamene i tillegg ønska å drive jakt og fiske på svensk (nå finsk område). Det blir 20 skilling, altså tett opp til det som etter sigende skulle ha blitt krevd.

⁹⁰⁹Deponent nr. 9.

skilling som avgift for reinflokken.⁹¹⁰ Likeledes hadde også han hørt at det skulle ha vært krevd 24 skilling for hvert 100 dyr.

Beiteavgifta ble enda mer detaljert omtalt under de innledende forhandlingene om revisjon av Lappekodisillen, i årene 1832–34. Under det første møtet i Polmak/Vadsø i 1832, konstaterte den finske forhandleren, Ekström i sitt innledende fremlegg om endringer i kodisillen, at det var vanskelig å etterkomme traktatens forskrifter både når det gjaldt talloppgavene som skulle ligge til grunn for reinbeiteleia og innkrevinga av denne.⁹¹¹ Derfor var den i lengre tid ikke blitt oppebåret fra noen av sidene.

Han foreslo derfor en ny innkrevingsordning. Den gikk ut på at de norske samene som oppholdt seg i Utsjok og Enontekis, på et nærmere angitt tidspunkt i januar skulle møte ved henholdsvis Utsjok og Palojoki kirker. Der skulle de selv, eller gjennom fullmektiger, oppgi antallet rein og betale leia til finske myndighetspersoner. Tilsvarende skulle samene fra Finland – ”De ryska lappar” – som hadde sommerbeite i Norge, fjorten dager etter ankomsten, møte hos nærmeste lensmann og betale leia. En særskilt del av avgiftserleggelsen burde imidlertid falle bort. Det var avgifta for jakt og fiske. Den var vanskelig å kontrollere.⁹¹² Ved mistanke om at det var oppgitt for lavt reintall skulle myndighetene kunne iverksette telling i nærvær av to nemndemenn.⁹¹³

Fra norsk side konstaterte man også at den fastsatte beiteleia ikke lenger ble innbetalt, og at det hadde vært slik i en 20–30 års periode.⁹¹⁴ Riktignok hadde noen norske fjellsamer klaga over at den finske kronolensmannen hadde pålagt dem å erlegge flere rein som avgift og erstatning. Slike klager var imidlertid aldri kommet videre, og slik hadde det ”henstaaet fra begge Sider”.

⁹¹⁰ En av de få fjellsamene som bare oppholdt seg på norsk grunn, var deponent nr 10, Aslak Andersen. Han visste derfor ikke så mye om forholdene det var klaga over. Imidlertid hadde han hørt at lensmannen hadde avkrevd Ole Aslaksen 1 spesiedelaler og 24 skilling.

⁹¹¹ Dat. Vadsø, 6.8.1832. Bilag nr. 6 til rapport av 1.9.1832. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

⁹¹² Seinere – 5.1.1833 – gikk han inn for at de norske samene skulle betale leie til sin egen øvrighet, som så skulle videreformidle den til Finland. Jf. NRA. Rr. Bil. t nr. 26. RFF. I 1831–1841.

⁹¹³ Ekström viste her til en del av kodisillens bestemmelser når det gjaldt formaliteter vedrørende kontrollen med reinflokkenes størrelse.

⁹¹⁴ Cappelens forslag av 6.8.1832. NRA. Rr. Bil. t. nr. 20. RFF. I 1831–1841.

Fogd Cappelen var uenig i at beiteleia burde gjeninnføres. Etter hans syn ville det aldri bli mulig å få til et system som kunne fungere. Å innføre beiteleieordninga på nytt ville bare medføre ulikhet, tvist og forvikling. Den måtte derfor opphøre og strykes fra traktaten. Han foreslo en ny § 2 i kodusillen:

Den i tractaten af 1751 bestemte Leie for de gjensidig overflyttede Reensdyr, skal for fremtiden fra begge Sider aldele Ophøre, og som en Følge deraf, maa herefter intet fordres eller modtages under Navn af Leie.

Dette var det ikke stemning for på finsk side. Kronolensmannen i Utsjok/-Enare meinte at det ville være i overensstemmelse med ”månskligheten” at de norske fjellsamene som kom over grensa, og oppholdt seg hele vinteren i Enaredistriktet, burde betale ”reintiende”.⁹¹⁵ I følge lensmannen betalte jo alle Enareboerne som dreiv fiske i Norge fisketiende.⁹¹⁶

I sin innberetning til landshøvdingen skreiv Ekström at på grunn av vanskeligheter med å få det til, var beiteleia ikke blitt innkrevd etter 1809, men at han allerede hadde tatt opp at det burde betales beiteavgift i overensstemmelse med 1751-traktaten.⁹¹⁷

5.2.10.2 En nyordning av reinbeiteleia – Konsekvenser for samelensmannen

I de avsluttende drøftingene med Øst-Finnmarkfogden fikk økonomidirektør Ekström langt på vei medhold i at man at burde stryke den særskilte avgifta for jakt og fiske etter kodusillens trettende og fjortende artikkel. Cappelens utgangspunkt hadde vært at beiteleia måtte helt bort. Han gikk imidlertid med på et kompromiss i det fellesforslaget de kom fram til i Vadsø i februar 1834.

Partene konstaterte nemlig at de siste 20–30 årene hadde avgifta for jakt og fiske verken vært innkrevd eller betalt fra noen av sidene.⁹¹⁸ Derfor ville

---

⁹¹⁵Mottatt hos lenshøvdingen, 26.11.1832. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp 22.

⁹¹⁶Opplysninga om at de finske samene betalte fisketiende, er ikke i overensstemmelse med det fogd Cappelen skreiv i sin protokoll fra de innledende forhandlingene i Vadsø, 6.8.1832. Imidlertid ble det da oppnådd enighet om at tiende skulle betales. Se kap. 5.3.2.

⁹¹⁷Til lhfd, 10.1.1833. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

⁹¹⁸Dat. Vadsø, 8.2.1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 29. RFF. I 1831–1841. Dette nevnes også av Zorgdrager 1997, fotnote nr. 155. Samme sted anføres at undertegnede i en

det mest hensiktsmessige være å avskaffe den for fremtida. Praktiske problemer, mangel på skrivekyndige personer, den nærmest umulige oppgava å føre ”Opsigt” ved den vidstrakte havkysten og i de øde lappemarkene, og samenes mulighet til å gi feilaktige opplysninger, var hovedårsakene til ønsket om avskaffelse.

Som årsak til at selve beiteleia ikke hadde vært betalt på to–tre tiår, oppgav man fjellsamenes endra driftsform, eller ”Husholdningsstyr”. Reintallet hadde økt sterkt. Noen reineiere hadde flokker på flere tusen dyr. Disse streifa mer eller mindre fritt omkring, uten at eierne hadde oversikt over hvor mange dyr de eide.⁹¹⁹

Dette skulle vise at det var umulig å få et eksakt tall på hvor mange rein hver enkelt same eide, noe som krevdes etter traktaten. Hvis man nå skulle prøve å følge traktatens bestemmelser, ville det medføre både tvist og misligheter.

De praktiske vanskelighetene var også en årsak til at man måtte inn på en annen ordning. Blant annet gjaldt det samelensmannens vansker med å ”træde sammen” ikke bare med ”(...) Lappe Almuen af sin egen Nation”, men også med den motsatte sidas samelensmann. I tillegg kom at det her dreide seg om vidløftige ødemarker, ”(...) uden al Forskrift om Tid og Sted”.

Når det gjaldt skattlegginga av samene, var Ekström og Cappelen enige i at alle uttrykk i traktaten angående dette hadde som forutsetning at avgiftene tidligere var beregna av visse såkalte skatteland, og ikke av antallet rein. Beskatninga på grunnlag av reintall var først innført ved traktaten i 1751.⁹²⁰ Muligens hadde dette vært anvendelig da samene eide et langt mindre antall rein og førte et mer nøyaktig tilsyn med dyrene.

Kommissærene konkluderte med at under de nye forholdene var det nødvendig med en mer summarisk beregningsmåte. Likevel var det både rimelig og overensstemmende med traktaten at det ble betalt leie i mest mulig samsvar med det antallet dyr hver enkelt same eide.

---

samtale med forfatteren i 1988 hadde uttrykt at reinbeiteleia sannsynligvis bare ble innkrevd én gang, i 1754. Seinere arkivgjennomganger har imidlertid vist at slik leie ble innkrevd også etter den tid.

⁹¹⁹Se nærmere om driftsformen i kap. 5.2.

⁹²⁰Forhandlerne bruker ordene skatter og avgifter synonymt.

Selv om en del av dette kompromisset gikk ut på at den særskilte avgifta for jakt og fiske burde avskaffes, måtte det likevel være adgang for den norske sameallmuen, mot en ”ubetydelig Afgift”, å drive fiske til husbehov og jakt når de oppholdt seg i finsk lappmark. Likeledes måtte samene fra Utsjok og Muoniska sogn ha den samme muligheta i den norske lappmarken, både ved kysten og inne i fjordene. Denne nye avgifta skulle i motsetning til den gamle, ikke erlegges særskilt, men regnes inn i den ordinære reinbeiteleia.⁹²¹

Det endelige forslaget deres gikk ut på at de finske samene – for reinbeiteleie og for jakt og fiske til husbehov – skulle ut med 10 kopek sølv, eller 8 skilling sølv, for hvert 100 dyr de hadde med seg. De norske samene skulle betale dobbelt så mye.⁹²² For øvrig skulle samene under sitt opphold på fremmed territorium ikke besværes med noen andre avgifter eller arbeid.

Samelensmannen og nemndemennene skulle ikke lenger ha noe å gjøre med innkreving av beiteleia. Bestemmelsen i kodusillens § 15 om at de var fritatt for å betale beiteleie skulle derfor falle bort. De skulle nå sidestilles med de andre samene som flytta over grensa. Videre mente forhandlerne at §§ 17,18,19, 20 og 21, som alle dreier seg om beregning, innkreving og innbetaling av reinbeiteleie, kunne slås sammen til én bestemmelse.

Gjennom en summarisk beregning var partene kommet frem til at de finske samene hadde 15 000 rein på beite i Finnmark. Derav var 3 000 fra Enontekis. Etter den beregningsmåten som var foreslått i §§ 13 og 14, skulle dette utgjøre en leie på 15 rubler, eller 10 speciedaler, begge i sølv.

De norske samene på sin side hadde 50 000 rein på beite i Finland. Det skulle utgjøre en leie på 100 rubler i sølv, eller godt og vel 66 sølvspeciedaler.

Denne betalinga skulle fastsettes for en 25-års periode. Skjedde det i løpet av denne tiden betydelige forandringer i den ene eller andre retning, kunne en av partene kreve at amtmannen i Finnmark og landshøvdingen i Uleåborg skulle gjøre en ny beregning. Hvis dét ikke skjedde, skulle den eksisterende betalinga fortsette i nye 25 år.

---

⁹²¹ Dette vil si at Cappelen hadde skifta syn siden det første møtet i Polmak/Vadsø i 1832, og gikk nå med på at en form for beiteleie stadig skulle betales.

⁹²² Dette vil si at jakt- og fiskeretten i praksis skulle bli en enda mer integrert del av reindriftrretten enn tidligere.

Den jamføringa som ble gjort viste at det var den norske ”Lappe-Almue” som ble nettobetalere av leie.⁹²³ Denne skulle kreves inn av de norske embetsmenn, etter en hensiktsmessig fordeling mellom samene i Øst- og Vest-Finnmark fogderier. Ved utgangen av hvert år skulle amtmannen i Finnmark sende hele leiebeløpet for foregående vinter til lenshovdingen i Uleåborg.

Derfra skulle leia så fordeles med en fjerdedel til Enontekis kapell, like mye til Utsjok hovedsogn, og den gjenværende halvdelen til Enare kapells sogn. I tillegg skulle all leie som kom inn for området sør for ”Waskojoki”, også sendes inn samtidig, og tilfalle dem som”(…) lide Indtræng i sin Jagtdrivt”.⁹²⁴

Forslaget om å gjeninnføre avgifter for de grenseoverflyttende reindrifftsamene fikk støtte hos geistligheta i Utsjok – nabosognet til Øst-Finnmark. Soknepresten der mente at de norske fjellsamene som nomadiserte på storfyrstedømmets område åtte måneder i året, måtte pålegges å betale en viss årlig avgift. Denne skulle gå til å dekke lokale behov – etablere et fond for en ”Fattig Skole- og Arbetsinrättning” for Utsjok og Enare forsamlinger.⁹²⁵

Det finske Senatet var også enig i kommissærenes forslag, men presiserte at den nye paragrafen også måtte inneholde konkrete bestemmelser om ekstra leie for beite sør for ”Waskojoki”, og øst for Enaresjøen.⁹²⁶ Fordi Utsjokfjellsamene etter Senatets oppfatning egentlig burde holdt seg på sitt eget område om vinteren, skulle også de betale den samme ekstra beiteleia sør for nevnte ”Waskojoki” som de norske reindriftssamene.⁹²⁷

⁹²³Mellomlegget man ble skyldig fra norsk side var 85 sølvrubler, eller 56 speciedaler og 80 skilling i norsk sølvmynt.

⁹²⁴Denne leia skulle med andre ord være en direkte kompensasjon til de Enaresamene som fikk dårligere muligheter til å drive jakt.

⁹²⁵OMA: UKA. J II a:3. Domkapitlet i Åbo, 12.10.1836. Til ”*Contracts Prosten*” i Kemi. Dette var forsåvidt i tråd med det prinsippet Senatet allerede hadde gått inn for. Når det gjaldt fordelinga internt i Finland av det som kom inn i beiteleie, var det noe som ikke behøvde å være med i traktaten. Jf. uttalelse 13.4.1835. FRA. EKO-s. Mp. 22. Pk. 5.

⁹²⁶Uttalelse 13.4.1835. FRA. EKO-s. Mp. 22. Pk. 5. Se kart over Enareområdet i fig. 2, i kap. 5.2.6.

⁹²⁷Med hensyn til den formelle sida presiserte Senatet at hvis forslaget vant tsarens bifall, skulle slike bestemmelser som angikk den finske sameallmuens forhold til egne landsmenn, ikke inntas i traktaten, men bestemmes internt.

Likeledes var Senatet enig i en summarisk beregningsmåte, inntil det ble mulig å lage en mer detaljert oppstilling. Dette skulle skje i 1837, og deretter hvert tiende år. Senatet ville imidlertid ikke at beiteleiebetalinga skulle følge et prinsipp hvor det ble betalt for differansen mellom antallet rein som norske og finske samer hadde på beite i det andre landet. Hver enkelt reindriftssame skulle betale mest mulig nøyaktig for det antallet dyr de eide. Fra finsk side skulle det som ble innkrevd, sendes amtmannen i Finnmark, via landshøvdingen i Uleåborg. Senatets håp var at det også ble gjennomført liknende tiltak på norsk side.

Fra instanser i Norge var det imidlertid verre å få tilslutning til forslaget om en gjeninnføring av reinbeiteleia og en ny beregningsmåte. Blant annet hadde den tidligere amtmann i Finnmark, U. Fr. Cappelen, både juridiske og praktiske innvendinger.⁹²⁸

Juridisk så han det som tvilsomt om beiteleie i det hele tatt kunne påbys. Grunnen var at all direkte skatt i Finnmark var opphørt ved det siste Stortingets oppheving av jordskatten, og ”Skatten af Rettighedsmænd (den forhen saakaldte Søe- og Fjeldfinne-Skat), (...)”.⁹²⁹ Hvis denne avgifta ikke kunne innkreves i Norge, tilsa gjensidighetshensyn at de norske reindriftssamene heller ikke burde betale noe når de var på ”Russisk Territorium” – altså i Finland.

Summen var dessuten så liten at beiteleia for framtida kunne opphøre helt, og ikke bli noe tema ved ”(...) Afslutningen av en forøvrig vigtig Tractat imellem 2de Riger”. Hvis man fra den andre sida likevel ville stå på at beiteleie skulle betales, burde man velge kommissærenes forslag til forenkla betalingsystem.

De juridiske vanskene kunne løses ved å forutsette at leia ikke var noen skatt eller avgift, men bare et kontraktsmessig arrangement – ”contractsmæssig Præstation”. Likevel kunne formannskapslovene av 14.1.1837 være en anstøtsstein. Den tidligere amtmannen meinte likevel at det ennå ville gå en god stund før disse trådte i kraft i Finnmark. Derfor var det ikke nødvendig å innhente noe samtykke fra vedkommende kommuner i forbindelse med beiteleie for reindriftssamene.⁹³⁰

---

⁹²⁸Betenkning til FIN, dat. Larvik, 13.1.1838. NRA. RR. RFF I. 1831–1841.

⁹²⁹Om de spesielle rettighets- og skatteforholdene i Finnmark, blant annet endringene i 1833, se Sandvik 1993:360f.

⁹³⁰De første kommunevalgene i Finnmark fant sted i 1839. Jf. Bottolfsen 1990:60.

5.2.11 Vokting av reinflokkene

Vokteplikten ble sterkt fokusert under arbeidet med kodusillrevisjonen. Kommissærene var enige om at den nye skikken med å la reinflokkene gå mer eller mindre fritt var i strid både med 1751-kodusillens bestemmelser og med den alminnelige orden. Den overflyttende fjellsameallmuen fra begge sider burde derfor forpliktes å føre tilsyn med flokkene sine, slik skikk og bruk hadde vært.⁹³¹

Siden de tallrike hjordene var blitt vant til den nye driftsmåten, antok man at det ville ta betydelig tid å få ”denne Uskik udryddet”. Målsettinga var likevel at innen ti år skulle flokkene til Øst-Finnmark- og Utsjokfjell-samene igjen være under den tidligere ”brugelige Bestyrelse”. I den forbindelse nevnte kommissærene at fjellsamene fra Vest-Finnmark og Enon-tekis var blitt formuende, selv om de førte oppsyn med reinene sine.

Den sakkyndige komiteen i Øst-Finnmark, som på norsk side var de første som vurderte kommissærenes forslag, var enig i at det igjen måtte innføres full vokteplikt for reinflokkene. De hadde likevel liten tro på at dette vil bli gjennomført i løpet av ti år, eller at reindriftssamene ville bruke denne tida til igjen”(...) at tilvænne deres fra al Bevogtning afvænte Reensdyrhjorde til bevogtning, (...)”. Komiteen meinte at det var nødvendig med sanksjoner i form av bøter for å få satt bestemmelsen ut i livet, og foreslo at mulkten for å unnlate bevogtning burde tredobles etter ti år.⁹³²

Fogd Hauge i Øst-Finnmark, kom i sin kommentar inn på at kysttraktene dels var bebodd, og at det kunne ventes en ytterligere befolkningsøkning. Derfor ville han foretrekke kommissærenes forslag, og et forslag som var kommet fra Tanas allmue om at reindriftssamene burde ha en ubetinga vokteplikt.⁹³³ I enkelte trakter var det utvist til dels betydelige engslåtter.⁹³⁴ Det burde ikke bli noen uoverkommelig oppgave for fjellsamene å vokte reinen. Samtidig ville de fastboende få en rettferdig beskyttelse.

Amtmannen i Finnmark så det altså som viktig å hindre at reinen gjorde skade for de fastboende.⁹³⁵ Å få slutt på dette ”Uvæsen” var derfor en

⁹³¹Ekström og Cappelens fellesforslag, dat. 8.2.1834. NRA. Rr. RFF. I 1831–1841.

⁹³²Komitebetenkning av 31.10.1834. NRA. Rr. RFF. I 1831–1841. Om denne komiteén – se 4.5.5.

⁹³³ØF t. FA, 12.11.1834. NRA. Rr. Bil. t. nr. 36. RFF. I 1831–1841.

⁹³⁴Han nevnte spesielt en engslått som var anvist Vardøhus festning ved Persfjorden i nærheten av Vardø.

⁹³⁵NRA. Rr. FA til FIN. Dat. Tromsø, 2.11.1835.

viktig sak for det offentlige. Den eneste måten å få det til på var uten tvil det kommissærene hadde foreslått, nemlig at det skulle være en ubetinga plikt for fjellsamene alltid å holde reinene sine under vokting når de flytta til og fra sjøkanten. Dette nok var byrdefullt, men slik hadde det vært tidligere.

Han var uenig i en overgangsperiode på ti år, slik kommissærene hadde foreslått. Dette begrunna han med at de eldre reinene instinktmessig ville søke til de vanlige oppholdsstedene. Når avkommet alltid fulgte de voksne dyrene, ville målet ikke være nådd i løpet av ti år. Det syntes rimelig å gi samene et høvelig varsel så de kunne etterleve påbudet. De kunne enten engasjere flere voktere eller på annen måte, kunne sette seg i stand til å etterleve påbudet. Tre år burde være mer enn tilstrekkelig for få det til.⁹³⁶

5.2.12 Oppsummering – reindrift

Et slående trekk ved den grenseoverskridende reindriften i området mellom Øst-Finnmark og Utsjok/Enare, var at de finsk- og norskregistrerte reindriftssamene gjerne flytta sammen, og at nære slektninger hadde ulikt undersåtsforhold.

Om vinteren trakk de aller fleste inn i Enaredistriktet, hvor de oppholdt seg fra seint på høsten til april måned. De finske reindriftssamenes vesentligste sommerbeiteområde var mellom Lakse- og Tanafjorden, særlig på halvøya Johkkan eller Digermulen, innerst i Tanafjorden.

På begynnelsen av 1830-tallet vurderte norske myndigheter reindriften som svært viktige for bosettinga i amtet. Blant annet fikk den øvrige allmuen en stor del av livsnødvendighetene sine fra reindriften. De norske fjellsamene var derfor uunnværlige for Finnmark. Fogden i Øst-Finnmark anbefalte derfor at man måtte opptre på en slik måte at de fortsatt ville oppholde seg på norsk grunn. Dét var et syn som i betydelig grad kom til å prege de norske standpunktene i forhandlingene nesten helt frem til grensesperringa.

Forklaringene på forhørstingene i Polmak og Karasjok i 1831 er verdifulle kilder til reindriftssamenes bruk av ressursene i dette grenseområdet. Selv om forholdene, etter reindriftssamenes eget syn, i det vesentlige var

---

⁹³⁶Den tidligere amtmannen, U. Fr. Cappelen, var også enig i dette.

For øvrig hevda han at både erstatningsansvaret og vokteplikta var et anliggende for lovgivninga. Betenkning til FIN, dat. Larvik, 13.1.1838. NRA. RR. RFF I. 1831–1841.

konfliktfrie, fantes det likevel visse gnisninger. Det var særlig at reinen gjorde skade på særlig Enaresamenes høystakker. Disse hadde en ekstensiv driftsform med et betydelig antall utslåtter.

Utviklingstrekkene innen reindrifta får man nærmere beskrevet i forbindelse med de innledende forhandlingene om en revisjon av Lappekodisillen, i tida 1832 til 1834. Der kom det frem at det ikke fantes flyttsamer i Enare, mens det var en god del i Utsjok. Størstedelen av reinen i området tilhørte Finnmarkssamene. Det totale reintallet i Finnmark skulle være 46–55 000. De finske samenes reintall ble anslått til rundt 15 000.

Reintallet hadde økt betydelig, og enkeltpersoner blant de norske samene eide flokker på opptil 6 – 8 000 dyr. Slik embetsmennene beskriver det var driftsformen lagt om, og særlig de største reineierne hadde lagt seg til en meget ekstensiv drift. I følge samtidskilder gikk dyrene uten tilsyn hele sommeren, og trakk innover mot vinterbeitelandet allerede fra slutten av juli måned.

Fra finsk side ble det påpekt at denne økninga i reintallet og den nye driftsmåten, medførte ulemper for Enareboerne som hadde en stasjonær reindrift, med ganske små flokker. Enarelandet ble nå oversvømt av de norske flyttsamene med sine store flokker, og de viste ingen omtanke for Enareinnbyggernes eget reinbeitebehov. Sammenblandinger av Enareboernes rein med de store flokkene var et betydelig problem. Reinen fra Enare fulgte med til Norge, og var vanskelig å finne igjen.

Utvidelsen av tamreinholdet og bruken av nye vinterbeiteområder var også konfliktskapende i forhold til den gamle veidekulturen som ennå fantes i Enareområdet. Reinflokkene kom inn på Enaresamenes villreinfangstområder. Der satte reinene seg fast i fangstinnretninger for villrein som var satt opp der. Norske reindriftssamer hadde blant annet ødelagt Enareinnbyggernes villreinsnarer.

Økninga av reintallet, skikken med ikke å passe reinen, utvidelse av vinterbeiteområdene i Finland og forstyrrelsen av den tradisjonelle næringsvirksomheta der, førte til at det i de innledende regionale forhandlingene om kodisillen ble satt et kritisk søkelys på reinbeitebestemmelsene fra 1751.

For Finlands vedkommende måtte det derfor innføres bestemte beitegrenser, og bestemmelser om at reindriftssamene skulle holde seg i en viss

minsteavstand fra bebodde steder. I Norge måtte de holde flokkene sine borte fra oppdyrka jorder og engmarker.⁹³⁷

I 1834 ble det for Enares vedkommende oppnådd enighet om en sørlig beitegrense ved ”Vaskojoki”. Etter en spesiell prosedyre, og mot å betale dobbel avgift direkte til Enareinnbyggerne, kunne de norske samene likevel la reinene sine beite sør for denne grensa. En liknende ordning ble også foreslått for området øst for Enaresjøen, selv om det akkurat da ikke var noen norske fjellsamer der.

De finsk-norske kommissærene gikk inn for å beholde kodusillens bestemmelser om straff for skade på åker, eng, og liknende. De foreslo også at man kunne pålegge et kollektivt erstatningsavsvaer for de aktuelle reindriftssamene i fellesskap.

På grunn av at fjellsamene først i seinere tider hadde søkt Enare og deler av Enontekis, ble forhandlerne i 1834 også enige om bestemte bøtesatser for disse distriktene. Utsjok skulle imidlertid være unntatt. Grunnen var i følge embetsmennene at dette distriktet, sammen med de tilgrensende norske sognene, fra gammelt av hadde vært fjellsamenes virkelige hjemsted. De fastboende der kunne derfor for en stod del betraktes som innflytta fremmede, mente de. Derfor skulle reindriftssamene ha lempeligere betingelser der.

Et interessant trekk er at man på finsk side ikke anså at Utsjoksamene hadde noen bedre rett innenfor Enare, enn reindriftssamene fra Norge. Etter vanlig orden burde de ha plikt til å holde seg innenfor grensene for sin egen forsamling. Derfor kunne og burde Utsjoksamene pålegges de samme restriksjonene og straffebestemmelsene i Enare som de norske fjellsamene.

Fra finsk side var det et ønske om at kodusillens reinbeiteavgifter skulle gjeninnføres. Resonnementet var at når de finske samene måtte betale tiende for sitt sjøfiske i Norge, skulle de norske fjellsamene betale reintiende når de oppholdt seg i Enare.

De norsk-finske kommissærene som laga forslag til endringer i kodusillen, konkluderte i 1834 med at det burde betales leie i et mest mulig rimelig forhold til det antallet dyr hver enkelt same eide. Det skulle ikke lenger betales særskilt avgift for jakt og fiske, og betalinga for bruk av reinbeiter i

---

⁹³⁷ Spørsmålet om beitegrenser for Enontekisområdet hadde vært fremme allerede rundt 1817. Jf. kap.3.8.

det andre landet skulle legges sterkt om. Landets egne myndigheter skulle motta leia fra sine egne samer, og deretter overføre beløpet samla til nabolandet.

De norske og finske forhandlerne i 1832–34 var enige om at den nye skikken med å la reinflokkene gå mer eller mindre fritt, var i strid både med 1751-kodusillens bestemmelser og med den alminnelige orden. Fjellsamene burde derfor tilpliktes å føre tilsyn med flokkene sine. Man betonte også at kysttraktene dels var bebodd, og at det kunne ventes en ytterligere befolkningsøkning. Derfor var det viktig at reindriftssamene hadde plikt til å passe på reinene sine overallt.⁹³⁸

Beskrivelsene fra norske og finske myndigheter på 1830-tallet, viser at reindriftssamene fortsatt hadde en meget fri stilling. Formelt var de registrert som undersåtter enten i Norge eller Finland, men de var ikke underlagt full kontroll fra de to statenes myndigheter. Dette innebar at de hadde en fri grenseoverflyttingsrett, som de regionale myndighetene i grenseområdene ikke kjente omfanget av. Faktisk var reindriftssamenes stilling av en slik karakter at man kan tale om et tilnærma sjølstyre.

5.3 De finske samenes sjøfiskerett

Ved siden av reindrift og laksefisket i Tanaelva var sjøfisket den tredje sentrale grenseoverskridende næringa i området mellom Øst-Finnmark og de tilgrensende finske sameområdene.⁹³⁹ Fisket i fjordene på norsk side var et viktig økonomisk fundament både for Utsjok- og Enaresamene.⁹⁴⁰

Diskusjonen omkring rettsgrunnlaget og de praktiske sidene ved utøvelsen av dette fisket ble i 20-årsperioden etter 1830 en av de vanskeligste sakene i forholdet mellom Russland-Finland på den ene sida, og Sverige-Norge på den andre. Hva var så de faktiske forholdene? Hvordan ble fisket drevet, og hvilke faktorer påvirka utviklinga i den aktuelle perioden? Hva var det rettslige grunnlaget for de finskregistrerte samenes fiske? Hadde innlands-samene en generell fiskerett etter traktatverket fra 1751, slik Jacob Fellman gav uttrykk for: ”Traktaten i Strömstad bibehöll uttrykkeligen de svenska

⁹³⁸ ØF t. FA, 12.11.1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 36. RFF. I 1831–1841.

Forholdet mellom kodusillens bestemmelser, norske myndigheters syn, og de finske samenes sjøfiske, er tidligere behandla i Pedersen 1998 a.

⁹⁴⁰ Se kap. 3.11. om Utsjok- og Enaresamenes sjøfiske frem til slutten av 1820-tallet.

Lapparne, och således äfven Utsjoki och Enareboerna, vid deras urgamla rätt til fiske vid Ishafvets kust”.⁹⁴¹

5.3.1 Norske regionalmyndigheter: Sjøfisket – en traktatfesta rett for alle samer fra Finland

Utsjok- og Enaresamene fiska for det meste i Varangerfjorden. Derfor var det regionale myndigheter i Øst-Finnmark som i første rekke hadde kunnskap om de finske samenes sjøfiske.

Fogden i Øst-Finnmark skreiv i 1831 en rapport om forholdene i sitt embetsdistrikt etter inntrykk som han hadde samla der på en reise sommeren 1830.⁹⁴² Der kommer det frem at så vel folk fra det egentlige Russland som fra storhertugdømmet Finland, årlig kom til Øst-Finnmark, hvor de om sommeren dreiv fiske og annen næring, ”(...) lige med Landets egne Indvaanere og det uden at svare nogensomhelst Afgift”.

Helt fra grensefastsettelsen i 1751 til begynnelsen av 1830-tallet må norske myndigheters praksis og delvis også direkte uttalte syn, tolkes slik at det forelå en allmenn fiskerett for de finske samene.

Dette kom blant annet tydelig frem i 1832. Fogdens protokoll fra det første møtet om endringer i kodusillen, viser at hans rettsforståelse var at de finske grensesamenes rett var hjemla i grensetraktaten fra 1751.⁹⁴³ Han skreiv der at selv om ”(...) Tractaten af 1751 omhandler Utzjoki og Enare Indvaanernes Ret til Fiskerie i Norge (...)”, var det likevel nødvendig at dette ble gjentatt, og nærmere bestemmelser fastsatt.⁹⁴⁴

---

⁹⁴¹”P.M. i anledning af ifrågasatt gränse-spärring mot Norge.” (Skrevet 1851). Jf. Fellman J. IV 1906:246 ff. Fellman tar imidlertid feil når han også hevder at denne retten ble oppheva gjennom grensekonvensjonen mellom Sverige/Norge og Russland i 1826. Den gjorde ingen inngrep i de rettighetene som var hjemla i Lappekodusillen av 1751.

⁹⁴²T. FIN, 28.3.1831. NRA. Pk. 1a. DuS. Ordren til denne befaringsreisa var gitt i skriv fra FIN, 6.4.1830.

⁹⁴³NRA. Rr. RFF, I. Cappelens protokoll fra Polmak-/Vadsømetet, dat. 6.8.1832. Oversendt FIN, 2.10. s.å.

⁹⁴⁴Fogden sikta trolig der til den generelle fiskeritillatelsen til de svenske samene i kodusillens § 12.

Derfor skulle det fortsatt, som tidligere, være tillatt for innbyggerne i Utsjok og Enare å drive fiske i Norge – eller slik han foreslo at det skulle lyde i den reviderte kodisillen:

Det skal fremdeles som forhen være Indvaanerne af de
Finlandske Sogne Utsjok og Enare tillatt at drive Fiskerie i
Finmarken, saavel inde i Fjordene, som ude ved Havkanten.⁹⁴⁵

Ikke forbausende delte hans finske motpart, Ekström, oppfatninga om at sjøfiskeretten var nedfelt i 1751-traktaten. Eller – som han i 1832 formulerte innledninga i sitt forslag til ny artikkel 4:

I grund af de særskildta stadganden, som 1751 års Gränse
Tractat derom innehåller, skall det vara ryska gränse-
invånarena från Finland tillåtit att idka fiske vid norska hafs-
kusterna.⁹⁴⁶

Enda klarere var kommissærene i det fellessynet de utforma 8.2.1834:

Det tillades den Finske Lappe-Almue, som indfinder sig i
Norge, at drive Fiskerie saavel ved Havet som inde i Fjordene
lige med Landets egne Indvaanere, (...) .

Høringsrunden i forbindelse med forslagene Ekström og Cappelen fra 1834, varte helt til 1838. Der var det regionale myndigheter og andre som ytra seg.

Ifølge Vest-Finnmark fogderi hadde ”Russiske Undersaattere” etter lovgivningen av 1830 ikke rett til å drive fiske noe sted ved sjøkanten i fogderiet.⁹⁴⁷ Av den grunn var saka ikke særlig viktig der.⁹⁴⁸

I Øst-Finnmark slo den derværende oppnevnte komité kraftig ned på forslagene i §§ 13 og 14, om at den ”Finske (Finlandske) Lappealmue” som kom til Norge for å drive fiske, uten å eie eller bringe med seg rein,

⁹⁴⁵Fiskeriforlaget finnes i artikkel 5 i Cappelens utkast.

⁹⁴⁶Ekströms rapport, dat. Öfver Torneå, 1.9.1832. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22. Bil. nr. 6. Förslag till förändringar och tilläggningar vid afhandlingen on Gränseverket emellan Sverige och Norrige 1751.

⁹⁴⁷Denne lovgivninga var den finnmarkske fiskerilova av 13.9.1830. Der var det fastsatt at russerne kunne drive fiske fra bestemte steder i Øst-Finnmark. Lova berørte imidlertid ikke de rettighetene til sjøfiske som Lappekodisillen sikra de overflyttende finske samene – men som vanligvis ble betegnet som ”Russiske”.

⁹⁴⁸NRA. Rr. RFF. I. Til FA, fra VF, 12.11.1834.

skulle ha ”Rettighed” til å drive fiske i havet og fjordene, på linje med landets egne innbyggere.⁹⁴⁹ Noe slikt ville de ikke gå med på.

Dette ville være å gi undersåttene fra et fremmed rike en rettighet som ville kunne føre til skade for landets egne innbyggere. Man medgav at akkurat da var ikke de som kom på fiske fra ”Russisk Finland” til skade eller fortrensel. Men – et økende antall slike fiskere, eller økt folketall i et enkelt distrikt i Finnmark, kunne lett føre til at de tilreisende ville fortrenge landets egne – særlig når det gjaldt fisket i fjordene.

Derfor ønska den lokale komiteen at det måtte presiseres at de som kom fra Finland uten at de eide eller brakte rein med seg, ikke skulle ha en selvstendig fiskerett. De skulle kun være lottkarer på båter eid av norske undersåtter. Dette var begrunna i engstelse for at norske undersåtters næringsdrift ville komme til å lide, hvis det ikke var begrensninger – selv for grensesamenes fiske.⁹⁵⁰ Dessuten skulle de finske undersåttene betale ordinær tiende til Norge.

Komiteen bestod av to handlende – storkjøpmannen i Vadsø, Andreas Esbensen, og høkeren Nandrup. De kunne nok ha en sterk egeninteresse i å underkommunisere en fiskerett for folk fra et annet land. Disse ville være mindre bundet til de lokale kjøpmennene, enn lokale innenrikske undersåtter. Når det gjelder et annet av kommissærenes forslag – å dele tienden med prestskapet i Finland, var komiteén også sterkt i mot det. I den forbindelse merker man seg at det tredje medlemmet av komiteén – Holst – var sokneprest. Han hadde nok heller ingen interesse av å gi slipp på deler av tiendeinntekta.

Slik komiteén formulerte seg, hadde de finske undersåttenes fiske så langt ikke ført til fortrensel av norske innbyggere. I og med at de konkret foreslo at det bare skulle legges restriksjoner på dem som kom til Norge uten rein, må man gå ut fra at reindriftssamene stadig skulle ha fulle

---

⁹⁴⁹ Uttalelse avgitt i Vadsø, 31.10. 1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 36. RFF. I 1831–1841. Årsaken til at komiteen tilføyde ”Finlandske” i parentes, var trolig for å understreke at dette var samer som kom fra Finland. I norsk språkbruk var det som kjent vanlig å kalle samene for finner, men begrepet lapp var også i ferd med å innarbeide seg. Hvis det bare hadde stått den ”Finske Lappealmue”, kunne man tolka utsagnet som den ”samiske sameallmue”.

⁹⁵⁰ De formulerte seg slik: ”Det tillades den fra Russisk Finland til Norsk Finmarken søgende Almue, som uden at eie eller medbringe Reensdyrhjorde, indfinde sig der for at drive fiskerie, at drive saavel ved Havkysten, som ved Fjordene paa Baade med Norske Undersaatter, men ei paa egne Baade og med egne Redskaber, (...)”

sjøfiskerettigheter, deriblant også mulighet til å fiske fra egne båter og med egne redskaper.

Den nye Øst-Finnmarkfogden, Erik Hauge, tiltrådte den sakkyndige komiteén i Vadsø. Han hadde en atskillig mer restriktiv holdning til de finske samenes sjøfiske enn forgjengeren Cappelen.⁹⁵¹ Han delte Vadsøborgernes syn om at i den grad finske samer hadde rett til å drive fiske i Norge ut over det de selv fortærte, altså for salg og med egne båter, kunne denne retten ikke tilligge andre enn dem som kom til Finnmark, "(...) hovedsagelig for at faae Sommerbete til deres Reensdyr". Disse utgjorde imidlertid den minste delen av de finske undersåttene som søkte til Finnmark.

Størstedelen var for det meste "(...) Qvæner eller egentlige Finner", helt fra egnene ved Torneå.⁹⁵² Han hevda også at samtlige av de som kom på fiske, også reindriftssamene, hadde deltatt i hav- og fjordfisket på samme måte, nemlig ved å være mannskap på båtene til norske undersåtter, og "(...) tildeels at benytte deres Redskaber, (...)". Dette gjorde de mot en bestemt andel av utbyttet.

Fogden meinte at denne praksisen var årsak til at kommissærene hadde tatt feil, når de anså at traktaten fra 1751 gav begge slags finske undersåtter rett til sjøfiske. Forholdet var egentlig at man bare hadde "taalt" det fisket som ble drevet av dem som ikke hadde rein, noe man muligens stadig burde gjøre. Slik fisket var organisert måtte fiskerne egentlig betraktes som arbeidere for norske undersåtter, mot betaling i naturalier – altså til norsk fordel.

Bestemmelsene om de finske undersåttenes fiske avhang også av om landets egen befolkning selv var stor nok til å drive fiske. Det kunne ha innflytelse på hvordan de nevnte, eller andre "udenrigske", kunne delta som arbeidere for norske undersåtter.

Hvis finske undersåtter fra de nevnte distriktene fikk rett til å drive fiske i det omfang Ekström og Cappelen hadde foreslått, kunne det føre til at disse skaffa seg båt og fiskeredskaper, og dreiv fiske helt for egen regning. Derved kunne norske undersåtter enten bli fortrengt eller få innskrenka muligheter til å drive denne viktigste næringa for dem.

⁹⁵¹Erik Hauge. ØF t. FA, 12.11.1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 36. RFF. I 1831–1841.

⁹⁵²Med begrepet «Finner» mener han utvilsomt etniske finlendere, ikke samer.

For Varangerfjordens vedkommende ble det allerede sagt at fiskegrunnene i forhold til det økende antall fiskere, var ”mindre tilstrækkelige”. Derfor ville det kunne oppstå strid mellom de to statenes undersåtter, noe som igjen kunne få en negativ innflytelse på statenes innbyrdes forhold.

I en eventuell traktat ville fogden heller ikke ha inn formuleringer om at finske undersåtter kunne delta som lottkarer, slik komitéen i Øst-Finnmark hadde foreslått. Det var tilstrekkelig å bestemme at jakt- og fiskeretten på norsk grunn bare tillå de innbyggerne av Utsjok og Muonioniska sogn som kom til landet for å få sommerbeite til reinene sine.

Amtmann så heller ingen grunn til å tilstå en slik utvida fiskerett som foreslått av den norske og finske kommissæren.⁹⁵³ Derimot meinte han bestemt at av ”(...) den nugjeldende Tractat kan en saadan Ret ikke utledes”.⁹⁵⁴ Seinere forhold kunne heller ikke begrunne en slik rett.⁹⁵⁵

Høringsinstansene i Norge ville altså forbeholde fisket for egne innbyggere. Amtmannen konstaterte også at folketallet i Finnmark steig. Mange nye fremmede fiskere kunne komme til å fortrenge landets innvånere. Av den grunn gikk amtet sterkt imot at samene skulle få en større fiskerettighet enn den de hadde gjennom den ”nugjeldende Tractat”, og lova av 13.9.1830, angående fiskeriene i Finnmark.⁹⁵⁶

Den tidligere amtmannen i Finnmark, U.Fr. Cappelen, var den siste som uttalte seg. Han kunne derfor bygge på det de lokale og regionale instansene hadde meint om fiskerettsspørsmålet.⁹⁵⁷ I motsetning til amtmann Buck, skilte han helt eksplisitt mellom sjøfiskerettighetene til russerne, og de ”Russiske Lapper”.⁹⁵⁸

Etter den finnmarkske fiskerilova av 13.9.1830, hadde russerne rett til å drive fiske inntil en mil fra land, med basis i bestemte steder i Vardø og

---

⁹⁵³NRA. Rr. RFF. I 1831–1841. FA til FIN, 2.11.1835.

⁹⁵⁴Uttrykket «nugjeldende traktat» viser at også amtmann Buck var av den oppfatning at grensetraktaten og Lappekodisillen gjaldt.

⁹⁵⁵Med det må han meine den sedvanen man hadde hatt siden 1751, hvor de finske samene dreiv fiske i Varangerfjorden, på linje med norske undersåtter – og som fogd Cappelen ønska å formalisere i den reviderte kodisillen.

⁹⁵⁶De finske samene var ikke nevnt i denne lova. Derimot var russernes fiske regulert i § 40.

⁹⁵⁷Betenkning til FIN, dat. Larvik, 7.1.1838. NRA. Rr. RFF. I Hem. dok. 1831–1841.

⁹⁵⁸Det betyr finske samer.

Vadsø sogn.⁹⁵⁹ Cappelen slo fast at denne lova ikke kunne berøve den større retten til fiske som de ”russiske” – det vil si finske samene – hadde etter traktaten av 1751. Heller ikke kunne fiskerilova fra 1830 innskrenke utøvelsen av denne retten. For mange av samene ville dét bety at de da ville miste den helt.

Han var imidlertid på linje med de andre høringsorganene med hensyn til hvilke samer på finsk side som hadde retten. Innledninga – ”Intimationen” – til traktatens første kodisill, og bestemmelsene i den i sin alminnelighet, særlig §§ 10, 12, 13 og 14, viste at fiskeretten kun tilkom de samene som kom over til norsk territorium med rein – ”(...) og ikke enhver Russisk Lap, der måtte drage over til Norge”. De øvrige ”russiske” samene hadde neppe noen større rett til å drive fiske i Norge enn den som var gitt russere i sin alminnelighet gjennom § 40 i fiskerilova av 13.9.1830.⁹⁶⁰

Han var imidlertid ikke det minste i tvil om at de som flytta til Norge med rein, hadde rett til å drive fiske i større utstrekning enn bare til husbehov. Å hevde noe annet ville være en innskrenkning for dem, som ikke harmonerte med § 12 i kodisillen. Der var det nemlig slått fast at de hadde rett til å ”(...) drive Fiskerie lige med Norske Undersaatter”. Men – overensstemmende med fogd Hauges oppfatning – var det likevel bare de innbyggerne fra Utsjok og Muonioniska sogn som søkte sommerbeite for reinene sine i Norge, som hadde fiske- og jaktrett i Norge i den utstrekning som var bestemt i 1751-traktaten.⁹⁶¹

5.3.2 Delt tiende mellom presteskabet i Norge og Finland

Når det gjaldt avgifter for fisket, tiende og liknende, tyder fogd Cappelens formulering i 1832 på at i alle fall en del av Enareinnbyggerne ikke betalte tiende eller annen avgift. Eller som han uttrykte det: Mange av dem

⁹⁵⁹ Han viste også til at utgangspunktet for lova var et reskript av 10.2.1747 (Det var første gang russernes fiske i Finnmark ble formalisert).

⁹⁶⁰ Det vil si at han her satte et likhetstegn mellom de finske samene som var tsarens undersåtter, men ikke dreiv med rein, og russere sin alminnelighet.

⁹⁶¹ Dette fant han grunn til å understreke særskilt, i og med at den russiske utenriksministeren i sin note syntes å ha hatt en utvidende fortolkning av § 12. Den noten som omtales er utenriksministerens henvendelse til sin minister i Stockholm, 27.10.1837. Brevet finnes i oversettelse i NRA. Rr. RFF 1831–1841. Hem. dok. Bil.T.Nr. 39.

”(…) driver vel, uden at svare enten Tiende eller nogensomhelst anden Afgift, Fiskerie i Varangerfjorden”.⁹⁶²

I tillegg burde det uttrykkelig slås fast at disse fiskerne hadde en plikt til å holde seg til de norske lovene, men at de stadig skulle ha den retten som konvensjonen av 26/14 februar 1828 hjemla dem.⁹⁶³

De to forhandlerne kom med sitt endelige forslag i 1834.⁹⁶⁴ Der anførte de at de finske samene burde betale tiende fordi fisket i sjøen var mye mer innbringende enn i innsjøene i lappmarkene. En annen grunn var at de fleste samene som dreiv et ”betydeligt Havfiske”, hadde få eller ingen rein som de betalte beiteleie for.

Det vanlige var nemlig at de samene som eide reinflokker, bare dreiv fiske i Norge til husbehov. Etter gjeldende bestemmelser skulle det ikke betales tiende for dette. De samene som hadde få eller ikke rein i det hele tatt, betalte tiende av all den fisken som ble brakt i handelen. Den finske ”Lappe-Almue” var med andre ord underlagt de samme regler for tienderleggelse som landets egne undersåtter.

Den nye løsningen forhandlerne kom frem til, gikk ut på at en tredjedel av tienden burde tilfalle sognepresten i Utsjok eller Muonioniska, hvor de fiskende hadde sine hjemsteder. De understreka likevel at det verken i traktaten eller i lovgivningen ellers var bestemt at disse fremmede fiskerne skulle betale tiende. I forslaget formulerte de seg på følgende måte med hensyn til tiendebetalinga: ”(…) dog have disse Fremmede af Fangsten at betale den i Norge bestemte Tiendeavgift”.

Det faktum at fogden i Øst-Finnmark ikke hadde noen problemer med at det skulle betales tiende til geistligheta på finsk side – av et naturgode som i sin helhet ble utnyttet på norsk territorium – er også en aksept for den fasthet som forelå, når det gjaldt Utsjok- og Enareboernes fiske i sjøen.

---

⁹⁶²NRA. Rr. RFF. Hem. dok. I 1831–1841. Cappelens prot. av 6.8.1832. Det er mulig at det er denne kilda Amund Helland bygger på når han opplyser at en stor del av innbyggerne i Enare, ”som fjeldfinner”, men uten rein, dreiv fiske i Varangerfjorden, men uten å betale tiende eller annen avgift. Jf. Helland II 1906:125.

⁹⁶³Gjelder Utsjok- og Enareinnbyggernes rett til å handle med de russiske pomorene i det tidligere fellesområdet i Sør-Varanger. Jf. art. VIII i handels og vennskapskonvensjonen mellom de forente rikene og Russland. Dat St. Petersburg 26. (14.) februar 1828. Original fransk tekst gjengitt i Rydberg 1896:368. Se også Kraft 1954, særlig s. 46/47.

⁹⁶⁴Dat. Vadsø, 8.2.1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 29. RFF. I 1831–1841.

Men – den lokale komiteen i Vadsø gikk i mot at noen del av tienden skulle gå til presteskabet i Finland. Det kunne føre til mistanke og tvist. De finske samenes tiendebetaling måtte ordnes ved at disse i likhet med norske undersåtter skulle ”(...) betale den i Norge bestemte Tiende og Afgift, som heel afgives til Tiendetagerne paa det Sted i Norsk Finmarken, hvor Fisken fanges”.⁹⁶⁵

Når det gjaldt de ”egentlige Reenlapper”, hevdta fogd Hauge at det trolig var forutsatt i traktaten at de ikke kunne fiske mer enn til husbehov. Slikt fiske var tiendefritt for alle i Øst-Finnmark. Dette antok han var bestemt i forordninga av 7. juni 1710, § 1.⁹⁶⁶ Når traktatens – det vil si kodisillens – § 10 gav dem rett til å drive fiske ”lige med Norske Undersaatter”, måtte de i likhet med disse utrede tiende av all den fisk som de solgte i Norge, siden traktaten ikke hadde noe uttrykkelig fritak for det.

Praksis skulle også ha vært i overensstemmelse med dette. All den fisken som de fremmede fiskerne ikke brukte til husbehov, skulle ha blitt solgt ”her i Landet”. Derfor var det nødvendig at den påtenkte traktaten burde inneholde noe som egentlig var en selvfølge, nemlig at ”de Fremmede” som ble gitt adgang til å drive fiske i Finnmark, i likhet med norske undersåtter burde svare tiende av den fisken som ble solgt.

Kommissærenes forslag om at en del av tienden burde tilfalle en fremmed stat og dens tjenestemenn, hadde heller ingenting for seg. De norske undersåttene som betalte finneskatt⁹⁶⁷, var heller ikke fritatt for å svare tiende. Derfor kom det etter hans oppfatning ikke på tale å fritta andre for dette.

Uttalelsen fra Finmarkens Amt, bygde på at hvis man ikke gav de finske samene utvida fiskerettigheter i forhold til 1751-traktaten, og den finnmarkske fiskerilova av 13.9.1830⁹⁶⁸, ville det ikke bli spørsmål om erleggelse av fisketiende.⁹⁶⁹

Derimot – hvis kommissærenes forslag ble akseptert, måtte amtet gjøre oppmerksom på at de ikke hadde anført noen annen grunn for at preste-

⁹⁶⁵Uttalelse avgitt i Vadsø, 31.10. 1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 36. RFF. I 1831–1841.

⁹⁶⁶Jf. ”IX. Forordning. Om Fiske-Tienden udi Trundhjems Stift.” Der var det bestemt at ”enhver Sælgende” var forpliktet til å erlegge tienden i riktig tall eller vekt. Se ”Kong Fridrichs den fierdes Forordninger og Aabne Breve fra Aar 1710 til 1711”. Kiøbenhavn u.å.

⁹⁶⁷Det vil si sameskatt.

⁹⁶⁸Bestemmelsene om russernes fiske (§ 40).

⁹⁶⁹NRA. Rr. RFF. I 1831–1841. FA til FIN, 2.11.1835.

tienden skulle tilfalle vedkommende ”Russiske” prest, enn at fiskerne hadde sitt hjemsted i disse sognene. Denne grunnen var imidlertid ikke tilstrekkelig. Under enhver omstendighet burde man ikke gå videre enn det den norske lovgivningen bestemte med hensyn til tiende av den fisken som en fisker fra et sogn fanget i et annet. I slike tilfeller ble prestetienden delt likt mellom prestene i de to sogn.⁹⁷⁰

På finsk side var det naturligvis stor interesse for en ordning med tiendeoverføring til de finskregistrerte fiskerne. Soknepresten i Utsjok ba for eksempel om domkapitlets medvirkning til at den fisketienden som de finske samene betalte for fiske i fjordene i Norge, måtte overføres til fattigvesenet i Utsjok og Enare.

Det kunne best skje ved at kjøpmennene i ”Norriska Finnmarken” ble forplikta til å levere fra seg den tienden de krevde inn til dette formålet. Det kunne skje ved at de overførte tienden fra Utsjok- og Enaresamenes sjøfiske i naturalier, penger, eller andre spesifiserte varer.⁹⁷¹

Den tidligere amtmannen i Finnmark, U. Fr. Cappelen, var uenig med den norske og finske kommissæren (Cappelen og Ekström) i at landets lovgivning formelt sett ikke gav anledning til å kreve inn tiende fra de ”Russiske Lapper”.⁹⁷² Dette begrunna han med tiendebestemmelsen i Norske Lov 2-22-3. Etter den skulle alle som fanga fisk i fiskeværene betale tiende.

Selv om lovgiveren i utgangspunktet nok hadde tenkt på landets egne innvånere, var bestemmelsen så generell at den også måtte kunne anvendes på fremmede. Der var heller ikke noen fornuftig grunn for at folk fra utlandet ikke skulle svare tiende på linje med landets egne innbyggere.⁹⁷³

Når det gjaldt fordelinga av tienden, kunne han imidlertid ikke støtte verken den lokale komiteen i Øst-Finnmark, eller fogd Hauge, som hadde gått inn for at tienden fra de ”Russiske” – finske – samene, udelt skulle

---

⁹⁷⁰Hjemla i forordninga av 7.6.99.

⁹⁷¹OMA. Uka. J II a:3. Domkapitlet i Åbo, 12.10.1836. Til Contracts Prosten i Kemi. Sistnevnte ble sammen med sokneprest Stenbäck i Utsjok, bedt om en nærmere redegjørelse for bakgrunnen for de nevnte samenes tiendeerleggelse, hvorfor de norske kjøpmennene oppebar den, og begrunnelsen for at den burde tilfalle en fattiginnretning, samt hvor mye dette kunne dreie seg om i penger.

⁹⁷²Betenkning til FIN, dat. Larvik, 7.1.1838. NRA. Rr. RFF. I Hem. dok. 1831–1841.

⁹⁷³Dette gjaldt kun den formelle sida. Kommissærene hadde jo som vist foran foreslått at tiende skulle betales av dem som solgte fisk.

tilfalle presten på det stedet hvor fisket foregikk. Det var nemlig vanskelig å forstå hvorfor denne skulle oppebære mer i tiende fra utenlandske enn fra utensogets fiskere.⁹⁷⁴

Der viste han til at NL 2-22-5, og en forordning av 23.6.1710, § 2⁹⁷⁵, som fastsatte at presten på det stedet hvor fisket foregikk, bare skulle ha halv prestetiende, noe som også gjaldt kirka på stedet. Derfor fant han det rimelig at ”den Russiske Lap” betalte halv preste- og kirketiende i Norge, og at den andre halvdel tilfalt hans egen kirke og prest.

Dessuten pekte han på at dette ikke var noe nytt prinsipp. Den komitéen som Stortinget i 1833 hadde nedsatt for å behandle en proposisjon om tiende og rettigheter i Finnmark, hadde også antatt at tienden burde fordeles på ovennevnte måte når utenrikske dreiv fiske i Finnmark.

I den forbindelse viste han til stortingsforhandlingene for april 1833, hvor det i forbindelse med behandlinga av tienden, de såkalte rettigheter, og embetsmennenes skyss i Finnmark, het at alle som søkte fiske i Finnmark uten å være hjemmehørende der, skulle avgi tiende etter bestemmelsene i den nye lova.⁹⁷⁶

Heller ikke var han enig i den forutsetninga Finnmarks amt hadde lagt til grunn, nemlig at tienden ville falle bort fordi de finske samene ikke hadde større rett til å drive fiske enn 1751-traktaten og § 40 i den finnmarkske fiskerilova av 13.9.1830 hjemla dem. U. Fr. Cappelen var nemlig helt utvetydig i at de finske samene som kom over til Norge med reinflokkene sine, hadde rett til å drive fiske i større utstrekning enn bare til husbehov. Derfor måtte det være aktuelt å erlegge tiende av dette fisket.

I den nye traktaten burde det derfor stå at de ”Russiske Lapper” – finske samer – overensstemmende med norske lover, hadde tiendeplikt. Gjennom en analogivirkning ville man ved det også oppnå et annet siktemål, nemlig å løse spørsmålet om russerne skulle betale tiende av det fisket de hadde rett til å drive etter den finnmarkske fiskerilova av 1830.⁹⁷⁷

⁹⁷⁴ Det finske Senatet støtta imidlertid ikke uventa forslaget fra kommissærene. Jf. uttalelse 13.4.1835. FRA. EKO-s. Pk. 22. Mp. 5.

⁹⁷⁵ Han må ha meint forordninga av 7.6.1710. Der er det en slik bestemmelse.

⁹⁷⁶ Jf. SF. 1833, andre del, forhandlingene i april måned, s. 591 og 603.

⁹⁷⁷ Dét spørsmålet går jeg ikke inn på her.

5.3.3 Sjøfisket – kvener, samer, og kodusillens bestemmelser

Både de lokale og regionale nivåene i Norge gikk altså i mot Ekströms og Cappelens forslag fra 1834, til presisering av Lappekodusillens sjøfiskebestemmelser, nemlig at alle samene fra Finland skulle ha rett til sjøfiske i norske farvann. Begrunnelsen var delvis at bare reindriftssamer hadde en slik rett etter Lappekodusillen. Imidlertid var også andre argumenter fremtredende. Det gjaldt særlig frykten for konkurranse fra tilreisende utenrikske fiskere, og dermed svekka næringsmuligheter for den voksende norske befolkninga i området.

I første halvdel av 1830-tallet var det nemlig ikke lenger bare samer fra Utsjok og Enare som kom på fiske til Finnmarksfjordene – særlig Varanger. De fleste var kvener fra andre steder i Finland og Sverige.

Muligens er man der inne på en vesentlig årsak til at høringsinstansene så massivt gikk inn for å begrense deltakelsen i fisket fra finsk side, og at man i en slik sammenheng fant det nødvendig å begrense rettsgrunnlaget også for de finske samenes fiske mest mulig.

Kvenenes deltakelse i fisket i Varangerfjorden kom imidlertid også til å kaste lys over hvordan de regionale myndighetene vurderte kodusillen, og hvem som egentlig falt inn under bestemmelsene fra 1751. Spørsmålet om kvenenes innflytting og deltakelse i fisket var nemlig begynt å bli akutt frem mot midten av 1830-tallet. Fogd Cappelen var den første som reiste problemstillinga. I mars 1834 skreiv han til amtet og pekte på at et økende antall finlendere hadde begynt å strømme til Øst-Finnmark.⁹⁷⁸ Særlig markert hadde dette vært de to–tre nærmest forutgående årene.⁹⁷⁹

Fogden opplyste at kvenene søkte havkysten på grunn av misvekst i Finland. De dreiv fiske hele sommeren, og dro tilbake med fangsten om høsten.⁹⁸⁰ I 1833 hadde det kommet opptil et par hundre mennesker fra de ”(...) længst bortfjærne Districter af Finland”.

De hadde verken pass eller annen legitimasjon fra hjemstedet. Mange brakte også med seg kone og barn. Slike familier ble vanligvis boende. Det var bare de løse og ledige personene som dro tilbake igjen.

---

⁹⁷⁸SATØ. ØFFS-kpb.13. Til FA, 13.3.1834.

⁹⁷⁹Tendensen hadde likevel begynt atskillig tidligere. På 1820-tallet økte antallet deres så sterkt, «(...) att sjelfva Lapparne frukta at de engång uttränga dem ifrån deras land.» Jf. Fellman J. I 1906:66

⁹⁸⁰Fogden må vel her meine at de dro tilbake med det økonomiske utbyttet.

Fogden vurderte ikke denne innflyttinga som noe gode for Øst-Finnmark.⁹⁸¹ Tvert imot antok han at den gjorde større skade enn nytte. Blant annet hadde innflytterne i 1833 ført med seg en smittsom sykdom. Den hadde revet med seg mange av de innflytta selv. Kommunenes fattigkasser måtte ta seg av de etterlatte. I tillegg døde mange av distriktets egne innbyggere. De fleste familier ble hjemsøkt av det ondet som innflytterne hadde brakt med seg.

I henvendelsen til amtet drøfta Øst-Finnmarkfogden også den formelle sida av denne innflyttinga. Den var helt uhjemla for andre enn innbyggerne fra Utsjok og Enare, og kunne heller ikke støtte seg på noen andre bestemmelser, "(...) in specie Tractaten af 1751 der alene gjælder Beboerne av de Finlandske Lappe Sogne Utsjok og Enare, (...)".

Hvis man skulle sette i verk de vanlige foranstaltningene, borttransportering av disse passløse personene, ville det både bli uhyre kostbart og vanskelig. For å få orden på tingene burde amtet ta et initiativ slik at ingen kunne dra fra hjemstedet uten pass og en attest om sunnhetstilstanden der.

5.3.4 Kodisillens sjøfiskebestemmelser gjaldt bare Utsjok og Enare

Allerede året etter forelå det nye bestemmelser som satte strenge vilkår for den "(...) tildeels skadelige Indvandring af Svenske og Russisk-Finlandske Undersaatter", som til da hyppig hadde funnet sted.⁹⁸² Amtet hadde da innskjerpa at ingen av de forannevnte innvanderne måtte tåles, eller gis opphold i distriktet, med mindre de hadde lovlig pass. De måtte også legitimere at de ernærte seg på lovlig måte der de var.⁹⁸³

⁹⁸¹Tilsvarende holdninger registrerer man hos embetsmenn i Vest-Finnmark. F. eks. skreiv sokneprest Aall omtrent samtidig at en stor del av kvenene var å betrakte som lykkejegere, som "*trængte*" seg inn et eller annet sted og tok bolig der. Han frykta for at denne "(...) overhaandtagende Mængde med Tiden vil blive skadelig." Jf. SATØ. Pk. 415. Femårsberetninger 1825–40. Til FA, 29.11.1834.

⁹⁸²SATØ. ØFFS-kpb.14. Fogden i Øst-Finnmark til distriktets lensmenn, 27.4. 1835.

⁹⁸³Det ble også satt opp en rekke detaljerte regler for håndheving av bestemmelsene. Den nye fogden, Hauge, var likevel noe ambivalent med hensyn til den kvenske innvandringa. En stor del av distriktets tjenerklasse bestod blant annet av kvener. Passbestemmelsen burde derfor muligens lempes noe, slik at man bare nøyde seg med presteattest. Jf. brev til FA, 27.4.1835. SATØ. ØFFS-kpb.14.

Holdninga til den kvenske innvandringa ble med andre ord sterkt restriktiv i 1835. Spørsmålet man må stille seg, er om bestemmelsene gjaldt for alle fra Finland og Sverige som kom på fiske til Øst-Finnmark. Hva med samene? Skulle også deres gamle fiskerett og frie overflyttingsrett bort gjennom de nye bestemmelsene?

Det skulle den ikke – i alle fall ikke umiddelbart. De samiske rettighetene ble opprettholdt. I en sirkulærskrivelse til distriktets lensmenn het det at folk fra Utsjok og Enare var unntatt fra de strikte bestemmelsene. De skulle fortsatt ha en uhindra overflyttings- og ressursutnyttingsrett. Det nye regelverket skulle nemlig ikke anvendes overfor

(...) de Personer fra Utsioki og Enare Sogne, som aarligen indfinde sig for at deeltage i Fiskerierne i Østfinmarken, da det, hvad dem angaaer, forbliver indtil Videre ved hvad der hidtil har fundet Sted.⁹⁸⁴

Selv om de samiske rettighetene sto ved lag, legger man likevel merke til at det var bygd inn et visst forbehold, gjennom formuleringa om at folk fra Enare og Utsjok, ”indtil Videre”, var unntatt fra bestemmelsene. Dette utdypa fogd Hauge i et brev til amtmannen.

Der uttalte han at han vel ikke var enig med sin forgjenger (Cappelen) i at grensetraktaten fra 1751 hjemla alle fra Utsjok og Enare ubetinga rett til fiske i sjøen, uansett om de var flyttsamer eller ikke. Likevel hadde han i sirkulærskrivelsen funnet det riktigst å la tingene forbli slik de hadde vært.

Det skyldtes blant annet at en slik rett var forutsatt i betenkninga fra de russisk-norske kommissærene⁹⁸⁵, og at det var utilrådelig å foregripe de ”(...) derom verserende diplomatiske Conferencer”. I tillegg kom at det til da ikke hadde vært noen ulemper, men snarere fordeler for distriktets innbyggere, med ”(...) disse Utlændinges Deeltagelse i Fiskeriet paa den Maade de hidtil har fundet Sted”.

5.3.5 1839: En hardere holdning til de finske samenes fiske

Det forannevnte vil si at man la seg på ei linje hvor man aksepterte at 1751-traktaten hjemla spesielle rettigheter for alle samene fra Utsjok og

---

⁹⁸⁴SATØ. ØFFS-kpb.14. 27.4.1835

⁹⁸⁵Denne betenkninga må være Ekströms og Cappelens fellesforslag til endringer i Lappekodisillen, dat. 8.2.1834.

Enare, mens andre som foretok fiskereiser til Finnmark, skulle være underlagt strenge regler og kontrollbestemmelser.

Imidlertid gikk det ikke lang tid før man igjen aktivt begynte å hevde at ikke-reindriftssamer ikke hadde noen bedre rett til sjøfiske enn de andre som kom fra Finland – kvenene.

Fra finsk side ble 1839 i ettertid ofte trukket fram som det året hvor det ble satt inn sterkere restriksjoner overfor de finske samenes fiske i Varangerfjorden. Isak Fellman skriver blant annet at guvernøren i Uleåborgs len da rapporterte til Regjeringa at han hadde fått melding fra Utsjok og Enare om at fisket i sjøen ved Ishavets kyster i Norge, var blitt helt og holdent forbudt for størstedelen av de finske samene. Dette kom på toppen av at norske myndigheter i tiårene forut hadde prøvd å innkreve tiende av de finske samenes fiske – et fiske som de hadde hatt rett til fra ”urminnes tider”.⁹⁸⁶

I følge Isak Fellman var forbudet mot de finske samenes fiske blitt fulgt opp gjennom en befaling om bortvisning fra fiskeplassene – ”deras vråkande från fiskeplatserna”. I tillegg var det også blitt nedlagt forbud mot den gamle byttehandelen med de norske samene, som fra eldre tider hadde vært lovlig for den finske sameallmuen. De hadde nå bare rett til å selge varene sine til de norske handelsmennene, hevda han.⁹⁸⁷

Når det gjaldt fisket, synes det å være dekning for deler av Isak Fellmans fremstilling. Norske myndigheter slo nemlig inn på en hardere linje overfor tilreisende fiskere i 1839. Grensetraktaten og kodisillen ble nå fortolka og praktisert på en måte som hadde vært nærmest ukjent fram til da. Det formelle skillet mellom samer og kvener var i ferd med å bli borte. De finske reindriftssamenes rett til fiske også med egne båter ble likevel anerkjent som gjeldende rett.

Den nye holdninga fremgår særlig av opplysninger som kom frem på Vadsøtinget – generaltingsvitnet – i 1839. Der fremgikk det at ”(...) Neiden og Pasvig Lapper samt Finlændinge”, stadig dreiv fiske i Varangerfjorden. Fogden mente i den anledning at det måtte iverksettes strenge forholdsregler mot enhver av disse ”(...) som efter Tractaterne her ingen Fiskeret haver”.⁹⁸⁸

⁹⁸⁶ Jf. Fellman J., IV 1906:260.

⁹⁸⁷ Jf. Fellman J., IV 1906:260.

⁹⁸⁸ SATØ. ØFFS-kpb. 17, 1839–40. Til FA, 29.8.1839. Se nærmere om fisket i

Allerede 31. oktober året før hadde fogden fått ordre om å være oppmerksom på forholdet. Med bakgrunn i den hadde han bortvist noen av de påståtte uberettiga fiskerne fra Vadsø.⁹⁸⁹ De var også blitt opplyst om at de ikke kunne gis tillatelse til å utøve en slik næring der.

Generelt ville fogden gjøre gjeldende at verken de russiske Neiden- og Pasviksamene, eller finlendere, etter traktatene av 1751 og 1826, hadde rett til ”det udøvede Fiskerie”. De eneste som hadde en slik rett var fjellsamene som flytta over med rein.⁹⁹⁰

Slik han utrykte seg, gjorde han imidlertid ikke noe skille mellom finlendere, russiske samer, eller samer fra Finland uten rein. Han meinte tydeligvis at så lenge de sistnevnte ikke flytta over til Norge med rein, hadde de heller ikke noen fiskerett i sjøen. Trolig ble de også i en slik sammenheng vurdert som ”Finlændinge”.

I brevet til amtmannen fremholdt han videre at det burde føres kontroll med at bestemmelsene ble overholdt, noe som i og for seg var øvrighetas plikt, men også ”af andre Grunde ønskelig”. I den forbindelse anførte han at nabolandets innbyggere allerede hadde viktige rettigheter i distriktet.

Selv om han medgikk at de norske undersåttene hadde tilsvarende rettigheter på den andre sida av grensa, meinte han at disse ikke ble utnyttet i samme grad.⁹⁹¹ Fogden var også sikker på at de ikke fikk nyte godt av noe som ikke uttrykkelig var hjemla dem. Som eksempler på dette nevnte han fisket øst for ”Jacobselven”, og reinbeiting på egentlig russisk territorium.⁹⁹²

Han erkjente likevel at en streng håndheving av regelverket ville føre til næringsmessige vansker for både Neiden- og Pasvikskoltene, såvel som for beboerne fra Utsjok og Enare, som ”(...) ogsaa meget tiltrænge Fiskerie inden norsk Territorium”.⁹⁹³

Varangefjorden i kap. 5.3.6.

⁹⁸⁹Trolig folk fra Finland, og/eller russiske skoltesamer, som fiska med egne båter.

⁹⁹⁰Fogden hadde rett i at ingen andre enn samene i det tidligere svenske området, hadde fått traktatfesta rettigheter til næringsdrift i Norge. Unntaket var Pasviksamene som etter 1834 hadde fått en begrensa rett til laksefiske i Sør-Varanger.

⁹⁹¹Her må han ha hatt 1751-grensa og Lappekodisillen i tankene.

⁹⁹²Med det må han ha meint bestemmelsene i grensekonvensjonen fra 1826. Han hadde der helt rett i at norske undersåtter ikke hadde rettigheter på russisk område etter 1826.

⁹⁹³Hensvisninga til ”Neidenskoltene” er forunderlig. De var alle blitt norske undersåtter og skulle selvsagt ha den samme retten som andre fra Norge som dreiv fiske i

Det var imidlertid ingen grunn til å fravike bestemmelsene:

Det maa formeentlig være Udlændingens egen Sag at sørge for sin Næring, og vil han Saadant, er vel heller Intet iveien for at han søger denne her i Landet, men kun naar han opfylder den bestemte Betingelse eller gjør sig til norsk Borger.

Han opplyste også at mange av de samene dette angikk, og som hadde drevet fiske ved Vadsø – særlig må vel dette gjelde de russiskregistrerte østsamene – hadde ytra seg i retning av at de ønska å bli norske borgere. Imidlertid hadde de ikke vågd å ta et slikt skritt. Frykten var at Kolafogden stadig ville behandle dem som russiske. Dermed kom de til å måtte bære dobbelt byrde.⁹⁹⁴

De tonene som var slått an om lag fem år tidligere, om at ingen andre enn reindriftssamer fra finsk side hadde fiskerett i sjøen på norsk side, var nå blitt sterkere. De øvrige innlandssamenes eldgamle rett til utnyttelse av ressursene i Varangerfjorden skulle bort. Midlet var tvang. Fogden var kompromissløs.

De som ikke var norske undersåtter, fikk bli det hvis de ønska å utnytte naturressursene på norsk side. I den anledning uttalte han at "(...) det forekommer mig at, Personerne i ethvert Tilfælde bør tvinges til enten at indgaae i norsk Skattemandtal eller ogsaa at fraholde sig Næringsveie på norsk Territorium, som Bestemmelserne nægte dem".

Det var en urimelighet, og i strid med landets selvstendighet, at utlendinger hadde rettigheter i Norge som norske, men at de undersåttlige pliktene ble oppfylt til et annet land – "(...) norske i Rettigheder, russiske i Pligter."

Fogden var også redd for den ettergivenhet som ble vist overfor "Finlænderne og Russelapperne" når det gjaldt fisket. Den var med på å gi dem et inntrykk av at dette var noe de hadde rett til, eller at man av frykt for den russiske regjeringa ikke torde å nekte dem det.

Å la en slik oppfatning rotfeste seg var svært betenkelig. De menneskene man hadde å gjøre med var folk som egentlig bare hadde vanen som den

---

Varangerfjorden. Fogden må her ha blanda dem sammen med østsamene fra Pasvik som var blitt russiske undersåtter etter 1826.

⁹⁹⁴ Det vil si betale dobbel skatt.

eneste lov. Hvis dette fikk fortsette, ville det gi ”Udlændingen” mot til å overskride rettighetene sine også på andre områder.

Slike overtredelser skjedde allerede innenfor handelsvesenet. Der hadde man ikke tilstrekkelige midler til å forebygge det. For fiskerienes vedkommende var det mulig å gjøre noe. Konklusjonen var derfor klar:

I medfør af Bestemmelserne og af politiske Grunde forekommer det mig saaledes at det omhandlede ulovlige Fiskerie strax bør søges hemmet.

Etter hans syn hadde det heller ingen betydning for spørsmålet om utestenging, om de tilreisendes fiske var til skade for de norske undersåttenes næringsdrift eller ikke. For øvrig var det kommet klager også i den retning, nemlig at skoltenes fiske var til uleilighet for de som fiska med linebruk ved Vadsø.

Det var ikke tilfredsstillende å vente på nye regler. Noe burde gjøres før det. Det rettslige handlingsgrunnlaget var imidlertid uklart. I den finnmarkske fiskerilova av 13.9.1830 var det ikke uttrykkelige bestemmelser om ansvar for slike lovovertrædelser. På den annen side fremholdt fogden at det ikke hadde medført noen avgjørende vanskelighet å føre kontroll med ”de egentlige Russere”.

For å få avskaffa det han meinte var ulovlig fiske, ba han om en vid ordre, slik at han kunne treffe de nødvendige forholdsregler. Slike kunne være å stille dem som dreiv ulovlig fiske overfor valget å betale multt, eller tiltales for ”Politieret” – overensstemmende eller analogt med § 42 i lova av 13.9.1830.⁹⁹⁵ I tilfelle man valgte en rettslig avgjørelse, burde fogden kunne anlegge sak uten spesiell ordre fra høyere hold.⁹⁹⁶

Materialet fra 1830-tallet viser at det var mange grupper som med til dels ulike rettsgrunnlag dreiv fiske i Varangerfjorden. Det kunne nok skape

---

⁹⁹⁵I § 42 var det fastsatt straffebestemmelser for de som overtrådte §§ 34, 35, 36, 37, 39 og 40.

Dette betyr at lovgrunnlaget for rettslig aksjon mot dem fogden mente dreiv ulovlig fiske, nok var til dels tynt. §§ 34, 35 og 36 dreide seg nemlig bare om tillatte og forbudte redskapstyper, mens § 37 omhandla utkastning av fiskeslog. § 39 slo fast at alle innenrikske hadde rett til å drive fiske på linje med Finnmarks egne innbyggere (noe de ikke hadde hatt rett til inntil da). § 40 gav nærmere regler for (de virkelige) russernes fiske i Øst-Finnmark. Man hadde med andre ord ikke en eneste bestemmelse om de russisk- og finskregistrerte samenes eller kvenenes fiske i fiskerilova av 1830.

⁹⁹⁶SATØ. ØFFS-kpb. 17, 1839–40. T. FA, 29.8.1839.

begrepsmessige problemer på myndighetshold. De gruppene som deltok var følgende:

- Innbyggere fra Finnmark og tilreisende innenrikske som var blitt side stilte med Finnmarksinnbyggerne gjennom fiskerilova av 13.9.1830.
- Reindriftssamer fra Finland.
- Ikke reindriftssamer fra Utsjok/Enare.
- Russere – spesielle vilkår etter fiskerilova av 1830.
- Kvener fra Nord-Finland og Nord-Sverige.
- Øst-/skoltesamer som var blitt ensidig norske undersåtter etter grensekonvensjonen av 1826.
- Øst-/skoltesamer som var blitt russiske undersåtter etter grensekonvensjonen av 1826.

Det er tydelig at de finske samenes fiske i fjordene på norsk side, var et spørsmål som opptok norske myndigheter sterkt, på slutten av 1830- og begynnelsen av 1840-tallet. I 1839 fikk man også i 1840 vurderinger om dette, fra ytterligere en ny fogd i Øst-Finnmark.⁹⁹⁷

Fogden forsterka den mer grovmaska kategoriseringa av de tilreisende fiskerne, og stilte spørsmål om ”*Finlænderes* Adgang” til fiskeri i Øst-Finnmark kunne innrømmes uten skade for de norske som dreiv den samme næringsveien.⁹⁹⁸ Selv meinte han at en slik rett ville være altfor vesentlig til å kunne gis uten tilstrekkelig vederlag fra den fremmede sida. En slik adgang var nær ved å ”(...)støde mod Rigets Selvstændighed”.

Fogden trodde heller ikke at Norge etter de bestående traktatene hadde fordeler i Finland som ikke ble oppveid fra norsk side. Vel nok hadde han en gang hørt at en innbygger fra nabolandet hadde ytra seg om at de norske hadde store fordeler ved fjellsamenes adgang til å benytte finsk territorium. For sitt vedkommende delte han ikke en slik oppfatning.

Etter traktaten av 7./18. oktober 1751 hadde finlenderne formelt sett samme rett i Norge som norske i Finland med hensyn til reindriftssamenes overflyttinger. Formelt hadde altså de norske ikke noe fortrinn. Noe slikt fortrinn eksisterte vel heller ikke i virkeligheta. Riktignok antok han at det

---

⁹⁹⁷SATØ. ØFFS. Kpb. 18. Br. t. fogd Hauge, 26.8.1840. (Sistnevnte var en av de som forhandla med Russland/Finland akkurat da). Den nye fogden var Even Saxlund, som seinere skulle komme til å spille en viktig rolle i Finnmarks- og samespørsmålene.

⁹⁹⁸Uvf.

for tida var flere fjellsamer fra Øst-Finnmark som brukte finsk territorium til sin reindrift enn omvendt – at finske fjellsamer brukte land i Øst-Finnmark.

Forskjellen var likevel neppe særlig betydelig, da mange ”fremmede Reenhjorde” årlig beita i Lebesby, Tana og Kjøllefjord. Av og til var de også i Vadsø prestegjeld. I tillegg måtte man være klar over at de finske fjellsamene som kom til Norge, også ”(...) udøve Fiskerie paa vort Territorium, (...)”. De norske fjellsamene som var i Finland om vinteren hadde ikke en slik mulighet. Det ubetydelige ferskvannsfisket betydde ikke noe i en slik sammenheng. Det kunne også bero på tilfeldigheter at reintallet i Utsjok og Enare var lavere enn på norsk side. Forholdet kunne lett komme til å endre seg.

Når det gjaldt fiskeretten, er det helt klart at han stod på den tolkninga at den tilhørte reindriftssamene fra Finnmark. Han fant det meget betenkelig å gi fiskerett til ”Finlænderne”. En gang i framtida kunne man komme til å oppleve at dette ville medføre et inngrep i de norskes næringsdrift. Hvis folkemengden i Øst-Finnmark fortsatte å øke, ville mange fiskeplasser sannsynligvis bli overfylte bare av den grunn.

Enda verre ville det bli hvis de fremmede fikk adgang til fiskeplassene med egne båter. Rimeligvis ville de da overalt komme i et så stort antall at det ble ”(...) vore egne Indvaanere til Fortrengsel”.

Han hadde ikke selv fått anledning til å reise rundt i vårfisketida. Derfor hadde han ingen bestemt erfaring om hvorvidt ”Finlændernes Fiskerie” for tida kunne ansees å være til skade for de norske næringsdrivende. Imidlertid antok han at de ”fremmedes” deltakelse i sommerfiskeriene, når de fiska sammen med norske på båtene deres, ikke var til ulempe for landets egne undersåtter.

Hva vårfisket angikk, som i de seinere årene særlig hadde vært drevet ved Karlebotn, var han noe i tvil. Men også der var han tilbøyelig til å tro at de fremmedes fiske på norske båter hittil ikke hadde vært til hinder for de sistnevnte. Man kunne ikke vite om forholdet ville endres over få år. En slik endring kunne bestå i at fiskeren i framtida heller benytta ”de Fremmede” til hjelp ved fisket. Det ville i tilfelle gå ut over landets egne tjenestefolk og daglønnere.

Det er åpenbart at fogden i Øst-Finnmark har venta på et resultat fra de forhandlingene som han hadde gitt opplysninger til. Det hadde han imidlertid ikke fått da vårfisket tok til i 1841. I brevet til konstituert lensmann O.C. Sjøholmen meddelte han at han ikke hadde hørt noe fra St.

Petersburg, hvor man forhandla om ”(...) 4en ny Tractats Afslutning til bedre Ordning af Forholdene mellem Norge og russisk Finland (...)”.⁹⁹⁹

I og med at han venta disse opplysningene ganske snart, så han ingen grunn til å legge hindringer i veien for det fisket som ”(...) Finlænderne tilforn har udøvet her”. Dette innebar at lensmannen ikke behøvde å forby ”Finlænderne” å drive fiske sammen med de norske på deres båter. En større rett enn det var det imidlertid ikke snakk om. Lensmannen skulle nemlig ”(...) bortvise Finlændere, som med egne Baade ville øve Fiskeri”.

5.3.6 Oppmåling av fiskebanker

Den strammere holdninga også overfor sjøfiske drevet av Utsjok- og Enareboere som ikke var reindriftssamer, kan også ha sammenheng med forarbeidene til en sak som passerte statsråd 15. mars 1841. Der gav kongen sin tilslutning til et forslag om å oppmåle og bestemme avstanden fra land for alle fiskegrunner og -banker utenfor Øst-Finnmark mellom Nordkyn og Jakobselv.¹⁰⁰⁰

Dette dokumentet inneholdt ikke bare forslag om maritime undersøkelser, men gav også føringer for behandlinga av de fiskerne som ikke var norske statsborgere. Utgangspunktet var russernes fiske, slik dette i henhold til den finnmarkske fiskerilova av 13.9.1830, § 40, var tillatt fra visse steder i Øst-Finnmark. Etter denne lova skulle de holde seg en mil fra land, men kunne skaffe seg agn nærmere, hvis dette ikke førte til fortrengsel for innbyggerne.¹⁰⁰¹

I foredraget ble det vist til at det på tingsamlingene i Vadsø og Vardø i 1839 var blitt fremført sterke klager over at russerne ikke holdt seg til den lovbestemte orden, og var til hinder for norske fiskere. Det var dessuten svært vanskelig å trekke en ”Russer” til ansvar for ulovlig fiske, så lenge det ikke var noen bestemmelser for hvor nær kysten de kunne fiske.¹⁰⁰²

⁹⁹⁹SATØ. ØFFS-kpb. 19. Dat. 22.4.1841. Om disse forhandlingene – se kap. 6.2.–6.5.

¹⁰⁰⁰SRA. UD. 1902åds. Nr. 4485. Gr. 92. Afd. R. Oversendelse fra statsrådsavdelinga til utenriksministeren, 1.4.1841.

¹⁰⁰¹Kartläggning af fiskegrunder och bankar från Nordkyn til Jacobselven. Dat. Chra. 5.2.1841. Som foran.

¹⁰⁰²Med det må menes at man ikke hadde merke å gå etter. Bestemmelsen var klar nok: 1 mil.

Under de tingsvitnene var det foreslått at man burde måle opp en avstand på en mil fra land, slik at enhver ”efter Mærker fra Landet” kunne vite hvor den rette grense for russernes fiske burde være. Dette var den direkte bakgrunnen for oppmålingsplanene – et arbeid som kunne kombineres med ønsket om å få en bedre oversikt over fiskebankene utenfor kysten.

Amtmann Buck og fogd Hauge som akkurat da var i Åbo i forbindelse med underhandlinger med den russiske regjeringa om grensetraktaten fra 1751, var også blitt rådspurt om saka. Amtmannen anbefalte sterkt at man måtte komme fram til klare ordninger, slik at også rettsvesenet hadde noe konkret å holde seg til.

Regjeringa understreka at saka hadde svært høy prioritet. Fiske var den eneste næringskilda for beboerne i dette distriktet, og det eneste produktet de hadde for å skaffe seg sine øvrige nødvendighetsartikler. Derfor var det av særdeles stor viktighet at ”(...) denne Erhvervsgreen ikke blive forstyrret ved Indgreb af fremmede Staters Undersaatter”.

Med styrke ble det også hevda når man hadde sendt amtmann Buck til Arkhangelsk for å bringe til veie fullstendige og pålitelige opplysninger om Finnmarks næringskilder og handelsforhold i relasjon til Russland¹⁰⁰³, måtte man også ha alle tilgjengelige opplysninger om fiskeriene i Finnmark, når disse spørsmålene skulle behandles endelig.¹⁰⁰⁴

5.3.7 Finske reaksjoner og utøvelsen av sjøfisket

Fisket i sjøen var svært viktig for de nordligste sameområdene i Finland. Det måtte derfor oppfattes som et alvorlig anslag mot næringslivet i disse traktene, hvis det ble iverksatt innskrenkninger i dette.¹⁰⁰⁵ Nettopp det var i ferd med å skje, mente man på finsk side.

---

¹⁰⁰³Buck hadde vært på studiereise i Arkhangelsk. Jf. hans rapport: Buck u.å. (trolig 1841.)

¹⁰⁰⁴Resultatet ble at Finansdepartementet fikk fullmakt til å foreta de foreslåtte oppmålingene i forbindelse med ”den almindelige Kystopmaaling”, og at det måtte stilles midler til disposisjon for å dekke ekstrakostnadene. Jf. SRA. UD. 1902åds. Nr. 4485. Gr. 92. Afd. R. Kartlægning af fiskegrunder och bankar från Nordkyn til Jacobselven. Dat. Chra. 5.2.1841.

¹⁰⁰⁵Blant velkvalifiserte observatører i Finland, blant annet Isak Fellman, har det i ettertid vært hevda den finnmarkske fiskerilova av 13.9.1830, som blant annet innskrenka og regulerte russernes fiske, også uavkorta gjaldt de finske samene. Jf. Fellman IV J, 1906:260.

I Utsjoklensmannens innberetning til lenshøvdingen i 1840, hevda han at til og med 1839 hadde de finske samene uten hindringer kunnet fiske i samme båtlag som nordmenn eller norske samer. Imidlertid var de allerede før den tid blitt nekta å fiske på egen hånd eller med egne fiskeredskaper. Våren 1840 var det etter lensmannens syn blitt enda verre, og han brukte sterke ord. Da ble fisker- og skogssamene fra Utsjok og Enare fratatt "(...) äfven den minste rättighet til fiske (...)".¹⁰⁰⁶

Et par år etter kunne han melde om flere tilfeller av ulovlig utflytting. Flytteepidemien blant de driftigste og mest arbeidsføre samene kunne føre til at Utsjoks allerede tynt befolka sogn om noen år ville "(...) bestå endast af åldersstigne fattige och vanføre". Hovedårsaken til flyttingene var sjøfisket. Folk flytta til Norge fordi de da slapp unna den avgiften de finske undersåttene ellers var betyngnet med.¹⁰⁰⁷

Til tross for disse noe dystre rapportene opphørte imidlertid ikke sjøfisket for Utsjokboernes vedkommende. I en rapport fra lensmannen i Utsjok til kronofogden i 1843 skreiv han at fisket ved "Norriska hafskusten" starta i begynnelsen av mars, eller seinest i begynnelsen av april, og opphørte i slutten av mai eller begynnelsen av juni, "(...) då Tana, Pasvig og Neijden elfvar skjuta isen".¹⁰⁰⁸

De fleste fra Utsjok dreiv fiske i "Carlebotten" og "Maskivuonfjorden".¹⁰⁰⁹ Til sammen 16 personer hadde vært der våren 1843. Enkelte år var det også noen som dro til Tanafjorden. Innbyggerne i Enare på sin side behøvde Bugøynes og Neidenfjorden til sitt sjøfiske.

Lensmannen kunne også meddele at fiske fra egne båter ikke var tillatt for de finskregistrerte samene, selv om de hadde søkt om det, og også hadde hatt med seg båter for det formålet. De måtte derfor delta som rorskarer mot halvdel av fangsten i lønn. Av dette måtte de dessuten betale tiende til kirka og presteskapet.

Fisken de fikk som betaling for arbeidet på fiskebåtene, solgte de enten rå eller tørka til de norske handelsmennene ved Varangerfjorden. For dette bytta de til seg nødvendighetsartikler for den pris handelsmennene fant det for godt å fastsette.

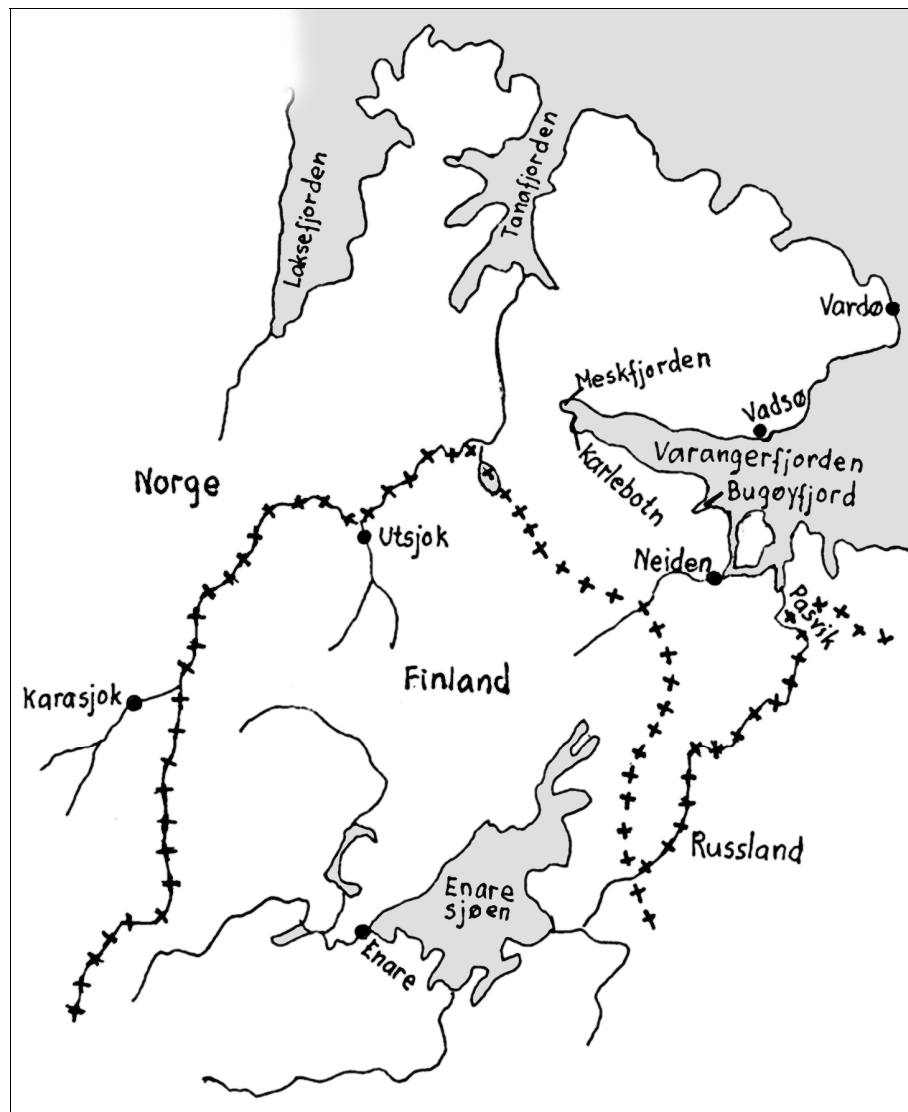
¹⁰⁰⁶OMA. Upna. J:1. Ulm. t. Lhfd. Udat.

¹⁰⁰⁷OMA. Upn. Kk. 1839–1881. Br. t. krf.,17.10.1842. Det er trolig tienden han mener.

¹⁰⁰⁸OMA. Upn. Kk. 1839–1881. Dat. 3.6.1841.

¹⁰⁰⁹Det er trolig Meaiskevuotna som løper inn mellom Šelešnjárga (Angsnes) og Unjárga (Nesseby). Innerst ligger Vuotnabahta (Varangerbotn).

Kart 5.3 Varangerfjorden. Folk fra Utsjok fiska mest i Karlebotn og "Meskfjorden" innerst i Varangerfjorden, mens Enareboerne behøvde Bugøyfjord og Neiden til sitt sjøfiske. Noen dreiv også fiske i Tanafjorden. (Kart av Isak Johansen, her tilpasset av Johan Isak Siri, Sámi allaskuvla.)

Et vesentlig ankepunkt var at de ikke hadde rett til å drive byttehandel med de russiske handelsfartøyene. Dette førte til store tap for dem. Etter lensmannens oppfatning var det aller verste at de selv i den norske frihandelstida i juli måned, ikke hadde rett til å handle med russerne.

Grunnen til det var at artikkel IV i handelstraktaten av 23.7.1838 bare tillot slik handel i det tidligere fellesdistriktet mellom Bugøyfjord og Pasvik. Dit kom det imidlertid ingen russiske fartøyer.

Forskjellsbehandlninga som gjorde seg gjeldende innenfor fisket og handelen med fisk, ville få direkte negative befolkningsmessige konsekvenser for Utsjok, meinte lensmannen.¹⁰¹⁰ Norske undersåtter hadde gunstigere vilkår for å drive sjøfiske. Derfor ønska de fleste arbeidsføre unge mennene å flytte til Norge. Flere hadde allerede søkt om det.

5.3.8 Oppsummering. Sjøfiske

Frem til begynnelsen av 1830 ser det ut til at det ikke har vært noen restriksjoner på de finske samenes sjøfiske. Fra norsk side skilte man ikke mellom reindrifts- og andre samer, når det gjaldt muligheta og retten til å drive fiske i Finnmarksfarvannene.

Øst-Finnmarksfogden hevda også i 1832 at alle samene i Utsjok og Enare – etter kodisillen – hadde rett til sjøfiske i Norge. I løpet av de regionale forhandlingene frem til 1834, kom forhandlerne også frem til en revidert kodisilltekst. Der ble sjøfiskerettighetene eksplisitt nedfelt, og foreslått utvida til å omfatte Enontekis.

Mange instanser på norsk side gikk imidlertid mot at sjøfiskeretten skulle nedfelles i en ny kodisill. Ingen bestred likevel at 1751-bestemmelsene innebar at de finske reindriftssamene hadde fulle sjøfiskerettigheter i Norge – også med egne båter.

Under forhandlingene ble fogd Cappelen i Øst-Finnmark også enig med sin finske forhandlingsmotpart om at en del av tienden fra den fangsten de finske samene solgte i Norge, burde gå til sognepresten i det sognet de kom fra i Finland. Det vil si Utsjok/Enare og Enontekis.

På norsk side var reaksjonene på dette forslaget stort sett negative, men det fikk støtte fra den tidligere amtmann i Finnmark, U. Fr. Cappelen, som ut fra det norske lovverket meinte at det var riktig å dele tienden mellom sognepresten i det sognet hvor fisken ble fanga, og presten i det finske sognet hvor fiskeren kom fra.

---

¹⁰¹⁰ I rapporten nevnes også laks som en viktig eksportartikkel, sammen med produkter fra fehold, jakt og fangst.

Når man skal forklare hvorfor man på 1830-tallet ser konturene av en mer restriktiv norsk politikk også overfor det tradisjonelle sjøfisket som ble drevet av samene fra de nordligste finske sognene, er det én faktor som peker seg ut i første halvdel av 1830-tallet. Det gjelder den økende tilstrømninga av kvener til særlig fiskeværene i Varanger. Det ser ut til at deres fiske i alle fall en stund, kan ha skjedd i ly av de finske samenes fiskerett, slik Lappekodisillen hadde vært fortolka på regionalt hold i Øst-Finnmark.

Når antallet fremmede som kom på fiske til Varanger økte sterkt, og regionale myndigheter i Øst-Finnmark gav uttrykk for at de hadde negative erfaringer med den kvenske innflyttinga, førte også dét til en gjennomgang av det formelle grunnlaget for det fisket som ble drevet av folk som ikke var norske undersåtter.

Resultatet var at det i 1835 ble innført sterke restriksjoner for kvenenes opphold og ressursutnytting i Øst-Finnmark. I den forbindelse ble det eksplisitt sagt at kun reindriftssamene hadde rett til å drive fiske i sjøen på norsk side. Men – det ble gjort et viktig unntak. Det gjaldt innbyggerne i Utsjok og Enare. De skulle inntil videre ikke behandles etter de nye strenge bestemmelsene. Begrunnelsen var bestemmelsene – det vil si Lappekodisillen – fra 1751.

Mot slutten av 1830-tallet mista også de det fortrinnet de hadde hatt fremfor kvenene. Alle som kom på fiske til Norge – fiskersamer fra Utsjok og Enare, kvener fra Nord-Finland og Nord-Sverige, og russiskregistrerte skoltesamer – skulle fra da av bare kunne være mannskap på norske undersåtters fiskebåter. Holdninga på norsk myndighetshold var at hvis disse gruppene skulle få fulle fiskerettigheter, fikk de bli norske undersåtter.

Norske myndigheter slo med andre ord inn på en politikk hvor de ønska å forbeholde fiskeressursene for landets egen befolkning. Det skulle skapes plass for norsk tilflytting.

Utsjoklensmannen hevda da også i 1840 at det ble lagt hindringer i veien for det fisket som ble drevet av ikke-reindriftssamer fra Finland. Det har åpenbart sammenheng med det nye synet norske myndigheter var begynt å gjøre gjeldende – nemlig at Lappekodisillen kun gav sjøfiskerettigheter til reindriftssamene fra finsk side.

Det er like klart at enhver innskrenkning av Utsjok- og Enaresamenes mulighet for å drive fiske i Norge, ble oppfatta som et brudd på gamle rettigheter. Alle innbyggerne derfra hadde hatt uhindra adgang til havet i

hele 90-årsperioden etter 1751.¹⁰¹¹ Det kan derfor ikke være noen tvil om at folk og myndigheter i disse områdene har betrakta dette som en rett de hadde – en rett som finske og russiske myndigheter prøvde å beskytte.

5.4 Laksefisket – ordna etter fellesskapsprinsippene i kodusillen

Laksefisket var ikke eksplisitt regulert av Lappekodisillens bestemmelser. Likevel har vi foran sett at i den svenske perioden før 1809, ble grensetraktaten og Lappekodisillen påberopt fra begge sider, og tolket til fordel for egne undersåtters laksefiske i Tanavassdraget.¹⁰¹²

For perioden fra om lag 1809 til noe etter midten av 1820-tallet er kildene svært sparsomme med opplysninger om laksefisket. Frem til da taler det meste for at det i praksis var nærmest upåvirka av grenselinja fra 1751. Folk brukte dette naturgodet slik de alltid hadde gjort, uansett på hvilken side av grensa de var registrert som undersåtter.¹⁰¹³

Det tradisjonsrike felles overstengslet ved Outakoski – drevet i fellesskap mellom innbyggerne i Karasjok og de øverstboende i Utsjok tinglag – 3–4 mil nedenfor Karasjok, var ett av de klareste uttrykkene for den enighet og samforstand som rådde.¹⁰¹⁴ Dette stengslet viser også at myndighetene i de to landene ikke hadde noen innsigelser mot at den samiske allmuen bygde faste fiskeinnretninger på tvers av dypålen og riksgrensa. Prinsippet som lå til grunn for Lappekodisillen, nemlig at den samiske nasjon skulle bestå, ble med andre ord fulgt i praksis når det gjaldt det felles laksefisket i Tanavassdraget.

På slutten av 1820-tallet registrerer man flere fellesmøter om laksefisket mellom allmuene på finsk og norsk side. Disse ble holdt i forbindelse med tingsamlingene i Polmak. På et nytt møte i februar 1830 var det stor enighet om at det burde opprettes ytterligere to fellesstengsler. De detaljerte planene som ble utarbeidd, innbefatta for øvrig også et system

¹⁰¹¹ Og – i praksis også før den tid.

¹⁰¹² Se kap. 2.19.

¹⁰¹³ De felles fiskereguleringene som myndighetene og elvedalsbefolkninga i fellesskap kom frem til i 1808, bidro nok også til at der ikke synes å ha vært vesentlige konflikter. Jf. Pedersen 1986:74 ff.

¹⁰¹⁴ Jf. Pedersen 1987/88.

for deling av tienden av utbyttet fra dette fisket, mellom presteskapet i Norge og Finland.¹⁰¹⁵

Til tross for at det hadde herska stor enighet på februar møtet i Polmak i 1830, var det likevel litt malurt i begeret. Det skyldtes klagen fra ”Krono Länsman” Liedström i Ohcejohka/Utsjok i 1829, over at en norsk undersått, Morten Anderson Morottaja med flere, hadde overstengt et sund som kaltes ”Josop Nuori”.¹⁰¹⁶

Fogden i Øst-Finnmark var tydelig irritert over denne klagen. Han viste til et fellesmøte som hadde vært i Buolbmát/Polmak i 1828.¹⁰¹⁷ Alt var da blitt ordna, og fogden hadde ikke før den siste sommeren hørt den minste klage, ”(...) enten fra Utsjoks Beboere eller fra de norske Lapper, hvad Laxefiskeriet angaar”.

Enighet og samforstanden mellom allmuene uavhengig av grensa var fremtredende. Embetsmennene i distriktet sa seg flere ganger forundret over dette. Fogd Cappelen i Øst-Finnmark var en av dem. Han var forbausa over at der ikke var mer tvist og strid, både på grunn av samenes lave åndelige nivå, som på grunn av næringsveiene deres som lett kunne gi adgang til tvister og konflikter.

Fra Polmak og oppover til Ohcejohknjálbmi/Utsjokmunningen ble fisket nemlig drevet av de norske samene på den ene sida og Utsjoks beboere på den andre. Bortsett fra noen små tvister mellom enkeltpersoner hadde det knapt vært ført klager over forurettelser. Fogd Cappelen hadde tvert imot

(...) havt den Fornøielse at erfare hvorledes disse raae Mennesker, hvis Næringsvei saa lettelig kan give Anledning til Strid, have levet i god Forstaaelse og ladet enkelte smaae Tvistigheder komme til mindelig Foreening.¹⁰¹⁸

Hans konklusjon var derfor at Utsjoks og Øst-Finnmarks beboere levde i den beste forståelse.

---

¹⁰¹⁵Jf. bl. a. Fellmann J. I 1906:661, og Fellman J. IV:272, og overoppsynsmann Schanche til ØFFS, 24.2.1830. NRA. Strd. Sthlm. Innk. br. 1830. nr. 52, og ØFFS t. FA, 27.7.1830. Sm. sted. De protokollførte forhandlingene på de årlige lakseting i Polmak og Karasjok fra 1831 – holdt i forbindelse med de årlige tingsamlingene – viser at det ikke var etablert overstengsler i de to ”fossene”.

¹⁰¹⁶Se kap. 4.2.

¹⁰¹⁷Til FA, 24.5.1830. SATØ. ØFFS-kpb., og NRA. Strd. Sthlm. Innk. br. 1830. nr. 52.

¹⁰¹⁸ØFFS t. FA, 24.5.1830. NRA. Strd. Sthlm. Innk. br. 1830. nr. 52.

5.4.1 Ingen strid innen laksefisket

Med utgangspunkt i lensmann Liedströms klager fra 1829 hadde overoppsynsmann Schanche beramma et møte på Gullholmen sommeren 1830. Dit var alle ”Stængselsberættigede” på strekninga fra utløpet av elva til Utsjokmunningen innkalt. Han hadde også bedt Utsjoks beboere om å være til stede.¹⁰¹⁹ Derfra møtte en tremannsdelegasjon med høy lokal status.

Møtedeltakerne var entydige når det gjaldt å understreke at der ikke var noe å klage over når det gjaldt laksefisket, og at fellesinteressene var mest fremtredende. De norske elvefiskerne erklærte for sitt vedkommende at de ikke hadde noe som helst å klage over ”(...) de russiske Elvefiskeres Stængsler”. Tilsvarende erklærte de sistnevnte at de ikke kunne klage over laksestengslene på den norske strekninga. Der var det også ettersyn hver fjortende dag, mens det

Det generelt gode forholdet ble ytterligere understreka av den samiske delegasjonen fra finsk side av Tanadalen. De slo nemlig fast at de

(...) norske og russiske Beboere af Elvebredden leve i den bedste forstaaelse, og de yde hinanden gjensidig Hjælp.¹⁰²⁰

Som et uttrykk for samforstand og fellesinteresser må man tolke et vedtak fra 1830-møtet om å kjøre sand på elveisen. Erfaringer fra eldre tider hadde nemlig vist at en slik sandstrøing hadde vist at ”(...) Midtstrømslinjen bliver dybere”.¹⁰²¹

Formålet med dette har trolig vært å forebygge uklarheter med hensyn til dypålen. Dermed kunne man hindre tvister, og skape bedre fysiske vilkår for lakseoppgangen. Det ekstremt dårlige fisket de to foregående årene hadde utvilsomt ført til et sterkt ønske om å gjennomføre alle tiltak som kunne forbedre situasjonen.

---

¹⁰¹⁹T. ØFFS, 22.7.1830. NRA. Strd. Sthlm. Innk. br. 1830. nr. 52. Nærmere om delegasjonen fra Utsjok. Se kap. 5.7.

¹⁰²⁰Schanche t. ØFFS, 22.7.1830. NRA. Strd. Sthlm. Innk. br. 1830. nr. 52.

¹⁰²¹Argumentet var at sand på isen ville føre til at det først ville danne seg en råk der sanda var. Når flommen kom, ville vannet naturlig følge dette løpet, og føre til at ”ålen” – hovedløpet – også ville bli dypere og mer markert, i hvert fall den følgende sommeren.

I sin vurdering av situasjonen innen laksefisket, og forholdene mellom allmuene på hver side av grensa i Tanadalen, kom også amtmannen i 1830 inn på fellesmøtene som ble holdt. I likhet med alle andre som uttalte seg om dette på norsk side, hevda han at det ikke var noen tvist mellom grenseboerne når det gjaldt laksefisket, og at dette fisket

(...) endog med sammenkomster imellem begge Rigers Undersaatter reguleres, for at Fiskeriet kan komme begge Rigers Undersaatter til størst mulig Nytte(...).¹⁰²²

Amtmannen, i likhet med Øst-Finnmarkfogden, var også forbausa over at mennesker på et så lavt kulturelt trinn som Tanadalssamene, makta å leve i en slik grad av enighet. Det herska nemlig

(...) en Enighed og Harmonie imellem begge Rigers Undersatter i saa Henseende, som man neppe vilde kunne vente at finde imellem Mennesker af forskjellige Nationer, der staaer paa det laveste Trin af Aandskultur, i et Anliggende, hvori der er Spørgsmaal om deres Personlige Interesse.

5.4.2 Laksefisket belyst på forhørstingene i Polmak og Karasjok

Laksefisket var også ett av hovedtemaene på forhørstingene i Polmak og Karasjok i begynnelsen av februar og mars 1831. Bakgrunnen var klagene fra 1829 om at de norske samene dreiv laksefisket i Tanamunningen slik at det ble hungersnød på finsk side.¹⁰²³

I Polmak kunne imidlertid fjellsamelensmann Niels Johnsen opplyse, at laksefisket de siste tre årene hadde vært ytterst dårlig, "(...) saavel for de Russiske som Norske Elve-Fiskere". Dette ble bekrefta av Paul Balchen. Han visste dessuten at flere familier, både "Russiske" og norske, som hadde laksefisket som sin eneste næringsvei, hadde lidd betydelig på grunn av det feilslåtte laksefisket.¹⁰²⁴

---

¹⁰²²SATØ. FA-kpb, t. JD, 23.12.1830. Likelydende t. den norske statsminister Løvenskjold i Sthlm.

¹⁰²³Se kap. 4.2.

¹⁰²⁴Samme vitne kunne også meddele at det på "Russisk" grunn, ved Vuovdaguoika ("Audagoski"), var et fast overstengsel. Derimot kjente han ikke til at det fantes noe slikt på norsk side. Også lensmann Niels Johnsen kjente til dette stengslet. Men –

Den norske ”Elvefin”, Anders Andersen Sovan¹⁰²⁵, som var oppsynsmann ved laksefisket, forklarte at han ved sine befaringer av elva, verken hadde sett noen ulovlige stengsler, eller hørt noen klage over slike. Derimot visste han at det på den ”Russiske” strekninga fantes stengsler tvers over elva.¹⁰²⁶

Handelsmann J.G. Schanche som i 22 år hadde vært første forlikskommis-sær i fjelldistriktet, og overoppsynsmann ved laksefisket i sju år, slutta seg også helt og fullt til alt som var sagt foran.¹⁰²⁷ Gjennom sine årlige befaringer fra utløpet til Utsjokmunningen, meinte han at han hadde tilstrekkelig kunnskap om dette forholdet. Klagene var helt grunnløse, og han kjente ikke til noen tvister mellom grenseboerne.

Schanche kom også inn på kronolensmann Liedströms brev til Øst-Finnmarkfogden 17. juli 1829 hvor han hadde angitt kun en eneste person for å ha gjort seg skyldig i ulovlig stenging. Dette fant Schanche besynderlig, all den stund han i klagen til finske myndigheter hadde ”(...) anført Sagen som almindelig”.

Laksefiskerne som forklarte seg på tinget i Karasjok om fisket i den øvre delen av vassdraget, gav likeledes uttrykk for at forholdene var upå-klagelige. Der fikk man også detaljopplysninger om blant annet det overstengslet som flere av vitnene på Polmakinget hadde omtalt i mer eller mindre vage ordelag.

Fastboende og skysskaffer Isak Johnsen, beretta at det ”eneste eller egentlige” laksefisket i hans distrikt, foregikk ved at samtlige fastboende i Karasjokområdet hadde et hovedstengsel som var satt over Tanaelva ved ”Audagoska” – Vuovdaguoika – fem mil nedenfor Karasjok kirkested.

Balchen (og Johnsen) tok feil når det gjaldt stengslet ved Vuovdaguoika, to–tre mil nedenfor sammenløpet av Kárášjohka og Anárjohka. Det var ett felles anlegg for de øverstboende norske og finske samene, og strakte seg fra breidd til breidd.

¹⁰²⁵ Deponent nr. 27.

¹⁰²⁶ Den «Russiske» strekning betegner den delen av Tanavassdraget som danna grense mot Finland. Anders Andersen Sovans opplysninger ble bekrefta av deponent nr. 28, norsk elvesame Anders Olsen Fors, som også var oppsynsmann ved laksefisket. Han var blant flere som hadde hørt om slike stengsler.

¹⁰²⁷ Deponent nr. 29. Forliksprotokollene fra dette distriktet er trolig gått tapt. Iallfall er de ikke kjent i noen av de aktuelle arkivinstitusjonene hvor de naturlig kunne ha vært. Ifølge muntlig opplysning fra Gudmund Sandvik var det ingen landsomfattende avleveringsplikt for forliksprotokoller. For et annet samisk område – Guovdageaidnu – finnes forliksprotokollene f.o.m. 1833. Jf. Ellingsen/Walsøe 1981.

Dette stengslet ble drevet sammen med de ”russiske” undersåttene fra Utsjok menighet, som bodde inntil to mil ovenfor og nedenfor stengslet, på østsida av elva. Der støtte dette stengslet til Utsjok, og på vestsida til ”norske Finmarkens Terrain”.

Denne fiskemåten hadde bestått fra uminnelige tider. Det hadde heller aldri vært noen uenighet eller krangel om denne måten å fiske på, men bygde på en felles overenskomst og frie vilje mellom ”(...) de Norske og Russ: Lapper”.¹⁰²⁸

5.4.3 Bestemmelser om laksefisket burde inn i kodusillen

I og med at samer fra den andre sida av grensa også godtgjorde at der var få uregelmessigheter ved laksefisket, må det reelle innholdet i klagen fra Utsjoklensmannen i 1829 ha vært tynt. Det materialet uansett viser, er at laksefisket var en særdeles viktig samisk næring langs Tanavassdraget. Ved den nedre delen av vassdraget hadde de sammengrensede befolkningene en tilnærma fellesforvaltning gjennom forhandlingene på Polmakttinget. I øvre del av vassdraget hadde man dessuten en fellesfiskeordning som var formalisert minst femti år tidligere – tverrstengslet ved Vuovdaguoika.

Klagen fra lensmannen i Utsjok i 1829 fikk ingen innvirkning på måten laksefisket ble drevet på. Den samiske allmuen i Tanadalen lot seg ikke merke med de diplomatiske bølgen Utsjoklensmannens klager hadde skapt.

I prosessen som fulgte klagen, ble laksefisket imidlertid gjort til gjenstand for betydelige offisielle overlegninger. Med den næringsmessige posisjonen dette fisket hadde, er ikke dét forbausende. Laksefisket kom derfor til å stå sentralt i forhandlingene om revisjon av Lappekodusillen.

Spørsmålet ble tatt opp allerede på det første møtet mellom den finske og norske kommissæren i 1832. I sin protokoll av 6. august 1832 slo fogden i Øst-Finnmak, Cappelen, fast at dette var en næringsvei som hadde stor betydning for mange av grenseboerne. Men det fantes få eller ingen lokalt tilpassa bestemmelser for laksefisket,¹⁰²⁹ og slett ikke i 1751-traktaten. Fra begge sider ble det klagt over misbruk.

---

¹⁰²⁸De øvrige tre fastboende uttalte seg i overensstemmelse med Isak Johnsen.

¹⁰²⁹NRA. Rr. RFF, I. 1831–1841. Liknende synspunkter gjorde de gjeldende i sin

Mangelen på hensiktsmessige bestemmelser var årsaken til at denne tidlige så innbringende næringsveien, var kommet i en dårlig forfatning. Tidligere hadde det vært utskipa 3–400 tønner laks fra Tana sogn. Nå ble det fiska knapt 20 tønner om året.¹⁰³⁰

Cappelen innleda sitt forslag til ny artikkel 4 i kodisillen med å konstatere at

(...) Laxefiskeriet i Tana-Elv er Hovednæringen for Almuen paa begge Sider af Rigsgrændsen og en forbedret Indretning ved dette Fiskerie har en afgjort Indflydelse paa Grændseboernes Velstand, (...).¹⁰³¹

Når det gjaldt den faktiske organiseringa av fisket, la Ekström og Cappelen vekt på fellesskapsprinsippet og en samisk selvforvaltning. Fiskerne fra begge sider av vassdraget måtte kunne møtes. På slike samlinger kunne de selv bruke sin innsikt og erfaring til å velge de fiskemetodene som flertallet ønska.

Nyordninga skulle være et årlig møte mellom laksefiskerne fra de to rikene. Der kunne de bestemme den beste måten å drive fisket på, det kommende året. Denne sammenkomsten burde holdes i forbindelse med vintertinget i Polmak, og veksle mellom dette stedet og ”Norgan”.

Både i 1832 og under den andre forhandlingsrunden i 1834, laget man detaljerte regler for sammenkallinga av disse samlingene, gjennomføringa, delegerte, hvilken kompetanse de skulle ha – blant annet i forhold til valg av oppsynsmenn, øvrighetenes fullmakter, gjennomføring av vedtakene og liknende.¹⁰³²

I likhet med de norsk-finske forhandlerne, Cappelen og Ekström, gikk den nye Øst-Finnmarkfogden – Hauge – i sin høringsuttalelse inn for at kodisillen burde utvides til å omfatte laksefisket i Tanavassdraget.¹⁰³³ Der viste han til at også innbyggerne i Karasjok hadde sterke interesser i laksefisket. Ved ”Forhandling” om dette temaet ved Polmakinget i 1831,

---

endelige betenkning. Dat. Vadsø, 8.2.1834. Fins samme sted som førstnevnte dokument.

¹⁰³⁰ Det siste anslaget må nok taes med forbehold.

¹⁰³¹ Cappelens forslag av 6.8.1832. NRA. Rr. Bil. t. nr. 20. RFF. I 1831–1841.

¹⁰³² Jf. Cappelens protokoll av 6.8.1832. NRA. Rr. RFF, I. 1831–1841, og forhandlingsprotokoll, Vadsø, 8.2.1834. Sm. sted.

¹⁰³³ ØF t. FA, 12.11.1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 36. RFF. I 1831–1841.

hadde de vært til stede og protestert mot nye faste overstengsler i Tanaelva som kunne være skadelige for dem.

Hauge framholdt at Karasjokfolkets interesser tilsa at samlingene for å drøfte laksefisket ikke bare skulle ambulere mellom Polmak og Utsjok, men også holdes i Karasjok. De som møtte som fullmektiger fra de stedene som ikke hadde samling det året, burde trolig ha uinnskrenka fullmakt til å fatte endelige beslutninger for det kommende året. Han syntes at den foreslåtte fremgangsmåten fra kommissærene var altfor vidløftig. Den kunne vanskelig lede til noe resultat.

I motsetning til kommissærene gikk Hauge inn for at øvrigheta måtte godkjenne de vedtakene som ble fatta på de årlige forhandlingene om laksefisket. Vedtak gjort i Polmak eller Utsjok måtte approberes eller godkjennes av fogden i Øst-Finnmark for å være gyldige. Fogden i Vest-Finnmark skulle godkjenne vedtak i Karasjok. Kronolensmannen i Utsjok kunne muligens delta i godkjenninga. Derfor burde han pålegges å innfinne seg ved Polmak og Karasjok ting.

Når samlinga ble holdt ved Polmak ting (vanligvis i begynnelsen av februar), kunne fullmektigene fra Utsjok velges i jula det foregående året. De fra Karasjok kunne utpekes på tinget året før møtet. Det neste året skulle laksesamlinga holdes ved sognestemnet i jula i Utsjok. Der skulle fullmektigene fra Polmak og Tana distrikt, samt Karasjok, som var valgt ved de foregående ting i Polmak og Karasjok, møte. Det tredje året skulle samlinga så holdes ved Karasjok ting. Dette ble sannsynligvis holdt etter Polmak ting, slik at fullmektigene derfra kunne velges samme år.

I og med at samlingene i Utsjok alltid ble holdt før Polmakinget, ville det heller ikke være noe i veien for at forhandlingene derfra kunne forelegges fogden i Øst-Finnmark til approbasjon.

Siden 1827 hadde Polmakinget fungert som et felles møtested for laksefiskerne fra norsk og finsk side. De reglene man hadde gått inn for på disse samlingene var i det vesentlige overensstemmende med praksis. Etter fogdens syn var de derfor funksjonelle og måtte bli traktatmessige.

Tidligere amtmann, U. Fr. Cappelen, var enig i at laksefisket var så viktig at det måtte omtales i den reviderte kodusillen. Derfor burde man ta inn i en ny traktat alle bestemmelser om laksefisket som formelt kunne stå i en traktat. Både kommissærenes og fogd Hauges forslag var i overens-

stemmelse med det som i lengre tid hadde vært praksis. Derfor hadde man der et godt grunnlag for det videre arbeidet.¹⁰³⁴

Ekström og Cappelen foreslo også en ny, felles oppsynsordning, med jurisdiksjonsrett på begge sider av grensa. Førstnevnte gikk inn for at denne jurisdiksjonsretten også skulle gjelde den nederste delen av vassdraget – altså på ensidig norsk grunn. Oppsynsmennene burde oppnevnes på de foreslåtte fellesmøtene mellom laksefiskerne.

Blant annet med bakgrunn i de erfaringene man hadde fra det overstengslet som allerede var i drift i Tanaelva, ønska kommissærene at det burde opprettes flere slike, også nedover i vassdraget. Mye arbeid og fiske-redskaper ville bli spart og fangsten ville øke. Det avhang imidlertid av at allmuene på begge sider av elva ble enige om dette. I tilfelle enighet skulle utbyttet fordeles slik at hver familie fikk like stor andel.

5.4.4 Fiskeregler og straffebestemmelser

Ekström og Cappelen foreslo at notfiske i tidevannssona skulle være forbudt. De så også behov for klare regler når det gjaldt den vanligste fiskemåten i den nedre delen av vassdraget – stengselsfisket med såkalte bistengsler. Disse måtte ikke settes lengre ut enn at en tredjedel av elvas dypeste ål, eller ”Kongsaael”, alltid var åpen. De samme reglene skulle også følges i sideelvene på norsk og finsk side.

Den alminnelige lovgivningens satser for stenging av dypålen ble ansett som utilstrekkelige. Disse hindra ikke folk i å søke stor gevinst gjennom å prøve seg på slikt ulovlig fiske. Derfor burde det være spesialbestemmelser for Tanavassdraget. Mulktene burde være på fra 10 til 20 sølvrubler, eller 8 til 16 speciedaler.

Under trussel om en liknende straff, skulle det likeledes være forbudt å overstenge de eksisterende eller fremtidige sund som måtte oppstå på grunn av forandringer av sandbankene. Disse reglene skulle gjelde fra utspring til utløp.

Bøtene skulle betales til det stedets fattigkasse hvor forseelsen var begått. For øvrig skulle overtredelser av laksefiskebestemmelsene, i likhet med brudd på de andre reglene i den reviderte kodusillen, påtales som fornærmelser mot det offentlige.

¹⁰³⁴Betenkning til FIN, dat. Larvik, 13.1.1838. NRA. RR. Rff. I. Hem. dok. 1831–1841

5.4.5 Gode lokale relasjoner innen laksefisket helt til grensesperringa

Det inntrykket man får blant annet gjennom de finsk-norske kommissærenes og den nye Øst-Finnmarkfogdens omtale av laksefisket i 1834, er at det var et godt forhold mellom de samiske grenseallmuene. Det kommer også frem i en utredning om administrasjonsforholdene i Utsjok og Enare, 7.5.1835. Der ble det konstatert at grenseinnbyggerne hadde daglig samkvem, og at de til og med

(...) bedrifva äfven en af deras betydligaste närings grenar, Laxfisket i Elfven, till en del gemensamt (...).¹⁰³⁵

Det felles overstengslet ved Outakoski er allerede nevnt, men allmuene hadde også andre fellesordninger med bruk av begge landenes territorier. Det gjaldt blant annet Polmakvassdraget som riksgrensa fra 1751 hadde delt i en nedre norsk del og en øvre finsk del. Der ser det ut til at samer fra finsk og norsk side etter 1809 hadde fiskefellesskap i den delen av vassdraget som lå på finsk side av grensa.

Dette fellesskapet ble formalisert på et møte mellom de to lands allmuer i 1841. Resultatet kan karakteriseres som en avtale av tilnærma internasjonal karakter. Fra da av skulle beboerne fra hver side av grensa bruke dette sidevassdraget annethvert år. På Polmaktinget i 1851 ble dette presisert til at fisket skulle drives i fellesskap, men skiftevis i den norske og finske delen av vassdraget.¹⁰³⁶

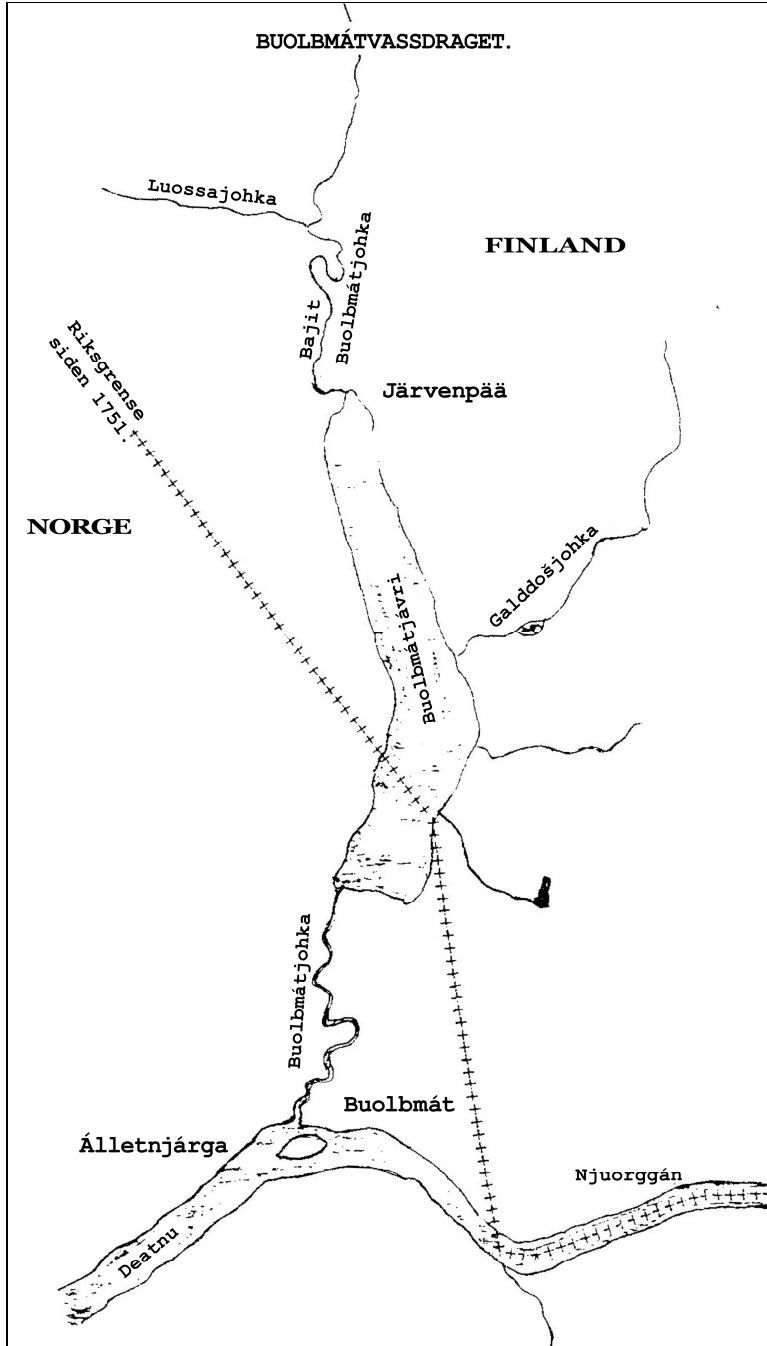
Visse konflikter og kollisjoner var det likevel innen laksefisket. De aller fleste av disse var av bagatellmessig karakter. Et hovedinntrykk er at forholdet mellom de to lands lakefiskende samiske allmuer var det aller beste helt fram til grensesperringa. Dette bekreftes av kilder som ligger tett opp til sperringa.

---

¹⁰³⁵OMA. Uka. J. III a:I. Maaherran päätöksia ja kirjeiti 1825–1876, 1910.

¹⁰³⁶Nærmere om avtalene for Polmakvassdraget, se Pedersen 1992.

Kart 5.4 Polmakvassdraget. Grensa fra 1751 delte Polmakvassdraget i to. Likevel var det et fellesfisket i vassdraget ennå rundt midten av 1800-tallet. (Kart Isak Johansen.)

”Kyrkostämman” i Utsjok, 7.1.1849, er illustrerende.¹⁰³⁷ Der ble det behandla hvordan ”Kulkutus Laxfisket” skulle drives mellom nedre og øvre Storfoss.¹⁰³⁸ Det ble bestemt at dette fortsatt skulle være et kollektivt foretak. Hensynet til de norske fiskersamene kom også inn i bildet. I møtereferatet sies det klart at disse var medinteressenter i det nevnte fellesfisket. Forsamlingsboerne ønska derfor at formannen måtte ta kontakt med presten Hansen, for igjennom ham å få utvirka de norske samenes samtykke og deltakelse i det planlagte fisket, i tråd med den ”fastställda ordning”.¹⁰³⁹

5.4.6 Oppsummering – Laksefisket

I laksefisket var enighet og samforstand mellom allmuene fremtredende. Det var få tvister mellom laksefiskerne. Fra samene på begge sider av grensa ble klagene fra 1829 karakterisert som grunnløse.

På grensestrekninga ble det drevet et omfattende fellesfiske. Særlig viktig og tradisjonelt var tverrstengslet ved Vuovdaguoika, som strakte seg fra breidd til breidd. Delvis foregikk fellesfisket også i deler av sideelver innenfor kun det ene landets territorium. Fellesmøter om laksefisket, hvor allmuen eller representanter for allmuen møtte, var vanlige.

Laksefisket var ikke uttrykkelig regulert av Lappekodisillens bestemmelser. Ut fra dette fiskets næringsmessige posisjon stod slike bestemmelser sentralt da Lappekodisillen skulle revideres. Utfallet ble at alle instanser var enige om at den nye kodisillen skulle inneholde regler for laksefisket.

For organiseringa av fisket vektla forhandlerne fellesskapsprinsippet og en samisk selvforvaltning. Fiskerne fra begge sider av vassdraget måtte kunne møtes, for at de selv kunne bruke sin innsikt og erfaring til å velge de ordninger som flertallet ønska. Derfor ble det utarbeidd detaljerte regler for

---

¹⁰³⁷ OMA. Uka. K II:1. Kirkon-, Kirkkoneuvoston ja pitäjänkokousten pöytäkirjoja 1845–1883 sekä Kirkkovaltuuston kokouksen päätäkiriäote 1937.

¹⁰³⁸ ”Kulkutus” må være goldin eller golveapmi, eller en kombinasjon av de to. Det vil si bruk av svært lange drivgarn, gjerne i samband med tverrstengsler – altså metoder som krevde mange deltakere.

¹⁰³⁹ Presten som er omtalt, må være sogneprest Jørris Schelderup Hansen (1846–1849). Jf. Blix/Nergård 1965:51. Man merker seg også med interesse at lensmannen hevda at grensetraktaten av 1751 hjemla forbud mot notfiske i munningen av Deatnu. Se kap. 6.10.9.1

funksjon og kompetanse for slike samlinger. Det dreide seg blant annet om valg av oppsynsmenn, øvrighetenes fullmakter, gjennomføring av vedtakene, og liknende.

Dessuten ble det foreslått en felles oppsynsordning, forbud mot notfiske i tidevannssona i munningen og regler for bistengselsfisket. En tredjedel av dypålen skulle alltid være åpen. Overstenging av sund skulle være forbudt, og strenge bøter skulle gjelde for overtredelse av regelverket.

Betoninga av laksefisket betyr at hovedprinsippet for kodisillen – bevaring av den samiske nasjon – skulle følges i praksis når det gjaldt denne samiske basisnæringen.

5.5 Sesongflyttinger fra finsk til norsk side av Tanadalen

I ressursbruken i Utsjok-/Enare- og Tana-/Varangerområdet finner man altså et omfattende ressursbruksfellesskap innen reindrifta, sjøfisket, og laksefisket i Tanavassdraget. På 1830- og 40-tallet finner man også andre typer grenseoverskridende bruk, nemlig at finskregistrerte samer uten rein flytta over til norsk side av Tanadalen om sommeren.¹⁰⁴⁰ Det vil si at en del av samene i Tanadalen, henimot 100 år etter grensefastsettelsen, stadig hadde den samme næringstilpassinga som den gang. De brukte ressursene uavhengig av at det var kommet en riksgrense.

Denne grenseoverskridende ressursbruken ble blant annet dokumentert på en samling om laksefisket som ble holdt på Gullholmen sommeren 1830. Der møtte det også representanter for de finske samene. Under denne samlinga ble det godtgjort at ”russiske” undersåtter fortsatt flytta over på norsk grunn ”(...) og lade deres Creature der græsse, (...)”. Dessuten tok de brensel på norsk side.¹⁰⁴¹

På et fellesmøte om laksefisket, holdt i Polmak i 1828, hadde man også drøfta en hensiktsmessig fellesutnyttelse av ulike typer naturgoder langs Tanavassdraget. Der var det konstatert at den norske sida hadde mye mer

¹⁰⁴⁰ Aller øverst i vassdraget dreiv samene fra finsk side av Anárjohka også laksefiske i Bávttajohka – en av de elvene som danner Karasjokvassdraget. Jf. Pedersen 1986:68/69.

¹⁰⁴¹ Overoppsynsmann Schanche t. ØFFS, 22.7.1830. NRA. Strd. Sthlm. Innk. br. 1830. nr. 52.

ved og bedre gressganger enn den ”russiske”. Derfor skulle samene fra finsk side også nyte godt av dette:

For at befordre Tilfredshed blev endvidere, ved den omhandlede Samling tilladt de Russiske Undersaatter, naar det ikke maatte blive til Fortrængsel, at benytte Brænde og Græsgange paa den Norske Side.¹⁰⁴²

Under forhandlingene om laksefisket på Polmaktinget i 1835 ble det imidlertid klaga over fornærmelser mot norske undersåtter og norsk territorium. Overfor amtet foreslo fogden at han selv eller overoppsynsmann Schanche kunne befare elva og breddene, ”(...) og advare de Formeentlige Fornærmere om at afholde sig fra al Indtreenen paa Norsk Territorium”.¹⁰⁴³ Ved selvsyn kunne man også få et bedre inntrykk av hva det ble klaga over, slik at en diplomatisk sak muligens kunne unngås.

Den lokale øvrigheta var også ved flere seinere anledninger inne på at de russisk-finske undersåttene bruk av norsk område var ulovlig og til skade for beboerne der. Tanalensmannen, Isack Schanche, var i 1840 typisk i så måte. Han hevda at oppover elva ble skogen, både eldre og yngre trær, hogd i fleng. De ”russiske Utsioki Beboere” bidro sterkt til dette. Flere av dem tok alt brensløtt på norsk side.

På flere andre områder var de også til besvær for ”norske Beboere”. Det gjaldt blant annet slåtteplasser, laksestengsler og beite for husdyra. Sesongflyttingene bidro sterkt til dette. De ”Fremmede” hadde flere steder bygd gammer på norsk side hvor de bodde til seint på høsten.¹⁰⁴⁴

Lensmannen klaga over at ingenting var gjort med dette, selv om overoppsynsmannen ved laksefisket flere ganger tidligere hadde gjort oppmerksom på forholdene.

Heller ikke denne klagen ser ut til å ha ført til noe konkret. Protokollen fra Polmaktinget både i 1844 og 1845 tyder nemlig på at flere finske undersåtter stadig holdt til på norsk område om sommeren, men at det ble

---

¹⁰⁴²ØFFS t. FA, 15.9.1830. NRA. Strd. Sthlm. Innk. br. 1830. nr. 52. Dette kan betraktes som en formalisering av en gammel praksis som ikke var blitt brutt ved grensefastsettelsen i 1751. Jf. kap. 2.15.

¹⁰⁴³SATØ. ØFFS-kpb. 14. Til FA, 23.2.1835. Dette forslaget kan ha sammenheng med at fogd Erik Hauge var relativt ny i embetet.

¹⁰⁴⁴SATØ. Pk. 414. FA. Femårsberetn. 1835–40. Kst. lensm. I. Schanche t. ØFFS, 24.9.1840.

færre frem mot 1850-tallet. I 1851 ble det nemlig under det alminnelige tingsvitnet opplyst at Hans Aanetsen, ”Elvefin af Utsjoks Mandtal”, hadde sin boliggamme stående på norsk side. Her hadde han også sine husdyr og brukte skogen. Imidlertid visste man ikke om andre ”Finlandske Elvefinner” som hadde hus, eller som lot dyrene sine beite på norsk område.¹⁰⁴⁵

De ”fastboende” finske samene som holdt til på norsk side nedenfor utløpet av Utsjok, var delvis underlagt Polmaktingets jurisdiksjon. Blant annet foretok norske myndigheter utpantinger hos dem. I 1844 anmeldte nemlig overoppsynsmannen flere norske og finske undersåtter for å ha overtrådt bestemmelsene om ”Elvefiskeriet”. Mulktene for de fire finske undersåttene skulle innkreves av lensmannen i Polmak.¹⁰⁴⁶ Betalingsviljen var så som så. De 5 spesiedalerne hver enkelt av dem skulle bøte til ”Tanens fattigkasse” var stadig ubetalt året etter.

Norske myndigheter visste imidlertid råd. Mot dem som regelmessig flytta over til norsk territorium om sommeren kunne man bruke tvangsmidler. Lensmannen skulle drive inn bøtene raskest mulig ved å ta pant i eiendeler som de brakte med seg.¹⁰⁴⁷

5.6 Jakt: Kodisillens bestemmelser skulle gjelde

I forbindelse med ressursbruken ble også jakt i det andre landet omtalt. Det gjaldt et tilfelle hvor Utsjoklensmannen tok opp kodisillens jaktbestemmelser med fogden sin. Han hadde en klar oppfatning av de finskregistrerte samenes jaktrett i Norge. I alle fall var reindriftssamenes jaktrett beskyttet av kodisillen.

Dette kommer frem i 1843 da lensmannen rapporterte at to finske samer fra Utsjok hadde klaga over at de ved en ”skytterifård” på den norske sida av riksgrensa, hadde fått uttrykkelig forbud mot dette av den norske lensmannen i Varanger.¹⁰⁴⁸ Han hadde i tillegg trua med å beslaglegge geværene deres hvis de ”(...) idka något skytte på Norsk grund”.

¹⁰⁴⁵ SATØ. ØFFS. J.prot. 1848–55. Polmaktinget, 26.2.1851. Etter tingsvitnet i 1852, ser det ut til at Hans Aanetsen stadig, som i de foregående årene, holdt til på norsk side om sommeren. SATØ. ØFFS. J.prot. 1848–55. Polmaktinget, 27.2.1852.

¹⁰⁴⁶ Hans Aanetsen, Mathias Aanetsen, samt John og Joseph Josephsen.

¹⁰⁴⁷ SATØ. ØFFS.-j.prot. 1829–47. Polmaktinget, 1.2.1845.

¹⁰⁴⁸ OMA. Upn.Kk.1839–81. Dia:1:1. 26.6.1843. De angjeldende var ”Flytt Lappen

Dette kunne ikke Utsjoklensmannen forstå. I det aktuelle området fantes det verken fredlyste kobbeveider eller fuglevær, eller slike jaktforbuds-områder som var nevnt i ”(...) 12 § af första codecillen till 1751 års gränse tractat emellan Konungarikerna Sverige och Norrige(...)”.¹⁰⁴⁹

Lensmannen i Utsjok – den lokale utøver av finsk lov og rett – mente med andre ord at kodusillens jaktbestemmelser var fullt ut gjeldende.

I første halvdel av 1840-tallet kan man i tillegg registrere at de grense-overflyttende samenes jaktrett i det andre landet, slik den var nedfelt i Lappekodusillens § 12, faktisk fikk et utvida innhold på norsk side.

I amtets femårsberetning for 1840–45 kommer det nemlig frem at Finmarkens Amt ikke hadde noen problemer med å betale skuddpremie for rovdyr som var felt på den andre sida av grensa.¹⁰⁵⁰ Amtmannen uttalte nemlig at ”(...) der kan blive udbetalt en enkelt Skudpræmie for Rovdyr, fældede af norske Undersaatter paa hiin Side af Grændsen, er vel rimeligt, men dog neppe stridende mod Lovens Aand”.¹⁰⁵¹

5.7 Lapperetten og rettergangsspørsmålene

Lappekodusillen hadde flere bestemmelser som ikke direkte gjaldt ressurs-utnytting. Rettergangsvesenet er særlig viktig. Blant annet tillå det som kjent lapperetten å dømme i saker som angikk ”Lappevæsenet” og samenes sedvaner. Den var et levende begrep, også etter 1809. Et svensk kongelig brev av 4.11.1817 om nye regler for reindriftssamenes erstatningsplikt, er ett eksempel på det.¹⁰⁵²

Der forutsatte man at lapperetten skulle ha en funksjon i forhold til det kollektive erstatningsprinsippet som ble innført. I kongens brev ble det

---

Pehr Aslaksson Pauth”, og ”Fjäll Lappen Nils Aslaksson Pauth”.

¹⁰⁴⁹ Teksten i brevkonseptboka er noe utydelig. Paragrafhenvisinga kan også tolkes som 22. I tilfelle er det en feilskrift fra lensmannens side.

¹⁰⁵⁰ Det kan være enten Sverige eller Finland, men mest sannsynlig sistnevnte.

¹⁰⁵¹ FAB 1840–1845:202. Lappekodusillen, som utelukkende gjaldt samer, ble ikke direkte nevnt, men var fullt ut i funksjon på denne tida, og var det eneste hjemmelsgrunnlaget for jakt på den andre sida av grensa.

¹⁰⁵² Jf. avskrift i FRA. EKO-s. Pk. 4. Mp. 19. Henvisinga der er Carlén, Handbok s. 472, sub. R. B. X:22.

nemlig slått fast at hvis det oppsto intern uenighet blant samene om plikten til å betale erstatning, ”bör den ”afgöras af Lapp-Rätt(...)”.

I samsvar med bestemmelsene i kodisillens § 22 het det at den misnøyde kunne anke – ”fullfölja målet” – hos herreds – eller bygderetten hvor den påtalte hendelsen hadde skjedd.¹⁰⁵³ Dette er helt i tråd med at lapperetten var en obligatorisk førsteinstans i flere sakstyper.¹⁰⁵⁴ Det gjaldt i særlig grad samenes interne forhold – som jo dette var i utprega grad.

Den interne samiske rettspleien var derfor sterkt fremme i vurderingene og overlegningene etter at kodisillens formelle status ble satt på dagsorden i årene fra 1829 og utover. Det gjaldt blant annet fogd Cappelen i Øst-Finnmark i 1830, i forbindelse med hans argumentasjon om at kodisillen stadig gjaldt. Der kom han også inn på den interne samiske rettspleien på tvers av grensa.¹⁰⁵⁵

Ofte hadde ”norske Lapper” henvendt seg til ham, særlig fjellsamer, og klaga over den ”russiske Lensmand, (...) Høghmand”.¹⁰⁵⁶ Rett som det var hadde han funnet disse klagene begrunna, men blant annet på grunn av omstendighetene, de menneskene han hadde å gjøre med, og ”(...) paa Grund af Grændsetraktaten af 1751 dens 22 § ”, hadde han unnlatt å gjøre slike saker til gjenstand for vidløftige undersøkelser. Enda mindre grunn var det til å ta opp slike ting gjennom diplomatiske kanaler.¹⁰⁵⁷

Fogdens syn var åpenbart at tvister mellom samene i minst mulig grad skulle behandles av offentlige organer. De fikk selv ordne opp i sine egne, etter hans oppfatning, mange mellomværender. Midlet var lapperetten – § 22 i kodisillen – som han viste til direkte.

Så langt gjaldt omtalen reindriftssamenes forhold. Fogden var også bestyrta over at en enkelt overstenging av et mindre sund (i den norske delen av Tanaelva), hadde ført til en diplomatisk klage fra russisk/finsk side.¹⁰⁵⁸ Det var en besynderlig fremgangsmåte som ikke harmonerte med

²⁵⁷ Bestemmelsene i dette brevet gjelt utvilsom grensa mellom Norge og Sverige, men det er ikke tatt noe forbehold for den finsk-norske grensas vedkommende.

¹⁰⁵⁴ Se kap. 1.7.8.

¹⁰⁵⁵ Fogdens syn er tidligere gjengitt i Pedersen 1986:66.

¹⁰⁵⁶ Kronolensmann i Utsjok før 22. april 1829. Det fremgår av brev fra kronolensmann Liedström til kronofogden, 17.7.1829. Jf. NRA. Strd. avd. Innk. br. 1830. Nr. 52.

¹⁰⁵⁷ ØFFS t. FA, 24.5.1830. NRA. Strd.avd. Innk. br. 1830. Nr. 52.

¹⁰⁵⁸ Se kap. 4.2.

den avgjørelsesmåten som ”(...) Grændsetractaten foreskriver for deslige smaae Affairer”.¹⁰⁵⁹

Annet materiale fra grensestrekninga i Tanadalen i tida rundt 1830 viser at interne uoverensstemmelser mellom samer, også på tvers av riksgrensa, ble gjort opp i minnelighet, uten at man trakk inn myndighetene.¹⁰⁶⁰ Det er i tråd med blant annet fogd Cappelens syn om at mindre saker mellom samene, etter grensetraktaten, skulle behandles av dem selv.¹⁰⁶¹

Av interesse for praktiseringa av rettergangsbestemmelsene er et tilfelle fra sommeren 1830. I forbindelse med klagene fra 1829 ble det holdt et møte på tingstedet Gullholmen. Laksefiskerne på de ti nederste milene på norsk side av Deatnu/Tanaelva og Utsjokboerne var innkalt.¹⁰⁶²

Fra Utsjok møtte en delegasjon som til forveksling likna på sammensetninga av lapperetten, eller på den samiske representasjonen i bygde-/herredsretten (§ 23), når saker som angikk samer fra det andre landet ble behandla der. De som stilte fra finsk side på Gullholmen var nemlig en meget akta mann, ”skolelærer Ole Olsen Guttorm (...)”.¹⁰⁶³ I tillegg var det to andre fra Outakoski, ”(...) hvilke vare de saakaldte Næmndemænd, der have været satte Laugrættesmænd ved de russiske Thingsteder Berlevuoma og Indjager”.

Det var neppe tilfeldig at delegasjonen fra finsk side var sammensatt etter prinsippene i Lappekodisillens regelverk. Sammensetningen tyder på at den samiske allmuen i Utsjok i 1830 kjente til kodisillens rettergangsbestemmelser, og tillempa dem når det var nødvendig.

I en vurdering av grensetraktaten og kodisillen fra 1831 hevda amtmannen uten forbehold at kodisillen hadde vært gjeldende helt siden 1751. Rettergangsbestemmelsene ble spesielt omtalt.¹⁰⁶⁴ Blant annet kommenterte han at bestemmelsen i ”Tractatens” (les: kodisillens) § 24 om at pådømte saker mellom samer igjen kunne tas opp og pådømmes. Denne

---

¹⁰⁵⁹Selv om det ikke sies direkte, er det trolig kodisillens § 22 fogden, her hadde i tankene.

¹⁰⁶⁰Jf. Pedersen 1986:67.

¹⁰⁶¹Jf. Pedersen 1986:69/70.

¹⁰⁶²Overoppsynsmann Schanche, t. ØFFS, 22.7.1830. NRA. Strd. Sthlm. Innk. br. 1830. nr. 52.

¹⁰⁶³Hans status måtte være å sammenlikne med samelensmannens.

¹⁰⁶⁴NRA. Rr. Nr. 13. RFF. I 1831–1841. FA t. FIN, 3.12.1831.

stred altfor sterkt mot de alminnelige rettsprinsippene og burde derfor ikke beholdes.¹⁰⁶⁵

Amtmannen viste også til at det hver vinter ble holdt ”Sage- og Skatte Thing” både i Polmak i Øst-Finnmark, og i Karasjok og Kautokeino i Vest-Finnmark. Han meinte derfor at de tvistene som kunne oppstå på grunn av laksefisket, særlig i nærheten av Polmak, nå gjorde det langt lettere for de ”Russiske Lapper” å få uoverensstemmelser med ”Norske Lapper”, behandla og pådømt i overensstemmelse med § 23 i grense-traktaten.¹⁰⁶⁶

Ellers meinte han at de fleste sakene som måtte oppstå mellom russiske og norske samer i Norge, etter lovgivninga måtte kunne behandles ”gjæstere-tsviis”.¹⁰⁶⁷ Dette innebar at slike saker, hvor muntlige stevнемål også kunne brukes, ville kunne avgjøres relativt raskt.¹⁰⁶⁸

Amtmannen drøfta også forholdet til den interne samiske rettsinstansen – ”Lappe Ret”. Han antok at dommerne i distriktet ikke ville finne grunn til å avvise fra ordinær domstolsbehandling slike saker som kunne innstevnes til lapperetten og hvor det var en ankemulighet til bygdetinget.

I kontakten mellom utenriksledelsene i Russland/ Finland og Sverige/-Norge var det lansert en idé om at amtmannen i Finnmark og nærmeste russiske embetsmann i fellesskap skulle treffe avgjørelser i tvister mellom

¹⁰⁶⁵ Nevnte paragraf bestemmer blant annet at en saksøkt same fra det andre landet, hvis han unnlot å møte, hadde krav på få saka behandla på nytt, om han på det etterfølgende tinget kunne bevise at han hadde hatt gyldig forfall, og ikke hadde mulighet til å gjøre retten kjent med dette.

¹⁰⁶⁶ Hovedbestemmelsen i paragrafen er at de sakene som ikke skulle behandles for den interne samiske rettsinstansen, etter § 22, gikk direkte til bygde- eller herredsretten. I de tilfeller en av partene var en fremmed undersått, eller en handling hadde gått ut over en fremmed undersått, skulle retten forsterkes med to ”*Laug-Rættens Mænd*” fra den andre sida. Dessuten hadde vedkommendes samelensmann rett til å være til stede som forsvarer og fullmektig for vedkommende.

¹⁰⁶⁷ Gjæstere-tssak – særlig rask saksbehandling ved de ordinære dommerne når enten saksøker eller saksøkte bare oppholdt seg midlertidig («*gjæst*») i den rettskretsen hvor saka etter de gjeldende vernetingsregler kunne eller skulle behandles. Jf. f. eks. Gulbransen/Hoffmann 1948:91.

¹⁰⁶⁸ Når det gjaldt lovgivninga viste amtmannen til forordning («(...) ang. Rettens vedbørlige og hurtige pleie») av 3.6.1796, kap. 6, § 17. Der heter det at alle stevninger som regel skulle være skriftlige, men at der var unntaksmuligheter i «(...) de Egne i Norge, som ligge til Fields, og hvor Folk af Almuen selv føre deres Sager personligen. I saadanne tilfælde maa det være tilladt, at antage mundtligt Kald og Varsel til Hiemtinget.»

finske og norske samer. Dette avviste amtmannen klart i brevet til Finansdepartementet 3.12.1831.

Det skyldtes blant annet at avstandene vanskeliggjorde en slik ordning. Dessuten hadde ikke amtmennene noen dømmende myndighet slik at man uansett måtte falle ned på grensetraktatens bestemmelser.¹⁰⁶⁹ Det innebar at hvis mekling ikke førte frem, ville amtmannen bli nødt til, i den grad sakene gav grunnlag for rettsbehandling i Norge, å henvise slike til avgjørelse ved domstolene, overensstemmende med grensetraktatens bestemmelser.¹⁰⁷⁰

En slik fremgangsmåte måtte følges så lenge ingen ny bestemmelse var innført. Og – en ny slik bestemmelse ville imidlertid gripe så mye inn i den alminnelige rettergangsordning, at den ikke var tilrådelig. Imidlertid ble det etter kort tid avklart at kodusillen gjaldt. Derfor ble den foreslåtte ordninga uaktuell.¹⁰⁷¹

5.7.1 Samelensmannen

En institusjon som var nedfelt i Lappekodusillen fra 1751, var samelensmannsordninga.¹⁰⁷² I likhet med mange av de andre bestemmelsene i kodusillen, ble også den gjenstand for vurderinger da kodusillens formelle status ble satt på den politiske og rettslige dagsorden rundt 1830.

Etter amtmannens oppfatning burde man se nærmere på ordninga med samelensmenn.¹⁰⁷³ Grunnen var at den kunne være vanskelig å gjennomføre i praksis. Han viste særlig til samelensmennenes jurisdiksjonsrett, som i visse tilfeller også kunne utøves på fremmed territorium.

Amtmannen så det slik – i alle fall hva Norge angikk – at det bare sjelden ville kunne finne ”Lappe Lensmænd” med den kyndighet og anseelse som krevdes for at de kunne utøve jurisdiksjonsretten på en hensiktsmessig måte.

---

¹⁰⁶⁹Det betyr kodusillens bestemmelser.

¹⁰⁷⁰I og med at han viste til grensetraktatens (dvs. Lappekodusillens) bestemmelser, omfatter begrepet etter all rimelighet også lapperetten.

¹⁰⁷¹Jf. Kap. 4 om avklaring av kodusillens status.

¹⁰⁷²Se nærmere om samelensmannen i kap. 2.5.

¹⁰⁷³NRA. Rr. Nr. 13. RFF. I 1831–1841. FA t. FIN, 3.12.1831.

Likevel meinte han det var riktig å be fogdene om å angi i hvilke distrikter de meinte det var nødvendig å beskikke samelensmenn og lagrettemenn etter traktatens (dvs. kodisillens) § 15. Samtidig burde det overveies om postene som samelensmenn mer eller mindre kunne overføres til de ansatte lensmennene.

Amtmannen foreslo også at når de nødvendige samelensmennene og lagrettemennene var beskikka, burde de få en viss årlig lønn fra statskassa. Dette ville nok påføre staten en del utgifter. Det var likevel av underordna betydning, når det var spørsmål "(...) om at fremme den gode Forstaaelse med et mægtigt Naboerige".

Amtmannen var altså i 1831 ikke innstilt på å rokke ved den jurisdiksjonsretten som 1751-traktaten tilla samelensmannen og lagrettemennene. Det spørsmålet fikk man komme tilbake til når man bedre kunne bedømme om jurisdiksjonsretten var gagnlig eller ikke. For øvrig anbefalte han at traktaten burde trykkes opp og utdeles på en hensiktsmessig måte.

5.7.2 Lapperetten i forhandlingene 1832–34

De spesielle samiske rettergangs- og tvisteløsningsordningene kom til å stå sentralt i kontakten og forhandlingene om Lappekodisillen. De var fremme allerede på det første møtet mellom den finske og norske fullmektigen i 1832. Den finske parten foreslo ingen endringer med hensyn til lapperetten.¹⁰⁷⁴ Den skulle åpenbart fortsatt være det viktigste instrumentet for å løse tvister mellom samene. Disse rettene burde samles én gang for året, selv om også han nevnte at "De uti 1751 års tractat 1a codec. 22 mom. inrättade LappeRätter", ikke hadde vært i funksjon på en god stund.¹⁰⁷⁵

På norsk side foreslo han at samlingene i lapperetten skulle foregå i Karasjok den første virkedagen i februar, og på Gullholmen den første hverdagen i juli.¹⁰⁷⁶ Det var dagen etter at "kronobetjeningen" og sameallmuen etter planen skulle møtes for å avklare reintallet og reinbeiteavgifta.

¹⁰⁷⁴Fremlegg på møtet med Cappelen, 6.8.1832. Bilag nr. 6 til rapport av 1.9.1832. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

¹⁰⁷⁵I sin analyse av Kautokeino forlikelseskommisjon, 1833–1907, har Ellingsen og Walsøe 1981: 3–6, en kort omtale av Lapperetten.

¹⁰⁷⁶Det er noe uklart om det var de finske samene som skulle møte der, eller samene fra begge sider.

Hvis det ved samlingene i lapperetten forekom saker som krevde utsettelse, skulle man bestemme tiden og måten for den videre behandlinga av dem. For øvrig skulle kodusillens bestemmelser om lapperetten følges, med kun én forandring. Det dreide seg om at saker som etter 1751-bestemmelsene hørte til lapperetten som førsteinstans. De burde kunne behandles direkte for tingsretten.¹⁰⁷⁷ Forutsetninga var at de involverte samene måtte være enige i en slik fremgangsmåte. Et ytterligere vilkår var at sakene ikke tidligere var opptatt, behandla og avgjort av lapperetten.¹⁰⁷⁸

Når det gjaldt denne rettsinstansen, var det i den innledende forhandlingsfasen ulikheter i synet hos den finske og norske representanten. Fogd Cappelen konstaterte først at lapperettene sjelden, og de siste 20 år ikke hadde vært virksomme i det hele tatt.

Selv om han i intern korrespondanse kort tid i forveien hadde vist til lapperetten som den riktige tvisteløsningsmekanismen mellom samene,¹⁰⁷⁹ gav han likevel uttrykk for skepsis når han første gang møtte sin finske forhandlingsmotpart. Hvis man etablerte lapperetten på nytt, ville det bare føre til forviklinger, misnøye og klager:

Jeg troer sandelig at den respektive Ret vilde komme i Klammerie med Parterne og Sagen endes med en ordentlig Slagsmaals- eller Injurie Proces.

Derfor gikk han i sitt forslag til ny artikkel 3 i kodusillen inn for opphevelse av de lapperettene som 1751-traktaten hadde fastsatt for begge sider. Imidlertid var også han opptatt av å avskjære "(...) Vinkelskrivere, (...) al Adgang til at kunde indblande sig i Lappernes forholde". Dette kunne likevel skje uten at man beholdt og innskjerpa slike bestemmelser som ville føre til mange misligheter. Løsninga var at man burde bruke vintertingene både på finsk og norsk side. Der burde alle private klager fremføres for distriktets øvrighet.

Likevel meinte også fogd Cappelen at det måtte være spesielle samiske rettsordninger, selv om han altså ikke ønska å beholde lapperetten i den form som den fremstod i kodusillen. Hans løsning var at de samiske private sakene først måtte fremmes for og undersøkes av det såkalte "Lapperets Personale". Dette var tinglagets lensmann og to lagrettemenn utnevnt blant

---

¹⁰⁷⁷ Herredsretten på norsk side.

¹⁰⁷⁸ En annen sak er jo at det forelå en ankemulighet fra lapperetten til laveste ordinære rettsnivå.

¹⁰⁷⁹ Se foran, kap. 5.7.

rettighetsmennene av vedkommende embetsmann. Disse skulle utgjøre de såkalte lovmennene i tinglaget.

Den samiske klageren skulle henvende seg til dem, slik at lapperettspersonalet kunne undersøke forholdet og etterforske sammenhengen. Deretter skulle de anmelde den for sakvolderens øvrighet på første ting etter at de hadde fått seg forelagt saka.¹⁰⁸⁰ Enhver klage som ikke var fremført på denne måten var å anse som ugrunna, ”(...)og maa ikke, ad hvilke andre Veie den end maatte være gaaet, skjænkes mindste Opmærksomhed”.¹⁰⁸¹

5.7.3 Paragrafene 22 og 23: Lapperetten og den blanda retten. Tvister mellom fjellsamer

Under kommisjonsarbeidet fra 1832 til 1834 inngikk Ekstrøm og Cappelen blant annet kompromiss om lapperetten som Cappelen hadde gått inn for å fjerne i dens opprinnelige form.

I sin felles omtale av lapperetten nevnte de at i ”(...) de første Tider efter deres Indretning skal disse Lappe Retter ved nogle faa Leiligheder have været i Virksomhed, (...)”. Et annet spørsmål var om de hadde vært rettsfremmede. Selv om det ikke kunne sies med sikkerhet, kunne man tvile på det.

¹⁰⁸⁰Uten at det sies direkte synes det som om Cappelen meinte at lapperettspersonalet også skulle arbeide på tvers av grensa, siden han anførte at sakene skulle fremmes for sakvolderens øvrighet.

¹⁰⁸¹Alle disse hensynene ble ivaretatt i hans forslag til ny artikkel 3. I en kommentar 5.1.1833, anførte Ekstrøm at man nok burde komme fram til løsninger som var mer i overensstemmelse med det finske rettergangssystemet og hans eget forslag. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 26. RFF. I 1831–1841. De hadde også laga et forslag om prosesser utenom lapperetten, som ser ut til å gjelde grenseinnyggerne generelt, samt om pågripelse og tilbakelevering av forbrytere. Tidligere amtmann i Finnmark U. Fr. Cappelen hevda at utleveringsspmål ikke kunne avgjøres av underordna embetsmenn, men bare av amtmannen eller landshøvdingen i Uleåborg. For øvrig pekte han også på at det allerede fantes eksempler på rutiner for korrespondanse mellom myndighetene i de to land i tilfeller som dette. Det var konvensjonen av 12.5.1828, mellom kongen og keiseren av Russland, om tilbakesending av tiggere, løsgjengere og forbrytere fra det ene riket til det andre. Ifølge JD’s rundskriv av 9.7.1835, var den blitt forlenga til året 1840. Imidlertid gjaldt den bare en rett til å sende tilbake uønska elementer, og omhandla ikke utlevering av personer. Jf. betenkning til FIN, dat. Larvik, 7.1.1838. NRA. Rr. RFF. I Hem. dok. 1831–1841.

De meinte at i likhet med flere bestemmelser i Lappekodisillen, hadde også den om lapperettene ”været forlagt og ubekjendt” i de siste 20 til 30 år. Dette illustrerte, meinte de at disse rettene ikke var anvendelige. Likevel kunne man ikke si at de hadde vært overflødige. Særlig var dette tilfelle i Utsjok sogn. Der hadde det siden 1808 bare vært holdt ”Herredsting” annet hvert år.¹⁰⁸²

Dette var et vidløftig distrikt som størstedelen av året var bebodd av ”Blandede” folkeslag. Dermed var det grunnlag for både større og mindre klager og tvister. Disse klagene hadde i alminnelighet ikke vært anmeldt eller fulgt opp. Det skyldtes delvis innbyggernes ”fromme og fredelige Sind”, delvis det umulige i å få slike saker behandla etter den i de fleste tilfeller ”aldeles ubestemte Rettergangsorden”.¹⁰⁸³ Det var trolig årsaken til at lapperettene nesten var gått i glemmeboka, og at man av mangel på andre utveier hadde brukt ”Næveretten” som første og siste instans.

Mot lapperettene talte også formalitetene ved å innkalle dem. I en vidløftig ødemark hadde det i hver enkelt sak vært umulig å etterkomme slike formaliteter. Det kunne likevel vært ordna med mer hensiktsmessige forskrifter –

(...) men Lappe-Retternes Virksomhed synes dog ikke meget lovende under Ledning af en Bye- eller Lappe-Lensmand, der omtrent svarer til en Skydsskaffer i Finland, som Ordfører, og Lappe-Laugrettesmænd som Tilforordnede.

Hvis man brakte denne retten i virksomhet, ville det trolig lede til tvist og misligheter. Dessuten ville det vanligvis være nesten umulig å finne skikka personer som kunne fungere som rettsskrivere. Særlig gjaldt det i de mest avsidesliggende traktene, hvor lapperettene var mest nødvendige.

Heller ikke bestemmelsene i § 23, om en blanda rett, når en fremmed same stod for retten i det andre landet, så ut til å fungere på begynnelsen av 1830-tallet. I alle fall konstaterte forhandlerne at bestemmelsen om at fremmede lagrettemenn skulle innkalles til bygderetten, en tid ikke hadde vært fulgt. Grunnen var trolig at det var så sjelden med rettsvister mellom

---

¹⁰⁸²Dat. 8.2.1834. NRA. Rr. RFF. I. 1831–1841. Se også kap. 3, og Jacob Fellmans beskrivelse av hvordan samene selv tok seg av mange av sine rettsanliggender iallfall til innpå 1820-tallet.

¹⁰⁸³Dvs. lapperetten.

grenseboerne. Ingen hadde likevel klaga over den måten tingene fungerte på.¹⁰⁸⁴

De trakk også frem at en slik blanda rett ikke var fastsatt for andre grense-distrikters vedkommende hvor samkvemmet var langt mer levende, rettssaker mellom grenseboerne tallrikere og av større viktighet, og hvor innkalling av fremmed lagrettspersonale kunne være nyttig. Bestemmelsen i § 23 kunne derfor falle bort også for grensa mellom Finland og Norge.¹⁰⁸⁵

Forhandlerne ønska med andre ord å endre rettergangsbestemmelser i kodisillen. På ett punkt la imidlertid Ekström og Cappelen opp til en enklere ordning, men i tråd med lapperettens gamle ånd. Det gjaldt innbyrdes tvister om reinbeiteland mellom ”den frem- og tilbageflyttende Fjeldfinne-Almue”. På norsk territorium skulle den som mente seg foruretta, ta dette opp med fjellsamelensmannen.¹⁰⁸⁶ På finsk side skulle saka taes opp med nemndemannen.

Disse skulle så sette seg inn i saksforholdet og foreholde inntrengerer å trekke seg tilbake til den fastsatte grensa.¹⁰⁸⁷ Hvis advarselen ikke gav resultater, måtte klageren innstevne motparten for den domstolen som det omtvista reinbeitelandet hørte inn under. Boten skulle være fem rubler sølv eller fire norske spesiedaler, med mindre den saksøkte kunne bevise at lensmannens eller nemndemannens anvisning hadde vært grunnløs.

5.7.4 Konsekvenser av forslagene om rettergangsbestemmelsene

Som en følge av forslaget om avskaffelse av de kombinerte rettene, og utkastet til ny rettergangsordning, meinte de at §§ 24 til og med 26 i kodisillen kunne falle bort.¹⁰⁸⁸ I § 25 måtte man likevel beholde en bestem-

¹⁰⁸⁴Spørsmålet man kan stille er om hvor godt øvrigheta som skulle følge disse reglene, kjente dem, eller om samene var tilstrekkelig informert om den retten de hadde.

¹⁰⁸⁵Forhandlerens påstand om at § 23 ikke gjaldt i andre grensedistrikter er ikke riktig. Lappekodisillens formelle status var på det tidspunkt overhodet ikke omtvista på grensa mellom Norge og Sverige. Forklaringa kan være at Ekström hadde sin erfaringsbakgrunn fra den svensk-finske grensa i Tornedalen, og at fogd Cappelen ikke var tilstrekkelig innsatt i forholdene på den svensk-norske grensa.

¹⁰⁸⁶Fjellsamelensmannen var lønna av det offentlige og stasjonert i Polmak.

¹⁰⁸⁷Den underliggende forutsetning er åpenbart at noen hadde trengt seg inn på en annens reinbeiteområde.

¹⁰⁸⁸Gjelder visse prosessregler i den kombinerte retten, bestemmelser om utpantinger

melse om at embetsmennene i grensedistriktet skulle være gjensidig hjelpelige med å drive inn bøter.¹⁰⁸⁹

Bestemmelsen i § 27 om at samiske anliggender i forhold til kodusillens bestemmelser skulle skrives på ustempla papir, kunne bli stående. Der bemerka man for øvrig at Finnmark allerede var helt fritatt for bruk av stempla papir.¹⁰⁹⁰

Kommissærene fremma også et separat forslag om prosessomkostninger. Det kom av at sameallmuen av mangel på skrivekyndige personer selv ikke kunne sørge for sin saks tarv på dette området. Dommerne måtte ta hensyn til dette, og påse at de påløpne prosessomkostningene ble tatt med i dommen – under ”Paakjendelse”.

Kommissærene foreslo også at overtredelser av de bestemmelsene de hadde foreslått, skulle ansees som fornærmelser mot det offentlige. Bøtene skulle fordeles likt mellom klageren og det stedets fattigkasse hvor forseelsen var begått.

5.7.5 Det ordinære rettsvesenet i Norge og Finland

Under de avsluttende forhandlingene i 1834, kom kommissærene også med vurderinger av rettsvesenet på norsk og finsk side, og hvordan det ville fungere i forhold til de rettslige reformforslagene deres.¹⁰⁹¹

Det norske rettssystemet i grenseområdet i Øst-Finnmark ble omtalt i positive ordelag. Fra 1825 ble det holdt et såkalt fjelling i Polmak.¹⁰⁹² Øvrighetas skyssutgifter i forbindelse med dette ble utreda av statskassa.¹⁰⁹³ Dessuten hadde fjelldistriktene også forlikskommissjoner i likhet med det som var vanlig ellers i landet.

---

hos fremmede samer, etc.

¹⁰⁸⁹ Dette var den nye Øst-Finnmarkfogden uenig i. Inndriving burde skje etter dom i rettsvesenet i det landet flyttsamene oppholdt seg, enten det var på norsk eller finsk grunn. Hvert lands alminnelige lovgivning burde følges i slike saker. NRA. Rr. RFF. I. 1831–1841. T. FA. Dat. 24.11.1834.

¹⁰⁹⁰ Se kap. 1.7.11. om kodusillen og bruk av stempla papir.

¹⁰⁹¹ Dat. 8.2.1834. NRA. Rr. RFF. I. 1831–1841.

¹⁰⁹² Ifølge tingboka for ØFFS (SATØ) er dette tinget holdt første gang 2.2.1824 – i hht. Kgl. res. av 14.1. og 23.5.1823.

¹⁰⁹³ U.Fr.Cappelen bemerka også at rettsvesenet på norsk side var atskillig mer utbygd enn det de to gav uttrykk for. Siden 1828 hadde det etter foranstaltning fra amtet vært

Ekström og Cappelen var mye mer kritiske til det finske rettsvesenet, og påpekte store problemer i forbindelse med at det bare ble holdt ting for Utsjok og Enare annet hvert år. I de mellomliggende årene måtte de tvistende parter dra helt til Sodankylä. Dit var det 33 mil fra Enare kirke hvor Utsjok-/Enaretinget ble holdt. Fra Utsjok kirke til Sodankylä var det hele 45 mil. En bedre ordning av dette forholdet var derfor av den største viktighet, mente kommissærene, hvis den fattige sameallmuen skulle kunne forfølge sin rett.

Innføring av forlikskommisjoner ble nevnt som én mulighet til å forberede situasjonen. Men – i et distrikt hvor man mer enn noe annet sted savna dugelige og sakkyndige personer, ville forlikskommisjonene ”(...) sikkerlig blive kun Gjengangere af de mislige Lappe-Retter”.

I tillegg fremma de flere andre konkrete forslag til å forbedre situasjonen.¹⁰⁹⁴

5.7.5.1 *Endringer av rettsvesenet på finsk side*

Vurderingene fra de norsk-finske kommissærene om det finske rettsvesenet ble i 1835 fulgt opp gjennom en utredning om administrasjonsforholdene i Utsjok og Enare, av nettopp økonomidirektør N. Ekström.¹⁰⁹⁵

Det endelige resultatet av Ekströms forslag ble at Senatet på keiserens vegne, 25.4.1838, bestemte at det skulle opprettes et nytt fogderi. Dette ”Härad” skulle bestå av Utsjoki, Enare, Sodankylä, Kittilä och Enontekis ”Lappmarker”. Dessuten ble også ”Muonioniska Moderkyrkogäll” lagt til dette fogderiet som skulle ha sete i Kittilä. Både Utsjok og Enare fikk dessuten hver sin lensmann.¹⁰⁹⁶

---

holdt fjellting både i Kautokeino og Karasjok. Frem til da hadde disse to distriktene hatt vintertinget i Alta. Jf. betenkning til FIN, dat. Larvik, 7.1.1838. NRA. Rr. RFF. I. Hem. dok. 1831–1841.

¹⁰⁹⁴Det finske Senatet var etter høring hos Wasa hovrett og landshøvdingen i Uleåborg, med mindre merknader, enig i det meste av forslagene fra kommissærene. Jf. uttalelse 13.4.1835. FRA. EKO-s. Pk. 22. Mp. 5. Imidlertid bemerkta Senatet at det som hadde sammenheng med den interne rettsordninga på finsk side ikke burde omtales i traktaten.

¹⁰⁹⁵Dat. 7/5-1835. OMA. Uka. J IIIa:1. Maaherran päätöksiä ja kirjeiti 1825 – 1876, 1910.

¹⁰⁹⁶Hans Keiserliga Majestäts Nådiga Kungörelse angående särskilta åtgärder till befrämjande af bättre ordning i Finska Lappmarken. Helsingfors, 25.4.1838. Fins i OMA. Uka. JI:2.

Dermed ble det ordinære retts- og politivesenet kraftig forbedra på finsk side. Det innebar naturligvis at behovet for spesialordninger i grensedistriktene ble redusert. Dette kan ha bidratt til å legitimere Ekström og Cappelens forslag om å avvikle store deler av de samiske rettergangsreglene i kodusillen.

I 1847 ble det i tillegg beslutta at ”lappska Häradet” – fogderiet – skulle utgjøre en egen Domsaga – under navn av ”Lappmarkens Domsaga”.¹⁰⁹⁷ Følgende fire tinglag skulle høre inn under denne:

- 1.0. Muonioniska Socken med Enontekis Lappmark
- 2.0. Sodankylä Socken
- 3.0. Kittilä kapell
- 4.0. Utsjoki socken med Enare kapel

5.7.6 Den finske lokaladministrasjonen etterlevde kodusillens bestemmelser

Ingen ny avtale ble likevel truffet. De gamle bestemmelsene stod derfor stadig ved lag. Derfor handla lokaladministrasjonen i det aller nordligste Finland i samsvar med bestemmelsene fra 1751. Dette kommer klart frem i den daglige praksis til Utsjoklensmannen – det laveste embetsnivået i det finske byråkratiet.

Særlig lensmannens brevkonseptbok som er nesten fullstendig bevart fra og med 1839, er et godt bevis på at han fulgte Lappekodusillens regelverk.¹⁰⁹⁸ Selv om de innledende sidene i konseptboka er borte, er allerede det første halve brevet som fins der, en illustrasjon på at lensmannen i Utsjok tok Lappekodusillens bestemmelser på alvor. Der argumenterte han nemlig ut fra kodusillens rettergangsregler.

Det dreier seg om et brev til fogden i Øst-Finnmark, angående rettslige skritt mot den norskregistrerte samens Olaf Larsson.¹⁰⁹⁹ Fogden ble bedt om å sørge for at to ”Norske” nemndemenn måtte være til stede under

---

¹⁰⁹⁷ Keiserlig beslutning av 14.1. 1847. Meddelt gjennom skriv fra lhfd , 11.2. s. å. Fins i OMA. Uka. Kungl. och Kejsersliga M:ts Förordningar rörande Lappmarken i allmänhet. Utsj. och Enare i synnerhet. 1696–1847. JI:2.

¹⁰⁹⁸ En tilsvarende utførlig kilde fra samme nivå på norsk side har det ikke vært mulig å finne.

¹⁰⁹⁹ Trolig identisk med Tanafjellsamen Ole Larsen. Jf. ØFS-j.prot. 1829–47, Polmakinget 1.2.1839.

rettssaka som skulle foregå i Enare, ”(...) Hvertill de enligt 1751 års grendse traktatens Första Codicill och dens 23 § äro skyldiga(...)”.¹¹⁰⁰

Slike henvendelser til fogden i Øst-Finnmark hvor det ble vist til kodisillens rettergangsbestemmelser, finner man flere av. I et nytt brev, 1.12.1841, ble det igjen bedt om oppnevning av to ”norske” nemndemenn for å overvære ”ransakningen” – forhøret – mot den norske fjellsamen Pehr Pehrsson Pieski. Dette skulle skje ved det påfølgende herredstinget i Sodankylä.¹¹⁰¹ Som hjemmel for ønsket om to nemndemenn, viste lensmannen til § 25 i ”1751 års Gränse tractat”.¹¹⁰²

Slik tiltalen mot Pehr Pehrsson Pieski er omtalt i brevet til Øst-Finnmark-fogden, dreide saka seg om et brudd på den generelle ordenslovgivningen. I og med at han var en fremmed same meinte man tydeligvis på finsk side at kodisillens prosedyre med hensyn til oppnevning av nemndemenn måtte følges. Man merker seg imidlertid at det ikke ble krevd at samelensmannen skulle være til stede. Det kan komme av at det etter § 23 var en frivillig ordning om den fremmede samens ønske å ha ham med som sin forsvarer og fullmektig i retten.

De første fem årene av perioden, fra 1839 til 1844, finner man altså flere tilfeller hvor lensmannen i Utsjok henviste til Lappekodisillen som det retningsgivende regelsett for behandling av samiske saker på tvers av riksgrensa hvor norskregistrerte samer var involvert. Dette endrer seg for perioden 1845–1852, hvor man ikke kan finne at kodisillen er nevnt i brevkonseptene. Det eneste unntaket er muligens 1851, da lensmannen hevdet at grensetraktaten av 1751 hjemla forbud mot notfiske i munningen av Deatnu.¹¹⁰³

Fraværet av tilvisninger til kodisillen kan ha sin bakgrunn i at det finske Senatet ut over på 1840-tallet stadig klarere begynte å formulere at man ikke var bundet av kodisillens bestemmelser.

¹¹⁰⁰OMA. Upn. Kk. 1839–1881. D Ia:1:1. Dat. 31.1.1839. Når det her er tale om ”Norske” nemndemenn, viser det til at de skulle være fra norsk side. Etter kodisillens § 15 er det klart at disse skulle være samer.

¹¹⁰¹OMA. Upn. Kk. 1.12.1841.

Tiltalen gikk for øvrig ut på ”fylleri” ved Utsjok kirke.

¹¹⁰²Det er mest trolig en feilskrift for § 23, hvor det ble bestemt at to nemndemenn fra den fremmede samens side skulle innkalles til retten, når han ble stevna i det andre landet.

¹¹⁰³Se kap. 6.10.9.

Ut fra brevkonseptboka kan man i alle fall slutte følgende om lensmannens syn på hva som var gjeldende rett når det gjaldt kodusillen:

- a) Overfor flyttsamer skulle rettergangsbestemmelsene gjelde. I flere tilfeller bad han om innkalling av nemndemenn fra norsk side når norskregistrerte samer stod for retten i Finland. I slike tilfeller ble det som oftest henvist direkte til kodusillens bestemmelser.
- b) Selv om det gjaldt brudd på den generelle ordenslovgivning hvor en same var innblanda, og ikke dreide seg om tvister mellom samer, slik §§ 22 og 23 omhandler, ble ovennevnte prosedyre fulgt.¹¹⁰⁴
- c) Muligens anså han også kodusillens rettergangsbestemmelser som gjeldende overfor ikke-flyttsamer fra Norge. Man finner nemlig at nemndemenn ble innkalt også i slike tilfeller, men uten at det er henvist direkte til kodusillen. Det er imidlertid liten grunn til å tro annet enn at kodusillens bestemmelser lå til grunn også i slike tilfeller.
- d) Når samer – uansett om de tilhørte reindrifta eller ikke – flytta fra det ene til det andre landet, skulle Lappekodusillens §§ 8 og 9 følges.¹¹⁰⁵
- e) Lensmannen meinte også at i alle fall finske flyttsamer hadde rett til å drive jakt i Norge, etter det som var bestemt i kodusillens § 12.
- f) Han var åpenbart også av den oppfatning at kodusillen ikke bare gjaldt flyttsamer, men også de fastboende ”*fiskare lappar*” i distriktet.

5.7.7 Kodusillens regelverk i rettergangssaker på norsk side

Det er heller ingen tvil om at Utsjoklensmannen meinte at norske myndigheter ikke fulgte kodusillens rettergangsregler. I et skriv til landshøvdingen sommeren 1840 klaga nemlig lensmannen over at norske myndigheter ikke fulgte disse reglene når finske samer begikk ulovligheter og forbrytelser på norsk side. De ble dømt og straffa uten ”(...) .att någon anmälan derom

---

¹¹⁰⁴Faktisk kan man her tale om en utvida bruk av nemndemannsordninga.

¹¹⁰⁵Om flytting fra det ene landet til det andre, se kap. 1.7.2. og 2.12.

förut eller efteråt göres hos Wederbörande Embetsmen på finska Området, som ske borde enligt 23 § uti 1751 års Grenstractat”.¹¹⁰⁶

Det er riktig at det er relativt sjelden at det i Øst-Finnmarkfogdens kopibøker er referanser til Lappekodisillen når det gjelder konkrete rettstilfeller på tvers av grensa. Særlig gjelder dette før 1832. Imidlertid finner man opplysninger i det norske materialet, som peker i retning av at man også der betrakta kodusillens rettergangsregler som retningsgivende.

Det hadde man blant annet et eksempel på i 1838. Da oversendte fogden i Øst-Finnmark et forhør til amtet, hvor det kom frem at en navngitt norskregistrert same hadde stjålet en rein fra en finsk undersått på finsk territorium. Det eneste lov- eller regelverket fogden da fant å kunne vise til var Lappekodisillen:

(...) men da Forbrydelsen er begaaet ei alene mod udenrigsk Undersaat, men efter det oplyste ogsaa paa finlandsk Territorium, formeenes at den ikke kan paatales eller straffes her i Landet, jfirt. Tractat af 7/18 Octb. 1751 Codicil 1 §§ 22 og 23¹¹⁰⁷

De aktuelle paragrafene han viste til var altså lapperetten, og/eller herredsretten på finsk side, men da med samiske meddomsmenn fra Norge.

Et annet tilfelle hadde man i 1840, da fogden i et brev til Finmarkens Amt opplyste at han hadde skrevet til fjellsamelensmann Nils Johnsen i Polmak om å tilkalle ”Finlandsk Laugrette” i saka mot Anders Andersen Kjøllefjord med flere.¹¹⁰⁸ Denne saka skulle holdes i Vadsø.¹¹⁰⁹

Dette vil si at man refererte til og handla i tråd med kodusillens rettergangsbestemmelser, og refererte uttrykkelig til disse. I justissaka mot Anders Andersen Kjøllefjord, ble nemlig dommen mot ham oversendt kronelens-

¹¹⁰⁶Dette er ett av svarene på en rekke spørsmål som landshøvding Lagerborg hadde stilt lensmannen. Jf. også Palmstierna 1932:255. Konseptet som er udatert, er ikke inntatt i brevkonseptboka, men fins i OMA. Upna. J:1.

¹¹⁰⁷SATØ. ØFFS-kpb. 16, 1838–39. Til FA, 23.2.1838. En avskrift av forhøret over Peder Olsen Rig d.y., ble oversendt amtet, i tilfelle man derfra ville oversende det til finske myndigheters forføyning.

¹¹⁰⁸SAT. ØFFS. Kpb. nr. 17. Dat. 11.3.1840. Den finske lagretten som skulle tilkalles kan ikke være annet enn de to samiske nemndemennene etter § 23.

¹¹⁰⁹20.3.1840.

mann Boucht i Utsjok, – ”Overeensstemmende med Tractat af 7/18. October 1751 Codicill 1(...)”.¹¹¹⁰

I 1841 skreiv Øst-Finnmarkfogden til soknepresten i Utsjok og forklarte omstendighetene omkring rettslige forføyninger på norsk side mot samene Henrik Högman. Under rettsforhandlingene mot ham var det ikke opplyst at han var ”Fjeldfin”. Heller ikke hadde han vært tiltalt for fornærmelser mot norske ”Fjeldfinner” eller mot andre private personer.

Det offentlige hadde påtalt lovovertrædelsene som retta mot seg. I sakene mot Högman hadde det derfor ikke vært nødvendig å bruke 1751-traktatens foreskrevne former, slik som når det gjaldt ”(...) Sager mellem Fjeldfinner af forskjellige Sider m.v. (...)”.

Underforstått: Hvis han hadde vært fjellsamer eller hvis norskregistrerte fjellsamer hadde vært involvert, ville kodusillens aktuelle rettergangsbestemmelser ha vært brukt. Dette standpunktet var overensstemmende med det synet som begynte å gjøre seg gjeldende også på andre felter i andre halvdel av 1830-tallet, nemlig at kodusillen kun gjaldt reindrifssamer.¹¹¹¹

Under forhandlingene i første halvdel av 1830-tallet var det fra norsk side betenkeligheter med å opprettholde lapperetten i den formen den hadde fått i 1751. Reaksjonen på finske klager over skader som norske reindrifssamer og reinflokkene deres gjorde i Utsjok og Enare i 1842, er imidlertid en bekreftelse på at man holdt seg til regelverket fra 1751.

I en redegjørelse fra Finans- til Utenriksdepartement om denne saka het det at de ”Eiendomsfornærmelser” det var tale om, var av en slik natur at de vanskelig kunne gjøres til gjenstand for offentlig forføyning. Det hang sammen med at det i kodusillens §§ 16 og 22 var gitt bestemmelser om nettopp slike tilfeller.¹¹¹²

Henvisninga til § 22 kan vanskelig leses på annen måte enn at man i den norske regjeringa meinte at konflikter som oppsto i forhold til andre samer

---

¹¹¹⁰SAT. ØFFS. Kpb. nr. 18. Br. dat. 22.8.1840. Denne saka mot Anders Andersen Kjøllefjord med flere, var for øvrig påbegynt i 1837, og avslutta ved dom i april 1840. Fogden ba også om å få tilbakesendt dommen hvis kronelensmannen ikke hadde videre bruk for den.

¹¹¹¹ Se foran kap. 5.3., hvor det vises at et syn slår gjennom når det gjelder sjøfisket.

¹¹¹² Denne redegjørelsen er gjengitt i ”Gjenpart av Departementet for det Indres av den Norske Regjering under 31. Mai 1854 tiltraadte underdanigste Indstilling”, s. 39–41. SATØ. FA. Pk. URL 1830 m.m. Nr. 671a.

i forbindelse med reindriftsoverflyttingene – uansett om konfliktene var i forhold til fastboende samer – skulle behandles og løses av lapperetten.

5.7.8 Oppsummering – Lapperetten og rettergangsspørsmålene

Lappekodisillen instituerte et eget samisk rettssystem som skulle behandle en rekke sakstyper i første instans – Lapperetten – og innførte spesielle regler for hvordan samiske saker skulle behandles i det ordinære rettsvesenet. Disse bestemmelsene var ikke glemt verken etter 1809 eller 1814.

Et kongelig brev fra 1817 fastsetter for eksempel at hvis det oppsto uenighet blant samene om plikten til å betale erstatning for skader forvoldt av rein, burde slike saker avgjøres av lapperetten. Analogt med bestemmelsene i kodisillen kunne den misnøyde anke til herreds- eller bygderetten.

Den interne samiske rettspleien i første instans var også sterkt fremme i de vurderingene og overlegningene som fant sted etter at kodisillens formelle status ble satt på dagsordenen etter 1829. På norsk side var det særlig fogd Cappelen i Øst-Finnmark som var aktiv. Han meinte i utgangspunktet at tvister mellom samer i størst mulig grad skulle behandles som interne samiske anliggender, også på tvers av grensa. I den anledning viste han direkte til kodisillens § 22 – altså lapperetten. Materiale fra grensestrekninga i Tanadalen i tida rundt 1830 viser da også at interne uoverensstemmelser mellom samer i betydelig grad ble ordna uten at man trakk inn myndighetene.

Man finner også eksempler på at samene fra finsk side møtte på fellesmøter i Norge, med delegasjoner som var sammensatt etter prinsippene i Lappekodisillens regelverk. Det kan knapt være tilfeldig. Man må ha kjent kodisillens rettergangsbestemmelser og anvendt dem når det var nødvendig.

På begynnelsen av 1830-tallet er det ingen tvil om at amtmannen i Finnmark meinte at kodisillens rettergangsbestemmelser måtte følges. Selv om han ønska samelensmannsinstitusjonen overført til de ordinære lensmannsstillingene, argumenterte han likevel for at fogdene burde gi beskjed om hvor det var nødvendig å besikke samelensmenn og lagrettemenn etter kodisillens § 15.

Han var heller ikke innstilt på å rokke ved den jurisdiksjonsretten som 1751-traktaten tilla samelensmannen og lagrettemennene. Det fikk man

komme tilbake til, når man hadde bedre grunnlag for å bedømme om jurisdiksjonsretten var gagnlig eller ikke.

De spesielle samiske rettergangs- og tvisteløsningsordningene kom til å stå sentralt i forhandlingene om Lappekodisillen i årene 1832–34. Der kom det frem at Lapperetten trolig ikke hadde vært i funksjon på minst 20 år. Særlig fra finsk side ønska man innledningsvis en revitalisering av dem, og foreslo bestemte prosedyrer for dette.

Den finske representanten foreslo også at saker som etter regelverket hørte hjemme i lapperetten som førsteinstans, burde kunne behandles direkte for tingsretten, hvis de involverte var enige i det.

Den norske forhandleren – fogd Cappelen – gikk inn for en mellomløsning. Alle private samiske saker måtte fremmes gjennom en helt ny rettsnemnd – et ”Lapperettspersonale”.

Fellesforslaget gikk ut på at lapperetten burde avskaffes. Argumentene var at denne rettsinstansen trolig ville lede til tvist og misligheter, og at det mangla skikkelige personer som kunne fungere som rettskrivere. Forhandlerne antok også at bestemmelsen i § 23, om samisk medvirkning i retten når en same fra det andre landet var involvert, kunne falle bort.

Når det gjaldt innbyrdes tvister om reinbeiteland mellom fjellsamene, la de imidlertid opp til en enklere ordning. På norsk territorium skulle nemlig den foruretta ta dette opp med fjellsamelensmannen. På finsk side skulle saka taes opp med nemndemannen. Disse skulle så ta affære.

Som kjent ble det ingen endringer i kodisillens bestemmelser, før kodi-sillen de facto ble borte i 1852. De gamle bestemmelsene sto derfor stadig ved lag. I overensstemmelse med dette handla lokaladministrasjonen – Utsjoklensmannen – i tråd med rettergangsbestemmelsene fra 1751. Blant annet i korrespondanse med norske myndigheter i årene 1839–44 viste han flere ganger til kodisillens bestemmelser om juridiske spørsmål som angikk samer på tvers av grensa. Der fremgår det også at han meinte at kodisillen ikke bare gjaldt flyttsamer, men også de fastboende ”fiskare lappar”.

Tilsvarende finner man en del opplysninger i norsk materiale som peker i retning av at man også der, i alle fall i reindriftssamiske saker, betrakta kodisillens rettergangsregler som retningsgivende. I første halvdel av 1840-tallet finner man dessuten at den norske regjeringa meinte at konflikter som oppsto i forhold til andre samer i forbindelse med rein-

driftsoverflyttingene, uansett om konfliktene var i forhold til fastboende samer, skulle behandles og løses av lapperetten.

5.8 Inndriving av restanser på fremmed territorium – forsiktighet i forhold til kodisillens bestemmelser

Selv om det fra begge sider ble lagt stor vekt på å følge kodisillens regelverk, finner man likevel eksempler på at i alle fall norske myndigheter opererte på grensa av sin kompetanse i forhold til bestemmelsene fra 1751 – og at de var klar over det. Ett slikt tilfelle har man i 1838, hvor Øst-Finnmarkfogden kom inn på en reise som lensmannen i Polmak hadde planlagt for å ”(...) indkræve Restancer hos Lapperne (...)”.¹¹¹³

Av forsiktighet ville fogden presisere at han kunne avholde utpantingsforretninger – i overensstemmelse med alle gjeldende bestemmelser – hos de samene som holdt til på norsk grunn, hvis de ikke ville gjøre opp for seg.

Innkrevingsreisa skulle likevel ikke bare innskrenke seg til norsk territorium, men også til nabolandenes. Fogden presiserte imidlertid at det ikke måtte gjøres utpantinger hos de (norskregistrerte) samene som holdt til på russisk eller finsk side. Der måtte han ”(...) kun fordre Beløbene og derfor modtage hvad der leveres i Penge eller Varer som De selv synes”.

Fogden trodde imidlertid ikke at dette ville legge noen hindring i veien for lensmannens oppdrag. Men – han var tydeligvis klar over at selv dét var på grensa av hva som var legitimt. Han fant nemlig grunn til å presisere at ”(...) Sagen er at det ikke maa have Udseende af at de offentlige Betjente her udøve Jurisdiction paa udenlandsk Territorium”.¹¹¹⁴

Til tross for at lensmannen ble bedt om å gå frem på en diskret måte i nabolandene, var nok en slik innkrevingsreise uansett i strid med både selve grensetraktaten og kodisillen. I traktaten gjaldt det artikkel 3, hvor det het at ingen av kronene ”(...) skal nu eller fremdeles tilegne sig nogen

¹¹¹³SATØ. ØFFS. Kpb. 16. Br. til lensm. Niels Johnsen, 8.2.1839.

¹¹¹⁴Jf. § 30 hvor det blant annet het at kodisillen ikke gav Norge eller Sverige noen jurisdiksjon eller annen rettighet inn over grensa til det andre riket. Etter § 25 hadde myndighetene heller ikke lov til å foreta utpanting hos det fremmede landets samer, unntatt etter lov og dom.

Skat, Opbørsel eller anden Rettighed, af hvad Egenskab den og maa være ind over Grendsen, (...)”.¹¹¹⁵

I kodusillens § 30 var det også slått fast at samenes flyttinger ikke var slik å forstå som ”(...) at Konge-Rigerne, Norge eller Sverrig, derved nogen Jurisdiction eller anden Rettighed, af hvad Navn det være kand, ind over Grendsen i det andet Rige tilstaaes, (...)”.

5.9 Utsjok- og Enaresamenes handelsrett

I de to nærmeste tiårene før grensesperringa i 1852 ble det fokusert på handelsforholdene som en del av de finske samenes gamle rettigheter. Dette temaet er blant annet berørt av Salomon Kraft i hans gjennomgang av nordnorske interesser i handelstraktatene mellom Sverige-Norge og Russland. Der kom han inn på Utsjok- og Enaresamenes handelsrettigheter.

Disse hadde tidligere drevet byttehandel med russiske fartøyer i det såkalte norsk-russiske fellesområdet på sørsida av Varangerfjorden, og ved utløpet av Pasvikelva. Denne handelen ble berørt av grensekonvensjonen fra 1826.¹¹¹⁶ Etter den tid kunne de stå i fare for å bli helt utestengt fra handel med russerne og tvinges til å handle med bare norske kjøpmenn. Landshøvdingen i Uleåborg ble alarmert, og den finske statssekretæren i St. Petersburg, Rehbinder, tok kontakt med den svensk-norske ministeren i den russiske hovedstaden, baron Palmstierna.¹¹¹⁷

Den norske regjeringa behandla spørsmålet i en innstilling av 5.11.1827. Der var konklusjonen at den nevnte byttehandelen var ulovlig hvis den gjaldt andre produkter enn rå fisk, og hvis den skjedde utenom makketida. Verken norsk lovgivning eller (den gjeldende)handelskonvensjonen gav rom for noe annet.¹¹¹⁸

Regjeringa var imidlertid ikke ute etter å lage vanskeligheter for de to nordfinske sognene. Derfor foreslo man en ny artikkel i handelskonven-

---

Et par år seinere får man et tilfelle hvor det kom krav fra finsk side om at norske myndigheter måtte bistå med å kreve inn skatterestanser hos personer som hadde flytta til Norge uten attest. Se kap. 5.10.

¹¹¹⁶Kraft 1954:46.

¹¹¹⁷Se nærmere om dette i kap. 3.12. og 3.12.1.

¹¹¹⁸Kraft 1954:46.

sjonen. Der skulle det fastsettes at beboerne fra de to sognene Utsjok og Enare i ”Russiske Lappmark” skulle ha tillatelse til å borttuske sine egne produkter til de russiske fartøyene som kom fra Hvitehavet til havnene ved den delen av Varangerfjorden som tidligere hadde hørt fellesdistriktene, samt til utløpet av Pasvikelva.

Der skulle de kunne bytte til seg korn, mel, gryn, erter, hamp, seilduk, tauer, tjøere, talg og lys. I den endelige traktatteksten ble det i artikkel 8 føyd til at salt også var blant de varene som russerne kunne drive byttehandel med. Denne bestemmelsen om Utsjok- og Enaresamenes handel kom inn i den seksårige handels- og vennskapstraktaten mellom de forente rikene og Russland, undertegna i St. Petersburg den 26. (14.) februar 1828.¹¹¹⁹

I 1834 ble det inngått en ny handels- og vennskapskonvensjon mellom partene.¹¹²⁰ Der ble Utsjok- og Enareboernes rett til byttehandel med russerne gjentatt i sin helhet, slik den var nedfelt i artikkel 8 i konvensjonen fra 1828.

5.9.1 Utvidelse av frihandelsretten i paragraf 28 også til Enontekisinnbyggerne

I forbindelse med handels- og vennskapstraktaten hvor Utsjok- og Enaresamenes rett til handel med russiske pomorer som kom til Sør-Varanger var nedfelt, nevner Salomon Kraft ikke Lappekodisillens handelsparagraf – § 28.

I forhandlingene mellom Fogd Cappelen og økonomidirektør Ekström i 1832 og 1834 ble imidlertid også kodisillens handelsbestemmelser vurdert. Disse var ikke glemt verken av norske eller finske myndigheter. De to forhandlerne bygde på at handelsparagrafen fra 1751 stadig stod ved lag.

Med utgangspunkt i et gjensidighetsprinsipp ville de også utvide den til å gjelde innbyggerne i Muonioniska. Fjellsamene fra Vest-Finnmark brukte nemlig beiteland i det finske sognet Muonioniska, med det underliggende Enontekis. Derfor burde ”formeentlig” også dette sognets innbyggere nyte godt av den handelsfriheten som Utsjokinnbyggerne hadde. Dessuten skulle de ha rett til å handle med russiske fartøyer, på linje med den

¹¹¹⁹Kraft 1954:47. En nærmere beskrivelse av denne traktaten, og hvilke endringer som ble gjort i den i forhold til 1817-traktaten, finnes fra s. 47 ff.

¹¹²⁰Kraft 1954:59.

adgangen innbyggerne i Utsjok sogn hadde fått etter handelstraktaten av 1828.¹¹²¹

Det konkrete forslaget utforma de slik at de finske samene også i dette distriktet skulle behandles på lik linje med norske undersåtter:

Indvaanerne udi Utzjoki og Muonioniska Sogne skulle i Norsk Finmarken med Hensyn til Handelen, i alle Henseender behandles lige med Kongel. Norske Undersaatter, ligesom den Utzjoki Sogns Indvaanere ved 8de Artkl. i Handelstractaten af 26/14 Marts 1828 forundte Ret til Handel med Russiske fartøier forbeholdes dem.¹¹²²

Komitéen i Øst-Finnmark som først fikk saka til uttalelse, kunne ikke slutte seg til kommissærenes forslag. Det syntes som om man her hadde ønska å skaffe beboerne i Muonioniska i ”Russisk Finland” også andre fordeler i tillegg til reinbeiteleie fra Vest-Finnmarks fjellsamer.¹¹²³

Det man sikta til var forslaget om at også Muonioniskainnbyggerne skulle få den samme rett som Utsjok- og Enareinnbyggerne til tuskhandel med russerne i det tidligere fellesområdet ved Varangerfjorden – en rett som Utsjok- og Enareinnbyggerne altså hadde fått gjennom handelskonvensjonen av 26/14 februar 1828.¹¹²⁴

De hevda at den handelsretten som var sikra Utsjok- og Enareinnbyggerne, kom av at disse allerede før delinga av fellesdistriktet i 1826, dreiv fiske og tuskhandel med russerne i dette distriktet. Derfor burde ikke de miste denne næringsmåten.

Imidlertid var det urimelig å utvide denne retten til å gjelde innbyggerne i Muonioniska og Enontekis. Reinbeiteleia for Vest-Finnmarksamenes bruk

---

¹¹²¹Selv om det ikke er direkte sagt, må man anta at denne retten bare skulle kunne utøves i det tidligere fellesdistriktet. I motsatt fall ville det trolig vært direkte sagt at retten skulle gjelde hele Finnmark. Nok en gang understrekes at begrepet Utsjok i denne sammenheng også omfatta Enare.

¹¹²²De bemerka for øvrig at den kongelige octroyen – monopolhandelsbestemmelsen – var oppheva, og at bestemmelsen om den dermed falt bort (Les: Lappekodisillens § 28).

¹¹²³Uttalelse avgitt i Vadsø, 31.10. 1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 36. RFF. I 1831–1841.

¹¹²⁴Komiteen kommenterte imidlertid ikke at Muonioniskainnbyggerne skulle tilståes liknende handelsrettigheter med norske handelsmenn, som Utsjok/Enareinnbyggerne hadde fått i 1751 etter kodisillens § 28. Umiddelbart må man anta at det ville være en fordel for handelsnæringa i Finnmark.

av området burde være tilstrekkelig.¹¹²⁵ Istedenfor å innrømme en helt ny rettighet burde reinbeiteavgifta forhøyes. Komiteen hevdta også at de som bodde i Muonioniska og Enontekis ikke hadde lidd noe tap i sin næringsdrift på grunn av 1826-konvensjonen. Derfor var det ingen grunn til å gå med på forslaget fra de finske og norske kommissærene.

Komiteén fikk tilslutning fra Øst-Finnmarkfogden. Handelsfriheten burde ikke utvides til også å omfatte innbyggerne i Muonioniska sogn.¹¹²⁶ Hans begrunnelse, med henvisning til grensetraktatens andre artikkel, var at handelsfriheten for Utsjok og Enare opprinnelig var tufta på at disse distriktene før traktaten av 1751 ble ansett som fellesdistrikter mellom Norge og Sverige.¹¹²⁷

Det finske Senatet som behandla kommissærenes innstilling i april 1835, hadde ingen merknader til handelsforslaget fra kommissærene.¹¹²⁸ Det vil si at man støtta fremlegget.

Den tidligere amtmann i Finnmark, U. Fr. Cappelen, som også uttalte seg om handelsbestemmelsene i fellesforslaget fra 1834, leverte den grundigste vurderinga av spørsmålet vedrørende de finske samenes handelsrett.¹¹²⁹ Han tok utgangspunkt i at det hadde vært slutta flere handels- og vennskapstraktater med Russland, uten at man der hadde omtalt eller gjentatt Utsjokinnbyggernes handelsrett, slik den kom til uttrykk i § 28 i ”Traktaten”. Det til tross for at de som bodde i Utsjok og Enare var spesielt nevnt i artikkel 8 både i konvensjonen av 1828 og 1834.¹¹³⁰

Han antok derfor at det var tvilsomt om Utsjok sogns innbyggere stadig hadde den handelsretten som de hadde fått gjennom traktaten av 1751. Men – om man likevel gikk ut fra at handelsretten deres var i behold, kunne han ikke skjønne hvorfor man skulle utvide den også til innbyggerne i Muonioniska og Enontekis. I likhet med komiteén i Øst-

¹¹²⁵Slik den var avtalt mellom forhandlerne. Se kap. 5.2.10.2.

¹¹²⁶Jf. ØF t. FA, 12.11.1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 36. RFF. I 1831–1841. Amtmannen på sin side kommenterte ikke forslaget.

¹¹²⁷I artikkel 2 heter det som kjent bl. a. at Sverige etter 1751 skulle ha eneskattleggingsrett over Teno- og Utsjoksamene, og også ta Norges tidligere skatt av samene fra Enare. For øvrig kan bemerkes at komiteén glemte at Russland også var inne i bildet.

¹¹²⁸Uttalelse 13.4.1835. FRA. EKO-s. Pk. 22. Mp. 5.

¹¹²⁹Betenkning til FIN, dat. Larvik, 13.1.1838. NRA. RR. RFF. I. Hem. dok. 1831–1841.

¹¹³⁰Dat. hhv. 26/14. februar, og 23/11. juni.

Finnmark, meinte han at begrunnelsen for at beboerne i Utsjok sogn hadde denne retten, trolig var å finne i at dette sognet før 1751 ble betrakta som et fellesdistrikt mellom Norge og Sverige.

Den fordelene som Utsjok sogns innbyggere i 1751 hadde fått gjennom § 28, i forhold til handelen i Finnmark, hadde endra seg betydelig. Det gjaldt særlig etter at Finnmarkshandelen var blitt frigitt gjennom et reskript av 5.9.1787. U. Fr. Cappelen anså det "(...) endog tvivlsomt om ikke Artikkelene tabte sin Betydning (...)" gjennom nettopp dette.¹¹³¹

I og med at han kom med sine kommentarer fire år etter at kommissærene hadde levert sitt forhandlingsresultat, hadde han også tilgang til den purringa som var kommet fra den russiske utenriksministeren. I den vedlagte historiske analysen til denne, het det at når det gjaldt handel, skulle innbyggerne i "Utsioki (Finland)" behandles som norske undersåtter.¹¹³²

U. Fr. Cappelen gjorde særskilt oppmerksom på dette, og understreka at den oppfatninga som syntes å ligge i utsagnet, nemlig at handelsretten omfatta hele Finland, "(...) vistnok er aldeles uriktig".¹¹³³

5.9.2 Handelstraktaten av 1838

Forslagene fra Ekström og Cappelen ble liggende i årevis uten at det i praksis skjedde noe med dem. Noen utvidelse av de finske samenes handelsrettigheter var det i alle fall ikke noe klima for fra norsk side. Det ble til og med antyda at de spesielle bestemmelsene om Utsjok- og Enareboernes handel på sørsida av Varangerfjorden like gjerne kunne fjernes fra konvensjonen. Bestemmelsen hadde liten betydning meinte man på departementshold. Lovgivinga i Norge burde derfor ordne med disse forholdene.¹¹³⁴

---

¹¹³¹Utenom handelsforordninga fra 1787, viste han vidare til lov av 11.9.1818, §§ 2 og 3, om handelen på kremmerleiene i Senja og Tromsø fogderi, og lov om handelen i Finnmark, av 13.9.1830, § 3. Se omtale av innføring av frihandelen, i forhold til kodusillens § 28, kap. 2.13.3.

¹¹³² Utenriksminister Nesselrode til sin minister, 27.10.1837. Brevet finnes i oversettelse i NRA. RR. RFF. Hem. dok. 1831–1841.

¹¹³³U. Fr.Cappelen. Betenkning til FIN, dat. Larvik, 13.1.1838. NRA. RR. RFF. I. Hem. dok. 1831–1841

¹¹³⁴Kraft 1954:67

Den nye handels-, sjøfarts- og vennskapstraktaten av 8. mai/26. april 1838 mellom Norge og Sverige, skulle gjelde for ti år. Utsjok- og Enareboernes handelsrettigheter i forhold til russerne var stadig med. Denne gang var de nedfelt i artikkel 6.¹¹³⁵

Salomon Krafts konklusjon angående traktatforhandlingene fra 1838, er at Norge hadde seira fullstendig. Forhandlingene hadde i særlig grad kretsa omkring Finnmarksspørsmålene. Man hadde fått bort den russiske tollfriheta i Senja og Tromsø distrikt. Bestemmelsene i tilleggsartiklene innebar også at handelen i Øst- og Vest-Finnmark, og fisket der, helt og holdent hørte inn under norsk lovgivning. For fremtida kunne ikke slike spørsmål taes opp i traktatforhandlinger med fremmede makter.¹¹³⁶

Med utgangspunkt i opplysninger fra finsk side omkring 1840, virker det som om Utsjoksamenes handelsrett med norske samer kom under press kort tid etter at inngåelsen av 1838-traktaten. I alle fall rapporterte Utsjoklensmannen til landshøvdingen, sommeren 1840, at

Ifrån urminnes tider har det (...) varit tillåtligt för Utsjoki och Enare Allmoge att idka bytes handel med Norske Lappar men härefter är och det dem strängeligen förbjudet hvilken rättighet dock vore för dem af högsta nödvändighet emedan Norrske köpmän samvetslöst tilvänja sig deras handelsartiklar.¹¹³⁷

Det er uvisst hva som lå til grunn for uttalelsen om at bytteretten med de norske samene var blitt forbudt. Det er lite som tyder på at det hadde noen sammenheng med bestemmelser i handelstraktaten fra 1838. Den stod ved lag og sikra at Utsjok- og Enaresamene stadig kunne drive sommerhandel med russerne i Sør-Varanger, men problemet var hvordan de skulle nyttiggjøre seg denne retten når de ikke kunne fiske fra egne båter. Selv om handelstraktaten fra 1838 utløp ti år seinere, voldte heller ikke det noen problemer. Den ble fornya automatisk i og med at ingen av partene sa den opp.¹¹³⁸

---

¹¹³⁵Kraft 1954:69.

¹¹³⁶Kraft 1954:70. 9.august 1839, kom det en ny handelslov for Nordlands amt samt Senja og Tromsø fogd i Finnmarkens amt (Kraft 1954.71). Den hadde ingen betydning for Finnmark.

¹¹³⁷OMA. Upna. J:1. Udatert, 1840.

¹¹³⁸Kraft 1954:95.

Det vil si at handelsretten i Sør-Varanger stod ved lag da grensesperringa ble innført i 1852. Verken fra russisk-finsk eller svensk-norsk side ble det innført bestemmelser som skulle ramme handelen der spesielt. Utsjok- og Enaresamenes byttehandelsrett med russerne i det gamle fellesdistriktet Sør-Varanger ble med andre ord ikke formelt ramma.

Imidlertid er det all grunn til å understreke at dette bare var formelt. Artikkel 6 i handelstraktaten hadde ikke lenger den samme verdi som tidligere. Det kom av at de etter 15. september 1852 var fratatt muligheta til å fiske i havet.¹¹³⁹ Det viktigste byttemidlet deres var dermed borte. Et slikt faktum var sterkere enn en positiv bestemmelse i en fjorten år gammel handelstraktat.

5.9.3 Oppsummering. Utsjok- og Enaresamenes handelsrett

Utsjok- og Enaresamenes handelsrettigheter i Finnmark var blitt sikra gjennom § 28 i Lappekodisillen. Samtidige utvikla pomorhandelen seg. Mange av de nevnte samene begynte også å drive byttehandel med russiske fartøyer i det såkalte norsk-russiske fellesområdet på sørsida av Varangerfjorden.

Da dette distriktet kom inn under norsk jurisdiksjon i 1826, kunne denne byttehandelen ha blitt ramma. I en ny handelskonvensjon mellom Russland og Sverige-Norge i 1828 ble det bestemt at den tidligere handelsvirksomheta i dette området kunne fortsette. Denne bestemmelsen ble fornya seinest i 1848.

I de innledende kodidisillrevisjonsforhandlingene mellom finske og norske representanter i 1832 og 1834 gikk man ut fra at § 28, om Utsjok- og Enaresamenes uhindra rett til handel i Norge, stadig stod ved lag. Forhandlerne ønska også å utvide den til å gjelde innbyggerne i Muonio-niska.

Utsjoklensmannen rapporterte i 1840 at det var blitt helt forbudt for finske samer å drive byttehandel med samene fra norsk side. Det er uvisst hva som lå til grunn for denne uttalelsen, men den bidrog utvilsomt til å forsure klimaet mellom Finland og Norge.

---

¹¹³⁹ Se kap. 6.11.

5.10 Ulovlige utflyttinger. Brudd på kodusillens § 8

Lappekodisillen hadde klare bestemmelser – §§ 8 og 9 – om fremgangsmåten når en same ville flytte fra det ene landet til det andre. Slike ting ble også problematisert frem mot 1852.

I Utsjoklensmannens kopibok finner man også flere klager over omstendighetene i forbindelse med at samer fra sognet hadde flytta permanent over til Norge. Den første saka av denne typen dukker opp i 1839. Da beklaga lensmannen seg over at lappskattebetaler i Utsjok, ”Fjell Lappen” Josef Aslaksson Poini, var blitt rubrisert som norsk, og hadde begynt å betale skatt i Karasjok.¹¹⁴⁰

Etter lensmannens opplysninger hadde Poini rømt ut av landet på en ulovlig måte – i strid med lov og forfatninger. Han burde derfor bli ”återdömd”.¹¹⁴¹ I motsatt fall ville han bli et svært dårlig eksempel for de andre fjellsamene, ”(...) hvilket de nok veta at efterfölja (...)”. Han ba derfor om fogdens assistanse for å få vedkommende tilbake til Utsjok.

Lensmannen hadde imidlertid enda flere på lista. Fogden burde ta affære også når det gjaldt Josef Aslaksson Panne, Olof Ivarsson Wuolab, og Anders Aslaksson Jompanen. I likhet med Poini hadde de rømt fra landet til Karasjok. Alle disse burde bli ”hit återförskaffade”. Seinere modererte han seg når det gjaldt tilbakesendelse til Finland, men ba bare om fogdens hjelp til å få inn det de forannevnte skyldte i lappskatt tiende og liknende, for perioden 1833–40.¹¹⁴²

Så langt var ikke Lappekodisillen nevnt, bare at flyttingene hadde skjedd mot ”Lag och författningar”. Kodusillen ble imidlertid også trukket direkte inn i forbindelse med påståtte ulovlige overflyttinger. I 1842 meldte nemlig lensmannen i et brev til sin kronofogd, at enda flere innbyggere fra Utsjok hadde forlatt sognet, og flytta til Norge. Det gjaldt ”(...) Fiskare Lapparne John Hansson Outakoski, John Olofsson Pauth og Henrik Högman samt Fjell Lappen Nils Olofsson Wuolabba (...)”.¹¹⁴³

¹¹⁴⁰ OMA. Upn. Kk. 1839–1881. Br. t. krf., 21.12.1839.

¹¹⁴¹ I br. t. krf., 27.4.1840, kommer det frem at Poini også var familiemann, og at flytting til Norge gjaldt både familie og husfolk for øvrig.

¹¹⁴² OMA. Upn. Kk. 1839–81. Br. t. krf., 28.10.1840.

¹¹⁴³ OMA. Upn. Kk. 1839–1881. D. I a:1:1. Dat. 17.10.1842.

Ikke bare hadde de flytta, men de hadde gjort det i strid med Lappekodisillens flyttebestemmelser. Flytterne stod nemlig ikke "(...) på något sätt (...) i de förhållande 1751 års Gränse tractats första Codicills 8 § innehåller (...)". Der bestemmes det som kjent at en same som ønska å flytte til det andre landet i forbindelse med giftermål, måtte få en skriftlig flytteattest fra fogden, samtidig som han ble strøket fra skattemanntallet.¹¹⁴⁴

Bestemmelsene var brutt fordi enkelte av de forannevnte personene hadde fått både "Fiskewatten" og boplasser i Norge.¹¹⁴⁵ Det som etter lensmannens oppfatning var galt var at disse ble behandla som norske undersåtter uten at de hadde det overflyttingsbeviset som var foreskrevet i Lappekodisillen.¹¹⁴⁶

Slik kodisillens § 8 er utforma kan det synes som om den bare omfatta reindriftssamer. Derfor er det interessant at Utsjoklensmannen henviste til den.¹¹⁴⁷ Bare én av de fire angjeldende var såkalt "Fjell Lapp". Likevel var altså lensmannens oppfatning at kodisillens bestemmelser om permanent flytting, også gjaldt de tre fastboende "Fiskare Lapparna".¹¹⁴⁸ Lensmannen hevda med andre ord at permanente flyttinger til Norge, uansett om det var fjell- eller fiskersamer, skulle skje i overensstemmelse med kodisillens regelverk.

5.10.1 Utflyttingssaka på høyeste nivå i Russland/Finland

Det er åpenbart at finske myndigheter utover på 1840-tallet ble mer og mer misnøyd med tingenes tilstand i grenseområdene. Én av de faktorene som bidro til dette, var nettopp finske samers flytting til Norge, uten at de på forhånd hadde ordna alle formalitetene i Finland.

---

¹¹⁴⁴Hvis det for de aktuelle personene ikke dreide seg om flytting i forbindelse med giftermål, kan det nok diskuteres om ikke § 9 ikke ville vært en mer adekvat tilvisning. Muligens er det flytteattesten og strykinga fra skattemanntallet lensmannen har hatt i tankene.

¹¹⁴⁵Med "Fiskewatten" menes trolig stengselsplasser i Deatnu/Tanaelva.

¹¹⁴⁶Overflyttingsbeviset kan være den skriftlige flyttetillatelsen nevnt i § 8, eller beviset på at man hadde betalt de foreskrevne formuesavgiftene, og fått den flyttetillatelsen som er nevnt i § 9.

¹¹⁴⁷De generelle utflyttingsbestemmelsene i § 9 er imidlertid etter sin ordlyd ikke avgrensa til reindriftssamer.

¹¹⁴⁸§ 9 i kodisillen var mer lik de allmenne bestemmelsene for skifte av undersåttsforhold mellom Norge og Sverige.

I 1841 ble også tsaren orientert om at de fire samene som kronolensmannen i Utsjok hadde rapportert til sine nærmeste overordna – Josef Aslaksson Poini, Olof Ivarsson Vuolakka, Anders Aslaksson Jomppanen, og Josef Aslaksson Pauni – uten tillatelse og uten pass, hadde begitt seg til Norge, og bosatt seg i Karasjok prestegjeld i ”WestFinmarkens Amt”.¹¹⁴⁹ I tillegg hadde de heller ikke betalt de foreskrevne ”krono och extra utskylder”, samt presterettigheter. Josef Poini var dessuten tidligere dømt til å betale en bot – ”vitesböter”.

Henvendelser til norske myndigheter (på lavere nivåer) hadde ikke ført fram. Generalguvernøren hadde derfor foreslått at inndriving av midlene burde skje via ministerielle kanaler. Det finske Senatet var enig i det, og ba tsaren vurdere en slik fremgangsmåte.¹¹⁵⁰

Senatet mente videre at den svenske og norske regjering burde gi sine embetsmenn ved grensa mellom Norge og Finland, ”förskrift” om at når samer fra sistnevnte land flytta til Norge, skulle de ikke uten videre innskrives som skattebetalere der. Først måtte de dokumentere at de hadde gjort opp for seg på det stedet de flytta fra, og hadde fått formell tillatelse til å dra.

Videre ønska den finske regjering at i tilfeller hvor ”lappmän” allerede hadde flytta ulovlig, burde norske myndigheter være behjelpelige med å drive inn slike personers restanser til det offentlige. I alle fall burde man ikke fra norsk side gjøre slik som myndighetene i ”WestFinmarken” – å vegre seg mot å bistå finske myndigheter å få inn det som hørte dem til. Av sin egen regjering burde myndighetene der ”förständigas” å kreve inn det de skyldte, og sende det til guvernøren i Uleåborg len.

5.10.2 Norsk-svenske myndigheters reaksjon

Gjennom den russiske legasjonen i Stockholm, ble spørsmålet om den ureglementerte overflyttinga til den norske lappmarken – ”la Laponie Norvégienne” – i 1842, tatt opp med utenriksministeren.

Kravene fra den russiske chargé d'affaires gikk ut på følgende:

¹¹⁴⁹FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22. Senatet til tsaren, 29.11.1841.

¹¹⁵⁰Saka må åpenbart ha hatt høy prioritet, da brevet ble skrevet samme dag som den var blitt behandla.

1. Finske samer som flytta til Norge måtte ikke innskrives i skattemanntallet, med mindre de hadde utflyttingstillatelse fra hjemlandet.¹¹⁵¹
2. Norske lokalmyndigheter måtte bistå finske embetsmenn i å innkreve skatterestanser hos dem som hadde flytta uten attest.¹¹⁵²

På grunnlag av den russiske henvendelsen ble det satt i verk omfattende undersøkelser på norsk side. Finansdepartementet konstaterte først at saka virkelig gjaldt ”Lapper”, ikke ”Finner (Kvæner, Kareli)”, som også innvandra hyppig.¹¹⁵³

Når det gjaldt den finsk-russiske noten, konstaterte Finansdepartementet at det der ikke var krevd annet enn at man måtte holde seg til overflyttingsbestemmelsene i Lappekodisillens § 8 og 9.¹¹⁵⁴ Disse bestemmelsene, ”(...) som forøvrigt ikke vidstes at være tilsidesatte”, måtte derfor innskjerpes overfor lokalmyndighetene.

Med hensyn til andre finske undersåtter var det etter norsk lovgivning ikke anledning til å nekte dem å bli norske undersåtter når de ba om det, uansett hvilket forhold de måtte ha til sitt tidligere fedreland. Verken etter norsk lov, folkeretten eller alminnelige rettsgrunnsetninger var det anledning til å bistå en fremmed stat med å overholde et internt forbud mot utvandring.

Det ble videre antatt at dette punktet i noten fra finsk-russisk side gjaldt de fastboende finske samene som bosatte seg i Norge. De finske myndighetene hadde jo selv anledning til å inndrive restanser fra de finske flyttsamene, når disse oppholdt seg i Finland om vinteren.

Ut fra en tolkning av Lappekodisillen om at den bare angikk overflyttende reindriftssamer, hevdet departementet at man ikke hadde noen maktmidler mot de øvrige samene. Den muligheta som stod åpen, var at finske myndigheter gjennom det norske rettsvesenet kunne saksøke dem for

---

¹¹⁵¹ID 1854:35/36.

¹¹⁵²Palmstierna 1932:289. Man mente også at selv i mangel av formell konvensjon, burde man fra norsk side gjøre noe for å hindre at de norske reindriftssamene gjorde gjentatt skade.

¹¹⁵³ID 1854:36. Departementet la til at på grunn av sin fattigdom ble de sett på som en byrde av begge statene.

¹¹⁵⁴ID 1854:37.

utestående gjeld.¹¹⁵⁵ Sluttresultatet i Norge ble at det 6. mars 1843 kom en kongelig resolusjon om problematikken. Finans-, handels- og tolldepartementet fikk da instruks om at man skulle innskjerpe overfor rette vedkommende – Finmarkens Amt – at §§ 8 og 9 i kodisillen skulle følges. Embetsmyndighetene i Finnmark fikk også ordre om å ”(...) yde vedkommende russiske Autoriteter al den Assistance ved Indfordringen af hvad finlandske i Norge bosatte Lapper før Overflytningen maatte pligte at udrede, som med den norske Lovgivning er forenelig”¹¹⁵⁶.

I utenriksministerens redegjørelse til den russiske sendemannen i Stockholm, fremgår det at de lokale myndighetene hadde opplyst at antallet finske samer som hadde flytta til Norge var svært lite.¹¹⁵⁷ I Øst-Finnmark fogderi hadde det i løpet av de fire siste årene vært kun én som var blitt innskrevet som skatteyder. I Hammerfest fogderi var det ingen de siste 20 årene, mens Alta fogderi ikke hadde en eneste de siste fem årene. Imidlertid kunne det hende at enkelte finske samer var blitt innskrevet før den tid, men at antallet var usikkert. I Senja og Tromsø fogderi, fantes det ingen samer av den omtalte kategori.¹¹⁵⁸

Den svensk-norske utenriksministeren understreka imidlertid at man ut fra den henvendelsen som var kommet fra finsk side, kun hadde sett på hvor mange finske samer som fantes i de aktuelle fogderiene, og ikke finske undersåtter generelt – kvener/karelere.

Etter utenriksministerens vurdering var dette ingen stor sak. Heller ikke var det umulig at antallet samer fra Norge som emigrerte til Finland, kompenserte for den flyttinga som fant sted den andre veien. Samenes sedvaner, avstandene, og det harde klimaet, var bestemmende for disse menneskenes eksistens. Derfor hadde man i uminnelige tider hatt en

---

¹¹⁵⁵ ID 1854:38.

¹¹⁵⁶ Collet P. og J., Bull, Chr. (red.): 1844:678. Se også ID 1854:38/39.

M.h.t. hvilken assistanse som var forenlig med norsk lovgivning, var det i en fotnote vist til forordning av 5.9.1787 – § 10, skattelova av 26.8.1833 – § 9, kunngjøring av 30.5.1828, samt skriv av 9.7.1835 og 30.6.1840.

¹¹⁵⁷ Av utenriksminister Ihres note til den russiske sendemann Glinka, 31.3.1843, fremgår det at den russiske sendemannen hadde forelagt ham saka, 16.3.1841, og at den norske regjeringa var blitt informert 21.3. s.å. Den endelige rapport var lagt frem for kongen, 6.3.1843. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 5. Mp. 22.

¹¹⁵⁸ Metodisk sett bør man være forsiktig med uten videre å akseptere at antallet samiske overflyttere var så lavt som disse opplysningene skulle tyde på. Det er grunn til å anta at de som flytta over fra Finland, generelt ble rubrisert som kvener, uten noen nærmere etnisitetsspesifikasjon.

spesiell lovgivning for dem. Flytting fra det ene landet til det andre var tillatt gjennom traktaten av 1751, med de modifikasjoner som lå i §§ 8 og 9 i denne traktatens første kodisill.

En nøye praktisering av de nevnte bestemmelsene burde derfor være tilstrekkelig for å oppfylle den keiserlige regjeringas ønskemål. Særlig var dette tilfellet siden det i § 9 var uttrykkelig sagt at ingen same kunne bli undersått i det andre landet før han fremviste et dokument som gav ham rett til å forlate sitt gamle fedreland.

Utenriksministeren viste videre til at norsk lov ikke gav offentlige embetsmenn som handla på vegne av kongen, anledning til å drive inn skattekostnader, gjeld, eller andre utestående fordringer i et fremmed land. Dessuten var det slik at fogden – ”le Bailli” – som skulle stått for en slik juridisk forfølgelse, også var dommer i disse distriktene. Det forhindre ham i å opptre som part.¹¹⁵⁹

Så langt som det rettslige grunnlaget tillot var man imidlertid innstilt på å imøtekomme intensjonene fra russisk side. Etter råd fra sitt statsråd i Norge hadde kongen derfor bestemt at rette myndigheter skulle få fornyede ordrer om å etterfølge §§ 8 og 9 i 1751-traktatens første kodisill.¹¹⁶⁰

I utenriksministerens redegjørelse var det også skissert en juridisk måte å etterkomme de russisk-finske kravene angående dem som angivelig hadde flytta over til Norge uten å ha gjort opp sine økonomiske mellomværender med den finske øvrigheta. Fogdene/sorenskriverne – ”les baillis” – skulle nemlig, etter krav fra russiske myndigheter, i hvert distrikt utpeke en person med tillit. Han skulle ha fullmakt til å innstevne finske samer til forlikskommissjonen når de hadde slått seg ned i Norge uten tillatelse fra den keiserlige regjering. I forlikskommissjonen skulle de oppfordres til å betale de skattene de skyldte.

Ved manglende innbetaling burde det oppnås en kjennelse fra forlikskommissjonen. Dermed kunne man gå til inndrivelse rettens vei. De midlene som kom inn på denne måten, skulle så videreformidles til rette myndighet i Finland.

Utenriksministeren avslutta med noen mer generelle betraktninger om land og folk. Den klarsynte russiske regjeringa skjønnte nok også så hvor

---

¹¹⁵⁹ Forklaringa på dette var at embetsfunksjonene for fogd og sorenskriver var kombinert i Finnmark. Det franske ordet «bailli» betyr dommer.

¹¹⁶⁰ Jf. foran – kgl. res. av 6.3.1843.

vanskelig det var å underlegge disse ukultiverte strøkene, og deres nærmest ville innbyggere – ”habitants à peu près sauvages” – reguleringer som var bestemmende i mer utvikla og siviliserte land.

Han var også overbevist om at den russiske regjeringa var enig med den norske i at hensynet til disse innbyggernes eksistens gjorde det nødvendig å gi dem muligheter for gjensidige overflyttinger – ”transmigrations”. For sterke reguleringer ville bringe dem i fare.

5.10.3 Formalitetene ble ordna for de fleste

For de fleste av dem det hadde stått strid om ble formalitetene ordna etter hvert. I 1844 sendte nemlig Utsjoklensmannen ”bevis” til kronfogden, for at

Lappmännen John Hansson Outakoski, John Olsson Pauth, og Nils Olsson Wuolabba emottagit H.K.Mjts förunnade tillstånd att til konungariket Norrige öfverflytta får (...).¹¹⁶¹

Imidlertid hadde han hatt problemer med å få formalitetene brakt i orden for alles vedkommende. Det gjaldt ”Lapparne” Olof Panne og Henrik Høgman, som allerede bodde i ”Wester Tanens” distrikt i Norge. Dem hadde det ikke vært mulig å treffe. Derfor mangla kvitteringene deres.

De omtalte personene har sannsynligvis søkt om å få flytte til Norge, etter at lensmannen erklærte dem for ulovlig bortflytta i 1842.¹¹⁶² For Høgmans og Pannes del var det ulike årsaker til at det ikke hadde vært mulig å få dem til å ta i mot kongens flyttetillatelse.

Den førstnevnte vågde neppe å sette sine bein på finsk jord. Årsaken var at han der var etterlyst for ubetalte bøter for ”fylleri och Sabbatsbrott”. For Pannes del var saka en annen. Han hadde slått flytteplanene helt ”ur hågen”. Lensmannen så derfor ingen annen råd enn å sende flyttetillatelsene tilbake til fogden.

Når det gjaldt den finske praksisen synes intern korrespondanse å tyde på at man der hadde fulgt Lappekodisillens regelverk i overflyttingssaker. På spørsmål fra hans nærmeste overordnede, fogden, svarte Utsjoklens-

¹¹⁶¹OMA. Upn. Kk. 1839–1881. Br. av 2.10.1844.

¹¹⁶²Det går forsåvidt også fram av et br. fra lm. t. krf., 2.1.1845. OMA. Upn. Kk. 1839–1881. D I a:1:1.

mannen i 1844 at flytting fra Norge til Finland bare hadde foregått i henhold til § 8 i kodusillen:

Att, med undantag af dem som enligt § 8 i 1751 års gränsetractats första codicil varit berättigade till öfverflytning, inga Kongl. Norrska undersåtare uppehålle sig inom Distriktet eller, enligt hvad vederbörande Presteskap derom utredt, sedan år 1815 varit antecknad i kyrkoböckerne härstädes (...).¹¹⁶³

5.10.4 Oppsummering – utflyttingsreglene

På begynnelsen av 1840-tallet ble flere sider av kodusillen belyst. Denne gang gjaldt det utflyttingsbestemmelsene. Lensmannen i Utsjok klaga nemlig til sine egne myndigheter, over at flere personer fra hans embetsdistrikt hadde flytta over til Norge – i strid med flyttebestemmelsene i kodusillen. De hadde ikke gjort opp for seg i Finland, og ikke fått overflyttingsbevis, slik kodusillen foreskreiv. Likevel hadde de fått bo- og fiskeplasser, og var blitt innført som skattebetalere i Norge. De burde derfor sendes tilbake til Finland, eller at norske myndigheter hjalp til med å få inn skatterestanser og annen skyld de hadde på finsk side.

Blant de omtalte personene var det både fisker- og fjellsamer. Lensmannen i Utsjok gjorde ikke noe skille mellom disse to kategoriene, og mente altså at kodusillen gjaldt begge gruppene.

Dette bidro til at finske myndigheter ble enda mer misfornøyde med tingenes tilstand i grenseområdene. Disse flyttesakene gikk helt til tsaren. Han bestemte at man måtte ta kontakt med norske myndigheter. Kravene var at finske samer som flytta til Norge ikke måtte innskrives i skattemanntallet, med mindre de hadde utflyttingstillatelse fra hjemlandet. Norske lokalmyndigheter måtte dessuten bistå finske embetsmenn i å innkreve skatterestanser hos de som hadde flytta uten attest.

I de omfattende undersøkelser som ble satt i verk på norsk side ble det konstatert at saka virkelig gjaldt samer og ikke kvener. I en kongelig resolusjon i 1843 ble det slått fast at kodusillens overflyttingsbestemmelser, §§ 8 og 9 måtte etterleves av lokalmyndighetene. Imidlertid hadde man etter norsk lovgivning ikke anledning til å bistå en fremmed stat med å overholde et internt forbud mot utvandring.

---

¹¹⁶³OMA. Upn. Kk. 1859–1881. DIa:1:1. 1.8.1844.

Embetsmyndighetene i Finmark fikk likevel ordre om å bistå russiske myndigheter, overensstemmende med det som var forenlig etter norsk lovgivning.

Overfor russiske myndigheter fremholdt utenriksministeren at samenes sedvaner, avstandene, og det harde klimaet, var bestemmende for deres eksistens. Derfor hadde man i uminnelige tider hatt en spesiell lovgivning for dem. Flytting fra det ene landet til det andre, var tillatt gjennom traktaten av 1751, med de modifikasjoner som lå i §§ 8 og 9, i traktatens første kodisill. Han pekte også på hvor vanskelig det var å underlegge disse ukultiverte strøkene, og deres mer eller mindre ville innbyggere, reguleringer som var bestemmende i mer utvikla og siviliserte land. Dette burde Russland-Finland og Sverige-Norge ta hensyn til, slik at samene kunne bestå også i framtida.

Etter hvert ble formalitetene ordna for de aller fleste av dem man mente hadde flytta ulovlig til Norge. Det viktigste med denne saka er likevel at myndighetene på begge sider anså at Lappekodisillens regler om permanent utflytting til det andre landet, gjaldt alle samer i grenseområdene. Med andre ord var det ikke bare reindriftssamene som i slike tilfeller var omfatta av kodisillens bestemmelser. Samene ble altså stadig betrakta som en egen befolkningskategori – et eget folk – som var underlagt andre regler enn de øvrige innbyggerne i området.

5.11 Oppsummering

I dette kapitlet har vi særlig tatt for oss tre viktige næringer som ble drevet på tvers av riksgrensa mellom Finland og Norge – reindrift, sjøfiske og laksefiske i Tanavassdraget. For reindriftas vedkommende finner vi at Lappekodisillen gjaldt helt eksplisitt, og at i alle fall reindriftssamene også hadde full rett til sjøfiske. I de innledende kodisillrevisjonsforhandlingene i 1832 og 1834, ønska man å innføre klare bestemmelser også for sjø- og laksefiske i den reviderte kodisillen. Der skulle blant annet alle de finske innlandssamenes rett til sjøfiske formaliseres uttrykkelig. Dette førte ikke frem, da norske myndigheter mot slutten av 1830-årene la seg på en fortolkning av kodisillen, hvor bare finske reindriftssamer hadde rett til å drive sjøfiske i Norge.

Vi har også sett at en del finske elvesamer, helt til grensesperringa, oppholdt seg på norsk side i Tanadalen om sommeren. Der utnytta de alle de tilgjengelige naturgodene. Likeledes gav finske myndigheter uttrykk for

at kodusillens jaktbestemmelser ennå sto ved lag på begynnelsen av 1840-tallet.

Det samiske rettergangssystemet og de spesielle reglene som gjaldt når samiske saker var fremme for det laveste rettsnivået i de to landene, ble også behandla på 1830-tallet. Der søkte man å avskaffe spesialbestemmelsene og komme frem til andre og mer effektive rettergangsregler for grenseboerne. Imidlertid kom man ikke frem til nye regler. Fra begge sider fortsatte man derfor, i alle fall til henimot midten av 1840-tallet, å vise til kodusillens regelverk i slike anliggender.

En rekke andre felter ble også vurdert i lys av Lappekodusillens bestemmelser. Det gjaldt blant annet § 28 angående Utsjok- og Enaresamenes handelsrett i Norge. Finske og norske representanter mente midt på 1830-tallet at denne retten stadig gjaldt. De foreslo også at den skulle utvides til å gjelde innbyggerne i Muonioniska sogn. Vi finner også at både finske og norske myndigheter handla ut fra at kodusillens overflyttingsbestemmelser sto ved lag, og at disse gjaldt både flyttsamer og fastboende samer.

De fleste sidene ved kodusillen ble trukket frem og langt på vei også brukt i tida etter 1830. På regionalt nivå i nord, var det på begge sider et ønske om å utvide innholdet i den, slik at alle de viktigste næringene i området ble omfatta. Ut fra lokal praksis finner vi at kodusillens bestemmelser på finsk side ble praktisert til henimot midten av 1840-tallet. Henvisninger til grensetraktaten og kodusillen finnes også etter den tid.

Samla sett bidrog Lappekodusillen også i tida fra 1830 og utover til å trygge den delen av den samiske nasjon som bodde i grenseområdene mellom Norge og Finland. På flere områder praktiserte man der kodusillens bestemmelser – delvis også overfor andre enn reindriftssamer.

6 SAMMENBRUDDET KOMMER

Forhandlinger, men grensesperring i 1852

6.1 Innledning

Foran er det vist at Lappekodisillen stod ved lag på grensa mellom Finland og Norge, også etter de statspolitiske endringene for disse to landenes vedkommende i 1809 og 1814. Selv om man både på russisk-finsk og svensk-norsk side vakla noe i dette synet rundt 1830, kom man likevel raskt til at det ikke var grunnlag for en slik tvil.¹¹⁶⁴

I de første årene etter 1830 ble det også fra begge sider vist stor vilje til å avklare saksforhold som kunne skape konflikt. På regionalt nivå i nord, forhandlet man frem utkast til en revidert og mer moderne kodisill som bedre kunne oppfylle tidas krav. Norske sentralmyndigheter viste imidlertid betydelig sendrektighet når det gjaldt å behandle dette forslaget. Det måtte en etterlysning til fra russisk-finsk side, før det i 1838 ble gjort noe med dette.

Da var den norske regjeringa negativ til forslagene fra den norske og finske kommissæren i 1834. Til tross for det ønska man forhandlinger om en ny traktat. Etter at denne ”avklaringa” hadde skjedd ble man enige om nye forhandlinger.¹¹⁶⁵

Resultatet ble at grensa mellom Finland og Norge ble stengt for overflytting med rein i 1852, samtidig som det også ble satt i verk andre restriksjoner på den grenseoverskridende ressursbruken.

Et viktig spørsmål er hva som i løpet av relativt kort tid førte til at bildet ble omtrent fullstendig endra – fra en positiv holdning til å fornye kodisillen, til at de sentrale bestemmelsene i den ble satt helt til side?

¹¹⁶⁴ Se særlig kap. 4.

¹¹⁶⁵ Disse forhandlingene var lite kjent i samtida og ble omtrent ikke omtalt i avisene. Jf. bl.a. Zorgdrager 1997:42.

Hvordan forløp forhandlingene, og hva var det som bidrog til å ødelegge det gode klimaet man hadde ennå i første halvdel av 1830-tallet?

For å gi en skisse av det som skjedde i forhandlingene frem til 1852, bygger jeg i stor utstrekning på den hemmelige orienteringa som Regjeringa la frem for Stortinget i 1854. Den hadde til formål å gi nasjonalforsamlinga i Norge en oversikt over Lappekodusillens skjebne i forholdet mellom Russland-Finland og Sverige-Norge i tida fra begynnelsen av 1830-tallet, med hovedvekt på å forklare bakgrunnen for grensesperringa. Dette dokumentet er ”Departementet for det Indres af den Norske Regjerings under 31. Mai 1851 tiltraadte Indstilling”.¹¹⁶⁶

Tilsvarende oversikter ble også laga på svensk side. Det sentrale dokumentet i den forbindelse er ”Lappfrågan I. Norge – Ryssland 1830–1859”.¹¹⁶⁷ Dette fins i en samlekategori som heter ”Promemorior och förteckningar över handlingar i lappfrågan af Kanslirådet O.S. Rydberg”. Framstillinga er udatert, men har elementer som viser at det er skrevet seinere enn 1872/73.¹¹⁶⁸ Muligens er det skrevet etter 1880.¹¹⁶⁹ I tillegg finnes også et mindre dokument – ”Stedinks P.M. i Lappska saken” – som gir en punktvis oversikt over utviklinga fra 1826 til 1855.¹¹⁷⁰

Rydbergs fremstilling legger, i likhet med den orienteringa som Indredepartementet i Norge laga for Stortinget i 1854, mest vekt på de hemmelige forhandlingene i 1839–41 og i 1851. For øvrig er det Rydberg som av disse har den bredeste beskrivelsen av innholdet i de innledende forhandlingene mellom Ekström og Cappelen i årene 1832–34.¹¹⁷¹

---

¹¹⁶⁶Dokumentet kalles her ID 1854. Jeg har lagt til grunn en avskrift som fins i SATØ. Pk. Underhandlinger, Russland om Lappeforholdene, 1830 m.m. nr. 671 a.

¹¹⁶⁷SRA. UD. 1902 åds. Nr. 4490 a. Mål 11. ”Lappfrågan”. Rydberg. Dette er et omfattende dokument som er nummerert fra side 1 til og med side 26, men hvert sidetall angir 4 sider. Undertegnede har imidlertid gjort en fortløpende paginering, og de oppgitte sidetallene viser til den. Totalt er hele arbeidet på 103 sider. Det ligger for øvrig sammen med et dokument som heter ”Lappfrågan II, 1861–1882.”

¹¹⁶⁸På s. 87 er nemlig blant annet nevnt regelverk som ble laga i de årene.

¹¹⁶⁹På s. 90 finner man nevnt en resolusjon av 1886, men den opplysninga er ført på med en annen skrift enn i notatet for øvrig.

¹¹⁷⁰Det er datert april 1859.

¹¹⁷¹I likhet med i den hemmelige innstillinga i 1854, er det også i Rydbergs fremstilling, fortløpende henvist til hvilke underlagsdokumenter han bygger på. I pakken finnes det også en systematisk dokumentoversikt – ”Dok .saml. Lappfrågan”. Der er 1751-traktaten og 1826-konvensjonen nevnt innledningsvis. Deretter løper den fra 31.12.1831, t.o.m. 26.7.1882.

I litteraturen har C.F. Palmstierna gitt den grundigste fremstilling av både hendelsesforløpet og bakgrunnen for de forhandlingene som ble ført om kodisillen.¹¹⁷² Nellejet Zorgdrager gir også en konsis og innholdsrik beskrivelse av forløpet til grensesperringa i 1852.¹¹⁷³

Både ut fra Rydbergs utrykte, og Alkmans,¹¹⁷⁴ Palmstiernas og Zorgdragers trykte fremstillinger, finner jeg det forsvarlig å bruke Indredepartementets hemmelige orientering fra 1854 som hovedgrunnlag for dette kapitlet som fører frem til grensesperringa i 1852.¹¹⁷⁵ Mange kontroller av underlagsmaterialet for denne orienteringa, viser også at Indredepartementet har laga en vederheftig fremstilling av saksforholdet.

De russisk-finske standpunktene blir heller ikke borte gjennom den tilnærminga som her er valgt. Mange av de aktuelle diplomatiske aktstykkene fra russisk-finsk side fins i underlagsmaterialet som ble brukt for å skrive den hemmelige orienteringa i 1854, og de andre oppsummerende fremstillingene som er nevnt foran.¹¹⁷⁶ Palmstiernas avhandling som er gjort på bakgrunn av et særdeles omfattende kildegrunnlag – særlig fra Norge, Sverige, Finland, og den russiske sentraladministrasjonen – er en sterkt medvirkende grunn til at jeg har valgt å ikke gå inn i en omfattende gransking og behandling av kilder fra finsk-russisk side. Forhandlingene som sådanne er godt dokumentert i de forannevnte oversiktene og hos Palmstierna.

Dette inntrykket befestes også av kontroller som er gjort mot materiale fra finsk-russisk side. Dette kontrollmaterialet er i første rekke den delen av Erkki K. Osmonsalos avskriftsamling i Finlands riksarkiv som angår finske lokal-, regional- og sentralmyndigheters syn på og vurderinger av grense- og næringsforhold mot Norge.¹¹⁷⁷

---

¹¹⁷² Jf. Palmstierna 1932:246–55. Likeledes gir Wilhelm Keilhau en anskuelig beskrivelse av disse forhandlingene, og forholdene i nord. Jf. Keilhau 1931:200 ff.

¹¹⁷³ Zorgdrager 1997:94–129.

¹¹⁷⁴ Alkman 1902. Edvard Alkman (1867–1937) var kritiker og avisemann.

¹¹⁷⁵ Av de nevnte forfatterne er det bare Zorgdrager som eksplisitt uttrykker kjennskap til ID's orientering fra 1854.

¹¹⁷⁶ Dette svensk-norske underlagsmaterialet er i ettertid systematisert av Arnold Ræstad, og fins i NRA. RFF. 1831–1841, og RFF. 1847–1854.

¹¹⁷⁷ I EKO-s, pk. 4, mp. 17, er det atskillig materiale om forhandlingene 1839–41. Det samme gjelder pk. 4, mp. 18. For tida etter disse forhandlingene, fins det ytterligere materiale i EKO-s, pk. 4, mp. 16 og 19.

Det er grunn til å understreke at det i de finske arkivene ligger mye stoff for dem som ønsker å fordype seg i både ressursbruken, og i finske myndigheters holdning til samenes gjensidige forbindelser etter 1809, slik de var traktatfesta i 1751. Palmstierna gir en god fremstilling av disse tingene, men der er stadig rom – og behov – for å gå enda dypere inn i dette.

I dette kapitlet presenteres imidlertid først og fremst de holdningene som ble ”sluttproduktet” av de prosessene som foregikk internt i Finland – altså det som kom frem på det diplomatiske planet i de forhandlingene som ble ført.

6.2 Forhandlingene i Åbo

I 1839 ble fra norsk side amtmannen i Finnmark O. E. Buck og fogd Hauge i Øst-Finnmark, oppnevnt til å forhandle om endringer eller tillegg til grensetraktaten.¹¹⁷⁸ Fra norsk side skulle forhandlingene foregå i regi av utenriksministeren i Stockholm. De norske forhandlerne trådte sammen med de finske i Åbo, 4. desember 1839.¹¹⁷⁹ Disse var landshøvding Lagerborg i Uleåborgs län, og økonomidirektør Ekström.¹¹⁸⁰

Begge forhandlerne fra norsk side hadde for øvrig hatt sentrale posisjoner i forhold til det kodusillrevisjonsforslaget som Ekström og fogd Cappelen var blitt enige om i 1834. Erik Hauge var Cappelens etterfølger i Øst-Finnmark, og virka der i årene 1833–43.¹¹⁸¹ Som vist i kapittel fem var han negativ til flere av de viktigste delene av fellesforslaget fra de finske og norske kommissærene. Disse innvendingene hadde han fått full tilslutning til fra amtmann Ole Edvard Buck. Han bestyrte Finmarkens amt i tiåret 1833–43.¹¹⁸²

I 1839 var det de to som skulle fronte det norske synet på kodusillen. Begge hadde markert klare synspunkter på de emnene som skulle behandles. I andre halvdel av 1830-tallet hadde de blant annet gått inn for sterke innstramminger i de finske samenes fiske. Fogdens syn var at de

---

¹¹⁷⁸ID 1854:10. Kgl. res. av 24.5.1839.

¹¹⁷⁹Palmstierna 1932:251.

¹¹⁸⁰ID 1854:11. Ekström er den samme som forhandla med fogd Cappelen i Øst-Finnmark årene 1832–34. Jf. kap. 4 og 5.

¹¹⁸¹Jf. SATØ 1990:2.

¹¹⁸²Jf. Bottolfsen 1990:480.

som ikke var reindriftssamer og ville fiske der, måtte bli norske undersåtter for å få en slik rett.¹¹⁸³

Under forhandlingene i Åbo ble det oppnådd enighet om å lage en ny og fullstendig traktat.¹¹⁸⁴ Man ble også enige om grenserydninga, flyttsamenes vokteplikt, straff og erstatning hvis de ikke oppfylte vokteplikta, avskaffelse av de ”extraordinaire” lapperettene, innføring av nye rettergangsregler for både sivile og kriminelle saker, iverksettelse av dommer som ble avsagt, og om pågripelse av forbrytere.¹¹⁸⁵

6.2.1 Antydninger om grensesperring

Det var imidlertid andre punkter som gjorde at forhandlingene vanskelige.¹¹⁸⁶ De viktigste tvistespoersmålene var:

1. Hvor lenge flyttsamene skulle kunne oppholde seg på det andre landets territorium.
2. Avgrensing av det området de norske flyttsamene skulle få bruke i Finland.
3. Reinbeiteleia.¹¹⁸⁷

Det finske standpunktet var i det vesentlige at flyttsamene skulle få oppholde seg fire og åtte måneder i henholdsvis Norge og Finland. Når det gjaldt beiteavgrensinga meinte de finske forhandlerne at de norske flyttsamene skulle få bruke Utsjok, Enontekis og den nordlige delen av Enare. Resten av Enare sogn skulle også kunne benyttes, men da mot en høyere leie, og på visse andre vilkår. Finnene stod på at det skulle lages nye bestemmelser for beiteleia, blant annet en ny innkrevingsordning. Det finske standpunktet var også at hvis det ble truffet en avtale på dette

¹¹⁸³Se blant annet kap. 5.3.5.

¹¹⁸⁴Forløpet til forhandlingene i Åbo, og selve forhandlingene behandles mer detaljert av Palmstierna 1932: 248–55.

¹¹⁸⁵ID 1854:11/12.

¹¹⁸⁶Zorgdrager anfører at kjernepunktet i forhandlingene var situasjonen for de norske reindriftssamene i Øst-Finnmark. Hun skriver også at tidligere hadde finske fastboende i ”uminnelige tider” fiska på Varangerfjorden sammen med norske undersåtter, men at man fra finsk side nå forlangte at alle finske undersåtter skulle ha rett til å fiske med egne båter. Jf. Zorgdrager 1997:98/99.

¹¹⁸⁷ID 1854:12. Tvistespoersmålene gjaldt altså kodisillens

§§ 10,13 og 14.

grunnlaget, skulle den likevel ikke vare ut over ti år. Da skulle det forhandles om forlengelse, eller om det skulle oppstilles nye vilkår.¹¹⁸⁸

Nå fikk man også for første gang en antydning om et nytt finsk syn på kodusillen. Subsidiært hevda nemlig finnene at hvis det ikke ble oppnådd enighet ved forhandlingene i Åbo, skulle samenes traktatfesta rett til å bruke reinbeite i begge land opphøre.¹¹⁸⁹ De finske forhandlerne la nemlig til grunn at 1751-traktaten bare gav de norske samene rett til å bruke slike områder i Finland hvor beboerne også brukte landet på norsk side. Ifølge dem var Enareområdet trolig ikke brukt av norske samer i 1751. Den foreslåtte tillatelsen til å ferdes med reinflokkene der, ble derfor fremstilt som en imøtekommenhet fra finsk side.¹¹⁹⁰

Finnene støtta seg på at beiteretten ikke var forutsatt å gå ut over grensene for de gamle skattelandene.¹¹⁹¹ Videre ble det sagt at beiteretten i Finland ikke kunne være ubegrensa, fordi beiteområdet i Norge allerede hadde en fast avgrensing – havet. Da traktaten ble inngått, kunne det ikke ha vært intensjonen at de norske samene skulle kunne bruke hele Finland.¹¹⁹²

Den norske parten svarte med at de finske samenes overflytting til Norge skjedde om sommeren. Dermed hadde disse langt større nytte av flyttinga. I tillegg kom at sommerflyttingene kunne påføre de fastboende stor uleilighet og skade.¹¹⁹³

Fra finsk side erklærte man altså allerede under disse forhandlingene at man ikke så noen hindringer for at fellesskapet i grenseprovinsene opphørte. Tvert imot ville man være tjent med å slippe de norske flytt-samene. De finske forhandlerne minte dessuten om at det i de tidlige norsk-russiske fellesdistriktene (Sør-Varanger), etter 1826-konvensjonen, ikke lenger forelå noen overflyttingsrett.

---

¹¹⁸⁸ID 1854:13.

¹¹⁸⁹ID 1854:13/14.

¹¹⁹⁰ID 1854:14.

¹¹⁹¹ Ekström og Cappelen hadde også drøfta skattelandsproblematikken i sine innledende forhandlinger. Se kap. 4.5.5. og 5.2.10.2.

¹¹⁹²ID 1854:14/15. Disse synspunktene var allerede gjort gjeldende av fogd Cappelen i 1831. Jf. kap. 4.3.5.4.

¹¹⁹³ID 1854:17/18. Se kap. 2.9., når det gjelder de norskregistrerte reindriftssamenes rett til vinterbeite i Enare.

Fra norsk side ble det svart at de ikke i det hele tatt hadde kunnet tenke seg at det var mulig å fortolke kodisillen slik det ble gjort fra finsk side.¹¹⁹⁴ I 1751 hadde det vært ”udenfor al Tvivl” at overflyttingsretten i hele ”Lapmarken” var inkludert i avtalen, også Enare.¹¹⁹⁵ Fordi Utsjok var lite, og norske flyttsamer alltid hadde oppholdt seg i Enare, måtte denne retten til å flytte dit fortsatt bestå.¹¹⁹⁶

De norske forhandlerne gikk tilbake til situasjonen før 1751 og hevdet at fra naturens side hadde det nærmest vært bestemt at Enare burde tilhøre Norge. Derfor var det ett av de distriktene både Norge og Sverige hadde gjort krav på i forbindelse med grenseforhandlingene.¹¹⁹⁷

I og med at Enare administrativt hørte sammen med Utsjok i 1751, anførte de norske forhandlerne at distriktet dessuten nøt godt av de handelsrettighetene på norsk side, som var hjemla i kodisillens § 28. Ut fra det var det også urimelig at norske flyttsamer ikke skulle ha full beiterett der.¹¹⁹⁸

De norske forhandlerne kunne imidlertid gå med på å fastsette en beitegrense, og dermed også en grense for jakt og fiske, hvor deler av Enare i utgangspunktet var unntatt. Betingelsen var imidlertid at kravet om beiteleie måtte opphøre gjensidig. Hvis dette ikke kunne imøtekommes, skulle beiteretten ikke ha andre grenser enn de ”(...) Naturen og Lappfolkets særegne Forhold” bestemte.

Avslutningsvis understreka de at ”(...) Reensdyrene og Flytlapperne maatte ansees uundværlige for hine Polaregne”. Uten dem ville disse distriktene neppe være beboelige. Samenes behov gjorde at de under ingen omstendighet kunne gå med på det alternative finske forslaget om at den gjensidige beiteretten skulle opphøre.¹¹⁹⁹

---

¹¹⁹⁴ID 1854:15.

¹¹⁹⁵ID 1854:16.

¹¹⁹⁶Reindriftssamer fra Norge var på Enares område iallfall på slutten av 1770-tallet. Jf. kap. 2.9.

¹¹⁹⁷ID 1854:16/17.

¹¹⁹⁸Se nærmere omtale av Enaresamenes handelsrett i kap. 2.13.1.

¹¹⁹⁹ID 1854:18.

6.2.2 Traktatfesta rett til sjøfiske for Utsjok, Enare og Enontekis. Laksefisket i Tanaelva. Handelsrett for Enontekisinnbyggerne

Etter dette ble det ny fremgang. De finske forhandlerne gikk med på å avskaffe reinbeiteleia og avgifta for jakt og fiske, innenfor de grensene som var akseptert fra norsk side. Dette området var "Vaskojoki og Pasjoki älvar" som relative grenser og "ägomarkerna" i Muonioniska, Kittilä og Sodankylä.¹²⁰⁰

Men – fra finsk side ble det knytta nye vilkår til dette:

- a. Den fiske- og jaktretten som traktaten av 1751 gav de samene som flytta til Norge med rein, måtte utvides til å gjelde alle samer – "*hele den Finlandske Lapalmue*" – fra Enontekis, Utsjok og Enare.¹²⁰¹ Denne retten skulle gjelde i Finnmark og Troms, enten de flytta over med rein eller ikke. De finske samene skulle kunne drive fiske og jakt både til husbehov og salg, såvel i fjordene som på havet helt på linje med landets egne innbyggere. Retten skulle imidlertid ikke gjelde på fredlyste steder og norske lover og forordninger skulle etterleves fullt ut.¹²⁰²
- b. Det andre vilkåret gjaldt fiskereglene i Tanavassdraget. Dét var et særdeles viktig anliggende for både de norsk- og finskregistrerte samene som sogna til dette. Elvemunningen og den delen av elva for øvrig som lå innenfor norsk territorium, måtte ikke overstenges med "*Fiskegaarde*". Det ville være til skade for den ovenforboende "*Lapalmue*". Et midtstrømsløp ("*Kungsådra*") måtte derfor holdes åpent.¹²⁰³

---

¹²⁰⁰Palmstierna 1854:252.

¹²⁰¹ID 1854:19.

¹²⁰²„At den Fiske- og Jagtret som Tractaten af 1751 indrømmer de Lapper, der med sine Reensdyr besøge Norge, udstraktes til hele den Finlandske Lapalmue fra Enontekis, Utsjoki och Enare, hvad enten de med eller uden Reen begave sig til Finmarken eller den Deel af Nordland, som hører under Finmarkens Amt, hvor altsaa Fiskerie og Jagt skulde kunne drives saavel Fjordene som på Havet, baade til Husbehov og til Salg lige med Landets egne Undersaatter, dog saaledes at alle fredlyste Steder undgikkes og at Norges Love og Forordninger i alle Dele efterlevedes". (Understrekningene er gjort i dokumentet).

¹²⁰³ID 1854:20.

- c. Den tredje betingelsen var at den retten som traktaten gav beboerne i Utsjok, ”(...) til fri Indførsel af og Handel med Landets Producter i Norge”, også skulle gjelde beboerne i ”Enontekis Lappesogn”.¹²⁰⁴

Nøkternt sett var dette verken nye eller ukjente krav. I det vesentlige var de identiske med deler av forslaget til en revidert kodisill som fogd Cappelen og økonomidirektør Ekström hadde forhandlet seg frem til i 1834. Men – de hadde ikke vunnet særlig tilslutning fra høringsinstansene i Finnmark.¹²⁰⁵

Ikke overraskende var den norske parten derfor i det vesentlige avvisende til disse forslagene. Forhandlerne hevdet at det aldri hadde vært, og neppe heller ville bli nektet ”de til Norge søgende Finlændere”, å delta i fjord- og havfisket sammen med norske undersåtter.¹²⁰⁶ Å traktatfeste en rett for finske undersåtter til å drive fiske fra egne båter ville man imidlertid ikke være med på. Det kunne i fremtida føre til at landets egne beboere ble fortrent. På tingsamlingene i Vadsø og Nesseby hadde det alt vært fremført klager over at det kom så mange ”Finlændere” for å delta i fisket, at det særlig i ”Karlebunden” var blitt for trangt.¹²⁰⁷

Angående laksefisket i Tanaelva påpekte de norske forhandlerne at man aldri hadde tenkt å utelukke de finske undersåttene fra deres forholdsmessige andel av fisket. Problemet var at de lokale forholdene hadde stått i veien for å fastsette et ”nøiagtigt Reglement for Laxefiskeriet”.¹²⁰⁸

Når det gjaldt handelen bekrefta de norske forhandlerne at ikke bare Utsjok, men også Enare – som kapell under Utsjok – etter kodisillens § 28 hadde handelsrett i Norge. Noen utvidelse ut over dette var det vanskelig å gå med på fra norsk side.

---

¹²⁰⁴ID 1854:20/21.

¹²⁰⁵Jf. kap. 5.9.2.

¹²⁰⁶ID 1854:22.

¹²⁰⁷ID 1854: 23. Se i kap. 5.3.4./5.3.5., at norske myndigheter midt på 1830-tallet fortolka kodisillen slik at den gav fulle sjøfiskerettigheter til alle fra Utsjok/Enare, men ikke til andre fra Finland.

¹²⁰⁸ID 1854: 23/24.

På dette stadiet ble forhandlingene i Åbo avbrutt i mai 1840.¹²⁰⁹ Partene stod nær hverandre, men nye forhandlingsrunder måtte til.

6.2.3 Fortsettelsesforhandlingene. Forløpet til St. Petersburg 1841. Norge hadde god tid

1.9.1840 drøfta den norske regjeringa om Åboforhandlingene skulle videreføres. Man vurderte det slik at det ikke var grunn til hastverk. Det var finnene som i sin tid hadde ønska forhandlinger. Dessuten hadde norske samer etter traktaten slike rettigheter med hensyn til reinbeite, jakt og fiske på finsk område ”(...) at det ikke i væsentlig Grad kunde ligge i Norsk Interesse at bevirke Hovedforandringer heri”.¹²¹⁰

Regjeringa ønska bare å rett på mindre forhold. Det gjaldt bestemmelser om reinvoktinga, og hvordan man skulle løse det som ble betegna som stadige tvister mellom grenseboerne. Spørsmålet om reinbeiteavgift burde også ordnes.¹²¹¹ Regjeringa vurderte det imidlertid som lite sannsynlig at nye forhandlinger ville føre til ønska resultater på disse punktene.

Selv om 1751-traktatens siktemål var å ”(...) bestyrke og opretholde Lappefolket”, frykta man fra norsk side at den finske regjering hadde en motsatt oppfatning og ”(...) ønskede at innskrenke Lappernes Rettigheder”.¹²¹² Det beste ville derfor være å beholde traktaten slik den forelå. Den beskytta i alle fall de norske samene bedre enn de finske forslagene som var meint å komme til erstatning for bestemmelsene fra 1751.

Likevel måtte man ha klart for seg at det fra finsk side var blitt hevda at de respektive statene ensidig kunne innskrenke flyttsamenes beiterett til bestemte områder. Derfor ville man i tide prøve å sikre de nødvendige rettighetene for ”(...) de for Finmarken saa vigtige Flytlapper (...)”¹²¹³. Nye forhandlinger burde derfor bringes på bane av den svenske ministeren i St. Petersburg, samtidig som man prøvde å få Finland til å innskrenke kravene sine.¹²¹⁴

---

¹²⁰⁹ID 1854:24.

¹²¹⁰ID 1854:25.

¹²¹¹ID 1854:25/26.

¹²¹²ID 1854:26/27.

¹²¹³ID 1854:27.

¹²¹⁴ID 1854:27/28.

I forbindelse med eventuelle nye forhandlinger skisserte Regjeringa det som ble kalt for de ”yderste Grændser” for norske innrømmelser:

1. At Utsjok, Enare, Enontekis og eventuelt en del av Kittilä, måtte fastsettes som beitedistrikt for de norske samene.
2. Å fastsette mer utfyllende regler om reinvokting og flytt-samenes forhold til de fastboende enn de som fantes i traktaten.¹²¹⁵
3. Å avskaffe både den ordinære og ekstraordinære beiteavgiften mot et engangsbeløp.
4. Å tillate ikke bare flytt-samene, men alle beboerne av Enontekis, Enare og Utsjok å drive fiske, som mannskap, sammen med norske undersåtter, på de vilkår de selv måtte bli enige om.¹²¹⁶
5. At de forannevnte bestemmelsene, såvel som traktaten, skulle stå ved lag til partene ble enige om noe annet, men med den klausul at Norge skulle kunne si nei til krav om nye forhandlinger.
6. Innrømmelse av handelsfrihet for folk fra Enontekis.¹²¹⁷

6.3 Praktiske og formelle forhold ved Russland/Finlands forhold til Lappekodisillen

I forbindelse med de påtenkte nye forhandlingene var man fra finsk side i utgangspunktet innstilt på å gjennomføre trusselen om grensesperring, og bli kvitt de norske flytt-samene. Uttalelser som ble innhenta fra lokalt hold i nord, viste imidlertid at en grensesperring ville bli katastrofal for den finske Lappmarken. Reindriftssamene kunne nok greie seg bare på finsk område. Derimot ville alle som var avhengige av sjøfisket utvandre til Norge. Det ville hindre all utvikling av den finske lappmarken. Det kom av at reindriftssamene var lite mottakelige for kultur, mens fiskersamene utgjorde ”(...) de första stadierna til civilisation och odling”.¹²¹⁸

---

¹²¹⁵ID 1854:28.

¹²¹⁶ID 1854:27/28.

¹²¹⁷ID 1854:29.

¹²¹⁸Palmstierna 1932:256.

På spørsmål fra delegasjonsmedlem Armfeldt til det russiske utenriksministeriet om man behøvde å ta hensyn til avtalen fra 1751, fikk man dokumentert at russiske myndigheter hadde et helt annet syn enn de finske. Svaret Armfeldt fikk fra utenriksministeren var ikke til å ta feil av:

Ethvert individ med kjennskap til offentlig rett måtte skjønne at traktaten var bindende, og måtte være grunnlag for de aktuelle forhandlingene:

(...) tout individu qui a l'idée du droit public, doit pouvoir comprendre que ce traité (1751 års trakt) nous lie et ne peut que servir de base aux négociations actuelles.¹²¹⁹

Dette kan bare tolkes slik at den russiske utenriksledelsen klart meinte at det forelå en traktatsuksessjon. Utsagnet viser at Russland ennå på dette tidspunktet erkjente å ha gått inn i Sveriges sted når det gjaldt rettigheter og plikter i forhold til kodusillen.

Bildet er likevel ikke helt entydig. Andre organer i det russiske statsbyråkratiet hadde et annet syn. Selv om det autoritative organ – utenriksministeriet – meinte at kodusillen stod ved lag, hadde generalguvernør Menšikov i Finland en annen oppfatning. Hans syn på (...) traktaten var at "(...) ingången mellan Danmark og Sverige varken kan eller bör den, på något vis binda oss".¹²²⁰

Slik man så tilløp til rundt 1830, skjedde det igjen en sammenblanding av grenseavtalene fra 1751 og 1826.¹²²¹ Menšikov begrunna nemlig sitt syn med at grensa til Norge var bestemt av en seinere konvensjon (1826). Ved avbrutte forhandlinger burde Russland derfor holde seg strengt til konvensjonen fra 1826, og ikke tillate noen form for grenseoverskriding fra den ene eller andre sida.¹²²²

---

¹²¹⁹Som foran.

¹²²⁰Palmstierna 1932:265. I kraft av sin stilling var Menšikov formann i Senatet i Finland. Det er derfor grunn til å tro at han var influert av det synet som var begynt å bli rådende i toneangivende kretser i Finland.

¹²²¹Se kap. 4.3.2. om disse misforståelsene.

¹²²²Palmstierna 1932:265.

6.4 Det store tvistespørsmål: Traktatens varighet

Nye forhandlinger tok så til i St. Petersburg i februar 1841.¹²²³ Forhandlere var de samme som i Åbo året før. Den eneste forskjellen var at på finsk side var landshøvding Lagerborg bytta ut med statsråd A. Armfeldt.¹²²⁴ Under forhandlingene i St. Petersburg oppnådde man foreløpig enighet om følgende:

1. Det norske beitedistriktet i Finland skulle omfatte hele Utsjok hovedsogn og Enontekis anneks, størstedelen av Enare anneks, visse deler av Sodankylä hovedsogn, Kittilä anneks-sogn og Muonioniska hovedsogn.
2. Nærmere bestemmelser for å sikre de fastboende mot skade fra flyttsamenes side.¹²²⁵
3. Flyttsamenes traktatfesta jaktrett skulle bestå, og innbyggerne i Utsjok, Enare, Sodankylä, Kittilä, Muonioniska og Enontekis sogn, skulle få rett til sjøfiske i Norge som mannskap hos norske undersåtter.
4. Innbyggerne i Enontekis sogn skulle få handelsrettigheter i Finnmark på linje med innbyggerne i Utsjok og Enare.
5. Krav på leie for reinbeite, jakt og fiske, skulle gjensidig falle bort.¹²²⁶

C. F. Palmstierna hevder at man fra finsk side betrakta dette som et svært dårlig resultat. Til gjengjeld for en avgrensing av de norske reindrifts-samenes beiteområde i Finland, hadde man bare fått en stramt tilskåret fiskerett for finske samer. I og med at de foreslåtte bestemmelsene bygde på traktaten fra 1751, måtte man kvitte seg med den.¹²²⁷

Han skriver også at av hensyn til sin egen regjering – den russiske – vågde man fra finsk side ikke å gå åpent frem for å få bort traktaten fra 1751.¹²²⁸ Derfor måtte funksjonstida for den reviderte kodisillen formuleres slik at

---

¹²²³ID 1854:29.

¹²²⁴Palstierna 1932:255.

¹²²⁵ID 1854:30.

¹²²⁶Disse forhandlingene omtales i større detalj av Palmstierna 1932, på s. 255–70.

¹²²⁷Palmstierna 1932:260.

¹²²⁸ Dette har åpenbart sammenheng med at den russiske utenriksministeren så klart hadde slått fast at traktatverket fra 1751 var bindende.

Finland i fremtida skulle kunne ha frie hender til å bli av med den. I et slikt øyemed ble det foreslått en gyldighetsperiode på 15 år. Deretter skulle det forhandles om eventuelle endringer, eller om den fortsatt skulle stå ved lag.¹²²⁹

Det var med andre ord bare spørsmålet om traktatens varighet det var uenighet om.¹²³⁰ Det finske synet var at etter utløpet av 15-årsperioden skulle nye forhandlinger finne sted. Den norske regjeringa som la stor vekt på sine samers interesser kunne ikke gå med på en ordning som innebar en mulighet for at traktaten ble satt til side. Det var viktig å unngå den misforståelse blant samene "(...) at de respective Magter efter den bestemte Tids Forløb skulde have det i sin Magt at behandle dem efter Godt-befindende (...)".¹²³¹

Nordmennene stod derfor fast ved at det var unødvendig med nye forhandlinger etter et 15 år. Alternativet kunne være at hvis forhandlinger fant sted og enighet ikke ble oppnådd, skulle den bestående avtalen fortsatt gjelde. Dermed kom man ikke i noe tilfelle "(...) at mangle en gjældende Retsgrund for Lappernes gjensidige Forhold".¹²³²

De finske forhandlerne aksepterte ikke dette. De kom med ulike endringsforslag som viste til grensetraktaten fra 1751. Disse forslagene var i følge Indredepartementet uklare og tvetydige. Dermed kunne man ikke vite hvilke deler av grensetraktatens bestemmelser om "Lappernes Rettigheder" som skulle være gjeldende, hvis det ikke ble oppnådd samforstand om en ny avtale.

De norske forhandlerne kunne likevel gå med på at den gamle grensetraktaten igjen trådte i kraft i det tilfellet at man ikke ble enige om en ny konvensjon etter utløpet av den avtalte tida. I et slikt tilfelle insisterte de på at dette måtte være formulert så klart at det ikke var grunnlag for misforståelser.¹²³³

---

¹²²⁹Palmstierna 1932:260.

¹²³⁰ID 1854:30/31.

¹²³¹ID 1854:32.

¹²³²Som foran.

¹²³³ID 1854:33.

I og med at det ikke ble oppnådd enighet om den nye traktatens varighet, tok de norske forhandlerne i begynnelsen av mai 1841, initiativet til å avbryte forhandlingene.¹²³⁴

Den svensk-norske sendemannen i St. Petersburg, baron Palmstierna,¹²³⁵ vurderte det slik at finnes hensikt hadde vært å få til formuleringer som gjorde at de kunne fri seg fra ”enhver Forpligtelse”.¹²³⁶ Sendemannen meinte at dette skyldtes at man i Finland var begynt å overdrive de ubetydelige ulempene ved fellesskapet mellom samene. Hans syn var at det ”Græsningsreglementet” det var blitt oppnådd enighet om i Åbo, burde anvendes, ”(...) og at man burde se noget igjennem Fingre med Finlændernes Deltagelse i Fiskerierne for saaledes om muligt, igjen at bringe Lappevæsenet i Forglemmelse”.¹²³⁷

Han anbefalte med andre ord en lav profil i forholdet til Finland, slik at Finnmark igjen kunne vende tilbake til den glemsel som landsdelen aldri burde trekkes frem fra igjen.¹²³⁸ Denne lave profilen gikk blant annet ut på at hvis det ble satt i verk tiltak mot de norske samene fra finsk side, uten at dette gikk ut over eksistensen deres, burde det overses fra norsk side. Men – man måtte ikke gi inntrykk av at man var enig i det som skjedde.

For å unngå restriksjoner i Finland burde flyttsamene pålegges å vokte flokkene bedre. Dessuten burde man se gjennom fingrene med mindre overtramp i forbindelse med de finske samenes deltakelse i fisket.

Dette rådet ble ikke fulgt fra norsk side. Der fortsatte man å stå på at rettighetene fra 1751 var gjeldende. C. F. Palmstiernas analyse fra 1932 er at det var et feiltrinn at man fra norsk side ikke prøvde å utnytte den uenighet (om kodisillens status) som flere ganger var kommet til uttrykk mellom Finland og Russland.

Den norske holdninga førte derimot til at Finlands og Russlands synspunkter ble sveisa sammen. Det var maktpåliggende for russerne å vise at

¹²³⁴ID 1854:34. Jf. også Palmstierna 1932:263.

¹²³⁵Må ikke forveksles med C .F. Palmstierna, som skreiv om disse forholdene 90 år seinere.

¹²³⁶ID 1854:34.

¹²³⁷ID 1854:35.

¹²³⁸Palmstierna 1932:267.

man støtta Finland. Finnene skulle kunne merke fordelene ved å være forent med Russland.¹²³⁹

I forbindelse med at forhandlingene brøt sammen i 1841, anbefalte sendemann Palmstierna i St. Petersburg, at man for fremtida burde bruke diplomater i forhandlingene. Spesialkommisærerne hadde en tendens til å henge seg opp i detaljer og miste helheta av syne. Eventuelle nye forhandlinger burde dessuten legges til Stockholm, der nordmennene selv kunne overvåke dem.¹²⁴⁰

6.5 Bytte av tomter i Konstantinopel og Moskva mot ”Finskekilen”

Midt under forhandlingene i St. Petersburg foregikk det også et utenriks-politisk spill, om en del av det landområdet hvor kodusillens regelverk gjaldt. Kong Karl Johan hadde nemlig i 1840 lufta en idé for den russiske minister i Stockholm, om at han var interessert i å bytte bort noen svenskeide tomter i Konstantinopel og Moskva. Bytteobjektet var ”Finskekilen” – den nordvestligste delen av Finland – som stikker inn som en smal landtunge mellom Norge og Sverige. Dette landområdet ønska Karl Johan å få lagt inn under Sverige.¹²⁴¹

Landshøvdingen i Uleåborg meinte at en passende erstatning for dette finske området, var størstedelen av Sør-Varanger. Dermed ville den finske Lappmarken få en handelsplass ved Ishavet. Dessuten ville man da få en egen kyststripe til reinbeite, og et sted de finske samene kunne drive fiske – slik de i følge landshøvdingen ikke lenger fikk lov til på norskekysten.¹²⁴² Den russiske utenriksministeren opplyste også at finske myndigheter betrakta et slikt arrangement som så fordelaktig at de i nødsfall kunne avstå hele Enontekis for å få det til.¹²⁴³

---

¹²³⁹Det er ikke vanskelig å si seg enig med Nellejet Zorgdrager når hun hevder at inntil begynnelsen av 1840-tallet var finske og norske myndigheter hovedaktørene i forhandlingene. Svenske og russiske myndigheter involverte seg etterhvert ”(...) fordi det var deres oppgave å trygge eller forsvare interessene til norske og finske statsborgere.” Zorgdrager 1997:100.

¹²⁴⁰Palmstierna 1932:267.

¹²⁴¹Palmstierna 1932:272. Se kart – fig. 2, i kap. 3.8.

¹²⁴²Jf. kap. 5.3.7., om de foruroligende rapportene om dette fra lokalt hold.

¹²⁴³Palmstierna 1932:276 f. Severin Løvenskiold var statsminister i Stockholm fra 1828

Fra norsk side – statsminister Løvenskiold – møtte imidlertid forslaget om å avstå norsk område sterk motstand. Dette førte til at Russland ble overlevert en note hvor vilkårene ble avslått.¹²⁴⁴

Etter dette nevnte den russiske sendemannen i Stockholm, Matuszewic, i 1841 saka for sin britiske kollega samme sted. Det fikk storpolitiske konsekvenser. Storbritannia kunne under ingen omstendigheter gå med på en slik handel.

Dette førte til et offisielt krav om at den norsk-svenske kongen og utenriksministeren skulle binde seg ved høytidlige løfter til at de ikke ville avstå noen del av Finnmark til Russland.¹²⁴⁵

Fra utenriksministerens side ble det svart bekreftende på denne hendelsen. Man hadde ingen planer om å overlate noen del av det norske territoriet til Russland.¹²⁴⁶

I følge Palmstierna var den russiske sendemannens indiskresjon med på å nøre opp under den engstelsen som den britiske regjeringa hadde, for at Russland skulle trenge frem til havet gjennom Finnmark.

Det var et scenarium som ofte var fremholdt gjennom den britiske visekonsulen i Hammerfest, J.R. Crowe, som siden 1836 stadig hadde sendt rapporter i den retning. Den russiske sendemannen visste heller ikke at Palmerston hadde kommet med flere henvendelser til den svensk-norske utenriksledelsen, om ikke å avstå noe område til Russland.¹²⁴⁷

Palmstierna som har gått nøyere inn på dette tilfellet er imidlertid ganske klar i sin konklusjon. Russland hadde ingen andre hensikter enn å imøtekomme lokale ønskemål.¹²⁴⁸

Alf Kaartvedt kaller Crowes rapporter for tendensiøse, men sistnevnte hadde overbevist Palmerston om at Russland arbeidde planmessig for å få fotfeste på Norges ishavskyst. Ett ledd i denne ”fabrikkerte myten” var

til 1841, og stattholder i Norge 1841–56. Jf. Nationalencyclopedin bd 12 1993:578.

¹²⁴⁴Palmstierna 1932:277.

¹²⁴⁵Se Knaplund 1927:228 ff.

¹²⁴⁶Som foran.

¹²⁴⁷Palmstierna 1932:278–79. H.J.Temple Palmerston (1784–1865) var i løpet av karrieren både krigs-, innenriks-, utenriks- og statsminister. Blant annet var han utenriksminister i årene 1830–34, 1835–41 og 1846–51. Jf. Nationalencyclopedin, bd. 14 1994:582.

¹²⁴⁸Palmstierna 1932:284.

også at grensekonsensjonen av 1826 var til Russlands fordel, og et første skritt mot å få tak i havner vest for Nordkapp.¹²⁴⁹

6.6 Oppsummering – forhandlingene i Åbo og St. Petersburg – 1839–41

Etter at finske og norske representanter i årene 1832–34 hadde forhandla om en revidert og mer ”moderne” kodusill, lot norske myndigheter saka ligge. Etter purring fra russisk-finsk side kom det ny bevegelse på norsk side i 1838. I det vesentlige avviste den norske regjeringa de foreliggende forslagene, men ønska likevel forhandlinger om en ny traktat.

Forhandlingene ble gjennomført i Åbo i 1839–40 og i St. Petersburg i 1841. I utgangspunktet ble man enige om å lage en ny og fullstendig traktat. Det var også enighet om grenserydninga, flyttsamenes vokteplikt, straff og erstatning hvis de ikke oppfylte vokteplikta, avskaffelse av de ”extraordinaire” lapperettene, innføring av nye rettergangsregler for både sivile og kriminelle saker, iverksettelse av dommer som ble avsagt, og om pågripelse av forbrytere.

De vesentligste tvistespørsmålene var hvor lenge flyttsamene kunne oppholde seg på det andre landets territorium, reinbeiteleia, avgrensing av de norske flyttsamenes vinterbeiteområde i Finland, den reviderte kodusillens varighet, og en traktatfesting av finske undersåtters rett til å drive fiske fra egne båter.

Fra finsk side var man begynt å sysle med tanken om grensesperring, og å gjennomføre en slik trussel for å bli kvitt de norske flyttsamene. Et vesentlig problem var imidlertid at den russiske utenriksledelsen helt klart sto på at der forelå en traktatsuksesjon, og at bestemmelsene fra 1751 var gjeldende. Derfor var det i mot folkeretten å gå til ensidige skritt.

Forhandlingene stranda på traktatens varighet, og omfanget av de norske reindriftssamenes beiterett i Finland i forhold til de finske undersåttenes rett til fiske i sjøen i Norge.

---

¹²⁴⁹ Kaartvedt 1995:281. Om Crowes mange rapporter: Se også Knaplund 1927.

6.7 Negativ finsk holdning. Argumenter for grensesperring

Forhandlingsrundene fra 1839 til 1841 viste altså at man på finsk side hadde begynt å betrakte de norskregistrerte samenes reindrift i Finland med mindre velvillige øyne. Etter at forhandlingene var avbrutt i 1841, fulgte man fra finsk side opp med stadig nye klager over ”nordmennenes” manglende etterlevelse av grensebestemmelsene. På finsk, men ikke russisk side, var man allerede på dette stadiet innstilt på å bli kvitt 1751-bestemmelsene om samenes overflyttingsrett.

Hva var så grunnlaget for at den finske holdninga hadde endra seg så sterkt siden første halvdel av 1830-tallet? Var det bare økninga av reintallet og at reindriftssamer fra Norge utvida sine vinterbeiteområder sørover?

Rapportene fra lokalt hold i det nordligste Finland er meget viktige når man skal forklare den sterkt negative finske holdninga til å opprettholde de samiske rettighetene i kodisillen. Man må tro at disse rapportene må ha virka alarmerende for myndighetene på aksene Uleåborg – Helsingfors – St. Petersburg.

I tillegg til enkeltklager over norske myndigheter og norske fjellsamer i konkrete saker, kom misnøyen til uttrykk i de to faste årlige rapportene som lensmannen sendte til kronofogden. Det var for det første ”Berättelse rörande Landskultur, handel och näringsfång inom Utsjoki Länsmans District”, som ble skrevet på høstparten. Den var en oversikt over hvordan det stod til med næringslivet i sognet, slik som grøde, fiskeutbytte og liknende. Den andre var en mer omfattende rapport om de samme emnene, hvor folketall o.l. gjerne også var med. Den ble sendt inn etter nyttår og tok for seg hele det foregående året. Dessuten ble det laga treårsrapporter over de samme temaene.

Ett eksempel på hvordan lensmannen i Utsjok så på forholdene, finner man i den treårsrapporten han skreiv i 1843. De norskregistrerte samenes altfor omfattende bruk av landet på finsk side gjorde det etter lensmannens syn nødvendig med ”(...)ømsesidig upphäfvande af en nomadisering inom andra Rikets område”.¹²⁵⁰

¹²⁵⁰Til Krf, 3.6.1843. Utgreiing om sjøfisket, handelen og reinbeitet. OMA. Upn. Kk. 1839–1881. DIA:1:1.

I beretninga for året 1844 skreiv lensmannen at ett av de viktigste hindrene for velstandsutvikling var den skade de ble påført av nordmennene – ”det förfång innbyggarna (...) tilskyndats af Nordmännen under nuvärande gränse förhållanden”.¹²⁵¹

I den samme beretninga hadde lensmannen også flere konkrete forslag til hva som kunne bidra til å fremme næringslivet. De fleste av disse hadde sammenheng med grenseforholdene, og hadde sammenheng med flere av de viktigste temaene som hadde vært fremme under forhandlingene i Åbo/St. Petersburg, i 1839–41:

1. Delaktighet i hafs fisket i fjordene.
2. En tillåten handel i Warangerfjord med ryska handelsfartyg.
3. Befrielse ifrån kringstrykande norska lappars intrång.
4. Laxfisket i Tana elf indelande i kolklag och andelarne å proportionerande efter skatt, hvarigenom äfven de oupphörliga tvisterne med Nordmännen säkrast vore afhjelpte.¹²⁵²

I de konkrete forslagene i treårsberetninga for 1845–47, kom man tilbake til noen av disse forholdene.¹²⁵³ Det gjaldt punktene om havfisket og laksefisket. Passusen om reindriftssamene var ytterligere forsterka. Det het nå at det skulle være ”Förbud för Norrska Fjell Lapparna att ankomma öfver Riksgränsen med sine Rehnstarka Hjordar”.¹²⁵⁴

Fra finsk side har man tydeligvis følt at norske myndigheter nærmest ikke brydde seg med å gjøre noe i forbindelse med det de oppfatta som alvorlige forhold. Et slikt eksempel finner man i august 1842. Utsjok-lensmannen gav da en dramatisk beskrivelse av flyttsamenes fremferd. Som tidligere hadde reinflokkene – uten gjetere – trengt inn på Utsjoks område. Der hadde de beita opp mosen ved den allmenne postveien mellom Enare og Utsjok og ødelagt høystakkene som innbyggerne hadde samla til vinteren. De ville også komme til å oppholde seg der, hvor

---

¹²⁵¹OMA. Upn. KK. 1839–1881. DIa:1:1. Brev nr.17. Beretning för åren 1842–43–44.

¹²⁵²Førsteleddet i begrepet ”kolklag” i pkt. 4 kommer av det samiske ordet *golgat*, å drive. Det henger sammen med ordet *golgadat* – drivgarn, og *golgadi* – å fiske med drivgarn. Én oversettelse av ”kolklag” kan derfor være et fiskelag som bruker en eller annen form for drivgarn, not, e.l.

¹²⁵³OMA. Upn. Kk. 1839–1881. DIa:1:1. Dat. 9.11. 1847, brev nr. 26.

¹²⁵⁴Sjø- og laksefisket ble nevnt også i treårsberetninga for 1848–50. Jf. OMA. Upn. KK. 1838–81. DIa:1:1.

omtrent det eneste reinbeitet i Utsjok fantes. Lensmannen bad derfor om forholdsordrer slik at uvesenet kunne avskaffes.¹²⁵⁵

På høyeste hold i det interne finske styringsverket – Senatet – frykta man for hungersnød på grunn av de norske samenes herjinger. Med bakgrunn i konvensjonen fra 1826 (!), krevde man at grenseoverflytting måtte forbys. Begge parter skulle også ha rett til å fange eller skyte de reinene som kom over grensa. Hvis den norske regjering ikke gikk med på det, burde de norske samenes skader erstattes ved at Utsjok- og Enaresamene fikk et tollfritt område ved utløpet av Tanaelva.¹²⁵⁶ Man kunne til og med tenke seg å bytte bort Enontekis for å få til en slik ordning, som også ville sikre de finske samene en egen fiskeplass.¹²⁵⁷

Utenriksminister Nesselrode meinte at alternativet med et tollfritt område for de finske samene ved utløpet av Tanaelva ikke var realistisk. Den svenske regjeringa ville nok ikke gå med på det. Allerede i 1840 hadde man jo tatt avstand fra liknende bytteplaner.¹²⁵⁸

På sentralt regjeringshold i Russland delte man heller ikke på dette tidspunktet den finske oppfatninga om at grensa burde sperres. Nesselrode antok at en grensesperring (av 1751-grensa) ville bety undergang, ikke bare for de norske, men også for de finske samene. De sistnevnte kunne ikke greie seg uten å drive fiske i sjøen på norsk side.¹²⁵⁹

Forslaget om å fange og skyte rein vant heller ikke utenriksministerens bifall. Det høvde ikke med det vennskapelige tenkesettet som hadde prega konvensjonen fra 1826.¹²⁶⁰ Derimot burde man innlede forhandlinger med den svenske regjering om erstatning for skadene, og om tiltak for å forebygge dem. Først hvis forhandlingene ble resultatløse, skulle man drøfte ytterligere tiltak for å beskytte de bofaste samene og deres eiendom.¹²⁶¹

¹²⁵⁵ OMA. Upn. Kk. 1839–1881. DIa:1:1. Dat. 2.9.1842.

¹²⁵⁶ Palmstierna 1932:290/91.

¹²⁵⁷ Jf. også Korpjaakko-Labba 1998:59.

¹²⁵⁸ Palmstierna 1932:290/91.

¹²⁵⁹ Som foran.

¹²⁶⁰ Tilvisninga til 1826 kan tyde på at det i den russiske sentraladministrasjonen igjen var en sammenblanding av regelverket fra 1751 og 1826, eller at Nesselrode brukte 1826-konvensjonen som eksempel på at man løste ting i minnelighet mellom de involverte statene.

¹²⁶¹ Palmstierna 1932:291.

På norsk side var man stadig passiv. Overfor utenriksministeren påpekte Finansdepartementet at klager jevnlig hørtes fra begge sider, men at det var lite å gjøre med dem. Tillatelsen til disse overflyttingene var hjemla ved traktaten av 1751”(…) og de vare lige nødvendige for samtlige Flytlapper, til hvilket Land de end hørte (…)”. Eventuelle nye forholdsregler måtte treffes i fellesskap fra begge sider. Dessuten hadde man allerede forskrifter for denne type saker. Det var kodusillens §§ 16 og 22.¹²⁶² Lokalmyndighetene i grensdistriktet var derfor pålagt å ”(...) vaage over lagttagelsen af Bestemmelsene om Lappefolket”.¹²⁶³ Amtmannen var også bedt om å advare flyttsamene mot å gjøre skade på de fastboende innbyggernes gressmarker, og å holde et tilstrekkelig antall voktere ved hjordene. Likeledes ønska man at den finske regjering ville treffe liknende forholdsregler overfor sine egne reindriftssamer som flytta til Norge.¹²⁶⁴

6.7.1 1844: Finsk 10-års skadeberegning over norske reinskader

Den norske holdninga, med en strammere linje overfor finske undersåtters sjøfiske, og at man tilsynelatende ikke tok alvorlig klagen fra finsk side over den økende reinbeitinga fra norskregistrerte reindriftssamers side, synes å ha vært en meget viktig årsak til at finske myndigheter ble mer og mer negative til kodusillen og den gjensidige ressursbruken. Man følte at der var en betydelig ulikevekt mellom det man selv gav og det man fikk tilbake.

I følge Palmstierna hadde man fra autoritativt russisk hold i 1843 sagt seg enig i finske krav om å få til nye forhandlinger. Dette ble gjort for å berolige de finske ”hetsporrarna” – brushodene. Virkningen var den motsatte. På finsk side gikk man i første omgang inn for å kreve erstatning, og seinere å stå på at kysten var helt uunnværlig for de finske samene.¹²⁶⁵

Når det gjaldt erstatninger ble det vinteren 1844 gjennomført en undersøkelse i Muonioniska, Enontekis, Kittilä, samt Utsjok og Enare, for å finne ut omfanget av skadene som var påført fra norske reindriftssamers

---

¹²⁶²Disse dreier seg om flyttsamenes erstatningsplikt og ”Lapperettens” behandling av interne samiske anliggender.

¹²⁶³ID 1854:41.

¹²⁶⁴ID 1854:42.

¹²⁶⁵Palmstierna 1932:291.

side de siste ti årene.¹²⁶⁶ Skadebeløpet man kom frem til utgjorde den svimlende sum av 3 548 136 rubler og 50 kopek.¹²⁶⁷

De påståtte skadene var ført på personnivå med nøyaktig angivelse av hvor stort tap hver enkelte beboer i de forannevnte soknene hadde lidd.¹²⁶⁸ Det var ikke småtterier. Skaderegisteret var særdeles omfattende. Et stort antall rein hadde blanda seg med de norske samenes flokker og var blitt borte. Mosemarker var oppbeita, ikke minst ved postveiene. Høystakker var rasert, tyverier begått, villreinjakta ødelagt, norskregistrerte skolter hadde fiska på finsk side, skog og tømmer var ødelagt, m.m.

Dette vakte bestyrtelse i det russiske utenriksministeriet. Der begynte man også å få den oppfatninga at norske myndigheter var fullstendig likegyldige med flyttsamenes ”herjinger”. Ministeriet beslutta seg derfor å vende seg til regjeringa i Stockholm.¹²⁶⁹

6.7.2 Norske overgrep: Notfiske etter laks i munningen av Tanaelva

En basisnæring i Tanadalen – laksefisket – ble også trukket inn for å begrunne at man fra finsk side ble neglisjert og oversett. Det som ble oppfatta som ensidige norske anslag mot denne næringa, virka provoserende på finske myndigheter. Rapporter om slike overgrep mangla heller ikke. I 1839 meldte for eksempel Utsjoklensmannen til kronofogden, at samtlige fiskersamer hadde klaga til ham over at den norske handelsmannen Schanche hadde begynt med en ny fiskemåte i utløpet av Tanaelva.¹²⁷⁰ Med en spesiallaga not tok han der 3 til 400 laks daglig.¹²⁷¹

Det klare og grunne vannet i munningen bidro til at den laksen om ikke ble tatt med spesialnota, ble skremt og snudde til havs igjen. Lensmannen var ikke i tvil om at dette ”(...) tillintet gör Utsjoki boernes fiske i Teno elf hvilket är deras hufvudsakligaste och enda närings gren”.

¹²⁶⁶ Gjennom denne oversikta får man også en indirekte dokumentasjon av hvilke områder de norske reindriftssamene brukte på det tidspunkt.

¹²⁶⁷ Palmstierna 1932:291 f. Omregna i norske penger skulle dette utgjøre 2 365 400 spd. Jf. Zorgdrager 1997:106.

¹²⁶⁸ Disse oppgavene fins bl.a. i FRA. EKO-s. Pk. 4. Mp. 18.

¹²⁶⁹ Palmstierna 1933:292.

¹²⁷⁰ OMA. Upn. KK. 1838–1881. DIa:1:1. Dat. 3.4.1839.

¹²⁷¹ Den omtalte handelsmannen var trolig Christoffer Garman Schanche.

Det er i dag umulig å vite om fangstmengdene virkelig var så store. Slike rapporter må imidlertid ha skapt uro på høyere myndighetsnivåer i Finland. Bedre ble det neppe av at det i rapporten ble hinta om at også ”Bonakas Norska Lappby” ville starte fiske med egen not.¹²⁷² Lensmannen meinte at dette var å undergrave næringsgrunnlaget, og ville føre til at Utsjokboerne ikke kunne betale skatt. Dermed ville de bli tvunget til å flytte til kysten.

Notfisket i munningen skulle ha pågått i flere år. Allerede tre år tidligere hadde allmuen gjennom sokneprest Stenbäck tatt opp saka med Schanche. Dette hadde ikke hatt noen virkning. Nå ble imidlertid både fogdens og guvernørens medvirkning påkalt for å få satt en stopper for uvesenet.¹²⁷³

Da forhandlingene med Norge begynte i 1839, ble Schanches notfiske tatt opp direkte med landshøvdingen. Han fikk da vite at handelsmannen, med en 100 favners not, hindra laksen i å gå opp i elva. Dette var til stor skade for samene i Utsjok.¹²⁷⁴

Det påståtte notfisket gav imidlertid grunnlag for uro og engstelse også på norsk side. Blant annet ble det klaga over dette på Polmaktinget i 1842. Øst-Finnmarkfogden var åpenbart innstilt på å få slutt på det, og satte i verk tiltak for å få gjort noe med saka.¹²⁷⁵

6.7.3 Ulovlig bot og pant for ulovlig nedrivning av stengsel

På begynnelsen av 1840-tallet var det mer enn notfisket som uroa finske myndigheter. En same bosatt på finsk side, Jonas Hansson Warsie, klaga til Utsjoklensmannen over at den norsk overoppsynsmannen ved fisket i Tanaelva, Carl Schanche, i juli 1843 hadde revet hans stengsel på finsk side ved ”Tittikeargi”. Stengslet var deretter blitt overlatt til ”rov för Strömmen”.¹²⁷⁶ Enda mer graverende var at på Karlebotn marked, 5. desember samme år, hadde den samme Schanche ”med våld” tatt Warsies kjøreokse som pant.¹²⁷⁷ Bakgrunnen var at formannskapet i Tana hadde dømt ham til å betale 3 speciedaler for ulovlig fiske. Selv om han

---

¹²⁷² Dette stedet ligger i tidevannssona, 7–8 km ovenfor munningen.

¹²⁷³ OMA. Upn. KK. 1838–1881. DIa:1:1. Dat. 3.4.1839.

¹²⁷⁴ OMA. Upn. KK. 1838–1881. DIa:1:1. Udatert skriv til lhfd. Lagerborg, sommeren 1840. Jf. også Palmstierna 1932:255.

¹²⁷⁵ SATØ. ØFFS. Kpb. 19. Til FA. 21.3.1842.

¹²⁷⁶ OMA. Upn. Kk. 1838–81. DI a:1:1. Til kronofogd Wallenius, 3.7.1844.

¹²⁷⁷ Karlebotn ligger innerst i Varangerfjorden.

aldri var blitt underretta om bota, eller noensinne hadde fiska på norsk grunn, måtte han likevel betale den for å få tilbake kjøreoksen.¹²⁷⁸ Både Warsie og lensmannen fant dette så alvorlig at de ønska at Schanche måtte stilles for retten, noe lensmannen ba om fogdens medvirkning til.

Etter at guvernøren i Uleåborg hadde vurdert saka, gav lensmannen ordre til ”Härads Nämndeman” Johan Högmänn, at han måtte gi Warsie beskjed om å møte ved det kommende tinget i Enare, med alle de vitner som kunne opplyse saka.¹²⁷⁹ Herredsrettens protokoll måtte deretter sendes ham umiddelbart, sammen med en oversikt over de vitnene som burde avhøres på norsk side. Disse ville han videresende til guvernøren.¹²⁸⁰

6.8 En sakkyndig vurdering: Ingen skade for finske samer av en grensesperring

Det virker som om finske myndigheter, i sine vurderinger av fordeler og ulemper ved ei grensesperring, etter hvert bare så negative sider ved ordningene fra 1751. Ønsket om å sperre grensa ble sterkere og sterkere utover på 1840-tallet.

Jacob Fellmans avveininger fra 1851 er nok ganske representative for det finske synet slik dette hadde utvikla seg.¹²⁸¹ Hans hovedsynspunkt var at en sperring ikke ville medføre noen større ulemper for de finske Utsjok- og Enaresamene.

Dette begrunna han med at fiskersamene i Utsjok, ved siden av laksen i Tanavassdraget og økt fehold, også hadde andre ressurser å falle tilbake på. Det gjaldt blant annet rike skogressurser og godt reinbeite. Selv om grensa ble stengt, ville de fortsatt ha et jevnt og sikkert, men fattig

¹²⁷⁸ Saka omtales også av Palmstierna 1932:293. Mindre presist skriver han at Varsis kjøreroin ville bli konfiskert hvis han ikke betalte.

¹²⁷⁹ Dat. 12.1.1845. OMA. Upn. KK. 1839–81. DIa:1:1. At Högmänn var herredsnemndemann kommer frem i et brev til overoppsynsmann Schanche, dat. 8.7.1844. Sm. sted som foran.

¹²⁸⁰ Palmstierna 1932:293, anfører at Schanche ikke møtte til den finske retten, og at innstevning til norsk rett heller ikke førte frem.

¹²⁸¹ ”P.M. i anledning af ifrågasatt gränspärrning mot Norge”. Fellman J, III 1906:246–59. Det er uvisst om dette PM’et ble brukt som bakgrunn i forbindelse med forhandlingene i 1851. Jf. fotnote i Fellman J, III 1906:229. Fellman hadde vært sokneprest i Utsjok og Enare, 1820–31, men bodde i 1851 lengre sør i Finland.

utkomme. Det gjaldt så lenge Ishavet var åpent for russisk seilas, og meltilførselene derigjennom var sikra. Nordmennene på sin side hadde til sammenlikning bare det usikre og farlige havet å stole på.¹²⁸²

Når det gjaldt laksefisket var Fellmans sakkyndige syn at man heller ikke der hadde noe å frykte i forbindelse med en grensesperring. Norske myndigheter ville uansett sørge for å holde dypålen åpen, om ikke for de finske, så i alle fall for de norske Karasjoksamenes skyld.¹²⁸³

Hva sjøfisket angikk, var det bare noen få av fiskersamene i Utsjok som ville bli skadelidende av å bli utestengte fra havet. Muligens kunne nok stadig en og annen av dem som vokste opp, flytte til Norge på grunn av fisket. Fellman var imidlertid sikker på at de gamle boplassene hvor man hadde begynt med fehold, ikke kom til å bli forlatt: ”Ladugårdsskötselen gör lappen bofast”.

Reindriftssamenes forhold var noe annerledes. De som hadde få rein, ville ikke ha noen vanskeligheter med å finne underhold til disse i sitt eget land. De rikere reieneierne derimot kunne umulig klare seg uten å komme til Norge om sommeren.

Fellman hevda også at de store reinhjordene verken var nødvendige eller nyttige. De store flokkene tilfredstilte bare eierens forfengelighet. De små reieneierne hadde tid til å drive jakt, blant annet på rovdyr, og gjorde dermed allmenn nytte. Flokkene deres var også mye tammere. Derigjennom hadde de bedre tilgang på reinmelk enn de som eide store flokker. En same med 2–300 rein var derfor et like nyttig samfunnsmedlem som en som eide 2–3000 dyr. I tillegg hadde han nesten like godt utkomme. Videre hevda den tidligere soknepresten i Utsjok at så snart en reinflokk oversteg 4–500, var det overskytende antallet unyttig for eieren. I de store hjordene døde nemlig utallige dyr av alder og sykdom, eller de ble drept av rovdyr. Disse dyrene hadde dermed helt unødig vært med på å ødelegge reinmosen. Selv om reien var uunnværlig for kommunikasjonen, var det likevel ikke påkrevd med de store reinflokkene. Ting ville fungere også uten disse.¹²⁸⁴

Hvis de som eide store hjorder, reduserte dem til det antallet han hadde antyda (2–300), ville de ”mycket väl” kunne greie seg i Finland, uten tilgang til kysten. Ville de ikke redusere flokkene, var det ikke noe tap for

---

¹²⁸²Fellman J, III 1906:254.

¹²⁸³Karasjok ligger om lag 25 mil fra utløpet av vassdraget.

¹²⁸⁴Fellman J, IV 1906:256.

landet om de flytta til Norge. Dessuten var det liten fare for at så skjedde. Store flokker ville trolig ikke kunne greie seg i Norge om vinteren.

Konklusjonen når det gjaldt Utsjok, var at det altså ikke forelå noen betenkeligheter med en grensesperring. For Utsjoksamene kunne det ”ej uppstå annat enn vinst”, når de på en slik måte ble kvitt de norske reinene som om vinteren beita opp reinmosen ”på våra fjäll”.

Alt i 1843 hadde Utsjoklensmannen fremført liknende synspunkter som Fellmann. Han drøfta da om det i det hele tatt var nødvendig å flytte til Norge om sommeren, og kom til at reindriftssamene fra Utsjok ikke hadde noe å tape på en grensesperring.¹²⁸⁵ Lensmannens konklusjon var at overflyttingene var unødvendige. Det skulle også reindriftssamene selv ha medgitt, da ”(...) betet inom eget område är vida bättre”. Påstanden om at det ikke var behov for å flytte, underbygde han med at de to største reineierne i sognet, Nils Josefsson Wuolabba og Pehr Clemetsson Lille, ikke hadde flytta på flere år, og reinen trivdes bedre enn noen gang tidligere.

Når det gjaldt virkningene av en grensesperring for dem som bodde i Enare, meinte Fellman at forholdet nok var et annet. Denne forsamlinga var både fattigere og folkerikere enn Utsjok. Hvis de ble helt utestengt fra havet, ville forholdene bli så vanskelige at de måtte flytte til Norge.

Selv om der var muligheter for flere jordbruksetableringer, var heller ikke det noen aktuell utvei. Den daværende generasjonen Enaresamer var nemlig mindre egna for ”ladugårdsskötsel”.¹²⁸⁶ Fellmans forslag til løsning var at de finske samene – mot en mindre avgift – burde få en fiskerihavn på russisk side av grensa.

Vurderer man Jacob Fellmans betenkning under ett, gir den vektige argumenter for grensesperring. Utsjoksamene ville ikke lide noen nød. De eneste en slik sperring ville gå ut over der, var de rike reineierne. Imidlertid var det bare en fordel om disse reduserte flokkene sine.

Enaresamene ville nok komme til å lide hvis de ble utelukka fra å fiske i havet, men for dem ville man kunne finne en alternativ og fordelaktig løsning på russisk side av grensa.¹²⁸⁷ En grensesperring ville også ha den

¹²⁸⁵ OMA. Upn. Kk.1839–1881. D I a:1:1. 3.6.1843.

¹²⁸⁶ Fellman J, IV 1906:257.

¹²⁸⁷ Det vil si øst for 1826-grensa.

fordel at man da ville være kvitt de norske samenes reinflokker på vinterbeitene i Finland.

6.9 Oppsummering – bakgrunn for finsk standpunkt

Forhandlingsrundene fra 1839 til 1841 viste at man på finsk side var innstilt på å bli kvitt 1751-bestemmelsene om samenes overflyttingsrett. Fra autoritativt russisk hold stod man imidlertid på at 1751-bestemmelsene var bindende for Russland-Finland.

Midt på 1840-tallet regna man seg fra finsk side frem til svimlende skadebeløp på grunn av reinbeiting fra norsk side, og krevde erstatning. Andre rapporter gikk ut på at man kunne vente hungersnød i den finske lappmarken på grunn av norske myndigheters og norske samers fremferd.

På norsk side var holdninga at traktaten fra 1751 stod ved lag. Nye forholdsregler måtte treffes i fellesskap. Dessuten hadde man kodusillens paragrafer 16 og 22, som angikk nettopp reinskader og tvister mellom samene.

Det som ble oppfatta som Norges manglende vilje til å ta inn over seg de klagene som ble fremført, førte til at også russiske myndigheter midt på 1840-tallet begynte å helle i retning av at man på norsk side var helt likegyldige med de ødeleggelsene flyttsamene fra Norge stod for i flere finske sokn.

Rapportene om overgrep fra lokalt hold i det nordligste Finland utover på 1840-tallet er derfor viktige for å forklare den sterkt negative finske, og etter hvert også den russiske uviljen til å opprettholde kodusillens fellesskap.

6.10 Henvendelse fra russisk side. Ja til nye forhandlinger

Etter at russerne i 1843 hadde lovt finnene å støtte ønsket om nye forhandlinger, hvilte saka til 1847.¹²⁸⁸ Da ble Indredepartementet, som hadde overtatt dette sakskomplekset, orientert om at den russiske minister i Stockholm, baron Krüdener, hadde tatt opp

(...) de Norske Flytlappers vedvarende Overskridelse av Finlands Grændser, og

(...)den lidet tilfredsstillende Tilstand, der fandt sted mellom de Norske og Finlandske Lapper med Hensyn til deres Naboforhold.¹²⁸⁹

Tonen fra russisk side var med andre ord en helt annen enn tidligere. Store reinflokker eid av norske samer gjorde skade i Finland. På grunn av de norske embetsmennesenes partiskhet nytta det ikke for de finske samene å klage over skadene. Den finske regjering så alvorlig på dette – ikke minst fordi man allerede i 1843 hadde ”(...) taget under Overveielse, hvilke Foranstaltninger der burde træffes, til de Finlandske Lappers Beskyttelse (...)”. Regjeringa i Finland var blitt stående ved at den sikreste og kanskje eneste løsninga var å stenge riksgrensa.¹²⁹⁰ Fra russisk side ble det derfor bedt om at forholdene måtte bli bedre hvis man ville unngå en stenging av grensa.¹²⁹¹

Etter å ha undersøkt saka med regional- og lokalmyndighetene i Finnmark, fant Indredepartementet heller ikke denne gang at der var noen substans i klagen.¹²⁹² Den svensk-norske utenriksminister som underhånden hadde forhørt seg med russerne, meinte at bakgrunnen for den russiske noten var at man ønska å få slutt på klagemålene som stadig hørtes fra finsk side, enten de nå var berettiga eller ikke. Utenriksministeren var tydelig

¹²⁸⁸ ID 1854:42.

¹²⁸⁹ Prosessen og hendelsene fra slutten av 1847 frem til grensesperringa i 1852 omtales grundig av Palmstierna 1932, på s. 297–339.

¹²⁹⁰ Jf. også Zorgdrager 1997:105.

¹²⁹¹ ID 1854:43.

¹²⁹² ID 1854:45.

bekymra og meinte at disse innvikla forholdene lett kunne ”(...) faa en meget skadelig Indflydelse paa de omhandlede Grændseforhold”.¹²⁹³

På bakgrunn av et foredrag fra Indredepartementet drøfta den norske regjering i Christiania 1. April 1848, hvorvidt man fra norsk side skulle be om forhandlinger for å få nye bestemmelser for ”(...) Lappernes gjensidige Flytning over Grændsen og hvad dermed staar i Forbindelse (...)”.¹²⁹⁴

Regjeringa ble likevel stående ved at flyttingene hadde sitt grunnlag i en traktat som var gjensidig bindende. Derfor kunne ikke noen av partene gjøre ensidige endringer i den. Det ble antatt at forandringer bare kunne komme i stand etter en felles overenskomst. Derfor fant Regjeringa det ikke nødvendig med ytterligere kommentarer til trusselen om ensidig russisk stenging av grensa. En slik stenging ville være ”stridende med Folkeretten”.¹²⁹⁵

Av de samme grunner som tidligere – fordeler for samene fra Norge – var det ikke i norsk interesse å bidra til noen hovedforandringer i grensetraktaten. På grunn av et ønske om å opprettholde vennskapelige forbindelser, ville man likevel ikke motsette seg underhandlinger hvis det kom en henvendelse om det. Dette standpunktet ble meddelt den norsk-svenske utenriksminister ved kongelig resolusjon av 26. april 1848.¹²⁹⁶

Da saka kom til den russiske utenriksministeren, Nesselrode, merker man også en endring i det russiske synet på kodusillen. Han ville ikke si noe om den var bindende for Russland. Det som etter hans syn kompliserte saka var at Russland relativt seint var blitt klar over kodusillens eksistens. Dessuten ønska han å drøfte saka med finnene, da han heller ikke var klar over om de oppfatta kodusillen som bindende.¹²⁹⁷

6.10.1 Russisk påstand i 1851: Grensetraktaten fra 1751 er ikke bindende

Men – det gikk tre nye år før det igjen skjedde noe konkret. Tidlig i 1851 kom det et utspill fra den russiske sendemannen i Stockholm, om at det var

---

¹²⁹³Som foran.

¹²⁹⁴ID 1854:47.

¹²⁹⁵ID 1854:48.

¹²⁹⁶ID 1854:49.

¹²⁹⁷Zorgdrager 1997:105. Jf. også s.105–108 hvor hun omtaler tida fra 1848, med forhandlingene i 1851, til grensesperringa i 1852.

ønskelig med snarlige forhandlinger. Ved kongelig resolusjon av 19. april samme år ble det bestemt at disse skulle føres via vanlige diplomatiske kanaler i Stockholm.

Stiftamtman og stortingsmann Harris skulle bistå ved forhandlingene. Disse skulle gjennomføres under ledelse av utenriksminister Stjerneld, samt den norske statsministeren i Stockholm, F. Due. Manderström, L. skulle være sekretær.¹²⁹⁸ Det fortjener oppmerksomhet at selv om den ene av forhandlerne var den svenske utenriksministeren, ble de likevel i alle offentlige dokumenter betegnet som fullmektiger for Norge. De fikk instruksene sine fra den norske regjeringa i Oslo.¹²⁹⁹

Fra finsk side ble kollegieassessor Langenskiöld og den russiske minister i Stockholm, V. Krüdener, utpekt som forhandlere.¹³⁰⁰ Etter diverse kontakter for å klarlegge posisjonene, ble det første møtet holdt 24. juni.¹³⁰¹

Det finske utgangspunktet var nå at 1751-avtalen ikke lenger var i stand til å regulere forholdene i Lappmarken på en tilfredsstillende måte for begge parter. Hvis nordmennene ikke gikk med på forhandlinger ut fra et slikt utgangspunkt, burde grensa sperres.

Konkret gikk de finske kravene ut på følgende, som også ble det felles russisk-finske grunnlaget for nye forhandlinger:

- Bestemte områder hvor flyttsamene kunne oppholde seg.
- Full rett for de finske samene til å drive jakt og fiske i Finnmarksfjordene.
- Å kunne ha uhindra tilsyn med fiskeredskaper o.l. på fiskeplassen.
- En spesiell plass ved Varangerfjorden hvor de kunne oppføre hytter, boder for båter og redskaper, samt ta brensel.
- At laksefisket ved Tanamunningen ikke måtte ødelegge fisket oppover vassdraget.

¹²⁹⁸ID 1854:50, og Palmstierna 1932:314. Manderström var en meget erfaren diplomat som seinere ble utenriksstatsminister. Jf. Palmstierna 1932:404.

¹²⁹⁹Keilhau 1931:202.

¹³⁰⁰Palmstierna 1932:302.

¹³⁰¹Palmstierna 1932:314.

- En rettergangsordning som sikra begge parter mot overgrep.¹³⁰²

6.10.2 Russland aksepterte det finske synet om at kodusillen ikke gjaldt

På finsk side hadde man allerede i flere år hevda at kodusillen ikke gjaldt.¹³⁰³ Da de nye forhandlingene starta hadde den russiske regjeringa gjort det finske synet til sitt.¹³⁰⁴ Derfor var tonen fra russisk side nå blitt atskillig skarpere og mer kategorisk. Traktaten fra 1751 var ikke bindende. Dermed kunne den ikke danne basis for forhandlingene. Den formelle begrunnelsen var at traktaten (kodusillen) aldri hadde vært offisielt anerkjent av Russland.¹³⁰⁵ Avtalen (dvs. grensetraktaten) hadde vært ukjent for Russland i lang tid, og var ikke blitt kjent før den ble nevnt i grensekonvensjonen av 14/2 mai 1826.

De norske forhandlerne hadde derimot 1751-traktaten som sitt forhandlingsgrunnlag. De påpekte at selv om traktaten ikke var uttrykkelig anerkjent av Russland i 1809, hadde den likevel "(...) afgivet Reglene for Grændseforholdene siden da".¹³⁰⁶ Den russiske regjering hadde heller ikke i de 42 årene som var gått siden fredsslutninga i 1809, fremsatt noen innvendinger mot "(...) de i Tractatens Codicil indtagne Bestemmelser om Lappeforholdene". Tvert i mot hadde man ved flere anledninger klaga over at Norge hadde forbrutt seg mot de rettighetene traktaten hjemla finske samer i Norge.

Traktaten var dessuten uttrykkelig påberopt i grensekonvensjonen av 1826, og hadde vært forutsatt som gjeldende helt fra forhandlingene begynte først på 1830-tallet. Selv i den russiske ministers note av 4.6.1851, hvor Russland påberopte seg å være ubundet av 1751-traktaten, ble det samtidig talt om finske undersåtters rett til beite og fiske i Norge. En slik rett ville

---

¹³⁰²Palmstierna 1932:301.

¹³⁰³Palmstierna 1932:307–08.

¹³⁰⁴Samla sett taler det meste for at den russiske regjering var klar over at bestemmelsen fra 1751 gjaldt, men at man av hensyn til finske interesser bøyde av og inntok et nytt standpunkt.

¹³⁰⁵ID 1854:51/52. Det til tross at det bare var 10 år siden den russiske utenriksledelsen hadde slått fast at alle måtte skjønne at bestemmelsene fra 1751 var gjeldende. Jf. kap. 6.3.

¹³⁰⁶ID 1854:52.

savne ethvert juridisk grunnlag hvis den ikke var hjemla i traktaten av 1751.¹³⁰⁷

Disse synspunktene vant ikke bifall på russisk-finsk side. Det ble blankt avvist at Russland var bundet av traktaten. Spørsmålet var ikke engang diskutabelt.

6.10.3 Kodisillen oppgis som bindende folkerett også av Norge og Sverige

Det russiske standpunktet om at man ikke anså Lappekodisillen som bindende, førte til at Regjeringa måtte drøfte hvorvidt forhandlingene skulle avbrytes, eller videreføres i den nye retninga som Russland hadde lagt opp til.

I Indredepartementets foredrag av 23. juli 1851 ble det sistnevnte alternativet foretrukket.¹³⁰⁸ Fortsatt stod man på at det burde påpekes at Russland i faktisk forstand hadde anerkjent kodisillen og at denne etter folkeretten var en del av og like gyldig som selve grensetraktaten. I den forbindelse ble det vist til grensetraktatens § 8.¹³⁰⁹ Nok en gang ble det påpekt at det ikke kunne ha noen betydning at Finland var gått over fra å være svensk til russisk provins.

Disse prinsipielle betraktningene var i tråd med det man hele tida hadde stått på frem til da. Likevel skjedde det en grunnleggende endring også i den svensk-norske holdninga. Som vilkår for fortsatte forhandlinger ville man nemlig ikke lenger hevde at kodisillen var traktatmessig bindende.¹³¹⁰ Grunnen til dette var at utenriksministeren nå meinte at et så absolutt standpunkt kanskje burde vært betinga av at traktaten var blitt fornya mellom Danmark og Russland, da Finland ble underlagt sistnevnte (i 1809). I følge utenriksministeren var folkerettens lære at en traktat ikke lenger er gyldig når den suverene makten som har inngått den, opphører, eller når landet (staten) eller en del av det kommer under en annen makts overherredømme.¹³¹¹

---

¹³⁰⁷ ID 1854:53.

¹³⁰⁸ ID 1854:54.

¹³⁰⁹ Den helt korrekte henvisninga er artikkel 8. Der slåes fast at de to tilleggene til traktaten, hvorav Lappekodisillen var det ene, skulle ha samme kraft som traktaten selv.

¹³¹⁰ ID 1854:55.

¹³¹¹ ID 1854:56. Se også kap. 3.7.1., hvor Nicolaus Gjelsvik brukte nettopp dette

Siden det var klart at Russland ikke ville godta nye forhandlinger basert på kodusillens gyldighet, var det også andre meget vektige grunner til at man fra norsk side ville gå bort fra standpunktet om at kodusillen var bindende –

(...) man tog tillige og væsentligen i Betragtning en anden Side af Sagen, som man efter omhyggelig Overveielse maatte tillægge stor Vægt.

En langvarig erfaring tilsa nemlig at grenseforholdene basert på kodusillen vikla Norge inn i konflikter med det mektige naboriket. Derfor måtte det i det lange løp ansees som mer enn tvilsomt om man fra norsk side skulle stå på forholdets uoppsigelighet.

De rettighetene som kodusillen gjensidig gav samene i de to landene, var nemlig av en slik karakter at de ville fremkalle flere konflikter, når sivilisasjonen og jordbruket gjorde fremskritt i de nordlige områdene.¹³¹² Dette ble fremført i klar tale:

(...) at efter den langvarige Erfaring, som havdes om de Konflikter, hvori de omhandlede paa Codicillen baserede Grændseforhold indviklede Norge med dets mægtige Naborige, maatte ansee det mere end tvivelsomt om det i Tidens Lengde ville vise sig at være i vor sande Interesse at dette Forhold betragtedes som bestemmende og fra begge Sider – altsaa ogsaa fra Norge Side – uopsigeligt. De Rettigheder, som Codicillen gjensidig tilsagde begge Rigers Lapper, vare navnlig af den Beskaffenhed, at de vilde fremkalde flere Conflicter, alt eftersom Civilisationen og Agerdyrkingen gjorde Fremskridt i de Nordlige Egne.

Kodusillens bestemmelser var dessuten så upresise at det kunne inntolkes vidtgående rettigheter, for eksempel til fiske, i den. I tillegg var de administrative bestemmelsene av en slik karakter at de ikke passa til de rådende forhold.¹³¹³ Etter Regjeringas oppfatning gjorde disse omstendighetene at det ikke var ”(...) ønskelig for den svagere stat i denne

---

linjeskiftet som grunnlag for å hevde at kodusillen ikke gjaldt på grensa mellom Finland og Norge etter 1809.

¹³¹²ID 1854:56/57.

¹³¹³ID 1854:57.

Henseende at være stillet i et uopsigelig Forhold til en mægtig Nabo-stat”.¹³¹⁴

En imøtekommende holdning fra norsk side var også nødvendig fordi Russland ikke ville forhandle hvis man stod på det opprinnelige standpunktet med hensyn til kodisillen. Et avbrudd i forhandlingene ville dessuten føre til at de norske flyttsamene umiddelbart ble fordrevet fra finsk område.

På den annen side var det viktig at kodisillens rettigheter ikke ble satt til side før en ny konvensjon var inngått. Derfor burde man få i stand en avtale som kunne sies opp etter et visst antall år. Etter en slik periode kunne det så vurderes om det gjensidige forhold skulle bestå, modifiseres, eller heves.¹³¹⁵ En uforberedt opphevelse av forholdet ble ansett som uheldig for de norske flyttsamene som i århundrer hadde benyttet ”de omhandlede Rettigheder”.¹³¹⁶

6.10.4 Fiskerett og permanent oppholdssted ved Varangerfjorden

I Indredepartementets foredrag av 23. juli 1851, vurderte man også de konkrete russiske forslagene som var fremma i noten av 4. juni samme år, og som hadde sin bakgrunn i ”(...) paa en for de Finlandske Lapper betryggende Maade at begrændse de Norske Lappers Græsningsret i Finland (...)”. På den annen side ønska man fra finsk-russisk side å opprettholde en tilsvarende begrensa beiterett, og rett til fiske i Norge. Denne siste retten hadde de i følge noten lenge vært urettferdig berøva.¹³¹⁷

De russiske forslagene var:

1. En bestemt, avgrensa beitesone på begge sider av grensa.
2. At de ”russiske” samene fortsatt skulle ha rett til å dra til havet for å jakte og fiske, og bruke de nødvendige redskaper i den forbindelse. Der skulle de også ha rett til å opprette permanente ”Oplagspladser” for redskaper og liknende, ”under egen Opsigt”.

¹³¹⁴ID 1854:57/58.

¹³¹⁵ID 1854:58.

¹³¹⁶ID 1854:59.

¹³¹⁷ID 1854:60.

Fra russisk side ble dette seinere under forhandlingene presisert og innskrenka til at beboerne i Utsjok, Enare og Enontekis skulle ha rett til å drive fiske i havet med egne båter og redskaper. De skulle imidlertid unngå alle de stedene hvor det allerede var ”Etablissementer”. Dessuten skulle de ikke komme nærmere faste bosetninger enn en fjerdedels mil.

De skulle også kunne gå i land overalt på kysten hvor det måtte være nødvendig. På sørsida av Varangerfjorden burde det dessuten utmåles et landstykke 2 ½ werst langt og 1 werst bredt. Der skulle de finske innbyggerne ha rett til å oppføre hus og boder. Noen av ”Beboerne fra Finsk Lapland” skulle dessuten ha rett til å være der over vinteren, for å passe på det som ble lagra på plassen.¹³¹⁸

Det tredje kravet var at de norske samenes fiske i munningen, ikke skulle hindre de ”Russiske Lappers Ret til Fiskeri i Tanaelv”. I tillegg ble det gjentatt at det måtte utformes en ny rettergangsordning for samene – ”(...) en paa Billighed bygget og for begge Rigers lapper tjenlig Procesmaade”.

6.10.5 Fiskerett og permanent oppholdssted ble blankt avvist

Under forhandlingene ble det fra de norske kommissærenes side gjort gjeldende at verken en avgrensa beitesone, laksefisket i Tanaelva, eller en ny rettergangsordning, ville være til avgjørende hinder for en overenskomst. Kravet om fiskerett og en egen opplagsplass var derimot aldeles ”uantagelig”.¹³¹⁹

For det første var det ikke samsvar mellom kravet på fiskerett og den tilbudte innskrenka beiteretten. For det andre kunne ordninga føre til langt større kollisjoner og tvistemål enn man hadde opplevd til da.

Til dette kom at fiske var en av de viktigste næringene for en stor del av Finnmark. Selv om fisket i Varangerfjorden var svært rikt, var fiskeplassene nå begynt å bli overfylte. De forviklinger og ubehagelige konsekvenser som ville kunne følge av det var svært uoversiktlige.¹³²⁰

---

¹³¹⁸ID 1854:60,61,62. Verst = 1.067 km, altså ca. 2.5 ganger 1 km.

¹³¹⁹ID1854:62.

¹³²⁰ID 1854:63.

Andre årsaker til at man ikke kunne gå med på forslaget, var hensynet til "(...) den stedfindende Kolonisation paa Varanger-Fjordens Kyster", pomorhandelen, og det behov "hele Finmarken" hadde til å forsyne seg av høy, bygningstømmer og brensel i dette distriktet.

Det eneste man fra norsk side var innstilt på når det gjaldt sjøfisket, var å traktatfeste det gamle tilbudet om at innbyggerne i Enare, Utsjok og Enontekis, skulle ha rett til å fiske sammen med norske fiskere på deres båter.¹³²¹ Disse skulle også kunne oppbevare sakene sine hos de "Indfødte" om vinteren.¹³²²

Forhandlingene låste seg der. Nordmennene anså at de hadde strukket seg langt, mens motparten ikke ville akseptere det fremlagte.

Selv om avbrytelse av forhandlingene, og en eventuell grensesperring ville bli resultatet, ble Regjeringa likevel stående ved at innrømmelser på fiskerisektoren ikke kunne aksepteres ut over det som var tilbudt fra de norske forhandlerne.¹³²³

6.10.6 Russerne gir etter

I et nytt forhandlingsmøte, 20. august 1851, ble det fra russisk side beklaga at det viktigste kravet som kabinettet i St. Petersburg hadde kommet med til fordel for de finske samene, ikke var blitt imøtekommet.¹³²⁴ Dette kravet var;

(...) at gjengive den Ret til Fiskerie som de forhen stadig havde udøvet i Varanger-Fjorden, og som høyst for nogle Aar siden var dem berøvet.

Å godta det norske forslaget ville være å konservere den bestående tilstanden. Fra russisk side ble det hevda at det måtte erkjennes at de finske samene fra uminnelige tider hadde vært innrømme rett til fiske i

---

¹³²¹ Dét var fremma første gang under forhandlingene i Åbo i 1840.

¹³²² ID 1854:64.

¹³²³ ID 1854:65. Foredraget fra Indredepartementet av 23.7. ble ved kgl. res. 30.7. oversendt utenriksministeren.

¹³²⁴ ID 1854:66.

Varangerfjorden. Det var en rett som forutsatte adgang til å bruke egne båter, fiskegarn, andre redskaper og mulighet til å oppbevare disse.¹³²⁵

Videre ble det fremholdt at den keiserlige regjeringa ikke forlangte annet til fordel for de ”Finlandske Lapper”, enn at de måtte få et permanent etablissement hvor de kunne oppbevare sakene sine om vinteren: Disse skulle ”(...) selvfølgelig staa under Norsk Jurisdiction, Norske Love og Embetsmænd”.¹³²⁶

6.10.7 Regjeringas syn: Kodisillen gjaldt bare flyttsamer

Før den nye russiske noten ble besvart, forela de norske forhandlerne sitt svarutkast for Indredepartementet. Der gikk de inn på Lappekodisillens bestemmelser i forhold til det sentrale stridsspørsmålet i forhandlingene – omfanget av de finske samenes sjøfiskerett. Forhandlerne fra norsk side stod stadig på at det var et skille mellom de finske reindriftssamene og andre finske samer.

Etter kodisillen hadde bare de finske samene som flytta over til Norge med rein, rett til å drive fiske ”paa egen Regning”. Denne retten hadde heller aldri vært nekta dem. Andre samer fra Finland som kom til Norge, var ikke ”efter Codicillen” berettiga til å drive fiske der.¹³²⁷ Selv om man ikke var forplikta til det, hadde man likevel tillatt dem å drive fiske sammen med norske undersåtter. Dette forholdet var man altså nå villig til å konvensjonsfeste.¹³²⁸

Hvis disse begrensningene i fiskeretten ikke kunne godtas, foreslo forhandlerne at man skulle forlate spørsmålet om fisket og i stedet fastsette leie for beiteretten. Denne skulle betales på forhånd og fastsettes i forhold til det antall dyr som ble ført over grensa.¹³²⁹ De respektive lensmenn skulle sørge for å oppkreve leia. Dessuten skulle det innføres en ”(...) Rettergangsmaade for Tvistigheder mellem Lapperne (...)”. En slik

---

¹³²⁵„(...) medens det dog maatte erkjende at de Finlandske Lapper fra umindelige Tider havde været indrømmede Ret til Fiskeri i Varangerfjorden, hvilket aabenbart forudsatte Adgang til at benytte egne Baade, Fiskegarn og andre Redskaber, saavelsom til at sørge for Deres Opbevaring.”

¹³²⁶ID 1854:67.

¹³²⁷ID 1854:68.

¹³²⁸ID 1854:68/69.

¹³²⁹ID 1854:68.

ordning ville være til gjensidig nytte for grenseboerne, og i vesentlig grad fjerne grunnlaget for kollisjoner og strid.¹³³⁰

Indredepartementet uttalte seg om disse forslagene i et foredrag som ble tiltrådt av Regjeringa 4. oktober 1851. Ved kongelig resolusjon av 19. oktober samme år ble foredraget oversendt utenriksministeren.

Der gikk Regjeringa først inn på det russiske synet om at alle samene i Utsjok, Enare og Enontekis fra ”umindelige Tider” skulle ha hatt rett til å fiske i sjøen på norsk side. I den forbindelse ble det sagt at samenes gjensidige overflytting med rein fra det ene riket til det andre og deltakelse i jakt og fiske som var forbundet med flyttingene, visstnok var eldre enn traktaten fra 1751.¹³³¹ Sannsynligvis hadde denne tilpasninga vart like lenge som samene hadde bebodd disse traktene. I eldre tider hadde det heller ikke vært fastboende innbyggere der, ”(...) hvis Interesse derved kunde lide Skade”.

Departementet fremholdt videre at denne faktiske tilstanden i 1751 gikk over til å bli en konvensjonsmessig rettighet. Derfor måtte den fra da av bedømmes etter traktaten som var inngått, eller innholdet i tillegget – kodisillen – som hørte til traktaten. Kodisillen angikk imidlertid bare flyttsamene. Derfor kunne de omtalte servituttene (rettighetene) i det andre landet bare gjelde dem. Av den grunn hadde man fra norsk side gått ut fra at fiske-, jaktretten og selvsagt beiteretten, bare tilkom samer som flytta over med rein. Samer som dro over grensa bare for å delta i fiskeriene i Norge, var derimot ikke omfatta av denne retten.

Regjeringa medgikk imidlertid at når det gjaldt fiskerispørsmålene kunne kodisillens ordlyd nok gi grunnlag for en mer utvida fortolkning. Likevel meinte man at det var helt klart at fiskeretten, like lite som den gjensidige beiteretten, kunne betraktes som en rettighet uavhengig av kodisillen – og at den til og med skulle kunne påberopes av et land som til overmål nekta for at kodisillen stod ved lag. Både beiteretten og fiskeretten var begge sedvaner som var blitt utøvd allerede før 1751.¹³³²

Den russiske regjering bestred jo selv at den var bundet av 1751-traktaten. Der hadde man erklært at man ensidig kunne nekte de norske reindriftsamene å flytte over grensa. Den andre parten måtte derfor skjønne at man

¹³³⁰ID 1854:69/70.

¹³³¹ID 1854:70. Begrepet ”visstnok” innebar etter den tidas språkbruk at det var sikkert.

¹³³²ID 1854:71/72.

fra norsk side dermed kunne nekte de finske samene å fiske på norskekysten.¹³³³

Regjeringas oppfatning var derfor at når kodisillen ble satt ut av kraft, skulle det lages en gjensidig oppsigelig konvensjon. Der skulle de finske samene få en begrensa rett til fiske i samsvar med tidligere tilbud. Forhandlernes syn om at man skulle utelate fiskerettsspørsmålet kunne Regjeringa ikke dele. Beiteleia burde ikke koples til fiskerettighetene.¹³³⁴

6.10.8 Forhandlingene avbrytes. Grensesperring bebudes

Under de fortsatte forhandlingene, etter 19. oktober 1851, ble det fra norsk side lagt vekt på å forklare at etter deres forslag ville de finske samenes stilling innen sjøfisket bli den samme som for de tusener av nordmenn som kom på fiske til Finnmark, uten å eie verken båt eller redskap. De måtte også delta som leiekarer sammen med andre. De norske forhandlerne argumenterte også med at den foreslåtte fiskeretten mer enn oppveide den fordel som Norge hadde av beiter i Finland. Dessuten kom jo de finske samenes rein også over til Norge.¹³³⁵

Videre ble det fremholdt at med en ”stigende Civilisation” ville de nomadiske samenes antall avta. Dermed ville også behovet for beiter bli mindre. Derimot ville fisket øke i omvendt forhold. Som for reinbeitets vedkommende burde også de finske samene som kom på fiske til Norge, betale en viss avgift.¹³³⁶

Fra den russiske sendemannens side ble det deretter på nytt hevda at fisket tidligere ikke var utøvd bare av flyttsamene, men av ”(...) alle Beboerne af Finlandsk Lapland”. Av den grunn ville det norske forslaget være et tilbakeskritt.¹³³⁷ En traktat som bare sikra leiekarsstatus for de finske undersåttene, ville ikke kunne oppveie for de inntil 60 000 norske rein som benytta finsk område åtte måneder i året.¹³³⁸

Konklusjonen fra russisk side var at så lenge den norske regjeringa ikke hadde kunnet innrømme de finske samene den fiskerett de tidligere hadde

---

¹³³³ID 1854:72.

¹³³⁴ID 1854:74.

¹³³⁵ID 1854:76.

¹³³⁶ID 1854:77.

¹³³⁷ID 1854:78.

¹³³⁸ID 1854:79.

utøvd i Varangerfjorden, måtte forhandlingene avbrytes. Grensa ville derved bli sperra for de norske samenes rein. Det som gjenstod var kun å ordne enkelte andre sider ved grenseforholdene. Det gjaldt et reglement for fisket i Tanaelva, og en avgjørelsesmåte for tvister mellom samer fra de to landene.¹³³⁹

Likevel var man villige til å beholde status quo til 15. september 1852. Forutsetninga var at de finske samene fikk flytte over med reinene sine samt delta i fisket våren 1852. Ytterligere ett vilkår var at de norske samene ikke måtte overskride den beitegrense som var antyda under forhandlingene.¹³⁴⁰

De norske forhandlerne beklaga den plutselige russiske beslutning om grensesperring. Den ville forandre et forhold som den norske regjering hadde trodd var lovlig garantert, ”ikke alene ved Tractaten af 1751”, men også ved underhandlinger som hadde funnet sted seinere enn 1809. Under disse var det ikke noen gang tidligere, før i den siste forhandlingsrunden, benekta at traktaten var gyldig.¹³⁴¹

På grunn av de topografiske forhold ville en grensesperring føre til betydelige forviklinger og komplikasjoner. Det skyldtes flyttsamenes seder og skikker og mangel på sivilisasjon, og manglende begrep om hvordan man forholdt seg til lover og bestemmelser. For å opprettholde livsgrunnlaget sitt, ville de overtre forbudet mot å krysse grensa.¹³⁴²

Den norske regjeringa ville fraskrive seg ethvert ansvar for følgene. For de norske flyttsamene ville konsekvensene av en grensesperring være fatale. Om de ikke ble helt tilintetgjort, ville i alle fall eksistensen deres som nomadefolk bli helt omvelta. Grunnen til det var at de ville bli nødt til å gå til en sterk reduksjon av reintallet – ”(...) deres eneste Rigdom og eneste Mittel til Underholdning”. Den andre muligheta de hadde var å ekspatriere seg – flytte til Finland.¹³⁴³

Egentlig gjorde ikke dét så mye, hevda de norske forhandlerne overfor Regjeringa. Det ville være mer skadelig for Norge å beholde noen hundre samer og reinene, etter hvert som sivilisasjonen tiltok. Den norske bekymringa lå derfor på et mer prinsipielt plan. Uansett hvor ubetydelig en

---

¹³³⁹ID 1854:80.

¹³⁴⁰ID 1854:80/81.

¹³⁴¹ID 1854:81.

¹³⁴²ID 1854:82.

¹³⁴³ID 1854:83.

befolkningsgruppe kunne være i økonomisk henseende, var det likevel beklagelig at den måtte forlate fedrelandet:

Bibeholdelsen for Norge af nogle hundrede Lapper og deres Renner, der, eftersom Civilisationen tiltog, vare mere skadelige end nyttige for Landet, var – anførtes der – uden Tvil af mindre Betydning, men det laa i Tingenes Natur, at Norge kun med Bekymring kunde see endeel af dets Befolkning hvor ubetydelig den end kunde være som Gjenstand for politisk Oeconomie, forlade Fædrelandet.¹³⁴⁴

Fra norsk side burde man derfor be om en høvelig overgangsperiode hvis grensesperring virkelig ble iverksatt. Dermed kunne man sette inn tiltak for å bøte på den ulykke som ”(...) truede de Norske Lappers Existens som Nomader (...)”. I overgangsperioden skulle selvsagt de finske samene kunne flytte over til norsk side om sommeren, og også drive sjøfiske etter innholdet i det norske forslaget.¹³⁴⁵

For at den norske regjering også skulle kunne treffe de nødvendige tiltak, måtte man også få informasjon om hvordan grensesperringa skulle gjennomføres, samt forholdsregler i tilfelle ufrivillig grenseoverskridelse. Spørsmål som gjaldt laksefisket i Tanaelva og rettergangs måten, burde løses uavhengig av de forannevnte forholdene.¹³⁴⁶

De norske forhandlerne rapporterte til departementet at den russiske forhandlingstaktikken sannsynligvis hadde vært å tvinge gjennom fiskerettighetene ved å true med grensesperring. Etter deres mening var imidlertid det offeret man nå kanskje ville være tvunget til å bringe, langt mindre enn det som ville bli en sannsynlig følge av å innrømme finlenderne slike rettigheter. I tidas løp kunne det lede til de betenkeligste følger.¹³⁴⁷

---

¹³⁴⁴ID 1854: 83/84.

¹³⁴⁵ID 1854:83.

¹³⁴⁶ID 1854:107.

¹³⁴⁷ID 1854:86.

6.10.9 Den russiske note av 20.12.1851: Stadig mulig å finne en løsning

2. januar 1852 mottok den norske regjering en note fra den russiske minister, datert 20. desember 1851. Der beklaga han at man fra norsk side uten skikkelig begrunnelse hadde stilt seg avvisende til ”(...) de Finlandske Lappers Ret til frit at drive fiskerie i Varanger-fjorden”.¹³⁴⁸

Den russiske regjering var derfor nødt til å tro at beslutninga om å nekte de finske samene enhver direkte deltakelse i denne næringsaktiviteten var fastsatt på forhånd, og at den norske regjeringa var bestemt på å ofre sine flyttsamer til fordel for den befolkninga som var begynt å slå seg ned ved havet. Fra russisk side ble det dessuten fremholdt at man skyldte innbyggerne i finsk Lappland en erstatning for den fiskeretten som de var blitt urettferdig berøva siden 1828.¹³⁴⁹

Denne kompensasjonen eller erstatninga skulle bestå i at innbyggerne i finsk Lappland fikk enerett til vinterbeitene. Dermed kunne de øke reinflokkene sine. Grensesperring ville derfor bli gjennomført den 15. september 1852. Dessuten måtte de ”Finlandske Lapper” frem til da få bruke beitene og utøve den begrensa fiskeretten de hadde hatt siden 1828. Fra russisk side uttrykte man det slik at

(...) det var en allerede paa Forhaand tagen Beslutning at nægte de finlandske Lapper enhver directe Deeltagelse i denne Industrie og at den norske Regjering var bestemt paa at opofre sine flytlapper for den Befolkning som begyndte at samle sig ved Havet. Den Russiske Regjering skyldte Beboerne af Finlandsk Lapland en Erstatning for den Fiskeret, som de siden 1828 vare uretfærdig berøvede (...).¹³⁵⁰

Én forklaring på hvorfor 1828 ble trukket frem spesielt, finner man i O.S. Rydbergs oppsummering av forløpet til grensesperringa i 1852. Der omtaler han den russiske noten av 20.12.1851, om at innbyggerne i finsk Lappland helt frem til året 1828 hadde hatt rett til fritt fiske i Varangerfjorden uten noen innskrenkninger. Han meiner at på grunn av 1826-konvensjonen skjedde det sannsynligvis endringer i de finske samenes

---

¹³⁴⁸ID 1854:87.

¹³⁴⁹ID 1854:87/88. Av det foreliggende materialet er det vanskelig å se at en slik fiske-rett var blitt berøva de finske samene i 1828.

¹³⁵⁰ID 1854:88.

fiske i Varangerfjorden i 1828, i og med at en stor del av Varangerfjordens sørside da var blitt underlagt norsk herredømme. Frem til den tid hadde fisket vært fritt også for innbyggerne i de tilgrensende finske sognene. På grunn av treghet i systemet var det først i 1828 at tillempling av de nye rettsforholdene kunne gjennomføres, og at de finske samene fikk kunnskap om at breddene av Varangerfjorden nå tilhørte en annen makt.¹³⁵¹ Men – på sentralt hold i Russland var inntrykket altså at de finske samene det nevnte året generelt sett var fratatt retten til å fiske i havet (Varangerfjorden).

Beslutninga om grensesperring ville være ugjenkallelig hvis den norske regjering stod på at man ville nekte de finske samene fiskerett i Varangerfjorden. Videre het det at selv om den "(...) Finlandske Administrations retfærdigste Forlangender vare blevne forkastede", ville den russiske regjering for å vise sin gode vilje, være villig til å fortsette forhandlingene.¹³⁵² Det forutsatte imidlertid en tilsvarende positiv holdning også fra norsk side, nemlig at "(...) tilbakegive Indvaanerne af Finsk Lapland den frie Fiskeret og Jagtret som de uden Indskrænkning havde indtil 1828".¹³⁵³

Under en slik forutsetning skulle de "finske Lapper" være undergitt alle de legale disposisjonene som gjaldt for de norske undersåttenes fiske. Man var også villig til å diskutere ethvert forslag som kunne bidra til å fjerne den mistillit som var vakt ved kravet om å la "nogle Finlandske Lapper" passe båtene og redskapene sine om vinteren.¹³⁵⁴

For at det ikke skulle bli enda et "(...) Lidelsesaar for de Finlandske Lapper uden noget Vederlag", måtte de eventuelle nye forhandlingene være sluttført innen 15. juli 1852.¹³⁵⁵ Hvis nye forhandlinger ikke ble akseptert, eller slike ikke førte fram, skulle grensa sperres for "de Norske Lapper" fra og med 15. september 1852. Likeledes ville de norske samene bli fjerna fra

---

¹³⁵¹Jf. Rydbergh, O.S. *"Lappfrågan I. Norge – Ryssland 1830–1859"*, s. 101–104. (Egen paginering.) Fins i SRA. UD. 1902 åds. Nr. 4490 a. Mål 11. "Lappfrågan". Rydberg.

¹³⁵²Klarere enn dette kan det ikke sies at det russiske utenriksdepartementet handla på vegne av finske myndigheter, og fremma de kravene som var kommet derfra.

¹³⁵³ID 1854:90.

¹³⁵⁴ID 1854:90/91.

¹³⁵⁵ID 1854:91.

Finland umiddelbart, hvis man fra norsk side ikke ville opprettholde status quo våren og sommeren 1852.¹³⁵⁶

På nytt ble også spørsmålet om fisket i Tanaelva og prosessmåten mellom samene berørt. Det siste hadde for øvrig mindre betydning hvis grensa ble stengt. Avslutningsvis ble det uttrykt håp om beredvillighet med hensyn til fisket. Dette ble kombinert med en lett forkledd trussel om at Russland ville kunne komme til å be om endringer i den grensa som var avtalt for Sør-Varangers vedkommende i 1826, og uttrykte håp om at ”(...) den Russiske Regjering ikke maatte angre de Concessioner den i sin Tid gjorde ved Underhandlingerne om de forrige Fællesdistracter”.¹³⁵⁷

6.10.9.1 Laksefisket i Tanavassdraget

Det er forståelig at spørsmålet om fisket i Deatnu også ble berørt. Det ser nemlig ikke ut til å ha hjulpet stort at den norske fogden på begynnelsen av 1840-tallet hadde prøvd å ta affære overfor det påståtte kastenotfisket etter laks i munningsområdet.¹³⁵⁸ Meldingene om laksefisket fra lokalt hold i Utsjok, sommeren 1851, tyder ikke på at forholdene var blitt bedre.

Rapportene derfra kan ikke ha styrka de finske sentralmyndighetenes tillit til norske myndigheters håndtering av grensespørsmålene, og vilje til å yte de finske samene rettferdighet. Heller ikke kan de ha bidratt til å øke den russisk-finske utenriksledelsens velvilje overfor de norsk-svenske forhandlingsstandpunktene.

I 1851 innberetta nemlig den finske lensmannen i Utsjok til kronofogden at laksefisket var så elendig at ingen i ”(...) Den nu warande Lappgeneration kan (...) påminna sig en så lax fattig sommer (...)”.¹³⁵⁹ Ifølge lensmannen var det ikke naturlige svingninger i bestanden som var årsak til elendigheta.

Det dårlige fisket skyldtes at en del norske samer, med to underoppsynsmenn i spissen, mange ganger hadde hindra laksen å komme seg opp i elva. Dette hadde skjedd ved at de brukte garn og annen redskap i

---

¹³⁵⁶ID 1854:91/92.

¹³⁵⁷ID 1854:92.

¹³⁵⁸Se kap. 6.7.2.

¹³⁵⁹OMA. Upn. KK. 1839–1881. DIa:1:1. Dat. 7.7.1851. Gjettatt nesten likelydende 25.10. s.å.

munningen. Det var til stor skade for samene i Utsjok. I likhet med tidligere ba han om både kronofogdens og guvernørens reaksjon.¹³⁶⁰

Saka ble for øvrig fulgt opp i en ny redegjørelse til kronofogden, vinteren 1852. Der presiserte lensmannen at det skadelige fisket i munningen dreide seg om notfiske som ble drevet hele sommeren.¹³⁶¹

I hans arkiv fantes det likevel ikke noen traktat eller overenskomst som forbød eller tillot notfisket i Tanamunningen. Imidlertid anså han det for overveiende sannsynlig

(...) att någon slags Öfwerenskommelse rörande detta fisket vid gränse regleringen mellan Norrige och Finska lappmark ägt rum (...).

Dette bygde han på at det den gang ikke ble drevet noe slikt fiske. Omkring 1850 foregikk det dessuten bare i største hemmelighet, og på en slik måte at de samene som bodde oppover vassdraget, ikke skulle få kjennskap til det.

Lensmannens avslutning måtte i særlig grad være egna til å uroe myndighetene på høyere nivå. Han var nemlig helt overbevist om at det ville oppstå ”swält” blant de ovenforboende fiskersamene hvis notfisket fikk fortsette; ”(...) att ihändelse ifrågasatte notdrägt af Norrmännen äfven framdeles opåtalt får bedrifwas, så blir oundwikligt swält den ofwanom ämyttet bosatte fiskar lapparnes lott”.¹³⁶²

6.10.10 Russiske baktanker?

Noten fra den russiske utenriksministeren av 20. desember 1851 vakte bekymring. Amtmannen i Finnmark ble omgående og i all hemmelighet informert om at en grensesperring kunne være aktuell. Han ble også bedt om å overveie hva som kunne gjøres for å avhjelpe situasjonen hvis trusselen ble iverksatt. Samtidig ble han innprenta at saka var av en slik karakter at den ikke måtte bli kjent.¹³⁶³

---

¹³⁶⁰OMA. Upn. KK. 1839–81. DIa:1:1. 29.9. 1851.

¹³⁶¹OMA. Upn. KK. 1839–81. DIa:1:1. Dat. 5.3.1852.

¹³⁶²OMA. Upn. Kk. 1839–81. DIa:1:1. 5.3.1852.

¹³⁶³ID 1854:131/32.

Amtmannen var svært mistenksom. Lå det noe mer bak de russiske kravene enn at man ønska å sikre de finske samenes fiskerett? Han hadde svaret klart. Der lå skumle russiske planer bak forhandlingsutspillet:

For saadant Lapperis Skyld kan man saaledes ikke
fornuftigviis falde paa at sætte Himmel og jord i Bevægelse,
men vel naar man har andre Hensigter i Baggrunden, som man
søger at skjule bag dette uskyldige Dække.¹³⁶⁴

Der var også andre som delte Harris' mistenksomhet. Gjennom kontakter mellom Storbritannias og Sverige-Norges sendemenn i St. Petersburg fikk britiske myndigheter kjennskap til at Russland, i forbindelse med forhandlingene om de samiske anliggende, hadde "krevd" et område ved Varangerfjorden. I den britiske sendemannens rapport het det at det var naturlig å tenke seg at Russland ville satse på å utvide bruken av en slik fiskeristasjon til en marinehavn. Derfra ville krigsskipene deres til enhver tid ha adgang til havet.¹³⁶⁵

Den britiske utenriksledelsen sendte umiddelbart en advarsel til svensk-norske myndigheter om at de ikke måtte gå med på kravet, selv ikke i modifisert form. Det ville danne grunnlaget for fremtidige overgrep og basis for en flåtestasjon som ville få makta på norskekysten.

I forhold til den britiske sendemannen i Stockholm prøvde den svenske utenriksministeren å avdempe situasjonen. Det gjorde han gjennom å stå fast på at det ikke kom på tale å avstå noe landstykke til Russland uansett hvor lite det måtte være.

Den britiske representanten sto imidlertid stadig på at uansett om det ble grensesperring eller ikke, hadde Russland i sin iver etter å få fotfeste på norskekysten, allerede gått så langt at det måtte påkalle den svenske regjeringas aller største aktsomhet.¹³⁶⁶ Dette meinte han hadde hatt en svært god virkning på den svenske utenriksministeren.¹³⁶⁷

Slike storpolitiske hensyn kom altså inn i bildet med full tyngde, når man på svensk-norsk hold skulle vurdere det siste utspillet fra russisk-finsk side, hvor en mulig grensesperring var et sentralt element.

---

¹³⁶⁴Harris t. Due (norsk statsminister i Stockholm), 9.12.1851. Sitert etter Palmstierna 1932:325. *Lapperi* betyr småtter.

¹³⁶⁵Palmstierna 1932:325. Knaplund 1927:232 ff.

¹³⁶⁶Palmstierna 1932:326.

¹³⁶⁷Palmstierna 1932:327.

6.10.11 Norske forberedelser til en mulig grensesperring. To hovedspørsmål: Eventuelle nye forhandlinger og utvida fiskerett?

I sitt foreløpige svar til den russiske noten av 20. desember 1851, stilte utenriksministeren seg positiv til en gjenopptakelse av forhandlingene.¹³⁶⁸ I forbindelse med nye forhandlinger ville man der

(...) angive de yderste Grændser for de Concessioner som Norge kunde tilstede uden at gaae Befolkningens Tarv eller Landets Love for nær.

Han gikk dessuten med på å slutføre forhandlingene innen juli måned.

I dette svaret sa utenriksministeren seg likevel betenkt over kravet om den utvida fiskeretten. Den inneholdt etter hans syn en eksepsjonell innrømmelse ut over det som etter alminnelig skikk og folkeretten ble tilstått fremmede. Dessuten beklaga han at grensesperringa skulle gjennomføres så tidlig som 15. september, hvis enighet ikke ble oppnådd. Ministeren kunne likevel ikke annet enn respektere de motivene som lå bak en slik beslutning. Status quo skulle selvsagt overholdes fra norsk side våren og sommeren 1852.¹³⁶⁹

Den norske regjeringas betenkning ble avgitt overensstemmende med Indredepartementets innstilling, 31.1.1852.¹³⁷⁰ To hovedspørsmål pekte seg naturlig ut:

1. Skulle man gjenoppta forhandlingene på de russiske vilkår? Det vil si avslutning innen 15. juli og mulig grensesperring fra 15. september?¹³⁷¹
2. Skulle det under de eventuelle nye forhandlingene innrømmes en mer utstrakt fiskerett i Varangerfjorden for "*Indvaanerne av visse Distrikter i Finland?*"

Det første spørsmålet anså man som besvart gjennom utenriksministerens foreløpige svar av 9. januar. Deretter drøfta man sakas stilling i sin alminnelighet. Der konstaterte man at det ved Regjeringas innstilling av 23. juli

---

¹³⁶⁸ID 1854:92. Indredepartementet mottok kopi av svarnoten 15.1. s.å.

¹³⁶⁹ID 1854:96.

¹³⁷⁰ID 1854:97.

¹³⁷¹ID 1854:97/98.

1851 ikke var satt som betingelse at Russland måtte anerkjenne kodisillen for videreføring av forhandlingene.¹³⁷²

Hvis disse ble avbrutt og grensa sperra, kunne Norge bare protestere mot en egenmektig opphevelse av et gammelt traktatmessig forhold. Det eneste midlet en svakere stat hadde mot den overmektige, var at partene ble enige om å bringe saka brakt inn for voldgiftskjennelse av et tredjeland.¹³⁷³

Alternativt kunne man fortsette forhandlingene. Det måtte også gjøres etter de standpunktene man så langt hadde stilt seg på. Derfor var det nødvendig først å klargjøre de ”nødvendige Conseqvenser” av sakas stilling.¹³⁷⁴

Departementet meinte nå å ha registrert at det russiske kravet om fiskerett, var noe modifisert gjennom noten av 20. desember 1851. Det syntes som om man nå bare ville ha tilbake den fiskeretten som skulle ha vært faktisk utøva av ”de Finlandske Indvaanere” til 1828, og da fratatt dem.¹³⁷⁵

Indredepartementet pekte imidlertid på at den sistnevnte påstanden i faktisk henseende var uriktig. Det ville være uheldig om nye underhandlinger skulle skje på grunnlag av at den ene parten påsto at en bestemt faktisk tilstand hadde eksistert, mens dette ble benekta av den andre.¹³⁷⁶ Ut fra et slikt grunnlag ville det bli enda vanskeligere å vite hva som ville bli trukket frem fra russisk side.

En rekke kjente og velbrukte argumenter ble nok en gang veid fram og tilbake før realiteten i det russiske fiskerettskravet ble drøfta. Spørsmålet var om ”(...) det kunde bestaae med Rigets Tarv i Realiteten at gaae ind paa den af Rusland fordrede fiskeret”. Ut fra den aktuelle situasjon meinte Indredepartementet det kanskje ikke ville være noen avgjørende betenkelighet med å innrømme den fiske- og redskapsbevoktningsretten som var krevd fra russisk side. I de tre aktuelle sognene på finsk side bodde det knapt mer enn 1500 mennesker.¹³⁷⁷

Problemet var at denne folkemengden kunne øke betydelig, slik at fiskeretten ble benytta i en større skala. Dertil ville det også være svært vanskelig å kontrollere at retten ikke ble benytta også av andre finlendere.

---

¹³⁷²ID 1854:98.

¹³⁷³ID 1854:99/100.

¹³⁷⁴ID 1854:100/101.

¹³⁷⁵ID 1854:101.

¹³⁷⁶ID 1854:101/102.

¹³⁷⁷ID 1854:105.

Den største og avgjørende vekta måtte likevel legges ”paa de politiske Betæneligheder”.¹³⁷⁸

Disse betenkelighetene gikk på at det kunne bli mange kollisjoner ”(...) med vor mægtige Nabostat”, med hensyn til den praktiske utøvelse av rettighetene. Det var heller ikke usannsynlig at en innrømmelse nå ville medføre at man måtte gi flere ”Concessioner”, for å bevare en god forståelse. Russlands iver for å bevare en rettighet ville trolig vise seg enda sterkere enn interessen for å få den etablert.¹³⁷⁹

Departementet gjorde det også klart at en slik fiskerett etter de russiske kravene ikke kunne komme i stand uten at den lovgivende makta deltok. Her hadde man dessuten det forhold at lovgivninga – § 39 i lov om fiskeriene i Finnmark – innrømme innenriksboende samme rett som distriktets egne innbyggere å drive fiske i Finnmark. Denne paragrafen omfatta allerede reindriftssamene fra finsk side, men ikke de fastboende innbyggerne:

– Som Indenrigske vare vistnok i denne Henseende efter Codicillen af 1751 Flytlapperne, ikke derimod efter den altid fra Norsk Side haandhævede Fortolkning Finlandske fastboende Indbyggere at betragte.¹³⁸⁰

Departementets syn var at i valget mellom å gå inn på nye underhandlinger på de vilkår som var satt fram fra russisk side, eller å utsette seg for de ulykkene en grensesperring måtte medføre, burde man velge det andre alternativet – om da ikke en tredje utvei viste seg.¹³⁸¹

Man var heller ikke helt sikre på konsekvensene av en grensesperring, og det ble pekt på flere usikkerhetsfaktorer. Derfor var det vanskelig å si noe om hvilke foranstaltninger, og hvilke offer som måtte kreves.

I innstillinga fra Indredepartementet var det også et utkast til en fremstilling som var tiltenkt den russiske ministeren. Der gikk man blant annet nærmere inn på spørsmålet om hvorvidt samene var norske eller finske

---

¹³⁷⁸ID 1854:105/106.

¹³⁷⁹ID 1854:107.

¹³⁸⁰Den gang var ”vistnok” synonymt med sikkert. Jf. NRO IV, spalte 4012 f.

¹³⁸¹ID 1854:108. ”(...) i Valget mellem at indgaa paa nye Underhandlinger paa de af den Russiske Regjering opstillede Vilkaar eller at udsætte sig for de af Grændsens Spærrning flydende Ulykker maatte – om ingen tredie Udvei viste sig – vælge det sidste.”

undersåtter, ikke hadde noen annen realitet ”(...) end at de vare indførte enten i Norsk eller Finlandsk Mandtal, (...)”. Valget mellom å tilhøre det ene eller det andre landet var helt åpent for dem, ”(...) uden at herved bevirkedes den ringeste Forandring enten i deres Opholdssteder eller Levevei”.

De norske samene oppholdt seg dessuten størstedelen av året utenfor landet. Derfor bidro de heller ikke til å ”forøge Statens Kræfter”. Den norske stat hadde heller ingen økonomisk interesse av ”(...) de Offer, den i Humanitetens Tjeneste bragte for at bevare Nomadelapperne”. Disse offer var dessuten større for Norge enn for Finland, på grunn av at sommerbeitene lå i Norge.¹³⁸² Dertil kom at Norge innrømme ”(...) Nomadelapperne fuld og uindskrænket Deeltagelse i Fiskeriet ved Kysterne”.

Innrømmelsene begge stater – Norge som Russland – gjorde for ”Nomadelapperne”, var å betrakte som en nærmest universell plikt ut fra de kristne idealene. Det var en

(...) Menneskepligt, Christendommen tilsagde mod hint fortrykte Folk, der fordum havde beboet bedre Egne, og først efterhaanden var fortrængt til de lidet misundelsesværdige Kaar, hvorunder den nu levede.¹³⁸³

Departementet argumenterte også sterkt mot den russiske påstanden om at nektelsen av fiskerett var å ”(...) opofre Lappefolket for Befolkningen ved Havet”.¹³⁸⁴ For likevel å prøve å komme ut av situasjonen, og unngå å forhandle på de russiske vilkårene, ble det utforma nye forslag i departementets svarutkast:

1. Fastsettelse av en beitegrense både i Finland og Norge som fjerna de største ulempene, men som likevel gjorde det mulig for flyttsamene å fortsette sin nåværende levevei, om enn med redusert antall dyr.
2. Konvensjonsfesting av den tidligere foreslåtte fiskeretten for fastboende innbyggere fra Enare, Utsjok og Enontekiö.¹³⁸⁵

---

¹³⁸²ID 1854:110.

¹³⁸³ID 1854:111.

¹³⁸⁴ID 1854:111.

¹³⁸⁵ID 1854:113. Den tidligere foreslåtte fiskeretten var altså at innbyggerne fra de nevnte sognene kunne delta i fisket som leiekarer.

3. Vedtakelse av de tidligere russiske krav om en gjensidig overenskomst for Tanaelva, samt nærmere bestemmelser om rettergangen i tilfelle tvister.¹³⁸⁶

Men – for at det skulle kunne bli nye forhandlinger på dette grunnlaget – måtte det ikke bli tale om noen grensesperring i 1852. Flere detaljer behøvde undersøkelser som ville ta tid. Hvis russerne likevel ville stå på sitt, måtte man snarest få melding om det, slik at regjeringa kunne treffe foranstaltninger til ”(...) Formindskelse af Lappefolkets Skjebne(...)”.¹³⁸⁷

Under utarbeidelsen av innstillinga av 31.1.1852, hadde Indredepartementet for øvrig et nært samarbeid med fogd Hauge og byfogd Saxlund, som begge hadde erverva seg detaljkunnskap om forholdene gjennom sin tid som embetsmenn i Øst-Finnmark.¹³⁸⁸ Begge hadde erklært seg enige i det nevnte norske forhandlingsopplegget.

Ved kongelig resolusjon av 20. februar 1852, ble Indredepartementets og Regjeringas synspunkter oversendt utenriksministeren. Han på sin side avgav 5. mars en note til det russiske gesandtskapet i Stockholm, overensstemmende med Indredepartementets innstilling.¹³⁸⁹

6.10.12 Våren 1852: Reindriftssamene burde bli finske undersåtter

Da det ikke kom noe svar fra forhandlingsmotparten, skreiv Indredepartementet 19. mai på nytt til de norske ”Befuldmægtigede” i Stockholm, utenriksministeren, og den norske statsminister. Der fikk de presentert resultatet av det arbeidet som tidligere på året var satt i gang for å forberede en mulig grensesperring.¹³⁹⁰

---

¹³⁸⁶ID 1854:113/114.

¹³⁸⁷ID 1854:114.

¹³⁸⁸Even Saxlund (1811–1902) etterfulgte Hauge som fogd i Øst-Finnmark i 1840, og satt i stillinga til 1852. Jf. SATØ 1990:2. Han var byfogd på Fredrikshald i perioden 1852–63, høyesterettsdommer 1863–64, og representant på alle storting 1845–64, unntatt 1859–60. Jf. Sandvik 1993:367. Sandvik opplyser imidlertid samme sted at Saxlund var fogd i Øst-Finnmark fra 1838–52.

¹³⁸⁹ID 1854:115.

¹³⁹⁰Disse opplysningene var samla inn av fogd Saxlund og amtmann Harris. Sistnevnte – Anton Theodor Harris – var amtmann i Finnmark fra 1844 til 1853. Jf. Bottolfsen 1990:480.

Det gjaldt blant annet amtmann Harris som leverte sin rapport 15. april 1852.¹³⁹¹ Han foreslo at de norske samene som ønska det, burde få bli finske undersåtter for å lette virkningene av en grensesperring. Han var imidlertid redd for at Russland ville motsette seg dette, ”(...) for ikke at bebyrde sig med Undersaatter, som kun vilde være til Besvær”.¹³⁹²

I og med at forhandlingene ennå ikke var avslutta, trodde han ikke at det ville bli satt hindringer i veien for et skifte av statsborgerskap. Derfor hadde han gjort noen forberedende foranstaltninger – ”sigtende til ved Underhaandspaavirkninger” – å bidra til at de norske reindriftssamene ble finske undersåtter.¹³⁹³ På grunn av at saka skulle holdes hemmelig, var det likevel vanskelig å gjøre noe konkret før det endelige resultatet forelå.

Hvis grensa virkelig skulle bli sperra, bad han om fullmakt til å holde ekstraordinære ting i forbindelse med høstflyttingene, i fjellsognene Kautokeino, Karasjok og Polmak, i september måned.¹³⁹⁴

19. mai 1852 forelå også rapporten fra Saxlund etter hans observasjonsreise i Finnmark.¹³⁹⁵ Han vurderte det slik at hvis det fra russisk side ikke ble anvendt ekstraordinære eller særdeles kraftige midler til å gjennomføre grensesperringa, ville det knapt bli noen plutselig eller gjennomgripende forandring i forholdene.¹³⁹⁶ Kanskje ville man prøve med ord og trusler. Muligens ville det bli enkelte domfellelser og bøter, eller man ville gjøre oppholdet i Finland utålelig gjennom å tilføye fjellsamene skade år etter år.¹³⁹⁷

Under slike forutsetninger ville det neppe skje gjennomgripende forandringer med ett slag. Annerledes ville det være hvis kraftigere midler ble tatt i bruk, for eksempel ”(...) en Art Krig mod Lapperne og Reenhjordene”.¹³⁹⁸ Riktignok tenkte han seg ikke en krig med militære maktmidler. Det ville bli for kostbart. Derimot kunne det bli iverksatt arrestasjoner og nedskyting av reinflokkene.

---

¹³⁹¹ID 1854:132.

¹³⁹²ID 1854:133.

¹³⁹³ID 1854:133/134.

¹³⁹⁴ID 1854:134.

¹³⁹⁵I forbindelse med faren for grensesperring var han allerede tidlig på vinteren blitt sendt fra Christiania til Øst-Finnmark for å bli nærmere kjent med forholdene blant ”*Grænsedistricternes Lapper*”. Jf. ID 1854: 133/34.

¹³⁹⁶ID 1854:135.

¹³⁹⁷ID 1854:136.

¹³⁹⁸ID 1854:136/137.

De norske samene ville derfor sannsynligvis holde seg så nær grensa at de lett kunne flykte over til Norge. Saxlund bemerkte at det under de daværende forhold neppe heller var nødvendig for dem å dra særlig langt fra grensa for å finne ”Ophold”.¹³⁹⁹

Bare hvis man fra norsk side ønska å medvirke til at samene gikk over til en annen næringsvei, for eksempel fiske, burde man velge en annen linje. En grunn til å gjøre det, ville være at man da ble befridd fra fellesskapet med Russland. For sitt eget vedkommende ville Saxlund likevel frarå å ”ophæve Nomadelivet” i disse egnene.

Nomadene var nemlig av ”(...) særdeles Vigtighed for en Stor Deel af Finmarken, (...)”. Det kom av at distriktet behøvde reinkjøtt og reinskinn. Slike produkter ville det bli vanskelig å få tak i ”naar Nomaderne ophørte”. I den nærmeste fremtida kunne man heller ikke vente at disse produktene kunne erstattes av fra annet hold.¹⁴⁰⁰

Reindrifta måtte fortsette selv om det skulle gå slik at ”vore Lapper” gikk over til å bli finske undersåtter. Produktene fra reinen ville likevel stadig være tilgjengelige for den norske befolkninga. Saxlund anså det derfor som det beste at en større del av Øst-Finmark- og Karasjoksamene skifta statsborgerlig tilhørighet ”(...) for derved at bevare deres Nomadeliv”.

Kautokeinosamene var det mindre fare for. Etter den tidligere Saxlunds mening var de ikke avhengige av vinteropphold i Finland. De kunne fortsette sitt nomadeliv noenlunde uforandra ved å dra over til Sverige. En del av dem oppholdt seg allerede der om vinteren. Han antok heller ikke at det ville bli lagt noen hindringer i veien for dem når det gjaldt å krysse ”Finskekilen”.¹⁴⁰¹

Når de øvrige samene ble russiske undersåtter ville kontroversene være ute av verden.¹⁴⁰² Russland ville nemlig ikke kunne gjøre noe erstatningskrav gjeldende overfor sine egne undersåtters vinteropphold i Finland. På den annen side ville man beholde fordelene av ”(...) Nomadelivets Existence og

---

¹³⁹⁹ID 1854:137.

¹⁴⁰⁰ID 1854:138.

¹⁴⁰¹ID 1854:139. Den finske landtungen i nordvest, mellom Norge og Sverige. Se nærmere om ”Finskekilen” i kap. 6.6., og kart, fig. 2, i kap. 3.8. Grunnen til Saxlunds henvisning til Sverige, var at grensa mellom Finland og Sverige fortsatt ville være åpen. Iallfall var det ennå ikke kommet noen trusler om gresperring der.

¹⁴⁰²ID 1854:139.

beholde Nomaderne”. Hensynet til den nevnte folkestamme måtte en ”human Regjering” også ta i betraktning.

Saxlund antok også at norske myndigheter for sin del ville la nomadene som gamle undersåtter og nyttige produsenter, ”(...) fremdeles færdes paa Norsk Grund om Sommeren (...)”.¹⁴⁰³ Med tida kunne dette avvikles uten fare for komplikasjoner med Russland. Russerne hadde nemlig ikke krevd overflyttingsrett om sommeren for de finske flyttsamene.

En fortsatt sommeroverflytting behøvde heller ikke å komme i konflikt med kystbefolkninga. Man måtte bare gjøre noen mindre innskrenkninger i fjellsamenes beiterett. Når det gjaldt tidsperspektivet, var også Saxlund av den oppfatning at det ikke var tid til å gjennomføre nevneverdige foranstaltninger før 15. september.¹⁴⁰⁴

På basis av rapportene fra Saxlund og Harris, skreiv Indredepartementet til de norske forhandlerne at med en grensesperring 15. september ville det være umulig å treffe noen forføyning for å bøte på skadene.¹⁴⁰⁵ Det ville neppe engang være mulig å gi flyttsamene beskjed om den skjebne som venta dem.

Departementet antok også at det ikke kunne være den russiske regjeringas hensikt å sette myndighetene i en vennskapelig nabostat i en vanskelig stilling, eller ”(...) uden tvingende Opfordring forøge Ulykken for en Folkestamme; der hidtil havde levet under begge Staters beskyttelse (...)”. Det kunne heller ikke være av vesentlig betydning om samenes flerehundreårige ”Indvandring til Finland” opphørte i det inneværende året eller først høsten etter.

Forhandlingene ellers hadde vært så ”svævende” at de ikke hadde kunnet gjøres offentlig kjent. Det var én grunn til at det hadde vært uråd å gi flyttsamene beskjed.¹⁴⁰⁶ Grensesperringa burde derfor ikke iverksettes før høsten 1853.

---

¹⁴⁰³ID 1854:140.

¹⁴⁰⁴ID 1854:141.

¹⁴⁰⁵ID 1854:116.

¹⁴⁰⁶ID 1854:117.

6.11 Grensesperring i 1852

Utfallet av de resultatløse forhandlingene og kontaktene ble at tsaren gjennom reskript som ble meddelt den svensk-norske utenriksminister gjennom en note av 10. juli 1852, fra den russiske chargé d'affaires i Stockholm, innførte grensesperring.¹⁴⁰⁷ Avskrift av denne noten nådde Indredepartementet 16. juli.

Der gikk det frem at den keiserlige regjering gjennom generalguvernøren for Finland hadde forhørt seg med lokale myndigheter om de norske forslagene kunne tiltres.¹⁴⁰⁸ Disse undersøkelsene, sammen med at keiseren hadde vært fraværende fra hovedstaden, var årsaken til at svaret hadde latt vente på seg.¹⁴⁰⁹

Undersøkelsen hadde imidlertid bare forsterka det inntrykket man allerede hadde om at "(...) den elendige Tilstand, hvortil Finlands Lappiske Befolkning var bragt", i det vesentlige stamma fra den tida da Norge etter overenskomst med Russland, hadde erverva "udelukkende Besiddelse" av kysten. Norge hadde da stengt de finske samene ute fra den frie fiskeretten i Varangerfjorden.¹⁴¹⁰

Tingenes tilstand ble dessuten forverra av at det ikke hadde vært mulig å hindre norske samer i å misbruke beiteretten på finsk side. Herjingene deres gikk nå for seg like inntil de stedene "(...) hvor faste Boliger havde dannet sig".¹⁴¹¹

De finske myndighetenes syn var at når "Finlands Lappstammer" var blitt avskåret fra nytten av fisket, var det rettferdig at de fikk en absolutt sikkerhet for at beitene ble bevart for deres egne rein. Gjennom det kunne de få en viss kompensasjon ved å øke sine egne flokker.¹⁴¹²

Fra russisk side ble det beklaga at man ikke kunne komme kabinettet i Stockholm i møte. Årsaken var at man måtte ta hensyn til det synet som

---

¹⁴⁰⁷ I Finland ble dette offisielt kunngjort gjennom et rundskriv fra Wasa hovrett av 23.8. samme år.

¹⁴⁰⁸ Gjelder Indredepartementets og Regjeringas forslag, som ved kongelig resolusjon av 20. februar 1852, ble oversendt utenriksministeren, og derfra fulgt opp 5. mars, i en note til det russiske "Gesandtskab" – i Stockholm.

¹⁴⁰⁹ ID 1854:118.

¹⁴¹⁰ Gjelder grensekonvensjonen av 1826, da Sør-Varanger ble norsk område.

¹⁴¹¹ ID 1854:119.

¹⁴¹² ID 1854:120.

finske myndigheter gjorde gjeldende.¹⁴¹³ Fiskeretten var igjen det sentrale. I noten ble det karakterisert som nesten utrolig at den norske regjering kunne hevde at de russiske (altså finske) samene aldri hadde drevet havfiske for egen regning – heller ikke før 1829.¹⁴¹⁴ Det var nemlig helt ugjengjendrivelig at de hadde drevet denne næringsveien fra uminnelige tider, og at de ved gradvise innskrenkninger var blitt nødt til å oppgi den.¹⁴¹⁵ Den norske administrasjonen burde ha tatt i betraktning at det var ganske naturlig at de russiske samene i eldre tid, når disse befolkningene var enda mer blanda, hadde deltatt i ”(...) Udøvelsen af en felles Fiskeret”.¹⁴¹⁶

Den russiske regjering måtte derfor med beklagelse gi avkall på å komme fram til en overenskomst som kunne sikre en gjensidig bruk av beitenene.¹⁴¹⁷ Keiseren hadde derfor bestemt følgende:

1. Fra 3/15. september 1852 skulle grensa være stengt for de norske samenes reinhjorder. De finske lappmarksinnbyggerne skulle meddeles at de etter den tid ikke hadde rett til reinbeite eller jakt og fiske på norsk område.
2. For å unngå unødvendige stridigheter skulle det likevel ikke ansees som brudd på bestemmelsene i første punkt, *om ”Norska Lappmarkens invånare”* brukte reinbeite inntil 5 verst fra riksgrensa, på slike steder hvor grensa ikke fulgte naturlige høydestrekninger, elver og liknende. Vilkåret var at man på norsk side også fulgte tilsvarende regler. Men – slik bruk av reinbeite på fremmed lands område skulle ikke betraktes som en rettighet.¹⁴¹⁸

Noten inneholdt også en forsikring om at dette ikke var en fiendtlig handling mot Norge, men en forholdsregel for å beskytte de finske samene som var kommet i en ”fuldkommen Forarmelsestilstand”. En utsettelse av sperringa ville neppe by på så store fordeler for de norske samene, at man

---

¹⁴¹³ID 1854:121.

¹⁴¹⁴Igjen er det konsekvensene av 1826-konvensjonen som betones, selv om det var full enighet om bestemmelsene da den ble inngått.

¹⁴¹⁵ID 1854:121. I tillegg ble det sagt at ”(...) i følge Statsraadets Indrømmelse havde man i 1839 betragtet det som et Brud paa gjældende Reglementer at der viste sig nogle Baade, som tilhørte dem.”

¹⁴¹⁶121/122. Når man her sier at samene var enda mer blanda enn tidligere, må dét vise til at man da ikke hadde riksgrenser som skilte dem.

¹⁴¹⁷ID: 122.

¹⁴¹⁸ID: 122/123.

burde fortsette med å ”(...) opofre de Russiske Lappers Interesser”.¹⁴¹⁹ I noten ble det likevel stadig uttrykt håp om å få i stand en overenskomst om fisket i Tana, samt om de tidligere omtalte rettergangsbestemmelsene.¹⁴²⁰

I reskriptet heter det også at langvarige diplomatiske underhandlinger om dette ikke hadde ført frem. Likeledes ble det gitt klart uttrykk for at det var Norges manglende etterlevelse av 1751-traktaten og tilsidesettelse av de finske samenes rettigheter som var årsak til grensesperringa. Tsarens beslutning var nemlig blitt til på grunn av

(...) de hinder, som Styrelsen i Norige lagt i vägen för den Finska Lappallmogen att lika med de Norska Lapparne idka fiske och jagt udi Varangerfjorden, oaktadt rätt dertill blifvit af de Finska Lapparne tillagd medelst traktaten af den 21 September 1751, (...).

Med betydelig styrke kan man si at dette reskriptet slår beina under den offisielle russisk-finske holdninga i slutfasen av forhandlingene. Der hevda man jo at Lappekodisillen ikke var gjeldende etter 1809, i og med at den ikke var eksplisitt nevnt da den russiske tsaren overtok styringa av Finland. Det brevet som den russiske chargé d'affaires i Stockholm, på vegne av sin regjering oversendte den svensk-norske utenriksminister, 10. juli 1852, må sies å være et klart uttrykk for det motsatte. Der viste man eksplisitt til de samiske rettighetene i 1751-traktaten.¹⁴²¹

6.11.1 Mottiltak fra norsk side

Da Indredepartementet mottok meldinga om at russerne, 10. juli, hadde vedtatt å gjennomføre grensesperring, ble det omgående satt i verk forholdsregler for å møte den nye situasjonen. Amtmannen i Finnmark ble

---

¹⁴¹⁹ ID 1854:123.

¹⁴²⁰ ID 1854:124.

¹⁴²¹ Andre finske utsagn fra sentralt hold tyder også på at grensesperringa kom som en følge av at man på internt hold så det slik at det var Norge som ikke hadde fulgt kodisillens bestemmelser. Ett eksempel finner man i en intern oppsummering som ble gjort av forløpet til, og oppfølginga av sperringa. Der heter det at den finske sameallmuens jakt og fiske i Norge, ”(...) i enlighed med Tractaten af den 21 Septbr. 1751,” var blitt hindra. Siden diplomatiske underhandlinger heller ikke hadde ført frem, var grensa blitt sperra. Jf. FRA. EKO-s. Pk. 4. Mp. 16. ”Törnqvistin kokoelma V.A.“ Opphavsmannen til denne samlinga om finske grenseanliggender, er trolig Per Jonas Törnqvist, medl. av det finske Senatets justiskomité, 1841–62.

blant annet bemyndiga å treffe de tiltak som var nødvendige for å få gitt flyttsamene beskjed, eventuelt også avholde ekstraordinære ting.¹⁴²²

I en ekspertrapport tidligere samme vår, hadde som nevnt foran, den tidligere fogden i Øst-Finnmark, Saxlund, gitt uttrykk for at det trolig ikke var behov for å foreta seg særlig mye dersom en grensesperring skulle bli aktuell. Han rådde nærmest til å la tingene utvikle seg av seg selv.

Når grensesperringa nå stod for døra, kunne departementet ikke dele dette synet. Dét utvikla man nærmere i et foredrag av 31. juli 1852. Der ble det antatt at Russland ville sette all kraft inn på å forhindre grenseoverskridelser, og at slike ville bli betrakta som krenkelser av territoriet.¹⁴²³ Departementet frykta for at slike grensekrenkelser kunne føre til erstatningskrav mot den norske staten, slik det allerede var blitt antyda fra russisk side.¹⁴²⁴

Indredepartementet var også redd for at fortsatte overflyttinger kunne føre til at myndighetene på den andre sida av grensa – under forsøk på å hindre eller straffe dette – ville kunne komme til å krenke norsk territorium. Forsøk på overskridelser av grensa fra norsk side måtte derfor forebygges.¹⁴²⁵ Man antok derfor at det måtte være i Norge interesse å løse seg fullstendig fra et fellesskap, som til og med hadde medført vanskeligheter før Russland hadde benekta at traktaten var gyldig –

(...) men som uden saadan international Sanction maatte blive særdeles betænkeligt ligeoverfor en saa mægtig Stat som Rusland.¹⁴²⁶

Derfor måtte man gardere seg på alle områder. Ut fra at man forutså at norskregistrerte reindriftssamer ville ta utflytting til Finland, presiserte departementet at heller ikke slike finske samer som hadde vært norske undersåtter tidligere, måtte få anledning til å bruke norsk område i

---

¹⁴²²ID 1854:141/142.

¹⁴²³ID 1854:143.

¹⁴²⁴ID 1854:142.

¹⁴²⁵ID 1854:144.

¹⁴²⁶Departementet frykta med andre ord en situasjon hvor man stadig hadde et bruksfellesskap mellom norske og finske samer, men hvor man fra russisk-finsk side benekta at det var en formell konvensjon som lå til grunn.

framtida. Det kunne bli oppfatta som en sedvanemessig rett som gjaldt finske undersåtter generelt.¹⁴²⁷

Ifølge Indredepartementet hadde den norske regjeringa gjort alt den kunne for å forebygge grensesperringa. Derfor var den heller ikke forpliktet ut over å anwise de berørte samene en annen livbergingsmåte innenfor de rammer som forholdene gav grunnlag for. Nomadene var nok sikkert til nytte for de fastboende på forskjellig måte, slik byfogd Saxlund hadde påvist.¹⁴²⁸ På den annen side var de

(...) i flere Henseender (...) disse til Uleilighed, hvilket vilde tiltage, eftersom Befolkningen tiltog og Næringsveiene udvikledes.¹⁴²⁹

På denne bakgrunn ble nærmere tiltak vedtatt ved høyeste resolusjon av 31. juli 1852.¹⁴³⁰ Det sentrale i disse bestemmelsene var at finske undersåtter ikke skulle få komme over til Norge etter 15. september samme år, verken for reinbeitet, eller for å fiske eller drive jakt.¹⁴³¹ Grensesperringa skulle gjennomføres begge veier.

Indredepartementet fant ingen ytterligere grunn til å argumentere mot de russiske motivene for en grensesperring.¹⁴³² Likevel bestred man stadig den ”retlige Beføielse” for sperringa.

Når det gjaldt de tre næringsveiene de finske samene tidligere hadde drevet i Norge, ”(...) Græsning af Hjorder, Jagt og Fiskerie af ethvert slags, med egne eller ikke egne Baade, (...)”. ville de heretter utelukkende bli forbeholdt norske undersåtter.

Det ble også presisert at de spesielle forholdene og samenes levevis var av en slik art at den norske regjeringa allerede tidligere hadde fraskrevet seg ansvaret for mulige overskridelser. Russerne ble også bedt om å opplyse hvilke forholdsregler de ville ta for å få forbudet overholdt.¹⁴³³

---

¹⁴²⁷ID 1854:145.

¹⁴²⁸Den gang var ordet ”vistnok” synonymt med sikkert. Jf. NRO IV:sp. 4012 f.

¹⁴²⁹ID 1854:146.

¹⁴³⁰I ID 1854 er det over ”31te Juli 1852” påført med en annen skrift ”29.7. ?” Resolusjonen ble oversendt utenriksministeren 6. august.

¹⁴³¹ID 1854:147/148.

¹⁴³²ID 1854:125.

¹⁴³³ID 1854:127.

Til tross for den korte varslingsstida ville norske myndigheter prøve å gi beskjed til samene. Amtmannen i Finnmark var blitt utstyrt med de nødvendige fullmakter og en kommisjon skulle reise til Finnmark for å ”(...) tage dette Anliggende under sin Forsorg”.

Kommisjonen hadde fullmakt til å ta direkte kontakt med de finske myndigheter så snart de fikk beskjed om at tilsvarende fullmakter forelå hos dem.¹⁴³⁴ Det var særlig ett punkt som var nødvendig å få klarlagt, nemlig om de norske samene som ønska det, kunne bli finske undersåtter.

Dette ville ikke bli nekta dem fra norsk side, bortsett fra at det ville bli gjort klart for de som eventuelt valgte en slik løsning, at de for ettertida ikke ville ha adgang til jakt, fiske og reinbeite i Norge. Å få klargjort dette spørsmålet var av den aller største betydning for disse ”beklagelsesverdige Mennesker”.¹⁴³⁵

De punktene russerne stadig ønska forhandlinger om, vakte ikke spesielle motforestillinger, bortsett fra at det kunne ta tid før forhandlingene kunne gjennomføres. Alle de potensielle delegasjonsmedlemmene var nemlig for øyeblikket opptatt av arbeidet med følgene av grensesperringa.¹⁴³⁶

6.12 Oppsummering

I forhandlingsperioden 1839–41, og 1851, samt i de kontaktene som fant sted utenom forhandlingene, synes det klart at både russisk-finske og svensk-norske myndigheter i det alt vesentlige stod sterkt på å sikre sine ”egne” samers interesser i det andre landet, eller hindre at samene fra nabolandet gjorde skade for egne undersåtter.

Det norske standpunktet var tufta på en tolkning av kodisillen som innebar at reindriftssamene fra Norge i prinsippet hadde en nærmest ubegrensa rett til vinterbeite i Finland. Områdene hvor de norske samene hadde flokkene sine ble da også stadig utvida i første halvdel av 1800-tallet. Dette førte til kraftige reaksjoner i Finland.

Disse reaksjonene ble ytterligere forsterka gjennom at norske myndigheter i andre halvdel av 1830-tallet satte i verk begrensninger på det fisket som

---

¹⁴³⁴ID 1854:129.

¹⁴³⁵ID 1854:130.

¹⁴³⁶ID 1854:131.

tydeligvis alle finske samer, i alle fall fra Utsjok og Enare, tidligere hadde kunnet drive i sjøen på norsk side. Det norske standpunktet ble nå at kun finske reindriftssamer hadde rett til sjøfiske, etter bestemmelsene i Lappekodisillen. Dette ble på finsk side oppfatta som et brudd både på sedvanerett og på traktatfesta rettigheter.

I Finland begynte man derfor å se det slik at man hadde mest å tjene på at kodisillens flyttebestemmelser opphørte, siden norske myndigheter ikke ville gjøre noe for å rette på den ulikevekta som var skapt. Finland hadde alle ulempe, og ingen nytte av kodisillen, meinte man.

Russiske myndigheter – som hadde hånd om utenrikspolitikken – stod til å begynne sterkt i mot dette. Utenriksministeriet meinte helt til slutten av 1840-tallet at kodisillen var bindende folkerett, og at den måtte danne grunnlaget for de løsningene man kom frem til.

Finsk press i forhold til russiske myndigheter, det man oppfatta som norsk likegyldighet, dokumentasjon av enorme skader som norske reindriftssamer gjorde i Finland, innskrenkningen av de finske samenes sjøfiskerett, og konsekvensanalyser som viste at en grensesperring ville være til fordel for finske samer, førte til at russiske myndigheter etter hvert gjorde det finske standpunktet til sitt.

En meget viktig årsak til holdningsendringa var at russerne ønska at folk i Finland skulle føle at det skulle lønnes å være forent med Russland.

Dette var situasjonen da det i 1851 ble det innleda nye forhandlinger for å komme frem til en ny traktat om de samiske forholdene i nord. Russland hadde nå gått over på det finske standpunktet om at 1751-bestemmelsene ikke lenger var tilfredsstillende. Man hevda nå at Russland hadde vært ukjent med kodisillen i 1809. Den var aldri blitt formelt anerkjent og kunne derfor ikke gjelde. Standpunktet var ikke engang diskutabelt. Grensa burde sperres hvis nordmennene ikke gikk med på å forhandle ut fra et slikt grunnlag.

Det eneste nye i de konkrete forhandlingstemaene var at man ønska en spesiell plass ved Varangerfjorden hvor de finske samene kunne oppføre hytter, boder for båter og redskaper, ta brensel, og ha oppsyn over vinteren med det de hadde der. Men – presiserte man fra russisk side – opplagsplassen skulle selvfølgelig stå under norsk jurisdiksjon, norske lover og norske embetsmenn.

En slik stasjon for de finske samene var helt uakseptabel fra svensk-norsk side. Det samme var kravet om fiskerett for andre samer enn de som flytta over grensa med rein.

Fra svensk-norsk side hadde man frem til forhandlingene i 1851 stått på at de grenseoverskridende flyttingene hadde sitt grunnlag i en traktat som var gjensidig bindende. En stenging av grensa ville være i strid med folkeretten.

Nå skjedde det imidlertid en dramatisk endring i denne holdninga. Man forsvarte ikke lenger synet om at kodisillen var traktatmessig bindende. En viktig underliggende forutsetning for dette standpunktet ser ut til å være at man nå hadde begynt å vurdere de samiske rettighetene i kodisillen som negative. De ville være konfliktskapende når sivilisasjonen og jordbruket gjorde fremskritt i de nordlige områdene. De nomadiske samenes antall ville avta, og behovet for beiter ville bli mindre. Sjøfiskerienes betydning ville øke tilsvarende.

I interne vurderinger bagatelliserte også den norske regjering de norske flyttsamenes økonomiske betydning. De oppholdt seg utenfor landet størstedelen av året og var ikke med på å øke statens styrke, ble det hevda.

Den norske vurderinga var at det ville være mer skadelig for Norge å beholde noen hundre samer og reinene deres, etter hvert som sivilisasjonen tiltok, enn at disse flytta til Finland. Mot slutten av 1851 ble det fra russisk side også direkte uttalt at den norske regjeringa syntes bestemt på å ofre flyttsamene sine til fordel for den befolkninga som var begynt å slå seg ned ved havet (det vil si norske som flytta til Finnmark).

Fra russisk-finsk side ble konklusjonen, sommeren 1852, at forhandlingene måtte avbrytes. Grunnen var at den norske regjeringa ikke ville innrømme de finske samene den fiskerett de tidligere hadde utøvd i Varangerfjorden. Grensa ville bli sperra for de norske samenes rein. Status quo kunne beholdes til 15. september 1852.

Vurderingen var at en grensesperring ville være til fordel for innbyggerne i finsk Lappland. Når de fikk enerett til vinterbeitene, kunne de øke reinflokkene sine. Dermed ville de få kompensasjon for den fiskeretten de var blitt berøva i 1828(!).¹⁴³⁷

---

¹⁴³⁷ Denne påstanden behandles i kap. 6.10.9.

Tilsvarende skjedde fra norsk-svensk side. Finske undersåtter skulle ikke lenger ha rett til å flytte over grensa til Norge med rein, eller for å fiske eller drive jakt.

De samiske rettighetene som Lappekodisillen hadde formalisert på denne grensestrekninga, var i realiteten tapt når også svensk-norske myndigheter begynte å se seg best tjent med at kodisillen ble borte. Det skjedde i 1851 da man endra holdning internt, og aksepterte det finsk-russiske standpunktet om at kodisillen burde vært fornya i 1809, for at den fortsatt skulle være bindende.

Årsakene til dette endra standpunktet var både av storpolitisk og intern karakter. Frykten for det mektige Russland var blitt påtakelig i sentrale politiske kretser. Gjennom kodisillfellesskapet kunne Norge og Sverige bli trukket inn i nye og uforutsigbare tvister. Derfor var det best å bli av med bestemmelser som kunne gi grunnlag for noe slikt. I bakgrunnen pressa dessuten England på svensk-norske myndigheter. Der fortolka man forhandlingsutspillet om at de finske samene måtte få en lagerplass for båter og utstyr, som om Russland prøvde å skaffe seg en marinebase ved Varangerfjorden. Derfra ville russiske krigsskip til enhver tid ha adgang til havet. Derfor advarte man utenriksmyndighetene i Sverige-Norge på det sterkeste om at de ikke måtte gå med på kravet, selv ikke i modifisert form.

I tillegg kom at Finnmark var begynt å bli et tilflyttingsområde for folk som kom lengre sørfra. I den forbindelse måtte det være riktig å beskjære reindriftssamenes bruk av områdene. Reindriften ble sett på som en ulempe. Når sivilisasjonen skulle fremmes, var det neppe gunstig at enkelte samegrupper hadde spesielle rettigheter på de arealene hvor nye innbyggere skulle finne sin plass.

Grensesperringa var uansett et faktum i 1852. Den eldgamle samiske ressursbruken – den økologiske vekslinga mellom kyst og innland – i forbindelse med reindrift, jakt og fiske, og med traktmessig vern i 100 år, var over på grensa mellom Norge og Finland.

Men – kodisillen som sådan – er likevel aldri blitt oppheva på denne grensestrekningen.

7 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

Grensesperringa i 1852 – en følge av endringer i synet på samenes status?

7.1 Innledning

Innledningsvis i dette oppsummerings- og konklusjonskapitlet vil det bli gitt en kort oversikt over utviklinga når det gjelder grenseforholdene mellom Norge og Finland i de aller nærmeste årene etter grensesperringa. Det gjelder perioden mellom 1852 og 1859. I disse årene kommer det nemlig flere muligheter som kunne bidratt til en gjenopptakelse av Lappekodisillens ressursbruks- og flyttemønster, slik dette var før grensesperringa. Disse er med på å kaste et ytterligere forklarende lys over hvorfor også norske og svenske myndigheter før 1852, forlot prinsippet om at kodisillen var et permanent grunnlag for de samiske næringsoverflyttingene mellom Norge og Finland.

Videre vil det bli gitt en oppsummering av de viktigste enkeltfaktorene som bidrog til at kodisillens gjensidighetsprinsipp brøt sammen. Ikke minst hvorfor man særlig fra norsk side begynte å betrakte de samiske rettighetene i Lappekodisillen som en negativ faktor man gjerne kunne greie seg uten.

I den forbindelse er det nødvendig å gjøre en sammenlikning av den samfunnsideologien som rådde med hensyn til minoriteters likeverd midt på 1700-tallet, og det negative synet på samer, som var begynt å bli rådende i det norske samfunnet i forbindelse med den norske nasjons- og statsbygginga på 1800-tallet. Mye tyder nemlig på at de endringene som skjer på dette feltet i løpet av hundreåret etter 1751, er meget viktige når man skal forklare Lappekodisillens skjebne på grensa mellom Finland og Norge.

7.2 Konkrete virkninger av grensesperringa

Da grensa mellom Norge og Finland i 1852 ble stengt for overflytting med rein og annen grenseoverskridende ressursbruk, hadde man for første gang i historia fått ei virkelig grense i dette samiske området. Særlig alvorlige var virkningene for reindrifta. Grensesperringa kom til å få både kort- og langtidskonsekvenser for så å si all reindrift i Finnmark, Nord-Finland og på Nordkalotten i sin alminnelighet. Om lag 50 000 rein eid av samer hjemmehørende i Finnmark hadde vinterbeite på finsk side før 1852. Tilsvarende hadde finske samer om lag 15 000 dyr på sommerbeite i Norge. Konsekvensene ble meget omfattende. En stor del av de norske samene skulle nærmest over natta finne nye vinterbeiteområder, mens deres kolleger på finsk side stod uten sommerbeiteområder fra og med 1853.

Reintallet og antallet reindriftsutøvere gikk ned. Drifta måtte legges kraftig om både for de norske og finske reindriftssamenes vedkommende, og interne stridigheter mellom ulike distrikter oppstod i kjølvannet av disse driftsomleggingene. Mange slo seg ned som sjøsamer, og begynte som fiskere og småbrukere. Fra Kautokeino var det opptil 300 personer som skreiv seg inn som svenske samer i Karesuando. Derigjennom kunne de også fortsette å benytte sine gamle vinterbeiter på finsk side, i og med at grensa mellom Sverige og Finland ikke var stengt.

En del samer fra finsk side, Enontekiö, benytta også muligheta til å bli svenske undersåtter. Dermed kunne de på sin side bruke sine gamle sommerbeiter i Norge. For å dempe virkningene av grensesperringa ble også det første store sperregjerdet for rein oppført, over eidet mellom Tana og Varanger. Hensikten var å sikre et fysisk skille mellom sommer- og vinterbeiteområdene i denne østligste delen av Finnmark.

De finsk-russiske tiltakene som ble satt i verk våren 1853, inneholdt blant annet en bestemmelse om at en tidel av en reinflokk fra Norge skulle konfiskeres hvis den kom inn i Finland. Forsøk på å påvirke finske myndigheter i retning av å harmonisere regelverket med det norske, førte ikke frem.¹⁴³⁸

---

¹⁴³⁸ Virkningene av grensesperringa, så langt – jf. blant annet Indstilling 1904, Aarseth 1989, Helland II 1906, ID 1854, Marainen 1989 a og b, og Ot. prp. nr. 42 1854, om ”(...) Udfærdigelse af 2de Love om Reenbete og om Betalingen for Reenskyds i Finmarken”, Palmstierna 1932, Bull 1997, Zorgdrager 1997.

En annen følge av grensesperringa var at reindriftssamer som tidligere var registrert i kystsogn, nå måtte skrive seg inn i vedkommende innlandssogn hvor de etter nye regler hadde vinterbeite. Blant annet ble kategorien Kjøllefjord fjellsamer helt borte midt på 1850-tallet.¹⁴³⁹

7.2.1 1854: Reindrifftslover og Stortingets aksept av grensesperringa¹⁴⁴⁰

For å finne ut hvilke tiltak som burde iverksettes fra norsk side, ble det høsten 1852 nedsatt en tremannskommisjon. Den bestod av amtmann Harris, og fogdene Hauge og Saxlund. Kommisjonen hadde vide fullmakter. Den skulle også holde nær kontakt med de berørte samene.

Kommisjonen avgav sin rapport 28.2.1853. Der la den blant annet opp til tiltak som ble gjennomført i en provisorisk anordning av 9.4.1853. I denne ble det for første gang innført et formelt skille mellom sommer- og vinterbeitemarker, vokteplikt, straff for overtredelse av de nevnte bestemmelsene, straff for grenseoverskridelser, og forbud mot at undersåtter fra andre land dreiv fiske i Norge – enten på egen hånd eller som lottfiskere. Bakgrunnen for tiltakene var grensesperringa i 1852, og tapet av vinterbeiteområdene i Finland.

Stortinget fikk i 1854 to lovforslag til behandling. Det ene gjaldt reguleringer av og restriksjoner på reindriften i Finnmark, og forbud mot andre lands (Finlands) undersåtters sjøfiske i Norge. I praksis dreide det seg i det alt vesentlige om å gjøre den provisoriske anordninga fra 1853 om til en lov.

Det andre lovforslaget gikk ut på å øke reinskysstakstene. Dette voldt ikke noen problemer. Stortinget hadde ingen merknader til forslaget. Det skinner imidlertid gjennom at man hadde grensesperringa i tankene, og et ønske om ikke å utfordre den reindriftssamiske opinionen altfor sterkt.

Samtidig la Regjeringa også frem en omfattende orientering om de hemmelige forhandlingene om Lappekodisillen og grensesamenes rettigheter. Denne ble behandla av Stortingets plenum i fire lukka møter. Der ble det bestemt at orienteringa stadig skulle holdes hemmelig.

¹⁴³⁹ Se Pedersen 1994:68.

¹⁴⁴⁰ Dette underkapitlet (7.2.1) om Stortingets aksept av grensesperringa, er i sin helhet et konsentrat av Pedersen 1998 b, hvor de omtalte saksforholdene behandles i større detalj, med nøyaktige kildehenvisninger.

I forbindelse med denne hemmelige orienteringa foreslo flertallet i konstitusjonskomiteén – på eget initiativ – å opprettholde den gamle samiske overflyttingsretten. Komiteens begrunnelse var blant annet at den var svært viktig for økonomien i hele Finnmark. Den hevda videre at når samene måtte oppgi sin gamle beiterett i Finland til fordel for freden i landet, var vilkårene bortimot oppfylt for at de burde få erstatning etter ekspropriasjonsparagrafen i grunnlova (§ 105).

Man konstaterte også at samene var et eget folk, og at det var visse internasjonale minimumsstandarder for behandling av minoriteter. Komiteen uttalte også at det norske folkets behandling av samene kunne få innflytelse på hvordan man selv ville bli behandla av stormaktene – hvis det norske folk ble stilt overfor en tilsvarende vanskelig situasjon.

Konstitusjonskomiteén gikk også mot flere av de mest restriktive forslagene i forhold til reindrifta, som Regjeringa hadde lagt frem. Odelstinget avviste imidlertid komiteens syn. Det samme gjorde Lagtinget. Regjeringas lovforslag ble dermed vedtatt.¹⁴⁴¹

Til tross for konstitusjonskomiteens positive synspunkter med hensyn til samenes rettigheter, og en viss støtte til disse i begge kamrene i Stortinget, ble sluttresultatet at også landets nasjonalforsamling var enig i at det var bra at man var kvitt fellesskapet med Russland.

Stortinget hadde imidlertid ikke noen merknader til Regjeringas opplysninger om at kodusillen fortsatt gjaldt i Finnmark, i forhold til reindriftingsflyttinger mellom dette amtet og Sverige. Heller ikke hadde man noen anførsler til det som også kom frem, om at kodusillen stadig var en del av intern norsk rett, og at den var en av de rettskildene som regulerte forholdet mellom reindriftssamer og fastboende i Finnmark.

Sammenfattende kan man si at selv om det var nivåer og representanter i Stortinget, som ved ulike anledninger i løpet av sommeren 1854, sterkt fremholdt at samene hadde til dels urgamle rettigheter, og traktaten fra 1751 var en bekreftelse av disse, ble resultatet likevel at Stortinget avfant seg med den grensesperringa som hadde funnet sted. Selv om særlig flertallet i konstitusjonskomiteén gikk langt i å erkjenne at grensesperringa i 1852 var en sterk tilsidesettelse av de samiske rettighetene, var det likevel

---

¹⁴⁴¹ Til lova av 7. september 1854 ble det for Finnmark gitt tilleggslover av 17.6.1857, 17.6.1869, 23.6.1888, 11. juni 1898 og 9.6.1903. Jf. Bull 1997:13.

oppfatninga av hva som var Norges nasjonale interesser som kom til å bli avgjørende for Stortingets endelige vurdering.¹⁴⁴²

7.2.2 Novembertraktaten

Stortinget debatterte og gikk altså i 1854 god for Regjeringas og utenriksledelses handlemåte når det gjaldt de grenseoverflyttende samenes rettigheter. Man ønska ikke noen gjenopptakelse av det gamle samiske fellesskapet. Dette standpunktet ble ytterligere forsterka gjennom Novembertraktaten av 1855 – forsvarsalliansen som ble inngått mellom kong Oscar på vegne av Sverige-Norge på den ene sida, og statsoverhodene for England og Frankrike på den andre.¹⁴⁴³

Der forplikta kongen seg til ikke å avstå noen del av Sverige eller Norge til Russland, eller å la Russland besette noe norsk eller svensk område. I vår sammenheng er det viktigste likevel at Russland ikke skulle innrømmes beite- eller fiskerettigheter, og at det heller ikke skulle byttes landområder mellom Russland og Sverige-Norge.¹⁴⁴⁴

Alf Kaartvedt skriver at denne traktaten på mange måter var å betrakte som kongens eget verk. Den ville ikke kommet i stand om regjeringene i Sverige og Norge hadde fått bestemme.¹⁴⁴⁵ Imidlertid finner man, slik det er vist foran, at både den norske regjeringa og stortingsflertallet i 1854 var sterkt i favør av ordninger som kunne holde Russland på avstand. Det er også klart at gjennom Stortingets behandling av grensesperringa i 1854, fikk Regjeringa sterk støtte for å opprettholde den atskillelsen i forhold til det russiske storfyrstedømmet Finland, som var etablert i 1852.

7.2.3 1859: Norsk nei til finsk landavståelse og gjenopptakelse av tidligere ressursbruksmønster

Meget overraskende – sett i forhold til at man fra finsk side hadde stått sterkt på for å få sperra grensa i 1852 – kom det i 1859 et forslag fra

¹⁴⁴² Samene var ikke representert på Stortinget.

¹⁴⁴³ Novembertraktaten er i sin helhet tatt inn i Sandvik 1989:19/20.

¹⁴⁴⁴ Om Novembertraktaten. Se Kaartvedt 1995:284–287. Den ble inngått i Stockholm 21.11.1855, og ratifisert på Stockholms slott, 30.11., i Paris, 28.11., og i Windsor, 29.11., s.å.

¹⁴⁴⁵ Kaartvedt 1995:284/85.

Finland som tok sikte på at den samiske gjensidige ressursbruken skulle gjenopprettes. Dette hadde i første rekke sammenheng med de konsekvensene grensesperringa fikk for samene i det nordligste Finland.

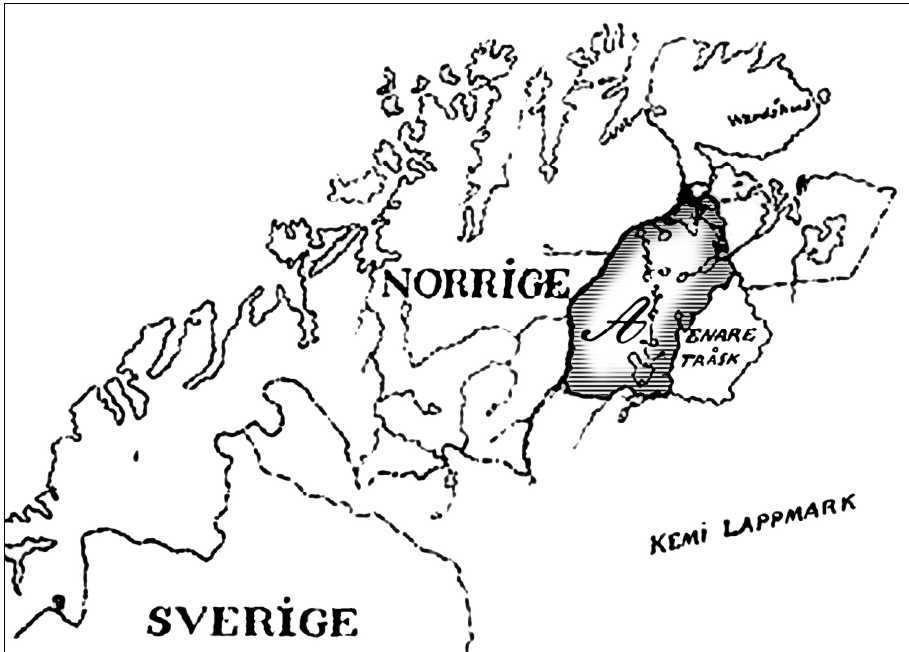
Det var nemlig blitt mer og mer klart for finske myndigheter at sperringa hadde ført til sterkt forverra forhold for deres egne samer. Flyttsamene deres kunne ikke lenger dra med reinen over til Norge om sommeren, og drive fiske i kombinasjon med reindrift. Heller ikke kunne de øvrige samene, slik de tidligere hadde gjort, dra til fjordene i Øst-Finnmark, særlig Varangerfjorden, for å drive fiske.

Derfor vokste det fram et ønske på alle embetsnivåer i Finland – sokneprest, fogd, lenshøvding, senat, generalguvernør og ministerstatssekretær, om at noe måtte gjøres for å bedre forholdene. Det forelå også en klar vilje til å gjøre betydelige innrømmelser overfor Norge.

En slik innrømmelse var å gjeninnføre traktaten fra 1751. Det var stikk i strid med de synspunktene som var forfekta fra finsk-russisk side bare 8–9 år tidligere. Det mest enestående var likevel at man på alle de nevnte embetsnivåene i Finland, kunne tenke seg å løse problemene ved enda mer vidtgående tiltak. Det var å avstå Utsjok og deler av Enare sogn til Norge. Dette ble seriøst vurdert og fremma overfor svenske og norsk myndigheter, via den svensk-norske sendemannen i St. Petersburg. Det kartet som ble presentert fra finsk side viste at det området man kunne avstå var alt land på vest- og nordsida av Enaresjøen.

Ut fra det kildematerialet som finnes om denne saka i det svenske riksarkivet, synes det som om forholdene lå til rette for å vende tilbake til den gjensidige samiske ressursbruken, slik Lappekodisillen regulerte denne frem til 1852. Årsaken til at det ikke ble noe av dette, er at svenske og norske myndigheter reagerte negativt på de utspillene som kom fra finsk side.

Kart 7.1 Tilbud om finsk landavståelse til Norge i 1859. Dette er en faksimile av det kartet finske myndigheter la til grunn for sitt tilbud om landavståelse. Det området man kunne tenke seg å overdra til Norge, var felt A.

Hovedårsaken er å finne i at norske myndigheter var begynt å se på grense-sperringa med tilfredshet. Gjennom den kunne man nå andre mål, blant annet en bedre kontroll over flyttsamene. Derigjennom ville jordbruket og den voksende befolkninga i Finnmark ikke bli hemma av deres aktivitet.¹⁴⁴⁶ Den sterke befolkningsøkningen, som i all hovedsak skyldtes tilflytting, måtte nødvendigvis komme i konflikt med eldre samiske rettigheter, slik disse blant annet var nedfelt i kodusillen. Det gjaldt særlig reindriftssamenes sedvanemessige og traktatmessige bruk av de arealene som de nyankomne ønska å ta i bruk.

¹⁴⁴⁶ Finnmark som sådan opplevde en befolknings eksplosjon på denne tida. Fra 1835 til 1900 økte befolkning fra 10 838 til 32 952 personer. Antallet etnisk norske økte fra om lag 3 800 til rundt 18 000. Kvenenes antall økte fra 1 692 (1845) til en topp på 5 929 i 1891. Samene økte fra 7 018 i 1835, til 9 572 i 1900. Antallet samer er egentlig lavere i 1835' da kvenene ble talt sammen med samene til og med dette årstallet. Jf. Pedersen 1994:88 f. Om befolkningsøkninga i Finnmark, se også Sandvik 1997:587 ff.

Norske myndigheter så det også som positivt at mange flyttsamer hadde begynt å slå seg ned som fastboende, og at enda flere ville oppgi sitt nomadiske levesett.¹⁴⁴⁷

Derfor er det ikke – sett fra et myndighetssynspunkt – rart at man i årene etter 1852 betrakta grensesperringa med tilfredshet. Den førte til en nedgang i antallet rein og reindriftssamer. Dét bidrog til å minske konfliktnivået i forhold til det økende antallet fastboende.¹⁴⁴⁸

Russerfrykten, og Novembertraktaten med Frankrike og England i 1855, var likeledes medvirkende til at man fra svensk-norsk side ønska å legge lokk på det finske tilbudet i 1859. Synspunktet var at når man en gang hadde fått slutt på fellesskapet med ”Russland”, burde man ikke bidra til å vekke det til live igjen. Det kunne føre til strid i fremtida.

Det til dels klart formulerte ønsket på ledende hold i Finland om å vende tilbake til de felles ressursbruksordningene samene hadde før 1852, eller å overlate de nordligste delene av landet til Norge, ble altså møtt med skepsis og avvisning fra svensk-norsk side – og behandla i den dypeste hemmelighet.

I løpet av de nærmeste sju–åtte årene etter 1854 var rollene på en måte snudd helt om. Sverige-Norge som helt til 1851, i kontakten med Russland-Finland, hadde stått på at kodusillen var uoppsigelig, og helt nødvendig for samenes fremtid i dette området, var nå den parten som stod sterkest på at grensesperringa skulle opprettholdes.

Finland derimot, som hadde pressa Russland til å forlate standpunktet om at kodusillen var folkerettslig bindende, fremstod plutselig med en helt annen holdning. De dårlige materielle forholdene aller nordligst i landet, som ble en følge av grensesperringa, førte til at man ønska å vende tilbake til den gjensidige samiske ressursbruken fra før 1852, nærmest uansett hva det måtte koste.

Fordi Sverige-Norge i 1859, på innenrikske premisser, inntok en helt annen holdning, ble dette initiativet effektivt blokkert. I mellomtida hadde man dessuten påtatt seg traktatmessige forpliktelser i forhold til England

---

1447 Friis 1871:15, oppgir at mellom 1855 og 1865, sank antallet reindriftssamer i Finnmark, fra 1325 til 988. En del av disse var folk som hadde tatt utflytting til svensk Karesuando.

¹⁴⁴⁸ Jf. foran, kap. 7.2.3.

og Frankrike, gjennom novembertraktaten. Dét kompliserte saka ytterligere.

7.3 Lappekodisillen i hundreåret etter 1751

Kodisillen var i utgangspunktet først og fremst utforma for å dekke reindriftas behov for uhindra ressursbruk på begge sider av den nye grensa. Gjennom utvidende tolkninger og analogislutninger ser det likevel ut til at også ikke-reindriftssamer som bodde i disse nordligste grenseområdene, i praksis falt inn under deler av kodisillens regelverk. blant annet ble kodisillens bestemmelser anvendt på laksefisket i Tanavassdraget. Sjøfisket i fjordene i Finnmark var likeledes svært viktig for de svensk-, etter 1809 de finskregistrerte samene. Flere ting tyder også at kodisillen lenge ble sett på som et generelt hjemmelsgrunnlag for deres rett til å drive fiske i sjøen på norsk side.

Det skjedde ingen formell eller faktisk endring i den gjensidige ressursbruken, da Finland ble utskilt fra Sverige som et storfyrstedømme under den russiske tsar i 1809. Heller ikke fant det sted noen forandringer som følge av at Norge ble revet løs fra Danmark, og tvunget inn i personalunionen med Sverige i 1814.

Det vil si – i strid med det som ofte tidligere har vært hevda – at fra 1809 til 1852, hadde norsk- og finskregistrerte samer, stadig, i henhold til, Lappekodisillen rett til å drive næringsvirksomhet over grensa mellom Finnmark og det nordligste Finland. Både norske og finske myndigheter la nemlig kodisillen til grunn som gjeldende rett, med hensyn til den grenseoverskridende ressursbruken i hele denne perioden.

Det vil si at kodisillen i dette grenseområdet, i hundre år fungerte i tråd med intensjonene bevaring av den ”Lappiske Nation”.

7.4 Konfliktskapende forhold mellom Norge og Finland – Sjøfisket og reindrifta

Slik det er vist i de foregående kapitlene, er det flere viktige enkeltårsaker, eller klynger av årsaker som bidrog til at det eldgamle – og siden 1751 – formaliserte samiske ressursbruksfellesskapet ble brutt i 1852.

Én viktig materiell årsak har med utviklingen i sjøfisket å gjøre. Der hadde alle innbyggerne fra Utsjok og Enare hatt uhindra adgang til havet i hele perioden etter 1751. Norske og finske regionalmyndigheter var også før midten av 1830-tallet enige om at denne retten måtte nedfelles i en ny og revidert lappekodisill.

Fra andre halvdel av 1830-tallet ble imidlertid holdninga fra norsk side en annen. Man gikk fra en tilstand hvor det ikke var noen restriksjoner på det fisket som de finske innlandssamene hadde drevet i århundrer, til et syn som innebar at kodisillen kun gav selvstendige sjøfiskerettigheter til reindriftssamene fra finsk side.

Finske myndigheter så på dette som et brudd på gamle rettigheter. De meinte at enhver innskrenkning av Utsjok- og Enaresamenes mulighet til å drive fiske i Norge, ville få negative konsekvenser for de nordligste sameområdene i Finland.

Samtidig med dette hadde man hatt en meget sterk økning i de norsk-registrerte samenes reinflokker på vinterbeite i Nord-Finland. Der ble man mindre og mindre velvillig stemt overfor denne omfattende beitinga. Finske myndigheter ”dokumenterte” reinskader for svimlende beløp, og hevda at der ikke lenger var noen rimelig balanse i ressursbruken på tvers av grensa.

Materielle og økonomiske årsaker, målsettinga om kolonisering og økt bosetting i Finnmark, og også et uttalt ønske om en arbeidskraftreserve på finsk side, ser ut til å ha bidratt til at den norske regjeringa og den svensk-norske utenriksledelsen etter hvert begynte å legge til grunn at kun de fåtallige finske reindriftssamene hadde en sjøfiskerett i medhold av kodisillen. Dét standpunktet stod man på helt til sammenbruddet var et faktum i 1852.

Uenighet om hva kodisillen faktisk innebar, med hensyn til omfanget av de norske reindriftssamenes reindrift i Finland, og hva som egentlig lå i de finske samenes rett til sjøfiske i Norge, er med andre ord viktige for å forklare hvorfor det ble en konflikt som til slutt endte med grensesperringa.

7.4.1 Handel

Ett forhold som også skapte misstemning mellom Norge og Finland fra 1830-tallet av, var de finske samenes og finske undersåtters manglende rett til å handle med de russiske pomorene når de oppholdt seg ved fjordene

om sommeren. Med rette eller urette ble det gjentatte klaga over at de finske innbyggerne ble behandla urettferdig i så måte.

Den formelle bakgrunnen for klagene fant man i handelskonvensjonene mellom Sverige-Norge og Russland. Helt fra 1817 inneholdt de formuleringer om at det var norske bønder eller norske skip, som hadde rett til handel med russerne. Det hadde ingen betydning at bønder – ”paysans” – i 1834 ble endra til innbyggere – ”habitants”.

I den grad denne bestemmelsen ble håndheva strikt, er det klart at dette bidrog til misnøye på finsk side. Finske undersåtter hadde ikke lov til å drive direktehandel med russerne. Kun for Sør-Varangerdistriktets vedkommende var en slik rett nedfelt i handelskonvensjonen mellom Norge og Russland.

Misnøye med handelsforholdene, og påstander om at finske undersåtter ble urettferdig behandla i en slik sammenheng, ble da også stadig brakt frem i perioden frem til 1852.

7.4.2 Tsarens garantier til Finland: En forutsetning for standpunktet om grensesperring

Den finske misnøyen gav seg utslag i at man fra rundt 1840 begynte å gjøre eksplisitt gjeldende at Finland ikke var bundet av bestemmelsene fra 1751. Grensa kunne og burde sperres for reindriftsoverflyttinger. Tankegangen var åpenbart at ved å true med å utelukke de norskregistrerte reindriftssamene fra finsk område, ville man fra norsk side se dét som et så stort tap at spørsmålet om de finske samenes fiskerett ville ordne seg.

I første omgang fikk finnene imidlertid ikke medhold fra de russiske sentralmyndighetene i at grensa kunne sperres. Det russiske utenriksdepartementet erklærte til og med i 1841 at alle som hadde kjennskap til offentlig rett, måtte skjønne at Russland/Finland var forplikta av grenseverket fra 1751.

Etter betydelig nøling gikk russiske myndigheter likevel over til det finske synet om at kodusillen ikke gjaldt for Russland og Finland.

Det er tydelig at kombinasjonen mellom en restriktiv norsk holdning til de finske undersåttenes sjøfiske, og en tilsynelatende likegyldighet til egne samers økte bruk av beitemarker i Finland, la grunnlaget for at finske myndigheter makta å overbevise russerne om at grensa burde sperres. Argumentet som ble brukt som teoretisk fundament for dette, var at

kodisillen ikke var nevnt eller bekrefta da den russiske tsaren fikk overhøyheta over Finland i 1809.

Det er ikke forbausende at russiske myndigheter skifta syn, så negativt som sakskomplekset ble fremstilt fra finsk side.

En hovedforklaring på at russerne endra holdning, er å finne i de prinsipielle sidene ved den russiske tsarens politikk overfor Finland helt siden 1809. Da forsikra nemlig tsar Alexander I Finlands folk om at han ville gi stadige bevis på sin alltid faderlige omsorg for dets lykke og velvære.¹⁴⁴⁹

Dette styringsprinsippet innebar at innbyggerne i Finland skulle erfare at de hadde større fordeler under russisk styre, enn under det svenske. Finlenderne skulle ikke føle seg erobra, men som forbundet med Russland, og at dette innebar åpenbare fordeler.¹⁴⁵⁰

Utover på 1840-tallet måtte derfor det sentrale spørsmålet for russiske sentralmyndigheter bli, om man skulle ta hensyn til de folkerettslige forpliktelsene – at Lappekodisillen stadig var bindende – eller om man ut fra realpolitiske forhold skulle sørge for de finske innbyggernes lykke og velvære, slik tsar Alexander I i 1809 hadde forplikta både seg og sine etterfølgere til å arbeide for.¹⁴⁵¹

Resultatet av vurderingene ble at folkerettslige prinsipper måtte vike til fordel for de materielle interessene til samene, tsarens fåtallige, fattige undersåtter i det aller nordligste Finland. Oppfatninga også på russisk hold ble at norske myndigheter behandla de finske samene svært urettferdig.

Vurderinga på russisk og finsk side ble at ”deres” samer ville tjene på at grensa ble sperra, hvis disse ikke fikk bedre adgang til å drive fiske i fjordene i Finnmark. Når de norske reindriftssamene ble utelukka fra det nordligste Finland, ville innbyggerne der få bedre mulighet til å utvikle sine egne næringer.

---

¹⁴⁴⁹ Jf. Bergh 1889:15.

¹⁴⁵⁰ Jf. Schybergson 1923:49.

¹⁴⁵¹ Om dette løftet, se også kap. 3.1.1.

7.5 Trusselen om grensesperring – en ”gavepakke til norske myndigheter?”

Mye taler for at trusselen om grensesperring ikke kom ubeleilig for norske og svenske myndigheter i 1851. Når disse uten videre innsigelser aksepterte at kodusillen ikke var bindende folkerett, vil jeg hevde at dette ikke fant sted motvillig. Motivene for linjeskiftet skyldtes knapt at man hadde endra syn på folkeretten. Men – dette var en anledning til å bli kvitt en forpliktelse som etter hvert ble oppfatta som en hemsko for norske interesser.

Slik utviklinga ble, kunne man også stå frem som skyldfrie overfor de norskregistrerte reindriftssamene som ble ramma, og fraskrive seg ansvaret for det som hadde skjedd. Den russiske tsaren var den skyldige. Det var han som hadde hevda at kodusillen ikke lenger gjaldt.

Trusselen om grensesperringa fra russisk-finsk side, kan trolig av den grunn også betraktes som en ”gavepakke” til norske og svenske myndigheter.

Ikke minst amtmann Harris, den ene av de to norske forhandlerne i 1851, er symptomatisk for et slikt syn. Han meinte at det kunne være en fordel om man ble kvitt reindriftssamene. Grensesperringa var midlet.¹⁴⁵²

Kan russerne sperre grensen (jeg frykter riktignok for at man her har tatt munnen bra full), så vilde de derved visstnok kunne tvinge noen lappefamilier til å bli russiske undersåtter, men Gud vet om ikke denne ringe amputasjon vilde være gavnlig for Finmarkens velvære i det hele, navnlig for dens triven som et lem på det norske statslegeme.¹⁴⁵³

7.6 Faren fra øst: En overdrivelse?

Hva så med de utenrikspolitiske forholdene – faren fra Russland – som ofte har vært trukket frem som en forklaring på den norske og svenske holdninga. I norsk opinion har det også vært en meget seiglivna forestilling

---

¹⁴⁵² Se kap. 6.10.2.

¹⁴⁵³ 6.12.1851. Til den norske statsminister i Stockholm. Etter Keilhau 1931:203.

om at det i forbindelse med forhandlingene forut for grensesperringa i 1852, forelå ekspansjonsplaner fra russisk side.

Som et eksempel på hvilke holdninger som har rådd til langt opp mot vår egen tid, og hvordan de har fått festne seg, viser jeg til ”Lærebog i Norges nyeste historie” fra 1886. Den er meget illustrativ.¹⁴⁵⁴

Der beskriver forfatteren delinga av de øst- eller skoltlesamiske ”felles-distriktene”, og grensekonvensjonen mellom Sverige-Norge og Russland av 1826. Det hevdes at Russland ikke var fornøyd med dette oppgjøret, ”(...) men gjorde 25 aar senere et forsøg paa at tilvende sig mere”.¹⁴⁵⁵

Det skulle ha skjedd på begynnelsen av 1850-tallet da den russiske keiser Nicolaus stod, ”(...) paa sin magts tinde og higede kun efter at faa gjenoptaget sine forgjengeres erobningsplaner”. I den forbindelse kasta han i følge lærebokforfatteren øynene sine på den norske ishavskysten. De eldre tvistemålene om den samiske befolkningas beite- og fiskerett på begge sider av grensa kom igjen for en dag. Det hevdes også at Russland, i strid med tidligere avtaler, krevde at Norge skulle avstå et stykke land til Russland.¹⁴⁵⁶

Men – var frykten for Russland – og at man trodde at ønsket om en lagringsplass for de finske samenes fiskeredskaper var et forsøk på å skaffe seg en isfri havn, det som kom til å bli avgjørende for at man manøvrerte seg inn i en situasjon hvor kodisillens overflyttingsrett måtte bli skadelidende?

Til det er å si at til tross for det presset og den feilinformasjon man eventuelt måtte ha vært utsatt for fra britisk side, har det nesten enhver rimelighet mot seg at norske, og dermed også svenske myndigheter ikke skulle kjenne til at Russland hadde mer enn tilstrekkelig med isfrie havner på sin egen side av grensa.

Med referanse til C.F. Palmstierna skriver Jens Petter Nielsen at det ikke forelå noen russiske ekspansjonsplaner mot norsk territorium i perioden 1830–55, heller ikke når det gjaldt isfrie havner. Han konkluderer med at russiske myndigheter ikke forsøkte

---

¹⁴⁵⁴ Øverland 1886

¹⁴⁵⁵ Øverland 1886:57.

¹⁴⁵⁶ Øverland 1886:98.

(...) å utnytte reinbeitesaken til å tilegne seg isfrie havner på norsk territorium, og for den saks skyld var novembertraktaten en nødvendig foranstaltning.¹⁴⁵⁷

Heller ikke for tida etter 1855, til begynnelsen av 1900-tallet finner Nielsen at det forelå russiske ønsker eller planer om å tilrive seg deler av Nord-Norge. Han meiner derfor at det var ”en blek hallusinasjon” at Russland streba etter isfrie havner i Nord-Norge.¹⁴⁵⁸

Likevel er det selvsagt mulig åpen at samtidas norske og svenske myndigheter kan ha oppfatta det annerledes, og virkelig trodde at reinbeitesaka og de finske samenes sjøfiske, eventuelt med et opplagssted for båter og redskaper ved Varangerfjorden, var en trussel for Norges sikkerhet.

Der er likevel så mange momenter som trekker i retning av det ikke var frykten for russisk ekspansjon som førte til at norske myndigheter ikke lenger ønska å forsvare Lappekodisillens samiske rettigheter på grensa mellom Norge og Finland, at jeg ikke søker den vesentlige forklaringa på grensesperringa i utenrikspolitiske forhold. Der er andre faktorer som må tillegges større vekt. Disse vil bli omtalt i det følgende.

7.7 Norge ønska å bli kvitt kodisillen også i forhold til Sverige: Lappekommissionen av 1843

I en slik sammenheng er det faktisk mulig å stille spørsmålet så enkelt som dette:

Hvorfor skulle norske myndigheter på begynnelsen av 1850-tallet ønske å beholde det formelle grunnlag for grenseoverskridende samiske rettigheter i Finnmark, når man allerede flere år tidligere hadde inntatt en negativ holdning i forhold til de svenske reindriftssamenes beiterett i Norge? I norsk politikk var det nemlig allerede en god stund før 1852, kommet frem et klart ønske om at man burde bli kvitt, eller i alle fall få nedtont de rettighetene som svenske reindriftssamer hadde i Norge.

Så tidlig som i 1843/44 foregikk det nemlig – etter initiativ fra Norge – en prosess mellom svenske og norske myndigheter for å endre eller oppheve

¹⁴⁵⁷ Nielsen 1991:606.

¹⁴⁵⁸ Nielsen 1991:620. Se også Nielsen 2002.

kodisillen for Sveriges og Norges vedkommende. I den forbindelse ble det i 1843, ved kongelig resolusjon, nedsatt en kommisjon som skulle

(...) tage under Overveielse og afgive Forslag om de Forandringer i og Tillæg til Grændsetractaten af 7/18 October 1751 – forsaavidt angaar Forholdene med Hensyn til Lapperne i de forenede Riger – som maatte befindes nødvendige og hensigtsmæssige.¹⁴⁵⁹

Denne norsk-svenske ”Lappekommisjonen” holdt en rekke møter i Norge og Sverige. De tok opp vitnemål fra en rekke berørte parter og innhenta en omfattende skriftlig dokumentasjon. Det som kommer frem gjennom denne dokumentasjonen viser tydelig at konfliktnivået i forhold til reindrifta hadde økt på grunn av en sterkere jordbrukskolonisering.

Konfliktene mellom jordbruk og reindrift hadde for øvrig allerede gitt seg uttrykk i både rasistiske og kolonialistiske synspunkter i den offentlige debatt. Blant annet ble det hevda at den behandlinga som norske jordbrukskolonister måtte tåle fra reindriftssamenes side, være langt verre enn det ”vilde Urindvaanere” ellers i verden utsatte kolonistene for. Der hadde nemlig disse fordeler i forhold til de førstnevnte: De var flere, med bedre støtte fra hæren, og de hadde lov til å drepe de ville på stedet, hvis disse forgreip seg på deres eiendom.¹⁴⁶⁰ Videre ble det påstått at det var nomadene som satt med alle fordelene, i og med at de hadde lov til å la dyrene sine beite overalt hvor kolonistene hadde brutt beitemarker for kyrne sine.¹⁴⁶¹

Overfor kommisjonen gav amtmann Buck også et bilde av at befolknings-ekspansjonen båndla reindriftsarealer og skapte strid i Finmarkens amt, altså nåværende Finnmark og Troms.¹⁴⁶² Han anførte at på den tid befolkninga var mindre både i det nordlige Sverige og ved kysten, var det færre konflikter mellom de fastboende og nomadene. De sistnevnte

---

¹⁴⁵⁹ Indstilling 1904, bilag 12, s. 81.

¹⁴⁶⁰ En artikkel i 1841 i Kristianiaorganet ”Den Constitutionelle”. Artikkelen hadde tidligere samme år hadde stått i «Tromsø Tidende». Jf. Zorgdrager 1997:95.

¹⁴⁶¹ Uten at det sies direkte, er dette trolig en rett som var begrunna i kodisillen. Dette eksemplet fra 1841 er også brukt i Pedersen 2001:348 f.

¹⁴⁶² Buck var for øvrig den første, i det gjennomgåtte materialet, som gav uttrykk for at det måtte lages nye bestemmelser – strengere reaksjoner ved reinskader på åker og eng – i forhold til de svenske samenes reinbeiting i Norge. Det skjedde i 1835 i hans høringsuttalelse i forhold til forslaget om en revidert kodisill for grensa mellom Norge og Finland. Jf. kap. 5.2.9.

dominerte området nesten uhindra, som de anså seg nærmest ”Odelsbaarne” til.

Etter hvert som den fastboende befolkning økte, oppstod det stadig flere muligheter for tvister.¹⁴⁶³ Amtmannens opplysninger viser klart at det nå ble lagt større vekt på jordbruk i kyst- og fjordområdene enn tidligere. En av årsakene til tvistene med reindriftssamene var dermed at ”Bomændene” etter hvert hadde fått ”(...) voxende Lyst til bedre at benytte og frede deres Jorder (...)”.¹⁴⁶⁴

De norske medlemmene i kommisjonen, amtmann Cappelen og prost Rode, oppgav i sin innberetning, 21./23. august 1844, at det var et stort antall rein som beita vekselvis i Sverige og Norge. De stod sterkt på at flyttsamene måtte vike for de fastboende. Samene var lemfeldige med å passe på flokkene. Derfor var det klart at de gjorde ”(...) Rigernes bofaste Indvaanere betydelig Skade paa Deres Eiendele (...)”.

Det var også en selvfølge at

(...) det Territorium, der kan tjene som Underholdning for Reensdyrene efterhaanden er aftaget, Alt eftersom Forøgelse har fundet Sted i de Fastboendes Antal og disse ved deres Nedsættelse mere og mere have nærmet sig de Fjeldstrækninger og derimellem liggende Dalstrøg, som have været Lappernes oprindelige Tumbleplads; men dette er ikke andet end en Følge af de naturlige Forholde, der altid og overalt maae føre det med sig at Nomaderne maae vige for de fastboende Indvaanere, naar de siste tiltage i Antal.¹⁴⁶⁵

I drøftingene i kommisjonen, som altså i utgangspunktet gjaldt områdene sør for Finnmark, var det etter de norske kommisjonsmedlemmers syn, tre tiltak som stod sentralt for å dempe konfliktene mellom fastboende og flyttsamer;

- at samene skulle holde seg innenfor sitt eget lands grenser
- at de skulle få visse områder til eksklusiv rådighet i begge riker

¹⁴⁶³ Qvigstad/Wicklund II 1909:110.

¹⁴⁶⁴ Qvigstad /Wicklund II 1909:68.

¹⁴⁶⁵ Indstilling 1904, bilag 12, s. 82.

- at de skulle pålegges strenge vokte- og erstatningsbestemmelser¹⁴⁶⁶

Da forslaget fra kommisjonen forelå, 25.6.1844, presiserte de norske kommisjonsmedlemmene at kommisjonen hadde sett det som riktigst å omarbeide Lappekodisillen i sin helhet, i stedet for å komme med forslag om endringer og tillegg til denne.¹⁴⁶⁷ I § 19 foreslo de nemlig at når de bestemmelsene den hadde foreslått trådte i kraft, ”(...) ophæves den 1ste Codicil til Tractaten af 7/18 October 1751”.¹⁴⁶⁸

Det man nøkternt kan si om kommisjonens forslag, er at selv om overflyttingsretten var i behold, var det mye som var blitt borte både av ånden og innholdet i Lappekodisillen. Samene ble ikke lenger sett på som en ”Nation” med spesielle rettigheter. I det nye forslaget var den samiske nøytraliteten ikke nevnt. Det samiske selvforvaltningssystemet gjennom samelensmannen var sterkt utvanna, og erstatta av en større grad av offentlig kontroll. Lapperetten – den uavhengige samiske domstolen var også helt borte i det nye forslaget. Det samme var kodisillens bestemmelse om at når en same var stevna for herredsretten i det andre landet, skulle retten ha to samiske meddomsmenn fra hans egen side. Nå skulle de fullt ut behandles etter lova i det landet hvor de befant seg til enhver tid. Borte var også bestemmelsen i kodisillens § 30 om at den skulle ha samme kraft som grensetraktaten selv.

Denne innstillinga forelå altså 8 år før grensesperringa ble gjennomført for grensa mellom Finland og Finnmark.

7.7.1 Lappekommisjonen og forholdet til Russland/Finland

Det man spesielt skal merke seg i vår sammenheng, er at de norske kommisjons- medlemmene også tok opp forholdet til Finland. De påpekte at det var et savn at de foreslåtte bestemmelsene ikke skulle gjelde de ”russiske” samene som oppholdt seg i Norge om sommeren, til dels i de samme områdene hvor norske og svenske samer holdt til. Dette gjaldt

---

¹⁴⁶⁶ Indstilling 1904, bilag 12, s. 82.

Se også Bull 2001:65 f.

¹⁴⁶⁷ Indstilling 1904, bilag 12, s. 89.

¹⁴⁶⁸ Som foran, s. 114.

Senja og Tromsø fogderi, hvor 15–20 familiefedre fra det russiske sognet Enontekis eller Muonioniska oppholdt seg.¹⁴⁶⁹

Når det gjaldt det egentlige Finnmark hvor både ”Norske og Russiske Lapper søge Bedte for deres Reensdyr”, meinte de norske kommisjonsmedlemmene at forslagene fra den svensk-norske kommisjonen burde kunne brukes for de norske reindriftssamene, selv om de ikke gjaldt for de ”Russiske”.¹⁴⁷⁰

Men – forslagene deres burde også gjøres gjeldende for de såkalte russiske samene når disse oppholdt seg i Norge, og de norske samene var i ”Russland” – eller i det hele gjelde for de russiske og norske samenes gjensidige forhold.¹⁴⁷¹

Selv om det gikk lang tid før forslagene ble gjennomført i forhold til Sverige, gir dette kommisjonsarbeidet etter alt å dømme en meget anskuelig bakgrunn for hvorfor Norge så lett overgav Lappekodisillens rettigheter på grensa mellom Norge og Finland, bare noen få år seinere.

Når motparten, Russland og Finland la opp til det, var det ikke vanskelig å gi dem rett i påstanden om at Lappekodisillen ikke var folkerettslig bindende. De norske kommisjonsmedlemmene i Lappekommisjonen av 1843 hadde jo allerede da foreslått at sterkt innskrenkende regler for reindriftssamene, burde gjelde for grenseområdene mellom Norge og Finland, som for grensa mellom Sverige og Norge. Reindriftssamenes rettigheter skulle beskjæres, fast bosetning, jordbruk og nybygging prioriteres.

7.8 Synet på samenes kulturelle og materielle rettigheter endrer seg i negativ retning

Når man fra norsk side, i første halvdel av 1840-tallet – ønska å innskrenke de svenske reindriftssamenes rettigheter, skjedde det samtidig med at det også ellers var i ferd med å skje store endringer i Norge i synet på samene. Den politiske og administrative eliten i Norge var på denne tiden i ferd med å utvikle et nytt og mye mer negativt syn på samene og samisk kultur.

¹⁴⁶⁹ Som foran, s. 88/89.

¹⁴⁷⁰ Som foran, s. 89. ”Russiske” betyr fortsatt finske.

¹⁴⁷¹ Som foran

Jeg vil hevde at denne holdningsendringa også hadde sammenheng med at man fra norsk side gikk bort fra sitt gamle standpunkt om å forsvare Lappekodisillen som gjeldende folkerett?

Den holdningsendringa som fant sted, ser man ikke minst i kulturpolitikken. På 1840-tallet fikk man blant annet en offentlig debatt om hvilken kulturpolitisk linje som skulle følges overfor samene. Skulle samene fortsatt få undervisning, lærebøker og liknende, i og på sitt eget språk, eller burde man legge mest vekt på bruk av norsk. Stockfleth var en av de fremste forkjemperne for et kulturpluralistisk syn.¹⁴⁷²

Mange av dem som deltok i debatten la vekt på at samene var usiviliserte, og derfor måtte løftes opp på et høyere sivilisasjonsnivå. Allerede nå fant man altså sterke antydninger om at samene måtte fornorskes. Et kulturelt mangfold – opprettholdelse av samisk (og kvensk) kultur – kunne være en fare for Norge under gitte politiske forutsetninger.

Derfor var det allerede på begynnelsen av 1840-tallet røster som påpekte det naturstridige i å opprettholde et språk som bare ble snakka av noen få tusen mennesker. ”Hvorfor øse ut penger til beste for en folkestamme som snart gikk sin undergang i møte”.¹⁴⁷³ Det var et misgrep å bevare språk og kultur til et folk som ikke hadde noen historie og litteratur. Så lenge samene holdt seg til sitt eget språk ”(...) ville de stå utenfor alt høyere åndelig liv”.¹⁴⁷⁴

Dessuten spurte man om hvilken nytte det lå i samiskstudier når man nå hadde fått en tredje folkegruppe – kvenene – som var samene overlegne, og hadde et tilsvarende fremmed språk. Veien var gjennom fornorsking, å ”(...) sørge for at Norge satte seg i besittelse av dem og ikke de av oss”.¹⁴⁷⁵

I løpet av juni og juli 1848 ble det både på det kulturelle og materielle området fatta vedtak i Stortinget, som meget klart viste at det mer negative synet på samene hadde fått sterkt fotfeste blant landets fremste folkevalgte.

Blant annet ble det vedtatt at Regjeringa burde undersøke hvorvidt det var mulig å bidra til samenes opplysning, ”(...) ved at bibringe de norske

---

¹⁴⁷² Nils Chr. Vibe Stockfleth (1787–1866), prost/språkforsker. Se nærmere om ham, kap. 3.14., 4.3.5.1.

¹⁴⁷³ Dahl 1957:77.

¹⁴⁷⁴ ”Morgenbladet”, 7. juni 1848. Etter Dahl 1957:91/92.

¹⁴⁷⁵ Dahl 1957:77/78. På begynnelsen av 1850-tallet ble det til og med foreslått at man skulle sette samebarn bort til norske familier. Jf. Dahl 1957:113.

Lapper, især de i Sødistricterne boende, Underviisning i det norske Sprog, (...)”. Resultatene av disse undersøkelsene skulle så legges frem for det neste Stortinget.¹⁴⁷⁶

Helge Dahl konkluderer med at man her stod ved et vendepunkt. Den politikken som sentralmyndighetene hadde stått på i en mannsalder, skulle nå revurderes med grunnlag i de nye undersøkelsene.¹⁴⁷⁷ Grunnlaget for fornuksingspolitikken var blitt lagt.

Anne-Lise Seip skriver om denne tida at nasjonalismen kunne gitt samisk og finsk en sjanse i 1848. Men – ”Samenes livsform lå utenfor nordmenns sivilisasjonsbegrep”. Amtmannen i Finnmark kunne for eksempel ikke skjønne ”(...) at folk var fornøyd med en jordgamme, en finnepels og ”en Gryde fælles for Folk og Fe”. Derfor hadde man ikke store betenkeligheter med å endre denne livsformen med det noen kalte for ”Tvangsbud”.¹⁴⁷⁸

Omtrent samtidig med vedtaket som signaliserte en endring av den kulturpolitiske linja, behandla Stortinget sommeren 1848 også eiendomsretten til grunnen i Finnmark. Det skjedde i forbindelse med en proposisjon fra Regjeringa om salg av statens allmenninger. Det var gjort meget grundige undersøkelser over alt i Norge hvor slikt salg kunne være aktuelt. Det eneste unntaket var Finnmark. Der hadde man ikke undersøkt noe som helst.¹⁴⁷⁹

Til tross for at det hadde liten eller ingen realhistorisk bakgrunn, hevda man i proposisjonen at kongen/staten hadde eid Finnmark fra gammelt av.¹⁴⁸⁰ Den eksplisitte begrunnelsen for statens eiendomsrett var at distriktet kun hadde vært bebodd av et nomadefolk – ”Lapperne” – uten faste boliger. Dessuten hadde Finnmark vært en koloni.

---

¹⁴⁷⁶ Dahl 1957:93.

¹⁴⁷⁷ Dahl 1957:93. Resultatet ble i første omgang en kgl. res. av 5.3.1851. For årene 1851–54 ble det så bevilga 1000 spesiedaler for å ”bibringe Lapperne Kyndighed i det norske Sprog.” Jf. Dahl 1957:109. Den nevnte resolusjonen uthula morsmålsundervisninga og slo blant annet fast at staten ikke hadde noen plikt til undervisning på samisk ut over de lovbefalte kunnskapene. Jf. Niemi 1985:50.

¹⁴⁷⁸ Seip 1997:131–132.

¹⁴⁷⁹ Dette tilfellet omtales nærmere i Pedersen 2001:312 ff.

¹⁴⁸⁰ Den yngste delen av Finnmark var da 22 år gammel, i og med at Sør-Varanger ble norsk område i 1826. Indre-Finnmark ble norsk i 1751, og kyst og fjordområdene kom ensidig inn under den dansk-norske kongen i 1613.

Stortinget hadde ingen merknader til dette. Selv om proposisjonen anerkjente allmenningsrettigheter i Finnmark, var det like klart at sentralmyndighetene meinte at den samiske bruken ikke hadde skapt noen eiendomsrett til grunnen.

Det forannevnte er bare en del av det samfunnsmessige bakteppet omkring 1852, da Lappekodisillen og de samiske næringsoverflyttingene mellom Finland og Norge ble satt til side. Men – det skjedde også en rekke andre ting i den samme perioden, som peker i negativ retning for samene.

Foran er det vist at Stortinget i 1854 anbefalte at Regjeringa måtte holde fast ved grensesperringa, og at myndighetene konsekvent avsto et finsk tilbud i 1859, om å finne ordninger som kunne gjenopprette den gamle ressursbruken.

Rundt midten av 1850-tallet overtok staten forvaltninga av skogene i Finnmark på en langt mer aktiv måte enn tidligere. Siktemålet var at skogene skulle brukes slik at de i størst mulig grad kunne støtte opp under koloniseringa av amtet.¹⁴⁸¹

For å vise hvilken retning utviklinga gikk i med hensyn til samenes rettigheter, selv om det faller litt utenfor tidsramma for dette arbeidet, nevnes også at i 1862 ble for første gang den juridiske doktrine om Finnmark som gammel stateiendom lansert av tingsrettsjuristen Fredrik Brandt.¹⁴⁸² I 1863 ble det vedtatt en ny jordsalgslov som la grunnlaget for vide fullmakter til administrasjonen for å styre koloniseringa av, og tilflyttinga til Finnmark, slik myndighetene ønska.¹⁴⁸³

I 1863 drøfta Stortinget også for første gang fornorskingspolitikken i sin fulle bredde. Flere fremtredende talsmenn, blant annet Johan Sverdrup, uttrykte da at samene ikke hadde noen kultur eller sivilisasjon som det var verdt å ta vare på.

I 1864 hevdet regjeringsadvokaten overfor domstolene at staten ikke bare hadde eid Finnmark fra gammelt av, men også at der ikke forelå noen bruksrett for innbyggerne.

Rundt, og noe etter midten av 1800-tallet, er de mange negative trekkene i forhold til samer og samisk kultur av så omseggripende karakter, at det

---

¹⁴⁸¹ Se Pedersen 2001, kap. 1.5.3.

¹⁴⁸² Jf. Sandvik 1993:338.

¹⁴⁸³ Jf. bl.a. Eriksen/Niemi 1981:69 ff, Hagen 2001:559 ff, Pedersen 2001, kap. 1.6.

synes om myndighetene handla ut fra en grunnholdning om at det var en kvalitativ forskjell på samer og nordmenn.

Man begynte å nærme seg en situasjon hvor samene langt på vei var i ferd med å bli fraskrevet sine kulturelle rettigheter, samtidig som staten, i Finnmark, ble definert både som eier, og etter hvert også som bruker av grunnen fra gammelt av.¹⁴⁸⁴

Mot en slik bakgrunn ser det ut til at grensesperringa i 1852 ikke var et isolert enkelttilfelle som i første rekke skyldtes utenrikspolitiske forhold, særlig frykten for russisk ekspansjon. Grensesperringa blir derimot en del av det mer allmenne bildet som nå tegna seg, hvor samenes kulturelle og materielle rettigheter ble tillagt mindre og mindre vekt i offentlig sammenheng.

7.9 Helstaten favoriserte ikke noen folkegrupper

For å kunne danne oss en enda mer helhetlig oppfatning av det som skjer med samenes gjensidige ressursbruksrett i 1852, er det nødvendig å se hundreårsperioden etter 1751 i sammenheng. Derfor må vi ta et tilbakeblikk. Det sentrale i dette bildet er hvordan statens myndigheter betraktet samene midt på 1700-tallet da kodisillen ble til, sammenliknet med midt på 1800-tallet, da man de facto medvirka til at den ble borte for den finsk-norske grensas vedkommende.

Utgangspunktet er at midt på 1700-tallet bestod den danske helstaten av en rekke nasjonaliteter og territorier. I 1769 dreide det seg om rundt to millioner mennesker. Foruten kongerikene Danmark og Norge fant man hertugdømmene Slesvig og Holsten samt grevskapet Oldenburg og Delmenhorst. Dessuten hadde man de nordatlantiske statsdelene Island, Færøyene og Grønland – ”(...) hvortil man også kan argumentere, at Finmarken i perioder hørte”.¹⁴⁸⁵

¹⁴⁸⁴ Mange av disse tiltakene dreide seg i første rekke om Finnmark. Blant annet er de gjort noe nærmere rede for i Pedersen 2001. Se særlig kap. 1.3., 1.4., 1.5., 1.6., og 1.7.

¹⁴⁸⁵ I tillegg hadde Danmark små oversjøiske besittelser i Vest-India, på Gullkysten og i India. Jf. Feldbæk 1998:14,25. Man hadde også en liberal holdning til jøder, og Henrik Stampe meinte i 1757 at de måtte kunne få følge sine egne skikker så langt det var forenlig med statsforfatninga, og at de gjennom sin arbeidssomhet og flid ville bli nyttige borgere for helstaten. Jf. Feldbæk 1998:121.

I denne flerkulturelle staten var det ikke den over- eller underordning av folkegruppene, man skulle oppleve i mange land utover på 1800-tallet, når de dominerende befolkningsgruppene begynte å forme staten i sitt eget nasjonalistiske bilde.

Den fremherskende ideologien i Europa rundt midten av 1700-tallet var i følge Ole Feldbæk at

(...) alle mennesker var brødre, og at fædrelandet var, hvor man levde som en loyal undersåt og en nyttig borger, uanset hvor man var født, og hvilket sprog man talte, (...).¹⁴⁸⁶

I forvaltningsmessig sammenheng var samene, i helstaten, langt på vei både i prinsippet og i praksis likestilte med andre folkegrupper. Blant annet hadde de sine egne lensmenn og betalte sin sameskatt på etnisk grunnlag.

Av grunnleggende betydning var det også at kongen, som hersker over en sammensatt stat, både for den enkelte undersått og de enkelte statsdelene fremstod som en garantist for rett og rettferdighet. Denne helstatsideologien var på mange måter et vilkår for et styre med få friksjoner.

Ønsket om å unngå friksjoner innenfor statens rammer kom også til uttrykk i praksis når balansen mellom samer og nordmenn var i ferd med å bli forrykka. Thomas von Westens beskrivelse av norsk trakassering av samer i første halvdel av 1700-tallet, og hvordan kongen grep inn til fordel for samene, gir trolig en god illustrasjon både av de interetniske forholdene i Nord-Norge og av kongens utjevne rolle i en slik sammenheng.¹⁴⁸⁷

Blant annet dette eksemplet viser at det på 1700-tallet, sett fra København, ikke ble operert med noen kvalitativ forskjell på nordmenn og samer. De var begge, to av mange folkegrupper i det danske veldet, og begge hadde det samme krav på en rettferdig behandling.

Denne grunnholdninga – at samene var likeverdige med sine øvrige nordiske naboer – kom klart til uttrykk i juristen, major Peter Schnitlers grenseundersøkelser på 1740-tallet. Han viste da til en ”Autor Anonymus” og skreiv følgende:

---

¹⁴⁸⁶ Feldbæk 1991:111.

¹⁴⁸⁷ Westen, Th. v. utg. 1934: 93.

Se også reskript av 27.9.1726 til stiftsbefalingsmannen og biskopen over Trondhjems stift, (...).” Jf. Wessel-Berg I 1841:489.

Jf. i tillegg Steen 1954: 378–79. Tilfellet er også omtalt i Pedersen 1994:45.

Den Lappiske Nation har i ældgamle Tider været et frit folk, indtil Naboerne, de Norske, Svenske og Novgorodske russer have tvunget dem til at være sig Skatt-skyldige.¹⁴⁸⁸

I forbindelse med de motsetningene han registrerte mellom de etniske gruppene i Finnmark, anførte han som helt uproblematisk at samene var ”(...) de rette og ældste Indvaanere af Finmarken”.

Schnitlers grenseundersøkelser var et sentralt kunnskapsmessig grunnlag for de danske forhandlernes innsikt i samiske forhold, forut for grensetraktaten av 1751. Blant annet kunnskapen om at samer og nordmenn i prinsippet var atskilte og likeverdige nasjonaliteter, erfart av en som hadde studert spørsmålet direkte, var simpelthen en av forutsetningene for at det i forbindelse med grensetrekkinga mellom Norge og Sverige ble understreka at man måtte komme frem til ordninger som skulle bevare den “Lappiske Nation”.

7.9.1 1700-tallet: Samenes materielle rettigheter ble respektert

I tråd med prinsippene om likhet mellom folkegruppene var det på 1700-tallet heller ikke noe problematisk for myndighetene å respektere det man med et moderne ord kaller for samiske rettigheter. Blant annet var det en etablert realitet at samer og nordmenn i Finnmark hadde sedvanemessig fortrinnsrett til ressursene i de områdene hvor hver enkelt gruppe var den dominerende. Blant annet konstaterte Peter Schnitler i 1744 når det gjaldt det viktige laksefisket i Tanavassdraget, at opp til ”Storfossen” – henimot 7 mil fra munningen – tilhørte fiskeretten kun de ”(...) Norske Søe- og Fjeld-Finner af det norske Tana-Capells Sogn, og ingen Nordmænd andensteds fra”.¹⁴⁸⁹

I sin avhandling for den juridiske doktorgraden, ”Retten til jorden i Finnmark”, hevder Sverre Tønnesen at både innlands- og sjøsameiidaene følte seg eneberettiga til å utnytte ressursene innenfor sine respektive områder.¹⁴⁹⁰ Konklusjonen i en gjennomgang av ressursbrukskonflikter i tingbøkene for Finnmark i perioden 1620–1770, bekrefter Tønnesens syn. Allan Kristensen skriver nemlig der at ”(...) medlemmene av siidaen hadde

¹⁴⁸⁸ Schnitler III, utg. 1985:10.

¹⁴⁸⁹ Jf. Pedersen 1986:20.

¹⁴⁹⁰ Jf. Tønnesen 1979.

en eksklusiv rett til naturressursene innenfor siidaen og denne retten var en kollektiv rett som omfattet de samene som hørte til siidaen”.¹⁴⁹¹

Fra den danske sentralmaktas side ble det derfor ikke gjennomført ordninger hvor norsk rettstenkning ble prioritert foran samisk i bruks-, eiendomsrettslig, eller annen forstand. Heller ikke jordutvisningsresolusjonen for Finnmark fra 1775 hvor det for første gang ble bestemt at det offentlige kunne utvise jordstykker til eiendom og jordbruksformål, kan tolkes slik. Tvert imot var også den en bekreftelse og formalisering av den sedvanemessige bruken av naturgodene.¹⁴⁹²

Det vil si at man respekterte rettigheter som var stifta gjennom bruk, uten at myndighetene definerte bort dette rettsgrunnlaget for noen av de etniske gruppene i Finnmark

7.9.2 Naturrett og opplysningsideer var positive for samene før 1814

1700-tallets åpne og aksepterende syn på forholdet mellom folkegruppene, var ikke minst påvirket av den fremherskende juridiske retninga – den rasjonalistiske naturretten. Naturretsfilosofien slik man hadde begynt å utforme den i antikken, bygde på at universum, det vil si at samfunnet og mennesket var skapt av guddommelige makter, og ble styrt av en lovbundet orden. Gjennom fornuften kunne man finne ut de rettsreglene som i samfunnslivet skulle gjelde for alle mennesker. På den andre sida meinte man at samlivet mellom menneskene – slik det ble styrt av rettsordenen – burde være preget av rettferdighet for å stemme overens med naturens egen orden.¹⁴⁹³

”Jus naturale humanorum” (menneskenes naturlige rett) – at alt levende er underlagt en lovbestemt orden og et rettferdighetskrav, og ”jus positivum” (den positive retten), det vil si den faktisk gjeldende rett, ble innenfor en slik ramme begge regna som selvstendige rettskilder. I den kristne naturretten ble dette videreført til å omfatte eksistensen av et rettsfelleskap som omfatta alle mennesker.¹⁴⁹⁴

---

¹⁴⁹¹ Kristensen 2001:53.

¹⁴⁹² Se f. eks. nærmere omtale av jordutvisningsresolusjonen i Tønnesen 1972.

¹⁴⁹³ Anners 1991:189..

¹⁴⁹⁴ Sm. st. Se også Hansen, L.I. og Olsen, B. 2004:278,279, hvor de kort redegjør for det likeverdighetsprinsippet som råde.

Utover 1700-tallet slo opplysningstidas ideer gjennom med full styrke i helstaten. Mennesket skulle tenke selv og forholde seg selvstendig i forhold til hevdvunne autoriteter. Omkring midten av århundret hadde det nye tenkesettet slått gjennom i borgerlige kretser. Ludvig Holberg hadde vært sentral i formidlinga av opplysningsideene. Han gav ut flere verk som bidrog til å gjøre dem mer allmenne. Grunnholdninga blant dem som begynte å virke etter disse tankene, var en optimistisk tro på fornuften, det gode og på forbedring.¹⁴⁹⁵

Kombinasjonen av naturrett og opplysningstenkning må samla sett ha skapt gode vilkår for at også samene som en av de minste nasjonene i helstaten oppnådde respekt for sin kultur, og fikk sikra sine grunnleggende åndelige og materielle interesser. Ut fra den tids tankegang var dét både riktig og fornuftig. Det var riktig fordi et mest mulig friksjonsfritt samliv mellom folkegruppene forutsatte at det var størst mulig likeverd mellom dem, og fornuftig fordi de enkelte gruppene hadde utvikla et næringsliv i sine områder som høvde best der og da. Slike fungerende tilpasninger var til fordel for helstaten.

Fram til 1814 ser jeg det derfor som omtrent uproblematisk at statens myndigheter respekterte samene som et folk på linje med andre folk innenfor sine grenser. Derigjennom respekterte man også samenes materielle og kulturelle rettigheter – herunder lappekodisillen som var en viktig formell sikring av både samisk næringsliv og rett til et visst indre selvstyre.

7.10 1814: Rammeforutsetningene endres, men samiske åndelige og materielle rettigheter respekteres ennå en stund

Ved Norges nye indre selvstendighet i 1814 ser det ut til at man ennå en stund, innen forvaltning og politikk, videreførte linja fra helstaten – å betrakte og behandle samene som en likeverdig folkegruppe. Dette får man ikke minst et eksempel på i 1821, da Stortinget laga et tillegg til grunnlovsparagraf 50 om stemmerettskriteriene, hvor også de som var 25 år og hadde vært rettighetsmenn i Finnmark i fem år, skulle ha stemmerett på linje med dem som eide eller leide matrikulert jord.

---

¹⁴⁹⁵ Feldbæk 1998:108–113.

Gudmund Sandvik konstaterer at Stortinget i statsborgerlig forstand dermed sidestilte "(...) rettighetsbetalende samar i Finnmark med matrikelskattbetalende bønder i Troms og sørover".¹⁴⁹⁶

Landsomfattende klassifikasjoner og oversikter over statens eiendommer på 1820-tallet, viser at statens myndigheter stadig, også i Finnmark, respekterte erverva rettigheter til bruk av naturgodene. Blant annet er det helt klart at bygdefolk hadde sine allmenningsrettigheter i behold. Når man sammenlikner med det som skjedde i 1848 på dette området, finner man i de nevnte kildene fra 1820-tallet bortimot oppsiktsvekkende utsagn om den daværende eiendomsrettslige statusen til jorda i Finnmark. Til og med ble det benekta fra Øst-Finnmarkfogdens side at staten var eier av grunnen:

(...) forsaavidt Øst-Finnm. betræffer, skulde jeg herved give mig den Frihed at indberette at saavidt mig bekiendt, existerer ingen Staten tilhørende Almindinger i Øst-Finnm.¹⁴⁹⁷

I likhet med stemmerettsbestemmelsene tolker jeg dette slik at myndighetene og embetsverket ennå på den tid var i pakt med tradisjonen fra helstaten, hvor statens myndigheter la vekt på at man skulle respektere lokale rettigheter.

Det samme bildet finner man innenfor kirke-, kultur- og skolepolitikken i den nærmeste tida etter 1814. Helstatens kultur- og kirkepolitikk på 1700-tallet hadde langt på vei, med visse avvik, vært at samene burde møtes på sitt eget språk. Dette ble til å begynne med også videreført i den nye norske staten etter 1814. Når ting begynte å fungere noenlunde etter turbulensen i forbindelse med løsrivelsen fra Danmark, ble den offisielle linja igjen, rundt 1820, at samene måtte få opplæring og undervisning i og på samisk. Biskop Bonsach Krogh (1804–1828) i det nyoppretta bispedømmet for Nord-Norge og Vadsøprosten P.V. Deinboll (1816–1824) var viktige personer i dette arbeidet. Sistnevnte gjeninnsatte blant annet de gamle "finneskolemestrene" i stillingene sine. I 1826 ble det også oppretta et lærerseminar på Trondenes. Dette skulle ta opp samer, men også gi norske opplæring i samisk, med sikte på lærergjerning i samiske distrikter.

---

¹⁴⁹⁶ Sandvik 1984:407.

¹⁴⁹⁷ SATØ. ØFFS. Kpb. E. 13/10 1825 – 30/4 1826. Brev til FA, 13.10. 1825. Dette tilfellet er tidligere omtalt av undertegnede i Pedersen 1991:77/78, og Pedersen 1999:30. Se noe mer utfyllende om dette i Pedersen 2001, kap. 1.2.

I 1825 ble Nils Vibe Stockfleth Deinbolls etterfølger i Vadsø. I flere tiår stod han konsekvent på ei linje om at samene måtte få opplæring i og på samisk, og at de måtte få best mulig tilgang til litteratur på sitt eget språk.¹⁴⁹⁸

Dette kom også til å bli hovedlinja i språkpolitikken overfor samene, i alle fall de nærmeste 20–25 årene etter at Stockfleth kom til Finnmark.¹⁴⁹⁹

7.11 Norsk nasjonalisme: Et kaldere ideologisk klima i forhold til samene

På bakgrunn av det forannevnte vil jeg hevde at frem til slutten av 1820-tallet hadde norske myndigheter ennå verken initiert eller satt i verk tiltak som var spesielt negative for den samiske befolkninga, og/eller tiltak som bygde på en forutsetning om at etniske nordmenn var et kvalitativt bedre og mer høyerestående folkeferd enn samene. Det gjennomgående trekket så langt var at de samiske kulturelle og materielle rettighetene ble respektert, og at norske myndigheter førte videre den kulturpluralistiske politikken fra tida før 1814.

Hvordan forklarer man da at bildet endrer seg så sterkt frem mot midten av århundret, med en rekke tiltak som gikk i stikk motsatt retning? Hvorfor begynte myndighetene å følge en linje som klart peker i retning av at man ikke lenger betrakta samene som likeverdige med flertallsbefolkningen?

I en slik forbindelse kommer man vanskelig utenom den norske nasjonsbyggingsprosessen – at man fra norsk side for alvor begynte å bygge opp en egen nasjonal identitet og å plassere seg i verden i forhold til sine nabofolk – i første rekke svensker og dansker.

I forhold til synet på samenes materielle og kulturelle rettigheter er det viktig å merke seg at en egentlig nasjonal norsk tenkemåte først begynte å gjøre seg gjeldende på 1820-tallet, og at den vokste seg sterk alt i det neste tiåret.¹⁵⁰⁰ Dette ble opptakten til en nesten dramatisk negativ endring i statsmyndighetenes forhold til den samiske kulturen, og la grunnlaget for

¹⁴⁹⁸ Om de kulturelle tiltakene etter 1814: Jf. Niemi 1985: 48 f.

¹⁴⁹⁹ Jf. foran, kap. 7.7. og 7.8., om de endringene som finner sted på 1840-tallet. Disse endringene beskrives også av Niemi 1985:49 f.

¹⁵⁰⁰ Fjeldstad 1998:165.

at norsk og samisk kultur, i løpet av kort tid kom til å bli definert som kvalitativt forskjellige.

Premissene for dette legges i meget stor grad av ”den norske historiske skole”.

7.11.1 Den norske historiske skole: Samene – et mindreverdig folkeslag

”Den norske historiske skole”, representert ved i første rekke Rudolf Keyser og P.A. Munch, kom nemlig til å få en helt avgjørende rolle i arbeidet med å bygge opp en ny nasjonal norsk selvbevissthet.¹⁵⁰¹ Rudolf Keyser ”beviste” i den forbindelse at i forhold til dansker og svensker, var nordmennene var det opprinnelige folket på den skandinaviske halvøya.

Det skjedde gjennom en innvandringsteori som gikk ut på at den norrøne stamme hadde innvandret til Norden fra øst og nord, blant annet til Nord-Norge og derfra bredt seg sørover.¹⁵⁰² Første gang denne teorien ble lansert var i 1828. I 1839 publiserte Keyser så den første omfattende fremstilling og begrunnelse for teorien – ”Om Nordmændernes Herkomst og Folkeslægtskab”.¹⁵⁰³

Det er i læra om den norrøne stammes innvandring at han trolig legger det viktigste fundamentet for den mer negative forståelsen av samenes stilling i det norske samfunnet.

Når det gjaldt nordmennenes og samenes innbyrdes forhold, anførte han at fra de eldste tider, eller så langt tilbake som historia nådde, fant man i Norge et annet folkeslag ved sida av nordmennene. Det var ”(...) Finnerne eller Lapperne – dog kun ringe i Antal og førende et usselt Nomade-Liv i Landets Nordligste Udkanter”.¹⁵⁰⁴

---

¹⁵⁰¹ Se omtale av ”den norske historiske skole” hos Ottar Dahl, 1976:36 ff.

¹⁵⁰² Dahl 1976:41,42,44.

¹⁵⁰³ Dahl 1976:42. I Samlinger til Det Norske Folks Sprog og Historie. Bd. 6., er trykningsåret for avhandlinga angitt til 1838. Allerede i andre halvdel av 1700-tallet hadde Gerhard Schøning lansert en innvandringsteori med de samme hovedtrekkene som Keyser hadde. Den ble imidlertid ikke nevnt verken av Keyser eller Munch. Jf. Dahl 1976:41. Jf. også Stian Nilsens. hovedoppgave om Gerhard Schøning hvor han i større detalj går inn på hans teori. (Nilsen 1999).

¹⁵⁰⁴ Keyser 1839:265.

Disse to folkeslagene – ”Nordmænd og Finlapper” – var stadig innbyrdes grunnforskjellige i språk og levemåte, selv om de bevislig i mer enn tusen år hadde vært naboer og hatt mange typer kontakt med hverandre. Mellom dem kunne det derfor ikke bli tale om noen avstamning eller folkeslektskap – ”uden det allerfjerneste”.¹⁵⁰⁵

Jeg går ikke her nærmere inn på Keyzers vitenskapelige argumentasjon, kildebruk og slutningsrekker. Det essensielle i vår sammenheng er at nordmennene fremstilles som de ”dannete” med en overlegen samfunnsorganisasjon, i motsetning til samenes tilfeldige nomadiske omflakking, og ville, rå og usle levesett – et laverestående folkeferd både i teknologisk, åndelig og legemlig henseende.

Studentene som fulgte Keyzers forelesninger fra slutten av 1820-tallet av, og den opplyste allmennhet som fulgte med i de akademiske strømningene, satt igjen med i alle fall følgende inntrykk av samenes rettslige status, forholdet mellom nordmenn og samer, og derigjennom hvilken status samisk og norsk kultur hadde i forhold til hverandre:

- Samene var ville nomader som enten ble utrydda eller fortrengt til de ytterste utkanter under den norrøne innvandringa.
- Samene var ikke en del av folket. De tilhørte ikke det rettsamfunnet som var bygd opp i Norge av den nordgermanske folkestammen som nordmennene tilhørte.
- Folket var de frie norske bøndene.
- Samene var nordmennene underlegne både i åndelig, fysisk og våpenteknologisk henseende.
- Derfor var det enkelt og naturlig for nordmennene å trenge de samiske nomadene til side når de innvandra til Norge.
- De samiske nomadene eide ikke grunnen.
- Samene dreiv ikke åkerbruk. Nordmennene tok altså ubebygde land.
- Eiendomsrett til jord oppstod ikke før de innvandrende nordmennene slo seg ned som bønder og tok jord til eie som odel.

7.11.2 Innvandringsteorien fikk umiddelbare konsekvenser

Denne teorien fikk umiddelbare konsekvenser? I følge Ottar Dahl var det naturlig

---

¹⁵⁰⁵ Som foran.

(...) at innvandringsteorien med dens sterke appell til nordmennenes nasjonalfølelse og med støtte i Keyzers og Munchs autoritet snart ble fastslått som urokkelig sannhet i Norge.¹⁵⁰⁶

Verken Keyser eller Munch inkluderte samene i sin nasjon. Anne-Lise Seip skriver at Keyser avfeide Nordens eldste beboere "(...) de såkalte "Finnlapper, (...) som et nomadefolk, som uten "krigersk Kraft" levde på "det lavest Dannelses-Trin". Dette folket kunne ikke bidra til en utviklet statsdannelse.¹⁵⁰⁷ Et slikt syn på landets nordligste befolkning holdt seg, skriver Seip. Det var dels "(...) knyttet til rasetenkning, dels til forståelsen av samenes kultur som primitiv, en livsform på et lavere utviklingstrinn, og selvsagt til språk".¹⁵⁰⁸

Ett eksempel på hvilket gjennomslag læra til "den norske historiske skole" hadde, finner man blant annet hos Eilert Sundt. På begynnelsen av 1850-tallet viste han til at de indogermanske hinduene var kommet inn i Gangesdalen som overmektige erobrere, og der delvis hadde utrydda "de usle urbeboere", eller hadde fortrenget dem til ville og mindre fruktbare fjellstrekninger –

(...) alt omtrent paa samme Maade som man maa antage, at Normænderne i den graa Oldtid have fortrængt Lapperne, landets Urbeboere til Finmarkens kolde og lidet hyggelige Fjeldtrakter.¹⁵⁰⁹

Sundt beskriver også samene som små og svake av vekst, barnslige, og av og til barnaktige av sinn. Slike barnslige, innbyrdes beslekta stammer utgjorde

(...) Europas Urbefolkning, men kraftigere, megtigere Folkeslag trængte ind i Landene og udryddede dem paa de Levninger nær, som reddede sig op i de fattige Fjeldene. De Norske og Svenske Lapper og Laplændere ere kun en saadan Levning, (...).¹⁵¹⁰

---

¹⁵⁰⁶ Dahl 1976:44.

¹⁵⁰⁷ Seip 1997:25/26. Keyzers ideal var et demokratisk samfunn basert på frie og likestilte bønder. Sm. st., s. 26. Samene stod med andre ord langt fra dette idealet.

¹⁵⁰⁸ Seip 1998:103.

¹⁵⁰⁹ Sundt 1852, nyutgivelse 1974:51. Om Eilert Sundts øvrige befatning med samiske spørsmål, se Midbøe 1973.

¹⁵¹⁰ Som foran, s.155. Sundt er her åpenbart påvirket av et element i Keyzers lære,

7.11.3 Den norske historiske skole og kodusillen

Jeg vil hevde at det klimaskiftet som skjedde i forhold til samene og samisk kultur fra noe før midten av 1800-tallet, har direkte sammenheng med den voksende norske nasjonalismen og i særlig grad læra til den norske historiske skole. Særlig virkningsfull i den forbindelse var påstanden om at det var en kvalitativ forskjell på de dannede nordmennene og de usiviliserte samene.

Ser man dette i forhold til samenes rettigheter etter Lappekodisillen, er det nesten utenkelig at norske myndigheters syn på denne, en ordning som i utgangspunktet tok sikte på å opprettholde en nomadisk livsform, ikke skulle ha blitt påvirket av den nye ideologiens lære.

Jeg vil derfor hevde at de holdningene som ble skapt av den norske historiske skole, er en overgripende forklaring på at norske myndigheter i spillet frem mot 1852, de facto overgav de samiske rettighetene som var nedfelt i kodusillen, og heller ikke ønska å gjeninnføre dem når i alle fall én slik anledning bød seg noen år seinere.

I det gjennomgåtte kildematerialet er det også mulig å spore den holdningsendring som skjer. Allerede tidlig på 1830-tallet finnes enkelte utsagn fra norske myndighetspersoner, som likner på læra til den norske historiske skole, nemlig den kvalitative forskjellen på samer og nordmenn. Det gjelder for eksempel amtmann Cappelen i Finnmark, som i 1831 karakteriserte samene i Norge og Finland som ”(...) paa det laveste Trin af Aandskultur staaende Mennesker”.¹⁵¹¹

Det er likevel usikkert om dette var en påvirkning fra den nye akademisk-nasjonalistiske retninga. Midt på 1830-tallet finner man derimot utsagn som med atskillig større grad av sikkerhet kan sies å være influert av læra til ”den norske historiske skole”.

I forbindelse med en drøfting av hvor stor avstand reindriftssamene måtte holde til de fastboendes plasser i Finland, la fogd Hauge i Øst-Finnmark da til grunn et syn som var en konsekvens av Keyzers oppfatning av forholdet mellom fastboende og nomader. Fogden hevda nemlig at en innskrenkning

---

nemlig at samene og baskerne var Europas urbefolkning, men at de var blitt fortrent av mektigere folkeslag.

¹⁵¹¹ NRA. Rr. Nr. 13. RFF. I 1831–1841. FA t. FID, 3.12.1831.

av beiteområdet kunne muligens ikke unngås, da ”(...) Nomadens Interesse i Almindelighet bør vige for den Fastboendes, (...)”.¹⁵¹²

Denne oppfatninga kom særdeles sterkt til uttrykk i sluttfasen av forhandlingene i 1851, da man fra norsk og svensk side hadde gått bort fra sitt tidligere standpunkt om at kodusillen var bindende folkerett.

De rettighetene som kodusillen gjensidig gav samene i de to landene, var av en slik karakter at de ville fremkalle flere konflikter, når sivilisasjonen og jordbruket gjorde fremskritt i de nordlige områdene. Talen var klar:

De Rettigheder, som Codicillen gjensidig tilsagde begge Rigers Lapper, vare navnlig af den Beskaffenhed, at de vilde fremkalde flere Conflicter, alt eftersom Civilisationen og Agerdyrkingen gjorde Fremskridt i de Nordlige Egne.¹⁵¹³

I disse forhandlingene var ett av hovedproblemene i forhold til Finland-Russland det økende antallet rein eid av norskregistrerte samer på beite i Finland. Overfor de russisk-finske forhandlerne ble det fra svensk-norsk side sagt at dette spørsmålet ville løse seg av seg selv. Med en ”stigende Civilisation” ville de nomadiske samenes antall avta. Dermed ville også behovet for beiter bli mindre.¹⁵¹⁴

Da det ble klart at en grensesperring ville komme, hevda man fra norsk side at en sperring ville føre til betydelige komplikasjoner. Man så riktignok ikke bort fra flyttsamenes seder og skikker, men betonte ett av hovedelementene i den norske historiske skole – at samene var et laverestående folkeferd.

Forviklinger ville nemlig oppstå på grunn av ”(...) deres Mangel paa Civilisation og dermed forbundne ringe Begreb om den Respect, der skyldes Love og Anordninger, (...)”. Dette ville trolig føre til at samene kom til å overtre forbudet mot å overskride grensa, og kun følge ”(...) det Instinct, som Opretholdelsen af deres Existens tilsagde, (...)”.¹⁵¹⁵ Regjeringa ville derfor fraskrive seg ethvert ansvar for følgene. For de norske flyttsamene – ”(...) denne Allerede af Naturen saa stedmoderlig

---

¹⁵¹² ØF t. FA, 12.11.1834. Jf. NRA. Rr. Bil. t. nr. 36. RFF. I 1831–1841.

¹⁵¹³ ID 1854:56/57.

¹⁵¹⁴ ID 1854:7.

¹⁵¹⁵ ID 1854:82.

behandlede Race” – ville konsekvensene av en grensesperring være fatale.¹⁵¹⁶

Om de ikke ble helt tilintetgjort, ville i alle fall eksistensen deres som nomadefolk bli helt omvelta. De ville bli nødt til å foreta en kraftig reduksjon av sitt eneste næringsgrunnlag, antallet rein. Den andre muligheta de hadde var å flytte til Finland.¹⁵¹⁷ Egentlig gjorde ikke dét så mye, meinte de norske forhandlerne. Det ville være mer skadelig for Norge å beholde noen hundre samer og reinene deres, etter hvert som sivilisasjonen tiltok. Den norske bekymringa lå derfor ikke på et økonomisk, men på et prinsipielt plan.

Uansett hvor ubetydelig en befolkningsgruppe kunne være i økonomisk henseende, var det likevel beklagelig at den måtte forlate fedrelandet:

Bibeholdelsen for Norge af nogle hundrede Lapper og deres Rener, der, eftersom Civilisationen tiltog, vare mere skadelige end nyttige for Landet, var anførtes der – uden Tvil af mindre Betydning, men det laa i Tingenes Natur, at Norge kun med Bekymring kunde see endeel af dets Befolkning hvor ubetydelig den end kunde være som Gjenstand for politisk Oeconomie, forlade Fædrelandet.¹⁵¹⁸

I følge Indredepartementet oppholdt de norske samene seg dessuten størstedelen av året utenfor landet. Derfor bidrog de heller ikke til å ”forøge Statens Kræfter”. Den norske stat hadde heller ingen økonomisk interesse av ”(...) de Offer, den i Humanitetens Tjeneste bragte for at bevare Nomadelapperne.”¹⁵¹⁹

Innrømmelsene fra begge stater – Norge som Russland – for ”Nomadelapperne”, var å betrakte som en nærmest universell plikt ut fra de kristne idealene. Det var en

(...) Menneskepligt, Christendommen tilsagde mod hint fortrykte Folk, der fordum havde beboet bedre Egne, og først

---

¹⁵¹⁶ Henvisinga til at samene var stemoderlig behandla, henger trolig sammen med Keysers syn om at mange av de nomadiske samene ble utrydda da den norrøne stamme innvandra til Norge, eller så ble de fordrevet til de ytterste utøkenene.

¹⁵¹⁷ ID 1854:83

¹⁵¹⁸ ID 1854: 83/84

¹⁵¹⁹ ID 1854:110

efterhaanden var fortrængt til de lidet misundelsesværdige
Kaar, hvorunder den nu levede.¹⁵²⁰

Da stortinget behandla grensesperringssaka i 1854, så åpenbart også konstitusjonskomiteén samenes skjebne i lys av den norske historiske skoles synspunkter. Komiteen pekte på at man her bevega seg på et område som kunne vekke internasjonal oppsikt. Det gjaldt hvis ”(...) den norske Stats Lapper” ved en fremmed makts handling ble utsatt for ”Ødeleggelse”, ville de kunne gjøre regning på den sympati i den siviliserte verden, ”(...) som ofte har vist sig såre virksom til Fordel for Barbarer og Vilde”.

Deretter fortsatte komiteen med til dels sterk selvkritikk:

Da nu de Lapper, som findes paa vort Omraade, hvilket en gang heelt og holdent var deres,¹⁵²¹ i moralsk Henseende maa regnes til de mest uskyldige og sædelige Stammer, medens deres nuværende Opholdssted og Leveviis i mange Henseender kan betragtes som en Vanskjebne,¹⁵²² har den norske Styrelse saameget større opfordring til at afholde sig fra Deelagtighed i Foretagender, som letteligen kunde bevirke enten deres Tilintetgjørelse eller deres Nedsynken i en enda daarligere Tilstand.¹⁵²³

Bare disse få eksemplene skulle vise at de som fra norsk side arbeidde med Lappekodisillen på grensa mellom Finland og Norge, var sterkt influert av synspunktene til den norske historiske skole.

Man brukte sine nyerverva historiske og juridiske kunnskaper om de bofaste og siviliserte norske, i motsetning til de nomadiske og usiviliserte samene. Der var det ikke rom for å prioritere usiviliserte nomader, når en slik prioritering ville kunne gå på bekostning av en kolonisering av

---

¹⁵²⁰ ID 1854:111. Dette siste er et ekko av den norske historiske skoles lære om at samene under den norrøne koloniseringa var blitt fortrent (eller utrydda) fra sine tilholdssteder sør i landet.

¹⁵²¹ I følge den norske historiske skole var samene til stede før den norrøne stamme innvandra.

¹⁵²² ”Vanskjebne” viser til den norske historiske skoles lære om at samene var blitt fordrevet av den norrøne stamme.

¹⁵²³ Men – dette synet ble effektivt satt til side i den videre stortingsbehandlninga. Jf. foran, kap. 7.2.1.

Finnmark, og også utgjøre en potensiell trussel for Norges sikkerhetspolitiske situasjon.

Det var ikke lenger noen oppgave for staten å legge forholdene til rette for bevaring av den samiske nasjon, slik man hadde gjort hundre år tidligere, da Lappekodisillen ble til. Samfunnsideologien oppfordra nå nærmest til det motsatte.

Det såkalte Kautokeinoopprøret i 1852, og kirkeuordenen i Skjervøy i 1851 hvor flyttsamer fra Kautokeino deltok, skulle nok heller ikke bidra til å høyne den samiske kulturens status i det norske samfunnet. I forbindelse med den sistnevnte saka slo Høyesterett blant annet fast at de ”kolossale Paafund” som lå til grunn for det som hadde skjedd i Skjervøy, var den ”(...) størst tænkelige Spot og Forhaanelse mod vor Statsreligion, som mod all Religion over Hoved, og maatte være betragtet som reen Afsindighed, hvis der ikke havde været mere end tilstrækkeligt Beviis for, at det var et forsøg paa Bedrageri, (...)”.¹⁵²⁴

I selve opprøret hadde man på en måte beviset: Samene var usiviliserte mennesker. Høyesterett karakteriserte da også dette som en eksempelløs forbrytelse som var farlig for samfunnet i sin alminnelighet, men særlig for disse tynt befolka og av øvrigheta svakt beskytta områdene – bebodd av ”uciviliserede Mennesker”.¹⁵²⁵

Opprøret i Kautokeino 7. og 8. november 1852 ble av Høyesterett – på grunn av at gjerningsmennene hadde fått kristelig undervisning – karakterisert som verre enn et ”Røvertog af en Horde af Vilde”. De var leda av hat og hevntørst, og rimeligvis også av det utbredte ønsket blant den laveste klasse i samfunnet over hele den siviliserte verden, ”(...) efter endog med Vold og Magt at nedbryde alle naturlige Skranker mellom sig og de høiere staaende, og derved fremtvinge en Lighed, som vilde tilintetgjøre al Civilisation”.¹⁵²⁶

---

¹⁵²⁴ HR’s innberetning til kongen om sin dom. Versjonen i Rt, nr. 23 og 24, 26.5. og 14.6.1852, i gjengivelse i Mikkelsen/Pålsrud 1997:309. Jeg finner det forsvarlig å betegne dette som et opprør, ikke minst fordi Ivar Bjørklund skriver at det også var planlagt et liknende opprør i Kvænangen, omtrent samtidig. Jf. Bjørklund 1985:301 ff.

¹⁵²⁵ Som foran.

¹⁵²⁶ HR’s inberetning til kongen om sin dom. Rt. nr. 10, 6.3.1854, i gjengivelse i Mikkelsen/Pålsrud 1997:309.

7.12 De samiske rammebetingelsene endres, 1751–1850-tallet

Det som skjer med Lappekodisillen i hundreåret etter 1751, og som er en av de aller mest sentrale forutsetningene for at grensesperringa blir en realitet i 1852, er at man ikke lenger aksepterte at samene var et likeverdige folk med egne rettigheter, innenfor Norges grenser.

På midten av 1700-tallet var statene i Europa i de fleste tilfeller multietnisk sammensatt. Det gjaldt også Sverige og Danmark-Norge. Nasjonalstatsideen – ett folk, én stat – var ikke oppfunnet. Det vil si at nasjonalismen i den form som den fikk blant annet i Norge ut på 1800-tallet – ett folk som danner sin egen stat – hadde ennå ikke blitt en del av generell europeisk ideologi.

Tilblivelsen av lappekodisillen i 1751 var et helt konkret og praktisk uttrykk for at de kontraherende statene, Sverige, og Danmark på vegne av Norge, betrakta samene som et eget folk med rett til egen fremtid. Man la derfor stor vekt på prinsippet om den ”Lappiske Nations Conservation”.

Prinsippet om at samene ikke skulle få dårligere vilkår som et folk som følge av grensetrekkinga i 1751, ble omsatt i praksis i den daglige forvaltninga i grenseområdene aller lengst nord. Det meste tyder nemlig på at danske myndigheter, i alle fall på grensa mellom Finnmark og den nordligste delen av Sverige, frem til 1809 la til grunn at grensetraktatens tillegg om samenes rettigheter i prinsippet gjaldt alle samer i området.

Dette likhetsprinsippet varte til innpå 1830-tallet. Så langt hadde det ennå ikke skjedd noen grunnleggende endringer i synet på samene og målsettingen med Lappekodisillen. Samene var ett folk og kodusillen skulle sikre at de fortsatt skulle kunne være det. Prinsippet man stadig la til grunn var et kulturpluralistisk syn om folkenes likeverd.

Nå skjedde det imidlertid en radikal endring av den statlige politikken overfor samene. Den norske historiske skole skapte en ny forståelses-horisont for de interetniske forbindelsene i Norge.

Samene ble nå en minoritet på en helt annen måte enn i den gamle multikulturelle danske staten. Hovedstaden var ikke lenger i København – sentret i en stat med mange ulike språk og kulturer – og dermed også med tradisjon og kompetanse i flerkulturelle relasjoner. Det nye rikssentret var nå Kristiania – hvor man med alle midler prøvde å sikre sin nyvunne

relative selvstendighet – og skape en egen norsk-nasjonal plattform i forhold til andre stater og folk.

Mye basert på det vitenskapelige grunnlaget til den norske historiske skole, innretta man nå politikken på at denne lavtstående og usiviliserte kulturen skulle bort. Dét gjaldt både med hensyn til kulturelle og materielle forhold.

I et slikt bilde fremstår grensesperringa i 1852 som ett av flere ledd i endringene av relasjonene mellom det norske og samiske folket, og henger i stor grad sammen med at det nye norsk-nasjonale paradigmet – den nye tenkemåten – gav legitimitet til å definere minoriteten og dens interesser som mindre verdt.

Før 1814 hadde man et overordna organ – kongen i København – som kunne si i fra når balansen mellom samer og nordmenn ble forrykka, og flertallsbefolkninga gikk for langt i sin aggressivitet mot minoriteten.

Etter 1814 ble staten det norske folkets redskap for å fremme norske interesser. Der var ikke lenger noen skranker som hindra staten i å definere samiske materielle og immaterielle rettigheter som nesten ikke-eksisterende.

Når man skal prøve å forklare de endringene som skjer rundt midten av 1800-tallet, skal man også ha øye for at man på den tid også hadde gjennomført et generasjonsskifte innen embetsverk og administrasjon. Uten å relatere det til forholdet mellom samer og nordmenn, skriver imidlertid Ole Feldbæk at årtiene rundt midten av 1800-tallet fremstår som et skille når det gjelder arven og minnet fra fellestida:

Generationen fra 1814 var ved at dø ud.¹⁵²⁷

Den gamle generasjonen hadde erfaring med helstatens administrative praksis, ikke minst hvordan man der respekterte og tok til følge ulikhetene mellom de enkelte statsdelene og folkegruppene. Nå ble denne kunnskapen borte.

---

¹⁵²⁷ Feldbæk 1998:305.

7.13 Konklusjon

Midt på 1700-tallet la statene stor vekt på å sikre at samenes rettigheter og livsgrunnlag ikke skulle bli negativt berørt da grensa mellom Norge og den tids Sverige (med Finland) ble trukket.¹⁵²⁸ Partene var nemlig vel vitende om at den på en lang strekning kom til å gå gjennom viktige samiske bruksområder. Denne ivaretagelsen av samenes interesser skjedde gjennom Lappekodisillen.¹⁵²⁹

Man fikk en avtale mellom to stater, Sverige m/Finland og Danmark m/Norge, for å sikre fremtida til en nasjon uten stat – samene. De formelle bestemmelsene i kodisillen viser at statene ønska å lage institusjonelle ordninger for at denne statsløse nasjonen så langt som mulig likevel skulle kunne ha mest mulig kontroll over sin egen situasjon. Ikke minst gjaldt det en sikring av det tradisjonelle ressurs- og næringsgrunnlaget, for å kunne bestå i fremtida.

Rundt midten av 1800-tallet blir samenes materielle og kulturelle rettigheter satt til side på en rekke områder. Dette må i vesentlig grad tilskrives endringer i det ideologiske klimaet i forbindelse det norske folkets identitets- og nasjonsbygging – med nasjonalstatsideen – ett folk, én stat – som det grunnleggende prinsipp. I en slik forbindelse blir den norske aksepten av at Lappekodisillen ble satt til side på den norsk-finske grensa – gressesperringa i 1852 – bare ett av flere elementer i dette større bildet.

---

¹⁵²⁸ Den siste delen av grensa mot Finland ble trukket i 1826. Jf. kap. 3.13.

¹⁵²⁹ Se kap. 1.1. – 1.7.14.

LITTERATUR, TRYKTE KILDER, FORKORTELSER, STEDSNAVN

Forkortelser brukt i arbeidet

Ak.	Asiakirjoita
Afd.	Afdelning
AGNS.	Acter betræffende Grændserne mellem Norge og Sverrig
Art.	Artikkel
Bd.	Bind
Bil.	Bilag
Br.	Brev
Chra.	Christiania
Dat.	Datert
D.	Danica
Dok.	Dokument(er)
D-N	Danmark-Norge
DuS.	Departementet for de udenlandske Sager
EKM.	Eders Kungliga Majestät
EKO-s.	Erkki K. Osmonsalos samling (avskrifter)
FA.	Finmarkens Amt
FAB.	Finmarkens Amts Femaarsberetninger
FAF.	Finmarkens Amtsthingsforhandlinger
FaaB.	Forordninger og aabne Breve
FDaf.	Finmarkens Districtsamtsformandskabsforhandlinger
Fgaf.	Fra grensekommissjonens akter og forhandlinger
FIN.	Finansdepartementet
Forf.	Forfatter(en)
Fol.	Folio
FRA.	Finlands riksarkiv
Frd.	Forordning
FSS.	Finnmark sorenskriveri
Gg.	Generalguvernøren
Gr.ark.	Grensearkivet
Gr.handl.	Gränshandlingar
Gr.kom.	Grensekommissær

Gr.reg.	Grenseregulering
Grp.	Gruppe
Guv.	Guvernøren (i Uleåborg/Oulu)
Hdb.	Häradsrättsdomböcker
Hem.	Hemmelig
HD.	Högsta Domstolen
HKM	Hans kongelige majestet
Hfrs.	Helsingfors
HT	Historisk tidsskrift
ID	Indredepartementet
Innk.	Innkommet/-ne
JD	Justisdepartementet
Jf.	Jamfør
J. prot.	Justisprotokoll
Jur.	Juridisk
Kanc.	Kancelliet
Kar. kom.	Karantenekommisjonen i Hammerfest
Kgl. res.	Kongelig resolusjon
Kk.	Kirjekonseptit
Kpb.	Kopibok
Krf.	Kronofogd
Krlm.	Kronolensmann
Kst.	Konstituert
Lhfd.	Landshøvding
Lm.	Lenmann
Lpm.	Lappmarken
LhfdV.	Landshøvdingen i Västerbotten
Mp.	Mappe
NBL	Norsk biografisk leksikon
NHL	Norsk Historisk Leksikon
1902åds	1902 års dossier
NL	Norske Lov
NLä	Norrbottens län
NNS	Nord-norske samlinger
NntR.	Norges naboforhold til Russland
NRA	Det norske riksarkiv,Oslo
NRO	Norsk Riksmålsordbok
NSI/SI	Nordisk Samisk Institutt / Sámi Instituhtta
NOU	Norges offentlige utredninger
NT	Norges Traktater
NUPH	Norsk utenrikspolitisk historie
OMA	Oulun Maakunta-arkisto

OAJ.saml.	Oscar Albert Johnsens samlinger
O. No.	Odelstingsproposisjon nummer
Oppl.	Opplag
Ot. prp.	Odelstingsproposisjon
Overs.	Oversettelse
Pk.	Pakke
Prot.	Protokoll
RFF	Russisk-finske forhandlinger
R.gr.	Riksgrensen
Rr.	Ræstads registratur
Rs.prot.	Røyssettingsprotokoll
Russl.	Russland
Rør.	Rörande
S.	Serie
SATØ	Statsarkivet i Tromsø
SE	Storthings-Efterretninger
SF	Storthings Forhandlinger
SH	Svea Hovrätt
SI/NSI	Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt
Skr. fgvbiA	Skrivelser fra geistlige og verdslige betjente inden amtet.
Sp.	Spalte
Ss.	Statssekretariatet
Statsmin.	Statsminister
STFM	Sverges Traktater med Främmande Magter
St.amtm.	Stiftsamtmann
Sthlm.	Stockholm
Strd.	Statsrådsavdelingen
SRA	Det svenske riksarkiv
SRU	Samerettsutvalget (i Norge)
SVB	Samernas Vita Böcker
Sver.	Sverige
t.	til
TF	Tana Fogderi
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap
Top.	Topographica
TSS	Tana sorenskriveri
UD	Utenriksdepartementet
UF	Uppslagsverket Finland
Uka.	Utsjoen kirkonarkisto
Ulm.	Utsjoklensmannen
UmR.	Underhandlinger med Russland
Upn.	Utsjoen piirin nimismiehen / Utsjoen piirin nimismies

Upna.	Utsjoen piirin nimismiehen asiakirjoja
URL.	Underhandlingar, Russland, om Lappeforholdene 1830 m.m. Nr. 671 a.
VFF	Vest-Finmark Fogderi
ÆS	Ældre Sager
ØFF	Øst-Finmarkens Fogderi
ØFFS	Øst-Finmarkens Foged og Sorenskriver
ØFS	Øst-Finmarkens Sorenskriveri
ØVDF	Øst- og Vest-Finmarkens Districtsformandskabsforhand linger

Trykte kilder

- Arntzen, Karelius August (red.): Love, Anordninger, Kundgjørelser, aabne Breve, m.M (...) 6te Bind, (...) 1829, 1830 og 1831, (...) Christiania 1832, og 7de Bind, (...) 1832, 1833 og 1834. Christiania 1835.
- Buck, O.E: Beretning, afgiven til det Kongelige Finants-, Handels-, og Told-Departement af Amtmand i Finmarken, Buck, angående en af ham tilfølg Kongelige Resolutioner af 20de April og 15de Juli 1839 i Sommeren 1840 foretagen Reise for at undersøge Handelsforholdene m.v. imellem det archangelske Gouvernement i Rusland og det nordlige Norge. U.å. (Trolig 1841).
- Collet, J. og P., Bull, Chr. (red.): Love, Anordninger, Kundgjørelser, aabne Breve, Resolutioner m.M. (...)10 de Bind (...) 1841, 1842 og 1843. Christiania 1844.
- Dumont et Rousset: Supplement au Recueil des principaux Traités(...) 1808–1814. Gottingue 1817.
- Fellman, Isak: Handlingar och uppsatser angående finska Lappmarken och lapparne, Helsingfors, bd. I og II, 1910, bd. III, 1912, bd. IV, 1915.
- FIN: Beretninger om Den oeconomiske Tilstand m.m. i Norge ved Udgangen af Aaret 1836, underdanigst afgivne af Rigets Amtmænd. Christiania 1836.
- FIN: Beretning om Kongeriget Norges oeconomiske Tilstand i Aarene 1836–1840. Christiania 1843.
- Haffner, Wilhelm: Innstillinger og betenkninger fra kongelige og parlamentariske kommisjoner, departementale komiteer m.m. 1814–1924. Oslo 1925.
- Hielmstjerne og Stampe: Erklæring om utkast til kodusill om de grenseoverflyttende samenes rettigheter. Dat. 16.9.1750. Trykt som vedlegg 1 til Indstilling 1904, s. 8 ff.

- Kong Christian den Syvendes allernaadigste Forordninger og Aabne Breve for Aar 1787. Kiøbenhavn u.å.
- Indstilling 1904: Indstilling fra den ved Stortingets Beslutning af 27de Juli 1897 og kongelig Resolution af 9de September s.Aa. nedsatte Kommission, der har havt at tage under Overveielse, hvilke Lovregler m.v. vedkommende Lappevæsenet der bliver at istandbringe, efterat Lov om Lapperne i de forende Kongeriger Norge og Sverige af 2den Juni 1883 er traadt ud af Kraft. Kristiania 1904.
- Indstill. O. No. 82. Indstilling fra Konstitutionscomiteen angaaende den Kongelige Proposition til Lov, indeholdende Bestemmelser med Hensyn til Benyttelsen af visse Strækninger i Finmarken til Reenbete og Bevogtning af Reenhjorde, m.v. Trykt i Storthings-Forhandlinger i Aaret 1854. Niende Deel, indeholdende Stortingets Forhandlings-Protocoller. Christiania.
- Indredepartementet: Beretning om Kongeriget Norges økonomiske Tilstand, Aarene 1851–1855 med tilhørende Tabeller. Christiania 1858.
- Kong Frideric den Fierdes Allernaadigste Forordninger og Aabne Breve fra Aar 1702. til 1703. Kiøbenhavn 1702.
- Kong Friderich den Femtes allernaadigste Forordninger og Aabne Breve for Aar 1752. Kjöbenhavn u.å.
- ”Krydseren”, nr. 309 og 310, 1854. Christiania.
- Lappekommissionen av 1897. Se Indstilling 1904.
- Manthey, Aug. Chr: Chr. Mantheys Dagbøger for Aarene 1856–1874. Udgivne af Den norske historiske Forening. 1ste Bind 1856–1866. Kristiania 1909.
- Mechelin, L. (red.): Storfurstendömet Finlands Grundlagar jemte Bihang. Helsingfors 1877.
- Mikkelsen, Magnar/Pålsrud, Kari, red: Kautokeinodokumentene. 177 arkivsaker om prosessene i 1851–1867 mot 48 flyttsamer fra Kautokeino. Veidnesklubben 1997.
- Modée: Utdrag utur alla ifrån 1749 års slut utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer, etc. Femte Delen til 1754 Års slut. Stockholm 1756.
- Nerbøvik, Jostein: Kilder til norsk historie 1560–1940. Oslo 1968.
- Rydberg, O.S. (red): Sverges traktater med främmande magter. Jämte andra dit hörande handlingar. Tionde delen. 1815–1845. Stockholm 1896.
- Sandgren, Carl (red.): Recueil des Traités, Conventions et autres Actes diplomatiques de la Suede. Entièrement ou partiellement en vigueur Le 1 Janvier 1910. Stockholm 1910.

- Schou, Jacob Henric (red.): Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve, samt andre trykte Anordninger som fra 1670 af ere udkomne, tilligemed et nøiagtig Udtog af de ennu giældende, for saavidt samme i Almindelighed angaae Under-saatterne i Danmark og Norge, (...).
- VI Deel. Som indeholder K. Friderik V Frr. fra 1746 til 1756. Kiøbenhavn 1795.
  - XV Deels 2det Stykke. Som indeholder K. Frederic VI Frr. for 1809. Kiøbenhavn 1810
- Qvigstad, J./Viklund, K.B: Dokument angående flyttlapparna II. Kristiania 1909.
- Stochfleth, Niels J. Chr: Breve fra Niels J. Chr. V. Stochfleth 1825–1854. Udgivne af J.N.Skaar, Biskop. Kristiania 1896.
- ”Storthings-Efterretninger 1836–1854, udgivne efter offentlig Foranstaltning. 4de Bind, indeholdende Forhandlingerne paa fjortende ordentlige Storthing 1854, bearbejdede af Meinich og Olafsen.” Christiania 1911.
- Storthings Forhandling 1854, Niende Deel. Christiania.
- Sveriges riksdag: Sveriges Rikes Lag. Gillad och Antagen på Riksdagen Åhr 1734. Faksimileutgave utgitt av Institutet för rättshistorisk forskning. Lund 1984.
- UD: Norges traktater 1661–1966. Bd.1. 1661–1944. Oslo 1967.
- Vogt, L. J (red.): Love, Anordninger, Kundgjørelser, aabne Breve, Resolutioner m.M., der vedkomme Kongeriget Norges Lovgivning og offentlige Bestyrelse, for Aaret 1853, (...) . Christiania 1856.
- Vogt, L. J. (red.): Love, Anordninger, Kundgjørelser, aabne Breve, Resolutioner m.M., der vedkomme Kongeriget Norges Lovgivning og offentlige Bestyrelse, for Aaret 1855, (...) . Christiania 1854.
- Vogt, L. J: Samling af Love, Tractater, Kundgjørelser, Resolutioner, Departementsskrivelser m.m., som siden 1814 ere udkomne, (...) . Anden Deel, indeholdende Aarene 1827 til 1838 inclusive. Christiania 1838.
- Vogt, Peter, (red): Love, Anordninger, Kundgjørelser, aabne Breve, Resolutioner m.M., der vedkomme Kongeriget Norges Lovgivning og offentlige Bestyrelse, for Aaret 1817, (...) .” Christiania 1818.
- SATØ: Vest-Finnmark fogde- og sorenskriverembete 1816–1849. Arkivkatalog. Tromsø 1989.
- SATØ: Øst-Finnmark fogde/sorenskriverembete 1816–1855. Arkivkatalog. Tromsø 1990.
- Schnitler, Peter: Major Peter Schnitlers grense-eksaminasjonsprotokoller 1742–1745. Bd. I.V/Kristian Nissen og Ingolf Kvammen, Oslo 1962.

- Schnitler, Peter: Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 174245. Bd. III. V/Hansen, Lars Ivar og Schmidt, Tom. Oslo 1985.
- Stortingsproposisjon nr. 13. andre del. Se Kongelige Propositioner og Meddelelser fremsatte paa fjortende ordentlige Storthing i 1854. Christiania 1854.
- Wessel Berg, Fr. Aug. (red): Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660–1813. Andet Bind. 1746–1780. Christiania 1842.
- Utrykte arbeider, rapporter og beretninger
- Andresen, Astrid: Omstillingstid. Nomadisk reindrift i Torne Lappmark og Troms 1840–1920. Doktorgradsoppgave i historie. Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø. 1991.
- Andresen, Astrid: Russiske østsamers rettigheter i Norge 1826–1925. Myndighetspolitikk og rettighetsproblematikk. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Tromsø 1983.
- Ellingsen, Dag/Walsøe, Jan O: Kautokeino forligelsescommission 1833–1907. Mellomfagsoppgave i kriminologi. Universitetet i Oslo 1981.
- Hallquist, Göran: Lapp-Rätten – ett element i Nordens första samelagstiftning 1751. Uppsats i tillämpade studier. Rättshistoria, vid Lunds universitet våren 1982.
- Indredepartementet: Departementet for det Indres af den norske Regjering under 31te Mai 1854 tiltraadte underdanigste Indstilling. Kristiania.
- Joki, Olav: Forvaltning av statens umatrikulerte grunn. Finnmark jord-salgs kontor, oppgaver, ansvar. Utrykt notat. Vadsø, 7.10. 1988.
- Kværnrud, Bjørn: Varangermarkedet (stensil). Karlebotn leirskole 1979.
- Nilsen, Stian: Med draging mot nord. Hovedoppgave i historie. Univ. i Tromsø. Høsten 1999.
- Prebensen, N.C.G: Norges Grenser mot Finland og Russland. Utarbeidet på foranledning av den Kongelige Norske Regjerings Utenriksdepartement, av N.C.G. Prebensen, 1920–21. Dat. Arendal 9. august/Kristiania 23. august 1921. (Mottatt i kopi fra UD's arkiv, 10.september 1985.)
- Rydbergh, O.S: Lappfrågan I Norge-Ryssland 1830–1859, og Lappfrågan II Norge-Ryssland, 1861–1882. Fins i SRA.UD.1902åds. Nr.4490a. Gr.92. Afd.S. Mål 11. Promemorior och förteckningar öfver handlingar i Lappfrågan, af Kanslirådet O:S:Rydbergh, samt Stedingks P.M. af 1859, samme sted.
- Simma Fjellgren, Ellen: Utdrag ur domböckerna över Torneå Lappmark. Sami Instituhtta 1981.

Utrykte arbeider, rapporter og beretninger

- Andresen, Astrid: Omstillingstid. Nomadisk reindrift i Torne Lappmark og Troms 1840–1920. Doktorgradsoppgave i historie. Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø. 1991.
- Andresen, Astrid: Russiske østsamers rettigheter i Norge 1826–1925. Myndighetspolitikk og rettighetsproblematikk. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Tromsø 1983.
- Ellingsen, Dag/Walsøe, Jan O: Kautokeino forligelseskommission 1833–1907. Mellomfagsoppgave i kriminologi. Universitetet i Oslo 1981.
- Hallquist, Göran: Lapp-Rätten – ett element i Nordens första samelagstiftning 1751. Uppsats i tillämpade studier. Rättshistoria, vid Lunds universitet våren 1982.
- Indredepartementet: Departementet for det Indres af den norske Regjering under 31te Mai 1854 tiltraadte underdanigste Indstilling. Kristiania.
- Joki, Olav: Forvaltning av statens umatrikulerte grunn. Finnmark jordsalgskontor, oppgaver, ansvar. Utrykt notat. Vadsø, 7.10. 1988.
- Kværnrud, Bjørn: Varangermarkedet (stensil). Karlebotn leirskole 1979.
- Nilsen, Stian: Med dragning mot nord. Hovedoppgave i historie. Univ. i Tromsø. Høsten 1999.
- Prebensen, N.C.G: Norges Grenser mot Finland og Russland. Utarbeidet på foranledning av den Kongelige Norske Regjerings Utenriksdepartement, av N.C.G. Prebensen, 1920–21. Dat. Arendal 9. august / Kristiania 23. august 1921. (Mottatt i kopi fra UD's arkiv, 10. september 1985.)
- Rydbergh, O.S: Lappfrågan I Norge-Ryssland 1830–1859, og Lappfrågan II Norge-Ryssland, 1861–1882. Fins i SRA.UD.1902åds. Nr.4490a. Gr.92. Afd.S. Mål 11. Promemorior och förteckningar öfver handlingar i Lappfrågan, af Kanslirådet O:S:Rydbergh, samt Stedingks P.M. af 1859, samme sted.
- Simma Fjellgren, Ellen: Utdrag ur domböckerna över Torneå Lappmark. Sami Instituhtta 1981.

Litteratur

- Alamäki/Hederyd, red: Tornedalens historia II. Från 1600-talet till 1809. Tornedalskommunernas historiebokskommitté 1993.
- Alkman, Edvard: Varangerfrågans hemligheter. Trykt i Dagens Nyheter, Stockholm, 22., 26., 28. juni og 5., 15. Og 19. juli 1902.

- Andresen, Astrid: Skapte lappekodisillen presedens for seinere grensekonvensjoner? Konvensjonen mellom Norge og Russland av 1826. I ”Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Dieđut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Arbo Høeg, Ove: Vitenskapelig forfatterskap. 2. utg. Oslo–Bergen–Tromsø 1971.
- Arell, Nils: Rennomadismen i Torne lappmark – markanvändning under kolonisationsepoken i fr. a. Enontekis socken. Umeå 1977.
- Arnesen, Arne G: Samenes stilling i folkeretten. Dieđut nr. 4. 1983.
- Aschehoug, Torkel H: Norges nuværende statsforfatning. Bd I 1875, og bd II 1879. Christiania.
- Aschehougs konversasjonsleksikon, fjerde utg. Oslo 1961.
- Aschehougs verdenshistorie. Bd. 11. Det sterke Europa. 1935–1770. Av Lars-Arne Norborg. Oslo 1986.
- Bing, Lars Hess: Beskrivelse over Kongeriget Norge, Øerne Island og Færøerne, samt Grønland (...) København 1796.
- Awebro, Kenneth: Tillkomsten av lappkodisillen av 1751 ur svensk synsvinkel. I ”Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Dieđut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Berg, Roald: Norge på egen hånd 1905–1920. Norsk utenrikspolitisk historie bd. 2. Oslo 1996.
- Bergh, Edv.: Finlands statsrättsliga utveckling efter 1808. Helsingfors 1889.
- Bjørge, Narve, Kaartvedt, Alf, Rian, Øystein: Selvstendighet og union – Fra middelalderen til 1905. Norsk utenrikspolitisk historie bd. 1. Oslo 1995.
- Bjarnar, Ove: Hvordan lappecodisillen ble til. I ”Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Dieđut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Bjørklund, Ivar: Fjordfolket i Kvænangen. Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550–1980. Tromsø–Oslo–Bergen–Stavanger 1983.
- Blix, Erik Schytte/Nergaard, Arvid: Kirker og kirkeliv i Tana prestegjeld. Vadsø 1965.
- Blix, Erik Schytte: Nesseby og Polmakslekter. Oslo 1967.
- Blix, Erik Schytte: Sør-Varanger slekter. Oslo 1971.
- Borgos, Johan: Befolkning, bosetning og økonomi i Barkestad og Langenes fjerding 1700–1820. Dieđut nr. 3, 1988. Guovdageaidnu.
- Born, S.F. von: Relation om förhållandet med gränsen emellan Norrige och Finland (Avgitt för det finske senat, 26.7.1823.) Trykt i bladet ”Suomi”. Helsingfors 1843.

- Bottolfsen, Øystein: Finnmark fylkeskommunes historie 1840–1990. Vadsø 1990.
- Brandt, Fr: Tingsretten fremstillet efter den Norske lovgivning. 2. utg. Kristiania 1878.
- Brun, Abraham: Finnerne i det egentlige Finmarken. I Finnmarksposten 1866. Avskrift av artikkelserie, utlånt av Thor Thrane, Karasjok.
- Brøsted, Jens: Afsluttende indlæg. I ”Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Dieđut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Brøsted, Jens: The Rights of indigenous Peoples in Danish international Law and Practice. I ”Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Dieđut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Budde, Samuel Bugge: Udtog af sal. Pastor Buddes utrykte Beskrivelse over Kautokeino Præstegield i Finmarken. I Fortid og Nutid”, nr. 22, 23 og 24, 1808. Kiøbenhavn.
- Bull, Kirsti Strøm, Oskal, Nils og Sara, Mikkel Nils: Reindriften i Finnmark. Rettshistorie 1852–1960. Oslo 2001.
- Bull, Kirsti Strøm: Reindriften i Finnmark 1852–1960. I NOU 2001:34.
- Bull, Kirsti Strøm: Studier i reindriften. Oslo 1997.
- Carlsson, Steen: Svensk Historia. Bd. II. Tiden efter 1718. 3.oppl. Stockholm 1970
- Christensen, Olav: En nasjonal identitet tar form. Etniske og nasjonal-kulturelle avgrensninger. I Sørensen, Øystein, red. 1998.
- Dahl, Ottar: Norsk historieforskning i 19. og 20. århundre. Oslo–Bergen–Tromsø 1976.
- Dahl, Ottar: Grunntrekk i historieforskningens metodelære. Oslo–Bergen–Tromsø 1967.
- Drivenes, Einar Arne: Åkerbruk og fedrift i Altafjorden på 1800-tallet. H.oppg. i hist. Univ. i Tromsø. 1975.
- Enewald, Nils: Sverige och Finmarken. Svensk Finnmarkspolitik under äldre tid och den svensk-norska gränsläggningen 1751. Lund 1920.
- Estlander, B: Elva årtionden. Del I. 1808–1878. 2. oppl. Helsingfors 1929.
- Feldbæk, Ole: Danmark-Norge 1380–1814. Bd IV Nærhed og adskillelse. 1720–1814. Oslo 1998.
- Feldbæk, Ole: Danske Handelskompagnier 1616–1843. Oktrojer og interne Ledelsesregler. København 1986.
- Fellman, Jacob: Anteckningar under min vistelse i Lappmarken I, II, III, IV. Helsingfors 1906.
- Fellman Jakob: Anteckningar under min vistelse i Lappmarken. Första och andra året. Utg. av Rabén og Sjögren. Hangø 1978. (Boka er et opptrykk av en del av hans: Anteckningar under min vistelse i Lappmarken I. Helsingfors 1906.)

- Finstad, B-P., Hansen, L.I., Minde, H., Niemi, E., Tjelmeland, H. (red.): Stat, religion, etnisitet. Rapport fra Skibotn-konferansen, 27.–29. Mai 1996. Tromsø 1997.
- Fjeldstad, Anton: Fedreland og nasjon. I Johnsen, E.B. og Eriksen, T.B., red. Oslo 1998.
- Friis, J.A: En Sommer i Finmarken, Russisk Lapland og Nordkarelen. Skildringer af Land og Folk. Christiania 1871.
- Gjelsvik, Nikolaus: Er Norge forpliktet til at taale de svenske Lappers Renbetning her i Riget? I ”Lappekommissionen” av 1897. Kristiania 1904.
- Gjelsvik, Nikolaus: Norsk tingsret. Forelesninger. Kristiania 1912.
- Gulbransen/Hoffmann: Norsk juridisk ordbok. Oslo 1948.
- Gyldendal (forlag): Gyldendals store konversasjonsleksikon. Oslo 1959.
- Hansen, Lars Ivar: Hvilken betydning fikk de dansk-norske og svenske lokalundersøkelser for utformingen av codicillen? I ”Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Diedut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Hansen, Lars Ivar/Olsen, Bjørnar: Samenes historie frem til 1750. Oslo 2004.
- Hederyd, Olof: Haparanda efter 1809. Tornedalens historia III. Haparanda 1992.
- Helland, Amund: Topografisk-statistisk beskrivelse over Finmarkens Amt. II. Kristiania 1906.
- Hirsti, Reidar: Sameopprøret. Oslo 1994.
- Hülphers, Abrab Abrson: Samlingar till en Beskrifning öfver Norrland. Femte Samlingen. 3 Bandet om Lappmarken. Utg. v/Gottfrid Kallstenius. Stockholm 1921.(Utgiverens etterord er datert Västerås, 1921)
- Hvalfredningskomitéen: Fiskeriforholde i Finmarken. Utgitt av Vardø hvalfredningskomité. Vardø 1902.
- Hyvärinen, Heikki: Den samiska fastigheten inom vårt rättsväsen. Diedut nr. 5. 1979. Guovdageaidnu.
- Hyvärinen, Heikki: Lapprätten – ett eget samiskt rättssystem? I ”Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Diedut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Hågvar, Geir: Nomadisme og eiendomsrett. I ”Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Diedut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Imsen, Steinar/Winge, Harald (red.): Norsk historisk leksikon. Oslo 1999. (Første utgave 1981).

- Jebens, Otto: Lappekodisillen som grunnlag for rettigheter for samer i Norge på det privatrettslige plan. I ”Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Dieđut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Jebens, Otto: Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark. Oslo 1999.
- Jebens, Otto: Om lappekodisillen av 1751. TfR. Oslo 1986.
- Jebens, Otto: Samenes land – en rettslig realitet? Tidsskrift for Rettsvitenskap, nr. 4/1982. Oslo.
- Jebens, Otto: Spørsmålet om eiendomsretten til den tidligere umatrikulerte grunn i Finnmark, spesielt med henblikk på Indre-Finnmark. I NOU 1993:34.
- Jernsletten, Regnor: Befolkningsutviklinga i Finnmark på 1800-tallet. Tromsø 1989.
- Johnsen, Egil Børre/Eriksen/Trond Berg, (red): Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1985. Bind 1. 1750–1920. Oslo 1998.
- Johnsen, Oscar A: Finnmarkens politiske historie. Kristiania 1923.
- Johnsen, Oscar A: Nord-Norges politiske historie. I Pausett, Arne Paus (red.): Hålogaland i kunst og åndsliv. Oslo 1942.
- Keilhau, Wilhelm: Det norske folks liv og historie gjennom tidene. Bind IX. Tidsrummet 1840 til omkring 1875. Oslo 1931.
- Keskitalo, Alf Isak: Guovdageainnu suohkkangirji/Kautokeino sognebok. Guovdageidnu 1998.
- Knaplund, Paul: Nye opplysninger om Novembertraktatens forhistorie. HT, femte rekke, sjettede bind. Oslo 1927.
- Kong Christian den femtes Norske Lov. 15de April 1687. Med Kongeloven 1665. Oslo 1982.
- Korpijaakko, Kaisa: Lappskattelandsinstitutet före och efter codicillen. Var codicillen en for form för konfiskasjon av samisk eiendom? I ”Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Dieđut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Korpijaakko-Labba, Kaisa: Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland. Helsingfors 1994.
- Korpijaakko-Labba, Kaisa: Den faktiske ressursbruk og lappekodisillens bestemmelser i grenseområdene mellom Norge og Finland i perioden 1809–1852 – Situasjonen i Vest-Finnmark/Nord-Troms – Enontekis/Muoniodistriktet. I Dieđut nr. 3 1998. Guovdageaidnu.
- Kraft, Jens: Nordnorge i de förenade konungarikenas handelstraktater med Ryssland. Stockholm 1954.
- Kraft, Salomon: Pomorhandelen på Nordnorge under 1800-talets förra hälft. Tromsø/Oslo 1968.
- Kristensen, Allan: Samiske sedvaner og rettsoppfatning – med utgangspunkt i studier av tingbøkene fra Finnmark for perioden 1620–1770. I NOU 2001:34.

- Kvist, Roger, (red.): Readings in Saami History, Culture and Language II. Umeå 1991.
- Kaartvedt, Alf: Det Norske Storting gjennom 150 år. Bd. I. Fra Riksforsamlingen til 1869. Oslo 1964.
- Kaartvedt, Alf, Bjørge, Narve, Rian, Øystein: Selvstendighet og union – Fra middelalderen til 1905. Norsk utenrikspolitisk historie bd. 1. Oslo 1995.
- Lae, Erling: Fra Karlstadkonvensjon til reinbeitekonvensjon. Forhandlingene i reinbeitesaken mellom Norge og Sverige fram til reinbeitekonvensjonen av 1919. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo. Våren 1977. Trykt som Dieđut nr. 4, 2004. Guovdageaidnu.
- Langholm, Sivert: Historisk rekonstruksjon og begrunnelse. 2. utg. 4. opplag. Oslo 1971.
- Lasko, Lars-Nila: 1751-års lappkodicill och nyttjanderätt. I ”Lappkodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Dieđut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Leem, Knuud: Beskrivelse over Finmarkens Lapper. Kiøbenhavn 1767.
- Lindstøl, Tallak: Stortinget og Statsraadet. 1814–1914. Bd. I. Del 1 og Bd. II, del 1. 1914. Bd. II, del 2, 1915.
- Lunde, Aage: Sør-Varangers historie. Sør-Varanger kommune 1979.
- Marainen, Johannes: Kodicillen och samisk nationstillhörighet. I ”Lappkodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Dieđut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu. (Marainen 1989 a).
- Marainen, Johannes: Riksgrensene og samers statstillhörighet. I Grenser i Sameland. Serien Samiske samlinger. Bind XIII. Red. Aarseth, Bjørn. Oslo 1989. (Marainen 1989 b).
- Maurseth, Per: Sentraladministrasjonens historie. Bind 1. 1814–1844. Oslo 1979.
- Midbøe, Øyvind: Eilert Sundt og samene. Trondheim 1973.
- Minde, Henry: Innledningsforedrag. I ”Lappkodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Dieđut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Minde, Henry: ”Ei politisk handling i normal tyding av ordet”. Samerettssforskningen i et hundreår. HT 4/1991.
- Mykland, Knut: Kampen om Norge. 1784–1814. Bd. 9 i Cappelens Norgeshistorie. Oslo 1978.
- Mykland, Knut: Historisk Atlas – Oversikter – Register. Bd. 15 i Cappelens Norgeshistorie. Oslo 1980.
- Nakkiaisoja, Tarja: Samerna som nybyggare i Enare: I Stat, religion og etnisitet: Tromsø 1997.
- Nationalencyclopedia: Bd. 1 Höganäs 1989, bd 14 1994.
- Nielsen, Jens Petter: I kopperverkets tid. Kåfjord kirke 150 år. Alta 1987.
- Nielsen, Jens Petter: Ønsket tsaren seg en isfri havn i nord? HT 4/1991.

- Nielsen, Jens Petter: The Russia of the Tsar and North Norway. "The Russian Danger" Revisited. I Acta Borealia, Volume 19, nr. 1-2002.
- Nielsen, May-Brith Ohman (Red.): Nasjonal identitet og nasjonalisme. Oslo 1994.
- Niemi, Einar: Den finske innvandring i Tanadalen. I Tana historie- og museumslags årbok – Dædno–Teno–Tana 1981.
- Niemi, Einar: Kultur- og utdanningspolitikken i historisk perspektiv. Trykt som kapittel 4.1., i NOU 1985:14.
- Niemi, Einar: Novembertraktaten og Finnmark. I Trekk fra Nord-Norges Historie, v/Niemi, N., Brox, O., Hætta, O.M., Jacobsen, K., og Eriksen, Hans Kr. 2. oppl. Oslo 1978.
- Niemi, Einar: Når man skyter hunder. En debatt om reindrift i Finnmark ved midten av 1800-tallet og den minoritetspolitiske kategori-kloyvingen. I Sköld, P./Lantto, P. (red.), Umeå 1988.
- Niemi, Einar: Oppbrudd og tilpassing. Den finske flyttingen til Vadsø 1845–1885. Vadsø 1977.
- Niemi, Einar: Region og nasjon. I nasjonal identitet og nasjonalisme. Red. May Brith Ohman Nielsen. Oslo 1994.
- Niemi, Einar: Østsamene – ressursutnyttelse og rettigheter. Trykt som del V, i NOU 1994:21 – Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv.
- Nissen, Kristian: Biografisk artikkel om Johan von Mangelsen. NBL IX. Oslo MCMXL.
- Nissen, Kristian: Innledning. I Major Peter Schnitlers grense-eksaminasjonsprotokoller 1742–1745. Bd. I.V/Kristian Nissen og Ingolf Kvammen. Oslo 1962.
- Norborg, Lars-Arne: Aschougs verdenshistorie. Bd. 11. Det sterke Europa. 1915–1870. Oslo 1986.
- Norsk biografisk leksikon. Bd. XI, Oslo MCMLII
- Norsk historisk leksikon. Red. Imsen, Steinar, Winge, Harald: Oslo 1999
- Norsk Riksmålsordbok. Se Riksmålsvernet.
- NOU 1978:18 A. Finnmarksvidda – natur – kultur.
- NOU 1984:18. Om samenes rettsstilling.
- NOU 1985:14. Samisk kultur og utdanning.
- NOU 1993:34. Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark.
- NOU 1994:21. Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv.
- NOU 1997:4. Naturgrunnlaget for samisk kultur.
- NOU 1997:5. Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett.
- NOU 2001:34. Samiske sedvaner og rettsoppfatninger – bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget.
- Onnela, Samuli: Suomen Jäämeren Kalastuspaikkakäsymys Autonomian Aikana, m/engelsk sammendrag: "The problem of Finnish fishing

- grounds on the Arctic Ocean, during the period of Autonomy (1809–1917). I *Scripta Historica* VI 1980. Helsinki.
- Oskal, Nils: Det moralske grunnlaget for diskvalifisering av urfolks eiendomsrett til land og politisk suverenitet. I NOU 2001:34.
- Osmonsalo, Erkki K: Kirkolisten olojen järjestelytoimet Norjan-vastaisella rajallame v. 1820–1829. I *Historiallinen Arkisto* XLIV. Festskrift til K.R.Melander på 80-årsdagen 18.11.1938. Helsingfors 1938.
- Osmonsalo, Erkki K: Suomen rajapolitiikka venäjän vallan aikana I. Ruotsin-vastaista rajaakoskevat kysymykset 1809–1824. (Med tysk resymé: Finland's Grenzpolitik während der russischen Herrschaft.) Helsinki 1933. (Kalt Osmonsalo 1933 a)
- Osmonsalo, Erkki K: Valtion ja valtakunnan rajankäynnit suomessa venäjänvallan ja itsenäisyyden aikana. Trykt i Suomen Maanmittauksen historia. III osa. Porvoo 1933. (Kalt Osmonsalo 1933 b)
- Ottelin, A.K: Finlands historia. Helsingfors 1947.
- Owe, Stein: Codicillens bestemmelser om grensepasseringsretten og dagens grenseboerbevis på grensen mellom Finland og Norge. I ”Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” I *Dieđut* nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Palmstierna, C.F: Sverige, Ryssland och England 1833–55. Kring novembertraktatens förutsättningar. Stocholm 1932.
- Panelius, Olav: Inledning. I *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken. Førsta och andra året*. Utg. av Rabén og Sjøgren. Hangö 1978. (Boka er et opptrykk av en del av Fellman, Jacob: *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken I*. Helsingfors 1906.)
- Pedersen, Steinar: Bruken av land og vann i Finnmark inntil første verdenskrig. Trykt som del I, i NOU 1994:21 – Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv.
- Pedersen, Steinar: Fra bruk av naturgodene etter samiske sedvaner til forbud mot jordsalg til ikke-norsktalende. I NOU 2001:34.
- Pedersen, Steinar: ”Grenseforhold og ressursutnyttning i Tanadalen rundt 1830”. I *Tana historie- og museumslags årbok – Deatnu–Teno–Tana* 1987.
- Pedersen, Steinar: Kodisillen – en generell sikring av rettighetene til ”Den Lappiske Nation”? I *Dieđut* nr.1. 1989. Guovdageaidnu.
- Pedersen, Steinar: Laksen, allmuen og staten. *Dieđut* nr. 2 1986. Guovdageaidnu.
- Pedersen, Steinar: Laksefisket i Buolbmátjohka midt på 1800-tallet. Privat avtale om internasjonalt anliggende. I *Norsk Skogbruksmuseums årbok* nr. 13, 1990–92. Elverum 1992.

- Pedersen, Steinar: Lappekodisillen – den første nordiske samekonvensjon. I Reindriftsnytt, 3/1996. Alta.
- Pedersen, Steinar: Momenter om Lappekodisillen og samiske rettigheter i Finnmark, 1751–1889. I NOU 1997:5. Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett.
- Pedersen, Steinar: Norsk-svensk nei til å overta det nordligste Finland i 1859. I Rett og historie. I festskrift til Gudmund Sandvik. Red. Michalsen, Dag, og Sprauten, Knut. Oslo 1997.
- Pedersen, Steinar: Samisk organisering og forvaltning av laksefisket i Deatnu på tvers av grenselinja etter 1751. I Historica Septentrionalia nr.14. Nordkalotten i en skiftande värld. Jyväskylä 1987–88.
- Pedersen, Steinar: Samisk rettshistorisk forskning – Statens grunn-eiendomsrett i Finnmark. Trykt i Diedut nr. 4, 1993. Guovdageaidnu.
- Pedersen, Steinar: Samiske rettigheter og Lappekodisillen etter Finlands nye statsrettslige stilling i 1809. I Sköld, P./Lantto, P., red. Umeå 2000.
- Pedersen, Steinar: Sjøfisket og Lappekodisillens bestemmelser i grenseområdet mellom det nordøstligste Finland og Øst-Finnmark, 1830–1852. (Pedersen 1998 a.) I Diedut nr. 3 1998. Guovdageaidnu.
- Pedersen, Steinar: State or Saami Ownership of Land in Finnmark? I Kvist, Roger, red. 1991.
- Pedersen, Steinar: Synet på samenes rettigheter etter grensesperringa i 1852. I Diedut nr. 3 1998. (Pedersen 1998 b.) Guovdageaidnu.
- Pedersen, Steinar: Var samene i Tanadalen ”svenske” eller ”dansk-norske” etter 1751? I festskrift til Ørnulv Vorren. (Storm, D., Jernsletten, N., Reymert, P.K., Aarseth, B., red.) Tromsø 1994.
- Puntala, L.A: Finlands politiska historia 1809–1966. Helsingfors.
- Päiviö, Nils Johan: Lappskattelandsens rättsliga utveckling i Sverige. Diedut 3/2001. Sámi Instituhtta, Guovdageaidnu.
- Ramsay, August: Nils Ekström – En märkesman i Tornedalen. I festskrift til K. R. Melander. Historiallinen Arkisto XLIV. Helsinki 1938.
- Rein, Gabriel: Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. Tionde Häftet. II. Uleåborgs län. Utgifna af Finska Vetenskaps-Societeten. Helsingfors 1867.
- Rein, Gabriel: Föreläsningar öfver Finlands Historia. Helsingfors 1871.
- Remmen, Johan Fr.: Lappekodisillen og rettspraksis. Norske domstolers behandling av problemstillinger knyttet til lappekodisillen. I ”Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Diedut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.

- Rian, Øystein, Kaartvedt, Alf, Bjørge, Narve: *Selvstendighet og union – Fra middelalderen til 1905. Norsk utenrikspolitisk historie* bd. 1. Oslo 1995.
- Richter Hanssen, Einar: *Porsanger bygdebok*. Bd. 1. Porsanger 1986.
- Riksmålsvernet: *Norsk riksmålsordbok I–IV*. Oslo 1937–57.
- Rode, Fredrik: *Optegnelser fra Finnmark. Samlede i Aarene 1826 – 1834*. Skien 1842.
- Ræstad, Arnold 1930–33 *Fra Stettin til Strømstad. De norsk svenske reinbeitespørsmål og grenseoppjøret 1751*. I HT 1930–33.
- Sandvik, Gudmund: *Ei forelda lære. ”Statens umatrikulerte grunn i Finnmark”*. I *Samene – urbefolkning og minoritet*. I Thuen, Trond, red. Tromsø – Oslo – Bergen 1980.
- Sandvik, Gudmund: *Grensetraktaten og lappekodisillen av 1751 Jurisdiksjon eller statlig eiendomsrett?* I *Dieđut* nr. 3 1998. Guovdageaidnu.
- Sandvik, Gudmund: *Lappekodisillen og grenser i Norden. I ”Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?”* I *Dieđut* nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Sandvik, Gudmund: *Om oppfatningar av retten til og bruken av land og vatn i Finnmark fram til 1960-åra*. I NOU 1997:4. *Naturgrunnlaget for samisk kultur*.
- Sandvik, Gudmund: *Prestegard og prestelønn*. Oslo 1965.
- Sandvik, Gudmund: *Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv*. I NOU 1993:34. *Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark*.
- Sandvik, Gudmund: *Steinar Wikan: Grensebygda Neiden. Møte mellom folkegrupper og kampen om ressursene*. Nordkalott-Forlaget. Sør-Varanger museums forlag 1995. (Bokanmeldelse) I *Heimen*, bd. 34 1997.
- Sandvik, Gudmund: *Om oppfatningar av retten til og bruken av land og vatn i Finnmark fram mot slutten av 1960-åra*. I NOU 1997:4.
- Sandvik, Gudmund: *Særleg historisk grunngeving for ein sameparagraf i Grunnlova*. I NOU 1984:18.
- Sandvik, Hilde/Winge, Harald, red: *Tingbok for Finnmark 1620–1633*. Oslo 1987.
- Schybergson, M.G: *Finlands politiska historia 1809–1919*. Helsingfors 1923.
- Seip, Anne-Lise: *Det norske ”vi” – kultur-nasjonalisme i Norge*. I Sørensen, Øystein, red. Oslo 1998.
- Seip, Anne-Lise: *Jakten på nasjonal identitet. Kultur, politikk og nasjonsbygging i Norge i årene omkring ”Det nasjonale gjennombrudd” 1830–1870*. I *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 3–4, 1994.

- Seip, Anne-Lise: Nasjonen bygges. 1830–1870. Bind 8 av Aschehougs Norgeshistorie. Oslo 1997.
- Seip, Anne-Lise: Vitenskap og virkelighet. Sosiale, økonomiske og politiske teorier hos T.H.Aschehoug 1845 til 1882. Oslo 1975.
- Sjølin, Rolf: Samer och Samefrågor i Svensk politik – En studie i ickemakt. Gällstad/Samiska institutionen, Univ. i Umeå 1996.
- Skoghøy, Jens Edvin Andreassen: Grensetraktaten og lappekodisillen av 1751. Jurisdiksjon eller statlig eiendomsrett? I Dieđut nr. 3 1998.
- Sköld, Peter/Lantto, Patrik, (red): Den komplexa kontinenten. Staterna på Nordkalotten och samerna i ett historiskt perspektiv. Umeå 200.
- Smith, Carsten: Lappekodisillen som norsk rettskilde. I ”Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?” Dieđut nr. 1, 1989. Guovdageaidnu.
- Smith, P.L: Kautokeino og Kautokeinolappene. Oslo 1938.
- Solbakk, Aage: Ávjovárri – Kárášjoga historjá I, 1553–1900. Kárášjohka 2000.
- Solbakk, Aage: Deanuleahki/Tanadalen Sogat/Historjá Sleokter/Historie. Karasjok 2001.
- Solem, Erik: Lappiske rettsstudier (2. opplag). Oslo 1970.
- Solhaug, Trygve: De norske fiskeriers historie. Bd.1. Bergen – Oslo – Tromsø 1975.
- Sommerfelt, Ole Hannibal: Kort Beskrivelse over Finmarken. I Topographisk Journal, 1799–1800.
- Spilling, Knut: Av Finmarkens Skogret. Bilag til Norsk Retstidende no. 4–6. Oslo 1920.
- Stockfleth, Niels J. Chr: Beretninger angaaende Finmarken. I ”Den Constitutionelle”, nr 175/176. Christiania 1842.
- Stockfleth, Niels J. Chr: Bidrag til Kundskab om Finnerne i Kongeriget Norge. Christiania 1848.
- Stockfleth, Niels J. Chr: Dagbog over mine Missionsreiser i Finmarken. Christiania 1860.
- Storm. D., Jernsletten, N., Reymert, P.K., Aarseth, B., red: Festskrift til Ørnulv Vorren. Tromsø 1994.
- Storsveen, Odd Arvid: Historiens lys, nasjonens glans. I Børre, E. J./Eriksen, T. B., red. 1998.
- Sund, H: Anmärckningar om Utsjoki Socken i Kemi Lappmark. I Åbo Tidningar, hft. 2 og 3, 1791.
- Sundt, Eilert: Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge. Bidrag til Kundskab om de laveste Samfundsforholde. Opprinnelig, andre utgave Christiania 1852. Christophersen, H.O., Christie, N., Petersen, K.(red.) Utg. Oslo 1974.

- Sørensen, Øystein (red.): Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Oslo 1998.
- Sørensen, Øystein: Når ble nordmenn norske? I Sørensen, Øystein (red.), 1998.
- Tanner, Väinö: Antropogeografiska studier inom Petsamo-området. I. Skolt-Lapparna. Fennia 49, N:o 4. Helsingfors 1929.
- Taranger, Absalon: ”Tilblivelsen af Grænsetraktaten mellem Norge og Sverige af 7/18 Oktober 1751 med dens 1ste Kodiciel om Lapperne samt denne Kodicils Indhold”. Afsnit 2. I ”Indstilling 1904”, Kristiania.
- Tuneld, Erik: Geographie öfver Konungariket Sverige samt Därunder hörande länder. Tredje Bandet. Stockholm 1794.
- Tønnesen, Sverre: Retten til jorden i Finnmark. Rettsreglene om den såkalte ”Statens umatrikulerte grunn” – en undersøkelse med særlig sikt på samenes rettigheter. (2. utg.) 1979.
- Uppslagsverket Finland, bd. 1, 2, 3. Holger Schildts förlag. Helsingfors 1982–85.
- Vorren, Ørnulv: Bosetning og ressursutnytting under veidekulturen og dens differensiering. Kap. 3.2.2. i NOU 1978/18 A, s. 145–162.
- Vorren, Ørnulv: Den samiske bosetning i Sør-Varanger. I Lunde (red.): Sør-Varangers historie. Sør-Varanger kommune 1979.
- Vähä, Eero: Utblick mot framtiden. Kap. 16 i Tornedalens historia II. Från 1600-talet till 1809. Alamäki/Hederyd, red. Tornedalskommunernas historiebokskommitté 1993.
- Wahlenberg, Göran: Geografisk och ekonomisk beskrifning om Kemi Lappmark i Vesterbottens höfdingdöme. Stockholm 1804.
- Wahlström & Widstrand: Ur Finlands nyaste historia I. Stockholm 1900. (Forfatternavn ikke oppgitt. Derfor står forlaget oppført som forfatter).
- Westen, Thomas von: Topographica Ecclesiastica. 2. Del. Finnmarckia 1717. NNS. Bd. I. 2.hft. Solberg, O., Utne, M.B., red. Oslo 1934.
- Wilkinson, Richard G: Poverty and Progress. An ecological model of economic development. London 1977.
- Wikan, Steinar: Grensebygda Neiden. Stonglandseidet/Svanvik 1995.
- Zorgdrager, Nellejet: De rettferdiges strid – Kautokeino 1852. Oslo 1997. Dieđut 2/2004. Guovdageaidnu.
- Zorgdrager, Nellejet (red): F.W. Hvoslefs brev vedrørende samene. Dieđut nr. 2, 2004.
- Ytreberg, N.A: Handelsteder i Finnmark. Trondhjem 1942.
- Øverland, O.A: Lærebog i Norges nyeste Historie. Kristiania 1886.

Aarseth, Bjørn: Grenseoppgjørene og konsekvensene av disse for den nordsamiske bosetting i Norge. I Grenser i Sameland. Serien: Samiske samlinger XIII. Red. Aarseth, Bjørn. Oslo 1989.

Stedsnavn

Samisk	Norsk	Finsk
Álahadju	Alta	Alati
Anár	Enare	Inari
Anárjohka		
Áhkguoika		
Buodggáidnjárga	Bugøynes	Pykejä
Báhčaveadji	Pasvik	
Báišjohka		
Bávttaguoika		
Bealdovuopmi		Peltovuoma
Buolbmát	Polmak	Pulmanki
Boazonjárga		
Coagan		
Čierggesuolu		
Dárosuolu	Norskholmen	Pekkansaari
Dánmárku	Danmark	Tanska
Davvesiida	Lebesby	
Deanodat	Vestertana	
Deanovuotna	Tanafjorden	
Deatnu	Tana	Teno
Eanodat		Enontekiö
Eliasnuoreoaivi		
Eliasvárri		
Finnmárku	Finnmark	
Ganešvárri		
Gáhccátnjárga	Midternes	
Geavŋoaisuolu	Fossholm	
Gilevuotna	Kjøllefjord	
Kjelvik		
Gihttil		Kittilä
Guoládat	Kola	
Hárrematskáidi		
Jeagelveadji		
Joganjálbmi	”Elvemunn”	
Jovnnirjohka		

Johkkan	Digermulen	
Kárašjohka	Karasjok	
Lágesvuotna	Laksefjord	
Lággu	Langfjord	
Lákšjohka		
Luovusvárra		
Mátta-Várjjat	Sør-Varanger	Muonioniska
Njávđán	Neiden	Nätämö
Njávđánvuotna	Neidenfjorden	
Norga	Norge	Norja
Ohcejohka	Utsjok	Utsjoki
Porsanġu	Porsanger	Porsanki
Porsanġgovuotna	Porsangerfjorden	
Reaisvuotna	Bugøyfjord	
Ruotta	Sverige	Ruotsi
Selešnjárga	Angsnes	
Sirbmá	Sirma	
Sirpmájohka		
Soađegilli		Sodankylä
Stuorruvuotna	Karlebotn	
Suopma	Finland	Suomi
Sundebákti		
Suvesuolu		
Unjárga	Nesseby	
Válljohka		
Várjjat	Varanger	
Viddásoaivi		
Vuorjám	Grense-Jakobselv	

ČOAHKKÁIGEASSU

Lappekodisilla davvin 1751–1859.

Rádjášiehtadusas ja sámiid vuoigatvuodaid sihkkarastimis ráji giddemii ja sámiid lihkohisvuhtii.

Stuorra oasis davviriikkaid stáhtain, ja Davvioarje-Ruoššas, ledje álgo-álggus sámi ássanguovllut. Jagi 1751 gessojuvvui bistevaš, mearriduvvon rádjá Ruota (masa gulai Suopma) ja Norgga gaskii. Rádjá vajastii guovdat guovddáš sámi geavahanguovlluid Gaska-Skandinávias davás.

Stáhtat – Dánmárku-Norga ja Ruotta – dovddastedje dan oktavuodas sápmelaččaid sierra álbmogin, mas leat vuoddovuogitvuodát. Dat ráhka-dedje danin njuolggadusaid, maiguin áigo sihkkarastit ahte ”sámiid našuvdna” bistašii. Dat dahkkojuvvui rádjášiehtadusa lasáhusain, mii lea maŋŋá gohčoduvvon Lappekodisillan.

Sápmelaččat geaidda ášši guoskkai besse boares vieruideaset mielde ollásit ávkkástallat luondduvalljodagaiguin goabbat bealde rájá. Dat guoskkai boazodollui, bivdui ja guolásteapmái, maddái mearrabivdui ja njurjobivdui. Dahkkojuvvojedje maddái mearrádušat, mat guske sámiid stáhta-borgárvuhtii, sámiid neutralitehtii soađis, sámiid siskkáldas hálddašan-ortnegiidda, sámi siskkáldas duopmostullui (“Lapperetten”), ja dievas gávppašanfrijavuhtii Norggas, mii guoskkai Ruota beale davimus guovlluid sápmelaččaide.

Dát girji govvida Lappekodisilla geavahusa ja stáhtusa áigodagas 1751–1859 dálá Norgga ja Suoma (Ruota ovdal 1809) rájá guovdu. Kodisilla lei ollásit fámus rájá giddema rádjai 1852 ja geavahuvvui earáid ge, go dušše boazosápmelaččaid guovdu. Govvadás nohká jahkái 1859, goas Suopma háliidii addit riikka davimus oasi Norgii, vai sápmelaččat sáhtášedje geavahit luondduvalljodagaid nu mo ovdalge.

SUMMARY

The Lapp Codicil in the far north 1751-1859. From a Border Agreement and the Recognition of Sami Rights to Closing of the Border and Sami Discontent.

Extensive parts of the Nordic states and the north-western part of Russia were originally Sami settlement areas. In 1751, a fixed and clearly demarcated border was drawn between Sweden (incl. Finland) and Norway that cut through central areas that had been long used by the Sami from Central Scandinavia northwards.

In conjunction with this borders establishment, the nation states – Denmark-Norway and Sweden recognised the Sami as a separate people with fundamental rights. They therefore adopted rules intended to ensure the continued existence of the ‘Lapp Nation’. This was effected through an addendum to the border treaty which was later called the Lapp Codicil.

In accordance with old rights of usage, the affected Sami people were given full rights to use the natural resources on both sides of the border. This applied to reindeer husbandry, hunting and fishing, which included sea fishing and hunting for seals. Provisions were also included concerning Sami people’s choice of citizenship, Sami neutrality in the event of war, internal Sami administrative arrangements and an internal Sami court – ‘the Lapp Court’, and the full freedom of trade in Norway for Swedish Sami people living in the northernmost regions.

This book describes the application and status of the Lapp Codicil along the current border between Norway and Finland (Sweden until 1809) during the period from 1751 to 1859. The Codicil applied in full in this area until the border was closed in 1852 and it was also applicable to Sami people not engaged in reindeer husbandry. The account ends in 1859, when Finland wished to cede the northernmost part of the country to Norway in order to ensure that the Sami people could use the natural resources as before.

VEDLEGG

Utdrag av traktat om grensen mellom Norge og Sverige av 2. oktober 1751

Art. 3. Ingen af Cronerne skal nu eller fremdeles tilegne sig nogen Skat, Opbørsel eller anden Rettighed, af hvad Egenskab den og maa være ind over Grendsen, det være sig, i følge af det Stettinske Fordrag eller andre forhen giorte Overenskommelser.

Men som begge Siders Lapper behøve begge Rigers Land til deres Rehns-Dyrs Ophold; saa har man i Henseende til dennem kommet overeens om saadanne Indretninger, som udi denne Grendse-Tractats første Codicill eller Tillæg indeholdes.

Første Codicill og Tillæg til GrendseTractaten imellem Kongerigerne Norge og Sverrig Lapperne betreffende [Lappekodisillen]

Paa det Lappernes sædvanlige Over-Flytninger, samt den derfor betalende Leye og Jurisdictionen over de fremmede Lapper under bemeldte Over-Flytnings Tid, herefter ikke skal give nogen Anledning til Trette og Misforstaaelse, og man klarlig kand vide, hvilke herefter som Norske eller Svenske Lapper blive at ansee, samt hvorledes man dennem udi alle Tilfælde reciproke skal omgaaes, ere de udi forestaaende Grendse-Tractat benevnte og her undertegnede Commissarier om visse hertil henhørende Puncter komne overeens, som følger:

§1. Den siden Aar 1742 og under denne Grendse-Commissions Tiid, de privative Svenske Lapper paa visse Stæder udi Nordlands Amt paalagde nye Norske Lappe-Skat, og de derved indførte Sommer-Lands Stedsler, og Overdragelser til bemeldte Svenske Lapper for aarlig skat, bør, saasom stridige med endeel af de nedenstaaende betingede Articler og til nye U-rigtigheder i Lappe-Væsenet contribuerende, afskaffes og ophøre, hvor imod saadan Indretning, som her neden for paa sine Steder anføres, skal settes i Verk.

§2. Ingen Lap maa herefter eye Skatte eller Bøxel-Land udi meere end Eet Rige, paa det al Anledning til Fellesskab udi Undersaatter og Land herefter kan undflyes.

§3. Til Underretning for nærværende Tiid betinges, at efterdi fra Børge-Field til Bonnæs-Field, der er udi Begyndelsen af Nordlands Amt, og for Helgelands Fogderie paa den Norske Side, men for Angermanlands og Uma Lap-Marker paa den Svenske Side Field-Ryggen til Grendse er fastsat, og man saaledes paa begge Sider derved mister de gamle Skatte-Land og Undersaatter, som man hidtil ind over Field-Ryggen har haft, skal de Lapper med deres Familier, som Skatte-Land sammesteds for nu værende Tiid, paa den Svenske Side af Grendsen have, eragtes for Svenske Undersaattere og være samme Side følgagtige, u-anseet af hvilken Side de samme Skatteland forhen have bøxlet og til hvilken side de deraf have betalt Skat: ligesom og de Lapper med deres Familier, som for nu værende Tiid have gammelt Bøxel-Land paa den Norske Side af Grendsen sammesteds, skal tilhøre Norge.

§ 4. Dersom nogen Lap, for nu værende Tiid befindes, at have et paa begge Sider af Grendsen beliggende gammelt Norsk eller Svensk Sommer-Skatte-Land, det er saadant et Land, hvoraf før 1742 til Norge eller Sverrig Skat haver været betalt, da have han Frihed at velge, hvilken Sides Undersaat han herefter vil være, alt saa fremt han intet Vinter-Skatte-Land paa nogen af Siderne haver.

Haver han Vinter-Skatte-Land paa nogen af Siderne, Norsk eller Svensk, da tilhøre han den Side, paa hvis Territorio han saadant Vinter-Skatte-Land haver.

§ 5. Dersom nogen Lap paa den Strekning imellem Bonnæs-Field og Halde, hvor Koutokeino Grendser begynder, det er paa den norske Side for hele Saltens, Senjens og endeel af Tromsens Fogderier udi Nordlands amt; Men paa den Svenske Side, for hele Pita og Lulla, samt endeel af Torne Lapmarker, befindes at have saadant Sommer Skatte-Land paa den Norske Side af Grendsen hvoraf før 1742 Skat til Norge har været betalt, men derimod at eye Vinter Skatte-Land paa den Svenske Side af Grendsen, da have han Frihed at vælge, enten han vil være herefter Norsk eller Svensk Undersaat, da han fremdeles bestandig beholder det SkatteLand han haver paa samme Side af Grendsen; men mister det Skatte-Land han haver haft paa den anden Side af Grendsen.

§ 6. Paa det man kand vide, hvilke ere Norske eller Svenske Undersaatter, skal de under forestaaende 4de og 5te §§ omrørte Lappers

Frie-Vall skee i de Committeredes Nærværelse ved Røsz-Setningen saa snart mueligt, uden nogen Hindring, Tilløkkelse, eller Tilskyndelse, Skienk og Gavers Givelse, ey heller ved Løfte af en taaleligere Skat, eller paa hvad Maade det ellers være maa, og af privative Jord-Eyere eller andre paa nogen af siderne forsøges kunde; men de maa have et aldeles frit og utvunget Vall.

§ 7. De Lapper, som herefter saaledes, efter at denne Convention er sat i Verk, befindes at have baade Sommer- og Vinter-SkatteLand, eller ikkuns et af Delene, nemlig: enten Sommer- eller Vinter-Skatte-Land paa den Svenske Side af Grendsen, skal med deres Familie, det er, Børn eller de, som ere i Bøms Sted, saasom Foster-Bøm og Slegtninge udi et og det samme Mad-Laug, item Tienere og Huusmænd, eragtes for Svenske Undersaatte. Det samme er og at forstaae om de Lapper med deres Familier, som have gammelt Bøxel-Land paa den Norske Side af Grendsen. Hvorved man herefter kand adskille, hvis Sides Undersaat han er, saasom ingen Lap faaer have Skatte- eller Bøxel-Land paa begge Sider, ey heller anderledes kan faae det, end som det i denne Convention findes foreskrevet.

§ 8. Dersom nogen Svensk Lap gifter sig med en Norsk Lappe-Hustru, som udi Norge har sit eget Skatte-Land eller flere Rehner, end han, have han Frihed, uden nogen Hindring eller Afgift af hans Formue, at blive en norsk Lap; Da han sig derom hos den Svenske Foged anmelder og gjør en saadan Beskaffenhed beviislig, hvorpaa Fogden skal meddele ham en skriftlig Tilladelse til Overflytning og samme i Opbørsels Bogen antegne, samt hannem fra den Svenske Skat udslette; saaledes forholdes vice versa med en Norsk Lap udi lige Tilfælde; Udi andre Omstændigheder følge Hustruen Manden.

§ 9. Dersom en Lap vil forlade sit Land og blive et andet Riges Undersaat, forholdes med hannem, som med andre Norske og Svenske Undersaatte i lige Tilfælde, nemlig at betale 6te og 10de Penge af ald sin Formue til den Side, hvorfra han vil flytte, og bringe Beviis med sig til den Side, hvorhen han flytter, at han har betalt hans Afgift og erholdt Tilladelse at flytte over.

§10. Saasom Lapperne behøve begge Rigers Land, skal det efter gammel Sædvane være dennem tilladt, Høst og Vaar, at flytte med deres Rehn-Hiorder over Grendsen ind i det andet Rige. Og herefter som tilforn, lige med Landets Undersaatte, undtagen paa saadanne Steder, som her neden meldes, at betiene sig af Land og Strand til Underholdning for deres

Dyr og sig selv, da de venligen skal imodtages, beskyttes og hielpes til Rette, endogsaa udi Krigs-Tider, hvilke udi Lappe-Væsenet aldeles ingen Forandring skal gjøre; Og allermindst skulde de fremmede Lapper blive exponerede for Plyndring eller nogen Slags Tvang og Overvold, som KrigsTider medbringe, men altid blive som egne Undersaatter anseede og haandthævede paa hvilken Side de sig da som fremmede opholde.

§11. Ingen Lap, som behøver at flytte med sine Dyr over Grendsen, maa udi Krigs Tider begaae nogen fiendtlig Gierning, betroffes han dermed, forholdes ikke med ham efter Krigs Brug, men han straffes saaledes, som om hans Misgierning i fredelig Tiid var begaaet.

§12. Hvor Fred-Lyste Kobbe-Veider og Fugle-Vær findes paa den Norske Side, for hvilke visse Undersaatter aarlig Skat betale, skal det under saadan Straf, som den Norske Lov for Norske Undersaatter tilholder, være de Svenske Lapper forbuden, noget Skiøtterie sammesteds at bruge eller paa anden Maade Skade at gjøre; Paa alle andre Steder bliver dennem saadant. og alt andet Skiøtterie og Fiskerie, lige med Norske Undersaatter tilladt; Likesom de Norske Lapper ogsaa have samme Frihed i Lapmarken paa den Svenske Side.

§13. De svenske Lapper, som vel flytte med deres Dyr over Grendsen ind paa Norsk Grund, men dog ikke komme til Havet eller Fiordene, og sammesteds noget Fiskerie eller Kobbe-Skytterie bruge, betale udi Leye for hvert 20de Dyr, som i deres Følge er, stort og smaat af begge Kiøn, undtagen de Kalve, som udi samme Vaar ere fødte, hvilke ikke regnes; Een Skilling Danske eller en Styver Svensk, i Kobber-Mynt, mere ikke. Bruge de Fiskerie eller Kobbe-Skytterie i Havet eller Fiordene paa den Norske Side, betale de for hvert 20de Dyr, dobbelt saa meget, som oven er meldt, det er 2 Skilling Danske, eller 2 Styver Svensk i Kobber-Mynt. Alt saaledes at samme Aars Vaar-Kalve ikke regnes; meere maa af de Svenske Lapper ikke tages, unde hvad Navn eller Skin det være vil, ey helle maa de med noget personligt Arbeide elle Tieneste belegges.

§14. De Norske Lapper, som om Høsten flytte med deres Dyr over Grendsen ind paa den Svenske Side, betale for hvert 20de Dyr som i deres Følge er, stort og smaat, af begge Kiøn, samme Aars Vaar-Kalve med indberegnete, Toe Skilling Danske eller Toe Styver Svensk i Kobber-Mynt, efterdi bemeldt Lapper sammesteds den længste Tid af Aare forblive, og Vaar-Kalvene paa den Tiid, samme Underholdning, som de øvrige Dyr behøve; Ville de tillige bruge Fiskerie og Skytteri i Lapmarken, betale de dobbelt saa meget det er 4 Skilling Danske eller 4 Styver i

Kobber-Mynt; Mere maa af de Norske Lapper ikke tages, under hvad Navn eller Skin det kaldes kand, ey heller maa de med nogen personlig Tieneste eller Arbeyde belegges.

§ 15. Udi ethvert District, hvor overflyttende Lapper ere, skal beskikkes en LappeLænsmand og 2 Laug Rettes Mænd, som for deres Overflytninger intet skal betale.

§16. Lappe-Lehns mændene og Laug-Rettes Mændene skulle reciproce besørge, at de overflyttende Lapper for deres Dyr nyde tilrekkelig Underholdning, dog saaledes, at Lappen selv, som for Landet skatter, ikke af de fremmede Lapper fortrænges og lider Mangel, til saadan Ende skulle Lappe-Læns mændene og Laug Rettes Mændene vel kiende Beskaffenheden af Skatte-Landene paa deres Side, saa og vide de Dyrs Antal, som Lappen eyer, der for Landet skatter, paa det de fremmede Lapper, om fornødiges og forlanges, paa beqvemme Steder kunde anvises. Og skulle paa begge Sider de fremmede Lapper nøye tage sig i agt, at de ikke ved deres Flytnings Færd gjøre Landets egne Indbyggere nogen Skade, enten Vinter eller Sommer, paa Skoug, Ager eller Eng, MulteBær eller Hiort Ron-Myrer eller noget andet, under Straf efter Loven; og bør Skaden strax erstattes efter uvillige Mænds Kiendelse.

§ 17. Førend nogen Lap, Norsk eller Svensk, med sine Dyr flytter over Grendsen, skal han for sin egen Lappe-Lænsmand og Laug-Rettes Mænd angive Tallet paa de Dyr, som i hans Følge ere, det er saavel paa hans egne som paa hans Børns, Tieneres og Huusmænds, og Leyen til bemeldte Lænsmand levere imod Beviis, saavel for Angivelsen som for Leyen; Iligemaade skal han da ogsaa angive, om han vil bruge Fiskerie og Skiøtterie, hvorefter Leyen bliver proportioneret og betalt, samt paa Angivelsen og Beviset antegnet. Med dette ovenmeldte Beviis passerer han siden uden Hindring og videre Tiltale frem og tilbage.

§ 18. Førend Lappe-Læns-Mændene med deres Lapper flytter over Grendsen, skal de tilstille den anden Sides Lappe-Lænsmand en af dem og Laug-Rettes Mændene underskreven specificeret Fortegnelse paa de Skatte-Lapper og Dyr af deres District, som samme Aar vil flytte over Grendsen, da de tillige Leyen til bemeldte fremmede LappeLænsmand levere, imod Beviis for berørte Fortegnelse og Betaling. I mangel af LappeLænsmand, som berørte Fortegnelse og Betaling af den fremmede Side kan imodtage, beskikker den eller de, som Leyen tilkommer, en Fuldmægtig, som paa saa beqvemt et Sted, som mueligt er, skal opholde sig, nemlig udi nærmeste indtil Grendsen beliggende Lappe-Sogn, paa den

Svenske Side, og paa den Norske Side, udi en af de nærmeste Indfjorder og paa det faste Land.

§ 19. Lapperne skal, om det forlanges, hvert Aar engang for alle, og ikke oftere, paa den sides Territorio, som Leyen tilhører, for bemelte Sides Lappe-Læns mænd, eller hvem Eyeren af Leyen dertil skriftlig committerer, være forpligtede, at forevise alle de Dyr, som udi deres Følge ere, og samme at lade optelle til Beviis paa Rigtigheden af deres Angivelse; Negte de saadant, eller bemelte Personer med Ord eller Gierning ilde behandle, da bøde en Svensk Lap allene for sin Opsetsighed, første Gang 12 Daler Silvermynt, og en norsk Lap 4 Rigsdaler Dansk, halve Delen til bemeldte forurettede Personer, og den anden halve Deel til Kongen. For hver Gang saadan Forseelse skeer, fordobles Straffen; forgriber Lappen sig paa bemelte Personer videre, end det til simpel Opsetsighed kand regnes, Straffes han desuden derfor efter Loven.

§ 20. Dersom nogen Lap, Norsk eller Svensk, befindes falskeligen at have angivet Tallet paa sine Dyr, saaledes, at han haver 20 Dyr fleere og derover, end anmeldt er, betale han for hvert 20de Dyr udi den hele Flok 2 gange saa meget, som oven er meldt, betreffes han anden Gang med saadan U-rigtighed, betale han dobbelt saa meget, som første Gang, og saaledes fremdeles, saa at Straffen hver Gang fordobles, altsammen udi lige Deele til Angiveren og den, som Leyen tilhører. I Mangel af anden Angiver beholder Eyeren af Leyen alt.

§ 21. Dersom Lappe-Læns mændene eller Laugs Rettes Mændene befindes at have colluderet med Lapperne udi deres urigtige Angivelser, eller deres egen Fortegnelse at have forfalsket, og noget at have indeholdt af den Leye, som de have indcasseret; betale de første Gang 3 gange saa meget, som Vedkommende derved ere eller kunde have blevet besvegne, halvedeelen til Angiveren og den anden halve Deel til den eller de, som Leyen tilhører. Anden Gang settes de fra deres Embede og straffes som Tyve.

§ 22. Naar nogen Trette indfalder imellem Lapper fra en og den samme Side, angaaende enten deres Overflytninger og Stedet, hvor de under deres Overflytning Tiid prætenderer at opholde sig, eller og om bortkomne Rehner, Slagsmaal, smaa Gields Sager, som ikke stige over 12 Daler Silvermynt eller 4 Rigsdaler Danske, alle Skifter efter de Afdøde eller andre smaa Sager, Lappe-Væsenet in specie og Lappernes Sædvaner betræffende, kan saadanne Sager, naar de ikke kand foreliges, af samme Sides Lappe-Lænsmand og hans 2de Laug-Rettes Mænd, strax afgjøres;

Og, saafremt Vedkommende til Bøjde-Retten ikke vil appellere, sammesteds exequeres, u-anseet, paa hvad Territorio Factum er skeet eller Sagen paatales. Men ere saadanne Sager imellem Parter af adskilte Nationer eller en Norsk og en Svensk Lap, da tilkommer, uden Hensigt paa Jus Territorii, Klagerens Lænsmand og Laug-Rettes Mænd strax deri at dømme. og Dommen, naar ikke appelleres, at exequere dog saaledes, at Retten tillige besettes med 2de Laug Rettes Mænd fra den anklagedes Side, og at den anklagedes Lappe Lænsmand, som hans Forsvar, skal være berettiget, derved at være tilstæde, om forlanges, altsammen uden Betaling for bemelte Betiendte udi begge Tilfælde. Naar en af Partene med denne Lappe Rets Forretning er misnøyet, og med Sagen vil gaae videre, skal Appellationen skee til den Bøjde- eller Herreds-Ret, paa hvis Territorio Factum er begaaet, eller, om det er Arve-Skifter betreffende, da hvor den Afdøde i sin Leve-Tiid har henhørt.

§ 23. Alle andre Sager imellem Lapper, enten af en og den samme Nation eller af adskilte Nationer, henhøre til de sædvanlige Bøjde og Herreds Retter, samt paatales, dømmes, og dersom de ikke til høyere Ret indstevnes, sammesteds exequeres, alt paa det Territorio hvor Gierningen er skeet, allene med den Forskiel, som i næstforegaaende er anført, nemlig, at naar en af Parterne er en fremmed Undersaat, eller F a c t u m paa fremmed Undersaat eller Gods er begaaet, skal udi Laug Retten tiltages 2 Laug-Rettes Mænd fra den fremmede Side, hvilke udi alle Maade skal have samme Anseelse, Ret og Myndighed, som de andre Laug-Rettes Mænd; Og skal den fremmede Lappe Lænsmand være berettiget, derved at være tilstæde, som Forsvar og Fuldmægtig for Vedkommende fra samme Side; naar beviisligt er, at berørte 2de fremmede Laug-Rettes Mænd til saadan Ret at besidde lovligen ere varslede, og dog ikke indfinde sig, kand i deres Sted 2 andre fornuftige og ærlige Lapper fra samme Side antages; kand saadanne ikke erholdes, forbliver det ved den sædvanlige Laug-Ret; Og skal da Dommen paa Stedet forkyndes, og Acten gives Vedkommende tilstædeværende fra den fremmede Side, enten Lappe-Lænsmanden eller LaugRettes Mændene udi Vidners Paasyn, eller imod deres Beviis, uden Betaling beskrevet; Paa det man paa samme Side kand vide, hvorledes Justicen behandles. Forseer sig nogen Dommer imod nogen af de i denne Convention foreskrevne Omstændigheder; have han forbrudt sit Embede.

§ 24. Vedkommende fra den fremmede Side, saavel Parter som Vidner, skulle, naar de lovligen ere stevnte, være forpligtede, for denne combinerte Ret at møde, og til Sagen at svare, eller deres Vidnesbyrd at ailegge. Møder den svarende ikke, eller hans u-omgiængelige Forfald og Hindring til samme Tiid, som han er indstevnt, for Retten lader anmelde og

bevise; Og det dog beviislig findes, at han lovligen er stevnt, fortares ligefuldt med Sagen, som om han virkelig var tilstæde; Da efter Klagemaalet eller Stevningen og de tilstædeværende Beviser dømmes og exeqveres. Kand den svarende ved neste Ting gjøre sit Forfald beviisligt, baade at han selv ikke har kundet komme, ey heller kundet lade samme for Retten bekiendtgjøre paa den Dag, han burde for Retten have compareret, saa maa Sagen igien optages og afdømmes. Men, udblive Vidnerne fra det første Ting, da skal den opsettes til næste Ting, om Sagen uden dennem ey kand oplyses, og bøde Vidnet en Rigsdaler Danske eller 3 Daler Silvermynt for Udeblivelsen til den Crone, hvis Undersaat det er.

§ 25. Ingen Execution eller Udpantning, undtagen efter den udi den 22 § omrørte Lappe-Rets Kiendelse, maa udi nogen fremmed Lappes Boe foretages, uden efter skriftlig Dom, og imod Beviis for Betalingen, som til Lappen, udi hvic Boe Executionen eller Udpantningen foretages, strax paa Stedet leveres, forseer sig nogen herimod, straffes som for Volds Verk.

§ 26. Rømmer nogen Lap for Halsløs Gierning over det Riges Grendse, hvor Gierningen er begaaet, forholdes med hannem, som med andre Norske eller Svenske Undersaatter i lige Tilfælde.

§ 27. Alle Lappe-Sager skulle paa slet og ustemplet Papiir afhandles og beskrives. naar en fremmed Lap udi Sagen er interesseret.

§ 28. Indbyggerne udi Utziocki, som nu ved Grendsens Forening ere blevne privative Svenske Undersaatter, skulle i alle Maader, Handelen betreffende, saavel med Landets Producter, som med de Vahre, der bringes til Landet, blive behandlede lige med de Kongelige Norske Undersaatter der i Landet; og lige med dem nyde, saavel den nærværende, som den herefter udgivende Octroy og anden Handelens Indretning got ad; saa at, hvad de til de Norske Kiøbmænd overbringe, skal dennem efter Octroyen blive betalt, og i ligemaade skal dennem efter Octroyens Priis overlades, hvad de sig ville tilhandle, dog skal Compagniet ey være forbunden til, at give disse Svenske Undersaatter den Credit, som det i visse Tilfælde, i følge Octroyen, maa give de Norske.

§ 29. Alle vedkommende Kongelige Betientere paa begge Sider, i Særdeleshed LandsHøfdingerne og Amtmændene, skulle flitteligen efterforske, hvorledes de fremmede Lapper blive behandlede, og troligen besørge, at dennem vederfares hvad Ret er, og de efter denne Convention bør nyde; Iligemaade skulle de, naar de Landet igiennem reyse og paa Embedets Vegne besøge, betimelig lade samme fremmede Lapper advare,

paa hvilken Tiid og Sted, de udi Nærheden ere at finde, paa det Lapperne, i Fald de have noget at klage, kunde personlig sig hos dennem indfinde og deres Tarv andrage.

§ 30. Endelig finder man fornøden herved at declarere, at disse forhen stipulerede OverFlytninger, med videre deraf dependerende Indretninger ingenlunde saaledes ere at forstaae, som: at Konge-Rigerne, Norge eller Sverrig, derved nogen Jurisdiction eller anden Rettighed, af hvad Navn det være kand, ind over Grendsen i det andet Rige tilstaaes, men alleneste, saasom en Tolerantz og reciproqve Føyelighed, der ikke vel kand undgaaes, saafremt ellers Lapperne paa begge Sider skal staa ved Magt og i n P o l i t i c i s holdes i tilbørlig Skik og Orden. Altsaa bliver den udi Grendse-Tractaten udnevnte og fastsatte Grendse Linie, saavel i Henseende til Lapperne og deres Districter, som ellers betreffende de øvrige Norske og Svenske Undersaatter og deres Districter, aldeles ved sin fulde Kraft, saa at hverken Tidens Ælde, vedkommende Betienteres og Undersaatters Forsømmelser, Collusioner og Indgreb, eller nogen Hævd og Brug ind over samme Grendse (blive den saa gammel samt af hvad Art og Beskaffenhed den vil) herudi nogen Forandring kand eller skal gjøre; Men hvert Rige skal herefter paa sin Side af benevnte Grendse alleene og ubeskaaret være berettiget, alle Regalia og Jura Majestatis. saavel i Geistlige som Verdslige Sager, at øve og bruge.

Dette Codicill eller Tilleg til Grendse-Tractaten skal udi alle sine Puncter være af samme Kraft, som ovenberørte Grendse-Tractat i sig selv, aldeles saaledes, som det Ord for Ord derudi var indført. Til ydermere Vished ere heraf 2de Exemplaria forfattede, som af Deres Kongelige Majestets, Kongelige Majestets befuldmægtigede Commissarier ere underskrevne og med deres sædvanlige Signeter bekræftede; som skeede i Strømstad Aar efter Christi Fødsel, Et Tusinde, Syv Hundrede, Halvtredsindstve og Et, den 21 September/2 October.